

ROMANLARININ TAMAMI SERİSİ

**Orhan
Pamuk**

*Muzej
Nevinleri*

ROMAN

Samo naivni ljudi vjeruju da je njihovo siromaštvo zločin koji im se može oprostiti čim se obogate.

DŽELAL SALIK, *Dnevnički zapisi*

Ako neki čovjek u snu dospije u raj, i ako mu daju cvijet kao dokaz da mu je duša doista bila u raju, pa se probudi i u ruci ugleda taj cvijet... Što onda?

SAMUEL TAYLOR COLERIDGE, *Dnevnički zapisi*

Najprije sam promatrao predmete na njezinu toaletnom stoliću, losione koje koristi, pribor. Uzimao sam ih, gledao. Držao sam njezin mali sat, okretao ga, zagledao. Onda sam zavirio u ormar. Haljine, mnogo haljina, ukrasi...

Sve te stvari koje ženu čine potpunom pobudile su u meni strašan osjećaj samoće, sućut i želju da budem njezin.

AHMED HAMDI TANPINAR, *Dnevnički zapisi*

SADRŽAJ

1. Najsretniji trenutak u mom životu	II
2. Butik Champs-Élysées	12
3. Daleki rođaci	16
4. Vođenje Ijubavi u uredu	18
5. Restoran Foaje	20
6. Fusunine suze	23
7. Apartman Milosrđe	28
8. Prvi turski voćni sok	34
9. F	35
10. Svjetla grada i sreća	40
11. Kurban-bajram	43
12. Ljubljenje u usta	51
13. Ljubav, odvažnost, suvremenost	59
14. Ulice, mostovi, padine i trgovi Istanbula	64
15. Neke neugodne antropološke realije	72
16. Ljubomora	75
17. Moj život je neraskidivo povezan s tvojim	79
18. Priča o Belkis	85
19. Na sprovodu	92
20. Dva Fusunina uvjeta	96

21. Očeva priča: biserne naušnice	99
22. Ruka Rahmi-efendije	108
23. Šutnja	m
24. Zaruke	n6
25. Bolno iščekivanje	161
26. Anatomske lociranje ljubavne boli	164
27. Ne nagingi se, past ćeš!	168
28. Utjeha stvari	171
29. Svake minute mislio sam na nju	175
30. Fusun više ne stanuje ovdje	178
31. Ulice koje su me podsjećale na nju	180
32. Sjene i priviđenja za koja sam mislio da su Fusun	182
33. Jeftina zabava	185
34. Kao pas u svemiru	190
35. Jezgra moje zbirke	194
36. S malom nadom da ću ublažiti bol	197
37. Prazna kuća	201
38. Zabava na svršetku ljeta	203
39. Priznanje	208
40. Utjehe života u ljetnikovcu	212
41. Ledno plivanje	214
42. Jesenja melankolija	216
43. Hladni i samotni dani u studenome	223
44. Hotel Fatih	227
45. Odmor na Uludagu	233
46. Je li normalno da čovjek tek tako ostavi zaručnicu?	236
47. Očeva smrt	242
48. Sreća je najvažnija stvar u životu	249
49. Htio sam je zaprositi	253
50. To je moj posljednji susret s njom	264
51. Sreća je biti blizu voljene osobe	273
52. Film o životu i patnjama mora biti iskren	280
53. Nikome ne koriste ljutnja i slomljeno srce	291
54. Vrijeme	302
55. Dođite nam i sutra, da opet posjedimo	311
56. Limun-film d.0.0.	323
57. Ne moći krenuti kući	331
58. Tombola	343
59. Provući scenarij kroz cenzuru	356
60. Večeri na Bosporu, u restoranu Smiraj	365
61. Gledanje	374
62. Samo da vrijeme prođe	380
63. Tračerski stupac	389
64. Požar na Bosporu	399
65. Psi	4 ⁰⁶
66. Što je to?	4 ¹²
67. Kolonjska voda	416
68. 4213 opušaka	4 ²⁷
69. Ponekad	43 ²
70. Skrhani životi	439
71. Sada nam rijetko dolazite, gospodine Kemale	445

72. U životu je kao u ljubavi	454
73. Fusunina vozačka dozvola	460
74. Gospodin Tarik	475
75. Slastičarnica Biser	487
76. Kina na Bejogluu	495
77. Veliki hotel Semiramis	505
78. Ljetni pljusak	514
79. Putovanje na drugi svijet	519
80. Poslije nesreće	526
81. Muzej nevinosti	532
82. Kolekcionari	54 ¹
83. Sreća	55 ^o
 Kazalo likova	 57 ²

NAJSRETNIJI TRENUTAK U MOM ŽIVOTU

Bio je to najsretniji trenutak u mom životu, ali to nisam znao. Da sam znao, jesam li mogao sačuvati tu sreću, i bi li tada sve krenulo drugim tokom? Da, da sam znao da proživljavam najsretniji trenutak svoga života, ne bih tu sreću nipošto ispustio iz ruku. Taj neponovljivi, predivni trenutak, koji me cijeloga prožeo dubokim mirom, trajao je možda svega nekoliko sekunda, no činilo mi se da moja sreća traje satima i godinama. U jednome trenutku, bio je iz. svibnja 1975. godine, ponedjeljak, otprilike četvrt do tri, činilo nam se ne samo da smo oslobođeni krivnje, grijeha i kazne, nego i da su na Zemlji prestali vrijediti zakoni gravitacije i vremena. Poljubio sam Fusun u rame, znojno od vrućine i vođenja ljubavi, lagano je obgrlio straga, prodrio u nju i nježno je ugrizao za lijevo uho, ali se naušnica otkvačila i spala, ostavši jedan dugi tren lebdjeti u zraku. Bili smo toliko sretni da smo se nastavili ljubiti, zanemariivši naušnicu koja mi toga dana nije privukla pozornost.

Vani je blještalo nebo, onako kako bliješti za proljetnih dana u Istanbulu. Njegovi stanovnici, koji su još uvijek robovali zimskim navikama, znojili su se na ulicama, ali je u zgradama, dućanima i ispod lipa i kestenova još uvijek bilo svježje. Osjećali smo kako slična svježina izbija i iz madraca koji je vonjao na plijesan, i na kojem smo, sretni kao djeca, vodili ljubav zaboravivši na sve oko sebe. Kroz otvoreni balkonski prozor puhnuo je proljetni vjetar donoseći miris mora i lipe, podigao zastore od tila i nježno nam ih spustio na leđa, a naša je gola tijela prožela jeza. S ležaja u stražnjoj sobi stana na drugome katu mogli smo vidjeti djecu kako u dvorištu igraju nogomet na svibanjskoj žezi, ljutito psujući jedni druge. Shvativši da radimo upravo one nepristojne stvari koje izvikuju, načas zastadosmo usred vođenja ljubavi i nasmiješismo se jedno drugome gledajući se ravno u oči. Ali, naša je sreća bila tako duboka i velika da smo tu šalu, koju nam je iz stražnjega dvorišta upućivao život, istoga trenutka zaboravili, baš kao i naušnicu.

Kada smo se idućega dana ponovo našli, Fusun mi je rekla da joj je nestala naušnica. Tu naušnicu, na čijem je rubu bilo napisano prvo slovo njezina imena, našao sam među plavim plahtama nakon što je otišla, i umjesto da je odložim, nekim sam je čudnim porivom gurnuo u džep da se ne zagubi. “Tu je, dušo”, rekoh i gurnuh ruku u desni džep sakoa prebačenoga preko naslona stolca. “A, pa nije tu!” rekoh i načas kao da osjetih navještaj katastrofe, neke zle kobi. Ipak, odmah se prisjetih da sam tog jutra uzeo drugi sako jer je već u ranim satima bilo toplo. “Ostala mi je u džepu drugoga sakoa.”

“Molim te, ne zaboravi je donijeti sutra”, reče Fusun širom otvorenih očii. “Jako mi je važna.”

“Dobro.”

Fusun je bila moja daleka i siromašna osamnaestogodišnja rođakinja koje se do prije petnaestak dana gotovo i nisam sjećao. Meni je bilo trideset godina. Bio sam na pragu zaruka i ženidbe sa Sibel, za koju su svi govorili da mi izvrsno odgovara.

BUTIK CHAMPS-ÉLYSÉES

Događaji i niz slučajnosti koje će mi iz temelja promijeniti život počeli su prije petnaest dana, dakle 27. travnja 1975. godine, kada smo Sibel i ja u jednom izlogu ugledali torbu poznate marke *Jenny*

Colon. Malo pripiti i sretni, moja buduća zaručnica i ja hodali smo Avenijom Valikonagi uživajući u svježoj proljetnoj večeri. Za večerom u novootvorenome otmjenom restoranu na Nišantašu, zvao se Foaje, majci i ocu smo nadugo i naširoko pričali o pripremama za proslavu svojih zaruka. Bile su planirane za sredinu lipnja jer je iz Pariza trebala doći i Nurdžihan, Sibelina prijateljica iz gimnazije Dame de Sion i iz pariških godina. Sibel je dosta vremena prije zaruka od Svilene Ismet, u to vrijeme najtraženije i najskuplje krojačice u Istanbulu, bila naručila zaručničku haljinu. Te se večeri moja majka prvi put dogovarala sa Sibel o tome kako treba obraditi bisere koje će joj ona darovati za haljinu. Moj budući tast želio je za svoju jedinicu prirediti zaruke po raskoši ravne vjenčanju, a to se mojoj majci sviđalo. I otac je bio sretan što će imati snahu koja je studirala na Sorboni; u to vrijeme istanbulski su bogataši za svaku djevojku koja je studirala u Parizu govorili da “studira na Sorboni”.

Dok sam poslije večere pratio Sibel kući prebacivši zaljubljeno ruku preko njezinih čvrstih ramena i ponosno razmišljao o tome kako sam rođen pod sretnom zvijezdom, Sibel najednom uzviknu: “Ah, kakva lijepa torba!” Iako me vino bilo prilično omamilo, odmah sam zapamtio trgovinu, izlog i torbu u njemu, te sam sljedećega dana u podne smjesta otišao po nju. Nisam, doduše, bio jedan od onih muškaraca koji neprestance ženama kupuju darove i vrebaju zgodne prigode da im pošalju cvijeće, i koji su rođeni da budu profinjeni, uglačeni i ženskari, ali sam možda želio biti takav. U to vrijeme pozapadnjene bogate domaćice iz Istanbula, koje su se dosađivale u svojim kućama u četvrtima kao što su Šišli, Nišantaš i Bebek, nisu otvarale “umjetničke galerije”, nego “butike”, te su nastojale drugim bogatim domaćicama, koje su se

dosadivale jednako kao i one same, po paprenim cijenama prodati odjeću koju su skinule iz stranih modnih časopisa kao što su *Elle* i *Vogue*, kao i odjeću, krijumčarene tričarije i nakit koji su u kuferima dovlačile iz Pariza i Milana. Kad sam se nakon mnogo godina ponovo susreo s gospođom Šenaj, vlasnicom butika *Champs-Élysées*, podsjetila me da je i ona, jednako kao i Fusun, moja daleka rođakinja po majci. Po tome što mi je bez suvišnih pitanja o razlozima prekomjerna zanimanja za butik *Champs-Élysées* dala sve što me podsjećalo na Fusun, pa čak i natpis iznad ulaznih vrata, naslućivao sam da je ne samo ona, nego i mnogo više ljudi nego što sam mislio znalo čak i neobične detalje naše životne priče.

Kada sam sljedećega dana oko pola jedan ušao u butik *Champs-Élysées*, oglasilo se brončano zvonce obješeno na vratima (deva s dva batića); od te zvonjave i danas mi zalupa srce. Unatoč podnevnoj žezi proljetnoga dana, u trgovini je bilo polumračno i svježje. Najprije sam pomislio da nema nikoga. Onda sam ugledao Fusun. Dok su mi se nakon podnevnoga blještavila oči privikavale na polutamu, osjećao sam kako mi se srce penje u grlo poput divovskoga kotrljajućeg vala koji samo što se nije razbio o obalu.

“Htio bih torbu s lutke u izlogu”, reko.

Vrlo je lijepa, pomislih, vrlo privlačna.

“Onu svijetlosmeđu, marke *Jenny Colon*?”

Prepoznao sam je istoga trenutka kad su nam se pogledi susreli.

“Onu s lutke u izlogu”, ponovih šapatom kao u snu.

“Pričekajte trenutak!” reče i krenu prema izlogu. Jednim potezom izula je žutu štiklu s lijeve noge i golom nogom, na kojoj su se vidjeli brižno crveno nalakirani nokti, stala u izlog i nagnula se prema lutki. Najprije sam promotrio štiklu koju je izula, a potom njezine duge, prelijepe noge. Iako je bio početak svibnja, noge su joj već bile preplanule od sunca.

Zbog njezinih dugih nogu žuta suknja na smičak, s čipkom i cvjetnim uzorkom, činila se kraćom nego što je bila. Skinula je torbu s lutke, vratila se za pult, dugim, spretnim prstima povukla zatvarač na njoj (ukazali su se smotuljci svijetlosmeđeg tankog papira), otvorila dvije male pregrade (bile su prazne) i skriveni džep u kojem se nalazila etiketa s natpisom *Jenny Colon* i uputa o održavanju torbe, i pokazala mi je držeći se tajanstveno i krajnje ozbiljno, kao da mi pokazuje nešto vrlo povjerljivo. U jednome trenu pogledi nam se susretoše.

“Zdravo, Fusun, kako si samo porasla! Sigurno me nisi prepoznala.”

“Jesam, Kemale, odmah sam vas prepoznala, ali kako vi mene niste, nisam htjela biti napadna.”

Zašutjeli smo. Spustio sam pogled na torbu, na pregrade koje mi je netom pokazala. Uznemirila me njezina ljepota, za ono vrijeme prekrtak suknja, ili možda nešto treće, i nisam se mogao pribitati.

“Pa, čime se baviš?”

“Pripremam se za prijemni na sveučilištu. Ovamo dolazim svaki dan. U butiku upoznajem nove ljude.”

“Baš lijepo. I, pošto je ova torba?”

“Tisuću i pol lira”, odgovori skupivši vjeđe dok je s male etikete na donjoj strani torbe čitala rukom ispisanu cijenu. (Toliko je novca u to vrijeme dobivao mlad namještenik za šest mjeseci rada.) “Ali, uvjerena sam da će vam gospođa Šenaj dati povoljniju cijenu. Otišla je doma na ručak. Sad vjerojatno spava, ne mogu je nazvati i pitati. Ali, ako navratite predvečer...”

“Nije važno”, uzvratih gestom koju će Fusun kasnije, u našem tajnom skrovištu, mnogo puta oponašati i karikirati, te iz stražnjega džepa izvadih novčanik i izbrojah vlažne novčanice. Fusun pažljivo, no ipak nespretno, zamota torbu u papir i stavi je u plastičnu vrećicu. Znala je da u tišini koja je zavladała promatram njezine duge ruke boje meda i njezine hitre i profinjene pokrete. Zahvalih joj kad mi je uljudno pružila vrećicu. “Teti Nesibe i ocu (u tom se trenutku nisam mogao sjetiti imena gospodina Tarika) upućujem izraze poštovanja”, reko. Na trenutak zastadoh: moje drugo JA izašlo je iz mene i u jednome rajskom zakutku ljubilo Fusun držeći je u naručju. Brzo krenuh prema vratima. Bila je to glupa želja, a, uostalom, Fusun i nije posebno lijepa. Čuo sam da se oglasilo zvono na vratima i da je zacvrkutao neki kanarinac. Izašao sam na ulicu, godila mi je vrućina. Bio sam zadovoljan darom, a i Sibel sam silno volio. Zato sam odlučio zaboraviti trgovinu i Fusun.

Pa opet, za večerom sam rekao majci da sam se, kupujući neku torbu za Sibel, susreo s našom dalekom rođakinjom Fusun.

“Ah, da, Nesibina kći radi tamo, u Šenajinoj trgovini. Kakva šteta!” reče majka. “Više ne navraćaju ni za blagdane. Loše je završilo ono natjecanje za mis. Svaki dan prolazim pokraj te trgovine, a opet ne poželim svratiti k jednoj djevojci da je pozdravim, niti mi ona padne na pamet. No kad je bila mala, jako sam je voljela. Kad bi Nesibe došla siti, ponekad bi i nju dovela. Vadila bih iz ormara igračke i davala joj, a ona bi se zabavljala dok je majka šila. I Nesibina majka, vaša pokojna teta Mihriver, bila je mila žena.”

“U kakvom smo srodstvu s njima?”

Budući da nas otac nije slušao jer je gledao televiziju, majka mi je, ne bez pretjerivanja, ispričala da je Mihriver bila prva žena kojom se, mnogo godina prije ženidbe mojom bakom po majci, na brzu ruku i sa svega dvadeset tri godine, oženio njezin otac (to jest moj djed Ethem Kemal), koji se rodio iste godine kad i Ataturk i koji je s utemeljiteljem Republike pohađao istu školu, Mekteb Šemsi-efendije, što se dalo zaključiti i po prvoj od svih fotografija u stanu. Rekla mi je da je ta sirota djevojka (majka Fusunine majke), podrijetlom Bošnjakinja, umrla u vrijeme balkanskoga rata, kad su evakuirali Jedrene. Ta ženica nije imala djece s mojim djedom Ethemom, ali je dobila kćer Mihriver sa siromašnim šejhom za kojega se “udala još dok je bila dijete” (riječi moje majke). Majka je oduvijek govorila da tetu Mihriver (Fusuninu baku po majci), koju su podigli neki čudni ljudi, i njezinu kćer Nesibe (Fusuninu majku) treba prihvatiti ne kao rodbinu, nego kao dalji rod, i tražila je od nas da žene toga jako dalekoga ogranka naše porodice zovemo “tetama”. No posljednjih se godina moja majka (zove se Vedžihe) prema toj “osiromašenoj” rodbini iz jedne sporedne ulice u četvrti Tešvikije odnosila krajnje distancirano i hladno kad bi nam došla čestitati blagdane, te ju je tako povrijedila. Jer, strašno se ljutila zbog toga što se teta Nesibe prije dvije godine - tada je Fusun imala šesnaest godina i pohađala je Žensku gimnaziju na Nišantašu - nije usprotivila kćerinu sudjelovanju na nekom natjecanju za izbor ljepotice, i što ju je, kako smo poslije doznali, čak poticala na to. A kad je po glasinama koje su do nje doprle zaključila da se teta Nesibe, koju je nekoć voljela i štitila, ponosi tim sramnim činom, posve im je okrenula leđa.

Teta Nesibe je međutim istinski voljela i poštovala svoju majku, koja je od nje bila starija dvadeset godina. Sigurno je tome pridonijelo i to što joj je moja majka mnogo pomagala dok je u mladosti šila po kućama u otmjenim četvrtima.

“Bili su jako, jako siromašni”, rekla je majka. A onda, bojeći se da je pretjerala, dodade: “Ali, da samo oni, sinko! Tada je cijela Turska bila siromašna.” Majka je u to vrijeme govorila da je teta Nesibe “jako dobra osoba i jako dobra krojačica” te ju je tim riječima preporučivala svojim prijateljicama, a jedanput godišnje (ponekad i dvaput) pozivala ju je k nama da joj sašije haljinu za neku zabavu ili svadbu.

Budući da sam uglavnom bio u školi kad bi došla siti, nisam je viđao. Kad joj je krajem ljeta 1957. hitno zatrebala nova haljina za neku svadbu, majka je pozvala Nesibe u naš ljetnikovac na Suadije. U stražnjoj sobici na drugome katu, iz koje su se kroz palmينو lišće mogle vidjeti barke, motorni čamci i djeca kako se zabavljaju skačući s pristanišnoga mola u more, među škarama, pribadačama, krojačkim metrima, naprstcima, izrezanim komadima tkanine i čipkama - sve je to bilo iz Nesibine kutije za šivaći pribor, urešene panoramom Istanbula - njih su dvije, tužeći se na vrućinu, komarce i šivanje, a istodobno šaleći se i smijući kao dvije sestre koje se jako vole, sve do kasnih noćnih sati šile na majčinoj singerici. Sjećam se da je kuhar Bekir u tu sobicu koja je mirisala po vrelini i baršunu donosio čaše i čaše limunade jer se dvadesetogodišnjoj nosećoj Nesibe stalno pilo, da je majka u vrijeme zajedničkih podnevnih objeda, napola u šali a napola ozbiljno, govorila kuharu neka smjesta donese trudnici što joj se prohtije jesti jer da će u protivnome dijete biti ružno, te da sam pažljivo zagledao njezin nabrekli trbuh. Mislim da sam tada prvi put zamijetio da Fusun postoji, ali još nitko nije mogao reći hoće li se roditi dečko ili curica.

“Nesibe je bez muževa znanja gurnula kćer u to natjecanje za izbor ljepotice predstavivši je starijom nego što jest”, reče majka koju je spopadao sve veći gnjev dok se prisjećala tog događaja. “Bog je htio da ne pobijede te su tako izbjegle sramotu. A da im je to pošlo za rukom, djevojku bi izbacili iz škole... Sada je završila gimnaziju, no ne vjerujem da će nešto pošteno studirati. Više nas ne posjećuju ni o bajramima, pa ne znamo čime se bave. U ovoj zemlji svatko zna kakve djevojke i žene sudjeluju u natjecanjima za izbor ljepotice. Kako se ophodila prema tebi?”

Majka je aludirala na to da je Fusun već počela spavati s muškarcima. Slične glasine već sam i prije čuo od svojih prijatelja ženskara s Nišantaša, kada je *Milijet* objavio fotografiju na kojoj se vidjela Fusun skupa s drugim sudionicama koje su prošle pred- natjecanje, no držao sam se kao da me ta sramotna tema uoče ne zanima. Kad smo zašutjeli, javi se majka zagonetno mašući kažiprstom: “Pripazi! Pred tobom su zaruke s jednom posebnom, vrlo dragom, prelijepom djevojkom! Pokaži mi torbu koju si joj kupio! Mumtaze (to je moj otac), gle, Kemal je Sibel kupio torbu!” “Stvarno?” uzvratila otac. Lice mu se ozarilo. Činilo se kao da je vidio torbu, da mu se jako dopala i da je presretan zbog sreće svoga sina i njegove izabranice, no pogled mu je i dalje bio prikovan za ekran.

Na ekranu u koji je zurio otac prikazivala se pretenciozna reklama Meltema, “prvoga turskog gaziranog voćnog soka”, koji je moj prijatelj Zaim izbacio na tursko tržište. Pažljivo sam je odgledao, svidjela mi se. S kapitalom svoga oca tvorničara, koji je posljednjih deset godina zaradio mnogo novca (baš kao i moj), Zaim se upustio u nove i smione pothvate. Želio sam da moj prijatelj, kojemu sam pomagao i savjetima, uspije u tome poslu.

Ja sam se pak nakon studija menadžmenta u Americi vratio u zemlju i odslužio vojsku. Otac je želio da i ja, jednako kao i brat, sudjelujem u vođenju novih tvrtki i tvornice koja je postupno rasla, pa me je još kao mladića imenovao generalnim direktorom Satsata, tvrtke za distribuciju i izvoz, koja se nalazila u četvrti Harbije. Satsat je donosio veliku dobit, ali ne mojom zaslugom, nego zato što su financijskim makinacijama prihodi tvornice i drugih tvrtki prebacivani na njegov račun. Dani su mi prolazili u nastojanju da budem smjeran prema zaslužnim namještenicima dvadeset ili trideset godina starijim od mene, kojima sam postao nadređenim samo zato što sam bio gazdin sin, i prema prsatim i iskusnim postarijim službenicima, vršnjakinjama moje majke, kao i u zalaganju da od svih njih naučim finese našega posla.

Predvečer, kad bi svi otišli, došla bi mi u posjet moja buduća zaručnica Sibel te bismo vodili ljubav u uredu generalnoga direktora, u staroj Satsatovoj zgradi na Harbije, koja bi podrhtavala svaki put kad bi autobusi i trolejbusi javnoga prijevoza, umorni i isluženi kao stari namještenici, prošli pokraj nje, a često su prolazili. Unatoč tomu što je bila suvremena i unatoč svim frazama o ženskim pravima i feminizmu, koje je naučila boraveći u Europi, Sibelino mišljenje o tajnicama ni po čemu se nije razlikovalo od mišljenja moje majke: “Nemoj da tu vodimo ljubav”, rekla bi s vremena na vrijeme, “osjećam se kao tajnica!” No pravi razlog njezine sputanosti, koju sam osjećao dok smo na uredskome kožnom divanu vodili ljubav, bio je dakako strah onodobnih turskih djevojaka od upuštanja u seksualni život prije udaje.

Ugledne djevojke iz pozapadnjenih bogataških Obitelji, koje su boravile u Europi, tih su godina tu i tamo tek počinjale rušiti tabu “nevinosti” te su prije braka spavale sa svojim izabranicima. I Sibel se katkad hvalila da je jedna od tih “odvažnih” djevojaka, a sa mnom je prvi put vodila ljubav prije jedanaest mjeseci. (To je bio dug period, već smo se trebali uzeti!)

Pa ipak, sada, nakon toliko godina, dok se upinjem ispričati vam svoju priču najiskrenije što mogu, ne bih želio preuveličati odvažnost svoje voljene, ali ni olako prijeći preko spolne prisile kojoj su žene bile izložene. Jer, Sibel mi se podala tek kada se čvrsto uvjerila da imam “ozbiljne namjere”, odnosno da sam “pouzdana osoba” i da će se na kraju udati za mene. A budući da sam i ja odgovoran i čestit čovjek, dakako da sam se htio oženiti njome, zapravo sam to jako želio; no i da nisam, više je nisam mogao ostaviti jer mi je “darovala svoju nevinost”. Taj osjećaj odgovornosti bacao je sjenu na jedan drugi osjećaj koji nas je povezivao, na iluziju da smo “slobodni i suvremeni” (dakako da te riječi nismo koristili za sebe) jer vodimo ljubav prije braka, ali nas je i zbližavao.

Slična sjena nadvila bi se nad nas i kad bih osjetio Sibeline usplahirene aluzije na to da se moramo što prije vjenčati. Ali, imali smo i mnogo sretnih trenutaka dok smo se voljeli u uredu. Sjećam se: izvana, s Ulice Halaskargazi, dopirala je buka autobusa i gradskoga prometa, a ja sam, čvrsto je grleći u tami, mislio kako ću do kraja života biti sretan i kako sam rođen pod sretnom zvijezdom. Jedanput, dok sam nakon vođenja ljubavi pušio i otesao pepeo u pepeljaru na kojoj je pisalo Satsat, Sibel je polugola sjela u fotelju moje tajnice, gospođe Zejnep; lupkajući po pisaćem stroju i kikoćući se, oponašala je glupavu tajnicu-plavušu, koja je u to vrijeme bila nezaobilazan lik humorističnih časopisa i viceva.

5

RESTORAN FOAJE

Restoran Foaje, čiji sam ilustrirani jelovnik, novinsku reklamu, specijalne šibice i ubrus nabavio mnogo godina poslije i ovdje izložio, za kratko vrijeme postao je jedan od onih restorana u europskome stilu (uzor su mu bili francuski), omiljenih među nevelikim brojem bogataša (“ljudi iz visokoga društva”, kazano posprdnim jezikom tračerskih novinskih kolumna) koji su živjeli u četvrtima kao što su Bejoglu, Šišli i Nišantaš. Umjesto da im daju zapadnjačka i pretenciozna imena kao Ambassador, Majestik i Royal, koja bi kod gostiju diskretno stvarala dojam da se nalaze u nekome europskom gradu, tim su restoranima davali imena Kulise, Stube i Foaje, koja su nas podsjećala na to da smo na samome rubu Zapada, u Istanbulu. Kad su novopečeni bogataši mlađega naraštaja počeli davati prednost jelima svojih baka u raskošnim ambijentima, zatvoreni su mnogi restorani koji su objedinjavali tradiciju i luksuz, primjerice Hanedan, Sultan, Hunkar, Paša i Vezir, pa je tako i Foaje pao u zaborav.

Istoga dana kad sam kupio torbu, Sibel i ja večerali smo u Foajeu. U jednome času upitah Sibel ne bi li bilo bolje da se napokon počnemo nalaziti u majčinom stanu u Apartmanu Milosrđe¹, čiji balkon gleda na lijepo stražnje dvorište.

“Zar misliš da ćemo nakon zaruka dugo čekati da se uzmemo i preselimo u zajedničku kuću?” upita Sibel.

“Ne, dušo, nije riječ o tome.”

¹ Riječ *apartman* u turskome označava stambenu zgradu u kojoj je nekoć stanovalo više Obitelji jedne velike porodice. Takvim porodičnim zdanjima obično su davana imena. (Sve bilješke sastavili su prevoditelji.)

“Ne želim se više nalaziti s tobom po skrovitim stanovima, i još s osjećajem krivnje, kao da sam ti ljubavnica.”

“Imaš pravo.”

“Pa otkud ti onda ideja da se nalazimo u tom stanu?”

“Zaboravi”, reko. Bacih pogled na sretno mnoštvo u Foajeu i iz plastične vrećice izvukoh torbu.

“Što je to?” upita Sibel sluteći da će dobiti dar.

“Iznenadenje! Otvori i pogledaj!”

“Stvarno?” Djetinju radost s kojom je otvarala plastičnu vrećicu zamijenio je upitni pogled kad je iz nje izvadila torbu, a potom razočaranje koje se trudila prikriti.

“Sjećaš li se”, pritekoh joj u pomoć, “sinoć, dok sam te pratio kući, vidjela si je u izlogu i svidjela ti se.”

“Da. Vrlo si pažljiv.”

“Raduje me što ti se sviđa. Ta će ti torba jako dobro pristajati i za zaruke.”

“Nažalost, već je odlučeno koju ću torbu imati na zarukama”, uzvрати Sibel. “Ah, ne tuguj! Kupio si mi jako lijep dar, i još s ukusom... Pa dobro, ne mogu je nositi na zarukama jer je lažnjak!” “Što?!”

“Nije originalna *Jenny Colon*, dragi moj Kemale. Ovo je lažnjak.” “Po čemu to sudiš?”

“Po svemu, dušo. Pogledaj taj šav kojim je etiketa prištepna na kožu. Sad baci pogled na pravu *Jenny Colon* koju sam kupila u Parizu, kakav je šav na njoj? Nije uzalud *Jenny Colon* najskuplja francuska i svjetska marka. Oni ne koriste taj jeftini konac...” Razgledajući šav na originalnoj torbi, na trenutak sam se upitao otkud taj trijumf koji sam osjetio kod svoje buduće zaručnice. Sibel je povremeno bila uznemirena i nesigurna zbog toga što je kći umirovljenoga veleposlanika koji je rasprodao i posljednje građevinske parcele naslijeđene od djeda, i kojemu je već dogorjelo do nokata, dakle - na neki način - “kći državnoga činovnika”. Kad bi je obuzela nesigurnost, pričala bi o tome kako je njezina baka po ocu svirala klavir, ili o djedu koji je imao zasluge u oslobodilačkom ratu, ili pak o tome kako je djed po majci bio blizak sa sultanom Abdulhamidom, a mene bi ganula ta njezina postidjenost te bih je još više volio. Početkom sedamdesetih godina broj stanovnika Istanbula utrostručio se zbog ekspanzije izvoza i tekstilne industrije; u gradu je, posebice u našim četvrtima, višestruko skočila cijena građevinskih parcela, očeve su tvrtke jako uznapredovale u posljednjih deset godina i obiteljski je imetak postao pet puta veći, no moji su ipak već tri naraštaja bili tekstilni magnati, što se dade vidjeti i po prezimenu Basmadži.² Mene je dakle uznemiravala činjenica što - unatoč velikom zalaganju tih triju naraštaja - nisam bio kadar razlikovati original od običnoga “lažnjaka”.

Vidjevši me oneraspoložena, Sibel me pogladi po ruci. “Koliko si je platio?” upita.

“Tisuću petsto lira”, odgovorih. “Ako je ne želiš, sutra ću je zamijeniti za nešto drugo.”

“Nemoj, traži da ti vrate novac. Jer dobro su te preveslali.” “Gospođa Šenaj, vlasnica te trgovine, naša je daleka rođakinja!” uzvratih dižući obrve kao da sam jako začuđen.

Sibel mi iz ruku uze torbu koju sam odsutno premetao. “Dušo”, reče suosjećajno se smiješeći, “toliko si obrazovan, pametan i kulturni, ali nikako da shvatiš kad te žene kane prevariti.”

6

FUSUNINE SUZE

S istom plastičnom vrećicom i torbom u njoj sutra u podne uputih se u butik *Champs-Élysées*. Kad se oglasilo zvono na vratima, najprije pomislih da nema nikoga u trgovini, koja mi se opet učinila isuviše tamnom i hladnom. U polumračnoj trgovini vladala je tajnovita tišina, sve dok najednom ne zacvrkuta kanarinac. Kroz paravan i listove ciklama u velikoj vazi opazih Fusuninu sjenu. Stajala je pokraj neke debele gospođe koja je u kabini isprobavala odjeću. Ovoga puta na sebi je imala lijepu bluzu sa zumbulima, poljskim cvijećem i listovima, koja joj je izvršno pristajala. Kad me ugledala, ljupko se nasmiješila...

“Izgleda da si zauzeta”, reko pokazujući očima kabinu.

“Odmah ću biti gotova”, uzvрати kao da razgovara s nekim stalnim kupcem, upućenim u sve “tajne” butika.

Kanarinac je skakutao gore-dolje u krletki. Pogled mi se zaustavi na nekim tričarijama uvezenim iz Europe i modnim časopisima u jednome kutu, no mozak mi nije bio dovoljno prijemčiv ni za što. Opet me je potresla istina koju sam htio zaboraviti, primiti kao svakidašnju: gledajući Fusun, imao sam osjećaj da vidim nekoga jako poznatoga, nekoga koga znam. Sličila je meni. I ja sam kao dijete imao valovitu kosu, i bila je tamnosmeđa kao i Fusunina u djetinjstvu, no s vremenom se izravnala, kao i njezina. Činilo mi se da bih lako mogao biti na njezinu mjestu i duboko je razumjeti. Pamučna bluza isticala je prirodnost njezina tena i kosu obojenu u plavo. S bolom se prisjetih prijatelja i njihova komentara da je “iz *Playboya*”. Je li moguće da je spavala s njima? “Vrati torbu, uzmi novac i bježi odavde! Pred tobom su zaruke s jednom čudesnom curom”, reko samome sebi. Gledao sam van, prema Trgu Nišantaš, kadli se u zamagljenu izlogu ukaza Fusunin nestvaran odraz.

2 Tur. *basma* “lagana pamučna tkanina, cic”, *basmadži* “proizvođač i(li) trgovac basmom”.

Kad je žena koja je isprobavala odjeću, stenjući i otpuhujući, izašla iz butika ne kupivši ništa, Fusun počeo slagati suknje i stavljati ih na police. "Vidjela sam vas jučer na pločniku", reče, a usne joj se razvukoše u širok osmijeh. Tek tada zamijetih da su joj usne namazane svijetlo ružičastim ružem. U to vrijeme bio je vrlo popularan običan domaći ruž marke *Mislyn*, no na njoj je ipak izgledao čudno.

"Kad si me vidjela?" upitah.

"Predvečer. Bili ste s gospođicom Sibel. Bila sam na drugoj strani ulice. Išli ste na večeru?"

"Da."

"Divan ste par!" reče tonom sretnih staraca koji uživaju u sreći mladih ljudi.

Nisam je pitao odakle poznaje Sibel. "Imam veliku molbu", rekoh. Kad sam izvadio torbu iz vrećice, obuze me neki stid i usplahirenost. "Htio bih ovo vratiti."

"Dakako, zamijenit ćemo je za nešto drugo. Dat ću vam ove elegantne rukavice i ovaj šešir, tek je stigao iz Pariza. Torba se nije svidjela gospođici Sibel?"

"Nećemo je zamijeniti", rekoh skrušeno. "Želim svoj novac." Izgledala je iznenađeno, gotovo uplašeno. "Zašto?" upita.

"Jer ta torba nije originalna *Jenny Colon*, nego krivotvorina", rekoh vrlo tihim glasom.

"Molim?!"

"Ja se ne razumijem u te stvari", rekoh bespomoćno.

"Takvo što kod nas nije moguće!" reče odrješito. "Želite li smjestiti novac?"

"Da."

Lice joj poprimi bolan izraz. Bože, mislio sam, kako se nisam sjetio baciti tu torbicu u smeće i reći Sibel da su mi vratili novac? "Gledajte, to nema nikakve veze ni s vama, ni s gospođom Šenaj. Dok trepneš okom, mi Turci već radimo krivotvorine i replike svega što je moderno u Europi", rekoh trudeći se nasmiješiti. "Meni je" - jesam li trebao reći *nama je*? - "dovoljno da torbica služi svrsi i da pristaje nekoj ženi. A ne marka, tko ju je proizveo, je li originalna i koješta drugo." Ali ni ona, kao ni ja sam, nije povjerovala u te riječi.

"Ne, vratit ću vam novac", reče odrješito. Pomiren sa sudbinom, oborih pogled i zašutjeh kao da se sramim svoje neuljudnosti.

Pa opet, unatoč plimi stida, osjećao sam da Fusun ne radi ono što bi morala i da se događa nešto čudno. Ne prilazeći blagajni, gledala je u nju kao da su unutra sami demoni. Kad opazih da je pocrvenjela kao rak, da joj se lice mršti i na oči naviru suze, uznemirih se i napravih dva koraka prema njoj.

Tiho je zaplakala. Ni sada ne znam kako se sve to dogodilo: zagrlio sam je, a ona je, naslonivši glavu na moja prsa, plakala. "Oprosti, Fusun", prošaptao sam. Pomilovao sam je po mekoj kosi i čelu. "Zaboravi ovo, molim te! Uostalom, to je samo krivotvorena torbica!"

Šmrncula je kao dijete, zajecala dva-tri puta i opet zaplakala. Moći doticati njezine duge, lijepe ruke, njezino tijelo, osjećati njezine grudi, načas je držati u naručju... Od svega toga osjetio sam vrtoglavicu. A možda sam opet umišljao da smo zapravo vrlo bliski i da je godinama poznajem jedino zato što sam od samoga sebe tajio želju koja je postajala sve snažnija kad god bih dotaknuo

Fusun. Ta ona je moja slatka, tužna i lijepa sestra koju je teško utješiti! Načas sam - možda i zato što sam znao da smo u dalekom srodstvu - po njezinim dugim rukama i nogama, po nježnoj konstituciji i nejakim ramenima osjetio da građom nalikujemo jedno drugome. Da sam žena i da sam dvanaest godina mlađi, i ja bih imao isto takvo tijelo! "Nemaš se zbog čega žalostiti", rekoh milujući je po dugoj, plavoj kosi.

"Ne mogu otvoriti blagajnu i vratiti vam novac", objašnjavala je, "jer je gospođa Šenaj, kad ode u podne na počinak, zaključava i ključ nosi sa sobom. To mi teško pada." Naslonivši glavu na moja prsa, ponovo je zaplakala. Brižno i samilosno gladio sam njezinu predivnu kosu. "Ovdje radim kako bih upoznala ljude i prekratila vrijeme, ne radi novca", reče jecajući.

"Može se raditi i radi novca", izlenuh glupo i bešćutno.

"Da", odgovori postidjena kao dijete. "Otac mi je umirovljeni učitelj... Prošloga tjedna napunila sam osamnaest godina i nisam im više htjela biti na teret."

Uplaših se seksualne životinje koja se javljala i jogunila u meni, te sklonih ruku s njezine kose. Smjestila je shvatila o čemu se radi. Pribrala se. Odmaknuli smo se jedno od drugoga.

"Molim vas, nemojte nikome reći da sam plakala", reče otirući oči.

"Obećavam", rekoh. "Kunem se. Sada imamo zajedničku tajnu." Vidio sam da se nasmiješila. "Sada ostavljam torbu", rekoh, "po novac ću navratiti sutra."

"Neka torba ostane ako hoćete, no nemojte vi dolaziti radi novca. Gospođa Šenaj uporno će tvrditi da torba nije krivotvorena, namučit će vas."

"Onda je zamijenimo za nešto drugo", rekoh.

"Ali, ja više ne pristajem na to", uzvratila ona tonom ponosite i preosjetljive djevojke.

"Ne", rekoh, "to uopće nije važno."

"Meni je važno", uzvratila odlučno. "Kad gospođa Šenaj dođe, uzet ću od nje novac za torbu."

“Ne želim da te ta žena još više kinji”, odgovorih.

“Neće, već sam smislila kako ću to izvesti”, reče s jedva zamjetnim smiješkom. “Reći ću joj da gospođica Sibel već ima takvu torbu i da je zbog toga vraćate. Može?”

“Dobra ideja”, rekoh. “I ja ću joj to reći.”

“Ne, vi joj ništa ne govorite”, odlučno reče Fusun. “Smjesta će pokušati izvući sve iz vas. Ne dolazite više ni u butik. Novac ću ostaviti kod tete Vedžihe.”

“Molim te, ne miješajmo moju majku u ovo, jako je radoznala!” “Pa gdje onda da vam ostavim novac?” upita Fusun dižući obrve.

“Majka ima stan u Aveniji Tešvikije, Apartman Milosrđe broj 131”, odgovorih. “Prije odlaska u Ameriku u njemu sam učio i slušao glazbu. Lijep stan s pogledom na stražnje dvorište... Svako popodne izlazim s posla i ondje radim od dva do četiri.”

“Naravno. Onamo ću vam donijeti novac. Koji je broj stana?” “Četiri”, odgovorih kao da šapućem. Odlazeći, teškom mukom izgovorih još tri riječi: “Drugi kat. Doviđenja.”

Jer, srce mi je smjesta shvatilo što smjeram i zaigralo kao ludo. Prije nego što sam izjurio van, skupio sam snagu i, kao da je sve normalno, uputio joj zadnji pogled. Kad su me vani, na ulici, obuzeli sram, kajanje i slutnja sreće, činilo mi se da su, nekom čarolijom, popločene ulice Nišantaša postale posve žute na žezi svibanjskoga podneva. Upravo su me noge nosile kroz hladovinu, ispod plavo-bijelih markiza rastvorenih radi zaštite izloga i ispod streha, kad iznenada u jednome izlogu ugledah posve žut vrč, te nagonski uđoh u prodavaonicu i kupih ga. Taj žuti vrč, koji nije zadesila sudbina nasumce kupljenih stvari, stajao je gotovo dvadeset godina najprije na očevu i majčinu, a kasnije na mojem i majčinu stolu, a da ni jednom nije bio spomenut. Kad god bih ga za večerom primio za držak, sjetio bih se dana koji su obilježili početak nesreće u koju me je gurnuo život i zbog koje mi je majka nijemo predbacivala napola prijekornim, a napola tužnim pogledima.

Kad me je majka ugledala toga dana oko podne, obradovala se i iznenadila. Poljubio sam je rekavši joj da sam kupio vrč jer mi je tek tako došlo da ga kupim, i dodao: “Daj mi ključ stana u Apartmanu Milosrđe. U uredu je ponekad takva gužva da ne mogu raditi. Hoću vidjeti je li tamo bolje. U mladosti sam se ondje zatvarao i dobro radio.”

“Pun je prašine”, rekla je majka, ali je iz svoje sobe smjesta donijela ključeve ulaznih vrata i stana, povezane crvenom vrpcom. “Sjećaš li se vaze iz Kutahje, one s crvenim cvjetovima?” upita me dajući mi ključ. “Ne mogu je naći, pogledaj jesam li je odnijela onamo. I ne radi toliko mnogo... Otac vam je radio cijeli život da biste vi, djeca, uživali i bili sretni. Šetaj sa Sibel. Uživajte u proljeću, zabavljajte se!” Dok mi je davala ključ u ruku, njezin je zagonetni pogled govorio: “Pripazi se!” I kad smo bili djeca, majka nam je tim istim pogledom navješćivala opasnosti koje vrebaju iz samoga života i koje su uvijek dublje i neodređenije nego što je ustupanje ključeva stana.

7

APARTMAN MILOSRĐE

Majka je stan u Apartmanu Milosrđe kupila prije dvadeset godina, dijelom zato da bi novac uložila u nešto, a dijelom da bi imala utočište gdje bi povremeno mogla naći mir; no stan je ubrzo počela koristiti kao prostor kamo je odlagala stare stvari koje su joj se činile staromodnima, ili pak nove koje bi joj nakon kupnje brzo dodijale. U djetinjstvu mi se činilo zabavnim ime te zgrade koju su zasjenjivala velika stabla i čije sam stražnje dvorište, na kojem su djeca igrala nogomet, volio; volio sam i priču o podrijetlu toga imena, koju je moja majka rado pripovijedala.

Kada je Ataturk 1934. godine postavio Turcima uvjet da moraju uzeti prezimena, u Istanbulu su mnogim novim zgradama počeli davati obiteljska prezimena. Uvjet je imao smisla zato što u to doba ulice i kuće nisu bile dosljedno označene i zato što su se imućne i velike porodice, jednako kao i u osmanlijsko doba, poistovjećivale s konacima, odnosno sa stambenim zgradama u kojima su jedne pokraj drugih živjele rodbinski povezane Obitelji. (Vrlo mnogo bogataških Obitelji koje ću spominjati u svojoj pripovijesti imale su svoj “apartman”.) Istih se godina javila i druga navada: da se takve stambene zgrade imenuju po uzvišenim principima i vrijednostima; majka je pak govorila da ljudi koji podignu zgradu i nadjenu joj ime *sloboda*, *dobrota* ili *vrлина*, cijeloga života zapravo gaze te vrijednosti. Neki bogataš, crnoburzijanac, koji je u vrijeme Prvoga svjetskog rata trgovao šećerom, počeo je graditi Apartman Milosrđe u poodmaklim godinama jer ga je mučilo grizodušje. Kad su dvojica njegovih sinova (kći jednoga od njih išla je sa mnom u razred) shvatila da im otac zgradu namjerava pretvoriti u zakladu čiju bi dobit davao sirotinji, pribavila su liječničku potvrdu da je posenilio, strpala ga u starački dom i preuzela zgradu u svoje ruke, no nisu joj promijenili ime koje mi se, kao djetetu, činilo vrlo čudnim.

Sljedećeg dana, u srijedu 30. travnja 1975., čekao sam Fusun između dva i četiri u Apartmanu Milosrđe, ali nije došla. Bio sam malo povrijeđen i smeten. Vraćajući se u ured, osjećao sam duboki nemir. Sutradan sam ponovo otišao u stan, gotovo samo zato da taj nemir zatomim. No Fusun opet nije došla. Dok sam u zagušljivim sobama, među starim vazama, odjećom i prašnjavim stvarima koje je majka onamo donijela i zaboravila, razgledao stare fotografije koje je nevjesto snimio otac, navirala su mi mnoga

sjećanja na djetinjstvo i mladost koja sam već bio zaboravio, a snaga tih stvari kao da je smirivala nemir u meni. Sljedećeg dana, dok sam u restoranu Kod Hadži Arifa na Bejogluu ručao sa starim očevim prijateljem i jednim od najstarijih Satsatovih klijenata, gospodinom Nurullahom, trgovcem iz Kajserija, sjetih se da sam dva dana zaredom odlazio u prazan stan i ondje čekao Fusun. Postiđen, odlučio sam zaboraviti i nju, i krivotvorenu torbu, baš sve. No nakon dvadeset minuta ponovo pogledah na sat i pomislih kako Fusun možda baš tom trenu ide prema Apartamanu Milosrđe da bi mi vratila novac za torbicu; gospodinu Abdulkerimu rekoh neku laž, na brzinu pojedoh ručak i pojurih u stan.

Dvadeset minuta nakon što sam ušao u Apartman, na vrata je pokucala Fusun. Naime, to je morala biti ona. Idući prema ulazu, sjetih se kako sam sinoć sanjao da joj otvaram vrata.

U ruci je imala kišobran. Kosa joj je bila posve mokra. Na sebi je imala haljinu na žute točkice.

“Ooo, već sam mislio da si me zaboravila! Uđi!”

“Ne bih htjela smetati. Samo sam došla vratiti novac.” U ruci je držala rabljenu kuvertu s natpisom *Privatna škola “Puni uspjeh”*, ali nisam posegnuo za njom. Uхватih je za rame, povukoh unutra i zatvorih vrata.

“Vani pljušti”, rekao sam tek tako, iako nisam ni zamijetio da pada kiša. “Sjedni malo da ne kisneš bez potrebe. Kuham čaj, ugrijat će te.” Uputih se prema kuhinji.

Kad sam se vratio, Fusun je razgledala majčine stare stvari, antikvitete, ukrase, prašnjave satove, kutije sa šeširima i druge tričarije. Da bih je malo opustio, pričao sam joj, povremeno ubacujući i šale, da je majka sa žarom kupovala te predmete u najmodernijim dućanima na Nišantašu i Bejogluu te u svakakvim trgovinama diljem Europe, da ih je i otkupljivala iz propalih pašinskih konaka i poluizgorenih ljetnikovaca, staretinarnica, pa čak iz napuštenih tekija, no da ih je nakon kratke uporabe otpremala ovamo i na koncu posve zaboravila. Pritom sam otvarao ormare koji su zaudarali po naftalinu i prašini i pokazivao joj role svakojakih tkanina, bicikl koji smo oboje vozili kao djeca (stare je stvari majka davala siromašnoj rodbini), kahlicu, vazu iz Kutahje urešenu crvenim cvjetovima (“Pogledaj nije li možda ondje!” rekla je majka), a potom mnoštvo kutija sa šeširima.

Kristalna zdjelica za šećer podsjetila nas je na stara bajramska jela. Kad bi nam nekoć Fusun i njezini, dok je još bila dijete, na bajramska jutra došli u posjet, u toj bismo im posudi nudili bombone, kandirane bademe, marcipan, okruglice od kokosa i razne lokume.

Sjetio sam se našega izleta. “Tada si bila dijete”, rekoh. “Sad si vrlo lijepa i privlačna mlada djevojka.”

“Hvala. Sada bih krenula.”

“Još nisi popila čaj. A ni kiša nije stala.” Odveo sam je do balkonskih vrata i malo razmaknuo zastor od tila. Radoznalo je pogledala kroz prozor kao dijete koje prvi put dolazi na neko mjesto, ili u nepoznat stan, ili kao mlad čovjek kojemu život još nije nanio udarac pa je znatiželjan i otvoren za sve. U jednom trenutku bacio sam čeznutljiv pogled na njezin zatiljak, vrat, ten koji je njezine obraze činio tako neodoljivima, na bezbroj sitnih madeža koji se nisu primjećivali s udaljenosti (nije li i moja baka po majci imala točno na tom mjestu velik madež?). Ruka mi je sama od sebe, kao da je tuđa, posegnula za ukosnicom u njezinu kosi. Na njoj su bila četiri cvjetića.

“Kosa ti se jako smočila.”

“Jeste li kome rekli da sam plakala u trgovini?”

“Ne. No jako me zanima zašto si plakala.”

“Zašto?”

“Puno sam mislio na tebe”, rekoh. “Jako si lijepa i vrlo posebna. Sjećam te se kao male, slatke, crnomanjaste djevojčice. Ali mi nikada ne bi palo na pamet da ćeš se toliko proljepšati.”

Smiješeći se odmjerenom kao sve lijepe i pristojne djevojke naviknute na komplimente, s nevjericom je podigla obrve. Zavladala je tišina. Odmaknula se korak od mene.

“Što je kazala gospođa Šenaj?” upitah da promijenim temu. “Je li priznala da je torba krivotvorina?”

“Uzrujala se. No kad je vidjela da ste ostavili torbu i da hoćete svoj novac, nije htjela komplicirati stvar. Želi da i ja zaboravim što je bilo. Mislim da je znala da torba nije originalna. Ne zna da sam ovdje, rekla sam joj da ste došli u podne i uzeli novac. Sad moram ići.”

“Ne prije nego što popiješ čaj!”

Donio sam joj čaj iz kuhinje. Promatrao sam kako lagano puše da ga rashladi i kako ga onda pažljivo i brzo ispija malim gutljajima. Gledao sam je s pomiješanim osjećajima divljenja i srama, nježnosti i radosti... Sama od sebe, moja se ruka ispruži i pomilova je po kosi. Nagnuh glavu prema njezinoj i poljubih je u kut usana. Pocrvenjela je do ušiju. Kako je dvjema rukama držala šalicu s vrućim čajem, nije se mogla braniti. Bila je ljuta na mene, no istodobno posve zbunjena, to sam i osjetio.

“Strašno se volim ljubiti”, rekla je gordo. “Ali sada, s vama, naravno da to nije moguće.”

“Jesi li se puno ljubila?” upitah nevješto, trudeći se izgledati djetinjasto.

“Jesam, naravno. Ali samo to.”

Pogledom iz kojega se dalo naslutiti kako misli da su, nažalost, svi muškarci isti, preletjela je još jednom po sobi, stvarima i ležaju u kutu pokrivenome plavom plahtom, koji sam hotimice namjestio tako da izgleda nemarno pospremljen. Vidio sam da u

glavi sažima situaciju, ali mi - možda i zbog stida - na pamet nije padalo ništa čime bih mogao produžiti igru.

Na stalak na ormaru svojedobno sam, ukrasa radi, bio stavio jedan upadljiv fes kakve izrađuju za turiste. Kuvertu s novcem naslonila je na njega. Primijetila je da sam, lutajući pogledom po sobi, vidio da ju je ostavila ondje, no ipak reče: "Kuvertu sam onamo stavila."

"Ne možeš otići prije nego što popiješ čaj."

"Kasnim", odgovori, no i dalje je sjedila.

Pijući čaj, razgovarali smo o rodbini, djetinjstvu i zajedničkim uspomenama, ne ogovarajući nikoga i ne govoreći ružno ni o kome. Strahovali su od moje majke prema kojoj je, kako je rekla, njezina majka gajila veliko poštovanje; kad je bila dijete, najviše pažnje poklanjala joj je upravo moja majka. Kad god je došla s majkom, moja bi joj majka dala naše igračke da se igra, dala bi joj psa i koku na navijanje, a ona se plašila da će ih pokvariti. Svake joj je godine, sve do natjecanja za izbor ljepotice, po vozaču Četinu slala rođendanske darove, primjerice, jedan kaleidoskop, koji još čuva... Majka bi joj slala odjevne predmete za broj veće, da joj ne bi brzo okraćali. Imala je škotsku suknju s velikom kopčom, koju je zbog toga mogla nositi godinu kasnije; toliko ju je zavoľjela da ju je, iako više nije bila u modi, oblačila kao minicu. Rekao sam joj da sam je u toj suknji jedanput vidio na Nišantašu. Odmah smo promijenili temu kad su spomenuti njezin tanki stuk i lijepe noge. Imala je ujaka po imenu Sureja, malo šašavog; kad bi došao iz Njemačke, ceremonijalno bi obilazio rodbinu koja je već gubila međusobne veze, te su, zahvaljući njemu, svi znali jedni za druge.

"Onoga jutra na Kurban-bajram, kad smo zajedno krenuli autom na izlet, u kući je bio i ujak Sureja", reče sve uzbuđenija. Brzo je navukla kišnu kabanicu i počela tražiti kišobran. Nije ga mogla pronaći jer sam ga, idući u kuhinju i natrag, kriomice gurnuo za ormar s ogledalom, smješten na ulazu.

"Sjećáš li se kamo sam ga stavio?" upitah tražeći kišobran skupa s njom, mada revnosnije.

"Tu sam ga stavila", odgovori prostodušno i pokaza na ormar s ogledalom.

Dok smo pretraživali stan zavišući čak i na nemoguća mjesta, upitah je što radi u "slobodno vrijeme", koristeći baš taj omiljeni izraz žutog tiska. Lani se nije mogla upisati na fakultet jer nije imala dovoljno bodova za studij koji je željela pohađati. Sada, u slobodno vrijeme, nakon posla u butiku *Champs-Élysées*, pohađa Privatnu školu "Puni uspjeh". Budući da do prijemnoga ispita ima još svega četrdeset pet dana, puno radi.

"Što želiš studirati?"

"Ne znam", odgovori malo postideno. "Zapravo se želim upisati na akademiju i postati glumica."

"Samo gubiš vrijeme u tim privatnim školama, sve su to trgovačka poduzeća®, rekoh. "Ako ima stvari koje su ti teške, posebice u matematici, dođi k meni, ja svaki dan u rano popodne ovdje radim. Časkom ću ti objasniti ono što ne znaš."

"Pomažeš li i drugim curama u matematici?" upita i sa zafr- kantskim izrazom lica podiže obrve.

"Nema drugih cura."

"Gospođica Sibel dolazi u naš butik. Jako je lijepa i ugodna žena. Kad ćete se vjenčati?"

"Zaruke su za mjesec i pol. Pa što je s tim kišobranom?"

Pokazao sam joj suncobran koji je majka kupila u Nici. Reče da se "s takvim kišobranom" nikako ne bi mogla vratiti u trgovinu.

Usto, već mora krenuti, pa nije ni važno je li našla kišobran ili ne. "Kiša je stala!" reče radosno. Na vratima osjetih zebnju da je nikada više neću vidjeti.

"Molim te, navrati još jednom, samo na čaj!"

"Ne ljutite se, Kemale, ali više neću doći. I vi znate da neću. Ne brinite, nikome neću reći da ste me poljubili."

"A kišobran?"

"On pripada gospođi Šenaj, ali nije važno!" reče, cmoknu me u obraz gestom kojoj nije nedostajalo osjećaja, i odjuri.

8

PRVI TURSKI VOĆNI SOK

Ovdje su izložene novinske reklame, promidžbeni filmovi i sokovi od jagoda, breskve, naranče i limuna, prvoga turskog proizvođača gaziranih voćnih sokova Meltem, koji vas podjecaју na sretno, radosno i spokojno ozračje starih dana i na naš optimizam. Zaim je te večeri na Ajaspaši, u svome stanu s lijepim pogledom, priređivao veliku zabavu u povodu izlaska sokova Meltem na tržište. Ondje se trebalo okupiti cijelo društvo. Sibel je rado bila u društvu mojih mladih i bogatih prijatelja, i bila istinski sretna zbog jedrenja Bosporom, rođendanskih slavlja upriličenih bez znanja slavljenika i vožnji istanbulskim ulicama u ponoćne sate, nakon provoda po noćnim klubovima. Voljela je većinu mojih prijatelja, no Zaim joj se nije sviđao. Smatrala ga je isuviše razmetljivim, žen- skarom i "prizemnim" te je držala jako "banalnim" to što kućne zabave završava "iznenađenjem" - trbušnim plesačicama, i što djevojkama pripaljuje cigarete upaljačem s logotipom *Playboya*. Sibel se nikako nije sviđalo ni to što

se Zaim upušta u avanture s marginalnim glumicama i manekenkama (sumnjiva profesija koja je tada tek nastajala u Turskoj), samo zato što pristaju na seks prije braka i što se njima nikada neće oženiti, a držala ga je neodgovornim i zato što nikada nije stupao u veze s čestitim djevojkama. Zbog toga sam bio iznenađen njezinim razočaranjem kad sam joj rekao da te večeri neću ići na zabavu, da se osjećam smoždeno i da neću moći van.

“Čula sam da će doći i njemačka manekenka koja je glumila u reklami za Meltem, o kojoj je pisalo u novinama”, rekla je Sibel. “Uvijek govoriš da bi mi Zaim mogao biti loš uzor...”

“Ako ne ideš na Zaimovu zabavu, onda si stvarno bolestan, sad sam se zabrinula. Hoćeš li da skoknem do tebe?”

“Ma, pusti to. Paze me majka i gospođa Fatma. Proći će do sutra.”

Ležeći odjeven na postelji, razmišljao sam o Fusun i donio odluku: zaboravit ću je i neću je više vidjeti do kraja života.

9

F

Sljedećega dana, 3. svibnja 1975. u pola tri, u Apartman Milosrđe došla je Fusun i prvi put u životu vodila sam mnoom ljubav “do kraja”. Tog dana nisam otišao u stan maštajući o susretu s njom. Sada, kad nakon toliko godina pričam o svemu što sam proživio, i meni se učini da bi moje netom izgovorene riječi mogle biti netočne; pa ipak, toga mi dana uistinu nije bilo ni na kraj pameti da bi Fusun mogla doći... U glavi su mi bile riječi koje je izgovorila dan prije, predmeti iz djetinjstva, majčini antikviteti, stari satovi, bicikl, neobična svjetlost u polumračnome stanu, prašina i miris starih stvari te želja da budem sam i promatram stražnje dvorište... Bit će da me je sve to ponovo odvelo onamo. Još jednom razmišljati o našem zadnjem susretu, još jednom ga oživiti u glavi, oprati Fusunine šalice za čaj i spremi ih, pokupiti majčine stvari i zaboraviti svoju sramotu, to sam imao u glavi... Skupljajući stvari, našao sam fotografiju koju je moj otac snimio iz susjedne sobe, a na kojoj su se vidjeli ležaj, prozor i dvorište, te se prisjetio kako se ta soba godinama nije mijenjala... Kad je netko pokucao na vrata, sjećam se da sam pomislio kako je došla majka.

“Došla sam po kišobran”, reče Fusun.

Stajala je pred vratima. “Uđi!” rekoh. Na trenutak je oklijevala, a onda ušla osjetivši da bi moglo biti neuljudno stajati na vratima. Zatvorio sam vrata za njom. Oko struka je imala ovaj bijeli pojas s velikom kopčom, koji joj je još više naglašavao struk, a na sebi ovu zagasito ružičastu haljinu s bijelim gumbima, koja joj je tako lijepo pristajala. U ranoj mladosti imao sam jednu slabost: mislio sam da se mogu družiti s lijepim i meni zagonetnim djevojkama samo ako budem iskren. S trideset godina mislio sam da sam se oslobodio te iskrenosti i prostodušnosti, no varao sam se.

“Kišobran je tu!” smjesta odgovorih, nagnuh se prema stražnjoj strani ormara sa zrcalom i izvukoh ga van. Nisam se čak ni zapitao zašto ga prije nisam izvadio odande.

“Kako je pao onamo?”

“Zapravo nije pao. Sakrio sam ga jučer da ne bi odmah otišla.”

Imala je neki neodređen izraz lica - nisam znao smješka li se, ili se mršti. Uhvatio sam je za ruku i odvuкао u kuhinju izgovarajući se da hoću skuhati čaj. Kuhinja je bila mračna i zaudarala je na prašinu i vlagu. Ondje se sve brzo dogodilo: ne mogavši se suspregnuti, počeli smo se ljubiti. Malo zatim ljubili smo se dugo i strastveno. Toliko se bila predala ljubljenju, tako je snažno obavila ruke oko moga vrata i tako čvrsto zatvorila oči da sam osjetio da bismo mogli voditi ljubav “do kraja”.

No sudeći po tome što je bila djeвица, ta mi se pomisao učinila nemogućom. Dok smo se ljubili, u jednome trenu osjetio sam da je Fusun donijela tu važnu odluku u svome životu i da je došla ovamo da sa mnoom “ide do kraja”. No to se događalo samo u stranim filmovima. Činilo mi se neobičnim da to ovdje, kod nas, jedna djevojka želi učiniti bez posebnoga razloga. Možda zapravo i nije djeвица...

Ljubeći se bez predaha, izašli smo iz kuhinje, sjeli na rub ležaja, svukli sa sebe veći dio odjeće ne prenemazući se isuviše, ali ni ne gledajući se u oči, i zavukli se pod deku. Bila je predebela, usto me je i bockala, kao i nekoć kad sam bio dijete; kad sam je nakon nekoga vremena zbacio, ukazala su se naša polugola tijela. Oboje smo bili preznajeni, no to nas je nekako opustilo. Kroz navuče- ne zastore prodirale su žućkaste i narančaste sunčeve zrake, pod kojima je njezino oznojeno tijelo dobivalo još naglašeniju boju bronce. To što je sada i Fusun mogla vidjeti moje tijelo, baš kao i ja njezino, što je izbliza uperila pogled u moj intimni dio tijela, nabrekao i dobro uočljiv, te što ga je mogla promatrati bez imalo bojazni i bez ikakva zazora, pa čak s jedva zamjetnom željom i nježnošću, probudilo je meni ljubomorni osjećaj da je i prije vidjela gole muškarce na nekim drugim ležajima, sofama i stražnjim sjedalima automobila.

Oboje smo se prepustili glazbi te igre sazdane od užitka i želje, koja se sama od sebe razvijala i koja se, mislim, mora doživjeti u svakoj smisljenoj ljubavnoj priči. No nakon nekoga vremena po našim se brižnim pogledima (gledali smo se ravno u oči) moglo zaključiti da ono što moramo učiniti i nije tako lako. Fusun skine naušnicu, koju sam kao prvi eksponat izložio u svome muzeju, i brižno je odloži na stoličicu uz rub ležaja. Budući da je to učinila s osjećajem obveze, kao kakva jako kratkovidna djevojka koja

prije ulaska u more najprije skine naočale, pomislio sam kako će doista prvi put “ići do kraja”. Tih su godina mladi nosili narukvice i privjeske s ugraviranim inicijalima svoga imena, pa uopće nisam obraćao pozornost na naušnice. Osjećaj da će “ići do kraja” pobudilo je u meni i to što je Fusun, svukavši odjeću, s istom odlučnošću svukla i gaćice. Sjećam se: djevojke koje tada nisu htele “ići do kraja” ostavljale su na sebi gaćice.

Poljubih joj ramena što su mirisala na badem, jezikom dotaknuli njezin baršunasti znojni vrat, i zadrhtah vidjevši da su joj dojke samo za nijansu svjetlije od zdravoga mediteranskog tena, iako sezona sunčanja još nije bila počela. Ako ima zabrinutih srednjoškolskih nastavnika koji od učenika traže da pročitaju ovo poglavlje moga romana, mogu im predložiti da ovu stranicu preskoče. A radoznaloga posjetitelja Muzeja molim da razgleda predmete i da misli (toliko od njega!) da ono što moram učiniti, činim ponajprije za Fusun, koja me gleda svojim tužnim i uplašenim pogledom, potom za nas oboje, a najmanje radi svoga užitka. Oboje smo se dobrohotno trudili prebroditi tu zapreku koju je pred nas postavio život. Zbog toga sam šutio ne odustajući i ne čudeći se što mi, premda smo se gledali ravno oči, ne odgovara kad sam je, nastojeći prodrijeti u nju, obasuo nježnim riječima i pitao: “Draga, boli li te?” Jer, kad sam joj se najviše približio, osjetio sam - kao da je moja vlastita bol - kako negdje duboko, jedva primjetno i lomno, podrhtava njezino tijelo (zamislite podrhtavanje suncokreta na jedva zamjetnu vjetru). Po pogledu koji je bježao od mogega i po očima koje je, s liječničkom pozornošću, povremeno usmjeravala prema međunožju, shvaćao sam da izvija svoje tijelo i da sama želi izvući nasladu iz onoga što iskušava prvi put u životu. I ja sam počeo sebično misliti na svoj užitak kako bih dovršio to što sam započeo i, olakšan, priveo kraju to zamorno putovanje. Tako smo oboje nagonski otkrili da svatko mora sam doći do užitka koji nas spaja kako bi ga što intenzivnije osjetio. I dok smo se s jedne strane snažno, požudno, pa čak nemilice grlili, s druge smo koristili jedno drugo samo za postizanje vlastita užitka. U Fusuninim prstima, koje sam osjećao na leđima, bilo je nečega nalik smrtnome strahu one kratkovidne i čedne djevojke u trenutku kad se, dok uči plivati, načas uplaši da će se ugušiti te svom snagom zagri oca koji joj je pritekao u pomoć. Kad je deset dana nakon prvoga vođenja ljubavi sklopila oči i privinula se uza me, upitao sam je što joj se u tim trenucima odvijalo pred očima. “Vidjela sam polje suncokreta”, odgovorila je.

Igrajući nogomet u bivšem vrtu Hajretin-pašina konaka, djeca su se toga, kao i sljedećih dana, pridružila našoj ljubavnoj igri svojim veselim glasovima, dovikivanjem i psovkama. Kad je njihova vika na trenutak zamukla, u sobi je zavládala neka neobična tišina; čulo se samo nekoliko Fusuninih prigušenih krikova i moja dva-tri sretna jecaja, koja sam ispustio želeći se posve predati vrhuncu. Iz daljine je dopiralo zviždanje prometnika, trubljenje automobila i bat čekića kojim je netko zabijao čavao. Neko je dijete šutnulo praznu limenku na ulici, negdje je kriknuo galeb, razbijena je jedna šalica, a listovi platana zašuštali su na jedva zamjetnu povjetarcu.

Eto, u takvoj smo tišini ležali zagrljeni, nastojeći ne misliti na primitivne društvene rituale kao što su okrvavljena plahta, odbačena odjeća ili privikavanje na svoja gola tijela, i sve druge nelagodne pojedinosti koje antropolozi nastoje razumjeti i klasificirati. Fusun je neko vrijeme tiho plakala ne obazirući se puno na moje riječi utjehe. Rekla je da to neće zaboraviti dok je živa, onda opet malo plakala i zašutjela.

Budući da će me život godinama poslije toga primorati da budem antropolog vlastitih iskustava, uopće ne želim omalovažiti te strastvene ljude koji, izlažući svakovrsno posuđe, predmete i alatke, nastoje svojim i našim životima dati neki smisao. No prekomjerna pažnja koja bi se ukazala predmetima i tragovima “prvog vođenja ljubavi” mogla bi postati preprekom razumijevanju snažnih osjećaja nježnosti i zahvalnosti, koji su se razvili između mene i Fusun. Da bih vam pokazao s kolikom je predanošću i ljubavlju moja osamnaestogodišnja ljubavnica milovala moje tridesetogodišnje tijelo dok smo, zagrljeni, nijemo ležali na postelji, ovdje podastirem ovaj brižno smotani pamučni rupčić s cvjetićima, koji Fusun toga dana nije vadila iz torbice. Neka ova kristalna tintarnica i pribor za pisanje (Fusun ih je poslije vidjela na stolu i s njima se, pušeći, igrala) upute na profinjenost i krhkost te nježnosti među nama. I neka debeli muški remen (moderan u to doba), koji je u meni budio grizodušje jer bi me obuzela muška nadmenost kad bih, odijevajući se, uhvatio njegovu debelu kopču, neka on kaže koliko mi je, a možda i nama oboma, teško palo izaći iz rajskoga stanja golotinje, odjenuti se i bluditi pogledom po ovome prljavom i starom svijetu!

Prije nego što je Fusun izašla iz stana, napomenuh joj da preostalih mjesec i pol mora puno raditi ako se želi upisati na sveučilište.

“Bojiš li se da ću cijeli život provesti za pultom?” upita sa smiješkom.

“Ne, naravno... Ali želim te prije ispita potaknuti na učenje.

Ovdje ćemo raditi. Kojim se knjigama koristite? Radite li klasičnu ili suvremenu matematiku?”

“U gimnaziji smo učili klasičnu, u privatnoj školi učimo i jednu i drugu. Jer, u ‘ključu’ su navedena oba načina. To me zbunjuje.” Dogovorili smo se da se sutra nađemo na istome mjestu radi poduke u matematici. Čim je otišla, kupio sam u jednoj knjižari na Nišantašu knjige koje je koristila u gimnaziji i privatnoj školi. Kad sam ih, pušeći, malo prelistao u uredu, shvatio sam da ću joj doista moći pomoći. Spoznaja da ću Fusun moći podučavati matematiku smjesta je olašala moralni teret koji sam toga dana osjećao te mi je preostao još samo beskrajni osjećaj sreće i čudan ponos. Sreću sam osjećao na vratu, nosu, koži, gotovo kao neku bol, a ponos, koji nisam mogao zatajiti ni od samoga sebe, kao neku vrstu sreće. Negdje u glavi stalno mi se motalo da ću se s Fusun još mnogo i mnogo puta naći u Apartmanu Milosrđe i da ćemo voditi ljubav. No bilo mi je jasno da će mi to poći za rukom samo ako se budem pretvarao da se u mojem životu ne događa ništa iznimno.

Navečer su u hotelu Palas bile zaruke Sibeline školske prijateljice Ješim; svi su trebali biti ondje, pa sam i ja otišao. Sibel je bila presretna. Oajenula je svjetlucavu haljinu boje srebra, a preko ramena prebacila pleteni šal. Zanimala ju je svaka proslava zaruka jer je mislila da bi mogle biti uzor za našu, te se sa svakim upuštala u razgovor i neprestance se smješkala.

Kada me je sin ujaka Sureje, kojemu uvijek zaboravim ime, upoznao s Inge, njemačkom manekenkom koja glumi u reklama-ma za sokove Meltem, već sam bio popio dvije rakije i opustio se.

“Kako vam se sviđa u Turskoj?” upitah je na engleskome.

“Vidjela sam jedino Istanbul”, odgovori Inge. “Jako sam iznenađena, nisam ga zamišljala takvim.”

“A kakvim ste ga zamišljali?”

Neko smo se vrijeme šutke gledali u oči. Bila je pametna žena: odmah je shvatila da bi lako mogla povrijediti Turke kaže li neku pogrešnu riječ. “Vi zavrjeđujete sve”, reče mi na lošem turskom jeziku.

“Cijela vas je Turska upoznala za samo tjedan dana. Kakav je to osjećaj?”

“Prepoznaju me policajci, taksisti, svatko na ulici”, reče radujući se kao dijete. “Čak je jedan prodavač balona napuhao balon i darovao mi ga rekavši *da zavrjeđujem sve*. Lako je postati poznat u zemlji koja ima samo jedan televizijski kanal.”

Primjećuje li da nas, htijući umanjiti svoj uspjeh, zapravo po- nižava? “Koliko u Njemačkoj ima kanala?” upitah. Shvatila je da je rekla nešto pogrešno i postidjela se. A i moje pitanje bilo je suvišno. “Idući na posao, svakoga dana na jednome zidu ugledam vašu fotografiju veliku kao zgrada”, rekoh.

“Ah, da, vi Turci u reklamama ste ispred Europe.”

Zaboravivši da su izrečene iz uljudnosti, načas se jako obradovali tim riječima. Pogledom sam potražio Zaima u pričljivom i sretnom mnoštvu ispred sebe. Bio je tamo, Sibel i on su razgovarali.

li. Svidjela mi se pomisao da bi se mogli sprijateljiti. I sada, toliko godina nakon svega, sjećam se da me je zapljusnuo val sreće. Sibel je, među nama, Zaimu bila nadjenula ime *Zaim-Vi-Zavrjeđujete- Sve*, taj slogan u reklamnoj kampanji za sokove Meltem smatrala je jako uvredljivim i sebičnim. U siromašnoj i napaćenoj zemlji poput Turske, gdje mnogi mladi ljudi jedni druge ubijaju i optužuju za ljevičarenje ili desničarenje, Sibel je tekst te reklame smatrala neukusnim.

Kroz velika balkonska vrata ulazio je ugodni proljetni zrak donoseći miris lipe. Dolje, na vodama Zlatnoga roga, zrcalila su se svjetla grada; jasno su se vidjeli čak i Kasimpaša, bespravno podignuta sirotinjska naselja i siromašne četvrti. Duboko u sebi osjećao sam da živim vrlo sretnim životom i da je, usto, sve to priprema za još veću sreću koja je preda mnom. Težina svega što sam toga dana doživio s Fusun stvarala je zbrku u mojoj glavi, no pomislio sam na to kako svatko ima svoje tajne, brige i strahove. Tko zna koliko ljudi među tim elegantnim uzvanicima ima nesvakidašnje tjeskobe i duševne rane; no tek kad u gomili, među prijateljima, popijemo čašicu-dvije, tek tada postanemo svjesni koliko su stvari zbog kojih patimo zapravo beznačajne i prolazne.

“Onaj tamo živčani čovjek kojega gledaš”, reče Sibel, “on ti je poznati Hladni Suphi. Skuplja sve kutije šibica koje mu dođu pod ruku. Navodno ih ima pune sobe. Vele da je takav otkad ga je žena ostavila. Na našim zarukama konobari ne bi smjeli nositi tako neobične odore, zar ne? Zašto večeras toliko piješ? Da ti nešto ispričam!”

“Što?”

“Mehmetu se jako dopala manekenka Njemica, ne odvaja se od nje. A Zaim je ljubomoran kad joj se netko približi. Ah, tu je i onaj čovjek, sin tvog ujaka Sureje... Ješimi je on bratić... Ima li nešto što ne znam, a što ti je pokvarilo raspoloženje?”

“Ne, ništa. Čak sam jako sretan.”

Čak i danas, toliko godina poslije, sjećam se da mi je Sibel rekla nježne riječi. Bila je jako zabavna, inteligentna i nježna, i znao sam da ću se uz nju ne samo tih dana, nego i cijeloga života, osjećati jako dobro. Otprativši je u kasnim satima kući, dugo sam hodao praznim i mračnim ulicama misleći na Fusun. Ono što mi nikako nije izlazilo iz glave i što me je doista uznemiravalo nije bila samo spoznaja da sam joj bio prvi muškarac u životu, nego i odlučnost s kojom mi se podala. Ni na trenutak nije se prenemagala, ni na trenutak nije zastala svlačeći sa sebe odjeću.

Dnevni je boravak bio prazan. Bilo je noći kad otac nije mogao spavati, pa bih ga zatjecao kako u pidžami sjedi u salonu. Volio sam prije nego što odem na spavanje porazgovarati s njim, no te su noći i on i majka spavali. Iz spavaće sobe dopirali su majčino hrkanje i očevi uzdasi. Prije spavanja iskapio sam još jednu čašicu rakije i popužio još jednu cigaretu. Ali, kad sam legao, nisam mogao zaspati. Pred oči su mi dolazili prizori vođenja ljubavi s Fusun, a s njima su se miješali prizori sa zaruka...

U polusnu sam mislio na ujaka Sureju, svoga dalekog rođaka, i na njegova sina, kojega sam vidio na Ješiminim zarukama i čije ime

uvijek zaboravljam. Kad smo jednoga davnog bajramskog jutra Fusun i ja krenuli u vožnju automobilom, ujak Sureja bio je kod nas. Dok sam pokušavao zaspati, neki prizori toga hladnog i sivog jutra na Kurban-bajram promicali su mi pred očima kao vrlo poznata, a istodobno jako čudna uspomena, kao da potječu iz snova koje povremeno sanjamo. Prisjetio sam se bicikla i toga da smo Fusun i ja izašli na ulicu i nijemo zurili u neku zaklanu životinju, a onda autom krenuli na izlet. Kad smo se sljedećega dana našli u Apartmanu Milosrđe, pitao sam je sjeća li se toga.

“Bicikl smo vratile majka i ja”, reče Fusun, koja se svega sjećala bolje od mene. “Prije mnogo godina dala nam ga je tvoja majka nakon što ste ga vozili ti i brat. Više ga ni ja nisam mogla voziti, prerasla sam ga. Eto, majka vam je toga bajramskog dana vratila bicikl.”

“Bit će da ga je majka poslije donijela ovamo”, rekoh. “Sad se sjećam da je tog dana kod nas bio i ujak Sureja.”

“Jer je tražio liker”, reče Fusun.

Fusun se bolje od mene sjećala toga neplaniranog izleta automobilom. Osjećam potrebu pričati vam o tom izletu, na koji me ona podsjetila. Imala je dvanaest godina, a ja dvadeset četiri. Prvi dan Bajrama padao je 27. veljače 1969. godine. Kao i svakoga bajramskog jutra, i toga je dana razdragano mnoštvo bližih i daljnjih rođaka, elegantno odjevenih, s kravatama, čekalo podnevni objed u našoj kući na Nišantašu. Često se čulo zvono na vratima, pristizali su novi gosti: moja mlađa teta, posve ćelavi tetak i njihova lijepo odjevena i radoznala djeca. Svi bi ustali, rukovali se i izljubili s novim gostima i prinosili im stolce, a gospođa Fatma i ja ponudili bismo ih slatkišima (bombonima). Iznenada otac brata i mene povuče ustranu.

“Djeco, ujak Sureja neprestano pita zašto u kući nema likera. Neka jedan od vas skokne do Aladinova dućana i kupi liker od metvice i jagode.”

Budući da je otac i u to vrijeme znao previše popiti, majka je bila ukinula običaj da se u kristalnim čašama i na srebrnome pladnju gostima nudi liker od metvice i jagode. To je odlučila radi očeva zdravlja. A kad je dvije godine prije toga, također jednoga bajramskog jutra, ujak Sureja zahtijevao da mu donesu liker, majka je razgovor na tu temu presjekla pitanjem pije li se alkohol na vjerske blagdane, nakon čega se između krajnje ataturkovski orijentiranog ujaka svjetovnjaka i nje rasplamsala beskrajno duga rasprava o vjeri, civilizaciji, Europi i Republici.

“Dakle, tko će skoknuti do Aladina?” upita otac izvukavši novu novcatu deseticu iz svežnja novčanica od deset lira, koje je podigao iz banke da bi ih darovao onome tko mu za Bajram poljubi ruku: djeci, vratarima, čuvarima...

“Nek’ ide Kemal!” reče brat.

“Nek’ ide Osman!” rekoh ja.

“Sinko, hajde ti!” reče mi Qtac. “I nemoj reći majci kamo ideš...”

Izlazeći, ugledah Fusun.

“Hajde sa mnom u dućan!”

Ta dvanaestogodišnja, tankonoga, mršava djevojčica bila mi je daleka rođakinja. Ničega posebnog nije bilo na njoj, osim čiste odjeće i kao snijeg bijele leptir-mašnice na pletenici od sjajne crne kose. Na pitanja koja sam joj u dizalu tek tako postavljao podsjetila me ona sama, mnogo godina poslije: U kojem si razredu? (Jedanaestom.); U koju školu ideš? (U Žensku gimnaziju na Nišantašu.); Što želiš postati? (muk!).

Tek što smo izašli iz zgrade i na jutarnjoj hladnoći prešli nekoliko koraka, opazih da se na obližnjoj praznoj i blatnjavaj parceli, pod jednom malom lipom nedaleko od nas, okupilo mnoštvo ljudi i da se spremaju zaklati ovcu. Da mi je bila današnja pamet, ne bih dopustio da se Fusun približi tome mjestu znajući da bi takav prizor mogao biti potresan za djevojčicu.

No ja sam radoznalo i nepromišljeno krenuo onamo. Naš kuhar Bekri-efendija i vratar Saim-efendija³ već su bili zasukali rukave i poredili ovcu sa zavezanim nogama i biljegom od kane. Pokraj nje stajao je neki čovjek s pregačom i velikim mesarskim nožem, ali nije mogao obaviti posao jer se životinja neprestano otimala. Kuhar i vratar, iz čijih je usta izbijala para, pobrinuli su se za to i onemogućili životinji da se pomiče. Mesar ščepa ovcu za njušku, grubo joj okrenu glavu ustranu i prisloni na grkljan dugu oštricu noža. Zavlada tišina. “Allahu ekber, Allahu ekber!” začu se mesa- rev glas. Primičući i odmičući oštricu, najednom je zari u bijeli vrat ovce. Kad ga je izvukao, iz grkljana šiknu debeo, jarkocrven mlaz krvi. Životinja se batrgala, bilo je jasno da ugiba. Nitko od okupljenih radoznalaca nije ni trepnuo. Najednom se u golim granama lipova stabla začu huk vjetra. Mesar okrenu glavu ovce postrance i pusti da krv koja je liptala oteče u rupu koju su prije toga iskopali u zemlji.

Po strani su stajala radoznala djeca kiselih lica, vozač Četin-efendija i starac koji se molio. Fusun me nijemo držala za rukav sakoa. Ovca bi s vremena na vrijeme zadrhtala, no to su joj bili posljednji trzaji. Mesar je brisao nož o pregaču. Zvao se Kazim, imao je dućan pokraj policijske postaje, no ja ga nisam odmah prepoznao. Kad mi se pogled susreo s pogledom kuhara Bekrija, shvatio sam da je to bila naša ovca. Kupili su je nekoliko dana prije Bajrama, pa je cijeli tjedan bila vezana u stražnjem dvorištu.

“Idemo!” rekoh Fusun.

Krenuli smo šutke i izašli na ulicu. Jesam li bio uznemiren zbog toga što sam dopustio da djevojčica to vidi? Osjećao sam neku krivnju,

3 Riječ *efendi* “gospodin” u urbanim sredinama potisnule su njezine istoznačnice, pa se danas najčešće rabi s imenima ljudi nižeg socijalnog statusa (vozači, kuhari, vratar i si.). Kao turcizam susreće se u obliku *efendija*, koji je poznat i našim čitateljima.

ali nisam shvaćao zbog čega.

Ni otac ni majka nisu bili vjernici. Nikada nisam vidio da netko od njih klanja namaz i posti. No za njih se, kao ni za mnoge druge bračne parove sazele u ranim godinama Republike, nije moglo reći da ne poštuju vjeru; oni se samo nisu zanimali za nju, i tu odsutnost zanimanja objašnjavali su laicističkim republikanstvom i ljubavlju prema Atatürku, baš kao i mnogi njihovi poznanici i prijatelji. Unatoč tome, i moji bi, kao i mnoge druge svjetovno orijentirane i imućne Obitelji s Nišantaša, za svaki Kurban-bajram dali zaklati ovcu te bi meso, kako to nalaže običaj prinošenja, dijelile sirotinji. Ali, ni otac, ni itko drugi iz šire porodice nije imao nikakve veze s kupnjom i klanjem životinja, a dijeljenje mesa i darivanje kože prepuštali su kuharu i vrataru. I ja sam se, kao i moja obitelj, držao podalje od toga obrednog klanja životinje, koje se godinama obavljalo svakoga Kurban-bajrama ujutro, na susjednom praznom zemljištu.

Dok smo Fusun i ja šutke išli prema Aladinovu dućanu, ispred džamije Tešvikije puhnuo je prohladan vjetar, no meni se činilo da me obuzima jeza od nemira koji sam osjećao.

“Jesi li se maloprije bila uplašila?” upitah je. “Da bar nismo gledali...”

“Jadna ovca”, reče ona.

“Ti znaš zbog čega se kolje kurban, zar ne?”

“Kad jednog dana krenemo u džennet, ta će nas životinja prenijeti preko Sirat-ćuprije...”⁴ Takvo tumačenje bilo je za djecu i neobrazovane ljude.

“Priča ima i početak...” rekoh učiteljskim tonom. “Znaš li ga?” “Ne.”

“Hazreti Ibrahim⁵ nije imao djece. ‘Bože moj, podari mi dijete, učinit ću sve što mi narediš!’ molio je. Na koncu su mu molitve uslišene te mu se jednoga dana rodi sin Ismail. Hazreti Ibrahimu činilo se da je cijeli svijet njegov. Sina je jako volio i mazio, bio je izvan sebe od sreće i svakoga je dana zahvaljivao Bogu na tomu. Jedne noći Bog mu se ukaza u snu i reče mu: ‘Prinesi mi sina kao žrtvu, neka ti on bude kurban!’”

“Zašto je to rekao?”

“Samo slušaj... Hazreti Ibrahim pokori se Božjim riječima. Izvadi nož, no u trenutku kad htjede Bogu žrtvovati sina, ukaza se ovan.”

“Zašto?”

“Bog se sažalio na Hazreti Ibrahima i poslao mu ovna da ga žrtvuje umjesto sina kojega je silno volio. Jer je vidio da mu se Hazreti Ibrahim pokorio.”

“Da Bog nije poslao ovna, bi li Hazreti Ibrahim doista žrtvovao sina?” upita Fusun.

“Žrtvovao bi ga”, uzvratih uznemiren. “Bog ga je jako volio jer je bio siguran da će mu Hazreti Ibrahim žrtvovati sina, te mu je poslao ovna da ne bi tugovao.”

Ali, vidio sam da dvanaestogodišnjem djetetu ne mogu pričati o ocu koji je krenuo ubiti voljenoga sina. Tjeskoba u meni pretvorila se tako u mučenje kako jednoj nezreloj djevojčici objasniti što je kurban.

“Ah, Aladinov dućan je zatvoren!” rekoh. “Podimo u onaj na trgu.”

Pješačili smo-do Trga Nišantaša. I Nuretinova trafika na početku raskrižja bila je zatvorena. Krenuli smo natrag. Vraćajući se šutke, smišljao sam tumačenje priče o Hazreti Ibrahimu, koje bi se svidjelo Fusun.

“Dakako, Hazreti Ibrahim isprva ne zna da će ovan zamijeniti njegova sina”, rekoh. “No toliko vjeruje u Boga i toliko ga voli da osjeća kako mu od njega ne može doći nikakvo zlo... Ako nekoga beskrajno volimo, ako mu darujemo ono što nam je najdragocjenije, tad znamo da nas s njegove strane neće zadesiti nikakvo zlo. To je kurban. Koga ti najviše voliš?”

“Majku i oca...”

Na popločenoj ulici naidosmo na automobil i vozača Četina. “Četin-efendija, otac je tražio liker”, rekoh mu. “Dućani na Nišantašu su zatvoreni, povezi nas na Taksim. Možda ćemo se poslije i malo provozati.”

“Idem i ja, zar ne?” upita Fusun.

Fusun i ja sjedosmo na stražnje sjedalo očeva chevroleta 56 boje višnje. Četin-efendija je vozio ulicama koje su bile popločene, ali pune rupa. Fusun je gledala kroz prozor. Prošli smo Mačku i spustili se na Dolmabahçe. Na ulicama nije bilo nikoga osim tri-četiri čovjeka u prazničnim odijelima. No kad smo prošli stadion na Dolmabahçe, ugledasmo grupicu ljudi kako kolju kurban.

“Četin-efendija”, rekoh, “tako ti Boga, objasni djetetu zašto koljemo kurbane? Meni to nije pošlo za rukom.”

“Pa kako bih ja to onda mogao, gospodine Kemale!” odvrati vozač. Pa ipak, nije propustio užitek da pokaže kako o svojoj vjeri zna više od nas. “Kurban koljemo zato da bismo pokazali kako smo i mi privrženi Bogu koliko i Hazreti Ibrahim... Kurban znači da bismo za Allaha žrtvovali najdragocjenije što imamo. Da Allaha toliko volimo da bismo za njega, mlada damo, dali ono što najviše volimo. I da pritom ne očekujemo ništa zauzvrat.”

“Zar se na kraju ne ide u džennet?” upitah lukavo.

“Ako je Allahova volja... To će se znati tek na Sudnji dan. No mi ne koljemo kurban radi raja. Koljemo ga ne očekujući ništa

4 Most “tanji od dlake, oštiriji od sablje”, koji po islamskome vjerovanju vodi preko pakla u raj.

5 Starozavjetni Abraham.

3. Lijes za donošenje pokojnika do groba (muškaraca), odnosno za ukop (žena).

zauzvrat, zato što volimo Allaha.”

“Izgleda da ti jako dobro leže vjerske teme, Četin-efendija!” “Molim vas, gospodine Kemale, ta vi ste vrlo učen čovjek, kako bih ja mogao znati bolje od vas? Čovjeku, zapravo, ne treba ni vjera ni džamija da bi to znao. Nešto što jako cijenimo i nad čime drhtimo, poklanjamo nekome samo zato što ga silno volimo, ne očekujući ništa zauzvrat.”

“No osoba za koju se žrtvujemo može izgubiti svoj mir smatrajući da očekujemo nešto zauzvrat”, rekoh.

“Allah je velik”, reče Četin-efendija. “Allah sve vidi, čuje i zna... Zna da ga bezuvjetno volimo. Allaha nitko ne može zavarati.”

“Ondje ima jedan otvoren dućan”, rekoh. “Zaustavi, Četin-efendija, znam da tu prodaju liker.”

Kupivši nabrzinu po jednu bocu Tekelovih glasovitih likera od metvice i jagode, Fusun i ja vratismo se u automobil.

“Četin-efendija, imamo vremena, provozaj nas malo!” rekoh. Na većinu stvari o kojima smo razgovarali tijekom duge vožnje podsjetila me Fusun mnogo godina poslije. U moje pak sjećanje urezala se samo slika vezana za to hladno, olovno bajramsko jutro: slika Istanbula koji je podsjećao na klaonicu. Ne samo u prigradskim četvrtima, ne samo na praznim parcelama u uskim, sporednim uličicama, na požarištima i među ruševinama, nego i uz prometnice najbogatijih četvrti, bili su već u ranim jutarnjim satima poklani deseci tisuća životinja. Na nekim su mjestima rubovi pločnika i popločene ulice bili posve krvavi. Dok se naš automobil spuštao niz padine, prelazio preko mostova i napredovao krivudavim zabitim ulicama, vidjeli smo i odrane, i tek zaklane, i već raskomadane ovce. Vozeći preko Ataturkova mosta, prošli smo Zlatni rog. Unatoč blagdanu, zastavama i elegantno odjevenom mnoštvu ljudi, grad je izgledao umorno i tužno. Prešli smo akvadukt Bozdogan i skrenuli prema Fatihu. Tu, na jednoj praznoj parceli, prodavali su kurbanske ovnove s biljegom od kane. “Hoće li i ove klati?” upita Fusun.

“Možda neće sve, mlada damo”, reče Četin-efendija. “Već je podne, a nitko ih još nije kupio... Možda se kupac neće ni pojaviti do kraja Bajrama, pa će te sirote životinje izvući živu glavu... No tada će ih trgovci stokom prodati mesarima, mlada damo.” “Mi ćemo ih kupiti prije mesara i spasiti”, reče Fusun. Na sebi je imala elegantni crveni kaput. Nasmiješila se i odvažno mi na- mignula. “Otet ćemo ovce čovjeku koji želi žrtvovati svoje dijete, zar ne?”

“Hoćemo”, rekoh.

“Mlada damo, jako ste pametni”, reče Četin-efendija. “Hazreti Ibrahim zapravo nije htio žrtvovati sina. No zapovijed je bila Alla- hova; ako se ne pokorimo Allahovoj volji, svijet će se preokrenuti, nastupit će Sudnji dan... Ljubav je temelj na kojemu počiva ovaj svijet. A Allah je temelj ljubavi.”

“Dobro, a kako to može razumjeti dijete koje otac hoće žrtvovati?” upitah ja.

U retrovizoru su se na trenutak susreli moj i Četin-efendijin pogled.

“Gospodine Kemale, i vi i vaš otac postavljate mi takva pitanja da biste me zadirkivali i šalili se”, reče. “Vaš me otac jako voli. I ja njega jako poštujem i ne ljutim se na njegove šale. Ne ljutim se ni na vaše. Odgovorit ću vam jednim primjerom. Jeste li gledali film *Hazreti Ibrahim*?”

“Ne.”

“Vi, naravno, ne gledate takve filmove. No ovaj film svakako pogledajte, povedite i mladu damu sa sobom. Sigurno vam neće biti dosadno... Hazreti Ibrahima igra Ekrem Gučlu. Išla ga je gledati cijela moja obitelj, ja, gospođa, punica, sva djeca, i svi smo se isplakali do mile volje. Plakali smo i kad je Hazreti Ibrahim uzeo nož i pogledao sina... I kad je njegov sin Ismail, kako i piše u Kur'anu časnom, rekao: ‘Dragi oče, izvrši Allahovu naredbu!’ A kad se pojavio žrtveni ovan koji će biti zaklan umjesto njegova sina, od radosti smo plakali svi skupa, cijelo kino. Ako osobi koju jako volimo darujemo ono što nam je najdragocjenije ne očekujući pritom nagradu, u tom trenu svijet postane lijep... Eto, zbog toga smo plakali, mlada damo.”

Sjećam se jako dobro da smo se s Fatihom spustili na Edirnekapi, ondje skrenuli desno i vozeći se duž obale, sišli na Zlatni rog. Dok smo se vozili kroz prigradske četvrti i grabili duž srušenih gradskih bedema, dugo nitko nije narušio tišinu koja je vladala u automobilu. U vrtovima smještenim između gradskih zidina, na parcelama prekrivenim smećem iz malih tvornica i sklepanih radionica (prazne metalne bačve i otpaci) povremeno smo viđali zaklane životinje, odložene tek odrane ovčje kože, iznutrice i rogove... Međutim, među neuglednim drvenim kućama sirotinjskih četvrti više se osjećalo bajramsko raspoloženje, a manje su se mogli vidjeti kurbani. Sjećam se da smo Fusun i ja dosta godina kasnije dobrohotno gledali sve te prizore na razglednicama i fotografijama koje sam strastveno skupljao: praznična okupljališta s vrtljucima, ljuljačkama i klackalicama, djecu koja novcem dobivenim za bajram kupuju slatkiše i turske zastavice koje na pročelju autobusa izgledaju kao rogovi...

Kad smo se počeli uspinjati na Šišhane, ugledasmo nasred ceste mnoštvo ljudi. Promet je bio zaustavljen. Načas pomislih da je posrijedi neko bajramsko veselje; ali kad se naš automobil probio kroz mnoštvo koje se razmaknulo da prodemo, nadosmo se pokraj vozila koja su se netom bila sudarila, i žrtava koje su umirale u agoniji. Dvije-tri minute prije kamion kojem su na nizbrdici otkazale kočnice prešao je u suprotni trak i okrutno zgnječio osobni automobil koji mu je dolazio u susret.

“Velik si, dragi Bože!” promrsi Četin-efendija. “Mlada damo, vi nipošto ne gledajte onamo!”

U automobilu posve zdrobljenoga prednjeg dijela mutno smo razabrali putnike čije su glave lagano podrhtavale u smrtnome hropcu. Nikada neću zaboraviti pucketanje staklenih krhotina pod kotačima našeg auta i tišinu koja je nastupila nakon toga. Kad smo se uspjeli uz padinu, brzo smo stigli od Taksima do Nišantaša jureći opustjelim ulicama kao da bježimo od same smrti.

“Ta gdje ste?!” upita otac. “Brinuli smo se. Jeste li našli liker?” “U kuhinji je”, odgovorih. Dnevni je boravak mirisao na parfem, kolonjsku vodu i sag. Priključih se mnoštvu rođaka i istoga trenutka zaboravih malu Fusun.

LJUBLJENJE U USTA

Kad smo se sastali sljedećega dana popodne, Fusun i ja smo se još jednom prisjetili te bajramske vožnje od prije šest godina. Potom smo sve zaboravili i dugo, dugo se ljubili i voljeli. Omamljivao me način na koji je zatvarala oči i grčevito se privijala uza me kao utopljenik uz spasilački pojas dok joj se koža boje meda ježila na proljetnom povjetarcu koji je pirkao kroz zastore od tila i debele dekore, donoseći miris lipe; zbog toga nisam bio kadar razmišljati

o dubljem smislu svega što sam proživljavao. Osjećao sam da se moram početi družiti s muškarcima kako ne bih sve dublje zapadao u grizodušje, sumnju i u ona opasna područja koja hrane i uvećavaju ljubavne osjećaje.

U subotu ujutro, nakon što sam se još tripot našao s Fusun, telefonirao mi je brat i pozvao me na derbi Fenerbahčea i Giresun- spora; rekao je da će Fenerbahče nakon utakmice najvjerojatnije biti proglašen prvakom. Svidjelo mi se to što se na stadionu Dol- mabahčea (tako se zvao kad sam bio dijete) za proteklih dvadeset godina nije mnogo toga promijenilo, osim što je preimenovan u stadion Ineni. Druga novost bila je da su teren pokušavali prekriti travom, kao i u Europi. No budući da se trava bila primila samo u kutovima terena, nogometno je igralište nalikovalo na ćelava čovjeka kojemu je na sljepoočnicama i na zatiljku ostalo nešto kose. Kao i sredinom pedesetih godina, s numeriranih su sjedala imućni gledatelji ponižavali i psovali preznojene igrače kad bi se primaknuli aut-liniji, a posebice anonimne obrambene igrače ("Trčite, anemični pederi!"), baš kao što su rimska gospoda nekoć s tribina ružila gladijatore, dok su gledatelji na otvorenim tribinama - nezaposleni ljudi, siromasi i učenici - slične psovke izvikivali uglas i s određenom melodijom, uživajući u tome i nadajući se da će svojim izljevima ljutnje nadglasati druge navijače. Kao što se može pročitati i u novinama tiskanim dan poslije, utakmica je bila lagana, a kad je Fenerbahče zabio gol, uhvatio sam se kako skupa s ostalima stojim i vičem. U tom mnoštvu muškaraca koji su u ozračju blagdanskoj jedinstva i zajedništva ne samo na terenu, nego i na tribinama čestitali jedni drugima i ljubili se bilo je nečega što je prikrivalo grizodušje u meni i strahove pretvaralo u ponos. No u trenucima kad bi zavladao takva tišina da je četrdeset tisuća gledatelja moglo čuti kako igrači udaraju loptu, ja bih okretao glavu prema Bosporu koji se nazirao iza starih, otvorenih tribina, prema sovjetskome brodu koji je upravo plovio ispred palače Dolmabahče, i mislio na Fusun. Uznemiravalo me je to što je izabrala baš mene i odlučno mi se podala iako me uopće nije dobro poznavala. Pred oči su mi neprestance izlazili njezin dugi vrat, njezin posebno oblikovan pupak, istodobno sumnjičavi i iskreni pogledi, oči iz kojih je, dok smo ležali na krevetu, zračilo tužno poštenje, te prizori našega ljubljenja.

"Sigurno razmišljaš o zarukama?" upita brat.

"Da."

"Jesi li jako zaljubljen u nju?"

"Naravno."

S napola sućutnim, a napola znakovitim osmijehom na licu, brat skrenu pogled prema lopti koja je neprestano kružila sredinom terena. U ruci je držao cigaru marke *Marmara*-, prije dvije godine stekao je naviku pušiti cigare jer mu se to učinilo originalnim. Za vrijeme utakmice puhao je povjetarac iz smjera Djevojačke kule i lagano njihao velike klupske zastave i crvene kornerske zastavice ustrajno tjerajući dim cigare ravno meni u lice, baš kao nekoć dim očeve cigarete, pa su me oči pekle i suzile.

"Brak će ti dobro doći", reče brat ne odvajajući pogled od lopte. "Trebate odmah imati djecu. Ne čekajte predugo, tako da se mogu igrati s našom djecom. Sibel je pouzdana žena, čvrsto je na zemlji. Ti si u svome svijetu, prizemljit će te. Nadam se da joj nećeš ogaditi život kao drugim djevojkama. Uaa, sudac, pa to je prekršaj!"

Kad je Fenerbahče dao drugi gol, svi smo skočili na noge i vičući "gooolP"-grlili se i ljubili. Kad je utakmica završila, priključili su nam se Kova Kadri, očevo prijatelj iz vojničkih dana, te nekoliko poslovnih ljudi i odvjetnika zaljubljenih u nogomet. Pješačili smo s mnoštvom navijača koji su se uspinjali strmom ulicom derući se na sav glas, otišli u hotel Divan i ondje pili rakiju razgovarajući o nogometu i politici. Ja sam pak mislio na Fusun.

"Nešto si se zamislio, Kemale", reče gospodin Kadri. "Zacijelo ne voliš nogomet koliko tvoj brat."

"Zapravo volim, ali zadnjih godina..."

"Kemal doista voli nogomet, gospodine Kadri, ali mu nikada dobro ne dodaju loptu", reče brat zafkantski.

"Mogu naizust reći postavu Fenerbahčea iz 1959. godine", rekoh. "Ozdžan, Nedim, Basri, Akgun, Nadži, Avni, Mikro Mustafa, Džan, Juksel, Lefter, Ergun."

"U toj je postavi igrao i Seradžetin", reče Kova Kadri. "Njega si zaboravio."

"Ne, on nije igrao u toj momčadi."

Povela se duga rasprava o tome, a na kraju je, kao što već i biva u sličnim situacijama, pala oklada. Okladio sam se s Kovom Kadrijem da Seradžetin 1959. godine nije igrao u postavi Fenerbahčea. Tko izgubi, plaća ručak društvu koje toga dana u Divanu sjedi uz rakiju.

Napovratku sam se na Nišantašu odvojio od drugih muškaraca. U stanu u Apartmanu Milosrđe bila je jedna kutija sa sličicama nogometaša, koje su nekoć prodavali sa žvakaćim gumama. Majka je s ostalim našim igračkama onamo otpasila sve takve stvari. Nađem li tu kutiju sa sličicama glumaca i nogometaša, koje smo brat i ja u djetinjstvu skupljali, znao sam da ću dobiti okladu.

No čim sam kročio u stan, shvatio sam da sam onamo zapravo došao da se prisjetim sati provedenih s Fusun. Bacio sam pogled na neuredni ležaj na kojem smo vodili ljubav, na pepeljaru punu opušaka tik pokraj njega i šalice od čaja. Sve što je majka bila nagurala u sobu - stare stvari, kutije, utihnule satove, posude, linoleum koji je prekrivao pod, kao i vonj prašine i hrđe - sve se to u mojoj mašti stopilo sa sjenama u sobi i u dubini duše stvorilo sretan rajski kutak. Već se poprilično bilo smračilo, ali su izvana još uvijek dopirali vika i psovke djece koja su igrala nogomet.

Tog dana, 13. svibnja 1975. godine, u Apartmanu Milosrđe pronašao sam limenu kutiju u kojoj smo čuvali sličice glumaca iz žva- kaćih guma *Zambo*, no bila je prazna. Sličice koje posjetitelj Muzeja može vidjeti kupio sam mnogo godina poslije od gospodina Hifzija, u vrijeme kad sam prijateljevao s nesretnim istanbulskim kolekcionarima koji su se smrzavali u pretrpanim sobama. Štoviše, kad sam poslije mnogo godina još jednom pogledao kolekciju, ustanovio sam da sam se s nekim glumcima kao što su Ekrem Gučlu (u seriji je igrao Hazreti Ibrahima) družio u barovima u koje su godinama poslije i oni zalazili. Ponesen srećom zbog starih stvari u stanu i ljubljenja s Fusun, još toga sam dana shvatio da će ta čarobna soba, u kojoj sam živo ćutio njezinu prisutnost, u momemu životu zauzeti vrlo važno mjesto.

U vrijeme kad se događa moja priča ja sam, kao i većina ljudi na ovome svijetu, prvi put u kinu vidio da se dvije osobe ljube u usta i osjetio da drhtim. To je ono što ću uvijek, dokle god živim, željeti činiti s nekom lijepom djevojkom, i što u meni pobuđuje posebnu radoznalost. Izuzev dva-tri slučajna susreta u Americi, u svome tridesetogodišnjem životu nikada nisam vidio par da se ljubi u usta, osim u kinu. Kina su mi se čak i tih godina, a ne samo u djetinjstvu, činila mjestima kamo smo odlazili gledati druge kako se ljube. Filmska je priča tek povod za ljubljenje. I dok se Fusun ljubila sa mnom, osjećao sam da oponaša ljubljenje koje je viđala u filmovima. Sad želim ponešto reći o Fusuninu i momemu ljubljenju. Ali, muči me jedan problem: kako čitatelja nagnati da osjeti kako moja priča ima ozbiljnu stranu povezanu sa spolnošću i žudnjom, a istodobno je zaštititi od površnosti i banalnosti? Mislio sam da okus šećera u prahu na Fusuninim usanima potječe od žvakaće gume *Zambo* koju je imala u ustima. Ljubljenje s Fusun nije bila provokativna gesta smišljena samo radi toga da iskušamo jedno drugo tijekom naših prvih susreta te tako izrazimo privlačnost koju smo osjećali, nego nešto što smo stalno iznova činili radi vlastita užitka, otkrivajući pritom *što to zapravo jest*. Ljubeći se dugo i uživajući u tim dugim poljupcima, oboje smo prvi put zamijetili da se pri svakom takvom poljupcu naše zajedničke uspomene prepleću koliko i naše vlažne usne i jezici koji ohrabruju jedan drugi. Tako sam, ljubeći je, najprije ljubio nju; potom nju u svojim sjećanjima; onda bih na trenutak otvorio i zatvorio oči, pa ljubio onu koju sam netom vidio i onu čiji mi je lik ostao u pamćenju; nedugo zatim u ta bi se sjećanja umiješale i neke druge osobe slične njoj pa bih i njih ljubio osjećajući se muževnijim jer se istodobno ljubim s mnogo osoba; onda bih je nastavio ljubiti kao netko drugi, a užitak koji su pružali njezina dječja usta, sočne usne i pokreti njezina željnoga i razigranog jezika u mojim ustima, kao i zbrka u mojoj glavi i mnoge nove misli ("Ona je dijete", reče jedna misao. "Da, žena-dijete", reče druga.), postupno su rasli miješajući se sa svim osobama koje su bile JA dok sam je ljubio, i sa svim Fusunama koje su oživljavale u mojim sjećanjima dok me je ONA ljubila. Zahvaljujući tim prvim dugim poljupcima, pojedinostima i ritualu vođenja ljubavi koji će se postupno uo- bličavati, naslućivao sam prve obrise jedne nove spoznaje i meni posve nepoznate vrste sreće, kao i to da mi se polako rastvaraju vrata raja u koji se rijetko dopijeva na ovome svijetu. Zahvaljujući našim poljupcima, kao da se pred nama nisu rastvarala samo vrata putenoga užitka i sve veće seksualne želje, nego se otvaralo i jedno veliko, široko i beskrajno Vrijeme koje nas je vuklo nekamo izvan proljetnoga popodneva u kojemu smo živjeli.

Je li bilo moguće da sam se zaljubio u nju? Osjećao sam duboku sreću i nespokoјstvo. Po zbrci u glavi zaključivao sam da mi je duša u procjepu između opasnosti da ta sreća bude shvaćena ozbiljno, i trivialnosti da se olako prijeđe preko nje. Te večeri su Osman, njegova žena Berin i djeca došli k nama na večeru, a i da vide oca i majku. Sjećam se da su mi za vrijeme objeda prolazili kroz glavu Fusun i naši poljupci.

Sutradan popodne otišao sam u kino. Nisam to uopće kanio, ali sam želio biti sam; osjećao sam naime da na podnevnoj pauzi neću moći ručati u "namješteničkom" restoranu na Pangaltiju, u društvu vremenskih računovođa iz Satsata i dragih, debelih tajnica koje su me voljele podsjećati na to da sam bio slatko dijete. Bilo bi mi teško misliti na Fusun dok objedujem i glasno se šalim sa svojim službenicima, pred kojima sam uvijek nastojao glumiti i prijatelja i "samozatajna direktora" te nestrpljivo iščekivati da kazaljke pokažu dva sata.

Dok sam, zagledan u izloge, odsutno hodao Avenijom Džum- hurijet na Osmanbeju, pozornost mi je privukao plakat za Tjedan Hitchcockovih filmova. I u filmu s Grace Kelly, koji sam ušao pogledati, bio je jedan prizor ljubljenja. Opušak cigarete koju sam popuštao za vrijeme petominutne pauze; Frigo-sladoled Aljaska, koji sam godinama poslije našao i izložio u svome muzeju da me podsjeti na domaćice koje su dolazile na podnevne projekcije i lijene učenike koji su markirali s nastave; razvodnikova ručna svjetiljka... Neka sve te stvari posvjedoče da sam se toga dana u kinu prisjetio potrebe iz pubertetskih godina da budem sam i želje da se ljubim. Uživao sam u prohladnom kinu nakon proljetne vrućine, u teškome zraku koji je vonjao po plijesni, došaptava- nju dvojice-trojice filmoljubaca, u zagledanju sjena na krajevima debelih zastora od baršuna i mračnih kutova. Spoznaja da ću malo kasnije vidjeti Fusun pretvarala se negdje u meni u sreću. Po izlasku iz kina krenuo sam prema Aveniji Tešvikije, mjestu našega susreta. Sjećam se: idući sporednim krivudavim ulicama Osmanbeja, ispred trgovina tekstilom, kavana, željezarija i radnji za škrobljenje i glačanje košulja, mislio sam da bi to morao biti naš posljednji susret.

Najprije sam se ozbiljno upinjao pokazati joj matematiku. Izluđivali su me njezina kosa rasuta po papiru, ruke koje su neprestance bile u pokretu, način na koji je među njezine rumene usne (kao bradavica dojke) ulazila gumica na kraju olovke koji je dugo grickala, i

povremeni dodir naših golih ruku, ali sam se obuzdavao. Kad bi joj pošlo za rukom riješiti neku jednadžbu, na licu bi joj se vidio ponos, smjesta bi zaboravila profinjenost te bi ravno otpuhnula dim (ponekad meni u lice) i pogledavala me krajičkom oka da provjeri jesam li opazio kojom je brzinom ostvarila pobjedu. A onda-bi, dok trepneš okom, napravila neku pogrešku u zbrajanju i sve pokvarila, pa kad bi vidjela da rezultat ne odgovara ni jednome od rješenja pod a, b, c, d, najprije bi se rastužila, a potom uznemirila i ispričavala da je pogriješila “ne zbog gluposti, nego zbog nepažnje”. Kako to ne bi ponovila, pametovao sam joj da je i pažnja dio inteligencije; dojmilo me se kako na novome zadatku žurno poskakuje vrh njezine grafitne olovke kao nestrpljivi kljun gladnoga vrapca i kako, cupkajući pramenove kose, tiho i vješto krati jednadžbe, pa bih, uzbuđen, ćutio kako u meni postupno rastu isto nestrpljenje i nemir. Smjesta bismo se počeli ljubiti, dugo, dugo se ljubiti, a potom i voditi ljubav. Dok smo se voljeli, osjećali smo da nas opterećuju misli o čednosti, stidu i krivnji, osjećali smo to jedno drugome u pokretima. Ali, njezin mi je pogled govorio i to da uživa u putenoj ljubavi, da ju je očaralo uzbuđenje otkrića užitaka koji su godinama u njoj budili radoznalost. Usporedimo to njezino otkriće s osjećajem pustolovna moreplovca koji, zlopateći se i krvareći, preplovi nemirna mora i na koncu se iskrcava na novome kontinentu o kojemu je godinama slušao predaje i maštao; i kao što toga putnika kad kroči u novi svijet zadive i očaraju svako stablo, kamen i izvor, te u prvome valu uzbuđenja - no ipak oprezno - počne uzimati i kušati svaki cvijet i plod, tako je i Fusun sve te putene užitke otkrivala polako, strastveno i vrtoglavo.

Ostavimo li po strani muškarčev najistaknutiji organ spolnoga užitka, ono što je Fusun najviše zanimalo nije bilo ni moje tijelo, niti - općenito gledano - “muška građa”. Stvarno zanimanje i uzbuđenje usmjeravala je na sebe samu, na vlastito tijelo i užitke. Moje tijelo, ruke, prsti, usta, sve nam je to trebalo samo da bi se pronašle mogućnosti i točke užitka na njezinoj baršunastoj koži i u njoj samoj. Kad god bi njezino tijelo osjetilo buđenje nekog od tih novih okusa, na koje sam je povremeno morao navoditi jer su joj neki bili posve nepoznati, Fusun bi se najprije jako iznenadila; onda bi se gubila dražesno prevrćući očima, pa potom, s čuđenjem, gdje i s krikom, presretna, pratila valove toga novog sladostrašća koje je nadolazilo iz nje same i užitak koji je, poput drhtaja, nezaustavljivo bujao u njezinim žilama, na zatiljku i glavi. Kasnije bi čekala da joj u tome još jednom pomognem. “Molim te, ponovi to još jednom, učini još jednom to isto!” pro- šaptala bi nekoliko puta.

Bio sam neopisivo sretan. No ta sreća nije bila nešto što se mjerilo i poimalo razumom, nego nešto što je moje tijelo prepo- znalo u trenutku dok je tu sreću živjelo i nešto što bih poslije osjetio u posve običnim trenucima svakodnevnog života: u zatiljku, kad bih se javljao na telefonski poziv; u trtičnoj kosti, kad bih se žurno uspinjao uza stube, ili negdje u grudima, dok bih u nekom restoranu na Taksimu birao jelo sa Sibel, s kojom sam se

četiri tjedna poslije planirao zaručiti. Katkada sam zaboravljao da mi je Fusun pružala taj osjećaj sreće koji sam cijeli dan nosio na koži kao kakav miris, pa bi mi se - dogodilo se to nekoliko puta - činilo da tu istu, veliku, jedinu, cjelovitu sreću osjećam i sa Sibel dok na brzinu vodimo ljubav kad nikoga nema u uredu.

13

LJUBAV, ODVAŽNOST, SUVREMENOST

Jedne večeri kad smo izašli u Foaie, Sibel mi je darovala miris marke *Spleen*, koji je kupila u Parizu i koji sam ovdje izložio. Njime sam iz puke radoznalosti jednoga jutra namirisao vrat iako mirise ne volim, a Fusun ga je osjetila nakon vođenja ljubavi.

“Je li ti gospođica Sibel darovala taj miris?”

“Ne. Kupio sam ga.”

“Zato što si mislio da će joj se svidjeti?”

“Ne, dušo, mislio sam da bi se tebi mogao svidjeti.”

“Ti i gospođica Sibel, naravno, vodite ljubav?”

“Ne.”

“Molim te, ne laži mi”, reče Fusun. Njezino oznojeno lice poprimi zabrinut izraz. “To ću prihvatiti kao normalno. Naravno da i s njom vodiš ljubav.” Gledala me je ravno u oči, onako kako majka gleda dijete da bi ga ljubavlju potaknula da kaže istinu. “Ne.”

“Vjeruj mi, više bi me povrijedila tvoja laž. Molim te, reci mi istinu. No dobro, a zašto ne spavate?”

“Sibel i ja smo se upoznali prethodnoga ljeta na Suadije”, počeo sam joj pričati privijajući se uz nju. “Budući da je kuća u kojoj zimusamo u ljetnim mjesecima prazna, dolazili smo na Nišantaš. Na proljeće je otišla u Pariz. Na zimu sam ja nekoliko puta išao onamo k njoj.”

“Zrakoplovom?”

“Da. Kad je ovoga prosinca Sibel diplomirala i vratila se iz Francuske da se uda za mene, počeli smo se sastajati u ljetnikovcu na Suadije. No kuća je toliko hladna da nas je ubrzo prošla želja da vodimo ljubav.”

“Odlučili ste prekinuti vođenje ljubavi dok ne nađete neki topao stan?”

“Početkom ožujka, prije dva mjeseca, ponovo smo otišli u ljetnikovac na Suadije. Bio je jako hladan. Dok smo pokušavali zapaliti vatru u kaminu, kuća se za kratko vrijeme napunila dimom, a i posvađali smo se. Kasnije je Sibel dobila tešku gripu. Imala je temperaturu, preležala je cijeli tjedan. Nismo više htjeli ići onamo i voditi ljubav.”

“Tko nije htio?” upita Fusun. “Ona ili ti?” Nije više imala bolećivo radoznao izraz lica koji s ljubavlju ponavlja “molim te, reci mi istinu!” nego preklinjući pogled koji je vapijao “molim te, ne laži i ne muči me!”

“Pretpostavljam da Sibel misli kako ću više cijeliti zaruke, brak, pa i nju samu ako prije udaje bude što manje spavala sa mnom”, rekoh.

“Aha, kažeš da ste prije već spavali!”

“Ne shvaćaš. Problem nije u tome jesmo li već spavali, ili nismo.”

“Da, nije”, reče Fusun spuštajući glas.

“Sibel je pokazala koliko me voli i koliko ima povjerenja u mene”, rekoh. “Ali, pomisao da sa mnom spava prije udaje još uvijek je uznemiruje... To shvaćam. Studirala je tako dugo u Europi, a opet nije hrabra i suvremena kao ti...”

Nastupila je vrlo duga tišina. Budući da sam godinama razmišljao o značenju te tišine, mislim da o njoj sada mogu donijeti razboritu prosudbu. Ta zadnja rečenica imala je još jedno značenje. Naime, činjenicu da je Sibel spavala sa mnom prije braka objasnio sam njezinom ljubavlju i povjerenjem u mene, dok sam isti taj čin pripisao Fusuninoj odvažnosti i tome što je suvremena. A iz toga je proizlazilo da prema njoj ne moram osjećati posebnu odgovornost, da se ne moram vezati za nju jer sa mnom spava samo zbog pohvale da je “odvažna i suvremena”, koja će me godinama gristi zato što sam je prevaleo preko usana. Jer, budući da je “suvremena”, ne opterećuje je to što prije braka vodi ljubav s muškarcem, ili što u prvu bračnu noć neće ući kao djevica... Baš kao što se ne opterećuju ni Europljanke u njezinoj mašti, niti legendarne žene za koje su pričali da kruže istanbulskim ulicama... A ja sam te riječi izgovorio misleći da će joj se svidjeti!

Čak i ako nisu bile tako jasno uobličene u tišini koja je zavladala, sve te misli prolazile su mi kroz glavu dok sam promatrao kako se drveće u stražnjem dvorištu lagano njiše na vjetru. Ležeći u krevetu nakon vođenja ljubavi i razgovarajući, običavali smo gledati kroz prozor, promatrati stabla u stražnjem dvorištu, zgrade iza njih i vrane kako nehajno prolijeću između njih.

“Ja zapravo nisam odvažna i suvremena”, reče Fusun mnogo kasnije.

Protumačivši te riječi kao uznemirenost teškom temom našega razgovora, pa čak i kao skromnost, nisam se zadržao na njima.

“Žena može godinama ludo voljeti nekog muškarca, a da uopće ne spava s njim...” oprezno je dodala kasnije.

“Dakako”, rekoh. Opet zavlada tišina.

“Znači, trenutačno uopće ne spavate jedno s drugim? Zašto ovamo ne dovodiš gospođicu Sibel?”

“Toga se nisam dosjetio”, rekoh čudeći se i sam zašto mi to prije nije palo na pamet. “Ovoga stana, u koji sam se nekoć zatvarao i učio, ili s prijateljima slušao glazbu, sjetio sam se tek zbog tebe.”

“Stvarno vjerujem da ti nije pao na pamet”, reče Fusun prepredeno. “No u tvojim prijašnjim riječima krije se neka laž, nije li tako? Ne želim da mi išta slažeš. Još ti uvijek ne vjerujem da ne spavaš s njom. Molim te, zakuni se!”

“Kunem se da ne spavam s njom”, rekoh i zagrlih je.

“No dobro, kada ćete opet početi voditi ljubav? Kad tvoji na- ljetu odu na Suadije? Kada idu? Reci mi istinu i više te ništa neću pitati.”

“Nakon zaruka sele na Suadije”, procijedih posramljen.

“Ne lažeš li?”

“Ne.”

“Razmisli malo ako hoćeš.”

Kratko sam šutio pretvarajući se da razmišljam. Dotle se Fusun igrala mojom vozačkom dozvolom, koju je izvadila iz džepa moga sakoa.

“Jesi li razmislio?”

“Da, razmislio sam. Ništa ti nisam slagao.”

“Sada ili ovih dana?”

“Nikad...” odgovorih. “Naša je situacija takva da jedno drugome ništa ne moramo lagati.”

“Kako to?”

Pojasnio sam joj da među nama nema nikakva interesa ili poslovnog odnosa, da s iskrenošću koja ne ostavlja mjesta podvalama i prijevari gajimo najčišće ljudske osjećaje, pa makar ih tajili od drugih ljudi.

“Uvjerena sam da si mi lagao”, reče Fusun.

“Brzo je nestalo tvoga poštovanja prema meni.”

“Zapravo priželjkujem da mi lažeš... Jer čovjek laže samo zbog nečega što se užasno boji izgubiti.”

“Dakako da lažem zbog tebe... Ali, ne lažem tebi. No ako želiš,

i to mogu početi. Da se nađemo i sutra. Može li?”

“U redu!” reče Fusun.

Snažno sam je zagrlio i udahnuo miris njezina vrata. Kad god bih osjetio taj miris morskih algi, zagorjelog karamela i dječjeg keksa, obuzeli bi me optimizam i sreća. Pa ipak, sati koje sam provodio s Fusun nisu mijenjali kolotečinu moga života. Možda zbog toga što su mi se ta moja sreća i radost činili normalnima. No ne i stoga što sam, kao svi turski muškarci, mislio da sam stalno u pravu, pa čak ni stoga što sam utvarao da neprestano trpim nepravde. Kao da još nisam bio posve svjestan onoga što sam proživljavao.

Pa ipak, tih sam dana počeo naslućivati da se u mojoj duši polako javljaju napukline i otvaraju rane zbog kojih neki muškarci zapadnu u

beznadnu, duboku i mračnu samoću i ne izvuku se iz nje do kraja života. Svake večeri prije spavanja izvadio bih iz hladnjaka bocu rakije, natio čašu i, gledajući kroz prozor, u tišini je ispijao za svoju dušu. Prozori spavaće sobe našega stana na vrhu jedne visoke zgrade naspram džamije u četvrti Tešvikije gledali su u prozore spavaće sobe mnogih Obitelji sličnih našoj; kad god bih, još dok sam bio dijete, ušao u svoju mračnu sobu i iz tame promatrao unutrašnjost tih stanova, osjetio bih neki mir u sebi.

Dok sam tih noći promatrao svjetla Nišantaša, svako malo prošlo bi mi kroz glavu da se ne bih smio zaljubiti u Fusun želim li nastaviti svoj lijepi i sretni život sa svim svojim navikama. Zbog toga sam slutio da se ne bih smio prepustiti prijateljstvu s njom, njezinim brigama, šalama i čovjekoljublju. To nije bilo teško jer nam je zbog matematike i vođenja ljubavi ionako preostajalo malo vremena. Kad bih se nakon sretnih sati ljubavi na brzinu odjenuo i krenuo iz stana, znao sam pomisliti kako i Fusun ponekad nastoji “ne prepustiti se” meni. Ako se želi razumjeti moja pripovijest, uvjet je za to poznavanje sreće koju smo živjeli i užitaka kojima smo se u tim krajnje sretnim i iznimno slatkim trenucima prepuštali.

Želja da uvijek iznova proživim te ljubavne trenutke i ovisnost o užicima nedvojbeno je bila onaj žar koji je pokretao događaje o kojima pripovijedam. Kad god bih se prisjetio onih neponovljivih trenutaka ljubavne igre kako bih razumio ovisnost koju sam godinama osjećao prema njoj, umjesto logičnih misli pred očima bi mi oživjeli lijepi prizori naših ljubavnih susreta. Primjerice, kako u ustima držim Fusuninu veliku lijevu dojku dok mi ona sjedi u krilu... Ili, kako s divljenjem promatram njezina lijepa leđa i stražnjicu dok mi s čela i brade kaplje znoj na njezin lijepi vrat... Ili kako ona, ispustivši krik užitka, najednom otvori oči... Ili izraz njezina lica u trenu najvećeg sladostrašća...

No kako sam poslije zamijetio, ti prizori nisu bili pravi uzrok moga užitka i sreće, nego tek slike koje su me uzbuđivale... Da bih godinama kasnije razumio zašto sam bio tako silno zaljubljen u nju, trudio sam se dozvati u sjećanje ne samo trenutke vođenja ljubavi, nego i sobu u kojoj smo se voljeli, okoliš oko zgrade, najobičnije stvari. Katkad bi neka od velikih vrana iz stražnjega dvorišta sletjela na željeznu ogradu balkona i nijemo nas gledala. Budile su mi sjećanja na vrane koje su u momemu djetinjstvu slijetale na balkon našega stana. “Hajde, spavaj, gleda te vrana”, rekla bi majka, a njezine bi me riječi uplašile. I Fusun je imala vranu koje se nekoć plašila.

Bilo je dana kad su nas neke stvari podsjećale na to da vođenje ljubavi nije dio svijeta snova, nego stvarnoga svijeta; nekad su to bili hladnoća i prašina u sobi, ponekad pak prljavo žuta boja naših plahti i tijela i sjene na njima, kao i mnogo toga što je dolazilo iz vanjskoga života - promet, neprestana buka s gradilišta, povici uličnih prodavača. Ponekad bismo čuli brodsku sirenu čak s Dolmabačea i Beşiktaša, i odgonetali o kakvom se brodu radi. Budući da smo pri svakom novom susretu vodili ljubav sve iskrenije i nespuntanije, shvaćao sam da izvorom svoje sreće ne smatram samo ovaj svijet i krajnje seksualno privlačne pojedinosti Fusunina tijela, nego i neobične izrasline, čiriće, prištiće, bubuljice, dlačice i pjege na njemu.

Što me je vezivalo uz nju osim beskrajnoga i djetinjastog ljubavnog užitka? Ili, zašto sam s njome tako iskreno mogao voditi ljubav? Jesu li izvor naše ljubavi bili seksualni užitak i želja koja se uvijek iznova javljala, ili pak nešto drugo što je obostrano poticalo i pothranjivalo tu želju? Ta si pitanja nisam postavljao u ona sretna vremena kad smo se Fusun i ja svakodnevno potajice sastajali i voljeli, nego sam neprestance i požudno gutao slasne bombone kao sretno dijete u trgovini slatkišima.

ULICE, MOSTOVI, PADINE I TRGOVI ISTANBULA

U jednom našem razgovoru Fusun je za jednoga gimnazijskog profesora, kojega je voljela, rekla da “nije kao drugi muškarci”; pitao sam je što zapravo time želi reći, ali nisam dobio odgovor. Dva dana poslije pitao sam je još jednom što joj znači “biti kao ostali muškarci”, i što je time željela reći.

“Znam da to ozbiljno pitaš”, reče Fusun. “Želim ti ozbiljno i odgovoriti. Želiš li to?”

“Dakako... Zašto ustaješ?”

“Zato što ne želim biti gola dok pričam o tome.”

“Da se i ja odjenem?” upitah. Budući da nije odgovorila, ustadoh i odjenuh se.

Ovu kutiju cigareta, pepeljaru iz Kutahje, koju sam izvadio iz jednoga ormara i donio u spavaću sobu, šalicu za čaj, staklenu čašu (Fusuninu) i morsku školjku koju je, pričajući o svome životu, svako malo uzimala u ruke i nervozno se igrala njome, izlažem ovdje kako bih dočarao teško, zamorno i iscrpljujuće ozračje koje je vladalo u sobi, a dječje ukosnice zato da se ne zaboravi kako je sve što slijedi preživjelo jedno dijete.

Fusun je svoju pripovijest počela govoreći o vlasniku jednoga malog dućana (nešto između trafike i prodavaonice igračaka i školskoga pribora) u ulici Kujulu bostan. Taj čovjek, stric Mizerija,⁶ bio je prijatelj njezina oca, njih su dvojica povremeno igrali tavlu.⁷ Svaki put kad bi je otac poslao u taj dućan po sokove, cigarete ili pivo, a posebice ljeti (imala je tada između osam i deset godina), stric Mizerija bi je pod raznim izlikama zadržavao u dućanu (“Nemam sitnoga, sačekaj malo, dat ću ti sok.”) te bi je, kad bi ostali sami,

6 Vlastita imena i nadimci koji su značenjski motivirani, pa stoga upućuju na karakterne osobine lika, prevedeni su kad god se to smatralo opravdanim. Kad je to bilo moguće i opravdano, prevedeni su i nazivi restorana, građevina, udruga i si.

7 *Tavla* < tal. *tavola*, igra s kružićima na dasci s označenim poljima i kućicama.

pipkao pronalazeći uvijek neki izgovor za to ("Čekaj, oznojila si se!").

Imali su susjeda zvanog Brkati Drek, koji im je, kad je imala jedanaest ili dvanaest godina, jednom ili dvaput na tjedan dolazio sa svojom debelom ženom na večernje druženje. Dok bi zajedno slušali radio, razgovarali, pili čaj i jeli gurabije,⁸ taj visoki muškarac, kojega je njezin otac jako volio, spuštao bi ruku na Fusunine slabine, na rame, bokove ili bedro, i to tako vješto da drugi ne bi opazili, i tako spretno da ni Fusun nije shvaćala o čemu se točno radi, i ostavljao je da ondje miruje, kao da je zaboravio na nju. Događalo se i to da čovjekova ruka najednom "nehotice" sleti točno u njezino krilo, kao vočka koja padne s drveta i uleti ravno u košaru; i dok bi u krilu lagano podrhtavala, vlažila se, postajala toplijom i migoljeći se tražila prolaz, Fusun se ne bi micala s mjesta kao da joj se negdje između nogu i bokova zavukao rak, dok bi čovjek za to vrijeme drugom rukom primao šalicu čaja, pio i sudjelovao u razgovoru.

Kad bi dvanaestogodišnja Fusun poželjela sjesti u krilo ocu koji se kartao s prijateljima, a on je odbio ("Čekaj, kćeri, ta vidiš da sam zauzet!"), gospodin Neugledni, očevar partner za kartanje, pozvao bi je k sebi ("Dođi k meni, možda mi doneseš kartašku sreću!"), posadio u krilo, a potom je milovao i mazio na način koji, kako je poslije shvatila, i nije bio tako bezgrješan.

Ulice, mostovi, padine, kina, autobusi, trgovci puni ljudi i zabita mjesta Istanbula bili su puni tamnih sjena ljudi poput strica Mizerije, gospodina Neuglednoga i susjeda Dreka, koji bi u njezinoj mašti oživjeli kao mračne utvare iako ni prema jednome od njih nije osjećala osobitu odvratnost ("Možda i stoga što me ni jedan od njih nije istinski potresao."). Jedino se čudila što njezin otac uopće nije primjećivao da se svaki drugi gost koji im dolazi u kuću preobražava u strica Mizeriju ili gospodina Dreka te da je na hodniku ili u kuhinji počinje štipkati i pipkati. S trinaestak godina počela je misliti kako je moguće biti dobra djevojka ako se ne žali na pipkanje toga prijetvornog, jadnog i ružnog mnoštva muškaraca. Kad je tih godina jedan dečko iz gimnazije, koji je bio zaljubljen u nju (na tu se ljubav Fusun nije požalila), napisao na asfaltu točno pod njezinim prozorom VOLIM TE, otac ju je uhvatio za uho i odveo do prozora, pokazao joj natpis i pljusnuo je. Budući da su svakojaki "bestidni stričevi" vadili i pokazivali joj spolovila, ponajviše u parkovima, na pustim parcelama i u pokrajnjim ulicama, i ona je, kao i svaka druga čestita istanbulska djevojka, naučila izbjegavati takva mjesta.

Jedan od razloga zbog kojih ta napastvovanja nisu mogla pomutiti njezin životni optimizam bio je taj što su muškarci, prema tajnim pravilima iste mračne glazbe, strastveno iskazivali svoje slabosti prema njoj. Uvijek bi je pratila gomila muškaraca koji bi, vidjevši je na ulici, pred školom, na ulazu u kino, u autobusu, krenuli za njom. Neki su je mjesecima slijedili u stopu, no pretvarala se da ih ne primjećuje, i ni prema jednome od njih nije osjetila sažaljenje (to je bilo moje pitanje). Neki od takvih koji su je pratili u stopu nisu bili posebno strpljivi, zaljubljeni ili uljudni. Nakon nekoga vremena počinjali su joj dobacivati (vrlo ste lijepi; možemo li početi izlaziti?; želio bih vas nešto pitati; oprostite, jeste li gluhi?), a kasnije i ljutiti se, dobacivati joj ružne riječi i psovati je. Neki su dovodili prijatelje da im pokažu djevojku koju danima slijede i čuju njihovo mišljenje o njoj; neki bi, prateći je, razmjenjivali odurne riječi i ružno se cerekali; neki su se trudili doturiti joj pisma i darove, a neki su plakali. Od vremena kad ju je jedan od "pratilaca" zgrabio i nasilu pokušao poljubiti, nije više izravno išla prema njima, što je povremeno znala učiniti. Od četrnaeste godine, kad je naučila sve podle varke i namjere "drugih muškaraca", više nije dopuštala da je tek tako pipkaju, možda više nije ni tako lako upadala u zamku, no gradske su ulice bile pune onih koji su kreativno smišljali nove metode pipkanja, drpanja, štipkanja, priljubljuvanja straga uz nju i tome slično. Više se nije čudila muškarcima koji bi kroz prozor automobila proturili ruku i dirali prolaznice na pločnicima, onima koji bi se na pokretnim stubama pribili uz nju hineći da su se spotaknuli, onima koji bi je u dizalu pokušali nasilu poljubiti, ili pak prodavačima koji bi joj, vraćajući ostatak novca, nastojali dotaknuti prste i pomilovati ih.

Svaki muškarac koji je u tajnoj vezi s lijepom ženom katkad je prisiljen slušati svakojake priče svakakvih muškaraca koji se zaljube u njegovu ljubavnicu, salijeću je i trude joj se približiti; katkad to čini s osjećajem ljubomore, većinom sa smiješkom, a najčešće sažaljivo i s omalovažavanjem. Privatnu školu "Puni uspjeh" pohađao je jedan mio, blag i zgodan mladić Fusuninih godina. Stalno joj je predlagao da skupa odu u kino, pozivao je u čajanu na uglu, a kad bi je ugledao, prvih bi se nekoliko minuta od uzbuđenja oduzeo i zanimemio. Primijetivši jednoga dana da Fusun uza se nema olovku, darovao joj je jednu i bio je sretan kada bi vidio da na nastavi njome piše zabilješke.

U upravi privatne škole radio je i jedan tih, živčan i iritantan čovjek od svojih tridesetak godina, kose stalno namazane briljantinom. Pronalazio je razne povode da Fusun pozove u svoju sobu ("Nedostaju ti osobni dokumenti", "Manjka ti jedan list s odgovorima") i načinjao teme o smislu života, ljepoti Istanbula, svojim neobjavljenim pjesmama, a kad od nje ne bi dobio nijedan ohrabrujući poticaj, okrenuo bi joj leđa i, gledajući kroz prozor, prigušenim glasom, kao da psuje, prosiktao: "Možeš ići!"

O mnoštvu muškaraca koji su dolazili u butik *Champs-Élysées* i zaljubljujivali se u nju do ušiju čim bi je ugledali, i kojima je gospođa Šenaj prodavala gomile odjeće, nakita i darova - među njima je bila i jedna žena - ne želi ni govoriti. Dobro, na moje navaljivanje pričat će o "najsmješnijem" među njima. Pedesetak mu je godina, nizak, debeljuškast kao vrč, čekinjastih brkova, malih usta, elegantan i bogat. Dok razgovara s gospođom Šenaj, ubacuje duge rečenice na francuskom, a njegov miris koji se širi trgovinom smeta Fusuninu kanarincu Limunu.

Među mnogim kandidatima za zeta, zbog kojih je majka izvodila Fusun pred bračne posrednike ne dajući joj tobože da to nasluti, svidio joj se jedan muškarac drukčiji od ostalih, s kojim se susrela nekoliko puta, i kojega je više zanimala ona sama negoli ženidba; s njime se ljubila. Lani se u nju do ušiju zaljubio jedan mladić s Robert Collegea, s kojim se upoznala kada je na Sportskoj izložbi pratila međugimnazijsko natjecanje u glazbi. Dolazio bi pred njezinu školu, izlazili bi svakoga dana, a dva-tri puta su se i poljubili. Da, neko je

8 Vrsta orijentalnog slatkiša sličnog kolačićima od biskvitnog tijesta.

vrijeme izlazila i s Kopilanom Hilmijem, no s njim se nije čak ni poljubila. Jer, taj je mislio samo na to kako će djevojku što prije odvesti u krevet. Osjetila je bliskost prema pjevaču Hakanu Serinkanu, voditelju natjecanja za mis, ali ne zato što je bio poznat, nego stoga što je tamo, iza kulisa, gdje svatko nešto rovari i gdje joj je naočigled svih nanijeta nepravda, bio prema njoj pažljiv i nježan, čak joj je prije nastupa došapnuo pitanja (i odgovore) iz kulture i testa inteligencije, koja joj je trebao postaviti na pozornici, a zbog kojih su druge djevojke drhtale kao prut; poslije tom pjevaču staroga kova nije odgovarala na stalne telefonske pozive, a zapravo to ni njezina majka nije htjela. Budući da je izraz na njegovu licu s pravom protumačila kao ljubomoru, te da je logikom kojoj se još uvijek divim zaključila kako je razlog te ljubomore samo činjenica da se radi o poznatome voditelju, objasnila mi je nježno, no s nepomućenim zadovoljstvom, kako od šesnaeste godine ni u koga nije bila zaljubljena. Iako joj se sviđa to što se u časopisima, na televiziji, u pjesmama neprestance govori o ljubavi, ne smatra poštenim da se vječno govori o tom osjećaju i misli da jako mnogo ljudi koji nisu zaljubljeni preuveličava svoje osjećaje da bi na sebe privukli pozornost. Za nju je ljubav bilo nešto za što bi čovjek morao žrtvovati cijeli svoj život i biti pripravan na sve, upravo tako. No to se može dogoditi samo jednom u životu.

“Jesi li osjetila nešto slično tome?” upitah je opružen na ležaju pokraj nje.

“Ne jako slično”, odgovori, a onda, razmislivši još malo, počeo pričati o jednoj osobi, i to s obazrivošću nekoga tko se trudi biti pošten.

Taj muškarac - Fusun je osjećala da bi ga mogla zavoljeti jer je bio gotovo opsesivno zaljubljen u nju - bio je jedan zgodan, bogat i “naravno, oženjen” poslovni čovjek. Kad bi predvečer izašla iz butika, on bi je u svojem mustangu čekao na uglu Ulice Akkavak; potom bi otišli na Dolmabahçe, na parkiralište kraj Tornja sa satom, gdje su ljudi u automobilima pili čaj i uživali u pogledu na Bospor, ili na prazan prostor ispred Sportske dvorane, te su se ondje, u automobilu, u pomrčini, katkad i na kiši, dugo ljubili, a strastveni bi tridesetpetogodišnjak zaboravljao da je oženjen i predlagao joj da se uda za njega. Možda sam morao sa smiješkom punim razumijevanja slušati priču o položaju u kojem se našao taj čovjek. Što je Fusun i željela, te tako potisnuti ljubomoru u sebi, no kad je Fusun nakon marke njegovog auta, posla kojim se bavio i njegovih krupnih, zelenih očiju spomenula i njegovo ime, istoga me časa stresla i ošamutila ljubomora. Čovjek za kojega je Fusun rekla da se zove Turgaj bio je tekstilni magnat i “poslovni i obiteljski” prijatelj koji se često viđao i s mojim ocem, i s bratom. Toga visokog, zgodnog i kao dren zdravoga čovjeka vidio sam mnogo puta na ulicama Nišantaša sa ženom i djecom, sretnoga u obiteljskome ozračju. Je li me obuzela tako snažna ljubomora samo stoga što sam osjećao poštovanje prema gospodinu Turgaju i njegovoj privrženosti Obitelji, marljivosti i poštenju? Fusun je ispričala kako je mjesecima gotovo svaki dan dolazio u butik *Champs-Élysées* da bi je “osvojio”, te da je gospođu Šenaj, kojoj je to odmah palo u oči, podmićivao time što je naveliko kupovao u njezinu butiku.

Njegove je darove uzimala zato što ju je gospođa Šenaj tjerala da to učini (“Ne vrijedaj moga otmjenog kupca!”), a kad se kasnije uvjerila u njegovu ljubav, počela se vidati s njim “iz radoznalosti”, čak je prema njemu osjetila “neku čudnu bliskost”. Jednoga snježnog dana, opet na uporno navaljivanje gospođe Šenaj, otišli su njegovim autom “na ispomoć” jednom butiku koji je na Bebeku otvorila njezina prijateljica; na povratku je “ženskar-tvorničar”, koji je poslije zajedničkog objeda u Ortakoju malo više popio, navaljivao da “odu na kavu” u njegovu garsonijeru⁹ u jednoj zabačenoj ulici na Šišliju, a kad je Fusun odbila, “osjećajni i profinjeni čovjek” izgubio je nadzor i počeo govoriti “kako joj on sve kupuje”, te je potjerao mustanga na puste parcele rubnih gradskih četvrti da se ondje ljube kao i obično, a kad se Fusun usprotivila, htio ju je nasilu “imati”. “Usto je govorio da će mi dati novca”, rekla je. “Sutradan se nisam sastala s njim nakon posla, no dan poslije on je došao u butik. Ili je bio zaboravio što je učinio, ili me nije htio podsjećati na to. Preklinjao me da se vidimo, a da bi me podsjetio na lijepe dane, kupio mi je igračku, autić mustang, i ostavio ga kod gospođe Šenaj. No ja nikada više nisam ušla u njegov mustang. Zapravo sam mu trebala reći da više ne dolazi.

No kako me se dojmilo to što je bio zaljubljen u mene toliko da bi, kao kakvo dijete, zaboravio sve što se dogodilo, to mu nisam mogla reći. Možda i stoga što sam ga počela sažalijevati, ne znam. Navraćao je svakoga dana, naveliko kupovao, zbog čega je gospođa Šenaj bila jako zadovoljna, naručivao odjeću za ženu, a kad bi me načas uhvatio negdje u kutu butika, preklinjao me gledajući me svojim krupnim, zelenim, orošenim očima: ‘Ništa drugo ne želim nego da sve bude kao prije, da opet svake večeri sjedneš u moj auto i da se vozimo.’ Nakon što sam sreća tebe, bježim u stražnju sobu kad se pojavi u butiku. Sad već rjeđe dolazi.”

“Zašto nisi išla do kraja onih zimskih dana dok si se s njime ljubila u autu?”

“Tada još nisam bila napunila osamnaest godina”, odgovori Fusun ozbiljno se mršteći. “Osamnaestu godinu navršila sam mjesec dana prije susreta s tobom u butiku, 12. travnja.”

Ako je najbolji pokazatelj ljubavi to da se čovjeku u glavi neprestance vrzmaju voljena osoba ili njezino ime, onda sam bio na putu da se zaljubim u Fusun. No racionalno usmjeren i hladnokrvan čovjek u meni govorio mi je da na Fusun neprekidno mislim zbog drugih muškaraca. A što se tiče prigovora moje usplahirene logike da je i ljubomora vrlo važan simptom ljubavi, dobio sam odgovor da se radi o prolaznoj ljubomori: na popis “muškaraca” s kojima se Fusun ljubila navikao bih se možda za dan-dva, a možda bih čak omalovažavao te ljude koji nisu otišli dalje od ljubljenja s njom. No iznenadila me spoznaja da sam je, dok smo se toga dana voljeli, nagonski želio “posjedovati” (kazano novinarskim žargonom) više negoli osjetiti kako me prožima djetinjasta putena sreća koja bi, kao i uvijek dotad, bila sazdana od zaigranosti, strastvene radoznalosti i razuzdanosti, te da sam žustrim i snažnim pokretima nastojao da i ona te moje želje osjeti gotovo kao neku zapovijed.

9 Riječ *garsonijera* u turskom označava i mali stan koji unajmljuju oženjeni muškarci radi održavanja izvanbračnih veza.

NEKE NEUGODNE ANTROPOLOŠKE REALIJE

Budući da sam spomenuo glagol “posjedovati”, ponovo se vraćam na temu koja je okosnica moje pripovijesti, a koja je, zapravo, dobro poznata nekim našim čitateljima i posjetiteljima. Sluteći da bi osobito mladi naraštaji, primjerice posjetitelji koji će doći u naš muzej nakon zioo. godine, mogli imati poteškoća u razumijevanju ove teme, a ne plašeći se ponavljanja, moram iznijeti neke neugodne (nekoć se govorilo *nelijepo*) podatke koje nazivaju “antropološkima”.

Računajući po sunčevu kalendaru, i 1975 godina poslije Krista na Balkanu, Srednjem istoku i južnome i zapadnom Sredozemlju, područjima kojima je Istanbul nekoć bio središte, “čednost” mladih djevojaka bila je dragocjenost koju je trebalo čuvati do udaje. No djevojke su se s vremenom sve kasnije udavale zbog procesa koje nazivaju pozapadnjenjem i modernizacijom, a još više zbog urbanizacije, i ta je činjenica u nekim četvrtima Istanbula lagano počela rušiti praktičnu vrijednost te “dragocjenosti”. Pristalice pozapadnjenja optimistično su vjerovali da će, kao rezultat modernizacije koju su poistovjećivali s “civiliziranjem”, takav moral, pa čak i ta tema, biti zaboravljeni. Ali, odluka mlade djevojke da stupi u predbračne odnose i “ide do kraja” mogla je i tih godina, čak i u pozapadnjenim i bogatim istanbulskim krugovima, imati posebno značenje i ozbiljne posljedice:

a) Najbezazleniji je bio slučaj kada se mladi par ionako kanio vjenčati, što sam već spominjao. Makar iznimno i povremeno, u vrlo imućnim krugovima toleriralo se upuštanje u predbračne spolne odnose “ozbiljnih” mladih parova koji su prihvatili zapadni način života i zaručili se, ili su pak svoju okolicu uvjerali da je njihova veza “ozbiljna” i da će “završiti brakom”. To je bio slučaj i sa mnom i Sibel. Mlade, dobro obrazovane žene iz visokih krugova, koje su spavale s budućim muževima, voljele su taj svoj postupak češće objašnjavati preobrazbom u vrlo slobodne i moderne žene koje više ne mare za tradiciju, negoli priznanjem da u svoje izabranike imaju povjerenja.

b) Ako je mlada djevojka, ne mogavši se “suspregnuti”, izgubila nevinost prije nego što je povjerenje prema partneru bilo uspostavljeno, i ako njihova veza još nije bila društveno prihvaćena (to se najčešće događalo zbog muškarčeve prinude, neobuzdane ljubavi, alkohola, nepromišljenosti ili prekomjerne odvažnosti), muškarac privržen tradicionalnom poimanju časti morao se njome oženiti jer je time spašavao djevojčinu cast. Ahmet, brat moga prijatelja Mehmeta iz mladih dana, morao se zbog jedne takve nezgode oženiti Sevdom, s kojom je sada vrlo sretan iako se pribojavao da će se kajati.

c) Ako je muškarac pobjegao nakon što je spavao s djevojkom mladom od osamnaest godina, gnjevni bi otac katkad došao na sud i protiv njega podigao tužbu kako bi kćer udao za tog žen- skara. Katkad je takve parnice pratio tisak, ali su oči “zavedene” (izraz iz onodobnih novina) mlade djevojke na fotografijama prekrivali debelom crnom crtom kako je čitatelji ne bi prepoznali u tome sramotnom stanju. Budući da su u tisku na isti način prikrivali oči prostitutkama pokupljenim u policijskim racijama, kao i oči silovanih i u preljubu uhvaćenih žena, zbog tih je slika čitanje novina u Turskoj nalikovalo maskenbalu fotografija na kojima su žene nosile crni povez na očima. Osim pjevačica, umjetnica i sudionica u natjecanjima za izbor mis, koje su ionako smatrali “lakim ženama”, u novinama su se vrlo rijetko vidale fotografije Turkinja neprekrivenih očiju, a u reklamama su se najviše pojavljivale strankinje i nemuslimanke.

d) Budući da se smatralo nezamislivim da razumna i čedna djevojka dođe u situaciju da se “poda” nekom muškarcu koji se njome ne misli oženiti, odnosno da spava s muškarcem koji joj nije obećao brak, bilo je vrlo rašireno mišljenje da djevojka koja to učini “nije pri sebi”. U turskim filmovima iz tog doba, u melo- dramatičnome ozračju i pouke radi, vrlo su često obrađivali tužnu sudbinu djevojke koju su na nekom “nedužnom” plesu omamili tabletom kriomice ubačenom u limunadu, a potom joj “ukaljali čast” i oduzeli “njezino najveće blago”; u takvim filmovima dobre su djevojke na kraju umirale, a loše postajale prostitutke.

e) Dakako, prihvaćala se i mogućnost da djevojka izgubi glavu zbog jake seksualne želje. Pa ipak, djevojka koja zdušno, djetinjasto i strastveno ovisi o seksualnim užicima, čak toliko da odbaci običaje zbog kojih su se ljudi međusobno ubijali, plašila je potencijalne muževe ne samo kao “nerealno” stvorenje, nego i kao osoba koja bi samo radi vlastita užitka mogla varati budućega muža. Jedan moj prekomjerno konzervativni prijatelj iz vojničkih dana nekoć mi je, više skrušen nego posramljen, ispričao da je ostavio svoju ljubav “jer su prije braka (jedno s drugim) mnogo vodili ljubav”.

f) Unatoč svim tim stogim pravilima, unatoč kaznama predviđenima za djevojke koje ih nisu poštovale (od društvene marginalizacije do ubojstva), među gradskim mladićima vladalo je zaprepasćujuće rašireno uvjerenje da postoji bezbroj mladih žena koje spavaju s muškarcima samo užitka radi. To uvjerenje, jedno od onih koje sociolozi nazivaju “urbanim legendama”, posebice je bilo uvriježeno i rašireno među došljacima iz unutrašnjosti, sirotinjom i sitnim buržujima (kao vjerovanje u Djeda Mraza kod djece na Zapadu), čak toliko da su i mladići zapadnjačkih nazora, koji su živjeli u razmjerno bogatim četvrtima kao što su Taksim, Bejoglu, Şişli, Nişantaşı i Bebek, nasjedali na te urbane legende, pogotovo u kriznim razdobljima seksualne gladi. Bila je to legenda koju je, činilo se, svatko prihvaćao; govorila je o ženama koje su kadre voditi ljubav prije udaje samo radi vlastita užitka (“upravo kao Europljanke”), koje žive u četvrtima poput Nişantaşa (gdje se zbiva i moja pripovijest), ne pokrivaju glavu i nose mince. A moji prijatelji, takav je bio i Kopilan Hilmi, tvorničarev sin, zamišljali su te legendarne djevojke kao nagla i strastvena bića spremna na sve samo da bi se približila bogataškoj djeci i sjela u njihove mercedese. Subotom navečer popili bi nešto piva, razgalili se i prilično uspalili, a onda bi automobilima objesno pročešljavali cijeli Istanbul, ulicu po ulicu, aveniju po aveniju i pločnik po pločnik, ne bi li naletjeli na koju od njih. Jedne zimske večeri prije deset godina, imao sam tada dvadeset, satima smo Kopilan Hilmi i ja u njegovu mercedesu kružili istan- bulskim ulicama tragajući za nekom takvom ženom, no nismo susreli nijednu, bilo u kratkoj, bilo u dugoj suknji. Nakon toga, u sobi na katu

luksuznog hotela na Bebeku spavali smo s dvjema djevojkama koje su u tome hotelu trbušnim plesom zabavljale turiste i mjesne kicoše; dakako, to su “druženje” njihovi svodnici papreno naplatili. Sada ne marim za to što bi me čitatelj iz budućih sretnih stoljeća mogao osuđivati zbog toga. Ne, samo želim zaštititi svoga prijatelja Hilmija: unatoč svoj svojoj sirovoj muškosti, on nije prihvaćao da je svaka djevojku u mini suknji jedna od tih “legendarnih” žena koje liježu s muškarcima samo radi užitka; dapače, štitio je djevojke od napasnika koji bi krenuli za njima samo zato što na sebi imaju kratke suknje, šminku i kosu obojenu u plavo; a kad bi ustrebalo, znao se i potući s dokonim, siromašnim, dronjavim i brkatim mladićima “da im pokaže kako se ponaša prema ženama i što je to civilizacija”.

Pažljivi su čitatelji naslutili da sam te antropološke činjenice podastro s nakanom da odagnam od sebe ljubomoru koju su u meni izazvale Fusunine ljubavne priče. Najviše sam bio ljubomoran na gospodina Turgaja. Budući da je i on bio tvorničar s Nišantaša, držao sam da je to bio razlog moje ljubomore, pa sam je i prihvatio kao nešto prirodno, vjerujući da je prolazna.

16

LJUBOMORA

Navečer istoga dana dok je Fusun, ne bez preuveličavanja, pričala o strasti gospodina Turgaja prema njoj, nakratko sam sjeo pokraj Sibel nakon večere u starome ljetnikovcu na Anadoluhisaru, u kojemu je u ljetnim mjesecima boravila s majkom i ocem.

“Dušo, večeras si previše popio”, reče Sibel. “Ima li u pripremama za zaruke nešto što ti se ne sviđa?”

“Zapravo sam vrlo zadovoljan time što će se zaruke održati u Hiltonu”, reko. “Znaš da je majčina najveća želja da dođe mnogo uzvanika. I ona je zadovoljna...”

“Što te onda muči?”

“Ništa... Dodaj mi popis gostiju...”

“Tvoja ga je majka dala mojoj”, reče Sibel.

Ustao sam, prešao tri koraka od kojih se zanjihala trošna zgrada čija je svaka daska škripala na drugi način, i sjeo pokraj buduće punice. “Gospodo, molim vas, mogu li i ja baciti pogled na popis uzvanika?”

“Dakako, drago dijete...”

Iako mi se zbog rakije već mutilo pred očima, začas sam na popisu pronašao gospodina Turgaja i precrtao ga kemijskom olovkom koju je ostavila moja majka; prepustivši se slatkome porivu koji se istoga trenutka javio u meni, umjesto njega upisah Fusun i imena njezinih roditelja i adresu (Ulica Kujulu bostan), vratih listu i tiho reko:

“Gospodo, majka ne zna za ovo što ću vam reći: iako je uvaženi gospodin čije sam ime precrtao naš kućni prijatelj kojega poštujemo, nedavno je, nažalost, u jednom velikom poslu s konopcima podlegao pohlepi i svjesno nam nanio vrlo veliku štetu.”

“Više nema onih prijateljstava kao nekoć, one nekadašnje čovječnosti, gospodine Kemale”, uzvratila moja buduća punica mudro trećući. “Nadam se da vas neće ozlojediti i ljudi koje ste upisali umjesto njega. Koliko ih je?”

“Nastavnik povijesti, daleki rođak s majčine strane, njegova gospođa, koja nam je godinama šila, i njihova lijepa osamnaestogodišnja kći.”

“Krasno!” uzviknu moja buduća punica. “Među uzvanicima ima toliko mladića da sam zažalila što nema mladih djevojaka s kojima bi plesali.”

Dok sam na povratku drijemao u očevu chevroletu 56, kojim je upravljao Četin-efendija, povremeno bi mi pozornost privukle zamršene i uvijek mračne glavne prometnice, lijepi, stari zidovi prekriveni političkim parolama, napuklinama, plijesni i mahovinom te reflektori s brodova Gradskog prometa, koji su osvjetljavali pristaništa, prostore između ulica i visoke grane stogodišnjih platana i zrcalili se u retrovizoru očeva auta; istodobno sam slušao kako otac, kojega je na stražnjem sjedalu uspavalo truckanje automobila po popločanim ulicama, diše i tiho hrče.

Majka je pak bila zadovoljna time što su njezini zahtjevi prihvaćeni. Kao i uvijek nakon zajedničkog odlaska u goste, i ovoga je puta, dok smo se vraćali prema automobilu, sažela svoje mišljenje o važnosti posjeta i o ljudima s kojima smo se vidjeli.

“Da, ti su ljudi vrlo dobri i na mjestu, jako poštjeni, a ne može se reći ni da nisu skromni i pristojni. Ali, u kakvu li je jadnom stanju onaj prelijepi ljetnikovac! Šteta. Da stoje baš tako loše, ne vjerujem. Sine, nemoj me pogrešno shvatiti, ne vjerujem da bi u Istanbulu mogao naći ugodniju, profinjeniju i razboritiju djevojku od Sibel.”

Nakon što sam majku i oca ostavio pred zgradom, poželio sam malo prošetati. Htio sam proći ispred Aladinova dućana, u kojemu sam u djetinjstvu s bratom i majkom kupovao jeftine domaće igračke, čokolade, lopte, pištolje, špekule, karte, žvakaće gume s fotografijama poznatih, stripove i mnoge druge stvari. Bio je otvoren. Aladin je upravo bio pokupio novine koje je držao oko kešena ispred trgovine, i već se spremao pogasiti svjetla, kad me s neočekivanom susretljivošću pozva unutra i, kopkajući po paketima novina koje je trebalo vratiti u pet ujutro, kad stignu nove, dade mi toliko vremena da kupim ovu jeftinu lutku. Izračunavši da je preostalo još petnaest sati do trenutka kad ću taj dar dati Fusun i u njezinu zagrljaju zaboraviti svoju ljubomoru, prvi put sam osjetio bol što je ne

moгу nazvati.

Osjećaj koji sam čutio pekao me poput kajanja. Što li sada radi? Noge me nisu nosile prema stanu, nego u posve suprotnu smjeru. Kad sam ušao u Ulicu Kujulu bostan, prošao sam pokraj kavane u kojoj su moji prijatelji nekoć slušali radio i kartali se, te pokraj školskoga dvorišta gdje smo igrali nogomet. Unatoč pijanstvu, logična osoba u meni još nije bila umrla: govorila mi je da će vrata otvoriti Fusunin otac i da će nakon toga pući bruka. Hodao sam sve dok izdaleka nisam ugledao njihovu kuću i osvijetljene prozore. Kad sam upro pogled u prozore na drugom katu, ispred kojih se uzdizao kesten, srce mi je zaigralo.

Ta slika, koju sam mnogo godina poslije - sa svim pojedinostima na njoj - naručio od jednog umjetnika kako bih je izložio na ovome mjestu u Muzeju, prilično vjerno prikazuje prozore Fu- sunine kuće obasjane narančastom svjetlošću iznutra, kestenovo stablo čije grane blistaju pri svjetlosti mjeseca što se ukazuje kroz njih i dubinu modrog noćnog neba nad Nišantašom obrubljenim dimnjacima i krovovima... Pa ipak, ne znam može li posjetitelju dočarati ljubomoru koju sam osjećao gledajući taj prizor.

Dok sam promatrao taj prizor, moj pijani mozak pošteno mi je govorio da te noći obasjane mjesечином nisam došao onamo samo da vidim Fusun, da se ljubim i razgovaram s njom, nego i da se uvjerim kako nije ni s kim drugim. Jer, budući da je jednom već "išla do kraja", moglo ju je zanimati kako je voditi ljubav s nekim od obožavatelja koje mi je onoga dana poimence nabrajala. Razlog ljubomore koja je postupno rasla u meni mogao je biti i taj što je Fusun za ljubavne užitke bila vezana nekim unutarnjim uzbuđenjem, kao dijete za novu i neobičnu igračku, i što je imala sposobnost koju sam zamijetio kod vrlo malo žena s kojima sam prije spavao - da se posve preda onome što radi. Ne pamtim koliko sam dugo gledao u njezine prozore. Mnogo kasnije vratio sam se kući s lutkom u ruci, darom za nju, i legao.

Izjutra, idući na posao, razmišljao sam o svojim postupcima prethodne večeri i razmjerima ljubomore koju nisam mogao izbaciti iz sebe. Slutio sam da bi ozbiljna zaljubljenost mogla za mene imati kobne posljedice. Pijući voćni sok Meltem, manekenka Inge mi je s bočnoga zida jedne zgrade dobacila zavodnički pogled i rekla da se pripazim. Kako strast u meni ne bi dosegnula ozbiljne razmjere, razmišljao sam o tome da svoju tajnu, tobože u šali, povjerim prijateljima kao što su Zaim, Mehmet i Hilmi. Ali, uopće nisam vjerovao da bi ti najbliži prijatelji, kojima se Sibel toliko svidjela da su me smatrali pravim srećkovićem, mogli bez trunke ljubomore prihvatiti da "živim" i s Fusun, koju su smatrali vrlo zgodnom i da bi mi pomogli. Usto, mogao sam pretpostaviti da neću moći prikriti snažne osjećaje kad se povede razgovor o tome, da ću, zaboravivši šalu, nakon nekoga vremena poželjeti progovoriti pošteno i nehinjeno, kako to i dolikuje Fusun, te tako svoje prijatelje navesti da shvate kako sam se zaljubio do ušiju. Tako sam, dok su drmusavi autobusi za Mačku i Levent prolazili ispod prozora moga ureda (takvima smo se, kad sam bio mali, brat, majka i ja vozili kući s Trga Tunel), prosudio da mi nije preostalo mnogo toga što u tom trenutku mogu učiniti kako naklonost koju osjećam prema Fusun ne bi naštetila sretnome braku koji sam želio sklopiti sa Sibel, te da je najbolje pustiti da sve ide svojim tokom i mirno uživati u slastima i sreći kojima me život obilato obasipao.

17.

MOJ ŽIVOT JE NERASKIDIVO POVEZAN S TVOJIM

Ali, kad je Fusun zakasnila deset minuta na naš sastanak u Apartmanu Milosrđe, smjesti sam zaboravio svoje prosudbe. Stalno pogledajući na sat koji mi je darovala Sibel i budilicu marke *Na- car*, koju je Fusun voljela navijati i puštati da zvoni, počeo sam provirivati kroz zastore na Aveniju Tešvikije i hodati gore-dolje po parketu koji je pucketao pod mojim nogama. U mislima mi se počeo vrzmati gospodin Turgaj. Malo kasnije izjurio sam iz stana.

Pozorno motreći oba pločnika da se ne bih mimoišao s Fusun, ako je pošla k meni, krenuo sam niz Aveniju Tešvikije prema butiku *Champs-Élysées*. Ali, Fusun nije bila ni u njemu.

"Izvolite, gospodine Kemale", reče gospođa Šenaj.

"Ipak smo gospođica Sibel i ja odlučili kupiti onu žensku torbicu", rekoh.

"Znači, predomislili ste se", zaključio gospođa Šenaj. Na rubovima njezinih usana ukaza se podsmješljiv osmijeh, no nakratko. Jer, ako sam se ja morao stidjeti zbog Fusun, i ona se trebala sramiti zbog prodaje krivotvorene robe. Oboje smo šutjeli. Sporošću koju sam doživljavao kao mučenje skinula je krivotvorenu torbicu s lutke u izlogu i obrisala s nje prašinu, s užitkom iskusnih prodavača koji ne prodaju robu iz izloga prije nego što otpuhnu prašinu i ne očiste je. Ja sam se zabavljao kanarincem, koji toga dana nije bio raspoložen.

Kad sam platio i s paketom u ruci već bio na vratima butika, oglasi se gospođa Šenaj, uživajući u dvosmislenosti svojih riječi: "Budući da smo kod vas stekli povjerenje, učinite nam čast svojim češćim posjetima!"

"Naravno."

Bi li kod Sibel, koja povremeno navraća u njezin butik, mogla pobuditi kakvu slutnju ako ne budem dostatno kupovao kod nje? Nije me mučila pomisao da bih se neosjetno mogao uplesti u mrežu te žene, nego to što sam morao misliti i na tako nevažne stvari. Dok sam bio u trgovini, utvarao sam da je Fusun došla u Apartman Milosrđe i, ne našavši me, vratila se natrag. Toga prelijepog proljetnog dana pločnici su bili puni domaćica koje su štošta kupovale, neiskusnih mladih djevojaka koje su stalno hodale u mini suknjama i cipelama po posljednjoj modi (debeli potplati i visoke, debele potpetice), te učenika koji su zadnjih dana škole izlazili van. Tražeći očima Fusun,

promatrao sam Ciganke koje prodaju cvijeće, čovjeka koji je nudio krijumčarene američke cigarete (govorkalo se da je policajac u civilu) te poznatu mi gužvu na Nišantašu.

Iznenada ispred nas protutnja cisterna s natpisom *Hajat-čista voda*, a iza nje pojavi se Fusun.

“Gdje si?” upitasmo jedno drugo uglas. Sretni, oboje se nasmi- jasmo zbog toga.

“Vještica je u vrijeme podnevnoga odmora ostala u prodavaonici, a mene je poslala u butik jedne svoje prijateljice. Zakasnila sam, nije te bilo.”

“Zabrinuo sam se, otišao u trgovinu i kupio torbicu, za uspomenu.”

Fusun je nosila naušnice, od kojih sam jednu izložio na ulazu u Muzej. Prošli smo i skrenuli u Ulicu Emlak, koja je bila manje prometna od Avenije Valikonagi. Upravo smo bili prošli zgrade u kojima su bile ordinacije zubara i pedijatra kojima me majka vodila kad sam bio dijete (nikada neću zaboraviti tvrdoću hladne žlice koju mi je grubo gurao u usta), kadli podno jedne padine ugledasmo mnoštvo ljudi; neki su trčali onamo, neki se pak vraćali vidno potreseni onim što su vidjeli.

Dogodila se nesreća i cesta je bila zatvorena. Vidio sam da je kamion s natpisom *Hajat-čista voda*, koji je maloprije projurio ispred mene, spuštajući se niz padinu prešao u lijevi trak i zgnječio dolmuš¹⁰ koji je dolazio iz suprotnoga smjera. Vozač cisterne kojoj su otkazale kočnice stajao je sa strane i pušio, a ruke su mu se tresle. Prednji dio dolmuša koji je prometovao na liniji Tešvi- kije-Taksim (s izduženom prednjom haubom, marke plymouth iz četrdesetih godina), gotovo je nestao pod težinom kamiona, samo je taksimetar ostao čitav. Provirivši kroz gomilu znatiželjnika, kojih je bilo sve više, na prednjem sjedalu, prignječeno u kršu od metala i stakla, ugledah krvavo tijelo i razabrah da je žrtva nesreće crnomanjasta žena koju sam netom vidio pri izlasku iz butika *Champs-Élysées*. Posvud oko nas bile su rasute krhotine stakla. Uхватih Fusun za ruku i pozvah je da krenemo, no ona nije reagirala. Nijemo je zurila u zgnječenu ženu u automobilu, ne skidajući pogled s nje.

Kad se stvorila poprilična gužva, napustili smo mjesto nesreće

- napokon se pojavio i policijski automobil - zato što me je mogućnost da naletim na nekog poznanika uznemirivala više negoli mrtva žena u autu (da, sigurno je već bila mrtva). Skrenuvši iz ulice s policijskom postajom uzbrdo, prema Apartmanu Milosrde, brzo smo napredovali prema onome što sam na samome početku knjige nazvao “najsretnijim trenutkom svoga života”.

Na prohladnim stubama Apartmana zagrlio sam je i poljubio u usta. Poljubio sam je i kad smo ušli u stan, ali sam osjetio da joj se usne i cijelo tijelo nekako opiru i susprežu.

“Nešto ću ti reći”, reče.

“Reci!”

“Strah me je da moje riječi nećeš shvatiti ozbiljno, ili da ćeš ih posve pogrešno razumjeti.”

“Pouzdam se u mene!”

“Upravo je u tome problem, no ipak ću reći.” Lice joj poprimi odlučan izraz nekoga tko zna da više nema uzmaka i da ono što osjeća ne može više tajiti. “Umrijet ću ako mi učiniš nešto nažao.”

“Dušo, zaboravi nesreću i, molim te, reci mi već jednom što je!”

Počela je tiho plakati, baš kao i onoga podneva kad mi u butiku *Champs-Élysées* nije mogla vratiti novac za kupljenu torbicu. No najednom se jecaji pretvoriše u svadljiv glas djeteta razlučena nepravdom koja mu je nanesena.

“Zaljubljena sam u tebe. Užasno sam zaljubljena u tebe!”

Glas joj je bio i optužujući, i neočekivano nježan. “Po cijeli dan mislim na tebe. Na tebe mislim od jutra do večeri.”

Pokrila je lice rukama i zaplakala.

Priznajem: došlo mi je da se na to glupavo nasmijem, to je bila moja spontana reakcija. No nisam se nasmijao. Krijući neopisivu radost, i s hinjenim izrazom sućutna čovjeka, čak sam se namrštio. Bio je to jedan od najiskrenijih i najsnažnijih trenutka u mom životu, ali se nisam mogao osloboditi prijetvornosti.

“I ja tebe volim.”

No unatoč svoj iskrenosti, moje riječi nisu zazvučale tako snažno i iskreno kao njezine. Ona ih je prva izgovorila. I budući da sam ih izrekao poslije nje, te moje iskrene ljubavne riječi imale su prizvuk nekakve utjehe, uljudnosti i oponašanja. Štoviše, čak i da sam u tom trenutku doista bio zaljubljen u Fusun više negoli ona u mene (ta je mogućnost bila i točnija), ona je igru izgubila jer je prva priznala zastrašujuće razmjere svoje ljubavi. “Ljubavna mudrost” u meni, za koju nisam čak ni želio znati odakle i iz kojih sramotnih iskustava potječe, podmuklo mi je dojavljivala sretnu vijest da je neiskusna Fusun izgubila “igru” zbog toga što se ponijela iskrenije od mene. Iz toga sam mogao izvesti zaključak da će konačno prestati moja ljubavna bol i opsije.

Kad je ponovo zaplakala, izvadila je iz džepa posve zgužvan, dječji rupčić. Privio sam je uza se; dok mi je ruka klizila po nevjerojatno lijepoj baršunastoj koži njezinih ramena, rekao sam joj da ništa ne može biti tako luckasto kao kad lijepa djevojka poput nje, u koju je svatko zaljubljen, plače jer je zaljubljena.

“Hoćeš reći da se lijepe djevojke ne mogu zaljubiti?” upita oblivena suzama. “Kad već sve tako dobro znaš, onda mi reci...”

“Što?”

“Što će biti s nama?”

10 Vrsta jeftinog taksija (često kombi) koji prometuje na određenim relacijama.

Gledala me pogledom koji je govorio da je upravo to posrijedi, da je moja priča o ljubavi i ljepoti neće zavarati te da je odgovor koji sam toga časa trebao dati jako važan.

Odgovora nisam imao. Ali, to mislim sada, dok se godinama poslije prisjećam tog trenutka. No u tome času obuzeo me nemir jer sam osjećao da će se među nama ispriječiti takva pitanja; okrivljujući zbog toga u sebi Fusun, počeh je ljubiti.

Moj poljubac prihvatila je željno, ali i zato što je bila bespomoćna. Pitala me je li to odgovor na njezino pitanje. "Da, to je", odgovorio sam. "Zar najprije nećemo vježbati matematiku?" pitala je ponovo. Kako sam je umjesto odgovora svaki put poljubio, i ona je ljubila mene. U usporedbi s nerješivom situacijom u kojoj smo se našli, grljenje i ljubljenje bilo je neusporedivo stvarnije i prepuno nepodnošljive težine "sadašnjosti". Kad je svukla odjeću i sve ostalo sa sebe, Fusun više nije izgledala kao pesimistična djevojka koja se jada da je zaljubljena, nego kao zdrava žena, puna života, spremna nestati u ljubavnome i putenom užitku. Tako smo se prepustili onome što sam nazvao najsretnijim trenutkom svoga života.

Zapravo, dok ga proživljava, nitko ne može znati da mu je baš taj trenutak najsretniji u životu. Neki su ljudi u nekim uzbudljivim trenucima iskreno (i često) sposobni vjerovati, pa možda i reći, da upravo "sada" žive taj neponovljivi trenutak svoga života, no ipak negdje u duši vjeruju da će u budućnosti doživjeti i ljepši i sretniji trenutak. Jer, kao što nitko - pogotovo ne u mladosti - ne bi mogao živjeti misleći da će mu iz dana u dan biti sve gore, tako i čovjek koji je toliko sretan da utvara kako živi najsretniji trenutak svoga života postaje toliki optimist da počne misliti kako će mu i budućnost biti lijepa.

No u danima kad naslućujemo da nam život, kao kakav roman, poprima konačan oblik, možemo osjetiti i odabrati koji nam je trenutak bio najsretniji u životu, što i ja sada činim. Objašnjenje zašto smo od svih sretnih trenutaka svoga života odabrali baš taj svakako zahtijeva da svoju pripovijest pričamo iznova, kao da je roman. Ali, kad odaberemo najsretniji trenutak, znamo i to da je on već odavno prošlost, da se više neće ponoviti i da nam zbog toga nanosi bol. Jedino što tu bol čini podnošljivom jesu predmeti koji podsjećaju na taj zlatni trenutak. Ti predmeti čuvaju sjećanja na trenutke sreće, na boje i užitke dodira i gledanja, znatno više nego što ga čuvaju osobe koje su nam te trenutke priuštile.

Negdje usred dugoga vođenja ljubavi - oboje smo bili zadihani i izvan sebe - kad sam je, poljubivši joj znojna ramena i ušavši u nju s leđa, ugrizao za vrat i lijevo uho, dakle - u najsretnijem trenutku svoga života, naušnica na čiji izgled nikada nisam obratio pozornost spala je s njezina lijepoga uha na plavu plahtu.

Svatko tko išta zna o civilizacijama i muzejima, zna i to da iza cjelokupnoga znanja zapadne civilizacije koja upravlja svijetom leže muzeji, te da istinski kolekcionari koji su stvarali te muzeje, skupljajući prve predmete, često nisu ni razmišljali kako će se sve to završiti. Ti prvi, istinski kolekcionari većinom nisu ni spo- znawali kad su im u ruku dopadali prvi komadi njihovih velikih kolekcija, koje su kasnije izložene, kategorizirane i katalogizirane (prvi katalozi bili su i prve enciklopedije).

Kad je završilo to što nazivam najsretnijim trenutkom svoga života i došlo vrijeme da se razdvojimo, i dok se jedna naušnica skrivala između nas dvoje, u naborima plahte, Fusun me pogledala ravno u oči.

"Moj život je neraskidivo povezan s tvojim", rekla je tihim glasom.

To mi se i svidjelo, i uplašilo me.

Sutradan je opet bilo jako toplo. Kad smo se našli u Apartmanu Milosrđe, u Fusunim očima opazio sam nadu, ali i strah.

"Jučer sam izgubila jednu naušnicu", reče poljubivši me.

"Tu je, dušo", rekoh i gurnuh ruku u desni džep sakoa obješena na naslon stolca. "Aa, nema je!" rekoh. Na trenutak mi se učini kao da predosjećam neku tragediju, neku nesreću, no odmah se prisjetih da sam, osjetivši jutarnju omoru, uzeo drugi sako. "Ostala mi je u džepu drugog sakoa", rekoh.

"Molim te, ne zaboravi mi je sutra donijeti", reče Fusun širom otvorenih očiju. "Jako mi je važna."

PRIČA O BELKIS

Sve novine posvetile su velik prostor nesreći. Fusun ih nije bila pročitala, no gospođa Šenaj cijelo je jutro toliko pričala o strada- loj ženi da joj se činilo kako neke gospođe s Nišantaša dolaze u butik samo da bi razgovarale o pokojnici... "Gospođa Šenaj će sutra u podne zatvoriti butik da bih i ja mogla na sprovod", reče Fusun. "Ponaša se kao da smo svi voljeli tu ženu. A nije tako." "Nego kako?"

"Točno, često je navraćala u butik. Ali, uzimala bi 'na probu' najskuplju odjeću, tek prispjelu iz Italije i Pariza, nosila je na kakvom gala prijemu, a onda je vraćala izgovarajući se 'da joj ne paše'. Gospođa Šenaj se ljutila na nju jer nije lako prodati haljinu koju su svi vidjeli na njoj. Pogotovo je nije voljela zbog toga što se prema nama ružno ponašala i što se jako mnogo cjenjkala, te ju je ogovarala. Nije joj to mogla reći u lice jer je mislila da gospođa ima širok krug poznanika. Jesi li je poznavao?"

"Ne. Ali, neko je vrijeme bila ljubavnica jednoga mog prijatelja", odgovorih i osjetih da sam dvoličan jer sam Sibel bio namijenio zadovoljstvo brbljanja o pripovijesti koja se krila iza te smrti - mislio sam da ću s njom više uživati u tome. Pa ipak, prije jednoga tjedna ne bi me puno mučilo da sam priču zatajio od Fusun, pa čak ni da sam joj lagao; laž mi se činila zabavnom i neizbježnom usputnom pojavom takve veze. Razmislio sam o tome mogu li istu priču ispričati Fusun u tu i tamo skraćenom i izmijenjenom obliku i još jednom

zaključio da je to nemoguće. Budući da je naslućivala da nešto skrivam, rekao sam:

“To je potresna priča. J jednu su ženu strašno omalovažavali zato što je spavala s mnogo muškaraca.”

Nisam to čak ni pomislio. Rekao sam to tek tako, bez ikakve odgovornosti. Zavladao je tišina.

“Ne brini se”, reče Fusun kao da šapuće. “Dok sam živa, ni s kim neću spavati osim s tobom.”

Kad sam se vratio u Satsat, osjetio sam nemir; zato sam neprekidno radio s voljom, vjerom i - prvi put nakon dugoga vremena - s užitkom koji donosi stjecanje novca. Povremeno se smijući i šaleći, ja i moj novi službenik Kenan, koji je bio samosvjestan i nešto mlađi od mene, pomno smo pregledali popis s gotovo stotinu imena s liste dužnika.

“Što ćemo sa Širokorukim Darežljivićem, gospodine Kemale?” pitao je Kenan veselo dižući obrve i smijući se.

“Bit ćemo prema njemu još šire ruke. Što drugo možemo, na gubitku je zbog imena.”¹¹

Predvečer, na povratku kući, išao sam sjenovitom stranom ulice ispod prilično olistalih nišantaških platana, udišući miris lipa koji je dopirao iz vrtova starih pašinskih konaka, koje u to vrijeme još nisu bili progutali požari. Gledajući muškarce kako ljutito trube zarobljeni u autima i zagušenom prometu, osjećao sam da sam

zadovoljan životom, da je prošla kriza ljubavi i ljubomore koja me dan prije bila spopala i da sve opet ide svojim tokom. Kod kuće sam se istuširao. Dok sam iz ormara vadio čistu, izglačanu košulju, pala mi je na pamet naušnica. Potražio sam je u džepu sakoa u koji sam je, kako sam mislio, bio odložio, a kad je nisam našao, počeo sam preturati po ladicama i ormarima. Pogledao sam u zdjelicu u koju je gospođa Fatma stavljala otpale gumbе, plastične držače ovratnika, sitniš i upaljače koji mi ispadnu iz džepa, no nije je bilo.

“Gospođo Fatma”, rekoh joj tihim glasom, “jesi li negdje vidjela jednu naušnicu?”

Svijetla i prostrana soba, koja je pripadala bratu dok se nije oženio, predivno je mirisala po pari glačala i lavandi. Slažući u ormare moje i očeve čiste rupčice, košulje i ručnike koje je popodne izglačala, gospođa Fatma reče da nije vidjela nikakvu naušnicu. I kao da izvlači mačića koji je nešto skrivio, iz hrpe nesparenih čarapa koje su ležale u korpi izvuče jednu i pokaza mi je.

“Slušaj me, Dugonokti”, reče oslovivši me jednim od imena iz djetinjstva, “ako ne budeš rezao nokte, neće ti ostati ni jedna neprobušena čarapa. Ja ti ih, da znaš, neću više krpiti!”

Na stolcu u kutu dnevnoga boravka s pogledom na džamiju Tešvikije sjedio je otac odjeven u sniježno bijelu kutu, dok ga je brico Basri šišao; majka je nešto pričala, sjedeći po običaju ukoso u odnosu na njih.-

“Dodi, prenosim najnovije tračeve!” reče kad me je ugledala.

Basri se mrgodio kao da uopće nije čuo o čemu je dotad majka pričala, no čuvši riječ “trač”, na trenutak je zaustavio ruku u kojoj je držao škare i dugo se cerio zbog tih ogovaranja, pokazujući pritom svoje ogromne zube.

“O čemu?”

“Mlađi sin Lerzanovih želi postati reli-vozač, a kako mu otac ne dopušta...”

“Znam. Otac mu je slupao mercedes. A zatim je prijavio policiji da je ukraden.”

“Dobro, a jesi li čuo što je učinila Šaziment da bi udala kćer za sina Karahanovih? Stani, kamo si krenuo?”

“Neću biti na objedu. Idem po Sibel, idemo na neku zabavu.” “Reci to Bekriju, da večeras ne bi uzalud pekao arbune. Danas je zbog tebe išao čak na ribarnicu na Bejoglu. Barem obećaj da ćeš sutra doći na ručak.”

“Obećajem!”

Očeve sijede i rijetke vlasi padale su na parket jer su krajevi saga bili zavrnuti da dlake ne bi padale na njega.

Izvezao sam auto iz garaže. Napredujući popločanim ulicama, upalio sam radio i lupkajući prstima po rubovima upravljača u ritmu glazbe, za sat prešao Bosporski most i stigao u Anadoluhisar. Kad je čula trubu, Sibel je izjurila iz ljetnikovca. Rekao sam joj da je žena koja je smrtno stradala u prometnoj nesreći na Aveniji Emlak Zaimova bivša ljubavnica (Je li *Zaima-Vi-Zavrjeđujete-Sve*, pitala je smijući se) i počeo joj pričati njoj.

“Žena se zvala Belkis. Bila je koju godinu starija od mene, bile su joj trideset dvije-tri godine. Potjecala je iz siromašne Obitelji. Kad se probila u visoko društvo, njezini su neprijatelji, da je ponize, pričali da joj majka nosi maramu. Krajem pedesetih, kao gimnazijalka, na jednoj svečanosti u povodu 19. svibnja¹² upoznala se s mladićem, svojim vršnjakom, i zaljubili su se. Mladić je - zvao se Faris - bio najmlađi sin brodovlasničke Obitelji Kaptanoglu, jedne od tada naj imućnijih istanbulskih porodica. Ljubav između te siromašne djevojke, lijepe kao da je iz domaćih filmova, i bogatoga mladića trajala je godinama. Bila je toliko jaka, ili je par bio toliko nepromišljen, da su u gimnazijskim danima ne samo počeli voditi ljubav, nego to nisu ni krili od ljudi oko sebe. Zasiurno je brak bio najprikladnije rješenje za to, no njemu su se usprotivili mladićevi roditelji uporno tvrdeći da je siromašna djevojka ‘išla do kraja’ da bi ulovila njihova sina, te da to svatko zna. Očito, ni mladić nije bio toliko jak, mudar, razborit i materijalno neovisan da bi se usprotivio Obitelji i oženio se djevojkom. Tako su, držeći da je to rješenje, mladića i djevojku o svom trošku otpremili u Europu ne dopustivši im da se uzmu. Tri godine poslije on je umro u Parizu od droge, očaja, ili tko zna čega. Umjesto da pobjegne s kakvim Francuzom i zaboravi

¹¹ Igra riječi; i ime i prezime te fiktivne osobe označavaju darežljivu osobu.

¹² 19. svibnja 1919. smatra se službenim datumom početka oslobodilačkog rata Turaka protiv savezničkih snaga koje su zaposjele i međusobno podijelile turski teritorij. U spomen na Ataturka i njegov ulazak u Samsun, taj je dan proglašen državnim praznikom i svake se godine proslavlja kao “Praznik mladeži i sporta” (19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı).

Tursku, kao što to inače biva u takvim slučajevima, Belkis se vratila u Istanbul. Upuštajući se u veze s drugim bogatim muškarcima, u Istanbulu je nastavila svoj iznimno bogat ljubavni život, koji je kod svih žena iz visokoga društva izazivao zavist. Drugi joj je ljubavnik bio Medvjed Sabih... Kad su se rastali, imala je avanturu s najstarijim sinom Obitelji Demirbag, koji je liječio ljubavne rane iz neke ranije veze. Budući da je i Rifki, njezina sljedeća ljubav, patio zbog raskida s voljenom ženom, muškarci iz visokoga društva neko su je vrijeme podsmjeshljivo zvali 'Andeo utjehe', no svi su maštali o ljubavnoj avanturi s njom. Sve druge udane i bogate žene, koje nikada nisu spavale ni s kim osim sa svojim muževima, i koje su - u najboljem slučaju - mogle naći prolaznu ljubav (kriomice i s osjećajem srama), no ne i uživati u njoj (iz straha), sve su one, zbog jala, bile kadre u čaši vode utopiti tu Belkis, koja je naočigled svih imala ljubavne veze s najpoželjnijim neženjama toga doba i koja je, mislim, bila i ljubavnica mnogim oženjenim muškarcima. A budući da joj je ljepota veo počinjala venuti i da zbog oskudice više nije mogla trošiti dovoljno na sebe, moglo bi se reći da joj se taj dan i bližio. Prometna nesreća za tu je ženu bila spas."

"Čudi me da se baš ni jedan od mnoštva tih muškaraca nije oženio njome", reče Sibel. "Znači, nitko se u nju nije toliko zaljubio da bi je uzeo za ruku i odveo na vjenčanje."

"Zapravo se muškarci mogu ludo zaljubiti u žene poput nje. No brak je nešto posve drugo. Da se Belkis mogla odmah udati za Farisa Kaptanoglua i da nije spavala s njim prije braka, brzo bi zaboravili siromaštvo njezine Obitelji. Ili, da je Belkis potjecala iz vrlo imućne Obitelji, ne bi pravili problem od toga što u brak nije ušla čedna, nego bi sve brzo palo u zaborav. Zato što nije mogla ostvariti sve ono što su svi drugi ostvarili, i zato što je imala jako bogat ljubavni život, godinama su je sve žene iz visokoga društva nazivale 'kurvom za utjehu'. A možda bismo je trebali poštovati jer je naglavačke uronila u prvu mladenačku ljubav ne- štedimice se predajući svojem izabraniku."

"Poznavao si je?" upita Sibel.

"Ne, pokojnica mi je bila odbojna."

Zabava čijega se povoda sada ne sjećam održavala se na Sua- dije, na dugome betonskom pristaništu kuće na morskoj obali. Na njemu je šezdesetak-sedamdesetak osoba s čašama u rukama razgovaralo tiho kao da šapću, zagledajući jedni druge kako bi vidjeli tko je sve došao na zabavu. Osjetio sam da većina žena nije zadovoljna kratkim ili dugim suknjama na sebi te da mnoge žene u kratkim suknjama osjećaju nelagodu zbog toga što su im noge kratke ili debele. Stoga su već na prvi pogled sve sličile na napete i neiskusne animir-dame. Na mjestu s kojega se čamci izvlače na obalu, tik uz pristanište, u more su se slijevale otpadne vode, a njihov se zadrž još jače osjećao u mnoštvu kroz koje su se probijali konobari u bijelim rukavicama.

Jedan psihijatar koji se tek bio vratio iz Amerike i otvorio ordinaciju, i koji mi je dao novu posjetnicu čim smo se upoznali, na ustrajna zapitkivanja sredovječne, ali koketne žene, ovako je mnoštvu oko sebe definirao što je to ljubav: Ljubav je čovjekova želja da unatoč mogućnostima koje mu se nude voli samo jednu osobu i da ta osoba voli njega, ona je dakle osjećaj koji ga čini sretnim. Nakon ćaskanja o ljubavi, s jednom sam majkom, koja mi je predstavila svoju lijepu osamnaestogodišnju kćer, razgovarao o tome kamo bi je mogla poslati na studij u inozemstvo kako bi izbjegla turska sveučilišta, koja su stalno izložena političkome "bojkotu". Razgovor o tome poveo se u povodu novinskih napisa koji su toga dana izvještavali da su radnici tiskare koja je trebala tiskati knjižicu testova za središnji prijemni ispit na sveučilištima bili primorani na svojevrsan dugotrajan zatvor kako testovi ne bi procurili van.

Nakon prilično vremena na pristaništu se pojaviše visoki i Zgodni Zaim izdužena lica i lijepih očiju, i lijepo građena njemačka manekenka Inge, koja je bila visoka barem koliko i on. Pa ipak, ono zbog čega su srca nazočnih očutjela bol i tugu manje je bila zavist zbog ljepote toga para, a više spoznaja da je plavooka, dugonoga, svijetloputa i prirodna plavuša Inge svojim izgledom nesmiljeno podsjetila žene iz visokoga društva da su boja njihova tena i turska (rasna!) građa tijela, nažalost, velik nedostatak koji se ne da lako prikriti unatoč grčevitim nastojanjima da izgledaju europski više nego što jesu, te radi toga boje kosu u plavo, čupaju obrve i obilaze butike u potrazi za odgovarajućom odjećom. Mene je pak više privlačilo prijateljsko lice, osmijeh i usne te djevojke negoli njezino sjevernjačko podrijetlo. Volio sam jutarnje susrete s Inge u novinskim reklamama i na fotografiji s bočnoga zida jedne zgrade na Harbije, koju sam viđao nešto kasnije, na putu do posla. Oko Inge se, kao i obično, ubrzo okupilo mnoštvo ljudi.

Na povratku, Sibel je prekinula tišinu u autu. "*Zaim-Vi-Zavrje-đujete-Sve* sigurno je dobar čovjek", reče. "Ali tvome prijatelju kao da nije dosta to što u reklamama angažira onu četverorazrednu njemačku manekenku, koja bi isto tako mogla spavati s arapskim šejhovima, nego je pred svima pokazuje i kao svoju ljubavnicu. Što misliš, postupa li ispravno?"

"Vrlo je moguće da i manekenka, vođena istim prijateljskim osjećajima, misli da se ne razlikujemo od arapskih šejhova. No sok se zasad dobro prodaje. Zaim je jednom rekao da će Turci biti zadovoljniji i još više uživati u suvremenom turskom proizvodu doznaju li da u njemu uživaju i Europljani."

"Vidjela sam kod frizera, na duplerici *Vikenda* tiskana je njezina fotografija sa Zaimom, a tu je i intervju s njom i jedna njezina jako prizemna fotografija, na kojoj je polugola."

Dugo smo šutjeli. Dosta kasnije reko sam smijući se:

"Sjećao si se, na zabavi je bio i jedan prilično krupan, stidljiv čovjek koji je, govoreći manekenki na lošem njemačkom jeziku da na reklamama izgleda jako profinjeno, neprestance gledao njezinu kosu da mu pogled ne bi padao na njezine napola ob- nažene grudi... To ti je Medvjed Sabih, drugi ljubavnik pokojne Belkis."

No Sibel je spavala dok je automobil jurio preko Bosporskoga mosta obavijenog maglom.

NA SPROVODU

Kao što sam i obećao, sljedećega dana u podne izašao sam iz Satsata, otpješačio do kuće i s majkom pojeo crvenog arbuna prženog u tavi. S pozornošću vrijednih kirurga, majka i ja smo s posluženih riba skidali predivnu kožicu nalik na prozirnu, ružičastu opnu i odvajali poluprozirne, krhke koščiće, razgovarajući pritom o pripremama za zaruke i “najnovijim zbivanjima” (nje- zin izraz). Zajedno s nekim zainteresiranim poznanicima koji su nam na neizravan način dali do znanja da bi željeli biti pozvani na zaruke, i “koje nipošto ne bi trebalo povrijediti”, popis uzvanika popeo se na dvjesto trideset osoba; stoga je - da na dan zaruka ne bismo ostali bez “stranih pića” (fetiš-pojam) - šef sale hotela Hilton već bio stupio u kontakt s kolegama iz drugih velikih hotela i s poznanicima koji uvoze alkoholna pića. Glasovite krojačice klijentele iz visokoga društva (kao, primjerice, Svileni Ismet, Šazije, Solak Šermin i Madam Muala), koje su nekoć bile prijateljice i konkurentice Fusunine majke, već su bile prezauzete izradom zahtjevnih haljina naručenih za proslavu zaruka, a naučnice su do zore radile na njima. Majka je držala da problemi koje je u to vrijeme imao otac (malaksao, drijemao je u sobi) nisu bili njegovo narušeno zdravlje, nego prolazne tegobe i neraspoloženje, ali nije mogla dokučiti što ga je toliko ojadilo samo nekoliko dana uoči sinovih zaruka, te je razlog nastojala doznati od mene misleći da ga možda ja znam. Kada je kuhar Bekri poslužio rižu s rezancima - bilo je to pravilo u našoj kući

- koju smo od djetinjstva jeli da bismo se zasitili nakon ribe, majka se najednom ražalostila kao da je riba bila razlogom njezina neraspoloženja.

“Jako mi je žao te sirote žene”, rekla je istinski tužna. “Jako se mučila. Dosta je toga proživjela, i stvarno su bili ljubomorni na nju. A zapravo je bila vrlo dobar čovjek, vrlo dobar.”

Čak ni ne pojašnjavajući o kome govori, majka je ispričala kako su mnogo godina prije s “njom” i Demirom, starijim sinom Demirbagovih, koji joj je u to vrijeme bio ljubav, prijateljevali na Uludagu; dok su se otac i Demir, izabranik pokojne Belkis, kockali, Belkis i ona su se do sitnih jutarnjih sati družile u “rustikalnom hotelskom baru” pijući čaj i pletući.

“Jako se mučila ta sirota žena, prvo zbog neimaštine, a onda zbog muškaraca, jako, jako”, reče majka. Potom se okrenu gospođi Fatmi: “Donesite nam kavu na balkon, gledat ćemo sprovod.” Budući da su dnevni boravak i široki balkon velikoga stana u kojemu sam, izuzev godina provedenih u Americi, proživio cijeli svoj život, bili okrenuti prema Tešvikije, džamiji pred kojom su svakoga dana polazile jedna ili dvije pogrebne povorke, gledanje pogrebnih obreda bilo je ugodna i nezaobilazna zabava kada smo se susretali sa zastrašujućim misterijem smrti. Džamija je bila respektabilna “ishodišna točka posljednjeg putovanja”, bogomolja u kojoj se džezaza¹³ nije klanjala samo članovima bogatih istanbulskih obitelji, nego i glasovitim političarima, pašama, novinarima, pjevačima i umjetnicima, i mjesto s kojega su se džematlije,¹⁴ s tabutom na ramenima, kretale laganim hodom do Trga Nišan-taša, u pratnji vojne glazbe ili Chopinove Posmrtno koračnice u izvedbi općinskoga puhačkog orkestra, ovisno o pokojnikovu položaju. Kao mali, brat i ja bismo stavili na ramena dug i težak jastuk, postrojili iza sebe kuhara Bekri-efendiju, gospođu Fatmu, vozača Četina i ostale, te krenuli hodnicima lagano se njišući kao džematlije i izvođeci posmrtnu koračnicu. Majka nikada nije bila neuljudna prema nepozvanim gostima koji bi neposredno prije posljednjeg ispraćaja premijera, poznatih bogataša i pjevača, čija je smrt bila u središtu pozornosti cijele zemlje, neočekivano “svračali u prolazu”, ali bi odmah po njihovu odlasku komentirala “da su došli vidjeti sprovod, a ne nas”; te njezine riječi davale su nam naslutiti kako se takve ceremonije ne upriličuju s namjerom da se iz smrti izvuče kakva pouka, nego radi užitka u ceremonijama i zadovoljstva gledanja.

“Ako želiš, prijeđi na ovu stranu, bolje ćeš vidjeti”, reče majka čim smo sjeli za stolić na balkonu. Ali, kada je vidjela da sam najednom probljedio i da mi se na licu ne vidi zadovoljstvo što mogu promatrati mnoštvo okupljeno na ispraćaju, već nešto posve suprotno, promjenu je pogrešno protumačila: “Dušo, znaš i sam”, reče, “razlog zbog kojega nisam otišla na pogreb te sirote žene nije taj što otac leži u sobi, nego pomisao na tipove poput Rifkija i Samima, koji poziraju s crnim naočalama ne zato da sakriju suze u očima, nego da sakriju oči u kojima nema ni jedne suze. Usto, odavde se bolje vidi. A što je tebi?”

“Ništa, dobro sam.”

Srce mi je luđački zalupalo kada sam na stubama koje se od velikih dvorišnih vrata džamije Tešvikije spuštaju naniže, prema tabutu, na sjenovitu mjestu gdje se prije ispraćaja spontano okupljaju žene, među ženama s maramom na glavi i gospođama iz visokoga društva sa šarenim i otmjenim modnim šalovima prebačenim preko glave, ugledao Fusun. Na glavi je imala narančast šal. Bili smo udaljeni možda tek osamdesetak metara zračne linije. Ali ja ne samo da sam vidio, nego sam u sebi osjećao kako diše, kako se mršti, kako se polako preznojava njezina nježna koža na podnevnoj vrućini (bio je posljednji dan svibnja), kako pomalo gricka lijevi kut donje usne kad osjeti tjeskobu i dosadu u gomili pokrivenih žena i kako težinu svoga vitkog tijela prebacuje s noge na nogu. Dolazilo mi je da je dozovem s balkona i mahnem joj, no bio sam bespomoćan kao u snovima, glas nije izlazio iz grla, a srce mi je i dalje udaralo svom snagom.

“Majko, odoh ja.”

“Ah, što ti je? Blijedi si kao kreč.”

13 Islamska pogrebna molitva; pogreb, sprovod.

14 Član islamske vjerske općine ili džemata.

Sišao sam dolje i gledao je izdaleka. Bila je s gospođom Šenaj. Slušala je razgovor koji je vodila s nekom otmjenom ali zdepastom ženom, no istodobno je, odsutna, motala oko prsta jedan kraj modnoga šala koji je nevješto vezala pod bradom. On joj je davao neku samouvjereni i svetačku ljepotu. Zbog lošega razgla- sa, od propovijedi petkom, koju su iz džamije prenosili vanjski zvučnici, moglo se razumjeti samo nekoliko riječi o tome da nam je smrt zadnje odredište, i Allahovo ime, koje je propovjednik nepoetično naglašavao i vrlo često ponavljao, kao da hoće koga zaplašiti. Povremeno bi se pridošlice probijali kroz gomilu, usplahireni kao da kasne na kakvu zabavu; i dok bi se glave nazočnih okretale prema njima, na zapučke bi im iglom odmah pričvršćivali malu crno-bijelu fotografiju pokojne Belkis. Fusun je pozorno pratila pozdrave, rukovanja, poljupce, sućutne zagrljaje i raspitivanje za zdravlje.

Kao i svi nazočni, i Fusun je na zapučku nosila iglom prikvačenu fotografiju pokojne Belkis. Stavljanje pokojnikove fotografije najprije se uvelo na sprovodima osoba koje su pale kao žrtve tada čistih političkih ubojstava, no ubrzo je to prihvatila i istanbulska društvena elita. Te fotografije, koje je ožalošćeno, a zapravo sretno mnoštvo viđenijih ljudi s tamnim naočalama kvačilo na zapučke oponašajući desno ili lijevo orijentirane militante (i čiju malu zbirku, prikupljenu mnogo godina poslije, ovdje izlažem), davale su običnome sprovodu, upriličenom kao razigrana zabava, ozračje i dostojanstvo uzvišenoga cilja i ideala za koje se može umrijeti. Fotografija uokvirena debelim crnim rubom u maniri zapadnoga žalovanja priskrbila je Belkisinoj osmrtnici u novinama dostojanstvo kakvo je imala i obavijest o političkome ubojstvu.

Napustio sam to mjesto ne razmijenivši pogled ni s kim, otišao u Apartman Milosrđe i s nestrpljenjem počeo iščekivati Fusun. Stalno sam pogledavao na sat. Kad sam mnogo kasnije, nagoni i ne razmišljajući, polako razmaknuo prašnjave i stalno navučene zastore na prozoru okrenutu Aveniji Tešvikije, pogrebna kola s kovčegom pokojne Belkis polako su prošla ispred zgrade i izgubila se iz vida.

Pomisao da neki ljudi prožive svoje živote u boli i patnji zbog niza nesretnih okolnosti kao što su siromaštvo, nepromišljenost i poniženje, kroz glavu mi je prošla sasvim polako, baš kao i pogrebna kola. Osjećao sam kao da na sebi imam nevidljiv oklop koji me od moje dvadesete godine štiti od svakojakih nevolja i nesreća. No nešto u tom osjećaju davalo mi je naslutiti da bi me prekomjerno bavljenje tuđim nesrećama moglo učiniti nesretnim i uzrokovati da se na tom oklopu pojavi pukotina.

20

DVA FUSUNINA UVJETA

Fusun je došla kasno. Kašnjenje me je uznemirilo, no ona je bila kudikamo uznemirenija od mene. Rekla je da je sreća prijateljicu Džejdu, no to nije sličilo na ispriku, nego na optužbu. Osjećao se na njoj Džejdin parfem. Upoznale su se na natjecanju za mis; i Džejdi je nanosila nepravda - osvojila je treće mjesto. Ali, sad je vrlo sretna jer izlazi sa sinom Sedirdžijevih; mladić je vrlo ozbiljan, razmišljaju da se uzmu. "Kako lijepo, zar ne?" rekla je Fusun gledajući me ravno u oči s potresnom iskrenošću.

Upravo sam njezine riječi potvrđivao klimanjem glave, kad mi reče da postoji jedan ozbiljan problem: budući da je "vrlo" ozbiljan, sin Sedirdžijevih ne želi da se Džejda i dalje bavi ma- nekenstvom.

"Recimo, sada se za ljetnu sezonu snimaju reklame za ljuljačke. Dečko joj je vrlo strog i konzervativan: ne dopušta joj da reklamira ljuljačku za dvoje, s tendom, ne samo u minici, nego čak ni zakopčana do grla. A Džejda je završila manekenski tečaj. U novinama joj izlaze fotografije. Proizvođač ljuljački pristaje da reklame snime s turskom manekenkom, ali mladić ne pristaje."

"Reci joj da će je taj čovjek uskoro zatvoriti u kuću."

"Džejda je odavno spremna udati se i biti domaćica", reče Fusun čudeći se i živcirajući kako ništa ne shvaćam. "Brine je sumnja da čovjek ne misli ozbiljno. Naći ćemo se i porazgovarati o tome. Što ti misliš, po čemu se može znati ima li muškarac ozbiljne namjere?"

"Ne znam."

"Ti poznaješ takve ljude."

"Ne poznajem konzervativne bogatune iz provincije", rekoh. "Dodi da pogledamo tvoje zadatke."

"Nijedan nisam riješila, jasno?" reče. "Jesi li našao naušnicu?" Malo je nedostajalo da postupim kao lukavi pijanci koji, kad ih zaustavi prometna policija, počnu pretraživati džepove, pretince i torbe ne bi li našli vozačku dozvolu, iako znaju da je nemaju uza se. Pa ipak, pribraha se:

"Ne, dušo", rekoh, "naušnicu nisam našao u kući. No odnekud će iskrsnuti, ne brini se."

"Dosta mi je, idem i više nikada neću doći ovamo!"

Njezino lice poprimilo je tužan izraz dok je tražila torbu i svoje stvari; po tome, po posvemašnjoj smetenosti s kojom je to činila, shvatio sam da je odlučna. Stao sam pred vrata i preklinjao je da ne ode. Zapriječivši joj izlaz kao kakav čuvar na vratima noćnoga kluba, neprestance sam govorio, i po zadovoljnom i sve vidnijem smiješku u kutu njezinih usana, po obrvama koje je podizala lagano i s nježnošću koju je nastojala prikriti, shvaćao sam da je postupno smekšavaju riječi o tome koliko sam zaljubljen u nju (što je bilo posve točno).

"Dobro, ne idem", reče. "Ali, imam dva uvjeta. Najprije mi kaži koga najviše voliš na svijetu?"

Smjesta je shvatila da me je to pitanje zbunilo i da na njega neću moći odgovoriti ni "Sibel", ni "Fusun", pa je dodala: "Reci neko muško ime..."

“Moj otac.”

“Lijepo. Ovo je moj prvi uvjet: zakuni se očevim životom da mi nikada više nećeš lagati.”

“Kunem se.”

“Ne tako. Ponovi cijelu rečenicu.”

“Kunem se očevim životom da ti više nikada neću lagati.” “Izgovorio si to ne trepnuvši.”

“Koji je drugi uvjet?”

No prije nego što ga je postavila, ljubili smo se i, opijeni srećom, počeli voditi ljubav. Dok smo se strastveno voljeli, oboma nam se činilo da smo, opijeni ljubavlju, dospjeli u neku imaginarnu zemlju ljubavi i da je moja predodžba toga čudnog mjesta, koje je u nama stvaralo dojam da smo došli u neki novi svijet, nalikovala površini čudnih planeta, stjenovitim, pustim i romantičnim otocima i krajolicima s fotografija snimljenih na Mjesecu. Razgovarajući o tome da smo se osjećali kao u nekoj drukčijoj i čudnoj zemlji, Fusun je ispričala kako su joj u tim trenucima pred očima oživjeli prizori polumračnoga vrta obrasloga gustim stablima, prozora s pogledom na vrt i more iza njega, te slika žute padine pokrivene suncokretima koji se njišu na vjetru. Ti bi nam prizori iskrsnuli pred očima u trenucima dok smo, vodeći ljubav, osjećali najveću uzajamnu bliskost, primjerice, kad bih u usta uzeo gotovo cijelu Fusuninu dojkicu s jako ukrućenom bradavicom, ili kad bi mi Fusun zabila nos u zatiljak priljubivši se svom snagom uza me. I iz uzajamnih pogleda iščitavali smo da smo, zahvaljujući upravo toj strahovitoj bliskosti, osjetili nešto što dotad nismo poznavali.

“Dobro, sad ću ti reći drugi uvjet”, razdragano reče Fusun nakon vođenja ljubavi. “Jednoga dana uzet ćeš naušnicu i onaj dječji bicikl i doći k nama na večeru.”

“Naravno da ću doći”, obećah s lakoćom koja čovjeka obuzme nakon ljubavnog čina. “Samo, što ćemo reći tvome ocu i majci?” “Zar ne možeš na ulici susresti rođaka i pitati ga za oca i majku? I zar te on ne bi mogao pozvati da ih posjetiš? Ili, zašto ti ne bi poželio vidjeti i moju majku i oca nakon što si jednoga dana ušao u butik i susreo se sa mnom? I zašto rođakinju koja se sprema za prijemni ispit na fakultetu ne bi mogao podučavati u matematici?”

“Sigurno ću jedne večeri svratiti k vama na večeru s naušnicom u džepu, obećavam ti. No ne govorimo nikome ništa o instrukcijama iz matematike.”

“Zašto?”

“Preljepa si. Odmah će pomisliti da smo ljubavnici.”

“Znači li to da mladić i djevojka ne mogu, kao Europljani, neko duže vrijeme izdržati skupa u sobi, a da ne spavaju?”

“Naravno da mogu... No budući da je ovo Turska, svatko će pomisliti da rade nešto drugo, a ne matematiku. I budući da mladić i djevojka znaju da svi tako misle, i oni će to početi misliti. Da ne bi ukaljala obraz, djevojka će, primjerice, tražiti da vrata budu širom otvorena. Muškarac će misliti da mu se cura koja je pristala duže vrijeme nasamo biti s njim u sobi nabacuje, te će je, ako joj do tada nije ništa učinio, početi salijetati kako ne bi doveli u pitanje njegovu muškost. Nakon nekoga vremena mislit će samo na to što drugi misle da oni čine, i poželjet će to i učiniti. Čak i da ne vode ljubav, počeli bi se osjećati krivima i osjetili bi da ne mogu više izdržati skupa u sobi ako se ne prepuste ljubavnim užicima.” Nastupila je tišina. Glave su nam bile na jastuku, a pogled uperen u cijevi centralnoga grijanja, otvor za dimnjak i poklopac na njemu, karnišu, zastor, linije koje iscrtavaju zidovi i kut stropa, pukotine, oljuštenu boju na zidu, prašinu. Za ovaj Muzej restaurirali smo taj prizor sa svim njegovim realističnim pojedinostima, kako bi godinama poslije tu tišinu osjetili i ljubitelji muzeja.

OČEVA PRIČA: BISERNE NAUŠNICE

Jednoga sunčanog četvrtka početkom lipnja, devet dana uoči mojih zaruka, otac i ja imali smo u restoranu Kod Abdulah-efendije na Emirganu dug ručak, za koji sam već toga dana znao da ga nikada neću zaboraviti. Otac, čije je neraspoloženje brinulo majku, tih mi je dana rekao da prije zaruka želi ručati sa mnom nasamo i dati mi nekoliko savjeta. Dok sam u chevroletu 56 - vozio ga je

Četin-efendija, očevo vozač od mog djetinjstva - slušao savjete

o životu (poslovne prijatelje ne smijem smatrati prijateljima u svakodnevnom životu i tomu slično), koje mi je otac davao dobro-namjerno, kao neku vrstu ritualne pripreme za zaruke, jedan dio moje pozornosti bio je usmjeren i na bosporske krajolike što su promicali ispred prozora automobila, na ljepotu brodova gradskoga prijevoza koje je morska struja zanosila ustranu, te na sjenovite gajeve na obali, koji su se i u podne činili polumračnima. Osim toga, umjesto da me opominje da ne budem lijen, razuzdan i sanjar, kao što je činio kad sam bio mali, ili da podsjeća na poslove

i odgovornost, otac mi je, dok je kroz otvoren prozor automobila dopirao miris mora i borovine, ovaj put govorio da je život Božji dar i kratki odsječak vremena u kojem treba uživati. Ovdje izlažem gipsano poprsje koje je izradio kipar Somtaš Jontunč (prezime mu je dao Atatürk), profesor na akademiji, kojega je moj otac prije deset godina, u vrijeme kad smo se brzo obogatili izvozom tekstila, pozvao k sebi po nagovoru jednoga svog prijatelja i pozirao mu. Ja sam mu dodao ove plastične brkove, ljutit na našeg akademskog kipara zbog toga što je ocu smanjio brkove kako bi ga prikazao većim prozapidnjakom nego što je bio. Kao mali, gledao bih ocu u brkove jer su

podrhtavali kad bi me grdio zato što sam rastresen. Očeve riječi kako je moguće da zbog pretjerane revnosti propustim životne užitke tumačio sam kao njegovo zadovoljstvo inovacijama koje sam uveo u Satsat i druge tvrtke. Kada je rekao da se zapravo ja moram pozabaviti nekim poslovima koje je brat godinama držao pod nadzorom, odgovorio sam mu da odavno osjećam sklonost prema tim poslovima i da nam je brat puno naštetio ponašajući se u mnogo čemu suzdržano i konzervativno, te sam opazio kako se zadovoljno smješka ne samo otac, nego i vozač Četin.

Restoran Kod Abdulah-efendije nekoć se nalazio na Bejogluu, na glavnoj prometnici, pokraj Agine džamije. Taj restoran, u kojemu su svojedobno objedovale sve poznate i bogate osobe koje bi došle na Bejoglu ili u kino, prije nekoliko godina, nakon što je većina njegovih gostiju kupila automobile, preselio se na mali seoski posjed na padinama Emirgana, koji izdaleka gleda na more. Čim je ušao, otac je namjestio veseo izraz lica i pozdravio se sa svakim od konobara koje je godinama znao iz drugih restorana, ili iz staroga Abdulaha. Pogledom je preletio po restoranu da vidi ima li poznanika među gostima koji su sjedili u velikoj sali. Dok nas je glavni konobar vodio do našega mjesta, otac je prišao jednom od stolova, prema drugome izdaleka mahnulo rukom, a kod trećega se tiho upustio u razgovor s vremensnom damom (sjedila je sa svojom lijepom kćeri), koja je rekla da sam brzo odrastao, da jako sličim na oca i da sam naočit muškarac. Od glavnoga konobara, koji mi se cijelo djetinjstvo obraćao s “mladi gospodine”, i koji je diskretno prešao na “gospodine Kemale”, otac je za predjelo naručio pitu sa sirom, usoljenu tunjevinu i drugo, te odmah rakiju za obojicu.

“I ti ćeš, zar ne?” upita. “Zapali i cigaretu, ako hoćeš”, doda. Kao da temu pušenja u njegovoj nazočnosti nismo riješili kad sam se vratio iz Amerike, nakon čega smo obojica osjetili olakšanje.

“Donesite i gospodinu Kemalu pepeljaru”, reče jednome od konobara.

Dok je brzo ispijao rakiju držeći u ruci koktel-rajčice uzgojene u stakleniku restorana i mirišući ih, osjetio sam da mu se nešto mota po glavi, ali da ne zna kako o tome započeti razgovor. Na trenutak smo obojica pogledali kroz prozor i ugledali Četin-efendiju kako razgovara s drugim vozačima koji su čekali podalje, na ulazu.

“Poštuj i Četina”, reče otac tonom kao da ostavlja oporuku.

“Hoću.”

“Ne znam znaš li... Nipošto se nemoj smijati vjerskim pričama koje svako malo priča. Jako je čestit i pošten taj naš Četin, gospodin je, pravi čovjek. Takav je već dvadeset godina. Ako mi se jednoga dana nešto dogodi, nemoj ga otpustiti. I ne mijenjaj svako malo automobil, kao bogati skorojevići. Dobar je i Chevrolet... Ovo je Turska. Kad je država prije deset godina zabranila uvoz novih automobila, cijeli se Istanbul pretvorio u muzej starih američkih automobila; no pusti to, mi ipak imamo najbolje mehaničare.”

“U tom sam autu odrastao, dragi oče, ne brini za njega”, rekoh. “Svaka ti čast!” uzvрати otac. Budući da se već bio uživio u ulogu oporučitelja, sada je mogao načeti pravu temu. “Sibel je vrlo posebna, vrlo lijepa djevojka”, reče. Ne, ne, ni to nije bila prava tema. “Svjestan si da se takvu osobu ne može tek tako naći, zar ne? Ženu, a pogotovo rijedak cvijet poput nje, nikada ne smiješ povrijediti, uvijek je moraš paziti kao malo vode na dlanu.” Najednom mu lice poprimi čudan, stidljiv izraz. Onda upita nestrpljivo, kao da se nervira zbog nečega: “Sjećaš li se one lijepe djevojke? Znaš, one s kojom si me jednom vidio na Beşiktašu? Što si prvo pomislio kad si je vidio?”

“Koje djevojke?”

Otac se počeo nervirati. “Dragi moj, sjećaš li se da si me prije deset godina vidio kako na Beşiktašu, u parku Barbaros, sjedim s jednom jako lijepom djevojkom?”

“Ne, tata, ne sjećam se.”

“Kako se ne sjećaš, dragi sine? Pogledali smo se u oči! Kraj mene je sjedila jako lijepa djevojka.”

“I, što se onda dogodilo?”

“Onda si gospodski okrenuo glavu na drugu stranu, da ti se otac ne bi posramio. Sjećaš li se?”

“Ne sjećam se.”

“Ne, vidio si nas!”

Nisam se sjećao toga susreta, i mučio sam se da bih to ocu dokazao. Nakon duge rasprave koja me uznemirila, suglasili smo se da sam ih možda i vidio, no da sam taj susret htio zaboraviti, što sam na kraju i uspio. A možda su i oni, usplahireni, samo umislili da sam ih vidio. Tako smo stigli do prave teme našega razgovora.

“Ta mi je djevojka deset godina bila ljubavnica, a bila je iznimno lijepa”, reče otac uklopivši ponosito dva najvažnija elementa svoje priče u jednu rečenicu.

To što se vlastitim očima nisam mogao uvjeriti u ljepotu spomenute žene, o kojoj mi je otac očito već dugo priželjkivao pričati, ili - još gore - to da sam zaboravio njezinu ljepotu, koju sam ipak vidio vlastitim očima, malo je oneraspoložilo oca. Jednim trzajem izvadio je iz džepa malu crno-bijelu fotografiju. Na njoj je bila tamnoputa, vrlo mlada i tužna žena, snimljena u Kadiköju, na stražnjoj palubi broda gradske plovidbe.

“To je ona”, reče otac. “Fotografirala se one godine kad smo se upoznali. Šteta što je vrlo tužna, pa joj ljepota nije došla do izražaja. Lijepa je, zar ne? Jesi li je se sada sjetio?”

Šutio sam. Išlo mi je na živce to što mi otac govori o nekoj tamo ljubavnici, pa bila ona “bivša” koliko god mu je volja. No u tom trenutku nikako nisam bio u stanju dokučiti što me u tome zapravo nervira.

“Slušaj, nemoj reći bratu ovo što ću ti povjeriti”, reče otac gurajući fotografiju natrag u džep. “On je krut, ne bi shvatio. Bio si u

Americi, a ja i ne govorim o nečemu što bi te moglo uznemiriti. U redu?”

“Naravno, oče.”

“Onda, slušaj”, reče otac i, pijuckajući rakiju, počeo pričati.

Tu lijepu djevojku upoznao je “prije sedamnaest i pol godina, u siječnju 1958., jednoga snježnog dana”, a njezina jednostavna i čedna ljepota snažno ga se dojmila. Najprije su bili kolege s posla, no unatoč razlici od dvadeset sedam godina, njihova je veza prerasla u nešto “ozbiljnije i dublje”. Godinu dana nakon što je djevojka stupila u intimnu vezu sa svojim zgodnim poslodavcem (odmah sam sračunao da je ocu tada bilo četrdeset sedam godina), na očevu je navaljivanje napustila posao i otišla iz Satsata. No nije potražila drugi posao, također zato što je on to tražio, nego je tiho nastavila živjeti u stanu na Beşiktašu, koji joj je kupio moj otac, “maštajući da će se jednoga dana udati za njega”.

“Bila je dobra, osjećajna, inteligentna i posebna”, reče otac. “Nimalo nije nalikovala na druge žene. Nekoliko puta imao sam izvanbračne veze, no ni u jednu se ženu nisam zaljubio koliko u nju. Puno sam razmišljao i o tome da se oženim njome, sine... Ali, što bi bilo s tvojom majkom, što bi s vama bilo...”

Kratko smo šutjeli.

“Nemoj me pogrešno shvatiti, sine moj, ne velim da sam se žrtvovao da biste vi bili sretni. Ustvari, ona je, razumljivo, više od mene priželjkivala brak. Godinama sam je zavladao. Nisam mogao zamisliti život u kojem ne bi bilo nje, i jako bih patio kad ne bismo bili skupa. O tim patnjama nisam mogao pričati tebi, niti ikome drugom. Jednoga dana rekla mi je: ‘Odluči se!’ Ili ću se ja razvesti od tvoje majke i oženiti se njome, ili će me ostaviti. Naruči si rakiju!”

“Što je bilo dalje?”

“Budući da tvoju majku, da sve vas, nisam napustio, ona je napustila mene”, reče otac nakon kraće šutnje. Činilo se da ga je razgovor o tome umorio, no da mu je ipak lakše. Kad me je pogledao i shvatio da može nastaviti, osjetio je još veće olakšanje.

“Mnogo sam patio, jako mnogo. Tvoj je brat bio oženjen, a ti si bio u Americi. Dakako, trudio sam se od tvoje majke sakriti bol, pa sam se kao lopov povlačio u kut i kriomice patio, što je već po sebi jedna druga bol. Naravno, majka je osjećala što se događa, kao i onda kad sam imao druge ljubavnice, no shvatila je da je posrijedi nešto ozbiljno i nije mi rekla ni riječi. Živio sam u kući skupa s tvojom majkom, kuharem Bekrijem i sluškinjom Fatmom, te u jednom hotelu, gdje sam oponašao obiteljski život. Uvidio sam da moja bol neće nikad prestati i da ću poludjeti nastavim li tako, no nikako nisam mogao učiniti ono što sam morao. Tih je dana i ona (otac je tajio njezino ime) bila neizmjerljivo tužna; rekla mi je da joj je neki inženjer predložio da se uda za njega i da će se, ako se ne odlučim, udati. Nisam to shvatio ozbiljno... Bio sam joj prvi muškarac u životu. Mislio sam, ne želi nikoga osim mene, ‘blefira’. A kad bih i pomislio na neku drugu mogućnost i uzrujao se, ni tada nisam ništa mogao učiniti. Zbog toga sam se trudio više ni ne razmišljati o tome. Jednoga ljeta otišli smo svi skupa u Izmir, na sajam, Četin nas je vozio. Na povratku sam čuo da se udala, no nisam mogao vjerovati. Mislio sam da je tu vijest proširila kako bi me povrijedila, nanijela mi bol. Odbijala je sve moje prijedloge da se nađemo i porazgovaramo, nije se javljala na telefon. Prodala je i stan koji sam joj bio kupio i preselila se na meni nepoznato mjesto. Četiri godine nikoga nisam pitao je li se doista udala, tko je taj njezin muž inženjer, ima li djece, što radi... Bojao sam se da ću više patiti saznam li sve to, no bilo je strašno i ne moći doznati nešto o njoj. Jako me mučila pomisao da i ona živi negdje u Istanbulu, da u novinama čita vijesti koje i ja čitam, da gleda isti program kao ja, a da je nikako ne mogu vidjeti. Obuzimao me osjećaj da mi je cijeli život uzaludan. Nemoj me pogrešno shvatiti, sine, dakako da sam se ponosio vama, tvornicama, tvojom majkom. Ali, ta bol je bila posve drukčija.” Budući da je koristio svršeno glagolsko vrijeme, osjećao sam da se priča na neki način bliži kraju i da otac osjeća olakšanje, no to mi se zbog nečega nije svidjelo.

“Na kraju, kad me jednoga podneva opet svladala znatiželja, nazvao sam njezinu majku. Dakako, žena je znala tko sam, ali nije poznavala moj glas. Slagao sam joj da sam suprug jedne njezine prijateljice iz gimnazije. Rekao sam da želim razgovarati s njezinom kćeri, izgovarajući se da je moja bolesna žena poziva k sebi u bolnicu. No žena je briznula u plač rekavši da joj je kći umrla. Od raka! Smjesta sam spustio slušalicu da ne bih zaplakao. Nisam to ni u snu očekivao, no odmah sam znao da govori istinu. Uopće se nije udala za nekog tamo inženjera... Kako je život užasan, i kako je sve besmisleno!”

Kada sam u očevim očima vidio suze, na trenutak sam se osjetio bespomoćnim. Istodobno sam ga razumio i ljutio se na njega; i što sam više nastojao misliti na njegovu priču, bol mi je bivala sve jača, a zbrka u glavi sve veća, kao kod “primitivnih naroda koji ne mogu razmišljati o tabuima”, o čemu su pisali stari antropolozi.

“Što je, tu je”, reče otac koji se nakon kraće šutnje pribrao. “Sine, nisam te pozvao danas ovamo da bih ti pričao o svojoj boli i žalostio te. Ubrzo ćeš se zaručiti i oženiti, pa sam svakako htio da znaš moju tužnu priču i bolje upoznaš oca, a kanio sam ti pričati i o nečemu drugom. Shvaćaš li?”

“O čemu?”

“Sada se jako kajem”, reče otac. “Jako se kajem što joj nisam dovoljno laskao, što joj tisuće puta nisam ponovio koliko je lijepa, koliko je draga i vrijedna osoba. Imala je zlatno srce, bila je samozatajna, inteligentna i jako lijepa djevojka... Nije imala onu osobinu koju vidim kod svih naših lijepih žena - da se razmeću ljepotom kao da su same zaslužne za nju, a ni želju da bude mažena i neprestance hvaljena... Vidiš, nakon toliko godina ja

i danas patim zato što sam je izgubio, i što se prema njoj nisam ponašao onoliko dobro koliko je ona bila dobra, i koliko je to zaslužila. Sine moj, treba se znati dobro ophoditi prema ženi, u pravo vrijeme, i prije nego što bude kasno.”

Izgovarajući svečarski te svoje zadnje riječi, otac je iz džepa izvadio kutiju za nakit, presvučenu pohabanim baršunom. “Ovo sam joj kupio kada smo putovali na sajam u Izmir, da se po povratku ne ljuti na mene i da mi oprost, ali nije bilo suđeno da joj dam.” Otvorio je kutiju. “Naušnice bi joj vrlo lijepo pristajale. Ove biserne naušnice vrijede jako mnogo. Godina sam ih čuvao na skrovitu mjestu. Ne želim da ih tvoja majka nađe nakon što umrem. Uzmi ih! Puno sam razmišljao, divno će izgledati na Sibel.” “Dragi oče, Sibel mi nije ljubavnica, ona će mi biti žena”, rekoh, ali bacih pogled u kutijicu.

“Pusti te priče”, reče otac. “Ako Sibel ne ispričaš moju priču o njima, stvar je riješena. A sjetit ćeš se i mene svaki put kad ih stavi, pa nećeš zaboraviti savjete koje sam ti danas dao. Ponašaj se lijepo prema toj dobroj djevojci... Neki se muškarci uvijek loše ponašaju prema ženama, ali to poslije nikada ne priznaju. Ne smiješ biti kao oni. Dobro upamti što sam ti rekao.”

Zatvorio je kutijicu, u maniri osmanlijskih paša spustio je na moj dlan i sklopio mi šaku, kao da mi je dao napojnicu. Zatim se obratio konobaru: “Sinko, donesi nam još malo rakije i leda!” pa onda meni: “Kakav lijep dan, zar ne? I kako je lijep ovaj vrt. Miriše na proljeće i lipu.”

Nakon toga sam cijeli sat objašnjavao ocu kako imam sastanak koji nikako ne mogu odgoditi, i da bi on jako pogriješio kad bi telefonirao u Satsat i kao veliki gazda otkazao taj moj sastanak. “Znači, i to si naučio u Americi”, ponavljao je otac. “Svaka čast!” Ispijajući još jednu rakiju ocu za volju, pogledavao sam na sat jer nisam htio - pogotovo ne toga dana - zakasniti na sastanak s Fusun.

“Ne žuri, sine, posjedimo još malo, vidiš li kako lijepo i otvoreno razgovaramo kao otac i sin. Uskoro ćeš se oženiti i otići, a nas zaboraviti!” reče otac.

“Dragi oče”, rekoh ustajući, “shvaćam koliko si propatio, a tvoje iznimno korisne savjete nikada neću zaboraviti.”

Otkako je otac ostario, u trenucima snažnih emocija jasno se vidjelo nekontrolirano trzanje u kutovima usana. Nagnuo se, uzeo me za ruku i snažno je stisnuo. Kad sam i ja istom snagom stisnuo njegovu ruku, iz očiju su mu potekle suze kao da sam stisnuo spužvu skrivenu pod njegovim obrazima.

Pa ipak, brzo se pribrao, viknuo da mu donesu račun te na povratku zaspao u autu koji je Četin vozio pažljivo i bez drmusanja. U Apartmanu Milosrđe nisam previše oklijevao. Kad je Fusun

došla, jako dugo smo se ljubili; nakon toga izvadio sam iz džepa kutijicu presvučenu baršunom, rekavši da zaudaram na alkohol zato što sam ručao s ocem.

“Otvori je!”

Fusun je pažljivo otvorila kutijicu.

“To nije moja naušnica”, reče. “Ove su skupe, biserne su.” “Svidaju ti se?”

“Gdje je moja naušnica?”

“Tvoja naušnica najprije je nestala. Onda sam je, jednoga jutra, vidio iznad svoje glave, a s njom je bila i njezina parnjakinja. Objе sam ih stavio u ovu kutiju presvučenu baršunom, i sad ih vraćam pravoj vlasnici.”

“Nisam dijete”, reče Fusun. “To nije moja naušnica.”

“U nekom smislu, za mene je to tvoja naušnica, dušo.”

“Hoću svoju naušnicu.”

“Ove su dar za tebe”, rekoh.

“Ne mogu ih ni staviti... Svatko će pitati odakle mi...”

“Onda ih nemoj nositi. No dar mi ne vraćaj.”

“Ali, daješ mi ih umjesto moje naušnice... Da je nisi izgubio, ne bi mi donio ove. Što si učinio s mojom naušnicom, jesi li je doista izgubio? To bi me jako zanimalo.”

“Sigurno će jednoga dana iskrsnuti iz nekog ormara.”

“Jednoga dana...” reče Fusun. “Kako to mirno kažeš! Kako si neodgovoran... Kada? Koliko ću čekati?”

“Ne dugo”, rekoh da spasim stvar. “A kad je nađem, ponijet ću sa sobom i bicikl i navečer istoga dana doći k tvojima.”

“Čekam te”, reče Fusun. Nakon toga smo se ljubili. “Jako zaudaraš na piće”, rekla je.

No ja sam je nastavio ljubiti, a kad smo počeli voditi ljubav, sve su nevolje već bile zaboravljene. Naušnice koje je otac nekoć kupio svojoj ljubavnici ostale su ležati na istome mjestu.

Kako se dan zaruka bližio, sve su me više zaokupljali mnogobrojni poslovi koje je trebalo posvršavati, pa nisam ni imao vremena misliti na svoje ljubavne jade. Sjećam se da sam u klubu razgovarao s prijateljima iz djetinjstva, čiji su očevi bili prijatelji moga oca, o tome kako nabaviti pjenušac i druga “europska” pića za feštu u Hiltonu, te da smo dugo razgovarali o tome. Posjetiteljima koji mnogo godina poslije dolaze u moj muzej dužan sam napomenuti da je u to vrijeme uvoz alkoholnih pića bio pod vrlo strogim nadzorom države te da je, budući da država ionako nije imala stranu valutu koju bi mogla “doznačiti” uvoznicima, u zemlju legalnim putem ulazilo jako malo

pjenušca, viskija i stranih pića. Ali pjenušca, viskija i krijumčarenih američkih cigareta nikada nije nedostajalo kod prodavača delucija u bogatim četvrtima, u dućanima u kojima se prodavala krijumčarena roba, u barovima luksuznih hotela i kod tisuća uličnih prodavača lutrije koji su hodali gradskim pločnicima s vrećicama punim listića srećaka. Svatko tko je priređivao malo prestižniju zabavu kakva je bila moja, morao je sam nabaviti “europsko” piće za goste i prosljediti ga hotelu. Većina hotela i šefova barova, koji su međusobno održavali prijateljske odnose, u takvim su situacijama priskakali u pomoć šaljući jedni drugima boce pića i time pridonosili da na vrlo velikim proslavama ničega ne uzmanjka. Nakon zabave, suradnici novina i revija koji su izvješćivali o događanjima u visokom društvu bavili su se i tom temom, te su nagađali o tome koliko je pića bilo “doista stranoga podrijetla”, a koliko domaćega viskija iz Ankare. Zbog toga sam morao biti na oprezu.

A kad bih se umorio od svega toga, nazvala bi me Sibel, pa bismo otišli na Bebek ili na padine Arnavutkoja, ili pak razgledati neki od stanova s pogledom na Bospor; gradili su ih negdje u četvrti Etiler, koja je u to vrijeme tek nicala. U tim još nedovršenim stanovima što su mirisali na vapno i beton sviđalo nam se maštati

o životu u njima, o tome gdje će nam biti spavaća soba, a gdje blagovaonica; voljeli smo razmjenjivati mišljenja o raznim pojedinostima, primjerice, o tome kamo staviti dugi trosjed (vidjeli smo ga u jednoj trgovini namještaja na Nišantašu) kako bismo imali najbolji pogled na Bospor. Nevečer smo odlazili na zabave. Na njima je Sibel uživala pričati našim prijateljima o dobrim i lošim stranama tih stanova, o novim krajolicima koji nam se pružaju pred očima, te s njima raspravljati o našim životnim planovima; osjećajući čudan sram, ja bih pak mijenjao temu i sa Zaimom razgovarao o uspjehu sokova Meltem, nogometnim utakmicama i novim ljetnim lokalima. Zbog tajne sreće koju sam dijelio s Fusun bio sam u društvu s prijateljima još tiši, pa sam više uživao promatrati događaje sa strane. Neosjetno me obuzimala tuga, ali je tih dana nisam posve jasno ćutio u sebi; tek sada je mogu sagledati, mnogo godina nakon što je moja ljubavna priča završila. Najviše što sam tih dana zamjećivao, bilo je da sam “postao tih”.

“Zadnjih dana malo govoriš”, reče mi Sibel jednom o ponoći, dok sam je vozio kući.

“Stvarno?”

“Šutimo već pola sata.”

“Sjećas se, nedavno sam ručao s ocem... To me je jako rastužilo. Govori kao netko tko se sprema umrijeti.”

U petak, 6. lipnja, osam dana prije zaruka, a devet dana prije prijemnog ispita za fakultet, Četin je chevroletom odvezao oca, brata i mene u mjesto između četvrti Bejoglu i Tophane, u kuću malo ispod Hamama Čukurdžuma, da izrazimo sućut jednoj Obitelji. Pokojnik je bio radnik iz Malatje, koji je od samih početaka očeva poslovnog života radio kod njega. Toga krupnog i dragog čovjeka koji je bio dio povijesti tvrtke pamtim iz godina dok je u očevu uredu radio kao potčrko. Umjesto ruke, koju mu je odsjekao tvornički stroj, imao je protezu. Upoznao sam ga zahvaljujući tomu što je toga vrijednog radnika, kojega je jako volio, otac nakon nesreće premjestio iz tvornice u svoj ured. U početku je proteza jako plašila brata i mene, no poslije je nama, djeci, postala nešto kao igračka zato što je Rahmi-efendija bio vrlo vedar i mio čovjek. Brat i ja smo je nekoć u djetinjstvu razgledali i igrali se s njom kad god bismo otišli k ocu u ured. Jedanput smo u praznom uredu brat i ja gledali kako Rahmi-efendija prostire molitveni sag, odlaže u kut svoju protezu i klanja namaz.¹⁵

Rahmi-efendija imao je dva sina, draga i krupna poput njega. Obojica ocu poljubiše ruku. Ugledavši oca, umorna i iscrpljena udovica, crvena u licu, udari u plač brišući suze krajem marame. Otac ju je tješio ljudskom toplinom za koju ni brat ni ja nismo bili sposobni. Zagrlio je pokojnikove sinove i poljubio ih, te s drugim posjetiteljima koji su došli na žalovanje neočekivano brzo uspostavio prisan odnos. Nas je pak, brata i mene, obuzeo neodređen osjećaj krivnje. Brat je svisoka govorio o koječemu, a ja sam poveo razgovor o uspomnama.

U takvim situacijama nisu važne riječi, geste, iskrenost našega suosjećanja, pa čak ni njegov intenzitet; važna je sposobnost prilagodbe ozračju koje vlada oko nas. Ponekad mislim da silna ljubav prema cigareti ne leži u snazi nikotina, nego u osjećaju da čovjek u ovom praznom i besmislenom svijetu radi nešto smisleno. Otac, brat i ja uzesmo po jednu cigaretu *Maltepe* iz kutije koju nam je pružio pokojnikov stariji sin, pripalismo ih šibicom koju je mladić vješto držao u ruci i sva trojica istodobno nekim čudom prebacismo nogu preko noge i počesmo pušiti kao da radimo najvažniji posao na svijetu.

Na zidu je bio “obješen” ručno izrađen sag, onako kako Europljani vješaju slike. Mislim da sam se - zacijelo zbog posve drukčijega okusa cigareta *Maltepe* - prepustio iluziji da jako “duboko” razmišljam o životu. U životu se sve vrti oko sreće. Neki su ljudi sretni, nekima je sreća nedostižna. Većina je, naravno, negdje između. Tih sam dana bio iznimno sretan, ali to nisam želio osvijestiti. Sada, toliko godina nakon svega, mislim da je ta neosviještenost možda bila najbolji način da se sačuva sreća. No ja svoju sreću nisam primjećivao zato da bih je zaštitio, nego zbog toga što sam se bojao nesreće koja se obrušavala odnekud izdaleka, i zato što sam se bojao izgubiti Fusun. Je li to bio razlog zbog kojega sam tih dana bio ne samo šutljiv, nego i jako osjetljiv?

Razgledajući stvari u toj maloj, siromašnoj, ali savršeno čistoj sobi (od predmeta koji su pedesetih godina bili u modi, na zidu su visjeli jedan lijep barometar i levha¹⁶ s natpisom *Bismillab*), u jednom trenutku pomislio sam da ću i ja zaplakati skupa s Rahmi-efendijinom udovicom. Na televizoru je stajao tabletić, ručni rad, a na njemu figurica psa. Izgledao je kao da će i on zaplakati. Sjećam se: gledajući tog psa, osjetio sam tko zna zbog čega da mi je bolje, pa sam najprije mislio na njega, a onda na Fusun.

¹⁵ Islamska obredna molitva.

¹⁶ Arapskim pismom i krasopisom ispisani citati iz Kur’ana, koji se u muslimanskim kućama stavljaju na zid kao ukras.

ŠUTNJA

Kako se približavao dan zaruka, šutnja između mene i Fusun bivala je sve duža, rasla je i trovala naše svakodnevne susrete koji su trajali najmanje dva sata, kao i vođenje ljubavi koje je iz dana u dan postajalo sve žešće.

“Majci je stigla pozivnica za zaruke”, rekla je pri jednom susretu. “Jako se obradovala, i otac kaže da trebamo ići, a žele da pođem i ja. Srećom, prijemni je dan nakon zaruka, pa neću morati hiniti da sam bolesna.”

“Majka je slala pozivnice”, rekoh. “Nipošto nemoj doći. Zapravo, ni meni se ne ide onamo.”

Htio sam da mi Fusun hirovito uzvрати, da mi kaže: “Pa onda ne idi!” ali nije rekla ništa. Kako su se zaruke bližile, bivali smo sve strastveniji i znojniji i pribijali se jedno uz drugo ritmičnim pokretima na koje smo se već bili naviknuli, kao da smo dugogodišnji ljubavnici. Ponekad smo, ne pomičući se, nijemo zurili u zastor od tila; lagano se njihao vjetru koji je pirkao kroz otvorena balkonska vrata.

Do zaruka smo se nalazili svakoga dana u isto vrijeme u Apartmanu Milosrđe i intenzivno vodili ljubav. Ne samo da uopće nismo razgovarali o svojoj situaciji, o tome da ću se zaručiti i što će nakon toga biti, nego smo se nastojali držati podalje od svega što bi nas na to moglo podsjetiti. To nas je pak nagonilo na šutnju. Iz dvorišta su dopirala dovikivanja i psovke djece koja su igrala nogomet. Ni za prvih ljubavnih susreta nismo razgovarali o tome što će biti s nama, ali smo brbljali o svemu i svačemu, o zajedničkim rođacima, svakodnevnim tračevima s Nišantaša i lošim muškarcima, smijali se i zabavljali. Sada smo pak bili tužni i zbog toga što je tom smijehu i zabavi brzo došao kraj. Znali smo da je to neka vrsta gubitka, nekakva nesreća. No taj nas ružni osjećaj nije udaljavao, nego nas je na neki čudan način vezivao jedno za drugo.

Zatjecao sam se kako maštam o tome da ću se i poslije zaruka s vremena na vrijeme viđati s Fusun. Taj raj, u kojemu sve i dalje ostaje isto, polako je prerastao iz maštarije (bi li trebalo kazati *iluzije?*) u razumnu pretpostavku. U trenucima snažnoga i iskrenoga predavanja ljubavnom zanosu, činila mi se logičnom pomisao da me Fusun neće moći napustiti. Zapravo je to bio osjećaj, a ne logika. Razmišljao sam o svemu tome, i od samoga sebe krijući da me takve misli zaokupljaju. Pa ipak, negdje u sebi promišljao sam o Fusuninim riječima i postupcima, i po njima nastojao dokučiti što misli. Budući da je to izvrsno zamjećivala, nije mi davala nikakav navještaj, pa bi razdoblja šutnje potrajala još duže. Istodobno je i ona pratila moje postupke i bespomoćno se upuštala u nagađanja. Katkada smo dugo i pažljivo promatrali jedno drugo, kao dva špijuna koja širom otvorenih očiju prate sve oko sebe kako bi prikupili što više podataka. Bez ikakva komentara, ovdje sam izložio njezine bijele gaćice, bijele dječje čarape i ove prljave bijele cipele, kako bih posjetiteljima skrenuo pozornost na te tužne i nijeme trenutke naših susreta.

Dan zaruka došao je vrlo brzo, i sva njezina očekivanja pala su u vodu. Tog sam dana najprije riješio problem s viskijem i pjenušcem (jedan trgovac nije htio ustupiti svoje boce dok novac ne dobije unaprijed); potom sam se popeo na Taksim, u Atlantik, zalagajnicu moga djetinjstva, pojeo hamburger i popio ajran¹⁷ te otišao do Brbljavog Dževada, svoga brice od djetinjstva. Dževad se krajem šezdesetih preselio s Nišantaša na Bejoglu, a otac i mi, ostali ukućani, našli smo si drugoga brijača, Basrija. Pa ipak, kad god bih se zatekao u blizini, ili poželio da me razveseli svojim šalama, odlazio bih u njegovu brijačnicu u Ulici Agadžami i ondje se brijač. Kada je Dževad čuo da ću se tog dana zaručiti, jako se obradovao i obrijao me onako kako i priliči budućem mladoženji: natrljao mi je bradu uvoznom pjenušcem za brijanje i hidratantnom kremom, za koju je rekao da je bez mirisa (pritom je pazio da ne pretjera s količinom), i obrijao me uklonivši svaku, i najmanju dlačicu s moga lica. Odatle sam otpješačio na Nišantaš, u Apartman Milosrđe.

Fusun je došla u uobičajeno vrijeme. Ja sam joj nekoliko dana prije toga teška srca rekao da se u subotu ne bismo trebali vidjeti jer već sljedećega dana ima ispit. A ona je pak rekla da je dan prije toliko učila da želi malo odmoriti mozak. Pod izlikom da se sprema za prijemni, ionako već dva dana nije išla u butik *Champs-Élysées*. Čim je ušla, sjela je za stol i zapalila cigaretu.

“Toliko mislim na tebe da mi ni matematika više ne ide u glavu”, reče zajedljivo. Glasno se nasmijala kao da se radi o nečemu posve nemogućem, ili kao da je izgovorila neku frazu iz filmova, a onda joj lice obli jarko rumenilo.

Da nije bila toliko ljutita, da nije toliko tugovala, i ja bih se potrudio sve okrenuti na šalu. Ponašali bismo se kao da nam nije ni na kraj pameti da ću se toga dana zaručiti. No nije bilo tako. Oboje smo osjećali zgusnutu, snažnu, nepodnošljivu tugu. Shvaćali smo da od te tuge, koja se ne može prebroditi šalom, ublažiti razgovorom i olakšati dijeljenjem, možemo pobjeći samo vodeći ljubav. No tuga je i to usporila i zatrovala. Kao da promatra oblake tuge nadvijene nad svojom glavom, Fusun je neko vrijeme ležala opružena na ležaju, poput bolesnika koji osluškuje svoje tijelo; opružen kraj nje, i ja sam gledao u strop. Djeca u dvorištu taj su dan bila tiha, čuli smo samo udaranje lopte. Onda su i ptice umukle, i zavladała je duboka tišina. Čuli smo sirenu nekoga vrlo dalekog broda, zatim još jednoga.

Kasnije smo se počeli ljubiti nakon što smo iz iste čaše popili viski; bila je to čaša naslijeđena od Ethema Kemala, moga djeda, a prvoga muža Fusunine bake. Dok ovo pišem, osjećam da ne bih smio previše rastužiti čitatelje koji se zanimaju za moju priču. Roman ne mora biti tužan samo zato što su mu junaci tužni. Kao i uvijek, zabavljali smo se predmetima u sobi, majčinom odjećom, šeširima i svakojakim tričarijama. I divno se ljubili, kao i uvijek do tada. Jer, u ljubljenju smo oboje bili već dobro uznapredovali. Umjesto da vas mučim našom tugom, reći ću da su Fusunine usne bile kao stopljene s mojima. Tijekom sve dužih poljubaca, u prostranoj šupljini naših usta, koja su se spajala dok smo se sve duže ljubili, nakupljala se tekućina slatka kao med i katkad nam se s kutova usana slijevala na

¹⁷ Razrijeđeno i prilično slano kiselo mlijeko slično mlaćenici, koje se, posebice u ljetnim mjesecima, pije kao osvježavajući napitak.

brade. Pred očima bi nam iskrsnula rajska zemlja iz snova, koju je moguće zamisliti samo s djetinjom dobrohotnošću, i mi smo tu šarenu zemlju, koju kao da smo gledali u kaleidoskopima smještenima u glavi, promatrali kao da promatramo raj. Povremeno bi jedno od nas dvoje lagano sisalo gornju ili donju usnu drugoga i uvlačilo je u usta (kao požudna ptica kad u kljun pažljivo uzme smokvu), te tu zarobljenu usnu grickalo kao da voljenoj osobi kaže “sad si u mojoj milosti”; a onaj bi drugi, strpljivo i s užitkom, pratio što se događa s njegovom usnom, čutio slast koju u čovjeku budi osjećaj izručenosti na milost voljenoj osobi (osjećaj od kojega se naježimo), i uzvraćao na isti način, sluteći prvi put u životu kako bi tek moglo biti kad bismo milosrđu voljene osobe mogli prepustiti ne samo usnu, nego i cijeloga sebe, te da je ta točka između nježnosti i predaje voljenome biću najmračnije i najdublje mjesto ljubavi; i točno u tome trenu naši su jezici, koji su se nestrpljivo uvijali u ustima, suknuili kroz zube i munjevito pronašli jedan drugoga, podsjetivši nas na to da ljubav ima slatku stranu koja nije povezana sa silom, nego s nježnošću, zagrljajima i dodirima.

Nakon dugoga vođenja ljubavi neko smo vrijeme spavali. Oboje smo se trgnuli iz sna kad je ugodni vjetrić, koji je puhao kroz otvorena balkonska vrata donoseći miris lipe, u jednom trenutku podigao zastor od tila i spustio ga na naša lica kao svilenu koprenu.

“Sanjala sam da sam na nekom polju suncokreta”, reče Fusun. “Čudno su se njihali na povjetarcu. Činili su se nekako zastrašujućima, htjela sam vikati, ali nisam mogla.”

“Ne boj se!” rekoše. “Ja sam tu.”

Ne želim pričati kako smo ustali iz postelje, odjenuli se i došli do vrata. Rekao sam joj da na ispitu bude pribrana, da ne zaboravi ponijeti prijavnicu, da će sve biti dobro i da će uspjeti, a onda sam, trudeći se biti prirodan, dodao nešto što sam danima tisuće puta ponavljao u glavi:

“Nađemo se sutra u isto vrijeme, slažeš se?”

“Može!” uzvratila Fusun skrivajući pogled.

Ispratili je pogledom punim ljubavi. Tog mi je trenutka sinulo da će zaruke proteći vrlo lijepo.

24

ZARUKE

Razglednice na kojima je hotel Hilton u Istanbulu, nabavio sam za Muzej nevinosti više od dvadeset godina poslije događaja o kojima pripovijedam, drugujući s vodećim istanbulskim kolekcionarima i obilazeći istanbulske i europske sajmove (i male muzeje). Kada je nakon dugih pregovora glasoviti kolekcionar “Bolesni” Halid Bej dopustio da izbliza pogledam i dodirnem jednu od tih razglednica, poznato pročelje hotela, projektirano u modernističkome i svima prepoznatljivome stilu, smjesta me je podsjetio ne samo na noć zaruka, nego i na djetinjstvo. Kad mi je bilo deset godina, majka i otac uzbuđeno su otišli na večernje otvorenje hotela, kojemu je nazočila sva istanbulska krema skupa s odavno zaboravljenom američkom zvijezdom Terry Moore. Ubrzo su se moji naviknuli na to zdanje, koje se kasnijih godina vidjelo i s našeg prozora i poprilično odudaralo od stare i umorne siluete Istanbula, te su stekli naviku da u svakoj prigodi navraćaju onamo. Predstavnici stranih tvrtki kojima je otac prodavao svoju robu, a koji su bili ljubitelji orijentalnoga plesa, odsjedali su u Hiltonu. Kad bi nedjeljom uvečer cijela naša obitelj došla u hotel osladiti se onim izvrsnim specijalitetom zvanim *hamburger*, koji u Turskoj tada niste mogli dobiti ni u kojem drugom restoranu, brata i mene očarao bi brkati vratar u zagasito crvenoj odori sa zlatnim gajtanima i naramenicama urešenim blještavim gumbima. Tih je godina jako mnogo “novotarija” sa Zapada iskušavano najprije u Hiltonu, a sve velike novine imale su u hotelu i svoga dopisnika. Kad bi majka zaprljala omiljeni kostim, slala bi ga na kemijsko čišćenje u Hilton, a u plastičarnici u predvorju hotela voljela je pijuckati čaj sa svojim prijateljicama. I zaruke mnogih mojih rođaka i prijatelja proslavljene su u velikom salonu u suterenu hotela. Kada smo vidjeli da za zaruke neće biti prikladan trošni ljetnikovac moje buduće punice na Anadoluhisaru, svi smo bili za Hilton. Usto, Hilton je bio jedna od nekoliko civiliziranih ustanova u Istanbulu koje su od samoga početka ustupale sobe imućnoj i otmjenoj gospodi i odvažnim damama ne pitajući ih za vjenčani list.

Četin-efendija nas je (majku, oca i mene) rano dovezao pred velika okretna vrata hotela čija je nadstrešnica sličila na leteći sag.

“Ima još pola sata”, reče otac, koji bi se naglo oraspoložio čim bi ušao u hotel.

Sjeli smo u kut iz kojega smo imali pogled na predvorje hotela i od postarijega konobara, kojega je otac poznavao i pitao za zdravlje, naručili po jednu rakiju “nabrzaka”, a majci čaj. Prisjećajući se prohujalih godina, uživali smo promatrajući pred- večernju gužvu u hotelu i uzvanike koji su, kako se približavao početak svečanosti, pristizali u sve većem broju. Razdragani i u grupicama, pokraj nas su prolazili elegantno odjeveni uzvanici, znanci i radoznala rodbina, ali nas nisu mogli vidjeti jer smo bili zaklonjeni širokim listovima ciklama u žardinjeri koja je bila pred nama.

“Ah, kako je porasla Rezanina kći, i kako je slatka!” govorila je majka. “Svim ženama koje nemaju lijepe noge trebalo bi zabraniti mini suknje”, komentirala je drugu gošću mršteći se. “Oni su obitelj Pamuk smjestili straga, a ne mi”, uzvratila je ocu na neko njegovo pitanje te nastavila komentirati druge goste: “Kakva šteta... Našto li samo sličić gospođa Fazila, ni traga onoj njezinoj ljepoti, baš ni najmanjeg... Kamo sreće da su je ostavili doma, ne bih jadnicu vidjela u takvom izdanju... A one žene s maramama na glavi, to su Sibeline rođakinje po majci... Gospodin Hidžabi za mene više ne postoji, ostavio je prekrasnu ženu i djecu, i oženio se onom

prostakušom... Gle ti samo frizera Nevzata, kao da je, meni u inat, i gospođi Zumruti napravio istu frizuru. Tko su ovi? Zaboga, ne sliče li taj muškarac i žena na lisice, imaju lisičje njuške, držanje, pa čak i odjeću... Sine, imaš li novca uza se?”

“Zašto je to sada važno?” upita otac.

“Dojurio je kući, presvukao se kao da ide u klub, a ne na zaruke, i odjurio. Jesi li ponio sa sobom novca, dragi moj Kemale?” “Jesam.”

“Dobro. I molim te, hodaj uspravno, večeras će sve oči biti uprte u tebe... Vrijeme je da pođemo!” —

Otac je podigao prst i od konobara naručio još jednu rakiju, a kad su nam se pogledi sreli, digao je dva prsta i zatražio da nam obojici donese po još jedno piće.

“Nisi li rekao da su te prošli neraspoloženje i tjeskoba?” upita majka oca. “Što ti je sada?”

“Zar ni na sinovljevim zarukama ne mogu piti i zabavljati se?” uzvratila otac.

“Ah, kakva ljepota!” uskliknu majka ugledavši Sibel. “I haljina joj je prekrasna, izvrsno joj pristaju biseri. Ta je djevojka doista predivna; što god stavi na sebe, izgleda savršeno... Kako je samo ljupka i graciozna u toj haljini, zar ne? Kako je slatka, i koliko damskoga ima u sebi! Sine, jesi li svjestan koliko si sretan?”

Sibel se grčila s dvjema lijepim prijateljicama koje su netom prošle ispred nas. Pažljivo držeći tek pripaljene cigarete s dugim filterom i pazeći da jedna drugoj ne pokvare šminku, frizuru ili haljinu, djevojke su se poljubile ne dodirujući se jarko crvenim, sjajnim usnama. Zatim su se počele smijati zagledajući jedna drugoj haljine i pokazujući svoje ogrlice i narukvice.

“Svaki pametan čovjek zna da je život lijep i da je njegov cilj biti sretan”, reče otac promatrajući tri ljepotice. “No ipak su na kraju samo glupani sretni. Kako to objasniti?”

“Ovo je jedan od najsretnijih dana u djetetovu životu, zašto mu govoriš takve stvari, Mumtaze?” reče majka i okrenu se meni: “Pođi Sibel, što još čekaš... Svakoga trenutka budi uz nju i podijeli s njom sreću!”

Spustih čašu i napustih zaklon iza žardinjere; idući prema djevojkama, vidjeh da je Sibel ozarena od sreće. “Gdje si se zadržala?” upitah je ljubeći je.

Nakon što me je Sibel upoznala s prijateljicama, vratili smo se natrag i uprlj pogled prema velikim okretnim vratima hotela.

“Dušo, prelijepa si”, šapnuh joj na uho. “Nitko ti nije ravan.”

“I ti si jako zgodan... No, ne zadržavajmo se ovdje!”

No ostali smo na istome mjestu, ne zato što sam ja to tražio, nego stoga što je Sibel uživala u zadivljenim pogledima mnoštva ljudi - poznatih i nepoznatih osoba, uzvanika i nekolicine dobro odjevenih turista u predvorju hotela - koji su kroz okretna vrata ulazili u hotel i za kojima smo se i nas dvoje često osvrтали.

Kad se danas, nakon toliko godina, prisjetim svih tih ljudi koji su prošli kroz vrata hotela, jasno mi je da se sloj “pozapadnjenih” istanbulskih bogataša u to vrijeme sastojao od vrlo uskoga kruga ljudi, da su se svi međusobno poznavali i znali što se o njima govori. Među ostalima, tu je, sa sinovima, bila snaha Halisovih iz Ajvalika, Obitelji koja se obogatila trgujući maslinama i sapunom (majka je s njom bila u prijateljskim odnosima u vrijeme kad nas je kao male vodila u park Mačka da se igramo u pijesku); kao cijela obitelj njezina muža, i ta je žena imala neprirodno dugu donju čeljust (brak s bliskim rođakom!), sinovi još dužu... Tu je bio i bivši vratar i uvoznik automobila Kova Kadri, očev prijatelj iz vojničkih dana i moj prijatelj s nogometnih utakmica, skupa s kćerima na kojima su blistale naušnice, narukvice, ogrlice i prstenje... Potom debelovrati sin bivšega predsjednika države, čije su ime povezivali sa sumnjivim poslovima nakon što se upustio u trgovinu... Doktor Barbut, koji je svoj istanbulskoj kremi operirao krajnike (ta je operacija bila vrlo pomodna u mojem djetinjstvu) i koji je užasavao ne samo mene, nego i stotine druge djece kad god bismo ugledali njegovu torbu i kaput boje devine dlake...

“Sibelini su krajnici u redu”, rekoh liječniku, koji me srdačno zagrljao.

“Danas medicina raspolaže i modernijim metodama da zaplaši lijepe djevojke i preodgoji ih”, uzvratila doktor svojom omiljenom šalom.

Dok je pokraj nas prolazio naočiti gospodin Harun, Siemen- sov zastupnik u Turskoj, poželio sam da ga majka ne primijeti i ne uzruja se. Taj izrazito mirni i naizgled zreli muškarac, koji je za majku bio “medvjed i sramota”, oženio se po treći put, i to kćerkom svoje druge žene (svojom pastorkom), ne mareći za negodovanje istanbulske kreme kako je to “sramota i skandal”. No, zahvaljujući njegovu samopouzdanju, hladnokrvnom držanju i dopadljivom osmijehu, ti su ga ljudi ubrzo opet prihvatili. Tu su bili i gospodin Džunejt i njegova žena Fejzan. Kada je u Drugome svjetskom ratu država nametnula posebne poreze manjinama, a Židove i turske Grke otpremila u radne logore jer ih nije mogla plaćati, gospodin Džunejt se jeftino domogao njihovih tvornica i imetaka, te naprećac od lihvara postao industrijalac, što je u ocu izazvalo više ljubomore negoli moralističkoga gnjeva. Pa ipak, otac ga je jako volio kao prijatelja. Kad se u razgovoru ispostavilo da je njihov stariji sin Alptekin išao sa mnom u razred, a njihova mlađa kći Asena bila Sibelina školska prijateljica, to nas je toliko obradovalo da smo se dogovorili da se ubrzo svi skupa nađemo.

“Hoćemo li napokon dolje?” upitah.

“Vrlo si zgodan, ali uspravi se”, reče Sibel ne znajući da ponavlja majčine riječi.

Kuhar Bekri-efendija, gospođa Fatma, vratar Saim-efendija i njihove Obitelji, svi lijepo odjeveni, s ustručavanjem su ušli jedno za drugim u hotel i rukovali se sa Sibel. Gospođa Fatma i Saimova žena Madžide na glavi su umjesto marama imale

elegantne šalove koje im je majka kupila u Parizu. Njihovi prištavi sinovi u sakoima i s kravatama gledali su Sibel krajičkom oka, ali s divljenjem. Potom smo ugledali Fasiha Fahira, masona i očeva prijatelja, i njegovu ženu Zarife. Ocu se nije sviđalo što je njegov prijatelj, kojega je jako volio, mason. O njima je u kući govorio sve najgore, i držao je da u poslovnom svijetu djeluju kao prikrivena "klika za korupcije i privilegije". U publikacijama antisemitskih izdavačkih kuća otac je pomno čitao popise turskih masona i teško uzdisao. Pa ipak, prije nego što bi Fasih došao k nama kući, skidao bi s polica knjige kao što su *Pravo lice masona* i *Ja sam mason* i skrivao ih od njega.

Odmah nakon njih u hotel je - kao da je jedna od uzvanica

- ušla glasovita "Luksuzna" Šermin s modrim svilenim šalom oko vrata, simbolom svojega zanata (nikada ga nije skidala jer je skrivala ožiljak od uboda nožem), u pratnji jedne od svojih "ljepotica" na jako visokim potpeticama, i produžila u slastičarnicu. Kad sam joj vidio lice, na trenutak sam pomislio da je i ta žena, koju je poznavala sva istanbulska elita jer je bila jedina svodnica u Istanbulu (a možda i u islamskome svijetu), jedna od naših uzvanica. Onda su pristigli Miš Faruk s čudnim naočalama na nosu (budući da su njegova i moja majka bile prijateljice, u ranom djetinjstvu odlazili smo jedan drugome na rođendanske proslave), te duhanski boss Maruf, s kojim sam se neko vrijeme igrao u parku jer su se naše dadilje poznavale, i čije je sinove Sibel vrlo dobro poznavala iz kluba.

Ostarjeli i debeli Melikhan, bivši ministar vanjskih poslova, uzvanik koji nam je trebao nataknuti zaručničke prstenove, ušao je u hotel skupa s mojim budućim puncem. Ugledavši Sibel, koju je poznao još dok je bila dijete, zagrli je i poljubi. Mene pak odmjeri pogledom i obrati se Sibel:

"Bravo, zgođan je", reče, a onda mi stisnu ruku: "Drago mi je, mladiću."

Smijući se, pristizale su i Sibeline prijateljice. S manirima žen- skara i lakoćom tipičnom za starce kojima se sve pušta, bivši je ministar, malo u šali a malo ozbiljno, pretjerivao hvaleći njihove haljine, suknje, nakit i frizure. Svaku bi poljubio u obraz te je, zadovoljan sobom kao i uvijek, sišao u dvoranu.

"Uopće ne podnosim toga odvratnog tipa", reče otac silazeći niza stube.

"Zaboga, pusti sad njega!" reče majka. "Radije pazi na stube!"

"Vidim ih, Bogu hvala, nisam oslijepio", reče otac. Kad se našao u vrtu iz kojega je pogled preko palače Dolmabahče sezao do Bospora, Uskudara i Djevojačke kule, i kad je pred sobom ugledao razdragano mnoštvo, otac se oraspoložio. Primio sam ga pod ruku pa se uputismo prema gostima; okruženi konobarima koji su na pladnjevima nudili šarene kanapee, počeli smo se s njima pozdravljati, ljubiti, grliti te jedni druge pitati za zdravlje.

"Dakle, gospodine Mumtaze, sin je isti vi iz mladosti... Kao da vidim vas kad ste bili mladi."

"Još sam ja mlad, milostiva gospođo", uzvratila otac, "iako vas se ne mogu sjetiti..." Potom se okrenu meni i uljudno mi šapnu: "Oslobodi mi ruku, držiš me čvrsto kao da sam invalid."

Lagano se udaljili od njih. Vrt je bio posve osvijetljen i prepun lijepih djevojaka. Sviđalo mi se što je većina nosila elegantne sandale s potpeticom, iz kojih su izvirivali nokti, pažljivo i s užitkom premazani jarko crvenim lakom; što su neke od njih odjenule haljine koje su im poprilično otkrивale ruke, ramena i gornji dio grudi, a neke pak duge suknje u kojima su se osjećale ugodno zato što im se nisu vidjele noge. Poput Sibel, mnoge od tih mladih žena imale su uza se male, sjajne torbice s metalnom kopčom.

Malo poslije Sibel me uhvati za ruku i povede da me upozna s brojnim rođacima, znancima iz djetinjstva i školskih dana i prijateljima koje uopće nisam poznao.

"Kemal, sada ću te upoznati s jednim prijateljem kojega jako volim", govorila je, i pri svakom novom predstavljanju na licu bi joj se zrcalili radost i uzbuđenje dok je hvalila tu osobu glasom koji mi se, unatoč svoj iskrenosti i oduševljenju, činio nekako neprirrodnim. Ono što ju je iskreno radovalo, zacijelo je bila spoznaja da joj život teče točno onako kako je željela i planirala. Kao što je, nakon silnoga truda, svaki biser na sebi, svaki nabor i svaku faltu haljine savršeno prilagodila građi svojega lijepog tijela, tako je i po toj večeri, koja se odvijala upravo onako kako je mjesecima smišljala i planirala, zaključivala da će joj se predviđanje sretne budućnosti ostvariti do u najmanju pojedinost. Zbog toga je Sibel, kao da je i to razlog za novu sreću, s radošću dočekivala svaki trenutak te noći, svako novo lice, svakoga tko ju je zagrlio i poljubio. Čvrsto privijena uza me, katkada je - zaštitnički i s pom- njom - palcem i kažiprstom s mojih ramena skidala nepostojeće vlasi ili trunke prašine.

Kad sam odvojio pogled od gostiju s kojima sam se rukovao, poljubio i malo našalio, opazio sam da se uzvanici, oko kojih su trčkarali konobari nudeći ih kanapeima na pladnjevima, osjećaju ugodnije, da ih piće polako opušta te da smijeh i hihot postaju glasniji. Sve su žene bile jako našminkane i vrlo otmjene. Budući da su većinom bile u laganim strukiranim haljinama s dubljim izrezom, činilo se da im je hladno. Većina muškaraca nosila je otmjena bijela odjela, zakopčana do zadnjega gumba (kao djeca u novoj prazničnoj odjeći), i kravate koje su, zbog utjecaja deze- niranih, šarenih "hippy" kravata kakve već tri-četiri godine nisu bile u modi, izgledale šarenije od turskoga prosjeka. Bilo je očito da mnogi bogataši i sredovječni muškarci u Turskoj još nisu bili čuli, ili nisu vjerovali, da dugi zalisci, visoke potpetice i duga kosa, koji su nekoliko godina prije bili moderni u cijelome svijetu, nisu više u modi. Lica muškaraca, posebice mladih, činila su se tamnijima nego što su bila zbog crne kose, tradicionalnih crnih brkova i crnih zalizaka koji su, u skladu s modom toga doba, trebali biti duži, a na završecima i što širi. Možda i zbog toga, gotovo svi stariji od četrdeset godina nanosili su na prorijeđenu kosu briljantin. Kad su se miris briljantina te drugi muški i teški

ženski mirisi na laganome proljetnom povjetarcu pomiješali s dimom cigareta (svi su pušili, više iz navike negoli iz užitka) i s mirisom vreloga ulja koji je dopirao iz kuhinje, prisjetio sam se zabava koje su majka i otac priređivali dok sam bio dječak; to sjećanje, kao i *Glazba dizala* koju je - napola u šali, napola ozbiljno - izvodio orkestar (Srebrno lišće) zagrijavajući se za večernju svirku, šaptali su mi da sam sretan.

Uzvanici su od duga stajanja i čekanja već gubili strpljenje, starci su se već bili umorili, a gladni su, uz svesrdnu pomoć djece koja su trčkarala i* igrala se među stolovima ("Bako, našla sam naš stol!", "Gdje je? Stani, ne juri, past ćeš!"), počinjali sjedati na svoja mjesta, kad me bivši ministar vanjskih poslova uze pod ruku, povede me ustranu uvježbanom manirom diplomata i, povremeno ubacujući i svoje uspomene, počeo naširoko pričati o tome koliko je Sibel, koju poznaje još od malih nogu, tankočuta i profinjena, a njezina obitelj kulturna i draga.

"Nema više takvih starih Obitelji, dragi gospodine Kemale", reče. "Vi ste poslovan čovjek, znate bolje od mene da su posvud oko nas skorojevići koji su se nedavno obogatili, provincijalci čije žene i kćeri hodaju pokrivene. Nedavno sam jednog takvog vidio: doveo čovjek na Bejoglu svoje dvije žene u crnim žarovima, kao da je Arapin, i kupio im sladoled... Jesi li čvrsto odlučio oženiti se tom djevojkom i s njome živjeti sretno do kraja života?"

"Da, jesam", odgovorih. Stari je ministar bio vidno razočaran što odgovor nisam popratio kakvom šalom.

"Zaruke se ne raskidaju. Dakle, ime ove djevojke doživotno će se spominjati skupa s tvojim. Jesi li dobro razmislio o svemu?" Mnogstvo se polako počelo okupljati stvarajući krug oko nas. "Jesam."

"Onda, zaručit ću vas odmah, pa da večeramo. Stani ondje." Osjećaj da mu se nisam svidio nije mi pokvario raspoloženje. Ministar je okupljenim uzvanicima najprije ispričao neku zgodu iz vojničkih dana. Iz nje se dalo zaključiti da su prije četrdeset godina Turska i on osobno bili vrlo siromašni; onda je otvorio dušu i ispričao priču o tome kako su se on i pokojna mu žena zaručili bez slavlja i pompe. Pritom je jako hvalio Sibel i njezinu obitelj.

U ministrovim riječima jedva da je bilo nečega duhovitog, no svi su ga, pa čak i konobari s pladnjevima u rukama koji su stajali podalje od nas, slušali s blaženim izrazom lica, osmijehujući se kao da slušaju neku beskrajno zanimljivu priču. Kad je Hulija, dražesna desetogodišnja djevojčica sa zečjim zubima koja se Sibel beskrajno divila, i koju je Sibel jako voljela, na srebrnom pladnju donijela ovdje izloženo prstenje, nakratko je zavládala tišina. Nismo znali koji prsten ide na koji prst, Sibel i ja od uzbuđenja, a ministar od smetenosti. Neki uzvanici, ionako raspoloženi za smijeh, povikali su: "Ne taj prst!" odnosno "Druga ruka!" i upravo kad je dobacivanje počelo prerastati u učeničku graju, prsteno- vi su stavljeni na odgovarajuće prste, ministar je prerezao vrpcom koja ih je povezivala, a onda se začuo pljesak nalik lepetu krila preplašenog golubljev jata. Iako sam se pripremao za to, na neki me djetinji način potreslo to što nam se deseci ljudi, koje sam poznao cijeli svoj život, smješkuju i plješću nam. Pa ipak, srce mi zbog toga nije snažno zalupalo.

U mnoštvu uzvanika, negdje sasvim otraga, ugledao sam Fu- sun; stajala je između majke i oca. Obuzeo me jak osjećaj sreće. Dok sam ljubio Sibel u obraze i grlio se s ocem, majkom i bratom koji su nam odmah prišli i poljubili nas, znao sam razlog svoga ushićenja i mislio da ću ga moći sakriti ne samo od mnoštva gostiju, nego i od samoga sebe. Naš stol nalazio se odmah pokraj prostora za ples. Prije nego što smo sjeli jesti, vidio sam da Fusun i njezini roditelji sjede posve otraga, za stolom pokraj ljudi iz Satsata.

"Oboje ste jako sretni", reče bratova žena Berin.

"Ali i premoreni..." reče Sibel. "Ako su zaruke tako naporne, tko zna kakva li će tek biti svadba..."

"I tada ćete biti presretni", reče Berin.

"Što misliš, što je to sreća, Berin?" upitah je.

"O, kakve ti teme načinješ!" uzvratila Berin hineći da načas razmišlja o vlastitoj sreći, ali se potom postideno osmijehnu zato što joj je bila neugodna čak i šala na taj račun. Veseli žamor razdraganoga mnoštva koje je konačno dočekalo večeru, dovikivanje, zveckanje vilica i noževa i glazbu orkestra najednom nadjača prodoran i kriještav bratov glas; čuli smo da nekome nešto govori.

"Obitelj, djeca, ljudi oko tebe", reče Berin. "Čak i kad nisi sretan, čak i u najtežim trenucima, živiš kao da si sretan (načas očima pokaza na brata). U obiteljskome okruženju prestaju sve tvoje nevolje. Morate odmah dobiti dijete. Morate imati puno djece, kao seljaci."

"Što se događa?" upita brat. "Koga to ogovarate?"

"Velim, imajte-puno djece", reče Berin. "Što misliš, koliko bi ih trebali imati?"

Nitko me nije gledao, pa sam u jednome gutljaju ispio pola čašice rakije.

"Tko su onaj muškarac i lijepa djevojka na kraju stola?" upita me malo kasnije Berin nagnuvši se prema mojem uhu.

"Nurdžihan, Sibelina najbolja prijateljica iz gimnazije i iz Francuske. Sibel ju je namjerno stavila sjediti pokraj moga prijatelja Mehmeta. Želi ih spojiti."

"Dosad se ništa nije dogodilo!" reče Berin.

Ispričao sam joj da je Sibel posebnim osjećajem divljenja i nježnosti bila vezana za Nurdžihan, da je Nurdžihan imala intimne veze s Francuzima dok su zajedno studirale u Parizu, da je s njima odvažno vodila ljubav (to mi je Sibel pričala sa zavišću), da je, tajeći od svoje bogate Obitelji u Istanbulu, živjela skupa s izabranicima, no da se, osjetivši zasićenje i tugu nakon svoje zadnje ljubavne veze, a i pod Sibelinim utjecajem, poželjela vratiti u Istanbul. "Dakako, baš zato bi morala upoznati sebi ravnu osobu,

muškarca kojega će poštovati i koji neće patiti zbog njezine prošlosti u Francuskoj i bivših veza, i u kojega će se zaljubiti”, dodah nakon toga.

“Bogami, ne bi se reklo da je takva ljubav na pomolu”, šapnu mi Berin smijući se. “Čime se bave Mehmetovi?”

“Bogati su. Otac mu je poznati građevinski poduzetnik.”

Kad je Berin sumnjičavo podigla lijevu obrvu, rekao sam joj da u Mehmetu imam vrlo pouzdana prijatelja s Robert Collegea. Mehmet je, rekao sam, beskrajno čestit čovjek koji godinama odbija da mu drugi traže ženu iako i sam potječe iz vrlo religiozne i konzervativne Obitelji, pa odbija i to da mu maramom pokrivena majka nađe djevojku iz Istanbula, makar bila obrazovana, te da se želi oženiti djevojkom koju će sam upoznati i s kojom će hodati. “No do sada nikako nije išlo ni s jednom od modernih djevojaka s kojima se upoznao.”

“Naravno da nije”, reče Berin kao da je jako upućena u njegov slučaj. “A i zašto bi?”

“A zašto ne bi?”

“Gle ti samo njegovo držanje, taj tip čovjeka... Za čovjeka poput njega, za nekoga tko je došao iz samoga srca Anadolije, djevojke se žele udati samo preko posrednika. Jer ako s takvima predugo hodaju ili odu predaleko, strahuju da bi ih takav čovjek potajice mogao smatrati kurvom.”

“Mehmet nije takav.”

“Ali jest sredina iz koje dolazi, njegova obitelj, takav je i tip čovjeka... Pametne djevojke ne drže do onoga što muškarac misli, nego ih zanima iz kakve Obitelji dolazi i kakvoga je imovinskog stanja, zar ne?”

“Da, imaš pravo”, potvrdih. “Te iste pametne djevojke - da im sada ne spominjem imena - koje zaziru od Mehmeta i ne žele se zbližiti s njim iako je ozbiljan čovjek, kudikamo su slobodnije s drugim muškarcima, pa s njima stupaju u vezu čak i kad nisu toliko sigurne u njihove bračne namjere.”

“Eto vidiš!” reče Berin trijumfalno. “Koliko u ovoj zemlji ima muškaraca koji ponižavaju žene samo zato što su prije udaje s njima bile isuviše bliske! Reći ću ti još nešto: zapravo se tvoj prijatelj Mehmet nikada nije zaljubio ni u jednu od djevojaka s kojima se nije uspio zbližiti. Da jest, i one bi to osjetile, te bi se prema njemu ponašale drugačije. Naravno, ne kažem da bi s njim legle, ali bi mu se toliko približile da bi možda došlo i do braka.”

“Ali, ni Mehmet se nije mogao zaljubiti u njih jer su bile isuviše plašljive i konzervativne da bi se s njim zbližile. Je li starije jaje ili kokoš...”

“Nije točno”, usprotivi se Berin. “Seks nije nužan da bi se čovjek zaljubio. Ljubav su Lejla i Medžnun.”¹⁸ “Hmm”, promrsih.

“O čemu se radi, i mi bismo htjeli znati”, ogłosi se brat s drugoga kraja stola. “Tko spava s kim?”

Berin uputi mužu rječit pogled (“Ovdje ima i djece!”) i tiho mi reče na uho: “Zapravo je jasno da se nevinašce od tvoga prijatelja zbog toga nije moglo zaljubiti ni u jednu djevojku koja mu je prišla s ozbiljnim namjerama i željom da se zbliži s njim.”

Načas sam osjetio poriv reći Berin, čijoj sam inteligenciji skidao kapu, da je Mehmet nepopravljivi gost kupleraja. U četiri-pet specijalnih kupleraja na Siraselvileru, Džihangiru, Bebeku i Ni- šantašu imao je “svoje cure”. Dok se, na jednoj strani, na radnome mjestu trudio uspostaviti (nikad ostvarene) čvrste emocionalne veze sa svršenim gimnazijalkama, djevicama od dvadeset i nešto godina, na drugoj se strani svaku večer u tim kuplerajima ludo provodio s djevojkama koje su oponašale zapadnjačke glumice, i ostajao s njima do rane zore. Kad bi se jako napio, odao bi se kako za njih više ne može priskrbiti dovoljno novca, ili kako se od umora nikako ne može pribrati. No kad bismo u sitne sate otišli s kakve zabave, umjesto da pohita kući, gdje su ga čekali otac s tespihom¹⁹ u ruci, pokrivena majka i sestre, i gdje se u vrijeme Ramazana postilo, ostavio bi društvo i odlazio na Džihangir, ili pak u neki od luksuznih bordela na Bebeku.

“Večeras puno pijes”, reče Berin. “Ne pij toliko, ovdje je mnogo ljudi, a sve su oči uprte u vas dvoje...”

“Dobro”, rekoah smiješeći se i nazdravivši joj dignutom čašom.

“Gdje je odgovorni Osman, a gdje si ti, tako lakomislen...” reče Berin. “Kako dva brata mogu biti toliko različita?”

“Uopće nije tako”, rekoah. “Mi sličimo jedan na drugoga, i to mnogo. A odsad ću biti odgovorniji i ozbiljniji i od Osmana.”

“Ni ja zapravo ne volim ozbiljnost...” Tim je riječima Berin načela novu temu. “Ne slušaš me”, reče mi dosta kasnije.

“Što? Slušam.”

“Onda ponovi što sam rekla.”

“Rekla si da ljubav mora biti kao iz starih priča. Kao u Lejli i Medžnunu.”

“Ne, nisi me slušao”, reče Berin smijući se. Pa ipak, na licu joj se primjećivala zabrinutost. Okrenula se prema Sibel da provjeri je li ona vidjela u kakvu sam stanju. No Sibel je nešto pričala Mehmetu i Nurdžihan.

Postiđen, nastojao sam sakriti ne samo od čitatelja, nego i od samoga sebe, da mi je negdje u mislima neprestance bila Fusun, da je, dok sam razgovarao s Berin, bila negdje iza mene, i da sam svakoga trenutka mislio na nju, no sada je toga previše! Ionako vidite da mi ne polazi za rukom. Od sada ću biti pošten barem prema čitateljima!

S nekim sam se izgovorom digao od stola. Htio sam na trenutak vidjeti Fusun, a izgovora se ne sjećam. Pogledao sam sasvim otraga, ali je nisam vidio. Vladala je velika gužva; kao i uvijek, svi su se nadvikivali. Derući se na sav glas, djeca su se među sto-

18 Glasoviti orijentalni ep u kojemu se govori o tragičnoj sudbini mladih ljubavnika.

19 Brojanica.

lovima igrala skrivača. Sve to, pomiješano s glazbom i zveketom vilica, noževa i tanjura, stvaralo je veliku buku. U toj nesnosnoj pomutnji i galami išao sam prema stražnjim redovima uzvanika, nadajući se da ću ugledati Fusun.

“Dragi Kemale, od srca ti čestitam”, rekao je neki glas. “Kad je trbušni ples?”

Bio je to Snob Selim, sjedio je za stolom Zaimovih; nasmijao sam se kao da je smislio izvrsnu šalu.

“Divno ste izabrali, gospodine Kemale”, reče jedna dobroćudna postarija gospođa. “Vi me se ne sjećate. Ja sam s vašom majkom...” No prije nego što je rekla u kakvoj je vezi s mojom majkom, uletio je među nas konobar s pladnjem u ruci i odgurnuo me. Kad sam se pribrao, već sam bio daleko od nje.

“Daj mi da vidim zaručnički prsten!” javi se neko dijete i snažno mi stisnu ruku.

“Sram te bilo!” poviče njegova debela majka potežući ga svom snagom za ruku. Potom zamahnu kao da će ga pljusnuti, no iskusni je deran izbjegao udarac. “Dodi, sjedni ovamo!” prodera se majka. “Oprostite”, reče, “i čestitamo vam.”

Neka meni posve nepoznata sredovječna žena, zajapurena od glasnoga smijeha, naglo se uozbilji kad nam se pogledi sretoše. Njezin mi se suprug predstavi: Sibelin rođak, zajedno smo navodno služili vojsku u Amasji. Bih li sjeo za njihov stol? S napregnutom pozornošću gledao sam prema posljednjem redu stolova ne bih li ugledao Fusun, no nje nije bilo. Kao da je u zemlju propala. Osjetih bol. Nekakav osjećaj nesreće, koji prije nisam poznao, prođe mi cijelim tijelom.

“Tražite nekoga?”

“Čeka me zaručnica, no mogu s vama popiti čašicu...”

Ljudi za stolom jako se obradovaše i smjesta zbiše stolice. Ne, tanjur mi ne treba, samo još malo rakije.

“Dragi Kemale, znaš li ti admirala Erčetina?”

“Aa, da!” odgovorih, iako ga se nisam mogao sjetiti.

“Mladiću, ja sam muž nećakinje Sibelina oca!” reče admiral samozatajno. “Čestitam.”

“Oprostite, gospodine admirale, u civilu ste pa vas nisam odmah prepoznao. Sibel o vama govori s velikim poštovanjem.”

Zapravo, Sibel mi je rekla da se jedna njezina daljnja nećakinja, kada je prije mnogo godina otišla u svoj ljetnikovac na Hejbeliadi, ondje zaljubila u nekoga pristalog pomorskog časnika, no nisam saslušao njezinu priču misleći samo na to kako bi admiral bio jedno od onih važnijih vojnih lica prema kojima se treba jako dobro ophoditi zato što svakoj bogatoj Obitelji takav može zatrebati za veze s državom, odgađanje vojne obveze i druge vrste protekcije. Sada sam ga, tjeran nekim čudnim nagonom da budem skroman

i da mu se svidim, htio pitati sljedeće: “Gospodine admirale, kada će vojska uzeti uzde u svoje ruke? Komunisti i islamisti s obiju strana vode zemlju u propast”, no osjećao sam da bi, premda sam pijan, mogao smatrati da sam neuljudan. U jednom trenutku nagoni sam ustao, kao u nekom snu, i u daljini ugledao Fusun.

“Gospodo, moram ići”, rekoah ljudima za stolom i krenuh. Kao i uvijek kad mnogo popijem, osjećao sam se kao duh.

Fusun je u međuvremenu bila prešla za stol posve otraga. Na sebi je imala haljinu s naramenicama. Golih i lijepo oblikovanih ramena i uredne kose, izgledala je predivno. Već to što je načas mogu vidjeti, pa makar iz daljine, ispunjavalo me je srećom i uzbuđenjem.

Pravila se da me ne primjećuje. Za četvrtim stolom od ukupno sedam, koliko ih se ispriječilo među nama, sjedila je uznemirena obitelj Pamuk. Uputio sam se prema njima i razmijenio nekoliko riječi s braćom Ajdinom i Gunduzom Pamukom, koji su neko vrijeme poslovno surađivali s mojim ocem. U mislima sam bio za Fusuninim stolom i odmah zamijetio da za stolom do njenoga sjede ljudi iz Satsata, da mladi i ambiciozni namještenik Kenan - jednako kao i svi drugi - ne skida oči s nje, te da se s njom i prijateljuje.

Poput mnogih porodica koje su s vremenom zbog nesposobnosti izgubile svoje bogatstvo, i Pamukovi su se držali suzdržano i povučeno osjećajući nelagodu među novopečenim bogatašima. Na dvadesetogodišnjem Orhanu, koji je sjedio za stolom sa svojom lijepom majkom, ocem, starijim bratom, stricem i nećacima i neprestance pušio, nisam zamijetio ništa vrijedno spomena, osim da je napet i nestrpljiv te da nastoji zadržati podrugljiv smiješak.

Napustio sam dosadni stol Pamukovih i krenuo ravno prema Fusun. Kako opisati zadovoljstvo na njezinu licu kada je vidjela da joj prilazim smjelo i s ljubavlju, i da se više neće moći pretvarati da me ne vidi? Smjesta ju je oblilo rumenilo i njezina tamno ružičasta put čudesno je zablistala. Iz pogleda tete Nasibe zaključio sam da joj je Fusun sve rekla. Najprije sam stisnuo koščatu ruku tete Nasibe, a onda i tetkovu; i nju su - baš kao i ruku njegove kćeri - krasili nježno zapešće i dugi prsti. Činilo se da ništa ne zna

o nama. Kad je došao red na moju ljepoticu, rukovah se s njom, potom se nagnuh i poljubih je u oba obraza, i smjesta osjetih žudnju za trenucima sreće i naslade koju osjećam kad joj ljubim osjetljiva mjesta na vratu i ispod uha. Pitanje *Zašto si došla?*, koje je neprestance odzvanjalo u meni, odmah se promijenilo u *Dobro je što si došla!* Oči su joj bile diskretno našminkane, usne namazane blijedo ružičastim ružem. Zbog svega toga, kao i zbog parfema kojim se namirisala, činila mi se nekako uzbudljivo stranom i još ženstvenijom. Po njezinim crvenim očima, po dječjim podočnjacima nateklim od plača, zaključio sam da je nakon rastanka sa mnom one večeri plakala. Najednom joj lice poprimi odlučan izraz samouvjerene žene.

“Gospodine Kemale, poznajem gospođicu Sibel, ona je sigurno pravi izbor za vas. Od srca vam čestitam.”

“Ah, hvala lijepa!”

“Gospodine Kemale”, ogласi se njezina majka istoga trenutka, “iako ste sigurno silno zauzeti, opet ste našli vremena da pomognete mojoj kćeri u matematici. Bog vas blagoslovio!”

“Sutra ima ispit, zar ne?” rekoх. “Bilo bi dobro kad bi noćas ranije pošla kući.”

“Naravno da to itekako imate pravo reći”, odvrati Fusunina majka. “No radeći s vama, sirotica se jako namučila. Dopustite joj da se barem jednu večer zabavi!”

S učiteljskom susretljivošću nasmiješio sam se Fusun. Od žamora i glazbe kao da nas nitko nije čuo, činilo se kao da sanjam. U pogledima koje je Fusun upućivala majci prepoznao sam ljutnju koju sam katkad zamjećivao i tijekom naših susreta u Apartmanu Milosrđe, te sam bacio posljednji pogled na njezine napola obnažene prelijepe grudi, divna ramena i dječje ruke. Vraćajući se, osjetio sam kako duboko u meni, usporeno kao na filmu, lagano raste osjećaj sreće poput nekog divovskog vala koji se razbija o obalu te da ta sreća samo što nije trijumfalno zapljusnula moju budućnost.

Orkestar Srebrno lišće izvodio je *Večer na Bosporu*, adaptaciju pjesme *It's Now or Never*. Da nisam čvrsto vjerovao u to da se nepomućena sreća na ovome svijetu može ostvariti samo u zagrljaju neke druge osobe, i samo “sada”, proglasio bih taj trenutak najsretnijim trenutkom svoga života. Jer, iz riječi Fusunine majke i ljutih i povrijeđenih pogleda koje joj je upućivala Fusun, zaključio sam da našoj vezi nije došao kraj, čak da njezina majka pod određenim uvjetima pristaje na to. Shvatio sam: ako se prema njoj budem ophodio vrlo pažljivo i brižno te joj time dao do znanja koliko je volim, neće otići od mene dokle god sam živ! To je pak značilo da mi je Bog već s mojih navršених trideset godina, ne izlažući me prevelikoj boli i gotovo bezuvjetno, darovao onu nemoralnu mušku sreću koju je tek djelomice, usto i nakon velikih muka, darivao nekim svojim rijetkim robovima, a momemu ocu i stričevima tek kad su navršili pedeset i koju; dakle, s jedne strane dijelio sam sve užitke sretnoga obiteljskog života s obrazovanom, kulturnom, razboritom i lijepom ženom, a s druge pak imao sreću da s lijepom, zgodnom i neobuzdanom djevojkom održavam tajnu i duboku ljubavnu vezu. Iako uopće nisam bio vjernik, veselo mnoštvo uzvanika okupljenih u vrtu hotela Hilton, svjetla Bospora koja su treperila između šarenih lampiona i krošnji platana i ljubičasto plavo nebo iza njih tog su mi se časa neizbrisivo urezali u pamćenje kao razglednica sreće koju mi je sam Bog poslao.

“Gdje si bio?” upita me Sibel. Krenula je u potragu za mnom. “Zabrinula sam se. Berin je rekla da si malo više popio, jesi li dobro?”

“Da, dušo, bilo je malo previše, no sad sam dobro. Naprosto sam presretan.”

“I ja sam presretna, ali imamo jedan problem.”

“Koji?”

“Ništa se ne događa između Nurdžihan i Mehmeta.”

“Ako ne ide, ne ide. Mi smo sretni.”

“Ne, ne, oboje to žele. Sigurna sam da bi se odmah čak i uzeli samo kad bi se malo zagrijali jedno za drugo. Ali, oboje sjede kao oduzeti... Bojim se da će propustiti prigodu.”

Iz daljine sam bacio pogled na Mehmeta. Nikako mu nije polazilo za rukom zbližiti se s Nurdžihan, a kad bi i sam postao svjestan svoje nesposobnosti, ljutio bi se na sebe, patio i još više se zatvarao u sebe. U jednom kutu stajao je mali stol za posluživanje, na kojemu je bila hrpa praznih tanjura. “Sjednimo onamo i malo porazgovarajmo”, rekoх. “Možda je za Mehmeta prekasno... Možda više nije moguće da se oženi nekom čestitom i lijepom djevojkom!”

“Zašto?”

Sjeli smo za stol. Sibel je, iz radoznalosti i straha, držala oči širom otvorene. -Rekao sam joj da Mehmet neće pronaći sreću nigdje drugdje osim u nekoj od soba što mirišu na parfem, u četvrti crvenih svjetiljki. Od konobara koji je smjesta došao, zatražio sam rakiju.

“Tebi su te sobe jako poznate”, reče Sibel. “Jesi li i ti odlazio s njim onamo prije nego što si me upoznao?”

“Jako te volim”, rekoх joj položivši ruku na njezinu, ne obraćajući pozornost na konobara čiji je pogled na trenutak zastao na našim rukama i zaručničkim prstenovima. “Ali, Mehmet zacijelo osjeća da s bilo kojom čestitom djevojkom više neće moći doživjeti iskrenu ljubav.”

“Ah, kakva šteta!” reče Sibel. “Zbog djevojaka koje su ga se plašile...”

“On ih nije morao plašiti... Djevojke imaju pravo... Što ako se čovjek ne oženi djevojkom s kojom je spavao? Ako je počnu ogovarati, ako ostane bez igdje ikoga, što joj je činiti?”

“To se odmah vidi”, reče Sibel oprezno.

“Što se odmah vidi?”

“Može li se vjerovati nekom muškarcu ili ne.”

“Nije to tako lako vidjeti. Jako mnogo djevojaka pati baš zbog toga što su neodlučne. Ili pak vode ljubav s voljenim čovjekom, ali iz straha ne mogu ni uživati u tome... Ima li onih koje se upuštaju u odnos bez ikakva zazora, to ne mogu znati. Da Mehmet nije slušao primamljive priče o seksualnoj slobodi u Europi, najvjerojatnije si ne bi utuvio u glavu da su predbračni odnosi s djevojkom moderni i civilizirani. Tada bi vjerojatno i imao jako sretan brak s nekom čestitom djevojkom koja bi se zaljubila u njega. Pogledaj kako se sada muči uz Nurdžihan...”

“Zna da je Nurdžihan u Europi imala bliske veze s muškarcima. .. To ga privlači, i istodobno plaši...” reče Sibel. “Pomozimo

mu!”

Orkestar Srebrno lišće svirao je svoju pjesmu *Sreća*. Ponijela me osjećajnost te glazbe. Osjetih kako mojim žilama kola ljubav prema Fusun, te očinski rekoh Sibel da će za jedno stoljeće vjerojatno i Turska biti suvremena zemlja, da tada nitko neće mariti za čednost i strahovati od onoga što bi mu se moglo prigovoriti, i da će se svi voljeti i biti sretni, što im je i obećano kad budu u raju, no da će do toga dana još mnogi ljudi patiti zbog ljubavnih i seksualnih jada.

“Ne, ne”, reče moja dobroćudna i lijepa zaručnica držeći me za ruku. “I oni će uskoro biti sretni, baš kao i mi *danas*. Jer, nas dvoje sigurno ćemo vjenčati Mehmeta i Nurdžihan.”

“Dobro, a što moramo poduzeti u vezi s tim?”

“Jesu li se to mladi zaručnici povukli u kut i već nekoga ogovaraju?” Tim nam se riječima obratio debeli gospodin kojega nisam poznavali. “Slobodno sjednem kraj vas, gospodine Kemale?”

Ne sačekavši odgovor, dohvatio je stolac sa strane i privukao ga k nama. Bilo mu je četrdesetak godina; u zapučku je nosio bijeli karanfil, i oko njega se širio neki sladunjav, omamljujući i težak ženski miris. “Kad se mladenka i mladoženja tako povuku ustranu, propadne cijela zabava.”

“Mi još nismo mladenka i mladoženja”, rekoh. “Samo smo se zaručili.”

“No svi kažu da su ove veličanstvene zaruke pompoznije čak i od najraskošnije svadbe. Imate li za svadbu u vidu još neko mjesto osim Hiltona?”

“Oprostite, s kim razgovaram?”

“Zapravo bih se morao ispričati, gospodine Kemale, imate pravo. Mi novinari mislimo da nas svatko mora poznavati. Zovem se Sureja Sabir. Možda me se sjetite po vijestima koje za *Večernji list* pišem pod pseudonimom Bijeli Karanfil.”

“Ah, vaše vijesti iz visokog društva čita cijeli Istanbul”, reče Sibel. “Mislila sam da ste žena, izvršno poznajete modu i odjeću.” “Tko vas je pozvao na zaruke?” upitah nepromišljeno.

“Velika hvala, gospođice Sibel. I u Europi je poznato da se suptilni muškarci razumiju u modu. Gospodine Kemale, prema Zakonu o turskome tisku, mi novinari imamo pravo nazočiti svim, za javnost otvorenim skupovima, pod uvjetom da nadležnoj osobi pokažemo ovu novinarsku iskaznicu. A svi skupovi za koje se tiskaju pozivnice smatraju se ‘otvorenima’. Ali, unatoč tome, ja sve ove godine nisam ni jedan jedini put otišao na zabavu na koju nisam bio pozvan. A na ovu lijepu večer pozvao me nitko drugi doli vaša milostiva gospođa majka. Kao suvremena žena, vaša gospođa majka uvažava ono što zovemo novostima iz visokog društva, to jest društvenim događanjima, i često me poziva na svoje zabave. Između nas se razvilo takvo povjerenje da vijesti s nekih zabava, na koje nemam mogućnost otići, dobivam od vaše majke i prenosim ih onako kako sam ih čuo. Jer, milostiva, baš kao i vi, na sve obraća pozornost i nikada mi ne daje pogrešne informacije. U mojim vijestima iz visokog društva nema ničega netočnog, niti može biti, gospodine Kemale.”

“Vi ste Kemala pogrešno shvatili”, promrsi Sibel.

“Maloprije su neke zlonamjerne osobe spominjale kako se večeras, na ovome mjestu, nalaze svi prokrijumčareni viskiji i pjenušci koji postoje u Istanbulu... Zemlja nam oskudijeva u devizama, ne možemo kupiti mazut i pokrenuti tvornice i proizvodnju. Ovdje ima ljudi koji, iz jala i neprijateljstva prema bogatašima, mogu za svoje novine napisati ‘otkuda krijumčareno piće’, i tako baciti ljagu na ovu lijepu noć. Ako se i prema njima ponesete onako kako ste prema meni, vjerujte mi da mogu napisati još i gore stvari... Ne, ja vas uopće ne želim ozlojediti. I stoga smjesta i za sva vremena zaboravljam te vaše nelijepe riječi. Jer, turski je tisak slobodan. No i vi ćete meni, molim lijepo, sasvim pošteno odgovoriti na jedno pitanje.”

“Naravno, gospodine Sureja, izvolite!”

“Maloprije ste se, vas dvoje novih zaručnika, bili zadubili u neki jako zanimljiv i ozbiljan razgovor... To me zainteresiralo. O čemu se zapravo radi?”

“Pitali smo se jesu li gosti uistinu zadovoljni ponuđenim jelima”, odgovorih.

“Gospođice Sibel, imam za vas dobru vijest”, reče veselo Bijeli Karanfil. “Vaš budući muž uopće ne zna lagati.”

“Kemal ima dobro srce”, uzvratila Sibel. “Ne, pitali smo se koliko ljudi u ovome mnoštvu pati zbog ljubavnih, bračnih, pa čak i seksualnih problema.”

“Ah”, ote se novinaru žutog tiska. Pala je riječ *seks*, koja je bila posve nova i doživljavana kao fetiš, pa je na trenutak zašutio ne znajući bi li zauzeo pozu primjerenu zgranutu čovjeku, ili bi radije pokazao razumijevanje za dubinu ljudskih nevolja. “Vi ste, naravno, moderni, sretni, suvremeni ljudi koji su se izdigli iznad takvih problema”, dodala malo kasnije. Nije to rekao podsmješljivo, nego s opuštenošću čovjeka koji zna da je u teškim situacijama najbolji izlaz dodvoriti se sugovorniku. S izrazom lica kao da vodi brigu o ostalim uzvanicima, počeo nabrajati čija je kći u koga beznažno zaljubljena; koja djevojka izaziva pohotu muškaraca iako su je odlične Obitelji izopćile zbog “preslobodnog ponašanja”; koja se majka nada udati kćer za vragolastoga sina kojeg bogataša i u kojoj je porodici mlitavi sin zaljubljen u drugu iako već ima zaručnicu. Sibel i meni bilo je zabavno slušati ga, a Bijeli Karanfil, ponesen našim zanimanjem, govorio je sa sve većim i većim oduševljenjem. Upravo je rekao kako će svi “skandalizirani”, jedan za drugim, izaći na vidjelo kad počne ples, kadli stiže majka i poslala nas za naš stol rekavši da smo jako nepristojni i da je vrlo pogrešno to što smo se osamili i u potaji ogovarano, dok nas svi gosti gledaju.

Tek što sam sjeo za stol pokraj Berin, kad u meni opet svom snagom bijesnu sliku Fusun, baš kao da sam električni stroj koji

su spojili na struju. No ovoga puta zrake te zamišljene slike isijavale su sreću, a ne nemir, i nisu osvjetljavale samo tu noć, nego i moju budućnost. Načas sam jasno osjetio da sam se počeo ponašati kao i svi muškarci koje usrećuju njihove tajne ljubavi, a ponašaju se kao da ih sretnima čine njihove žene i Obitelji, te da se i ja ponašam kao da me Sibel usrećuje.

Nakon kraćega razgovora s novinarom trač rubrike, majka je svratila za naš stol. "Molim vas, pripazite na te novinare", reče. "Pišu svakojake laži i ružne stvari, a onda prijete ocu i zahtijevaju da kod njih objavljuje više reklama. A sada, ustanite i otvorite ples, ljudi čekaju na vas." Okrenu se potom Sibel: "Orkestar počinje svirati. Ah, kako si lijepa i mila!"

Sibel i ja smo ustali i plesali uz glazbu Srebrnog lišća. Očiju prikovanih za nas, svi su nas uzvanici nijemo promatrali, što je našoj sreći davalo neku umjetnu dubinu. Sibel mi je položila ruku na rame kao da me hoće zagrliti, glavu posve primaknula mojim grudima, kao da smo sami u kutu neke mračne diskoteke; povremeno bi mi, smješkajući se, skrenula pozornost na nešto, a kad bismo se okrenuli, ja bih preko njezina ramena provjerio kako nas to gleda konobar koji je zastao s punim pladnjem u ruci i sa smiješkom na licu promatra našu sreću; kako je niz lice njezine majke kliznulo nekoliko suza; kako izgleda žena s neobičnom frizurom nalik na ptičje gnijezdo; kako su Nurdžihan i Mehmet u našoj odsutnosti jedno drugome gotovo okrenuli leđa i kako devedesetogodišnji gospodin, bivši ratni profiter iz Prvoga svjetskog rata, jede uz pomoć svoga sluga s tankom kravatom oko vrata, ali otraga, onamo gdje je sjedila Fusun, uopće nisam gledao. Dok je Sibel neprestance veselo brbljala o svemu što je mogla vidjeti preko ramena ("Pogledaj onog! Vidi kakav je onaj!"), mislio sam: bolje je da nas Fusun ne vidi.

Najednom se prolomio pljesak, ne dug, no mi smo nastavili plesati kao da ga nije bilo. Kasnije, kad su i drugi parovi zaplesali, vratismo se za svoj stol.

"Bili ste jako dobri, tako ste dobar par!" reče Berin. Mislim da u tom trenutku među plesačima još nije bila Fusun. Sibel je jako mučila spoznaja da se između Nurdžihan i Mehmeta baš ništa ne događa, toliko da me zamolila da razgovaram s Mehmetom. "Reci mu neka se malo udvara djevojci", rekla je, no ništa nisam poduzeo. I Berin se, šapćući, umiješala u razgovor; rekla je da ništa ne ide silom, da ih je pozorno gledala i da su ne samo Mehmet, nego oboje, jako umišljeni i pretjerano osjetljivi, te da nema smisla ustrajavati na toj vezi ako se jedno drugome ne sviđaju. "Ne, proslave zaruka i svadbe imaju neku čaroliju", usprotivi se Sibel. "Mnogi koji su se na njima upoznali, poslije su se uzeli. To posebno ozračje ne djeluje samo na djevojke, nego i na mladiće. Samo im treba pomoću u tome..."

"O čemu to razgovarate? Da čujem i ja", oglasi se brat i odmah se uključi u raspravu. Docirajućim tonom, reče da je prošlo doba sklapanja brakova preko posrednika, ali da i danas dobronamjerni posrednici imaju pune ruke posla jer - za razliku od Europe - u Turskoj mladi nemaju dovoljno prigoda da se međusobno upoznaju. Potom se okrenu Nurdžihan, kao da je na trenutak smetnuo s uma da je ta tema načeta zbog nje i Mehmeta: "Vi se, na primjer, ne biste udali preko bračnog posrednika?"

"Ako je muškarac pristao, nije važno kako ćete ga naći, gospodine Osmane", uzvрати ona hihoćući se.

Čuvši te odvažne riječi, svi smo prasnuli u smijeh kao da se radi samo o šali. Samo je Mehmet pocrvenio do ušiju i skrenuo pogled ustranu.

"Vidiš li", šapnu mi poslije Sibel na uho. "Uplašio je mladića. Sad misli da smo ga ismijali."

Ja uopće nisam obraćao pozornost na plesače. No gospodin Orhan Pamuk, s kojim sam se susreo mnogo godina poslije, kada sam osnivaو Muzej, rekao mi je da je baš negdje u vrijeme tog našeg razgovora Fusun plesala s dvojicom muškaraca. Prvoga nije poznavao i nije ga se sjećao, no odmah mi je bilo jasno da je to bio Kenan iz Satsata. Drugi muškarac koji je Fusun zamolio za ples - rekao je to s ponosom - bio je on sam, dakle, glavom i bradom gospodin Pamuk, koji je sjedio za stolom Pamukovih kad su nam se pogledi susreli. Zažarenih očiju, pisac ove knjige pričao mi je o tom plesu od prije dvadeset pet godina. Čitatelji koji iz usta gospodina Pamuka žele čuti što je osjećao dok je s njom plesao, molim da pogledaju posljednje poglavlje knjige, naslovljeno "Sreća".

Dok je gospodin Orhan (u vjerodostojnost njegova svjedočenja i nakon toliko godina iskreno vjerujem) plesao, Mehmet se digao od našega stola i otišao; nije više mogao izdržati Nurdžihanino hiotanje i dvosmislene razgovore o ljubavi, braku, ženidbi preko bračnih posrednika i o "suvremenom životu". Nakon toga, svima nam je raspoloženje splasnulo.

"Bili smo nepristojni", reče Sibel. "Povrijedili smo mladića." "Ne gledaj u mene!" reče Nurdžihan. "Ja nisam učinila ništa više nego vi. Svi ste pili i neprestano se smijete. A on je nesretan čovjek."

"Ako ga Kemal uspije vratiti za naš stol, hoćeš li biti dobra prema njemu?" upita Sibel. "Znam da ga ti možeš usrećiti. I on tebe. No najprije prema njemu moraš biti dobra."

Nurdžihan se svidjelo to što se Sibel pred svima zdušno trudi spojiti je s Mehmetom. "Ne moramo se odmah vjenčati", reče. "Upoznao me je, mogao je sa mnom makar razmijeniti koju riječ." "Mogao je, no bilo mu je teško početi razgovor s tako samo-svjesnom djevojkom kao što si ti", reče Sibel i smijući se šapnu nešto Nurdžihan na uho.

"Znate li zašto kod nas djevojke i mladići ne mogu naučiti flertovati?" upita brat sa simpatičnim izrazom lica, kakav je uvijek imao kad je pio. "Jer nemaju gdje flertovati. Jer u našem jeziku uopće ne postoji riječ za flert."

"U tvome jeziku, riječ flert je prije naših zaruka značila odvesti me u kino subotom popodne", reče Berin. "I ponijeti sa sobom tranzistor da bi svakih pet minuta mogao čuti rezultat utakmice koju igra Fenerbahçe."

"Nisam nosio tranzistor radi utakmice, nego da te fasciniram", reče brat. "Prvi sam u Istanbul donio tranzistor."

I Nurdžihan je priznala da se njezina majka hvalila kako je bila prva osoba u Turskoj koja je počela koristiti mikser. Ispričala

nam je da je majka, mnogo godina prije nego što su se u dućanima počeli prodavati konzervirani sokovi, to jest krajem pedesetih godina, prijateljicama koje su joj dolazile na bridž u kristalnim čašama nudila sok od rajčice, celera, repe i rotkvice, da je dame iz visokog društva pozivala u kuhinju i ondje im pokazivala prvi mikser u Turskoj. Tako smo se u pratnji ugodne glazbe iz tih godina prisjećali kako su najistaknutiji među istanbulskim buržujima ozljeđivali lica i ruke samo da bi bili prvi koji će koristiti aparate za brijanje, električne noževe za meso i otvarače za konzerve te neke još čudnije i strašnije naprave. Pričali smo o svim onim magnetofonima koje su, iz želje da se bude prvi, uzbuđeni pojedinci donosili iz Europe, i koji su se najčešće kvarili već nakon prve uporabe; o sušilima za kosu zbog kojih je redovito iskakao osigurač, električnim mlincima za kavu kojih su se sluškinje bojale, o aparatima za spravljanje majoneze, za koje nije bilo rezervnih dijelova; i o tome kako su, budući da nitko nije mogao smoći snage da ih baci, zaboravljeni, godinama skupljali prašinu u nekome kutu stana. Dok smo se tako zabavljali, zamijetismo da se na Mehmetovu praznom stolcu najednom stvorio *Zaim-Vi- Zavrjeđujete-Sve-*, da je, uključivši se u razgovor istoga časa, i usto s nehinjenim veseljem, nakon četiri-pet minuta počeo nešto šaptati Nurdžihan na uho, te da se ona hihoće.

“Što je s tvojom Njemicom manekenkom?” upita Sibel Zaima. “Zar si i nju već ostavio?”

“Inge mi nije bila prijateljica. Vratila se u Njemačku”, odgovori Zaim jednako raspoložen. “Bili smo samo poslovni partneri, izvodio sam je neko vrijeme da joj pokažem Istanbul noću.”

“Dakle, bili ste samo prijatelji!” reče Sibel ponavljajući jedan od klišeja koji se često susretao u magazinima što su tih godina cvjetali.

“I ja sam danas u kinu vidjela tu djevojku”, reče Berin. “U reklamama, smijala se jako ljupko i pila vaš sok.” Okrenu se mužu: “Kad je kod frizera nestalo struje, izašla sam u podne, otišla u Site i gledala film sa Sophijom Loren i Jeanom Gabinom.” Potom se opet okrenu Zaimu: “Reklame viđam posvud i u svim bifeima, a sok ne piju samo djeca, nego svi. Čestitam...”

“Pogodili smo pravi trenutak”, reče Zaim. “A bilo je i malo sreće.”

Budući da sam opazio Nurdžihanin upitni pogled, te da to i Zaim od mene očekuje, Nurdžihan sam ukratko objasnio da je moj prijatelj vlasnik tvrtke Šektaš, koja proizvodi nove sokove Meltem, i da nas je on upoznao s Inge, dražesnom Njemicom s reklama kojima je oblijepljen cijeli grad.

“Jeste li imali priliku kušati naše voćne sokove?” upita je Zaim.

“Naravno. Posebno mi se svidio onaj od jagode”, odgovori Nurdžihan. “Nešto tako dobro već godinama ne proizvode ni u Francuskoj.”

“Vi živite u Francuskoj?” upita Zaim. Poslije nas je sve pozvao da za vikend posjetimo njegovu tvornicu, odemo na izlet na Bospor i na piknik u Beogradsku šumu.²⁰ Svi za stolom gledali su u njega i Nurdžihan. Nedugo nakon toga otišli su plesati.

“Idi i nađi Mehmeta da spasimo Nurdžihan iz Zaimovih ruku!” reče Sibel.

“Najprije da vidimo želi li Nurdžihan biti spašena”, uzvratih. “Ne želim da moja prijateljica bude dobar zalogaj tom tobožnjem Casanovi, koji razmišlja samo o tome kako curu odvesti u krevet.”

“Zaim je dobronamjerna, poštenjak, samo je slab na žene. I zašto Nurdžihan ne bi mogla i ovdje imati avanturu kakve je imala u Francuskoj? Mora li se zbog toga udati za njega?”

“Francuz ne ponižava ženu zato što je s njime spavala prije braka”, odgovori Sibel. “A ovdje će je proglasiti svakakvom. I što je još važnije, ne želim da Mehmetu slomi srce.”

“To ne želim ni ja. No ne želim ni da tim brigama pokvarimo zaruke.”

“Ne znaš uživati u spajanju parova”, reče Sibel. “Zamisli samo da bi Nurdžihan i Mehmet, kad bi se vjenčali, godinama bili naši najbolji prijatelji.”

“Ne mislim da bi Mehmet večeras mogao iščupati Nurdžihan iz Zaimovih ruku. Na zabavama se boji suparništva s drugim muškarcima.”

“Porazgovaraj s njim, nek’ se ne plaši. Obećavam da ću to srediti s Nurdžihan. Idi i odmah ga dovedi!” Vidjevši da sam ustao, ljupko se nasmijala. “Baš si zgodan”, reče. “Pazi, ne nabacuj se drugim curama, vrati se odmah i pozovi me na ples!”

Mislio sam da ću usput vidjeti i Fusun. Dok sam, okružen do- vikivanjem i smijehom polupijanog i natisnutog mnoštva tražio Mehmeta obilazeći stolove, rukovao sam se s mnogim ljudima. Majčine tri prijateljice, koje su cijelo moje djetinjstvo svakoga četvrtka dolazile k nama na bezik,²¹ po dogovoru su obojile kosu u istu, svijetlo kestenjastu boju, i - kao po dogovoru - mahale mi od stola (s njima su sjedili i njihovi muževi) vičući “Ke-maal-e!” kao da dozivaju dijete. Odjeven u bijeli smoking iz kojega su provirivale manšete sa zlatnim gumbima i manikirane ruke namirisane parfemom (nakon rukovanja s njim dugo sam taj miris osjećao na svojoj ruci), jedan uvoznik, inače očev prijatelj, i nakon deset godina prizvao mi je u sjećanje jedan događaj: ministru carina, koji je od njega tražio preveliko mito, ponudio je svežnjeve dolara u golemoj kutiji od baklave na čijem je poklopcu bio prizor iz An- tepa, no njihov je srdačni razgovor snimio magnetofonom (svezao ga je zavojem ispod fotelje) i vrpcu dao u javnost, nakon čega je u tisku prozvan “trgovcem koji je srušio ministra”. Ponekad su mi neka lica bila jako poznata i vrlo bliska, baš kao

20 Šuma sjeverno od Istanbula, površine oko 5.300 hektara. U njoj je podignuto sedam brana radi opskrbe Istanbula vodom. Prva je podignuta 1620., posljednja 1839. godine. Šuma je dobila ime po ratnim zarobljenicima koje je sultan Sulejman Veličanstveni po povratku s pohoda na Beograd dao naseliti na tom području, točnije u selu Petra (raseljeno 1898.).

21 Kartaška igra.

i neke osobe s fotografija koje je majka brižno izrezivala i lijepila u album, no osjećao sam čudnu nelagodu zato što nisam mogao povezati tko je što komu, tko je čiji muž, brat ili sestra.

“Dragi moj Kemale”, oslovi me baš u tom trenutku sredovječna žena. “Sjećaš li se, dušo, da si me zaprosio kad si imao šest godina?” Sjetio sam se tek kad sam pokraj nje ugledao njezinu prelijepu osamnaestogodišnju kćer. “Ah, teta Meral, kći je ista vi!” rekoah najmlađoj kćeri majčine starije tete. Kad se majka ispričala rekavši da će rano napustiti zabavu jer kći sutra ima prijemni na sveučilištu, ja sam pomislio kako je između te lijepe žene i mene, odnosno mene i njezine kćeri, razlika točno dvanaest godina, a onda spontano pogledao u određenom smjeru, ali na plesnom podiju i za nekim od stolova iza nje nisam vidio Fusun jer je vladala velika gužva. Fotografiju na kojoj se ne vidi moje lice, nego samo Guven, očev prijatelj iz mladosti, inače agent osiguranja kojega su zvali Guven “Potapač brodova”, nabavio sam mnogo godina kasnije od jednoga kolekcionara koji se domogao svih fotografija sa zamka, svadba i zabava održanih u Hiltonu i odnio ih u svoj stan nalik golemu odlagalištu otpada. U pozadini fotografije snimljene nakon tri sekunde vidi se otmjen gospodin, inače bankar, kojega su mi predstavili kao poznanika Sibelina oca; iznenađen, prisjetio sam se da sam, kad bih otišao u londonski Harrods (ukupno dva puta), vidio tog gospodina kako, zamišljen, bira sebi tamno odijelo.

Tijekom obilaska sjedao sam za stolove uzvanika i s njima se fotografirao. Zapažao sam da je mnogo tamnopusih žena obojilo kosu u plavo; da je tu oko nas također mnogo vrlo bogatih i ambicioznih muškaraca; da ima mnogo sličnih kravata, satova, štikla, narukvica, ali da su zalisci i brkovi muškaraca gotovo jednako potkresani. Usto, zamjećujući da su mi svi ti ljudi poznati i da imamo vrlo mnogo zajedničkih uspomena, osjećao sam da me čeka prelijep život i užitek u ljetnoj noći koja je mirisala na mimoze. Usljedio je poljubac u obraze s prvom turskom mis Europe, koja se nakon dva neuspješna braka i navršene četrdesete godine života posvetila prikupljanju dobrovoljnih priloga za siromašne, invalide i siročad i za balove humanitarnih organizacija (“Ma kakav idealizam, dragi moj, uzima si neki postotak!” kazala bi majka), te je zbog toga jedanput u dva mjeseca posjećivala moga oca na radnome mjestu. S udevicom čiji je muž ubijen hicem u oko nakon svađe u Obitelji zbog posla, i koja je na porodične skupove uvijek dolazila uplakana, razgovarao sam o ljepoti te noći. S iskrenim poštovanjem stisnuo sam mekanu ruku Dželala Salika, u to vrijeme najobljubljenijega, najneobičnijeg i najodvažnijeg turskog kolumnista (ovdje izlažem jedan njegov članak). Za jednim stolom fotografirao sam se sa sinovima, kćeri i unucima pokojnoga gospodina Dževdeta, jednog od prvih bogatih trgovaca muslimana u Istanbulu. Za drugim stolom, za kojim su sjedili Sibelini uzvanici, i ja sam se, skupa sa svim ostalim gostima, kladio kako će se završiti serija *Bjegunac*, koju je tih dana pratila cijela Turska i koja je trebala završiti u prvu srijedu nakon zaruka (dr. Richarda Kimblea traže zbog nekoga zločina, a on bježi, bježi i bježi jer ne može dokazati nevinost!).

Na kraju sam našao Mehmeta kako s Tajfunom, našim školskim prijateljem iz Robert Collegea, uživa sjedeći na barskoj stolici u kutu i pijucka rakiju.

“O, svi su mladoženje tu!” uzviknu Tajfun kad je vidio da i ja sjedam. Ne samo zbog radosti ponovnoga susreta, nego i zbog sret-nih uspomena koje je u nama budila riječ “mladoženje”, licima sve trojice preleti osmijeh pun čežnje. U posljednjem razredu gim-nazije nas trojica smo, mercedesom koji je Tajfunov bogati otac davao sinu za školu, neko vrijeme na podnevnim pauzama odla-zili u iznimno luksuzan bordel u starom pašinskom konaku na padinama Emirgana, i svaki put spavali s istim lijepim i ljupkim djevojkama. A djevojke koje smo nekoliko puta uzeli u automobil i provozali, i uz koje smo se vezali snažnim osjećajima koje smo nastojali prikriti, tražile su od nas kudikamo manje novca nego od ostarjelih zelenaa i pijanih trgovaca s kojima su svaku večer lijegale. Vlasnica bordela, i sama nekoć luksuzna prostitutka, uvijek se prema nama odnosila krajnje uljudno, kao da se srećemo na balu poznatih osoba u Klubu na Bujukadi. Ali, kad god bi nas za vrijeme podnevne pauze vidjela kako u školskim odorama (sako i kravata) sjedimo u predvorju u kojem njezine djevojke, odjevene u minice, navečer puše i čitaju fotoromane čekajući mušterije, glasno bi se nasmijala i viknula: “Djevojkeeee, stigli su mladoženje iz škole!” Naslućujući da bi to moglo razveseliti Mehmeta, naveo sam razgovor na slatke uspomene. Podsjetio sam ih tako na dan kad smo u toploj sobi, u koju se proljetno sunce probijalo kroz žaluzine, zaspali svladani podnevnim umorom nakon vođenja ljubavi, te tako propustili prvi poslijepodnevni sat, i kako nas je, kad smo ušli u razred usred drugoga sata, starija profesorica zemljopisa pitala zašto kasnimo, a mi smo odgovorili da smo učili biologiju, nakon čega je “učiti biologiju” za nas značilo ići u bordel. Prisjetili smo se i toga da su djevojke iz staroga konaka, na čijem je pročelju pisalo Hotel-restoran Hilal, imale botaničke nadimke Cvijet, List, Lovor i Ruža, te smo ugodno procaskali i o razlozima za to. Jednom smo djevojkama otišli u noćni posjet; i baš kad smo se s njima povukli u sobe, došao je jedan glasoviti bogataš i sa sobom doveo poslovne partnere Nijemce. Kucali su nam na vrata, djevojke su navrat-nanos morale napustiti sobu i otići kat niže, da im otplešu trbušni ples. Nama su pak, za utjehu, dopustili da sjednemo za udaljeni stol u restoranu i nijemo ih gledamo kako plešu. S čežnjom smo razgovarali o tome s kakvim smo golemim osjećajem sreće gledali trbušni ples što su ga izvodile naše djevojke odjevene u svjetlucavu plesnu odjeću sa šljokicama, ali ne da očaraju kicoše, nego nas trojicu, i pri tom smo osjećali kako nismo samo zaljubljeni, nego i spremni da taj doživljaj ne zaboravimo dok smo živi. Kad bih se za ljetnih praznika vratio iz Amerike u Istanbul, Mehmet i Tajfun su mi željeli pokazati čuda s kojima su se susretali u tim skupim kućama, koje su sa svakim novih načelnikom gradske policije doživljavale neku promjenu. Primjerice, u Ulici Siraselviler nalazila se sedmokatnica koja je nekoć pripadala Grcima, i u kojoj bi policija svakodnevno, no uvijek na nekom drugom katu, provela raciju i sve pečatila, tako da su djevojke morale klijente primati svaki put na novome katu, ali uvijek u okruženju istoga namještaja i ogledala. U jednoj sporednoj uličici na Nišantašu nalazila se vila čiji su zaštitari odbijali i tjerali

goste i zainteresirane mušterije koji im se nisu činili dovoljno imućnima. "Luksuzna" Šermin, koju sam nešto ranije vidio na ulazu u hotel, vozila je još prije dvanaest godina plymouth 62; navečer bi autom napravila koji krug oko hotela Park i Diva te po Taksimu, nakratko parkirala i čekala mušterije za dvije-tri njegovane djevojke u autu, a ako je prethodno bilo ugovoreno telefonom, nudila je čak "usluge kod kuće". Iz nostalgичnih priča mojih prijatelja zaključivao sam da su oni na tim mjestima i s tim djevojkama imali kudikamo sretnije trenutke od onih koje su im mogle pružiti "dobre" djevojke koje su strepile nad svojom čednošću i "poštenjem".

Fusun nisam vidio za njezinim stolom, ali nije bila otišla jer su ondje još uvijek sjedili njezini roditelji. Naručio sam još jednu rakiju i pitao Mehmeta za nove adrese i novosti. Tajfun je u šali rekao da bi mi mogao dati adrese mnogih novih i luksuznih bordela, te mi ljutito pričao o poznatim licima iz turskoga parlamenta koje je čudoredna policija hvatala u prepadima na bordele; o oženjenim poznanicima koji najednom okrenu glavu i gledaju kroz prozor kako im se u prostoriji za čekanje pogledi ne bi sreli, o sedamdesetogodišnjem kandidatu za premijera, za kojega je objavljeno da je umro kod kuće, ženi na rukama, iako mu je srce otkazalo u krevetu nekoga luksuznog bordela s pogledom na Bospor, i u čvrstom zagrljaju s dvadesetogodišnjom Čerkeski- njom, te o mnogim drugim imenima sa zabavnoga popisa osoba iz vojnih i političkih krugova. U pozadini se čula ugodna i nježna glazba, budeći uspomene u nama. Primijetio sam da Mehmet ne želi govoriti cinično i ljutito kao Tajfun. Spomenuo sam mu da se Nurdžihan vratila u Tursku kako bi se udala i još dodao kako je Sibel rekla da joj se sviđa.

"A sada pleše s tvorničarem Zaimom", reče Mehmet.

"Da budeš ljubomoran", odgovorih ne pogledavši u tom smjeru. Mehmet se najprije malo skanjivao, a onda mi je pošteno priznao da mu je Nurdžihan vrlo privlačna, da bi, naravno, i on mogao sjesti kraj nje i udvarati joj se ako "stvarno misli ozbiljno" te da će mi, ako sve dobro krene, do kraja života biti zahvalan. "Pa zašto od početka nisi bio drag prema djevojci?"

"Ne znam. Naprosto nisam mogao."

"Vratimo se", rekoh, "da ti netko ne zauzme mjesto."

Dok sam se, ljubeći se i grleći s brojnim uzvanicima, vraćao prema našem stolu, na trenutak bacih pogled na plesni podij da provjerim kako se razvijaju stvari sa Zaimom i Nurdžihan, ali ugledah Fusun... Plesala je s Kenanom, mladim i zgodnim novim namještenikom iz Satsata... Bili su preblizu jedno drugom... Osjetih kako mi se trbuhom širi jaka bol. Sjedoh za stol.

"I, ima li kakvih novosti?" upita Sibel. "Zar nikako nije išlo? Isto je i s Nurdžihan. Zaim ju je oduševio. Gle samo kako plešu! Ne žalosti se, zaboravi!"

"Ne, ne. Mehmet je pristao."

"Pa zašto si onda tako smrknut?"

"Uopće nisam."

"Dušo, vidi se da nešto ne valja!" reče Sibel smijući se. "Što ti je? No dobro, nemoj više piti!"

Kad je pjesma završila, odmah su počeli svirati novu, ovaj put laganiju i osjećajnu. Za stolom zavlada duga, vrlo duga tišina, a ja bolno oćutjeh kako u moju krv ulazi otrov ljubomore, iako nisam želio prihvatiti da je osjećam. I po ozbiljnim i pomalo ljubomornim pogledima uzvanika koji su pratili ples osjećao sam da su se parovi na podiju još više primaknuli jedno drugom. Ni Mehmet ni ja nismo gledali u tom smjeru. Brat je nešto kazao, ne pamtim više što, ali se sjećam da sam se trudio uključiti u taj razgovor kao da se radi o nečemu vrlo važnom. No kad je ubrzo zaszvirala još sladunjavija i "romantičnija" pjesma, svi su - i Berin, i Sibel, i svi ostali, a ne samo moj brat - krajičkom oka pratili tijesno pripijene plesače. Nikako se nisam mogao pribrati.

"Što si rekla?" upitah Sibel.

"Molim? Ništa. Jesi li dobro?"

"Da Srebrnom lišću pošaljemo poruku, neka naprave malu pauzu."

"Zašto? Ma pusti goste da plešu!" odvrati Sibel. "Gle, čak i naj- stidljiviji plešu s djevojkama na koje su bacili oko. Vjeruj mi, polovica muškaraca će se na kraju oženiti tim djevojkama."

Nisam pogledao onamo. Izbjegavao sam također da mi se pogled susretne s Mehmetovim.

"Gle, dolaze!" reče Sibel.

Na trenutak mi je poskočilo srce jer sam pomislio da dolaze Fusun i Kemal. No to su bili Nurdžihan i Zaim, vraćali su se za stol. Srce mi je još uvijek ubrzano kucalo. Skočio sam s mjesta i uhvatio Zaima pod ruku.

"Dodi, naručit ću ti u baru nešto vrlo posebno", rekoh i odve- doh ga onamo. Dok sam se u mnoštvu ljudi ponovo ljubio i grlio s brojnim uzvanicima, Zaim se šalio s dvjema djevojkama koje su se očito zanimala za njega. Jedna je bila visoka i crnokosa, povinutoga osmanlijskog nosa, a kad sam uhvatio nesretne poglede druge, prisjetio sam se govorkanja da je prije nekoliko ljeta do ušiju bila zaljubljena u Zaima i da se čak pokušala ubiti.

"Sve djevojke padaju na tebe", rekoh čim sjedosmo u bar. "U čemu je tvoja tajna?"

"Vjeruj mi, ne radim ništa posebno."

"Ničega posebnog nije bilo ni s njemačkom manekenkom?"

Mrtav-hladan, Zaim se nasmiješi kao netko tko skriva istinu. "Uopće mi se ne sviđa što me svi smatraju zavodnikom", reče malo poslije. "Kad bih našao nekoga iznimnog poput Sibel, i ja bih se odmah oženio. Od srca ti čestitam, Sibel je doista savršena djevojka. I po očima ti se vidi da si sretan."

“Trenutačno baš ne toliko. O tome želim razgovarati s tobom. Pomoći ćeš mi, zar ne?”

“Znaš da ću za tebe sve učiniti”, reče gledajući me ravno u oči. “Imaj povjerenja u mene i reci što te muči.”

Dok je barmen pripremao piće za nas, pogledao sam prema plesačima: da vidim je li Fusun, ponesena romantičnom glazbom, već naslonila glavu na Kenanovo rame. Taj rubni dio plesnog podija bio je mračan, i koliko god se trudio, nisam to mogao gledati bez boli.

“Imam jednu daljnju rođakinju po majci”, počeh govoriti gledajući prema plesačima. “Zove se Fusun.”

“Je li to ona što je sudjelovala u natjecanju za mis? Upravo pleše.”

“Otkud znaš?”

“Preljepa je”, reče Zaim. “Stalno je viđam kad prolazim pokraj onog butika na Nišantašu. Kao i svi prolaznici, usporim i bacim pogled unutra. Njezina ljepota ne izlazi čovjeku iz glave. To svi znaju.”

“Ona mi je ljubavnica”, rekoh strahujući da bi Zaim mogao reći nešto neprilično. Na prijateljevu licu pokaza se tračak ljubomore. “Boli me čak i spoznaja da sada pleše s nekim drugim. Vjerojatno sam ludo zaljubljen u nju. Nekako se moram izvući iz svega toga, zapravo ni ne želim da to predugo traje.”

“Da, djevojka je fantastična, ali tvoja situacija doista nije sjajna”, reče Zaim. “Zapravo, takve veze ni ne mogu predugo trajati.” Nisam pitao zašto ne bi mogle. Zaimovim licem kao da je preletjela sjena prezira i ljubomore, no nisam se na to obazirao. Shvatio sam da mu neću odmah moći reći što tražim od njega. Najprije sam htio da postane svjestan dubine i iskrenosti moga odnosa s Fusun i da prema tome osjeća poštovanje. No bio sam pijan; i tek što sam počeo govoriti što osjećam prema njoj, osjetio sam da mogu govoriti samo o nebitnim stranama svoje veze i da bi me Zaim, počnem li spominjati emocije, mogao smatrati slabim i smiješnim, pa me i osuditi iako je i sam imao desetke takvih veza. Od njega zapravo nisam očekivao da zna koliko su moji osjećaji iskreni, nego da shvati činjenicu da sam sretan i rođen pod sretnom zvijezdom. Kad s ove vremenske distance govorim o tom događaju, svjesniji sam toga svog očekivanja jer ga danas mogu bolje sagledati; no dok smo obojica gledali Fusun kako pleše, zbrkano sam pričao Zaimu o tome što se događalo između mene i Fusun. Mojim kratkim, ali prodornim pogledima nisu mogli promaknuti tragovi ljubomore na njegovu licu, no uvjeravajući samoga sebe kako od njega ne očekujem ljubomoru, nego razumijevanje, govorio sam mu o tome da sam prvi muškarac s kojim je spavala, o sreći koju osjećamo kad vodimo ljubav, o ljubavnim svađama i nekim neobičnim stvarima koje su mi toga trenutka padale na um. “Ukratko”, rekoh ponesen nekim nadahnućem, “ako postoji nešto što u ovome trenu najviše želim, to je da ne izgubim Fusun dokle god živim.”

“Shvaćam.”

Osjetio sam olakšanje zbog toga što je moju priču prihvatio s muškim razumijevanjem, ne prigovarajući mi da sam sebičan i ne donoseći prosudbe o mojoj ljubavnoj sreći.

“Sad me pak uznemirava to što pleše s Kenanom, mojim mladim i marljivim suradnikom iz Satsata. Želi me napraviti ljubomornim, igra se s mladićevim namještenjem... Naravno, bojim se i da bi je on mogao shvatiti ozbiljno. Kenan bi zapravo bio idealan muž za nju.”

“Shvaćam”, reče Zaim.

“Sad ću Kenana pozvati za očev stol. A tebe molim sljedeće: odmah nakon toga priđi Fusun i pobrini se za nju; sportskim jezikom kazano, ne dopusti joj da se razigra da ne bih večeras umro od ljubomore i da nekako prebrodim ovu noć ne razmišljajući o otpuštanju Kenana. Budući da su sutra prijemni na sveučilištu, Fusun i njezini uskoro će otići. A i toj nemogućoj ljubavi ionako će ubrzo doći kraj.”

“Ne znam hoće li se tvoja cura večeras zainteresirati za mene”, reče Zaim. “A tu je još jedan problem.”

“Koji?”

“Vidim da Sibel želi držati Nurdžihan podalje od mene. Želi je spojiti s Mehmetom. Ali, ja sam joj se vjerojatno svidio. I ona meni. Želim da i ti meni pomogneš u tome. Mehmet mi je prijatelj, ali neka borba bude ravnopravna.”

“Što ja tu mogu učiniti?”

“Večeras ionako ne bih mogao ništa više poduzeti jer su Sibel i Mehmet tu, no zbog tvoje djevojke večeras se više neću ni zanimati za Nurdžihan. A ti ćeš mi to nadoknaditi. Obećaj mi da ćeš na nedjeljni piknik u mojoj tvornici dovesti i Nurdžihan.”

“Obećavam.”

“Zbog čega me Sibel ne želi blizu Nurdžihan?”

“Zbog tvojih zavodničkih uspjeha, njemačkih manekenki, trbušnih plesačica... Sibel to ne voli. Prijateljicu želi udati za čovjeka u kojega se može pouzdati.”

“Molim te, reci joj da nisam tako loš.”

“To joj i govorim”, rekoh ustajući. Nakratko smo zašutjeli. “Hvala ti za nesebičnu spremnost da mi pomogneš. Ali, vodeći brigu o Fusun, pripazi da se ne zaljubiš u nju! Vrlo je slatka.”

Na Zaimovu se licu pojavi osmijeh tako pun razumijevanja da, makar i nakratko, osjetih olakšanje nimalo se ne postidjevši ljubomore.

Na povratku sjedoh za majčin i očev stol. Ocu, koji je već bio poprilično podnapit, rekoh da za stolom satsatovaca sjedi i jedan naš mladi, vrlo pametni i marljivi namještenik, Kenan, i da ga želim s njime upoznati. Da ne bih izazvao ljubomoru drugih na-

mještenika, koji su sjedili za prilično udaljenim stolom, u očevo sam ime napisao poruku, dao je Mehmetu Aliju, konobaru koji nas je poznavao još od otvorenja hotela, i zamolio ga da je proslijedi Kenanu čim glazbenici naprave predah. U jednome trenutku majka je pružila ruku kako bi ocu uzela čašu, rekavši mu da je dosta rakije, ali se piće prolilo po njegovoj kravati. Kad je oglašen prestanak plesa, počeli su nam služiti sladoled u čašama. Mrvice kruha, čaše s tragovima ruža na rubovima, umrljane ubruse, pune pepeljare, upaljače, prazne i prljave tanjure i izgužvane kutije cigareta doživljavao sam kao odraz zbrke u svojoj glavi i bolno zamjećivao kako se ta noć bliži kraju. Tih godina svi smo s užitkom pušili prije nego što bismo prešli na novo jelo.

U jednom trenutku popeo mi se u krilo dječak od šest-sedam godina, a Sibel, koja je dijete iskoristila kao izgovor, dojurila je do našega stola, sjela pokraj mene i počela se igrati s njim. Kad je majka pogledala dijete koje je Sibel primila u naručje i rekla "Baš ti dobro stoji!" već se plesalo. Malo poslije za naš je stol sjeo mladi, zgodni i elegantno odjeveni Kenan te rekao da mu je bila velika čast upoznati se s bivšem ministrom vanjskih poslova, koji se upravo spremao otići, i s mojim ocem. Kad se ministar udaljio klimavim hodom, objasnio sam ocu da Kenan jako dobro zna problematiku širenja Satsata u unutrašnjost te da se posebice zanima za Izmir; potom sam ga na sva usta hvalio, usto tako glasno da i moji, i svi gosti oko nas, mogu čuti o čemu govorim. Otac i njemu počeo postavljati pitanja kakva je postavljao svim "namještenicima" koje je primao u svoju tvrtku: "Mladiću, koliko stranih jezika znate, čitate li knjige, imate li kakav hobi, jeste li oženjeni?" "Nije oženjen", reče majka. "Maloprije je divno plesao s Nesibinom kćeri Fusun." "Da je ne ureknem, ta je djevojka izrasla u pravu ljepoticu!" reče otac. "Gospodine Kenane, ne dopustite da vas otac i sin gnjave razgovorima o poslu. Sad ste vjerojatno zaokupljeni zabavom s mladim prijateljima." "Ne, milostiva gospođo, imati prigodu upoznati se s gospodinom Mumtazom i s vama, velika je čast." "Jako uglađen i uljudan gospodin", šapnu mi majka. "Da ga pozovemo jedne večeri?"

Majka je to izgovorila šapatom, ali tako da je i Kenan može čuti. Kad se majka pretvarala da samo nama povjerava kako joj se netko svidio i kako ga poštuje, onda je željela da to čuje i osoba koju hvali, pa bi njegovu posramljenost tim riječima smatrala dokazom svoje snage i smješkala se. I dok se upravo tako smješkala, Srebrno lišće počelo je izvoditi vrlo laganu i osjećajnu pjesmu. Vidio sam da je Zaim pozvao Fusun na ples. "Razgovarajmo sada o Satsatu i njegovu širenju u unutrašnjost kad je već i otac tu", predložih. "Zar ćeš sada, na svojim zarukama, govoriti o poslu?" upita majka. "Cijenjena gospođo", obrati se Kenan majci, "možda ne znate, ali vaš sin tri-četiri dana u tjednu, kad svi odu svojim kućama, ostaje u uredu i radi do kasno u noć." "Ponekad i gospodin Kenan ostane sa mnom raditi", dodadoh. "Da", potvrdi Kenan, "zna nam biti jako zabavno. Ne samo da radimo do ranih jutarnjih sati, nego i slažemo rime s imenima dužnika." "Što radite s čekovima bez pokrića?" upita otac. "Volio bih da zajedno porazgovaramo o tome sa Satsatom i njegovim prodavačima, dragi oče", rekoх.

Dok je orkestar izvodio laganu, osjećajnu pjesmu, razgovarali smo o inovacijama koje smo kanili uvesti u Satsat, o mjestima za provod na Bejogluu u vrijeme kad je otac bio mlad kao Kenan, o metodama gospodina Izaka, prvoga očeva računovođe, kojemu smo svi skupa nazdravili okrenuvši se prema njegovu stolu, o ljepoti noći i mladosti i o "ljubavi" (očev izraz) - otac je kroz šalu opet naveo razgovor na tu temu. Unatoč ustrajavanju da mu odgovori na postavljeno pitanje, Kenan se nije izjasnio je li zaljubljen. Majka je ispitivala Kenana o njegovoj Obitelji, a kad joj je rekao da mu je otac radio u gradskoj komunalnoj službi i da je godinama vozio tramvaj, rekla je: "Ah, kako su ti stari tramvaji bili lijepi, zar ne?"

Više od polovice uzvanika već je bilo na nogama, a i ocu su se u međuvremenu počele sklapati oči. Stoga su se digli i njih dvoje, svakome od nas dali po poljubac, a na odlasku je majka, gledajući ravno u Sibel, a ne u mene, rekla: "A ni ti, sinko, nemoj predugo!" Kenan se htio vratiti za stol prijatelja iz Satsata, ali ga nisam pustio da ode. "Neka trgovina bude u Izmiru", rekoх, "no porazgovarajmo o tome i s bratom. Nećemo se tako lako naći sva trojica." Kad sam mu za našim stolom htio predstaviti Kenana, brat (znao ga je odavno) zafrkantski podiže lijevu obrvu i reče da sam dobro "potegnulo". A onda pogleda Berin i Sibel te im očima pokaza čašu u mojoj ruci. Da, točno u tom trenu iskapio sam duplu. Jer, kad god sam vidio Zaima i Fusun kako plešu, obuzela bi me neka glupa ljubomora, a rakija mi je bila lijek. Bilo je vrlo glupo biti ljubomoran na njih dvoje, no dok je brat Kenanu objašnjavao poteškoće u vezi s naplatom čekova, svi za našim stolom, uključujući i Kenana, gledali su kako Zaim i Fusun plešu. Čak je i Nurdžihan, koja im je bila okrenuta leđima, osjećala da Zaim poklanja pažnju nekoj drugoj i zbog toga se uznemirila. U jednome času rekoх samome sebi: "Sretan sam." Unatoč posvemašnjem pijanstvu, osjećao sam da sve ide svojim tokom. Opazivši i na Kenanovu licu nemir sličan svome, a brižan kao svi poslodavci, pred tog svog ambicioznog i neiskusnog prijatelja, koji je netom bio ispustio djevojku iz naručja, stavih jednu utješnu rakiju, i to u fićoku iz kakvoga sam i ja pio. Istoga trena i Mehmet napokon pozva Nurdžihan na ples, našto mi se Sibel okrenu i veselo namignu. "Dosta je, dušo", reče ljupko, "ne pij više!"

Ponesen tom Sibelinom ljupkošću, pozvao je na ples. No čim smo zašli u mnoštvo plesачa, shvatio sam koliko je odluka bila pogrešna. Pjesma *Sjećanje na to ljeto*, koju je izvodilo Srebrno lišće, kod Sibel je snažno oživila divne uspomene na prošlo ljeto, kad smo oboje bili beskrajno sretni (priželjkujem da baš takvu plimu uspomena izazovu i predmeti u mojem muzeju), i ona se zaljubljeno privi uža me. Što bih sve dao da sam i ja, s istom iskrenošću, mogao zagrliti svoju zaručnicu s kojom sam trebao provesti sav svoj život i koju sam te večeri napokon dobro razumio! No u mislima mi je bila Fusun. Trudio sam se vidjeti je u mnoštvu plesачa, no istodobno sam se susprezao ne htijući da svjedoči Sibelinoj i mojoj sreći. Izlaz sam našao u tome da dobacujem parovima koji su plesali i zbijam šale. Oni su se dobrohotno smijali, kao što je i red smješkat se čovjeku koji se napio

na kraju svojih zaruka.

U jednom trenutku našao sam se rame uz rame s tada popularnim kolumnistom. "Gospodine Dželale, ljubav i kolumna ne sliče jedna na drugu, zar ne?" upitah ga. A kad smo se našli pokraj Nurdžihan i Mehmeta, ponašao sam se prema njima kao da su već dugo skupa. Na francuskom sam nešto dobacio gospođi Zumrut, koja se, kad god bi došla k nama u goste, u svakoj prigodi obraćala majci na francuskome pod izgovorom da ne želi da je sluškinje prisluškuju. Pa ipak, goste kojima sam se obraćao nije nasmijavala lucidnost mojih šala, nego sama činjenica da sam ih zbijao pijan. Sibel je bila odustala od nauma da sa mnom otpleše nezaboravan ples te mi je na uho šaptala koliko me voli, da sam jako simpatičan kad se napijem, da se ispričava ako me je gnjavila svojom strašću da spaja ljude, no da je sve to činila radi sreće naših prijatelja, te da se nepouzdan Zaim, nakon Nurdžihan, sada nabacuje onoj mojoj dalekoj rođakinji. Mršteći se, rekao sam joj da je Zaim zapravo veliki dobričina i jako pouzdan prijatelj. I dodao kako se i sam pita zbog čega se ona prema njemu ponaša tako loše.

"Zar ste Zaim i ti razgovarali o meni? Što kaže?" upita Sibel. U tišini koja je zavládala između dviju pjesama opet se nađosmo pokraj Dželala Salika, s kojim sam se maloprije našalio. "Našao sam što povezuje dobru kolumnu i ljubav, gospodine Dželale", reče. "A to bi bilo?" upitah. "I ljubav i dobra kolumna moraju nas, dakako, odmah usrećiti. No ljepota i snaga i jedne i druge izravno je povezana s tim koliko ćemo ih pamtit." "Maestro, molim vas da jednoga dana pišete i o tome!" rekoh, no on više nije slušao mene, nego tamnoputu gospođu s kojom je plesao. Istoga trena ugledah pokraj nas Fusun i Zaima. Primaknuvši glavu njegovu vratu, Fusun mu je ispotiha nešto govorila, a Zaim se, sretan, smješкао. Osjetio sam da nas ne samo Fusun, nego i Zaim, izbliza jako dobro primjećuju, no da, vrteći se u ritmu glazbe, hine da nas ne vide.

Pazeći da ne narušim plesni ritam, poveo sam Sibel prema njima; snažno smo udarili s boka, kao piratska galija koja prati trgovački brod, sustigne ga i pramcem se zarije u nj.

"Uh, oprostite!" rekoh. "Pa to sve vi! Kako ste?" Sretan i posve zbunjen izraz na Fusuninu licu naveo me da se priberem i smjesta naslutim da bi mi pijanstvo moglo biti dobra isprika. Pustivši Si- belinu ruku, obratih se njoj i Zaimu: "Zaplešite malo vas dvoje!" rekoh. Zaim maknu ruku s Fusunina struka. "Ti misliš da te Sibel dovoljno ne poznaje", rekoh. "A i ti sigurno imaš štošta pitati Zaima." Gurnuo sam ih jedno prema drugom kao da se tobože žrtvujem radi njihova prijateljstva. Kad su namrgođeni Zaim i Sibel zaplesali, Fusunin i moj pogled na trenutak se susretoše. Potom sam je obujmio oko struka i, lagano se vrteći ukrug, odveo je s tog mjesta, uzbuđen poput zaljubljena mladića koji potajice odvodi djevojku.

Kako opisati mir koji me obuzeo kad sam je uzeo u naručje? Nesnosna buka, za koju sam mislio da potječe od žamora brojnih uzvanika, svirke orkestra i udaljenoga huka grada, bila je samo nemir koji sam osjećao zbog razdvojenosti od nje. Cijeloga me ispunila duboka, meka, baršunasta tišina sreće, kao nejaku djecu koja samo u naručju jedne osobe prestanu plakati. Iz Fusuninih sam pogleda razaznao da i ona osjeća istu sreću; osjećao sam da šutnja znači da oboje primjećujemo koliko usrećujemo jedno drugo, i priželjkivao sam da ples nikada ne završi. No ubrzo sam, uznemiren, shvatio da ta šutnja za nju ima posve drugo značenje: zahtijevala je odgovor na pitanje "Što će biti s nama?" kojem sam uvijek do tada izvrđavao okrećući stvari na šalu. Shvatio sam da je radi toga odgovora večeras i došla ovamo. Zanimanje koje su te večeri za nju pokazivali muškarci, divljenje koje sam zamijetio čak i u pogledima djece, ulili su joj samopouzdanje i olakšali bol.

I ona bi mene mogla početi doživljavati kao "prolaznu avanturu". Osjećaj da se proslava bliži kraju u mojoj se pijanoj glavi, koja je u tim trenucima dobro radila, usplahireno miješao sa strahom da bih mogao izgubiti Fusun.

"Ako se dvoje vole onoliko koliko se mi volimo, nitko im ne može stati na put", rekoh i sam se čudeći riječima koje su mi spontano izašle iz usta. "Budući da znaju kako ništa ne može prekinuti njihovu ljubav, ljubavnici poput nas čute u sebi utjehu koja nikada ne umire, čak ni u najtežim danima, pa čak ni kad nehotice jedno drugome čine najokrutnije i pogrešne stvari. No možeš biti sigurna da ću od danas sve dovesti u red. Slušaš li me?"

"Slušam."

Uvjerivši se da nas nitko ne prisluškuje u gomili plesača koja nas je okruživala, nastavih: "Sreli smo se u vrlo nezgodno vrijeme. Na početku nismo mogli znati koliko će naša ljubav biti prava. No napokon ću sve dovesti u red. Sada nam je najvažniji tvoj sutrašnji ispit. Večeras se ne bi trebala zamarati ovim problemima."

"Reci mi što će biti poslije ovoga?"

"Kao i do sada, nađimo se sutra - glas mi je na trenutak zadrhtao - u dva sata, nakon ispita, u Apartmanu Milosrđe. Tamo ću ti na miru iznijeti što kanim dalje. Ako nemaš povjerenja u mene, nikada me više nećeš vidjeti."

"Ne, doći ću ako mi to sada kažeš."

Bilo je prelijepo doticati njezina prekrasna ramena i ruke boje meda i u pijanoj glavi maštati o tome da će mi doći sutra u dva, da ćemo, kao i uvijek do tada, voditi ljubav i da se od nje neću razdvajati dok sam živ, toliko lijepo da sam smjesta shvatio da za nju moram sve učiniti.

"Nitko se neće ispriječiti među nama."

"Dobro, doći ću sutra nakon ispita, a ti ćeš mi reći kako ćeš to izvesti. Nadam se da nećeš prekršiti obećanje."

Rukom sam što je moguće neupadljivije nježno stisnuo Fusu- nine slabine trudeći se da je u ritmu glazbe privučem k sebi. Njezino opiranje budilo je u meni još veću želju. No pribrao sam se naslutivši kako bi moje upinjanje da je pred svima zagrlim mogla protumačiti više kao pijanstvo negoli kao znak ljubavi.

“Moramo sjesti”, rekla je u tom trenutku. “Osjećam da nas gledaju.” Oslobodila se moga zagrljaja. “Odmah idi leći!” prišapnuh joj. “Misli i na ispitu na to koliko te volim!”

Kad sam se vratio, za našim stolom nije bilo nikoga osim Berin i Osmana koji su se, smrknutih lica, prepirali. “Jesi li dobro?” upita Berin.

“Jako dobro”, odgovorih bacivši pogled na neuredni stol i prazne stolice.

“Sibel je prestala plesati, a gospodin Kenan ju je odveo za stol ljudi iz Satsata, igraju neku igru.”

“Dobro je što si plesao s Fusun”, reče Osman. “Smatram pogrešnim to što je majka hladna prema njima. I Fusun i svim drugim ljudima moramo pokazati da se porodica zanima za nju, da smo zaboravili onu glupost s izborom za mis i da se brinemo za nju. Zabrinut sam za tu djevojku. *She thinks she is too beautiful*. Haljina joj je previše otvorena. U šest mjeseci razvila se iz djevojčice u djevojku, procvjetala je kao ruža. Ako se ubrzo ne uda za čestita čovjeka, ubrzo će je početi ogovarati, a to će joj donijeti nesreću. Što kaže?”

“Navodno sutra ima prijemni na sveučilištu.”

“Ali i dalje pleše, zar ne?! Već je prošla ponoć.” Pogledao je za njom. “Stvarno mi se svidio onaj tvoj Kenan. Neka se uda za njega!”

“Da im to kažem?” glasno mu doviknuh udaljavajući se. Jer, od djetinjstva sam činio suprotno od onoga što je brat tražio od mene; stoga nisam zastao pozorno saslušati o čemu je počeo govoriti, nego sam polako krenuo prema drugom kraju vrta.

Godinama sam se prisjećao toga koliko sam bio sretan i raspoložen dok sam u to doba noći išao prema stolu za kojim su sjedili Fusunini i ljudi iz Satsata. Sve stvari bio sam posložio na njihovo mjesto i za trinaest sati i četrdeset pet minuta trebalo je da se nađem s Fusun u Apartmanu Milosrđe. Preda mnom se, baš kao svjetlucava noć na Bosporu, pružao prelijep život obećavajući mi sreću. Šalio sam se s lijepim djevojkama umornima od plesa, čije su haljine nakon svega djelovale izazovnije, s uzvanicima koji su ostali do ponoći, s prijateljima iz djetinjstva i ljubaznim damama koje me poznaju već trideset godina, i šaleći se razmišljao o tome da bih se, u krajnjem slučaju, mogao i oženiti s Fusun, a ne sa Sibel.

Za neurednim stolom ljudi iz Satsata Sibel se uključila u “seansu” prizivanja duhova, koja je više imala veze s pijanstvom negoli sa spiritizmom. Društvo se ubrzo razilo kad se “pozvani duhovi” nisu oglasili na taj ne baš previše ozbiljni poziv. I Sibel je prešla za slobodan susjedni stol i sjela pokraj Fusun i Kenana. Odmah su počeli razgovarati pa sam im se i ja htio pridružiti, no Kenan je, ugledavši me, istoga časa pozvao Fusun na ples. Ali, i ona je mene vidjela te ga je odbila rekavši da ju je nažuljala cipela. Kao da se doista radilo samo o plesu, a ne o Fusun, Kenan je ustao i otišao s nekom drugom djevojkom otplesati neki od tada modernih, brzih plesova. Tako je mene zapala stolica između Fusun i Sibel, na rubu Satsatova stola koji se bio poprilično ispraznio. Sjeo sam između njih dviju. Kako bih samo volio da nas je tada netko fotografirao te da tu fotografiju sada mogu izložiti poslije tolikih godina!

Nakon što sam sjeo, obuzela me radost jer sam čuo da razgovaraju o prizivanju duhova, i to s uzajamnim poštovanjem i ne baš previše prisno, kao da su gospođe s Nišantaša koje se godinama poznaju iz viđenja i međusobno poštuju. Fusun je rekla da sigurno postoji duša “kao što to i naučava naša vjera” (mislio sam da je slaba u vjerskoj naobrazbi), ali da je grijeh i protivno vjeri to što se mi koji živimo na ovome svijetu trudimo stupiti u kontakt s dušama na onome svijetu. Bile su to riječi njezina oca koji je sjedio za susjednim stolom i kojemu je uputila kratak pogled.

“Ne slušajući oca, prije tri godine otišla sam na jednu seansu prizivanja duhova, iz čiste radoznalosti; priređivali su je moji prijatelji iz škole”, nastavi Fusun. “Bez razmišljanja sam na papir napisala ime jednoga svog prijatelja iz djetinjstva, kojega sam jako voljela i s kojim sam bila izgubila svaki kontakt... A kad se javila duša osobe čije sam ime - ne vjerujući u to - napisala iz čiste zafrkancije i zabave, strašno sam se pokajala.”

“Zbog čega?”

“Po podrhtavanju šalice za kavu odmah sam shvatila da je moj ‘izgubljeni’ prijatelj Nedždet pretrpio veliku bol. Svaki put kad se šalica zatresla sama od sebe, osjetila sam da mi želi nešto reći. A onda se najednom umirila... Svi su mi rekli da je ta osoba umrla... Otkud bi to mogli znati?”

“Doista, otkud?” upita Sibel.

“Iste večeri, tragajući u ormaru za izgubljenom rukavicom, na dnu ladice našla sam maramu koji mi je Nedždet darovao prije mnogo godina. Možda je to bila slučajnost... No ja nisam tako mislila. Iz toga sam izvukla pouku: kad nam umru dragi ljudi, ne bismo ih trebali prizivati na seansama i time im dodijavati... Umjesto toga, mnogo bolju i trajniju utjehu mogu nam pružiti predmeti koji nas podsjećaju na njih, recimo, neka naušnica.” “Fusun, drago dijete, pođimo kući!” oglasi se teta Nesibe. “Ujutro imaš ispit, a i ocu se oči sklapaju, pogledaj ga!”

“Majko, još samo minutu!” reče Fusun odlučno.

“Ni ja ne vjerujem u prizivanje duhova”, reče Sibel. “No pozovu li me, ne propuštam priliku jer želim vidjeti čega se ljudi boje.”

“Da čeznete za nekim koga ste voljeli, što biste odabrali: seansu na kojoj ćete s prijateljima prizivati njegov duh, ili nešto što mu je nekoć pripadalo, neku stvar, recimo kutiju cigareta?” upita Fusun.

Dok je Sibel smišljala odgovor, Fusun naglo ustade, nagnu se prema susjednom stolu, uze neku torbu i stavi je pred nas. "I ova torba me podsjeća na meni vrlo neugodan događaj, na to koliko sam se sramila zato što sam vam prodala krivotvorinu."

Ja nisam bio shvatio da je to baš "ona" torba, čak i kad sam je vidio na Fusuninu ramenu. Ali, nisam li je kratko prije najsretnijeg trenutka u svome životu kupio u butiku gospođe Šenaj i poslije, kad sam na ulici susreo Fusun, odnio u Apartman Milosrđe? I jučer je bila ondje. Kako to da se najednom stvorila na ovome mjestu? Bio sam posve zbunjen, kao da je netko preda mnom izveo neki opsjenarski trik.

"Ta vam torba izvrsno pristaje", reče Sibel. "Tako lijepo ide uz vašu narančastu haljinu i šesir, da sam vam pozavidjela čim sam vas ugledala. Pokajala sam se što sam je vratila. Doista ste lijepi."

Shvatio sam da gospođa Šenaj ima dosta krivotvorenih torbica. Vjerojatno je u izlog butika *Champs-Élysées* stavila novu nakon što mi je tu prodala. Možda je Fusun posudila jednu za ovu noć.

"Niste više navraćali u butik *Champs-Élysées* nakon što ste otkrili da je torba krivotvorena", reče Fusun i umilno se nasmiješi Sibel. "To me je rastužilo iako ste, dakako, apsolutno u pravu." Otvorila je torbu i pokazala nam unutrašnjost. "Naši majstori izrađuju izvrsne replike europske robe, svaka im čast... Pa ipak, oko znalca poput vas ipak smjesta uoči da se radi o krivotvorini. Htjela bih vam još nešto reći." Na trenutak se zagrcnula i zašutjela, pomislio sam da će briznuti u plač. No pribrala se, skupila obrve i počela govoriti; mislim da je svaku izgovorenu riječ brižno smislila kod kuće: "Za mene je posve nevažno dolazi li nešto iz Europe, ili ne... Je li originalno, ili pak nije, ni to me ne zanima... Ja mislim da ljudi ne žele posjedovati neku stvar ne zbog toga što je krivotvorena, nego iz straha da bi mogla izgledati jeftino. Smatrati robu vrijednom ne zbog njezine stvarne vrijednosti, nego zbog marke, za mene je posve pogrešno. Ima i ljudi koji pridaju važnost riječima koje netko izgovara, a ne njegovim osjećajima... (Okrenula me pogledom.) Ova će me torba godinama podsjećati na vašu noć. Iskrene čestitke, bila je nezaboravna." Ustala je, oboma nam stisnula ruku i poljubila nas u obraze. Upravo kad je htjela krenuti, pogled joj pade na Zaima, koji je prilazio stolu pokraj našega. Okrenu se prema Sibel i upita je: "Gospodin Zaim i vaš zaručnik pravi su prijatelji, zar ne?"

"Da, jesu", odgovori Sibel. Dok je Fusun odlazila držeći oca ispod ruke, Sibel reče: "Zašto me je to pitala?" no u njezinu pitanju ne samo da nije bilo omalovažavanja, nego se čak činilo da ju je istinski zavoljela.

S ljubavlju i divljenjem gledao sam za Fusun koja se, između oca i majke, udaljavala laganim korakom.

Zaim je sjeo za naš stol, pokraj mene.

"Za stolom iza tebe, tamo gdje sjede ljudi iz tvoje tvrtke, cijelu su noć zbijali šale na tvoj i Sibelin račun", reče. "Prenosim ti to kao prijatelju."

"Stvarno? Kakve to šale?"

"Kenan je ispričao Fusun, a ona meni... Bila je jako povrijeđena. Jer, svi u Satsatu znaju da se svaku večer nalaziš sa Sibel u tvrtki i da, kad svi odu, vodite ljubav na kauču u šefovu uredu. Šale se odnose na to."

"Što je pak sad?" upita Sibel koja se vratila za stol. "Što te je opet oneraspoložilo?"

BOLNO ISČEKIVANJE

Cijelu noć nisam mogao zaspati. Bojao sam se da bih mogao izgubiti Fusun. Posljednjih smo se tjedana Sibel i ja prilično rijetko sastajali u Satsatu, no ta mi pojedinost više nije bila nimalo važna. Pred jutro sam nakratko zaspao. Čim sam se probudio, obrijao sam se, izašao van i dugo lutao ulicama. Vratio sam se dužim putem prošavši pokraj zgrade bivše Kamene vojarne stare stotinu petnaest godina, koja je pripala Tehničkom sveučilištu i u kojoj je Fusun toga dana polagala prijemni ispit. Pred velikim ulaznim vratima kroz koja su brkati osmanlijski vojnici s fesom na glavi nekoć odlazili na obuku, sjedili su jedni iza drugih majke s maramama i očevi s cigaretama u ruci, i čekali svoju djecu. Uzalud sam pogledom tražio tetu Nesibe u mnoštvu ljudi koji su čitali novine, razgovarali ili dokono gledali u nebo. Između visokih prozora kamene građevine još uvijek su se vidjele rupe od metaka koje su vojnici "Operativne armije" ispalili prije šezdeset šest godina rušeći s prijestolja sultana Abdulhamida. Uperivši pogled u jedan od njih, molio sam Boga da pomogne Fusun, koja je unutra rješavala zadatke, i da mi je nakon ispita pošalje razdraganu i veselu.

No Fusun toga dana nije došla u Apartman Milosrđe. Mislio sam da će je ljutnja brzo proći. Kada se jako lipanjsko sunce probilo kroz zastore, a u sobi postalo prilično vruće, kasnila je već dva sata na naš uobičajeni sastanak. Bolio me pogled na prazan ležaj, pa sam opet izašao i lutao. Usput sam gledao vojnike kako u nedjeljno popodne ubijaju vrijeme po parkovima, sretne Obitelji čija djeca hrane golubove, ljude kako s klupa uz more promatraju brodove i muškarce koji čitaju novine, i pritom nastojao uvjeriti samoga sebe da će se Fusun sutra pojaviti u uobičajeno vrijeme. Ali, nije došla ni toga dana, ni poslije.

Svakoga dana u isto vrijeme čekao sam je u Apartmanu Milosrđe. Kada sam shvatio da mi prerani dolasci još više

pojačavaju bol, odlučio sam ne pojavljivati se prije pet do dva. Točno u pet do dva ušao bih u stan drhteći od uzbuđenja. Prvih petnaestak minuta izmjenjivale bi se u meni ljubavna bol i nada; bol koju sam osjećao između grudi i trbuha penjala se i sudarala s uzbuđenjem koje sam osjećao u onome dijelu glave gdje se spajaju nos i čelo. Neprestano sam provirivao kroz zastore na ulicu, i pogled bi mi se zaustavio na hrđavoj uličnoj svjetiljci pred ulazom u zgradu. Malo bih pospremio sobu pozorno osluškujući korake prolaznika na ulici, svega kat ispod; znalo mi se učiniti da odlučan bat ženskih potpetica pripada njoj. Tek kad bi koraci produžili bez usporavanja, prihvatio bih bolnu spoznaju da osoba koja je izašla lagano zatvorivši ulazna vrata zgrade (baš kao Fusun) nije ona, nego netko drugi.

Kako sam proživljavao tih petnaestak minuta u kojima sam postupno spoznao i prihvaćao da se Fusun ni toga dana neće pojaviti, najbolje mogu predočiti satom i upotrijebljenim šibicama koje sam ovdje izložio. Kružeći sobama, provirujući kroz prozor ili pak stojeći u kutu nepokretan kao kip, osluškivao sam uzburkane valove boli u sebi. U stanu su kucali satovi, a ja sam bol nastojao ublažiti igrajući se minutama i sekundama. I dok su minute tekle prema trenutku našega susreta, u meni bi najednom, kao kakav proljetni cvijet, procvala slutnja "da upravo stiže". U tim trenucima priželjkivao sam da vrijeme brže poteče kako bih se što prije susreo s ljubljenom. No tih pet minuta nikako nije prolazilo. Na trenutak bi mi sinulo da se zavaravam, da zapravo ni ne želim da tih pet minuta prođe jer Fusun možda neće ni doći. Točno u dva nisam više bio siguran moram li se radovati što je otkucalo trenutak našega susreta, ili tugovati zbog toga što svaka sekunda poslije dva umanjuje mogućnost Fusunina dolaska. Znao sam da se svake sekunde udaljujem od svoje ljubavi kao putnik na brodu od obale; budući da sam toga bio svjestan, nastojao sam uvjeriti samoga sebe da nije proteklo mnogo vremena otkako je otkucalo dva sata, i u glavi slagao snopiće od minuta i sekunda. Odlučio sam ne tugovati svake sekunde i minute, nego jednom u pet minuta! Tako sam bol osjećao samo jednom u pet minuta. Kad više nije bilo moguće zaniijekati da je proteklo prvih pet minuta, odnosno da je kašnjenje postalo neporeciva činjenica, bol bi se kao igla zabila u mene; u smrtnome strahu utvarao bih da je Fusun uvijek kasnila na naš sastanak desetak minuta (u tome trenu nisam mogao dokučiti koliko je to bilo točno), pa bih prvih nekoliko minuta novoga petominutnog svežnjića manje patio i, pun nade, maštao o tome kako će svaki čas pokucati na vrata i kako ću je najednom ugledati pred sobom, kao i onoga dana kad smo se drugi put našli u majčinu stanu. Utvarao sam da ću se, kad pokuca, ljutiti na nju zato što nekoliko dana nije dolazila, ili da ću joj sve oprostiti čim je ugledam. U ta kratkotrajna maštanja umiješala bi se i sjećanja; tako bi me na nju podsjetila šalica iz koje je pila čaj kad smo se prvi put sastali, ili pak vazica koju je bez ikakva povoda uzimala u ruke nestrpljivo hodajući gore-dolje. Nakon što bih, shrvan beznađem, kraće vrijeme odbijao prihvatiti činjenicu da su prošli četvrti i peti petominutni svežnjić, logika bi me na kraju neumoljivo natjerala prihvatiti da Fusun neće doći ni toga dana. Toga časa bol u meni postala bi nepodnošljiva, pa bih se kao bolesnik sručio u postelju da joj se nekako pokušam othrvati.

ANATOMSKO LOCIRANJE LJUBAVNE BOLI

Na ovome prikazu naših unutarnjih organa, kojim su nekoć istan-
bulske ljekarne reklamirale sredstvo protiv bolova *Paradison*, ja sam za posjetitelje Muzeja obilježio mjesta gdje sam osjećao ljubavnu bol, gdje je postajala jača i odakle se širila. Čitatelju koji ne može posjetiti naš Muzej pojasnit ću da je lijevi gornji dio želuca ishodišna točka te boli. Kad postane snažnijom, bol se odmah počinje širiti u šupljinu između prsa i želuca, kao što se vidi na ovome prikazu. Tada se ne bi osjećala samo u lijevome dijelu tijela, nego bi prelazila i u desni. Činilo mi se da netko u mene zabija odvijač ili usijanu željeznu šipku, i unutra je vrti i poteže; ili da mi se u želucu i trbuhu nakupila jaka kiselina i da su za moje unutarnje organe prionule ljepljive i žareće morske zvijezde. Kad bi se bol pojačala, zahvaćala bi čelo, zatiljak, leđa, moje snove i svaki dio moga tijela, i stezala me kao da me hoće udaviti. Katkad bi se - baš kao što sam obilježio na prikazu - koncentrirala točno oko pupka, gotovo u obliku zvijezde, onda bi se penjala i punila mi usta kao kakva kiselina i opora tekućina budeći u meni paničan strah da ću se ugušiti; natjerala bi me da zaječim, a u cijelome tijelu osjetio bih pulsirajuću bol. Na trenutak bih zaboravio bol kad bih rukom udarao u zid, radio gimnastičke pokrete ili kao sportaš opterećivao tijelo, no i kad je bila najslabija, osjećao sam kako kapa u krvotok kao iz pipe koja se ne da dokraja zavrnuti. Povremeno mi je stezala grlo i otežavala gutanje, katkad se širila prema leđima, ramenima i rukama. No zapravo je uvijek bila u želucu, on joj je bio središte.

Unatoč njezinim opipljivim svojstvima, znao sam da je moja bol povezana s mislima i duševnim stanjem, ali se nisam usudio upuštati u neophodno unutarnje čišćenje da bih je se oslobodio. Budući da nikada prije toga nisam doživio ništa slično, bio sam zbunjen kao razmetljivi zapovjednik koji prvi put u životu mora odbiti napad. Pa ipak, gajio sam nadu koja je bol činila podnošljivom, ali je samim time i produžavala, i u glavi sam imao jako mnogo razloga zbog kojih mi je Fusun

svakoga dana trebala pokucati na vrata.

U trenucima hladnog rasuđivanja mislio sam da se ne ljuti samo zbog zaruka, nego i zbog toga što sam zatajio da se Sibel i ja volimo u uredu, zbog toga što sam na zarukama ljubomorno spletkario i držao je podalje od Kenana i, dakako, zato što mi nikako nije polazilo za rukom riješiti problem s naušnicom, te da me zbog svega toga želi kazniti. Ali, čvrsto sam vjerovao da time kažnjava i samu sebe jer si uskraćuje neponovljive trenutke ljubavne radosti, i da tu kaznu neće moći izdržati. Morao sam prihvatiti bol, skrušeno podnositi njezino širenje tijelom, stisnuti zube i trpjeti je sve dok se Fusun ne vrati i ne prihvati stvari onakvima kakve jesu. No, čim bih pomislio na to, osjetio bih bolno kajanje zbog toga što sam im iz ljubomore poslao pozivnicu za proslavu zaruka, što joj nisam pronašao i vratio naušnicu, što za nju nisam odvojio više vremena i više joj pomogao u matematici, ili zato što joj nisam vratio dječji bicikl i ostao na večeri kod njezinih. Ta pokajnička bol javljala se više kao munjevito probadanje usmjereno prema unutra i širila se prema stražnjem dijelu nogu i plućima izazivajući u meni čudnu slabost. U tim trenucima nisam mogao stajati, pa sam žudio pokajnički se baciti na krevet.

Ponekad sam pomišljao da ne dolazi zbog toga što nije dobro prošla na prijemnom ispitu. Onda bih skrušeno maštao da s njom dugo vježbam matematiku (to mi je ublažavalo bol) i da ćemo po završetku instrukcija voditi ljubav. Prizori vođenja lju- bavi javljali su se skupa s drugim prelijepim trenucima koje smo proveli zajedno, no baš tada počinjao bih se ljutiti na nju zato što je prekršila obećanje da će doći odmah nakon ispita, i što se nije čak ni ispričala zbog toga. Osim te ljutnje osjetio bih i bijes zbog njezinih malih grijehova, kao što su pokušaj da me na zarukama napravi ljubomornim i slušanje šala Satsatovih namještenika na moj račun, pa bih te osjećaje koristio da se distanciram od nje i bespogovorno prihvatim njezinu želju da me kazni.

Usprkos svim tim malim ljutnjama, nadama i drugim samoobmanama kojima sam pribjegavao da se zavaram, morao sam priznati poraz kad sam tjedan poslije, u petak oko pola tri, shvatio da opet neće doći. Bol je postajala okrutna i smrtonosna, i dokrajčivala me kao divlja zvijer koja za žrtvu nema ni trunke sućuti. Ležeći kao mrtvac i udišući njezin miris skriven u plahtama, prisjećao sam se kako smo šest dana prije u istoj postelji vodili ljubav. I dok sam razmišljao o tome kako bez nje neću moći živjeti, najednom u meni planu ljubomora pomiješana s bijesom kojoj se nisam mogao othrvati: palo mi je na um da je možda našla novoga ljubavnika. Istoga časa oćutio sam bol ljubomore; potaknuvši ljubavnu bol u želucu, ta me je bolna ljubomora gurala u neku vrstu propasti. Te sramne misli, koje su me činile slabim i nemoćnim, padale su mi i prije na pamet, no toga ih dana nikako nisam mogao obuzdati: mislio sam da bi moj suparnik mogao biti Kenan, gospodin Turgaj, pa čak i Zaim, ili bilo tko iz mnoštva njezinih obožavatelja. Dakako da će osoba koja toliko uživa u vođenju ljubavi poželjeti spavati i s drugim muškarcem! Usto, na osvetu ju je mogla potaknuti i ljutnja koju je osjećala prema meni. Iako sam dijelom uma koji je još zadržao sposobnost logičkog rasuđivanja mogao zaključiti da je moja ljubomora ipak samo ljubomora, hotimice sam se predao tome ponižavajućem osjećaju koji me je prozeo svom snagom i žestinom. Osjećajući da ću, ne odem li smjesta u butik *Champs-Élysées* i ne vidim li je, poludjeti od gnjeva i ljutnje, izjurio sam iz kuće.

Sjećam se da sam gotovo trčao Avenijom Tešvikije s nadom od koje mi je srce ludo udaralo. Opsjednut mišlju da ću je uskoro vidjeti, nisam ni razmišljao o tome što bih joj mogao reći. Znao sam: čim ugledam Fusun, moja će bol, makar privremeno, nestati. Morala bi me saslušati, želim joj štošta reći, nismo se bili tako dogovorili na plesu, moramo otići u neku slastičarnicu i porazgovarati.

Kad se oglasilo zvonce na vratima butika, srce mi je zastalo. Unutra nije bilo kanarinca. Smjesta mi je bilo jasno da ni Fusun nije tu, no htio sam vjerovati da se od straha i očaja povukla u stražnju prostoriju.

“Izvolite, gospodine Kemale!” javi se gospođa Šenaj s vragolastim osmijehom na licu.

“Možete li mi pokazati torbicu za večernje izlaske, onu iz izloga, ukrašenu bijelim vezom?” upitah tihim glasom.

“Ah, tu! Lijep komad. Imate dobro oko! Kad god nešto lijepo stigne u butik, vi ste prvi koji to primijeti i kupi. Tek je stigla iz Pariza. Zatvarač je urešen dragim kamenom. Unutra su novčanik i ogledalce. Ručni rad.” Tim je riječima hvalila torbicu koju je bez imalo žurbe izvadila iz izloga.

Kroz zastor navratima bacio sam pogled u stražnju prostoriju. Fusun nije bila unutra. Hinio sam da pomno razgledam elegantnu torbicu s cvjetnim uzorkom, uopće ne komentirajući paprenu cijenu koju je tražila za nju. Pakirajući je, vještica reče da svi nadugo i naširoko pričaju o tome kako su zaruke bile predivne. Vidjevši kako joj se lice ozarilo, odvažih se i upitah: “Što je s našom mladom rođakinjom, ne radi danas?”

“Ah, zar ne znate!? Fusun je napustila posao.”

“Stvarno?”

Iz moga pitanja zaključila je da se više ne viđamo, pa joj je sinulo da zapravo tražim Fusun. Gledala me prodorno pokušavajući shvatiti što se događa.

Suspregnuo sam se i nisam više ništa pitao. Unatoč boli koju sam osjećao, pribrano sam gurnuo ruku u džep kako ne bi vidjela da nemam zaručnički prsten. Dok sam plaćao, u ženinim očima opazih neki izraz suosjećanja, kao da nas je zbližilo to što smo oboje izgubili Fusun. Pa ipak, još sam jednom bacio pogled na stražnju prostoriju ne vjerujući da je nema.

“Tako vam je to”, reče žena. “Danas mladi ne žele stjecati novac radom, nego na neki lakši način.”

Ta rečenica, a prije svega njezin kraj, raspalila je u meni gotovo neizdrživu ljubavnu bol i ljubomoru.

Pa ipak, Sibel sam te osjećaje uspio zatajiti. Moja zaručnica, koja je čitala svaki izraz na mom licu i prepoznavala svaku moju novu gestu, ništa me nije pitala. Tri dana nakon zaruka, za večerom - mene je razdirala bol - opomenu me blagim glasom da prebrzo pijem. “Dušo, što je s tobom?” upita. Rekao sam joj da su me dotukle poslovne nesuglasice s bratom. Iako me bol, koja se iz trbuha širila prema gore i sa zatiljka silazila u noge, pitala što toga petka uvečer radi Fusun, opet sam, na Sibelino pitanje što je posrijedi, kao iz rukava izbacio mnoštvo pojedinosti o tobožnjem sukobu s bratom. (Božjom providnošću, sve te moje laži obistinile su se nakon mnogo godina.) “Ma pusti to!” reče Sibel smijući se. “Hoćeš li da ti pričam o podvalama kojima se služe Zaim i Mehmet kako bi se na nedjeljnom izletu zbližili s Nurdžihan?”

NE NAGINJI SE, PAST ĆEŠ!

Kao simbole toga nedjeljnog izleta, a i s nakanom da posjetitelje Muzeja izvedem iz tjeskobna ozračja Apartmana Milosrđe i svojih muka, ovdje izlažem košaru za izlet (ona odražava sintezu tradicionalnog ukusa i onoga nadahnutog francuskim časopisima

o stanovanju i uređenju vrta, koje su čitale Sibel i Nurdžihan), termosicu punu čaja, umjetne dolme²² u plastičnoj kutiji, jaja, sokove Meltem i ovaj elegantni stolnjak Zaimove majke. Ali, neka i čitatelji i posjetitelji Muzeja imaju na umu da svoje patnje ni na trenutak nisam mogao zaboraviti! U nedjelju ujutro najprije smo otišli u tvornicu sokova Meltem, podignutu u Bujukdereu na Bosporu. U zgradama okruženima ogromnim Inginim posterima i išaranima ljevičarskim grafitima, Zaim nas je proveo kroz pogone za pranje i punjenje boca. Tu su, s rupcima i plavim pregačama, radile tihe žene i bučni, veseli šefovi (u tvornici sokova Meltem, čije su reklame preplavile cijeli Istanbul, radilo je samo šezdeset dvoje ljudi). Dok smo obilazili tvornicu, Sibel i Nurdžihan su mi malo išle na živce zbog svoje previše europske odjeće (kožne čizme, otmjeni remeni i košulje od traperi) i samouvjerenog ponašanja, pa sam trudio smiriti svoje tiho srce koje je neprestance otkucavalo u ritmu “Fusun, Fusun, Fusun”.

Ondje smo se svi nagurali u dva automobila i odvezli se u Beogradsku šumu, gdje smo uživali u zelenilu i krajoliku što ga je stotinu sedamdeset godina prije slikao europski slikar Melling. Tu smo se skrasili oponašajući imaginarne Europljane na pikniku. Sjećam se da sam oko podneva legao na travu, promatrao plavetnilo neba i divio se ljepoti i eleganciji svoje zaručnice, koja je od novih konopaca pokušavala složiti njihaljku kao iz starih perzijskih vrtova. Neko vrijeme Nurdžihan, Mehmet i ja igrali smo *devet piljaka*. Udisao sam miris zemlje, borova i ruža koji je s jezera iza brane donosio svjež zrak i razmišljao o tome kako je moj prelijepi život Božji dar i kako je velika glupost, pa čak grijeh, sve te bezuvjetno darovane ljepote trovati ljubavnom boli koja se kao smrt iz moga trbuha širila po cijelome tijelu. Stidio sam se što sam dopustio da me toliko smoždi bol zbog Fusunina odlaska; bol mi je podrivala samopouzdanje, a zbog toga gubitka postajao sam i ljubomoran. Radovao sam se što je i Zaim tu jer sam tada bio siguran da nije s Fusun. U međuvremenu su se Zaim i Nurdžihan udaljili od nas izgovarajući se da idu brati kupine, dok je Mehmet, još uvijek u bijeloj košulji i hlačama na tregere, s kravatom oko vrata, postavljao stol. No činjenica da Fusun toga dana nije bila sa Zaimom nije značila da nije s Kenanom, ili s bilo kojim drugim muškarcem. Ubrzo sam počeo otkrivati da neke zabave nakratko mogu odagnati misli o njoj: razgovor s prijateljima, igre loptom, ljuljanje Sibel na njihaljki kao da je dijete i krv što je curila iz duboke rane na prstenjaku koji sam porezao iskušavajući novi model otvarača za konzerve. Krv nije prestajala teći iz prsta. Je li bila zatrovana ljubavlju? Pošašavio od ljubavi, u jednom trenutku sjeo sam na njihaljku i zaljuljao se svom snagom. Dok je njihaljka propadala prema tlu kao da je puknuo konopac, bol u trbuhu donekle bi popustila; no dok sam u zraku iscrtavao golem luk, a konopci škripali, ljubavna bol bi popustila, na trenutak čak prestala kad bih glavu pognuo naprijed, prema tlu.

“Što to radiš, Kemale, stani, past ćeš!” viknula je Sibel.

Kad je u podne čak i u hladu postalo vruće, rekao sam Sibel da mi prst ne prestaje krvariti, da se ne osjećam dobro i da idem u Američku bolnicu da mi zašiju posjekotinu. Iznenadila se i pogledala me razrogačenih očiju. Ne bih li mogao sačekati do večeri? Trudila se zaustaviti krv iz prsta. Vama čitateljima priznajem: potajice sam otvarao ranu da bi prokrvarila. “Ne bih”, odgovorih joj. “I molim te, ne želim vam kvariti uživanje u ovome lijepom izletu, ispalo bi jako nepristojno da pođeš sa mnom. S njima ćeš se večeras vratiti u grad.” Idući prema autu, osjetih stid zbog suza svoje drage zaručnice i popustljiva pogleda koji mi je opet postavljao isto pitanje (“Što je s tobom?”); slutila je da je problem kudikamo ozbiljniji od prsta. Kako sam je u tom trenu želio zagrliti i zaboraviti svoju patnju i strast! Ako ništa drugo, barem joj otvoriti srce i reći joj što sve proživljavam! Ne rekavši ni jednu nježnu riječ, uđoh u auto zanošeći se kao omamljen i osjećajući da mi srce snažno udara. Sluteći da se nešto događa, prema nama je krenuo Zaim, koji je s Nurdžihan išao brati

22 Punjena paprika ili neko drugo povrće (luk, patlidžan).

kupine. Bio sam siguran da će, susretu li nam se pogledi, smjesta shvatiti kamo idem. O nehinjenoj brizi i tuži moje zaručnice, koju sam promatrao krajičkom oka paleći auto, ne želim ni govoriti jer bi čitatelj mogao pomisliti da sam beščutan.

Vozeći kao lud toga blještavog i vrućeg ljetnog podneva, od Brane do Nišantaša stigao sam za točno četrdeset sedam minuta. Jer, kad god bih nagazio papučicu gasa, bivao sam sve uvjereniji da će Fusun napokon doći u Apartman Milosrđe. Nije li i na naš prvi susret došla tek nakon nekoliko dana? Parkirao sam auto i pojurio jer su preostale točno četiri minute do njezina dolaska (na vrijeme sam se porezao); i dok sam trčao prema stanu, neka me sredovječna žena zaustavi gotovo vičući za mnom: "Gospodine Kemale, gospodine Kemale, imate sreće!"

Stadoh i okrenuh se: "Molim?" rekoh trudeći se prepoznati je. "Na zarukama ste došli za naš stol. Kladili smo se kako će se završiti serija *Bjeginac*... Dobili ste okladu, gospodine Kemale! Dr. Kimble je na kraju dokazao svoju nevinost!"

"Ah, stvarno?"

"Kada ćete doći po okladu?"

"Kasnije!" rekoh joj i odjurih.

Sretan završetak serije o kojoj je žena govorila jamačno je bio navještaj da će Fusun doći. Uvjeren da ćemo za petnaestak minuta voditi ljubav, drhtavim rukama izvadih ključ, otključah i uđoh u stan.

28

UTJEHA STVARI

Četrdeset pet minuta poslije Fusun još nije bila došla. Ležeći na krevetu kao mrtvac, s predanošću umiruće životinje osluškivao sam bol koja mi se iz trbuha širila cijelim tijelom. Već je bila dosegla dubinu i jačinu kakvu dotad nisam osjetio i ovladala cijelim mojim tijelom. Osjećao sam da moram ustati, zabaviti se nekim drugim stvarima, izvući iz takva stanja, da - u najmanju ruku - moram napustiti sobu i pobjeći od jastuka i plahta koje su bile prepune Fusuninih mirisa. Ali to nisam mogao učiniti.

Iskreno sam se pokajao što nisam ostao na izletu s prijateljima. Budući da već cijeli tjedan nismo vodili ljubav, Sibel je zamjećivala da sam malo čudan, no nije mogla dokučiti zbog čega, a nije ni pitala. Meni je pak trebalo njezino razumijevanje i nježnost, utvarao sam da bi mi zaručnica mogla odagnati teške misli. Pa ipak, nisam imao snage ni pomaknuti se s mjesta, a kamoli sjesti u automobil i vratiti se onamo. Nisam se mogao osloboditi boli koja mi se iz želuca, iz leđa, pa čak iz nogu širila cijelim tijelom i oduzimala dah. Ništa nisam mogao učiniti da malo popusti. Sama ta spoznaja pojačavala je gubitnički osjećaj u meni, a on je pak pokretao pokajničku bol, oštru i okrenutu prema unutra, kakva je bila i ljubavna. Nekim čudom naslućivao sam da ću se približiti Fusun samo ako uronim u tu razdiruću bol (kao cvijet koji, sklopivši latice, uroni u samoga sebe) i punom je snagom počnem živjeti. Padalo mi je na pamet da bi ta slutnja mogla biti samo iluzija, ali se nisam mogao obuzdati da ne vjerujem u nju (kao što nisam mogao napustiti stan jer sam se nadao da bi Fusun ipak mogla doći).

Kad bih duboko uronio u svoju bol, to jest dok bi se male ka- ustične bombe rasprskivale u mojoj krvi i kostima kao rakete pri vatrometu, svaka od mnoštva uspomena odvušla bi me nakratko od boli, katkada na petnaestak sekundi, katkada na sekundu ili dvije; potom bi me vraćala u prazninu stvarnosti ostavljajući za sobom još žešću bol. Tu bi prazninu ispunio novi i začuđujuće snažan udar izazivajući bol u prsima i leđima, izvlačeći mi snagu iz nogu. Da bih se oslobodio novog vala boli, nagoniski sam uzimao nešto što budi zajedničke uspomene, stavljao to u usta i kušao, i nakon toga otkrivao da bol uvelike popušta. Tako bih stavio u usta kolačić s orasima i ribizom (u to vrijeme često su ga pravili u slastičarnicama na Nišantašu, a ja sam ga kupovao zato što ga je Fusun jako voljela), i njegov okus oživio bi razgovore koje smo vodili jedući ga i smijući se (gospođa Hanife, žena vratara Apartmana Milosrđe, mislila je da Fusun svaki dan ide k zubaru na katu iznad nas), pa me je to veselilo. Svaki predmet koji bih dotaknuo (ogledalce, vlakić, svemirski pištolj) budio je sjećanja zapretna u njemu i tako me tješio; prisjećao sam se kako je Fusun s "mikrofonom" u ruci (bilo je to staro majčino ogledalce koje je pronašla u jednom od njezinih ormara) plesala oponašajući Hakana Serinkana, poznatoga pjevača i voditelja; kako se igrala mojim vlakićem Ankara Ekspres, koji joj je majka davala da se zabavi dok teta Nesibe šije; kako smo, igrajući se mojim svemirskim pištoljem, nakon svakoga ispaljenog hica morali tražiti propeler koji je nestajao među stvarima razbacanima po sobi i pritom se smijali. Sjećam se: za vrijeme jedne od šutnja (nastupile bi povremeno, kad bi se nad nas nadvili oblaci tuge i u nama izazvali jaku potištenost unatoč tomu što smo bili sretni) Fusun je uzela u ruku posudu za šećer, koju ovdje izlažem, naglo se okrenula prema meni i upitala: "Bi li volio da si gospođicu Sibel upoznao poslije mene?" Znajući da neću moći izdržati užasne bolove u nogama koji će nastupiti nakon što svaka od tih uspomena izgubi moć utjehe, nisam mogao ustati dokle god sam maštao, a dok sam ležao, sve su me stvari poticale da maštam i iznova prizivale naše zajedničke uspomene.

Prvih puta dok smo vodili ljubavi pokraj ležaja je stajao stolić na koji je Fusun brižno odlagala sat. U pepeljari na istome stolu već je tjedan dana ležao opušak njezine cigarete. Uzeo sam ga, udahnuo njegov miris plijesni i paljevine i stavio među usne hoteći ga pripaliti (i možda na trenutak pomisliti da sam postao ona), ali sam odustao bojeći se da će opušak izgorjeti do kraja. Krajem opuška koji je Fusun imala u ustima lagano sam prelazio preko svojih obraza, podočnjaka, čela i vrata, kao brižna medicinska sestra dok previja ranu. Pred očima su mi oživjeli krajolici dalekih kontinenata koji obećavaju sreću, rajski prizori, uspomene na nježne izljeve majčine ljubavi kad sam bio dijete i slike kad me je gospođa Fatma u naručju nosila u džamiju Tešvikije. No ubrzo nakon toga ponovo bi me progutala bol kao olujno, pobješnjelo more. Oko pet sam još uvijek ležao u postelji prisjećajući se da je moja baka poslije djedove smrti promijenila ne samo krevet, nego i cijelu sobu, ne bi li lakše podnijela tugu. Upregnuo sam svu snagu i volju da se uvjerim kako se moram osloboditi toga ležaja, sobe i stvari koje sasvim posebno mirišu na starinu i trenutke sretne ljubavi, a pucketaju i škripe svaka na svoj način, ali je volju nadjačala posve suprotna želja: da ustanem i zagrlim ih. Ili sam otkrivao da stvari u sebi nose moć utjehe, ili sam bio slabiji od bake. Vesela graja i psovke djece koja su igrala nogomet u stražnjem dvorištu vezali su me za krevet, u kome sam ostao do mraka. Kući sam se vratio navečer i popio tri čašice rakije. Da se rana na prstu odavno zatvorila, opazio sam tek kad se javila Sibel i upitala me kako sam.

Do sredine srpnja odlazio sam u Apartman Milosrđe svakoga dana u dva sata. Opažao sam da bol uvijek pomalo popusti kad shvatim da Fusun ni toga dana neće doći, pa bih katkad pomislio da se polako navikavam na njezinu odsutnost; pa ipak, uopće nije bilo tako. Pomagala mi je samo sreća koju sam pronalazio u stvarima oko sebe. Krajem prvoga tjedna nakon naših zaruka jedan je dio moga razuma, nekad veći, nekad pak manji, no uvijek znatan, stalno bio zaokupljen mislima na Fusun i - da se izrazim kao matematičar - za razliku od nade, moja ukupna bol uopće se nije smanjivala, nego je čak rasla. Gotovo da sam odlazio u stan da ne bih izgubio tu naviku, a s njome i nadu da ću je vidjeti.

Tijekom boravka u stanu najviše sam vremena provodio ležeći u našem krevetu i maštajući; dohvatio bih neki predmet koji je isijavao uspomene na našu sreću, primjerice ovaj svemirski pištolj iz djetinjstva, kojim smo se ponekad igrali i pucali jedno na drugo želeći predahnuti od matematike; ovu krckalicu za orahe ili stari sat s balerinom, koji je Fusun vrlo često navijala i na kojemu se zadržao miris njezinih ruku, te bih, prelazeći njima preko lica, čela i vrata, nastojao ublažiti bol. Pa ipak, dva sata poslije - to jest u vrijeme kad smo se nekoć budili iza sna nakon baršunasto nježnoga vođenja ljubavi - smlavljen od tuge i boli teškom sam se mukom uspijevao vratiti u svakodnevicu.

U mom životu više nije bilo sjaja. Sibel, s kojom još uvijek nisam vodio ljubav (pod izgovorom da ljudi u Satsatu znaju za to), doživljavala je svoju bezimenu bolest kao neku vrstu muške pred- bračne panike ili melankoliju koju liječnici još nisu dijagnosticirali; stoga je sve nevolje prihvaćala sa zadivljujućom čvrstinom, pa se i prema meni ophodila jako dobro, potajice okrivljujući sebe što me ne može izvući iz tog stanja. I ja sam prema njoj bio iznimno dobar: s njom i novim znancima posjećivao sam restorane u koje dotad nisam zalazio i bosporske klubove (u ljeto 1975. u njima su istanbulski bogataši pokazivali jedni drugima koliko su sretni i bogati), hodao po zabavama i sa Sibel zbijao šale (s dužnim poštovanjem) na račun njezine prijateljice Nurdžihan, koja se nije mogla odlučiti između Zaima i Mehmeta. Sreću više nisam doživljavao kao nešto što mi je suđeno i na što jednostavno polažem pravo, nego kao blagodat koju sretni, pametni i obzirni ljudi zasluže svojim zalaganjem i poslije se bore da je sačuvaju. Jedne večeri bili smo u Mjesečini, novoootvorenom restoranu na Bosporu, koji su čuvali zaštitari. Dok sam u baru smještenom pokraj maloga mola pio crno vino Gazel (Sibel i društvo smijali su se za stolom), najednom se preda mnom stvori gospodin Turgaj. Kad su nam se pogledi susreli, srce mi zalupa kao da sam ugledao Fusun, a u meni počele kuhati užasna ljubomora i bijes.

SVAKE MINUTE MISLIO SAM NA NJU

Umjesto da mi se, kao i uvijek, uljudno i gospodski nasmije, gospodin Turgaj okrenu glavu na drugu stranu. Nisam ni slutio da će me ta njegova gesta toliko povrijediti. S jedne strane, mislio sam da se čovjek ima pravo ljutiti zato što ga nismo pozvali na zaruke; istodobno, javljala se jaka slutnja da mu se Fusun vratila kako bi mi se osvetila, i upravo me to tjeralo da pomahnitam. Dolazilo mi je da mu priđem i pitam zašto okreće glavu od mene. Možda je baš toga popodneva u garsonijeri na Šišliju vodio ljubav s njom? Osjetio sam da bih mogao poludjeti od bijesa samo zato što su se sastali i razgovarali. Turgaj je prije mene bio zaljubljen u Fusun i vjerojatno je neko vrijeme patio za njom kao i ja, ali ta spoznaja nije umanjila moj bijes i osjećaj poniženosti, naprotiv! U baru sam prilično popio. Grleći Sibel, koja je iz dana u dan bivala sve strpljivija i nježnija prema meni, plesao sam s njom uz pjesmu *Melankolija* Peppina di Capria.

Kad sam sljedećega jutra vidio da ljubomora, koju sam mogao zatomiti samo pićem, opet počinje s jutarnjom glavoboljom, shvatio sam, uspaničen, da bol nije popustila te da postupno raste i očaj. Iako sam istoga jutra otišao u Satsat (Inge me je još uvijek zavodnički gledala s reklama za sokove Meltem) i pozabavio se papirima želeći zaboraviti na sve, na kraju sam morao priznati da bol svakim danom postaje sve jača i da sve opsesivnije mislim na Fusun.

Vrijeme koje je proteklo od našega posljednjeg susreta nije izbli- jedilo moje uspomene, iako sam molio Boga da tako bude, kao što ni bol nije učinilo podnošljivijom. Svaki novi dan počinjao je s nadom da će mi sljedeći biti bolji i da ću je barem malo zaboraviti, no i idućega dana osjećao bih istu bol, istu onu koja mi je ubijala svaku želju za životom i pekla me u trbuhu kao upaljena petrolejska svjetiljka. Kako li sam priželjkivao da rjeđe mislim na nju i da povjerujem kako ću je jednoga dana moći zaboraviti! Unatoč tome, rijetke su bile minute u kojima nisam mislio na nju, točnije - uopće ih nije bilo. Možda tek koji munjevit trenutak, i ništa više. Ti "sretni" trenuci trajali su strašno kratko i, već nakon zaborava od sekund-dvije, petrolejka bi planula sama od sebe kao da njome upravlja automat za stubišnu rasvjetu, te bi mi nastavila trovati trbuh, pluća i nosnu šupljinu, oduzimati mi dah i nanositi patnje koje su zahtijevale dodatni napor da bih se održao na životu.

U posebno lošim trenucima želio sam si bilo kako pomoći, nekome se povjeriti, potražiti Fusun i popričati s njom, posvađati se s osobom prema kojoj sam počinjao osjećati užasnu ljubomoru... Svaki susret s Kenanom izazivao je u meni ljubomoru koja me jednostavno izbacivala iz ravnoteže, ali sam se svom silom trudio suspregnuti da ne prasnem. Znao sam da Fusun i Kenan nisu u vezi; pa ipak, već sama činjenica da joj se na zarukama udvarao i da je sigurno uživala u njegovoj pažnji i koristila je da me napravi ljubomornim, bila je dostatna da prema njemu osjetim odbojnost. Oko podneva sam uhvatio samoga sebe kako tražim povod da Kenana najurim iz tvrtke. Osjetio sam olakšanje pri pomisli da ću na podnevnoj pauzi otići u Apartman Milosrđe i s nadom, pa bila i neznatna, čekati da se pojavi Fusun. Ali, kad ni toga podneva nije došla, sa zebnjom sam shvatio da čekanje postaje neizdrživo i da će biti još gore.

Mučilo me je jedno ubitačno pitanje: kako Fusun izlazi na kraj s tolikim mukama? (No dobro, recimo da nisu kao moje, nego nešto manje.) Sigurno je ubrzo našla nekoga, inače ne bi izdržala... Zadovoljstvo vođenja ljubavi, koje je upoznala prije sedamdeset četiri dana, vjerojatno dijeli s nekim drugim muškarcem, dok ja, idiot, ležim kao mrtvac, trpim bolove i iščekujem da se pojavi. Ne, nisam toliki idiot, samo me je obmanula. Unatoč strahovanjima i napetosti *koje su na proslavi* zaruka stavile na kušnju našu sretnu vezu, zaljubljeno smo plesali, i tada mi je obećala da će doći sutradan, poslije prijemnog ispita. Da je, povrijeđena mojim zarukama, odlučila da se rastanemo - a na to je sigurno imala pravo - zašto bi mi onda lagala? Bol se prometnula u svadljivu ljutnju i potrebu da joj kažem kako se prevarila. Opsjednut kao i mnogo puta dotad, utvarao sam da ću se s njom posvađati, da će se u tu svađu umiješati rajske scene i nezaboravni prizori iz sretnih dana koje smo proveli skupa, i omekšati me, ali da ću se i nakon toga nastaviti prepirati iznoseći joj prigovor za prigovorom. Morala mi je u lice reći da će me ostaviti. Ako je na prijemnom slabo prošla, ja nisam odgovoran za to, a ako me je kanila ostaviti, morao sam to znati, nije li, zaboga, rekla da će biti sa mnom do kraja života, morala mi je pružiti posljednju priliku, a ja bih smjesta pronašao naušnicu i donio joj je, zar misli da će je netko voljeti onoliko koliko je ja volim? Ustao sam i izjurio na ulicu gonjen neizdrživom potrebom da o svemu razgovaramo.

FUSUN VIŠE NE STANUJE OVDJE

Velikim koracima grabio sam prema njihovoj kud. Još prije ugla na kojemu je Aladinov dućan, u meni je počinjao rasti osjećaj neizmjerne sreće zbog svega što me čeka. Smiješeći se mački koja je na srpanjskoj vrelini drijemala u hladu, pitao sam se zbog čega se prije nisam sjetio otići k njima. Bol u gornjem lijevom dijelu trbuha već je bila popustila, a osjećaj slabosti u nogama i umora u leđima posve je nestao. Što sam se više približavao kući, u meni je rastao strah da je ondje neću naći, pa mi je zbog toga srce sve jače lupalo. Što bih joj mogao reći, što bih mogao kazati njezinoj majci ako ona otvori? Palo mi je na pamet da se vratim kući i uzmem onaj dječji bicikl. No čim ugledamo jedno drugo, oboje ćemo shvatiti da nam ne treba nikakav izgovor za susret. Kao utvara uronio sam u prohladni hodnik male zgrade u Ulici Kujulu bostan te se, kao u snu, popeo na drugi kat i pozvonio. Molit ću lijepo, neka i znatiželjni posjetitelj Muzeja pritisne gumb zvona pred sobom i neka zna da sam, čuvši tu zvonjavu nalik ptičjem cvrkutu (u Turskoj je u to vrijeme bila jako moderna), istoga časa osjetio kako mi se srce, kao kakva ptičica, batrga priklješteno između srca i grkljana.

Vrata je otvorila Fusunina majka i na trenutak se namrštila kao da je u mračnome hodniku ugledala umorna neznanca ili nepozvana prodavača. Onda me je prepoznala i lice joj se ozarilo. To mi je dalo nadu i bol u trbuhu malo je popustila.

"Ah, gospodine Kemale, izvolite!"

"Svratio sam u prolazu, teta Nesibe", rekoh tonom časna i poštena mladića iz radio-drama. "Neki dan sam primijetio da Fusun više ne radi u butiku. Nije me potražila, a zanima me kako je prošla na prijemnom."

“Ah, gospodine Kemale, drago dijete, uđi da se jedno drugome izjadam!”

Ne shvativši aluziju u izrazu “izjadatai se jedno drugome”, uđoh u tu mračnu kuću u sporednoj ulici, u koju majka nikad nije stupila nogom unatoč prijateljstvu po šivanju i rodbinskom pravi. Naslonjači s prekrivačem, stol, bife i u njemu posuda za šećer, kristalne šalice za kavu, figurica usnuloga psa na televizoru... Svi ti predmeti bili su lijepi jer su pridonijeli formiranju predivne osobe po imenu Fusun. U jednome sam kutu ugledao krojačke škare, komadiće tkanine, raznobojne konce, pribadače i dijelove nekog rukom šivanog odjevnog predmeta. Očito, teta Nasibe još uvijek šije. Je li Fusun bila u kući? Vjerojatno nije, no ženino mi je proračunato držanje ulijevalo nadu.

“Izvolite sjesti, gospodine Kemale!” reče. “Skuhat ću ti kavu. Blijed si u licu. Želiš li i čašu vode iz hladnjaka?”

“Zar Fusun nije kod kuće?” upita nestrpljiva ptica u mojim ustima. Grlo mi je bilo suho.

“Neee, nije”, odgovori žena tonom koji je značio “kad bi samo znao što se dogodilo!”. “Kakvu kavu želiš?” upita me prešavši posve na ti.

“Srednje slatku.”

Sada, poslije toliko godina, shvaćam da je teta Nesibe otišla u kuhinju pripremiti odgovor, a ne kavu. No, iako su sva moja osjetila bila dokraja uključena, nisam mogao dokučiti o čemu je riječ jer su moje misli bile zamagljene Fusuninim mirisima, koji su se posvud osjećali, i nadom da ću je vidjeti. Nestrpljivo kuckanje koje je dopiralo iz krletke prijatelja kanarinca, kojeg sam poznao još iz butika *Champs-Élysées*, bilo je melem za moje rane, ali mi je u glavi stvaralo još veću buku i nered. Na stoliću preda mnom ležalo je bijelo drveno ravnalo tankih rubova, dugo trideset centimetara, domaće proizvodnje, koje sam joj poklonio za satove geometrije (kako sam poslije izračunao, nakon sedmoga susreta). Očito, koristila ga je za vježbu dok je majka šivala. Uzeo sam ravnalo, pomirisao ga i prisjetio se mirisa Fusuninih ruku, a preda mnom se ukazao njezin lik. Hoće li mi se oči ovlažiti? Čuvši da se teta Nesibe vraća u sobu, gurnuo sam ga u džep sakoa.

Stavila je kavu preda me i sjela prekoputa. Pripalivši cigaretu pokretom u kojemu sam prepoznao Fusun, reče: “Nije položila prijemni, gospodine Kemale.” Dakle, odlučila je kako će mi se obraćati. “Bila je jako tužna. Izašla je usred ispita, plačući, pa ni ne pitamo za rezultate. Bila je vrlo potresena. Od njezina studija nema ništa. Tugovala je, a od tuge je i posao napustila. A i vaše instrukcije iz matematike sasvim su je istrošile. Jako ste je namučili. Dotukla ju je i proslava vaših zaruka. Želim da to znate... Mnogo se toga dogodilo za kratko vrijeme. Naravno, odgovornost nije samo na vama... Ali ipak, ona je mlada i nježna djevojka. Tek je navršila osamnaest. Sasvim je slomljena. Otac ju je odveo nekamo jaaako daleko. Jako, jaaako daleko. Najbolje je da je zaboravite. Zaboravit će i ona vas.”

Dvadeset minuta poslije ležao sam na našem ležaju u Apartmanu Milosrđe i zurio u strop osjećajući kako suze, klizeći jedna za drugom, crtaju luk na mojim obrazima. U jednom trenutku prisjetih se ravnala. Da, to školsko ravnalo, kakvo sam i ja koristio kao učenik i možda ga baš zbog toga poklonio Fusun, zapravo je jedan od prvih autentičnih izložaka u mojem Muzeju. Predmet koji me podsjeća na nju i koji je u bolnim okolnostima uzet iz njezina života... Laganim pokretom gurnuo sam u usta jedan kraj ravnala, onaj koji završava oznakom 30 cm; imao je gorkast okus, ali ga dugo nisam vadio. Proveo sam dva sata u postelji igrajući se njime kako bih se prisjetio vremena kad ga je koristila. To me je toliko razgalilo da sam bio sretan kao da sam doista vidio Fusun.

ULICE KOJE SU ME PODSJEĆALE NA NJU

Shvaćao sam da neću moći nastaviti živjeti svojim prijašnjim životom ako ne osmislim plan kako da je zaboravim. I najnemarniji među Satsatovim namještenicima zamijetili su mračno raspoloženje svoga poslodavca. Majka je svako malo mislila da se nešto događa između mene i Sibel, trudila se doznati što je posrijedi, a na rijetkim zajedničkim večerama opominjala me, baš kao i oca, da prestanem piti. I Sibelina zabrinutost i tuga rasli su skupa s mojom boli i bližili se kritičnoj točki kad može nastupiti eksplozija, čega sam se i bojao. Bojao sam se izgubiti njezinu podršku, koja mi je itekako trebala da se izvučem iz krize i bez koje bih doživio apsolutni poraz.

Samome sebi kategorično sam zabranio odlaziti u Apartman Milosrđe, ondje iščekivati Fusun, uzimati u ruku predmete kojima se igrala i dozivati je u sjećanje. Doduše, takve sam zabrane pokušavao provesti i prije, no kako sam ih pod raznim izgovorima kršio obmanjujući samoga sebe (tobože idem kupiti cvijeće za Sibel, a zapravo hoću proviriti kroz izlog butika *Champs-Élysées*), tog sam puta odlučio poštovati neke strože zabrane i s plana grada u svojoj glavi izbrisati ulice i mjesta u kojima sam proveo dio života.

Ovdje izlažem plan četvrti Nišantaša; trudio sam se svim silama tih dana pohraniti ga u sjećanju i prihvatiti kao svoj. Kategorično sam si zabranio pristup mjestima i ulicama obilježenima crvenom bojom. U mojoj glavi, kao i na karti, crvenim su bili označeni butik *Champs-Élysées* (blizu raskrižja Valikonak-Avenija Tešvikije); Avenija Tešvikije poviše Apartmana Milosrđe i ugao Policijska postaja-Aladinov dućan. Zabranio sam sebi pristup i u ove ulice: Avenija Abdi Ipekčija (tada se zvala Avenija Emlak); ulica koju su žitelji Nišantaša zvali “Ulicom Policijske postaje”, a koja je kasnije

preimenovana u Ulicu Dželala Salika, te Ulica Kujulu bostan, u kojoj su stanovali Fusunini roditelji. U mjesta označena narančastom bojom mogao sam zaći (i žurno ih napustiti) samo ako je nužno, ako nisam pijan ili ako želim napraviti prečac ne dulji od minute hoda. Naša kuća i džamija Tešvikije, kao i neke obližnje ulice, ubrajali su se u narančaste ulice u kojima me je, budem li nepromišljen, mogla spopasti ljubavna bol. Oprezan sam morao biti i u žutim ulicama. Put od Satsata do Apartmana Milosrđe, kojim sam svakodnevno išao na sastanak s Fusun, kao i put od butika *Champs-Élysées* do moga stana, kojim je Fusun išla k meni (stalno sam njime prolazio u mislima) bili su puni opasnih uspomena i stupica koje su mi mogle pojačati bol. Njima sam doduše mogao proći, ali sam morao biti oprezan. Na planu sam označio i mnoga druga mjesta na kojima sam nakratko bio s Fusun, počevši od čistine na kojoj su klali žrtvene životinje, pa do ugla s kojega sam je izdaleka promatrao dok je stajala u džamijskome dvorištu. Taj plan uvijek sam imao u glavi. U ulice označene crvenom bojom doista nisam zalazio, vjerujući da ću s vremenom jedino tako preboljeti svoju tešku bolest.

SJENE I PRIVIDENJA ZA KOJA SAM MISLIO DA SU FUSUN

To što sam zabranama ograničio kretanje ulicama u kojima sam proveo cijeli život i udaljio se od stvari koje su me podsjećale na Fusun, nije mi pomoglo u nastojanju da je zaboravim. Jer ona mi se počela priviđati na ulicama, u mnoštvu ljudi i na zabavama.

Prvi i najpotresniji susret dogodio se krajem srpnja, kad sam jednoga predvečerja putovao trajektom iz Kabataša u posjet roditeljima, koji su ljetovali na Suadije. Kao svi nestrpljivi vozači u trajektu koji je pristajao u Uskudar, i ja sam već bio upalio motor, kad ugledah Fusun kako prolazi kroz izlaz za pješake. Budući da rampa za vozila još nije bila spuštena, mogao sam je sustići samo ako iskočim iz automobila i pojurim za njom, no tada bih drugima zapriječio izlaz iz trajekta. Izletjeh iz automobila, a srce mi je luđački udaralo. Upravo kad sam je htio glasno dozvati, opazih da je donji dio tijela te osobe nezgrapno i kudikamo širi negoli u moje ljubljene i da joj lice poprima sasvim drukčiji oblik. Tih sedam-osam sekundi koje su moju bol pretvorile u radosno uzbuđenje sljedećih sam dana proživljavao uvijek iznova kao sekvence u usporenome filmu, i iz sveg srca počinjao vjerovati da ćemo se nas dvoje baš tako susresti.

Nekoliko dana poslije bio sam u kinu Konak, u koje sam otišao prekratiti vrijeme podnevne pauze; i dok sam se polako penjao dugim i širokim stubama koje vode na ulicu, ugledah je desetak stuba pred sobom. Njezina duga, plavo obojena kosa, i vitko tijelo najprije su izazvali lupanje srca, a onda pokrenuli noge. Trčeći prema njoj, htio sam je dozvati, ali me je - kao u snu - izdao glas jer sam u zadnjem trenu shvatio da to nije ona.

Na Bejogluu, kamo sam češće odlazio jer je postojala mala mogućnost da je se sjetim, jednom sam se uzbudio zbog njezine sjene u izlogu. Tamo sam je još jednom vidio u kupnji (probijala se kroz gomile ljudi koji su čekali da uđu u kino) i prepoznao po osebnom hodu. Potrčao sam za njom, ali je nisam sustigao, nestala je. Budući da nisam mogao razlučiti je li ta osoba stvarna ili priviđenje prouzročeno mojom boli, sljedećih sam dana u isto vrijeme besciljno hodao gore-dolje između Agine džamije i kina Saraj, a potom odlazio u pivnicu, pio i promatrao ulicu i mnoštvo ljudi na njoj.

Ti rajski susreti katkad su trajali vrlo kratko. Primjerice, ova fotografija Trga Taksim, na kojoj se vidi Fusunina bijela sjena, dokaz je priviđenja koje je trajalo sekundu ili dvije.

Tih dana počinjao sam primjećivati koliko mnogo djevojaka i žena oponaša Fusun u frizuri i izgledu te kako mnogo naših tamnokosih Turkinja boji kosu u plavo. Istanbulske ulice bile su pune Fusuninih himera koje bi mi se ukazale na sekundu-dvije, a potom iščeznule. No kad bih ih izbliza promotrio, vidio bih da zapravo nimalo ne sliče na moju Fusun. Jednom, igrajući sa Zaimom tenis u Alpinističkom klubu, vidio sam je kako s trima djevojkama sjedi za stolom pokraj terena, smije se i pije sok Mel-tem; pa ipak, u prvom trenutku više me je iznenadilo otkud ona u Alpinističkom klubu, a ne to što je vidim. Jedanput sam je vidio kako u mnoštvu putnika silazi s broda, uza stube se penje na most Galata i s njega maše dolmušima u prolazu. Nakon nekog vremena sasvim sam se naviknuo na ta priviđenja. Kad sam je ugledao u kinu Saraj između dva filma, na balkonu, četiri reda ispred mene - uživala je s dvjema sestrama ližući ledenu čokoladu *Buz Serap* - nisam je ignorirao znajući da Fusun uopće nema sestru, nego sam istinski uživao u iluziji koja mi je ublažavala bol, ne pokušavajući osvijestiti da ta djevojka zapravo nije Fusun te da joj čak ni ne sliči.

Vidio sam je na Beşiktašu, na tržnici ispred Tornja sa satom pokraj palače Dolmabahçe, kao kućanicu s mrežastim torbama u ruci, te - za mene je to bilo najveće i najpotresnije iznenađenje

- kako s prozora stana na trećem katu jedne zgrade na Gumuşsuyu gleda na ulicu. Kad je zamijetila da sam zastao na pločniku i da je gledam, i fantomska je Fusun počela gledati u mene. Mahnuo sam joj, uzvratila mi je. No po načinu na koji mi je mahnula odmah sam vidio da nije Fusun i udaljio sam se, postidjen. Unatoč tome, poslije sam utvarao kako ju je možda otac brže-bolje udao da me lakše zaboravi, da je negdje počela novi život, no da me ipak želi vidjeti.

Osim prvih nekoliko sekunda, koje bi mi pružile istinsku utjehu, zamjećivao sam da ta priviđenja ipak nisu Fusun, nego

uobrazilje moje nesretne duše. Pa ipak, osjećaj koji bi izazvao neočekivan susret s njima bio je toliko ugodan da mi je ubrzo prešlo u naviku obilaziti mjesta gdje sam ih viđao. Jednostavno, nešto me vuklo onamo gdje bih od neke sjene ili priviđenja pomislio da je Fusun. Grad je za mene postao svijet znakova koji su me podsjećali na nju.

Budući da mi se Fusun obično priviđala dok bih tumačio zamišljen i pogleda uprtog u daljinu, hodao sam upravo tako: zamišljen i pogleda uprtog u daljinu. S različito odjevenim priviđenjima nalik Fusun susretao sam se i u društvu sa Sibel kad bih u noćnim klubovima i na zabavama previše popio; pa ipak, brzo bih se pribrao jer sam se plašio da bi, budem li pretjerivao, mojoj zaručnici moglo sinuti što se događa sa mnom, i jer bih vidio da to ipak nije bila Fusun. Ove prizore s plaža Kilios i Šile izlažem stoga što sam je, umoran i omamljen vrućinom, najčešće viđao ljeti oko podne, među sramežljivim djevojkama i ženama u bikinijima i kupaćim kostimima. Iako nas je od Ataturkove revolucije i utemeljenja Republike dijelilo pedesetak godina, ljudi su još uvijek osjećali nelagodu pri pomisli da će na plaži biti u kupaćim gaćicama i bikiniju, pa sam između toga stida i Fusunine osjetljivosti uočavao sličnost koja me je na neki način pogađala.

U trenucima nepodnošljive čežnje udaljio bih se od Zaima i Sibel, koji su u vodi igrali odbojku, opružio se na pijesak i puštao da sunce opali moje nezgrapno tijelo, posve otvrdnulo od pomanjkanja ljubavi; i dok bih tako ležao na pijesku i krajičkom oka promatrao plažu i pristanište, od djevojaka koje bi trčale prema meni pričinjačala mi se Fusun. Zašto je nikada nisam poveo na Kilios, kad je toliko željela?! Zašto nisam prepoznao vrijednost toga velikog dara koji mi je Bog podario? Kad ću je opet vidjeti? Ležao bih tako na suncu osjećajući potrebu da se isplačem. No budući da sam se osjećao krivim za sve, nisam mogao plakati, pa bih očajnički zabio glavu u pijesak.

JEFTINA ZABAVA

Činilo mi se da se život udaljio od mene, da je izgubio snagu i boje koje sam dotad prepoznavao, te da stvari oko mene više nisu tako snažne i zbiljske kao što su mi nekoć izgledale (iako, nažalost, nisam bio svjestan da ih tako osjećam). Kad sam se mnogo godina kasnije dao na čitanje, u knjizi francuskoga pjesnika Gérarda de Nerval pročitao sam retke koji najbolje odražavaju osjećaj banalnosti i trivijalnosti koji me je tada bio obuzeo. Shvativši da je zauvijek izgubio ljubav svoga života, Nerval, koji se na kraju i objesio zbog ljubavnih jada, u svojoj *Auréliji* kaže da mu je život ostavio samo “jeftine zabave”. I ja sam osjećao isto: u danima bez Fusun nisam se mogao osloboditi osjećaja da je sve ništavno i besmisleno, i ljutio sam se na stvari i ljude koji su mi davali povoda da se tako osjećam. No još nisam bio izgubio nadu da ću je na kraju pronaći i razgovarati s njom, čak je zagrliti; to me je na neki način ne samo održavalo na životu, nego i - što ću tek poslije shvatiti - produžavalo moju agoniju.

Jednoga od mojih najgorih dana, bilo je toplo srpanjsko jutro, nazvao me je brat i ljutito mi rekao da se gospodin Turgaj, s kojim smo surađivali na jednom vrlo uspješnom poslu, ljuti na nas zato što nije pozvan na zaručke te da se čak misli povući iz jednoga velikog posla (radilo se o izvozu posteljine), za koji smo zajednički dobili tender. Brat je bio ljutit (s pravom, jer je od majke saznao da sam na popisu uzvanika precrtao ime našega partnera), pa sam ga smirio rekavši mu da ću izgladiti stvar i odobrovoljiti gospodina Turgaja.

Odmah sam ga nazvao i dogovorio sastanak. Sutradan oko podne sjeo sam u automobil i po užasnoj žezi krenuo u njegovu ogromnu tvornicu u četvrti Behçelievler. Dok sam vozio kroz odbojne i sve ružnije prigradske četvrti pretrpane novim zgradama, skladištima, malim tvornicama i smetlištima, ljubavna bol nije mi se činila nepodnošljivom. Zacijelo je uzrok susret s čovjekom od kojega sam možda mogao doznati ponešto o Fusun, ili barem s njime povesti razgovor o njoj. Pa ipak, od samoga sam sebe tajio što je uzrok ugodnog uzbuđenja koje me polako obuzimalo (tako sam postupao i u drugim sličnim situacijama, primjerice, kad bih razgovarao s Kenanom, ili na Taksimu susreo gospođu Šenaj), i uvjeravao se da onamo idem samo radi “posla”. Da samoga sebe nisam toliko obmanjivao, možda bi moj poslovni susret s gospodinom Turgajem bio uspješniji.

Već sama činjenica da sam isprike radi došao čak iz Istanbula laskala je gospodinu Turgaju i zadovoljavala ga, tako da se prema meni ponašao uljudno. Prijateljski raspoložen, pokazao mi je tkaonicu u kojoj su radile stotine žena, tekstilne strojeve koje su opsluživale djevojke (jedna Fusunina sjena - stajala je iza nekog stroja, meni okrenuta leđima - načas me je uznemirila i pripremila za stvarnu temu našega susreta), a potom novu, “suvremenu” upravnu zgradu i “higijenske” kantine. Nije to učinio s nakanom da bude razmetljiv, nego da nam da do znanja kako je i za nas bolje surađivati s njim. Nakon toga predložio je da ručamo u kantini s radnicima, što je inače običavao, no uvjerio sam ga da to ne smatram dovoljnim za ispriku i rekao da bi možda bilo bolje da uz objed ponešto i popijemo kako bismo načeli “određene teme”. Na njegovu brkatu i posve običnu licu ni po čemu se nije dalo zaključiti da je naslutio moju aluziju (Fusun), a budući da još nisam bio načeo temu zaruka, gordo je rekao: “Ah, uvijek se dogodi neki propust, zaboravimo to!” No ja sam se držao kao da ga ne razumijem i toga sam vrijednoga i čestitoga čovjeka, koji je mislio samo na posao, primorao da me pozove na ručak u neki od restorana na Bakirköju. Čim sam sjeo u njegov *mustang*, palo mi je na pamet da se na tim sjedalima bezbroj puta ljubio

s Fusun, da su se njihove nježnosti odražavale na staklenim površinama brzinomjera i u retrovizorima, te da ju je stiskao i pipkao prije nego što je navršila osamnaest godina. Mislio sam i na to da je Fusun možda bila okrenuta prema njemu. Nikako se nisam mogao smiriti unatoč sramu koji me obuzimao zbog tih misli i nastojanju da osvijestim kako čovjek najvjerojatnije ni ne sluti o čemu razmišljam.

U restoranu smo sjeli jedan nasuprot drugog. Kad sam vidio kako dlakavim rukama stavlja ubrus u krilo, i izbliza promotrio njegove široke nosnice i napadna usta, osjetio sam da će sve krenuti naopako jer mi se od boli i ljubomore smrklo pred očima te da se neću moći obuzdati. Prema konobaru se ophodio nadmeno, a ubrusom je lagano tapkao po ustima (viđeno u holivudskim filmovima) kao da obrađuje kakvu ranu. Pa ipak, nekako sam se uspio suspregnuti i izdržati do polovice objeda. No rakija, koju sam popio da bih se oslobodio zloće, na kraju je tu zloću izbacila iz mene. Dok je gospodin Turgaj vrlo biranim riječima govorio o tome da su naši nesporednosti u vezi s izvozom posteljine izgladjeni, da među partnerima nema nijednoga otvorenog pitanja i da će naši poslovi dobro ići, upaduh mu u riječ: "Nije važno kako će se poslovi odvijati", rekoh, "nego kakvi smo ljudi."

"Kemale", reče gospodin Turgaj bacivši pogled na čašu rakije koju sam držao u ruci. "Gajim veliko poštovanje prema vama, vašem ocu i Obitelji. Svi smo mi prošli teške dane. Biti bogat u ovoj lijepoj, ali siromašnoj zemlji, sreća je koju Bog daruje samo onima koje jako voli, i zahvalni smo mu za to. Nemojmo se oholiti i molimo se Bogu, samo tako možemo biti dobri."

"Nisam znao da ste toliko pobožni", rekoh zajedljivo.

"Dragi moj Kemale, što sam to zgriješio?"

"Gospodine Turgaj, slomili ste srce jednoj mladoj djevojci iz moje Obitelji, ponijeli se loše prema njoj, čak ste je htjeli dobiti novcem. Fusun iz butika *Champs-Élysées* naša je bliska rođakinja po majci."

Posivio je u licu i oborio pogled. Toga sam trenutka shvatio da nisam ljubomoran na njega zato što je bio Fusunin ljubavnik prije mene, nego zato što je poslije razlaza uspio preboljeti ljubavnu bol i uspješno se vratiti prijašnjem životu.

"Nisam znao da je vaša rođakinja", reče iznenađujuće čvrstim glasom. "Jako mi je neugodno. Ako me kao obitelj ne želite vidjeti i ako me zbog toga niste pozvali na zaruke, dajem vam za pravo. Misle li isto i vaš otac i brat? Što ćemo sada, hoćemo li raskinuti partnerstvo?"

"Hoćemo", rekoh pokajavši se istoga trena što sam tu riječ prevalio preko usana.

"Tada ste vi strana koja raskida ugovorni odnos", reče i pripali crveni Marlboro.

Tako se mojoj ljubavnoj boli pridružio sram zbog pogreške koju sam učinio. Iako prilično pijan, i na povratku sam vozio sâm. Još od osamnaeste godine vožnju Istanbulom, osobito duž obale i drevnih gradskih bedema, doživljavao sam kao izvor sreće i užitka, ali činila mi se tog puta kao mučenje zbog moga užasnog raspoloženja. Činilo mi se da je grad izgubio svoju ljepotu te sam stiskao papučicu gasa da bih pobjegao od njega. Vozeći ispod nadvožnjaka ispred Nove džamije na Eminoniju, umalo nisam pregazio nekog pješaka na cesti.

Kada sam došao u ured, zaključio sam da bi najbolje bilo uvjeriti sebe i Osmana kako razvrgavanje partnerstva s gospodinom Turgajem i nije tako loša stvar. Pozvao sam Kenana, koji je dobro upućen u problematiku tendera. Saslušao me je s velikim zanimanjem. Sažeo sam mu razgovor s gospodinom Turgajem, rekao "da se on iz osobnih razloga prema nama ponaša nedolično" i pitao bismo li mi sami mogli realizirati posao s izvozom posteljine. Kenan je odgovorio da to ne možemo sami i upitao me što je zapravo posrijedi. Ponovio sam da smo prinuđeni krenuti drugim putem.

"Gospodine Kemale, moramo to izbjeći ako je ikako moguće. Jeste li se posavjetovali s bratom?" Rekao je da raskid s gospodinom Turgajem neće biti udarac samo za Satsat, nego i za naše druge tvrtke, te da ugovor sadrži vrlo nepovoljne odredbe zbog kojih ćemo završiti pred njujorškim sudom ako posteljina ne bude isporučena na vrijeme. "Je li vaš brat obaviješten o svemu tome?" upita me još jednom. Mislim da je i zbog toga što sam zaudarao na rakiju *smatrao* da ima pravo zauzeti stav kao da se ne brine samo za tvrtku, nego i za mene osobno. "Više se ništa ne može učiniti", rekoh. "Taj ćemo posao završiti i bez gospodina Turgaja. Što nam drugo preostaje?" Znao sam i bez Kenana da to nije moguće. Ali, racionalna strana moga prosuđivanja bila je posve blokirana i izručena vragu koji je želio stvarati nevolje i svađati se. Kenan je stalno ponavljao da moram razgovarati s bratom.

Tog sam trenutka ovdje izloženim predmetima - pepeljarom s logotipom Satsata i klamericom - poželio gađati Kenana u glavu, ali to, naravno, nisam učinio. Sjećam se i da je njegova smiješna kravata imala iste boje kao šare na pepeljari. "Gospodine Kenane", proderah se, "vi ne radite u tvrtki moga brata, nego u mojoj!"

"Gospodine Kemale, molim vas, pa to mi je posve jasno!" odgovori razborito. "No vi ste me na zarukama upoznali sa svojim bratom, te se od tada s njime dogovaram. Bit će mu jako žao ako ga smjesti ne obavijestite o tako važnom problemu. Upućen je u sve što se u posljednje vrijeme događa s vama i želi vam pružiti potporu, kao i svi mi drugi."

Umalo da sam poludio od bijesa zbog toga "kao i svi mi drugi". Htio sam ga smjesti najuriti iz tvrtke, ali sam se uplašio njegove odvažnosti. Činilo mi se da sam gotovo posve slijep i da zbog ljubavi, ljubomore i tko zna čega drugoga ne mogu procijeniti što se događa. I dok sam duboko patio kao životinja ulovljena u stupicu, znao sam jako dobro da mi samo susret s Fusun može pomoći. Svijet me nije zanimao jer je sve ionako bilo posve suvišno i banalno.

KAO PAS U SVEMIRU

Namjesto s Fusun, vidio sam se sa Sibel. Moja bol postala je tako akutna i toliko me je zaokupljala da sam se, kad bi se tvrtka ispraznila, a ja ostao u uredu, osjećao usamljen kao pas kojega su u maloj kapsuli lansirali u mračni beskraj svemira. Kad sam uvečer pozvao Sibel u prazni ured, ponadala se da se vraćamo “predbračnim seksualnim navikama”. Moja se dobrohotna zaručnica namirisala parfemom *Sylvie*, koji mi se uvijek svidao, obukla mrežaste čarape jer je dobro znala da me uzbuđuju i obula cipele s visokim potpeticama. Misleći da sam se izvukao iz krize, blistala je od sreće; stoga joj nisam mogao priznati da je stanje zapravo posve suprotno: da sam je pozvao kako bih na na trenutak isplivao iz poražavajućeg raspoloženja u koje sam zaglibio i kako bih se privinuo uz nju onako kako sam se kao dijete privijao uz majku. Sibel me je - i nekoć je to činila s užitkom - najprije posadila na divan, potom se polako svukla oponašajući imaginarnu ograničenu tajnicu i sjela mi u krilo s dražesnim smiješkom tajnice s karikatura iz onodobnih humorističnih časopisa. Neću pričati o tome koliko su me opustili blizak mi miris Sibeline kose i vrata i njezina blizina, koja mi je pružala toliko poznatu sigurnost, jer i razborit čitatelj i znatiželjan posjetitelj Muzeja mogao bi pomisliti kako smo se poslije voljeli, pa se razočarati. Sibel se razočarala. Zagrlivši je, ja sam se pak toliko lijepo osjećao u njezinu naručju da sam malo poslije utonuo u opuštajući i sretan san, i sanjao Fusun.

Kad sam se probudio, mokr od znoja, ležali smo još uvijek zagrljeni. Odjenuli smo se šutke u polutami, ona zamišljena, ja s osjećajem krivnje. Kao i u sretnim danima, ured su povremeno osvjetljavala svjetla automobila i modre munje trolejbusa koji su prolazili ulicom ispod nas. Ne dogovarajući se kamo ćemo, otišli smo u Foaje; dok smo sjedili za jarko osvjetljenim stolom, okruženi razdraganim mnoštvom, još jedanput sam pomislio na to koliko je Sibel draga, lijepa i razborita žena. Sjećam se da smo jedan sat razgovarali o svemu i svačemu, šalili se s pijanim prijateljima koji su nakratko dolazili za naš stol i od konobara doznali da su ondje bili i Nurdžihan i Mehmet, no da su rano nekamo otišli. Pa ipak, po našim se šutnjama dalo naslutiti da oboje mislimo na problem od kojega ne možemo pobjeći. Zatražio sam da nam otvore drugu bocu vina Čankaja. I Sibel je već poprilično pila.

“Pa, reci već jednom!” napokon se oglassi Sibel. “Što te muči? Da čujem!”

“Kad bih znao!” rekoh. “Jedan dio mene kao da ne želi znati i razumjeti problem.”

“Dakle, ne znaš ga ni ti, je li tako?”

“Da.”

“Mislim da ga ipak znaš bolje od mene”, reče Sibel smiješeći se.

“I što misliš, što je to što ja znam?”

“Ne uznemirava li te pitanje kako ja gledam na tvoj problem?”

“Bojim se da se neću moći nositi s njim i da ću te izgubiti.”

“Ne boj se! Strpljiva sam i jako te volim. Ako ne želiš o tome govoriti, ne moraš. Ja iz toga neću izvući pogrešne zaključke, ne brini. Imamo vremena.”

“Kakve pogrešne zaključke?”

“Primjerice, neću pomisliti da bi mogao biti homoseksualac”, reče s osmijehom koji je na mene trebao djelovati opuštajuće.

“Hvala. I što još?”

“Ne vjerujem ni u to da imaš neku spolnu bolest ili da nosiš traume iz djetinjstva. No mislim da bi ti mogao pomoći dobar psiholog. Nije *sramota otići* psihologu, u Europi i Americi svatko ide... Dakako, moraš mu reći ono što ne možeš meni... Hajde, dušo, povjeri mi se i ne boj se, oprostit ću ti.”

“Bojim se”, rekoh smijući se. “Da zaplešemo?”

“Tvoj strah je priznanje da postoji nešto što znaš, a ja ne znam.” “*Mademoiselle*, molim vas, prihvatite moj poziv na ples!”

“Ah, *monsieur*, zaručnica sam jednoga tužnog čovjeka”, reče prihvaćajući poziv.

Ovaj razgovor bilježim kao primjer posebnoga načina ophođenja i neobične bliskosti koji su se razvili među nama dok smo tih srpanjskih večeri pili po klubovima, na zabavama i u restoranima čije jelovnike i čaše izlažem na ovome mjestu, te kao primjer da smo se - ne znam upotrebljavam li pravu riječ - istinski voljeli. Ta se ljubav nije temeljila na seksualnosti, nego na iznimno snažnoj suosjećajnosti, iako nije bila baš posve lišena putene privlačnosti, što mogu posvjedočiti i gosti koji su u ponoćnim satima ljubomorno gledali kako nas dvoje, podnapiti, plešemo. U vlažnoj ljetnoj noći udaljeni je orkestar izvodio skladbu *Ruže i usne*, a disk-džokeji (u to vrijeme novo zanimanje u Turskoj) puštali pjesme; i dok su taktovi te glazbe treperili u mirnim krošnjama stabala, ja sam, vođen porivom da me štiti i željom da budemo prijatelji te dijelimo dobro i zlo, grlio svoju dragu zaručnicu (onako kako sam je grlio dok smo ležali na divanu u uredu), udi- sao

smirujući miris njezina vrata i kose, pijano se privijao uz nju

i primjećivao kako je posve pogrešno osjećati se usamljenim kao pas lansiran u svemir. Dok su nas pratili pogledi drugih parova, romantičnih poput nas, događalo se da se katkad spotaknemo na plesnom podiju, pa da zamalo i padnemo. Sibel se sviđalo to naše napola čudno, napola pijano stanje koje nas je udaljavalo od svakodnevice. Držala je da smo dosegнули neku životnu dubinu već i samim time što smo, zbog neke nedokučive patnje, zaboravljali svijet oko sebe - obračune komunista i nacionalista na istanbulskim ulicama, pljačke banaka, bacanje bombi i rešetanje kavana unakrsnom vatrom.

Kad smo se kasnije vratili za stol, Sibel je, pijana kao zemlja, iznova začepkala po misterioznoj temi. Nakon dugih razgovora nije uspjela ništa shvatiti, ali je time postojeće stanje činila podnošljivim. Tako se, zahvaljujući njezinu nastojanju da dozna što je posrijedi, moje čudno i tužno stanje, koje me sprječavalo da vodim ljubav s njom, najprije svelo na laganu bol, a potom na neveliku tragediju koja je ubrzo pala u zaborav, i kojom je kratko prije braka iskušana ljubav moje zaručnice prema meni. Kao da smo se, zahvaljujući upravo mojoj boli, uspjeli odvojiti od svojih nesuptilnih, površnih i bogatih prijatelja s kojima smo gliserima odlazili na izlete. Budući da smo zbog moje patnje i neobična ponašanja bili "drukčiji" od svojih prijatelja, nakon zabava i pijanki više nismo morali s njima skakati s pristaništa u Bospor. Bio sam sretan zbog toga što je Sibel s nehinjenom mirnoćom prihvatila moju bol, i to nas je vezalo jedno uz drugo. No kad bi se noću iz daljine oglasila tužna sirena nekoga starog broda koji je prometovao na gradskim linijama, ili kad bi mi se u gužvi na najneočekivanijem mjestu najednom prividjela Fusun, Sibel bi unatoč svom tom "pijanom" miru s bolom zamijetila čudan izraz na momem licu i naslutila da je mračna opasnost kudikamo strasnija nego što je mislila.

Zbog tih slutnji Sibel je, isprva posve prijateljski, predlagala da se podvrgnem psihoanalizi, a potom krajem srpnja taj svoj prijedlog pretvorila u kategoričan zahtjev; pristao sam da ne bih izgubio to, po svemu iznimno prijateljstvo, i njezinu pažnju. U to se vrijeme iz Amerike tek bio vratio glasoviti turski psihijatar i psihoanalitičar čijih će se mudrih misli o ljubavi prisjetiti pozorni čitatelj. S leptir-mašnom i lulom, on je uskome krugu Carigrađana pokušavao dokazati ozbiljnost svoje profesije. Kad sam mnogo godina poslije, radeći na utemeljenju svoga Muzeja, otišao k njemu pitati ga što pamti iz tih davnih dana i zamoliti ga da za Muzej daruje leptir-mašnu i lulu, iz razgovora sam shvatio da se uopće ne sjeća mojih problema te da, štoviše, ništa ne zna o mojoj tužnoj, istanbulskoj kremi dobro poznatoj, pripovijesti. Mene se, kao i mnogih svojih klijenata iz tog vremena, sjećao kao nekoga tko mu je, posve zdrav, pokucao na vrata iz čiste znatiželje. Ja pak nikada neću zaboraviti da je Sibel ustrajavala na tome da pođe sa mnom, kao majka koja bolesnoga sina vodi liječniku. "Dušo, čekat ću te u čekaonici", rekla je. No ja nipošto nisam htio da pođe sa mnom. Zdravim prosuđivanjem koje krasi bogate slojeve istočnih, osobito islamskih zemalja, Sibel je psihoanalizu smatrala znanstvenim ritualom "odavanja tajne", koji su izumili Zapadnjaci zato što im nije bio poznat terapijski učinak razgovora s članovima Obitelji i povjeravanja tajne. Kad me je, nakon časkanja

i brižljivog popunjavanja neophodnih formulara, doktor upitao koji me "problem" muči, u jednom sam času poželio reći da se, nakon što me napustila ljubavnica, osjećam usamljenim kao pas lansiran u svemir. No, rekao sam mu da poslije zaruka ne mogu voditi ljubav sa svojom lijepom i vrlo privlačnom zaručnicom, koju inače volim. Pitao me je što je razlog pomanjkanja želje. (Ja sam to od njega htio čuti.) Bogu hvala, smjesta mi je pao na um odgovor koji me i danas, nakon toliko godina, nasmije kad god ga se sjetim, a koji mi se čini donekle i točnim: "Možda me je strah života, gospodine doktore."

Moj psihijatar, kojemu više nikada nisam otišao, ispratio me je do vrata ovim riječima: "Ne morate se bojati života, gospodine Kemale!"

JEZGRA MOJE ZBIRKE

Ohrabren doktorovim riječima, zaključio sam da je moja blesava bolest popustila i odmah dobio želju malo prošetati ulicama označenim crvenom bojom, koje sam na duže vrijeme bio prekrizio u svome životu. Prolazeći ispred Aladinova dućana i mirišući zrak ulica i dućana u koje sam kao dijete odlazio s majkom u kupovinu, toliko sam se dobro osjećao da sam pomislio kako se uistinu ne moram bojati života i kako bolest prolazi. Ponesen tim optimizmom, učinio sam pogrešku: uvjerio sam samoga sebe da mogu proći i ispred butika *Champs-Élysées*, a da ne osjetim ljubavnu bol. No i sam pogled izdaleka na butik bio je dovoljan da mi se pomuti razum.

Bol, koja je jedva čekala da je nešto potakne, smjesta me bacila u mračno raspoloženje. Grozničavo tražeći izlaz, pomislih da bi u butiku mogla biti Fusun, i osjetih kako mi srce počinje udarati. S mojim je samopouzdanjem smjesta bilo gotovo: prešao sam ulicu i kroz izlog pogledao u butik. I doista, bila je unutra! Pojurih prema vratima, osjećajući da bih se svakoga trenutka mogao onesvijestiti. Upravo kad sam htio ući, opazih da osoba koju sam vidio kroz staklo izloga nije Fusun, nego njezina himera: umjesto nje radila je neka druga djevojka! Pomislio sam da više neću moći izdržati. Život koji

sam živio u noćnim klubovima i na zabavama činio mi se nevjerojatno lažnim i banalnim. Na svijetu je postojala samo jedna osoba s kojom sam morao biti zajedno i držati je u naručju, no ta središnja točka moga života bila je negdje drugdje, pa je već i samoobmana da ću njezinu odsutnost nadomjestiti jeftinim zadovoljstvima bila znak nepoštovanja i prema sebi i prema njoj. Osjećaj kajanja i krivnje, koji me obuzimao nakon zaruka, postao je nepodnošljiv. Izdao sam Fusun! Ćutio sam da smjesta moram otići onamo gdje mi je bila najbliža.

Desetak minuta poslije ležao sam na krevetu u Apartmanu Milosrđe i tragao za Fusuninim mirisom skrivenim u plahtama, kao da je želim osjetiti u svome tijelu i postati njom samom. Miris je bio vrlo slab, pa sam se omotao plahtom. Kad je bol postala neizdrživa, uzeo sam sa stolića stakleni pritiskač za papir. Na njemu se blago osjećao onaj, po svemu poseban miris njezinih ruku, kože, vrata; kad god bih ga udahnuo, s ugodom bih ga osjetio u ustima, nosu i plućima. Udišući Fusunine mirise i igrajući se pritiskačem, ostao sam jako dugo ležati. Kasnije sam se sjetio toga staklenog pritiskača i izračunao da sam joj ga darovao 2. lipnja, na našem povijesnom susretu, ali da ga ona, kao ni mnoge druge darove koje sam joj kupovao, nije odnijela kući bojeći se da bi kod njezine majke mogao izazvati sumnju.

Sibel sam rekao da je razgovor s doktorom dugo trajao, da mu nisam otkrio ništa novo i da mi stoga nije mogao propisati nikakav lijek te da više neću ići k njemu, ali da se osjećam malo bolje.

Pomogli su mi odlazak u Apartman Milosrđe, ležanje i igranje nekim od Fusuninih predmeta. Ali dan i pol poslije ista se bol ponovo javila. Tri dana potom opet sam otišao u stan, opružio se na ležaj, uzeo jedan drugi predmet koji je Fusun dodirivala svojom rukom - kist pokriven sasušanim bojama - stavljao ga u usta kao malo dijete i njime doticao svoje tijelo. Bol je opet na neko vrijeme malo jenjala. Uviđao sam da sam se na taj ritual već posve naviknuo, da sam, kao narkoman, postao ovisan o stvarima koje mi pružaju utjehu te da mi ta ovisnost neće nimalo pomoći da zaboravim Fusun.

No kako sam svoje posjete Apartmanu Milosrđe skrivao ne samo od Sibel, nego i od sebe samoga te se ponašao kao da ne boravim u njemu jednom u dva-tri dana po dva sata, osjećao sam kako moja bolest popušta i postaje podnošljivijom. Na sve te predmete - djedove kavuke,²³ fes koji je Fusun za šalu stavljala na glavu ili ove stare majčine cipele koje je katkad obuvala (obje su nosile broj 38) - nisam gledao kao kolekcionar, nego kao bolesnik koji zagleda svoje lijekove. Da bih ublažio bol, ne samo da sam osjećao potrebu za tim predmetima koji su me podsjećali na nju, nego bih, kad bi bol popustila, poželio pobjeći iz te kuće i od stvari koje su me podsjećale na bolest, nadajući se da mi je već lakše. Ta me je nada bodrila pa sam, napola s bolom, a napola s radošću, utvarao da ću se ponovo vratiti prijašnjem životu, da ću ubrzo moći voditi ljubav sa Sibel, kasnije se oženiti njome i započeti normalan i sretan bračni život.

No ti moji prvi trenuci optimističnosti kratko su trajali, čežnja bi se istoga dana preobratala u tešku bol i morao bih iznova u Apartman Milosrđe. Ušavši u stan, smjesta bih posegnuo za predmetima (šalicom za čaj, zaboravljenom ukosnicom, ravnalom, češljem, gumicom ili kemijskom olovkom) koji su me podsjećali na užitek sjedenja pokraj nje, ili bih, kopajući po stvarima koje je majka onamo odložila držeći da su stare i suvišne, tragao za predmetima koje je Fusun uzimala i s njima se igrala, na kojima se zadržao njezin miris, pronalazio ih i proširivao svoju zbirku novim izlošcima dok bi mi pred očima oživljavale uspomene vezane za njih.

S MALOM NADOM DA ĆU UBLAŽITI BOL

Pismo koje ovdje podastirem napisao sam onih važnih dana kad sam u Muzeju izložio prve predmete iz svoje zbirke. Stavio sam ga u kuvertu da ne bih duljio svoju pripovijest, te zbog srama koji i sada, dvadeset godina poslije, osjećam dok stvaram ovaj Muzej. Kad bi čitatelj ove knjige ili posjetitelj Muzeja mogao pročitati pismo, vidio bi da doslovce preklinjem Fusun. Pisao sam joj da sam se loše ponio prema njoj, da sam se jako kajao i patio, da je ljubav svetinja i da ću, vrati li mi se, prekinuti sa Sibel. Napisavši tu zadnju rečenicu, pokajao sam se. Morao sam napisati da sam bezuvjetno ostavio Sibel, ali da te večeri nisam imao drugoga izlaza nego napiti se kao zemlja i potražiti utjehu pokraj nje; pa ipak, nisam imao volje staviti to na papir. Kad sam to isto pismo, važnije po tome što je uopće napisano negoli po svome sadržaju, deset godina poslije pronašao u Fusuninu ormaru, sa zaprepaštenjem sam shvatio koliko sam se u to vrijeme obmanjivao. S jedne strane, skrivao sam od samoga sebe silinu i beznade ljubavi prema Fusun i obmanjivao se izmišljajući besmislice o tome da ću se ubrzo susresti s njom, a s druge pak, nisam se mogao osloboditi maštanja o budućem sretnom obiteljskom životu sa Sibel. A da sam doista učinio ono što sam u pismu spomenuo kao zadnje - da sam razvrgnuo zaruke sa Sibel i preko Džejde, koja joj je odnijela pismo, predložio joj da se uda uza mene? Ta pomisao - držao sam da mi nije bila ni na kraj pameti - najednom mi je sinula kad sam se susreo s Džejdom, njezinom dragom prijateljicom s natjecanja za izbor ljepotice.

Za posjetitelje Muzeja koji su siti mojih ljubavnih jada i potištenosti, na ovome mjestu izlažem lijep isječak iz novina: reportažu s Fusuninom fotografijom, koju je za natjecanje snimila njezina prijateljica Džejda, i u kojoj Fusun veli da joj je

23 Tur. *kavuk*, kapa omotana platnom (čalmom).

životni cilj imati sretan brak s "idealnim muškarcem" svojih snova. Upućujem izraze velike zahvalnosti gospođi Džejdi, koja je još od samoga početka znala sve pojedinosti moje tužne priče i osjećala poštovanje prema mojoj ljubavi, i koja je tu lijepu fotografiju iz mladosti nesebično darovala za moj Muzej. Džejdu sam potražio kad sam donio odluku da pismo, napisano s istinskom boli, pošaljem preko nje, a ne poštom, kako ne bi došlo u ruke Fusuninoj majci. Ta Fusunina prijateljica, koja je do u najmanju pojedinost znala sve o našoj vezi, nije se nimalo krmzala kad sam joj rekao da s njom želim razgovarati o nečemu važnom. A kad smo se našli na Mački, shvatio sam da se ni najmanje ne sramim povjeriti joj svoje ljubavne jade. Možda zbog toga što sam osjećao da sve prima s razboritošću zrele osobe, a možda i zato što sam zamijetio da je sretna, presretna: ostala je u drugome stanju, pa se sin Sedirdžijevih, njezin bogati i konzervativni ljubavnik, odlučio oženiti njome. I ne samo da to nisu skrivali od mene, nego su me i pozvali na svadbu. Bih li tamo mogao susresti Fusun? Gdje je? Džejda nije izravno odgovorila na ta pitanja. Mora da joj je Fusun zaprijetila da to ne učini. Dok smo išli prema parku Tašlik, izrekla je duboke i ozbiljne riječi o iskrenosti i ozbiljnosti ljubavi. Slušao sam je pogleda uperena prema udaljenoj džamiji Dolmabahče, prema rajskome prizoru iz svoga djetinjstva.

Nisam previše uporno zahtijevao odgovor, nisam čak ni pitao kako je Fusun. Pritom sam slutio da se Džejda nada kako ću na kraju ostaviti Sibel i oženiti se Fusun, pa ćemo se onda moći obiteljski družiti, i zamjećivao da i sam prihvaćam njezine maštarije. Pogled iz parka Tašlik, u kojem smo sjedili toga srpanjskog po- podneva, ljepota Bospora, murvina stabla pred nama, zaljubljeni parovi koji sjede za stolovima kavana pod vedrim nebom i piju so- kove Meltem, majke s kolicima, djeca koja se igraju malo podalje na pijesku, studenti koji jedu koštica i slanetak, dva vrapca i golub koji ključaju ljsuke koštica, cijelo to mnoštvo ljudi podsjećalo me na sve što sam polako zaboravljao i na ljepotu svakodnevnog života. A kad mi je Džejda širom otvorenih očiju rekla da će pismo predati Fusun i kako čvrsto vjeruje da će mi Fusun odgovoriti, u meni se probudila velika nada.

Ali odgovora nije bilo.

Jednoga jutra početkom kolovoza morao sam prihvatiti da moja bol, unatoč svim mjerama i metodama utjehe, ne samo da nimalo nije popuštala, nego da je, štoviše, postajala sve jačom. Dok sam u uredu radio ili telefonirao, moj mozak nije proizvodio misli o Fusun, ali se zato bol u trbuhu pretvarala u neki oblik misli te je nećujno i munjevito kružila mozgom kao strujni krug. Razne stvari, koje sam poduzimao nadajući se da će mi umanjiti ljubavnu bol, u početku su mi donosile izvjesno olakšanje, ili su mi odvlačile pozornost, ali na dugi rok od njih nisam imao nikakve koristi.

Počeo sam vjerovati u sreću, skrivene poruke i horoskop. Najviše sam vjerovao "Vašem dnevnom horoskopu" u *Zadnjoj posti*

i predviđanjima iz časopisa *Život*. Mudri znalac je nama, čitateljima, a osobito meni, neprestance poručivao sljedeće: "Danas ćete dobiti vijest od voljene osobe." Često je isto pisalo i za osobe rođene pod drugim horoskopskim znakovima, ali je ipak zvučalo dobro i uvjerljivo. Pažljivo sam čitao horoskope, ali uopće nisam vjerovao u zvijezde i astrologiju te nisam, kao domaćice koje umiru od dosade, satima čitao horoskope. Moja je bol bila akutna. Kad bi netko otvorio ulazna vrata zgrade, rekao bih samome sebi: "Ako je osoba koja ulazi žena, napokon ću vidjeti Fusun, a ako je muškarac, loše mi se piše."

Svijet, život i sve oko nas bilo je prepuno znakova koje je Bog slao ljudima kako bi mogli proricati svoju budućnost. "Ako prvi crveni automobil naiđe s lijeve strane ulice, dobit ću vijest od Fusun, a ako dođe zdesna, još ću čekati", govorio bih samome sebi brojeći automobile koji su jurili ulicom ispod Satsatova prozora.

"Ako se prvi iskrcam s broda na pristanište, uskoro ću vidjeti Fusun", mislio sam i iskakao na kopno prije nego što bi bacili konopce. "Tko prvi skoči, magarac!" vikali bi za mnom ljudi koji su ih bacali. Kasnije bih čuo sirenu nekoga broda, protumačio je kao dobar znak i odmah zamislio brod. "Ako gornji izlaz za putnike bude imao neparan broj stuba, uskoro ću vidjeti Fusun", govorio bih. Paran broj stuba pojačao bi bol, a neparan na trenutak donio olakšanje.

Najgore od svega bilo je probuditi se usred noći i više ne moći zaspati. Tada bih pio rakiju, u malodušnosti bih zatim iskapio još koju čašu viskija ili vina želeći ugasiti svijest kao da je radio koji mi smeta jer nikako ne želi umuknuti. Nekoliko sam puta u ponoć, s čašom rakije u ruci, uzeo majčine pohabane karte i slagao pasijans, ili bih uzimao očeve kocke (rijetko ih je koristio) i bacao ih tisuće puta, svaki put misleći kako mi je to zadnje bacanje. Kad bih se dobro napio, osjećao bih da na neki neobičan način uživam u boli i s nekim glupim ponosom utvaram kako je to moje stanje nalik onomu u knjigama, filmovima i operama.

Kada sam jedne noći za boravka u ljetnikovcu na Suadije shvatio da neću moći zaspati - do zore je bilo ostalo još nekoliko sati - tiho sam se iskrao na terasu okrenutu moru, opružio se na ležaljku i, gledajući treperava svjetla udaljenih Prinčevskih otoka, pokušavao zaspati na zraku koji je mirisao po borovima.

"I tebe muči nesanica?" šapatom upita otac. U tami nisam ni primijetio da leži na ležaljci pokraj moje.

"Da, povremeno", prošaptah s osjećajem krivnje.

"Ne brini, proći će", reče otac sućutno. "Mlad si. Još je rano da ti problemi ne daju spavati, ne boj se. Ali ako u mojim godinama bude nečega zbog čega bi se kajao, onda ćeš dočekivati jutra brojeći zvijezde. Pripazi dobro, ne čini ništa zbog čega bi se jednom mogao kajati."

“U redu, oče”, prošaptah. Osjetio sam da ću malo kasnije na na trenutak zaboraviti bol i zaspati. Ovdje je ovratnik pidžame koju je otac te noći imao na sebi i jedna od njegovih papuča, koja me rastuži kad god je vidim.

Od vas sam zatajio nekoliko svojih ondašnjih navika, možda zbog toga što sam ih smatrao nevažnima, a možda i zato što nisam želio da me čitatelji i posjetitelji Muzeja posve prezru; no na ovome ću mjestu ukratko opisati jednu od njih, da bi moja priča bila jasnija. Kad bi moja tajnica, gospođa Zejnep, otišla s kolegicama i kolegama na podnevnu pauzu, povremeno bih nazvao Fusunine roditelje. Na telefon se nikada nije javila Fusun, što je značilo da se još nije bila vratila kući. Nije se javljao ni njezin otac, nego samo teta Nasibe, koja je očito šila kod kuće. Pa ipak, nadao sam se da će se jednoga dana javiti Fusun, da će teti Nesibe izletjeti neka informacija o *njoj* ili da ću u pozadini čuti njezin glas, te sam strpljivo i šutke čekao. U početku je bilo lakše šutjeti kad bi teta podigla slušalicu, no s teškom sam se mukom susprezao da se ne javim kada bi nakon moje duže šutnje progovorila. Jer silno bi se uzбудila i pokazala strah, ljutnju i usplahirenost, to jest, počinjala se ponašati upravo onako kako želi neki telefonski manijak. “Halo, halo, tko je, tko ste vi, koga tražite, zaboga, javi se, halo, halo, tko je, zašto zoveš?” Tako bi beskrajno nizala riječi pokazujući da je uplašena, uzrujana i ljutita, ali joj nije padalo na um dići pa spustiti slušalicu ili je pak, ako ništa, spustiti prije mene. Spoznaja da moja daleka rođakinja reagira na te telefonske pozive kao zec zaslijepljen svjetlima automobila počela je u meni izazivati osjećaj tuge i nemoći, te sam se na kraju uspio osloboditi te navade.

Od Fusun međutim nije bilo ni traga.

PRAZNA KUĆA

Krajem kolovoza, kad su se rode preko Bospora, preko naše kuće na Suadije i Prinčevskih otoka vraćale iz Europe na jugoistok, u Afriku, a na žarku želju mojih prijatelja, odlučili smo - kao i svake godine u to vrijeme - u našem praznom stanu u Aveniji Tešvikije prirediti zabavu posvećenu svršetku ljeta, prije nego što se majka i otac vrate iz ljetnikovca u grad. I dok je Sibel marljivo odlazila u kupovinu, raspoređivala stolove i parket prekrivala sagovima koje bismo ljeti smotali u role, zaštitili naftalinom i odložili u spremište, ja sam, umjesto da joj pomazem, opet nazvao Fusunine. Bio sam uznemiren što se nitko nije javljao na telefon iako sam ga nekoliko dana puštao da dugo zvoni. Kad sam taj put čuo isprekidani signal tipičan za prekinute linije, bol iz trbuha proširila se na cijelo tijelo i glavu.

Dvanaest minuta poslije već sam bio u jednoj od zabranjenih ulica označenih narančastom bojom, u koje mi je neko vrijeme uspijevalo ne kročiti, te se na podnevnom suncu kao sjena približavao Ulici Kujulu bostan i kući Fusuninih roditelja. Kad sam izdaleka bacio pogled na prozore, vidio sam da zastori nisu na svome mjestu. Pozvonio sam, no nitko mi nije otvorio. Počeo sam kucati, udarati šakom po vratima, a kad se ni tada nitko nije oglasio, mislio sam da ću umrijeti. “Tko je?” javi se postarija vratarka iz mračnoga suterenskog stana. “Aha, oni, stanari s broja tri... Ti su se odselili.”

Slagao sam joj da želim unajmiti stan. Tutnuo sam joj u ruku dvadeset lira, a ona je rezervnim ključem otključala i pustila me unutra. Dragi Bože! Kako bih mogao govoriti o otužnoj samoći praznih soba, o oronulim, dotrajalim i oštećenim kuhinjskim pločicama, oštećenoj kadi u kojoj se cijeloga Života kupala moja nestala ljubav, o veličini bojlera koji ju je plašio, čavlima pozabijanima u zidove i dugogodišnjim čađavim obrisima okvira i ogledali nekoć obješenih na zidu? S ljubavlju sam u sjećanje pohranjivao njezin miris u sobama, njezinu sjenu šćućurenu u jednome kutu, raspored prostorija u kojima je postala ono što jest i provela sav svoj dotadašnji život, zidove koji su se naveliko ljuštili... Otrgnuo sam velik komad tapete sa zida i spremio ga. U džep sam gurnuo i kvaku s vrata sobice za koju sam pretpostavljao da je bila Fusunina, misleći na to da ju je osamnaest godina dodirivala svojom rukom. Porculanski držak s lančića vodokotlića ostao mi je u ruci kad sam ga dotaknuo u kupاونici.

Iz hrpe papira i svakojakog smeća izvukao sam ruku neke po trgane Fusunine lutke, jednu veliku špekulu i ukosnice koje su sigurno bile njezine. Gurnuo sam ih u džep i, osjetivši olakšanje pri pomisli da će mi u osami pružiti malo utjehe, upitah vratarku zbog čega su najmoprimci nakon tolikih godina napustili stan. Rekla mi je da su se godinama sporili sa stanodavcem oko najamnine. “Kao da su u drugim četvrtima najamnine manje!” rekoh i dodah da novac vrijedi sve manje i da cijene rastu iz dana u dan. “Kamo su otišli?” upitah. “Ne znam”, odgovori vratarka. “Otišli su ljutiti i na nas i na kućevlasnika. Porječkali su se s njim nakon dvadeset godina zajedničkog života u ovoj zgradi.” Osjećao sam se toliko bespomoćnim da me to stanje počelo gušiti.

Nadao sam se da ću jednoga dana pokucati na vrata Fusuninih roditelja, zamoliti ih da me puste unutra i suočiti se s Fusun. No njihov me je odlazak lišio mogućnosti posljednje utjehe i sna da ću je sresti, a tu je spoznaju bilo vrlo teško podnijeti.

Osamnaest minuta poslije ležao sam u Apartmanu Milosrđe i predmetima koje sam donio iz napuštenoga stana nastojao ublažiti bol. Uzimao sam u ruku svaku od tih stvari koje je i ona doticala, i zahvaljujući kojima je i postala Fusun, milovao ih, razgledao, dodirivao njima vrat, ramena, gola prsa i trbuh. I kad god bih to učinio, oćutio bih kako sjećanja pohranjena u

ZABAVA NA SVRŠETKU LJETA

Ne svrativši u ured, poslije podosta vremena otišao sam ravno kući na Tešvikije, na pripreme za zabavu. “Htjela sam te nešto pitati u vezi sa šampanjcem”, reče mi Sibel kad sam stigao. “Nazivala sam te u ured, svaki put su mi rekli da nisi tamo.”

Ne rekavši ništa, povukao sam se u sobu. Sjećam se da sam, strašno nesretan, legao na krevet i očajavao pri pomisli kako će ta večer proteći užasno loše. To što sam tražio utjehu u sanjarenju o Fusun i u igri njezinim stvarima ponizilo me je u vlastitim očima, ali i raskrililo vrata jednoga posve drukčijega svijeta u koji sam htio dublje kročiti. Osjećao sam da samo radi zabave koju je Sibel zdušno pripremala nisam više spreman glumiti bogata, pametna, vesela i zdrava muškarca koji uživa u životu. Usto, znao sam da se na zabavi koju priređujem u vlastitoj kući ne mogu ponašati kao dvadesetogodišnjak koji se na sve duri i sve omalovažava. Sibel, koja je znala za moju neimenovanu tajnu bolest, mogla je prema meni biti blagonaklona, ali ne i uzvanici koji dolaze na posljednju ljetnu zabavu da se provedu.

Kada su u sedam navečer pristigli prvi gosti, kao dobar domaćin pokazao sam im bar u kojemu su mogli naći sve marke prokrijumčarenih stranih pića koja su se ispod tezge nudila po istanbulskim barovima i trgovinama slastica, i počastio ih. Sjećam se da sam nešto vremena posvetio gramofonskim pločama i da sam puštao Simona i Garfunkela i album *Sergeant Pepper* (omot ploče jako mi se sviđao). Smijući se i šaleći, plesao sam sa Sibel, a onda s Nurdžihan. Nurdžihan je rekla da se na koncu odlučila za Mehmeta, a ne za Zaima, no činilo se da to Zaima nije previše pogodilo. Kada mi je Sibel, mrgodeći se, rekla da pretpostavlja kako je Nurdžihan spavala sa Zaimom, ne samo da nisam mogao dokučiti zašto Sibel žali zbog toga, nego se nisam ni potrudio shvatiti što se zbiva. Svijet je još uvijek bio lijep: s Bospora je puhao sjeverac, lišće platana u dvorištu džamije Tešvikije šaptalo je kao nekoć u mome djetinjstvu. Dok se spuštala večer, laste su nadlijetale džamiju i krovove zgrada podignutih trideset i neke; u tami su svjetlucali televizijski ekrani ljudi koji su ostali u gradu; neko su vrijeme jedna djevojka (očito joj je bilo dosadno), poslije i neki nesretni otac, sa svojih balkona odsutno zurili u kolone automobila na glavnoj prometnici, a ja sam sve oko sebe promatrao kao da promatram vlastite osjećaje, strahujući da Fusun nikada neću moći zaboraviti. Sjedeći na prohladnome balkonu, pio sam kao smuk i strpljivo slušao žamor gostiju koji su povremeno dolazili k meni.

Zaim je doveo jednu slatku djevojku. Bila je jako sretna jer je osvojila vrlo mnogo bodova na prijemnom ispitu; zvala se Ajše, razgovarao sam s njom. Pio sam s povučenim Sibelinim prijateljem koji je bio izvoznik kože, a i jako je volio rakiju. Prošlo je podosta otkako se spustio baršunasti sumrak kad mi je Sibel rekla da se nedolično ponašam i da malo uđem unutra. Priljubivši se snažno jedno uz drugo, otplesali smo onaj očajnički, ali naoko vrlo romantični ples. Dnevni boravak, koji je zbog nekoliko ugašenih svjetiljaka bio u polumraku, i stan u kojemu sam proveo djetinjstvo i svoj život, imali su ozračje i kolorit nekoga posve drugoga mjesta, što se na neki način podudaralo s osjećajem da mi je cijeli svijet otet, pa sam se za vrijeme plesa svom snagom privijao uz Sibel. Budući da su na izmaku ljeta moja nesreća, koja je trajala cijelo ljeto, a dijelom i sve jača potreba za pićem, prešli na Sibel, i moja se draga zaručnica klatila koliko i ja.

Rečeno jezikom tračerskih novina toga doba, “u kasnim noćnim satima, a pod utjecajem alkohola”, zabava je prilično izmak- nula nadzoru. Polupane su čaše i boce i polomljene gramofonske ploče od 33 i 45 okretaja, neki su se parovi ekshibicionistički ljubili pod utjecajem europskih časopisa i njihovih tekstova o umjet- nosti i društvenim skandalima, dok su se drugi povlačili u moju i bratovu sobu s tobožnjom nakanom da vode ljubav. Tijekom zabave činilo se da je ta družina bogataške djece obuzeta panikom zbog slutnje da se njihova mladost i želja da budu suvremeni postupno gase. Kada sam desetak godina prije počeo priređivati zabave kojima smo ispraćali ljeto, i to uvijek prije očeva i majčina povratka iz ladanjske kuće u Istanbul, druženja su protjecala u ozračju anarhističkoga bunta protiv autoriteta roditelja; grubo rukujući skupim kuhinjskim uređajima i oštećujući ih, ili vadeći iz majčinih i očevih ormara razne stvari (stare šešire, pumpice za parfeme, električne žlice za obuću, leptir-mašne i odjeću) i pokazujući ih jedni drugima uz pijano cerekanje, moji bi prijatelji osjetili olakšanje jer su vjerovali da iz sebe izbacuju politički bijes.

U potonjim godinama samo su dvije osobe iz te velike družine uzimale politiku za ozbiljno. Jednoga od njih mučila je policija nakon vojnoga puča 1971. godine, a u zatvoru je ležao do amnestije 1975. Poslije toga ni jedan od njih nije želio imati više ništa s nama, vjerojatno zbog toga što su nas smatrali “neodgovornom i razmaženom buržujskom djecom”.

No kad je taj put, negdje pred jutro, Nurdžihan počela premeta- ti ormare moje majke, nije to činila vođena nekim anarhističkim bijesom, nego ženskom radoznalošću. “Idemo u Kilios, na more”, rekla je posve ozbiljno. “Htjela sam vidjeti

ima li tvoja majka kupaći kostim.” U tom času osjetio sam snažnu bol i kajanje zbog toga što Fusun nisam mogao odvesti na Kilios iako je toliko željela, pa sam se, da bih ih izdržao, morao baciti na majčin i očev bračni krevet. Odatle sam mogao promatrati kako pijana Nurdžihan, pod izlikom da traži kupaći kostim, kopa po majčinim vezanim čarapama iz pedesetih godina, elegantnim končanim korzetima smečkaste boje i šeširima i šalovima koje majka nije bila prognala u Apartman Milosrđe. Nurdžihan je pozorno razgledala vlasničke listove za kuće, građevinske parcele i stanove (sumnjičava prema trezoru u banci, majka ih je čuvala u torbi iza ladice s najlon čarapama), beskorisne svežnjeve ključeva u međuvremenu prodanih ili iznajmljenih stanova, vijest o očevoj ženidbi iz tračerske rubrike nekih novina tiskanih prije trideset pet godina te jednu fotografiju objavljenu u rubrici Društvena događanja časopisa *Život*, na kojoj se u gomili ljudi vidi vrlo elegantna i samosvjesna majka (fotografija je objavljena dvanaest godina nakon vijesti o očevoj ženidbi). “Mora da ti je majka bila iznimno lijepa i zanimljiva žena”, reče. “Još je živa”, odvratih s kreveta na kojemu sam ležao kao mrtav. Upravo sam razmišljao o tome kako bi bilo divno proživjeti život s Fusun u toj sobi, kadli Nurdžihan prasnu u smijeh, a ubrzo nakon toga u sobu uđe Sibel, za njom i Mehmet, zacijelo privučeni njezinim pijanim grohotom. I dok su Sibel i Nurdžihan s ozbiljnošću pijanaca premetale po majčinu ormaru, Mehmet sjede na rub kreveta, točno na kut gdje je jutrom sjedio otac i odsutno zurio u nožne prste prije nego što nazuje papuče, i s ljubavlju i divljenjem dugo promatrao Nurdžihan. Bio je sretan zbog toga što je prvi put nakon tolikih godina našao ženu u koju se odmah i do ušiju zaljubio i kojom se želi oženiti, toliko sretan da se i sam čudio svojoj neizmjerenoj sreći, pa se čak sramio zbog nje. No nisam mu zavidio; osjećao sam naime da strepi od pomisli da bi mogao biti izigran, da strahuje od ponižavajućeg kraja svoje ljubavi i od karanja.

Sibel i Nurdžihan pokazivale su jedna drugoj odjeću koju su vadile iz majčina ormara, i koju ovdje izlažem, smijale se i napo- minjale jedna drugoj da traže kupaće kostime.

Taj urnebes s kupaćim kostimima i “odlaskom na plažu” trajao je do zore. Ustvari, nitko od nas nije bio dovoljno trijezan da sjedne za upravljač i vozi. Znao sam da će mi bol za Fusun, pojačana pijanstvom i neispavanošću, biti neizdrživa na plaži Kilios, pa mi se nije išlo. Rekao sam im da ćemo Sibel i ja doći za njima i odugovlačio s polaskom. Kad je počelo svitati, izašao sam na balkon s kojega je majka, uz kavu, promatrala sprovode, i s njega mahao prijateljima na ulici dozivajući ih. Zaim i njegova nova prijateljica Ajše, Nurdžihan, Mehmet i još nekoliko poznanika pijano su se nadvikivali, dobacivali se jarko crvenom plastičnom loptom, jurili za njom kad je ne bi uhvatili i dizali galamu koja je mogla probuditi cijelu četvrt Tešvikije. Kad su na kraju s treskom zalupili vrata Mehmetova auta, ugledao sam nekoliko staraca kako tromim korakom pristizu u džamiju na jutarnju molitvu, među njima i vratara zgrade preko puta, koji se uoči nove godine pre- rušavao u Djeda Mraza i prodavao srećke državne lutrije. Tek što je Mehmetov auto silovito krenuo stružući kotačima po asfaltu, naglo se zaustavi uz snažnu škripu guma i vrati natrag; vrata se otvoriše, iz njega se pojavi Nurdžihan i iz sveg glasa poče nam dovikivati (bili smo na šestom katu) da je zaboravila svileni šal. Sibel utrča unutra, donese ga i baci dolje. Nikada neću zaboraviti te trenutke: ona i ja s majčina balkona gledamo ljubičasti šal kako lagano pada dražesno se šireći i skupljajući, napuhujući se i vijugajući kao zmaj od papira na blagome povjetarcu.

To je moje posljednje sretno sjećanje na Sibel.

PRIZNANJE

Došli smo do trenutka priznanja. Želim da okviri, pozadina i sve ostalo na ovome mjestu Muzeja bude obojeno hladnom žutom bojom. Pa ipak, kad sam nakon što su prijatelji otišli na more iznova legao na bračni krevet svojih roditelja, golemo sunce koje se rađalo iza uskudarskih brežuljaka obojilo je cijelu spavaću sobu dubokom, toplom narančastom svjetlošću. Iz daljine je dopirala jeka sirene nekoga putničkog broda koji je prolazio Bosporom. "Pođimo", reče Sibel sluteći da mi se ne ide, "da nam ne bi daleko odmaknuli!" No kako sam i dalje ležao ne kaneći ustati, shvatila je kako ne samo da ne želim ići na more (nije se ni sjetila da toliko pijan ne bih vozio), nego i da smo - što se moje misteriozne bolesti tiče - došli do točke s koje nema povratka. Po načinu na koji je bježala pogledom, shvaćao sam da tu temu ne želi naćeti. No upravo ju je ona i načela, kao netko tko nepromišljeno učini upravo ono čega se najviše plaši (neki to nazivaju odvažnošću):

"Gdje si zapravo bio jučer popodne?" izleti joj pitanje, ali se smjesta pokaja. "Nemoj reći ništa čega bi se poslije mogao sramiti ili što želiš prešutjeti", milo je dometnula.

Legla je pokraj mene. Poput umiljate mačke priljubila se uz me s nehinjenom nježnošću i strahom, tolikim da sam se postidio zbog toga što joj se spremam nanijeti veliku bol. No ljubavni demon već je bio izašao iz Aladinove svjetiljke i svom me snagom drmusao dajući mi do znanja da više ne može biti samo moja tajna.

"Dušo, sjećaš li se one noći s početka proljeća, kad smo bili u Foajeju?" počeh oprezno svoju pripovijest. "Ti su u izlogu ugledala neku torbicu, svidjela ti se, pa smo u prolazu na trenutak zastali i pogledali je."

Kad je moja ljubljena zaručnica prestravljeno razrogačila oči shvaćajući da bit moje pripovijesti nije torbica, nego nešto stvarnije i stoga kudikamo opasnije, počeo sam joj pripovijedati priču koja je čitateljima i posjetiteljima Muzeja poznata još od prvoga predmeta koji su u njemu vidjeli. Želeći im pomoći da se prisjete njezinih pojedinosti, na ovome sam mjestu izložio po jednu sličicu najprobranijih i najvažnijih predmeta svoje zbirke.

Trudio sam se pomno i po redu ispričati Sibel *što se dogodilo*. Ubrzo sam primijetio da tužna pripovijest o mome prvom susretu s Fusun i događajima koji su uslijedili podsjeća na kajanje i ispaštanje čovjeka koji je skrivio tešku prometnu nesreću kakvu smo vidjeli prije mnogo godina, ili počinio neki težak grijeh. No možda sam i ja u svoju pripovijest unio taj osjećaj kajanja i ispaštanja kako bih svoju krivnju prikazao što običnijom i sugerirao Sibel da je sve to bilo davno. Naravno, nisam spominjao pojedinosti o putenoj sreći koja je bila neodvojiv dio onoga što sam doživio s Fusun i čije je prešućivanje moju pripovijest činilo nerazumljivom; naime, svoju sam avanturu nastojao predložiti kao predbračni ispad tipičnog Turčina. Zbog Sibelinih suza ne samo da sam odustao od nakane da budem iskren, nego sam se i pokajao što sam uopće naćeo temu.

"Odvratani si!" viknu Sibel gađajući me šarenom majčinom torbicom punom starih kovanica i jednom starom, ljetnom, crno-bijelom očevom cipelom. Nije me pogodila, ali se metalni novčići razletješe po sobi kao komadići razbijena stakla. Plakala je.

"Ta veza je odavno gotova", rekoh. "Ali, jako me je iscrpilo ono kroz što sam prolazio... Problem nije ni ta djevojka, niti bilo tko drugi..."

"Ta je djevojka na zarukama sjedila za našim stolom, zar ne?" upita Sibel ne usuđujući se spomenuti joj ime.

"Da."

"Najobičnija, bijedna prodavačica! Vidate li se još uvijek?"

"Naravno da ne... Ostavio sam je poslije naših zaruka. A i ona je naprosto iščeznula! Navodno se udala. (Još i sada se čudim kako sam se dosjetio te laži.) Zbog toga sam se nakon zaruka ponašao tako čudno, no i tomu je kraj."

Sibel je neko vrijeme plakala, potom se umila, pribrala i nastavila postavljati pitanja.

"Dakle, ne možeš je zaboraviti?" Tim je pitanjem moja pametna zaručnica jezgrovito iznijela bit problema.

Koji bi muškarac, ako ima srca, na to pitanje mogao odgovoriti s "da"? "Ne", rekoh nevoljko. "Pogrešno si shvatila. Smoždio me teret proteklih događaja, to što sam se grubo poigravao s djevojkom, što sam te varao i time ukaljao našu vezu... To mi je uništilo svaku volju za životom."

No, ni ona ni ja nismo povjerovali u istinitost tih riječi.

"Gdje si bio danas popodne?"

Žarko sam želio nekome povjeriti da u usta stavljam predmete koji me podsjećaju na Fusun i da, maštajući o njoj dok to činim, osjetim olakšanje kad mi suze navru na oči. Svoju sam tajnu želio povjeriti nekome tko bi za to imao razumijevanja, no nipošto ne Sibel. A opet, osjećao sam da ne bih mogao nastaviti živjeti, da bih jednostavno poludio kad bi me napustila. Zapravo, trebao sam joj predložiti da se smjesta vjenčamo. Mnogi čvrsti brakovi na kojima počiva naše društvo sklopljeni su iz želje da se zaborave takve burne i nesretne ljubavi.

"Želio sam se prije vjenčanja još jedanput poigrati igračkama iz djetinjstva. Imao sam, na primjer, jedan svemirski pištolj... Još uvijek funkcionira. To je neka posve čudna nostalgija... Zbog nje sam otišao u stan."

"Nisi smio otići onamo!" reče Sibel. "Jeste li se često nalazili u njemu?"

Zaplakala je prije nego što sam stigao odgovoriti. Kad sam je zagrlio i pomilovao, suze su joj još jače navrle na oči. S prijateljskim osjećajem jačim od ljubavi grlio sam svoju dragu zaručnicu, prema kojoj sam osjećao duboku zahvalnost. Kad je Sibel nakon dugoga plača zaspala u mom zagrljaju, i ja sam utonuo u san.

Kad sam se oko podneva probudio, već je bila ustala, istuširala se i našminkala, čak mi je i doručak spremila.

“Ako hoćeš, možeš u dućanu prekoputa kupiti svjež kruh”, reče mirno. “A ako ti je mrsko, ako ti se ne da, prepeći ću stari.”

“Ne, otići ću po kruh.”

U dnevnom boravku, koji je poslije zabave izgledao kao ratno poprište, doručkovali smo za stolom za kojim su otac i majka, sjedeći jedno nasuprot drugome, objedovali trideset šest godina. Iz dokumentarističkih pobuda, a i utjehe radi, ovdje sam izložio jedan kruh, isti onakav kakav sam tada kupio u dućanu prekoputa. On podsjeća na činjenicu da već pola stoljeća milijuni ljudi u Istanbulu preživljavaju zahvaljujući istom takvom (nekad malo lakšem, nekad malo težem) kruhu, kao i na to da se život stalno ponavlja te da na koncu sve pada u nesmiljen zaborav. No Sibelino odlučno i snažno držanje iznenadilo me toga dana.

“To što smatraš ljubavlju samo je privremeno stanje”, reče. “Ubrzo će proći. Pobrinut ću se za tebe. Iščupat ću te iz tlapnje u koju si zaglibio...”

Na lice je bila nanijela debeo sloj pudera kako bi prikrila podočnjake otečene od plača. Kad sam vidio da, unatoč boli koju sam joj nanio, tankočutno izbjegava riječi koje bi me mogle povrijediti i da se prema meni obzirno ophodi, osjetio sam neizmjereno povjerenje prema njoj, toliko da sam pomislio kako bi me jedino njezina odlučnost mogla spasiti od patnje, te sam odlučio poslušno izvršavati sve što mi kaže. Tako smo se, doručkujući svjež kruh, slani sir, masline i džem od jagoda, odmah složili da ne smijem izlaziti iz kuće te da se zadugo moram držati podalje od Nišantaša i okolnih ulica. Crvene i narančaste ulice ponovo su mi bile strogo zabranjene...

Sibelina majka i otac već su se bili vratili svojoj pravoj kući, u Ankaru, gdje su boravili zimi, pa je ljetnikovac u Anadoluhisaru bio prazan. Sibel je rekla da će nakon zaruka njezini roditelji zažmiriti na jedno oko ako se preselimo onamo. Poželio sam smjesta krenuti s njom u ljetnikovac i što je moguće prije riješiti se svih navika zbog kojih sam se neprekidno vrtio u krug. Dok sam s tugom, ali i s nadom da će mi biti bolje, pakirao torbe kao mlada i zanesena djevojka koju šalju u Europu da preboli nesretnu ljubav, Sibel je u moj kufer ubacila debele zimske čarape rekavši da i njih ponesem. Sjećam se: te su čarape probudile u meni bolnu zebnju da bi liječenje moglo jako dugo potrajati.

UTJEHE ŽIVOTA U LJETNIKOVCU

Boravak u ljetnikovcu, koji sam smjesta prihvatio s uzbuđljivim osjećajem da krećem u novi život, prvih je dana u meni stvorio vjeru da ću se brzo oporaviti od bolesti. Bez obzira na to kad bismo se noću vratili, s koje zabave i koliko pijani, ujutro bih ustajao čim bi se neobična Svjetlost, koja se odbijala o bosporske valove, provukla kroz prozorske kapke i zaigrala na stropu; tada bih prstima razmaknuo poprečne daščice na kopcima i uvijek iznova ostao zadivljen ljepotom krajolika koji bi mi puknuo pred očima. U mom divljenju bilo je i uzbuđenja zbog ponovnog otkrivanja ljepote življenja koju sam, kako sam mislio, već počinjao zaboravljati, ili sam u to želio vjerovati. Ponekad bi moje osjećaje naslutila i Sibel; tad bi mi, u svilenom spavaćici i bosonoga, prišla laganim korakom od kojega su jedva čujno pucketale podne daske, pa bismo zajedno promatrali ljepotu Bospora, crvenu ribarsku barku kako plovi njišući se na valovima, obalu preko puta i izmaglicu nad tamnim šumarcima obasjanim suncem, te prvi putnički brod kako, nošen jakom strujom, nagnut plovi prema gradu sijekući vodu u sablasnoj jutarnjoj tišini.

I Sibel je iskreno vjerovala da bi užici zajedničkog života u ljetnikovcu mogli djelovati na mene kao lijek. I dok smo navečer objedovali u ostakljenom trijemu iznad vode, sjedeći jedno nasuprot drugome kao sretan par kojemu je dostatna samo njihova ljubav, brod Kalender, koji je polazio s pristaništa na Anadoluhisaru, prošao bi točno mimo nas kao da se hoće očešati o ljetnikovac. Brkati kormilar s kačketom na glavi, koji je sa zapovjednog mosta mogao na našem stolu vidjeti hrskave šarune, salatu od patlidžana, pečeni patlidžan, slani sir, dinju i rakiju, doviknuo bi nam “Dobar tek!” a Sibel bi i to smatrala malom radošću koja mi može pomoći da se oporavim i budem sretan. Moja je zaručnica dobrohotno vjerovala da će mom oporavku goditi i užici kao što su skok u prohladnu bosporsku vodu odmah nakon buđenja, odlazak u pristanišnu kavanu i grickanje pereca, pijenje čaja i čitanje novina, briga o rajčicama i paprikama u vrtu, podnevni trk do ribarske barke koja je pristala sa svježom ribom i biranje cipala ili frataru, ili pak praćakanje u moru koje je svjetlucalo za jako toplih rujanskih večeri, kad ni jedan jedini list na stablu ne treperi, a noćni leptiri jedan za drugim umiru na svjetiljkama. Shvaćao sam to kada bi noću u postelji uza me lagano privila svoje prelijepo tijelo, koje je mirisalo na mošus. A kad zbog ljubavne boli (još uvijek sam je osjećao u lijevoj strani trbuha kao neki beskonačni nemir) ne bih mogao voditi ljubav, sve bih

okrenuo na šalu pripita čovjeka, govoreći joj “kako još nismo u braku”. I moja draga zaručnica ponijela bi se smjerno i prešla preko toga prihvaćajući moje riječi kao šalu.

Pa ipak, za nekih noći - kad bih sam na ležaljci uz more gotovo utonuo u san, ili halapljivo gutao kuhane kukuruze koje su prodavali s malih čamaca, ili kad bih je izjutra, prije nego što sjednem u automobil i krenem na posao, poljubio u obraze kao sretni mladi suprug - u Sibelinu pogledu zamjećivao sam klicu omalovažavanja i odbojnosti prema meni. Razlog je sigurno bio taj što nismo vodili ljubav. No osim njega postojao je jedan još strasniji: Sibelina slutnja da njezin napor “da se oporavim”, u koji je uložila iznimnu volju i ljubav, ne vodi ničemu, ili da ću, što je još gore, “čak i ako se oporavim”, budućnost dijeliti i s njom i s Fusun. I ja sam u svojim najlošijim danima želio vjerovati u tu posljednju mogućnost, te sam utvarao da ću jednoga dana od Fusun primiti poruku, da ćemo se istoga časa vratiti u stare, sretne dane i opet se svakodnevno sastajati u Apartmanu Milosrđe te da ću, kad se oslobodim ljubavne patnje, dakako moći voditi ljubav i sa Sibel, oženiti se njome i živjeti normalnim obiteljskim životom okružen djecom.

Pa ipak, u ispunjenje tih snova istinski sam vjerovao samo kad sam bio jako pijan i euforičan, ili pak u rijetkim prigodama kad bi me poneko lijepo jutro ispunilo optimizmom. Većinu vremena nisam mogao zaboraviti Fusun; ono što je na neki način uobli- čavalo moju patnju nije više bila njezina odsutnost, nego slutnja da se mojoj ljubavnoj boli nikako ne nazire kraj.

LEDNO PLIVANJE

Na kraju sam ipak otkrio nešto važno, nešto što je melankolične jesenje dane, skupa s njihovom mračnom ljepotom, činilo podnošljivim: da ledno plivanje ublažava bol koju sam osjećao u trbuhu. Plivajući ledno, morao sam podosta zabaciti glavu i zagnjuriti je u more, naopako gledati morsko dno i zamahivati rukama zadržavajući dah. Kad bih, plivajući ledno i sijajući morsku struju i valove, otvorio oči, Bospor koji bih vidio “naopako” mijenjao bi boju i postajao tamnijim, a u meni bi se budio jedan posve drukčiji osjećaj nesputanosti koji nije nalikovao mojoj ljubavnoj boli.

Budući da voda uz obalu najednom postaje duboka, nekada bih vidio morsko dno, a nekada i ne, ali već sama spoznaja da je taj šareni svijet koji gledam “naopako” jedna velika i tajnovita cjelina, ispunjavala me ne samo radošću življenja, nego i osjećajem da pripadam nečemu velikome. Katkad bih na dnu vidio hrđave konzerve, metalne zatvarače za boce, otvorene crne dagnje, pa čak i fantomsku lađu iz pradavnih vremena, i to bi me podsjetilo na beskrajno trajanje povijesti i vremena, ali i na vlastitu ništavnost. U tim trenucima postajao bih svjestan da se razmećem svojom ljubavlju i pridajem joj veliko značenje; shvaćao bih da i ta slabost produbljuje bol koju nazivam ljubavnom, i nastojao se očistiti od svega toga. Nije mi više bila važna bol, želio sam biti dio toga beskrajnog i tajnovitog svijeta koji se giba duboko ispod mene. Osjećao sam da mi bosporska voda prodire u usta, nos, nosnu šupljinu i uši, te da se to sviđa i demonima koji se u meni skrbe za uravnoteženost i sreću. Dok bih unatraske zamahivao rukama u svojevrstnoj opijenosti morem, bol u trbuhu gotovo bi nestala; osjetio bih tada neku duboku naklonost prema Fusun i shvaćao da sam u napadima ljubavne boli bio jako povrijeđen i ljutit na nju.

Kad bi u nekom trenutku Sibel opazila da, plivajući brzo i natraške, idem ravno pod sovjetski tanker koji je usplahireno trubio, ili pod koji od brodova gradskih linija, počela bi iz sve snage skakati na obali i dozivati me, no obično je nisam čuo. Budući da sam se opasno i gotovo izazivački približavao brojnim brodovima gradskih linija koji prometuju Bosporom, međunarodnim tankerima, šleperima natovarenim ugljenom, brodicama koje su za restorane na Bosporu prevozile pivo i sokove Meltem i motornim čamcima, Sibel mi je htjela zabraniti da plivam ledno i s glavom zagnjurenom u vodu, ali nije ustrajavala na tome jer je vidjela da mi to jako mnogo pomaže. Kad nije bilo vjetra, na Sibelin sam prijedlog znao otići na Crno more, na mirne plaže Šilea, katkad i s njom, i to u neki od pustih zatona iza Bejkoza, gdje bih, ne dižući glavu iz vode, do cilja plivao onako kako bi me misli vodile. A kad bih izašao na obalu, opružio se na suncu i sklopio oči, optimistički bih mislio kako se to što proživljavam zapravo događa svakome ozbiljnom, časnom i strastveno zaljubljenom muškarcu. Pa ipak, čudno je bilo to što meni, za razliku od svih drugih ljudi, vrijeme nije liječilo rane.

Suprotno od onoga o čemu mi je u gluhim noćnim satima (čula bi se samo udaljena huka teglenica) govorila Sibel da bi me utješila, oboje nas je plašilo to što moja bol nije “postupno” jenjavala. Ponekad sam mislio da ću je se osloboditi ako prihvatim da je moje stanje posljedica nekoga mentalnog ili duhovnog nedostatka. No budući da su me takve misli činile slabićem koji je krajnje ovisan o sućuti i majčinsko-andeoskoj brizi svoje spasiteljice i zaručnice, takvo razmišljanje nisam mogao dovesti do kraja, te sam se, da ne zapadnem u očaj, upinjao vjerovati kako sam bol pobijedio lednim plivanjem. Ali, bilo mi je posve jasno da se obmanjujem.

Krijući to od Sibel, ali i od samoga sebe, u rujnu sam još tri puta otišao u Apartman Milosrđe, gdje sam, ležeći na krevetu, uzimao predmete koje je Fusun dodirivala i na čitateljima poznat način tražio utjehu u njima. Jednostavno, nisam je mogao zaboraviti.

JESENJA MELANKOLIJA

Kad su nakon olujne bure početkom listopada bosporske vode toliko zahladnjele da se više nije moglo plivati u brzim morskim strujama, moja je melankolija postala toliko jaka da se više nije dala prikriti. Kratak dan, prvo jesenje lišće rasuto po vrtu i pristaništu, napušteni ljetnikovci uz obalu, čamci izvučeni na suho i bicikli koji su posvud ležali na ulicama opustjelima nakon prvih kišnih dana, u oboma je izazvalo tešku jesenju melankoliju iz koje smo se teško mogli iščupati. Uznemireno sam osjećao da se Sibel više ne može nositi s mojom nepokretnošću, s tugom koju nisam uspijevao prikriti i s mojim opijanjem.

Krajem listopada bilo joj je dosta "hrđave" vode koja je tekla iz starih zahrđalih slavina, kuhinje koja se pretvorila u hladni i ruševni sobičak te rupa i pukotina u drvenim zidovima ljetnikovca kroz koje je probijao sjeverac i ledio nam kosti. Više nas nisu posjećivali ni prijatelji koji su za toplih rujanskih večeri znali banuti, napiti se i onda noću, uz glasan smijeh, skakati s mola u more; po tome smo naslućivali da je u gradu počinjao zabavniji jesenski život. Kao simbolični podsjetnik na to da su novopečeni bogataši zimi napuštali život uz more i bježali u gradove, a i da bi posjetitelji Muzeja oćutjeli jesenju melankoliju, ovdje izlažem vlažno i napuklo kamenje iz vrta i puževe golaće na njima, te usamljenoga guštera, našega plašljivog prijatelja koji bi nestao s prvim kišama.

Da bih sa Sibel prezimio u ljetnikovcu, osjećao sam da moram s njom voditi ljubav i time joj dokazati da sam zaboravio Fusun.

No kad je zahladnjelo, spavaća soba visokog stropa, koju smo pokušavali zagrijati električnim grijalicama, još je više umrtvila naš život i učinila ga beznadnim, pa su noći kada smo, kao nekoć, mogli spavati nježno priljubljeni jedno uz drugo, postajale sve rjeđe. S jedne strane, prezirali smo neodgovorne neznalice koji su u drvenim ljetnikovcima rabili električne peći i tako izlagali opasnosti te povijesne građevine; istodobno, kad bi nam postalo hladno, i sami smo ih svake noći priključivali na smrtonosne utičnice. Početkom studenoga, kad su u stanovima u gradu uvelike grijali radijatori, a nas sve češće proganjao osjećaj da nešto propuštamo, počeli smo odlaziti na jesenske zabave i otvorenja novih noćnih klubova, na stara mjesta koja su u zimu ulazila s novim sadržajima, te - pod svakojakim izlikama - dolaziti na Bejoglu da bismo bili bliži mnoštvu ljudi pred kinima, pa čak i zalaziti u meni zabranjene ulice na Nišantašu.

Kad smo se jedne večeri nekim beznačajnim povodom zatekli na Nišantašu, odlučili smo svratiti u restoran Foaje. Pijući rashlađenu rakiju na prazan želudac, pozdravili smo se s nama poznatim konobarima kao i sa šefovima posluge, Sadijem i Hajdarom, i upustili se u razgovor s njima. Kao i svi drugi ljudi, i mi smo se požalili na ultranacionaliste i marksističke ekstremiste koji se ubijaju po ulicama, posvuda postavljaju bombe i guraju zemlju u propast. Kao i uvijek dotad, postariji su konobari u političkim temama bili kudikamo suzdržaniji od nas. Iako smo ih pogledom naprosto mamili k sebi, nije nam prišlo ni jedno od poznatih lica koja su ušla u restoran, pa je Sibel zajedljivo upitala zbog čega me je opet obuzelo loše raspoloženje. Ne zalazeći u detalje, ispričao sam joj da su moj brat i gospodin Turgaj, a s njima i Kenan, kojega zbog neodlučnosti nisam najurio s posla, premda se sada jako kajem, odlučili osnovati novu tvrtku, a mene pritom zaobići pod izlikom da kreću u vrlo profitabilan izvoz posteljine.

"Je li to onaj Kenan koji je na proslavi naših zaruka prekrasno plesao?" upita Sibel. Sigurno je izraz "koji je prekrasno plesao" upotrijebila da ne bi morala spomenuti Fusunino ime. Oboje smo još uvijek nosili bolna sjećanja na neke pojedinosti sa svojih zaruka, pa smo neko vrijeme odšutjeli ne nalazeći povod da promijenimo temu. Međutim, na samome početku moje "bolesti" Sibel je, zahvaljujući tome što je bila puna života, i u najtežim trenucima mogla pronaći nove teme za razgovor.

"I sad će taj Kenan postati uspješan direktor nove tvrtke?" upita Sibel tonom koji je iz dana u dan postajao sve zajedljiviji. Gledajući s tugom njezino pretjerano našminkano lice i ruke koje su lagano podrhtavale, razmišljao sam o tome kako su jednu obrazovanu i sretnu mladu Turkinju, koja je studirala u Parizu, zaruke s problematičnim bogatašem pretvorile u zajedljivu tursku kućanicu.

Da me možda ne izaziva zbog toga što zna da sam ljubomoran na Kenana zbog Fusun? Mjesec dana prije toga nikada mi takvo što ne bi palo na pamet.

"Pribjegli su lukavstvu samo da zarade koji novčić više", rekoh. "Zaboravi to."

"Znaš da profit u tom poslu ne donosi 'koji novčić više', nego velik novac. Ne bi smio zatvarati oči pred činjenicom da te na taj način lišavaju onoga što ti pripada, da ti uzimaju kruh iz usta. Moraš se osoviti na noge, moraš se boriti protiv njih."

"Fućka mi se za to."

"Ne volim te takvoga", nastavi Sibel. "Od svega dižeš ruke, povlačiš se u sebe i kao da uživaš u porazu. Moraš biti jači."

"Hoćemo li popiti još po jednu?" rekoh dižući čašu i smijući se.

Naručili smo još po jednu rakiju i šutjeli zureći u čaše pred sobom. Između Sibelinih skupljenih obrva ukaza se bora nalik na upitnik, kao i uvijek kad bi se srdila i ljutila.

“Nazovi Nurdžihan”, reko, “možda ona i Mehmet dođu.”

“Malo prije sam pokušala, ali telefon ne daje signal, valjda je pokvaren”, odvrati Sibel ljutito.

“Onda, da vidimo što si danas radila! Pokaži što si kupila, da nam bude zabavnije!”

Ali, Sibel nije pokazivala ni najmanju želju da to učini.

“Još uvijek sam sigurna da ne možeš biti toliko zaljubljen u nju”, reče malo poslije neočekivanim tonom. “Nije problem u tome što si zaljubljen u drugu ženu, nego u tome što nisi u mene.”

“Pa zašto se onda toliko lijepim za tebe?” upitah je držeći joj ruku. “Zašto ne želim bez tebe živjeti ni jedan jedini dan?”

Nije to bio prvi put da razmjenjujemo takve riječi. No taj je put u Sibelinim očima bljesnuo neobičan sjaj, pa sam se uplašio da će mi reći kako bez nje ne bih izdržao bol zbog gubitka Fusun i kako bih možda i umro. No Bogu hvala, Sibel još uvijek nije primjećivala da sam jako loše raspoložen.

“Ne držiš se uza me zbog ljubavi, nego da bi bio siguran u to da te zadesila nesreća.”

“A zašto bi mi to trebalo?”

“Zato što ti se sviđa izigravati bolećiva čovjeka koji na sve gleda prezrivo. No, dragi moj, konačno bi se morao opametiti.”

Rekao sam joj da će loši dani proći i da bih volio imati s njom dva sina i tri kćeri nalik na nju. Da ćemo imati veliku, sretnu i veselu obitelj i proživjeti dug i lijep život. I da mi neopisivu životnu radost pričinjava to što ću gledati njezino lijepo lice, slušati njezine pametne riječi i osluškivati kako nešto radi u kuhinji. “Molim te, ne plači!” rekao sam joj.

“Slutim da se ništa od toga neće ostvariti”, reče Sibel i suze joj još brže potekoše niz lice.

Pustila mi je ruku, izvadila rupčić, obrisala nos i čelo, izvadila kutijicu za puder te na lice i podočnjake nanijela debeo sloj pudera. “Zašto gubiš povjerenje u mene?” upitah je.

“Možda zbog toga što sam izgubila povjerenja u sebe”, odvrati. “Katkad pomislim da više nisam lijepa.”

Dok sam je čvrsto držao za ruku i govorio joj koliko je lijepa, netko se oglasi. “Hej, romantični ljubavnici!” Bio je to Tajfun. “Znate li da svi pričaju o vama? Oh, što se dogodilo?”

“I što kažu o nama?”

Tajfun je u rujnu često dolazio u ljetnikovac. Kad je vidio da Sibel plače, smjesta se oneraspoložio. Htio je pobjeći od nas, ali je zastao ugledavši izraz na Sibelinu licu.

“Kći jednoga našeg rođaka stradala je u prometnoj nesreći”, reče Sibel.

“I što to pričaju o nama?” upitah šaljivim tonom.

“Moja sućut”, reče Tajfun osvrćući se lijevo-desno kako bi se izvukao iz neugodne situacije, te preglasno pozdravi nekog čovjeka koji je u tome trenutku ušao u restoran. Prije nego što se udaljio, reče nam: “Kažu da ste toliko zaljubljeni jedno u drugo da se, kao i Europljani, ne želite vjenčati iz straha da bi brak mogao uništiti ljubav. Mislim da se morate što prije vjenčati jer su svi ljubomorni na vas. A i zato što neki tvrde da onaj ljetnikovac donosi nesreću.”

Čim se udaljio, od mladoga i simpatičnog konobara zatražili smo da nam donese još po jednu rakiju. Izmišljajući razne izlike, Sibel je tijekom ljeta jako dobro pazila da naši prijatelji ne zamijete krize u koje sam zapadao; pa ipak, znali smo da o nama kruže brojne glasine, ponajprije o tome da živimo “u divljem braku”, da dobro pamte Sibeline zajedljive šale i zadirkivanja na moj račun, moju naviku da neizmjereno dugo plivam leđno te da zbijaju šale na račun mojega ćudljivog ponašanja.

“Hoćemo li pozvati na večeru Nurdžihan i Mehmeta, ili ćemo sami jesti?”

“Ostanimo još!” reče Sibel gotovo usplahirena. “Nazovi ih s bilo kojeg telefona. Imaš li žeton?”

Budući da ne želim da sretni ljudi novoga doba koje zanima moja priča prave grimase na spomen Istanbula iz 1975. godine, u kojemu nije bilo dovoljno vode (zbog čega su u bogate četvrti dovozili cisterne s pitkom vodom), a telefoni nisu radili, ovdje izlažem žeton nazubljenih rubova, koji se tih godina prodavao u trafikama. U godinama kad moja pripovijest počinje, većina telefona u malobrojnim javnim govornicama na istanbulskim ulicama bila je ili vandalski uništena, ili pokvarena. Sjećam se kako ni iz jedne govornice Pošte ni jedan jedini put nisam mogao telefonirati. (To je polazilo za rukom samo junacima iz domaćih filmova, na što su utjecali zapadni filmovi.) Ali, mogli smo obaviti razgovor s telefona koje je neki promućurni poduzetnik dao postaviti u dućane, male prodavaonice prehrambenih proizvoda i kavane, i za koje se morao kupiti žeton. Te vam pojedinosti govorim kako biste razumjeli zbog čega sam na Nišantašu išao od dućana do dućana. Slobodan telefon konačno sam našao u jednoj sportskoj kladionici. No Nurdžihanin je telefon bio zauzet, a prodavač mi nije dopustio još jednom telefonirati. Dosta kasnije javio sam se Mehmetu iz jedne cvjećarnice. Rekao mi je da su on i Nurdžihan kod kuće i da će za pola sata biti u Foajeu.

Tako sam se, tragajući za telefonom, našao u samom srcu Nišan- taša. Kad su mi već stan u Apartmanu Milosrđe i stvari u njemu bili tako blizu, pomislih da bi možda bilo dobro otići i vidjeti ih. Ključ sam imao uza se.

Čim sam ušao, oprao sam ruke i umio se, s pomnjom kirurga koji se sprema za operaciju svukao sako i košulju, sjeo na rub kreveta na kojemu sam četrdeset četiri puta vodio ljubav s Fusun i, među predmetima prepunih uspomena odabравši tri (izlažem ih ovdje), proveo sat i pol u stanu milujući ih.

Kad sam se vratio, osim Nurdžihan i Mehmeta za našim je stolom sjedio i Zaim. Sjećam se da sam, gledajući stol pretrpan bocama, pepeljarama, tanjurima i čašama i slušajući žamor ljudi iz istanbulskoga visokog društva, mislio na to kako sam sretan i kako volim život.

“Društvo, oprostite mi što kasnim, no kad biste znali što mi se dogodilo...” rekoh smišljajući neku laž.

“Nije važno!” simpatično reče Zaim. “Zaboravi to, sjedni i uživaj s nama!”

Kad su se Sibelin i moj pogled susreli, bilo mi je jasno da je moja prilično pijana zaručnica shvatila što sam u međuvremenu radio i zaključila da se nikad neću oporaviti. Bila je vrlo srdita na mene, ali i toliko pijana da nije mogla praviti scene. Znao sam da ih neće praviti ni kad se otrijezni zbog toga što me je jako voljela, ili zato što je mislila da bi gubitkom mene i raskidom zaruka doživjela strašan poraz; a ja sam se zbog svega toga, ili zbog drugih razloga koje nisam razumijevao, osjećao vrlo ovisnim o njoj. Mislio sam da bi ta ovisnost opet mogla u Sibel probuditi optimističnu nadu da ću ozdraviti, ali i osjećao da je te noći došao kraj njezinu optimizmu.

Poslije sam plesao s Nurdžihan.

“Povrijedio si Sibel i strašno je naljutio”, reče Nurdžihan. “Ne ostavljaj je samu u restoranima. Silno je zaljubljena u tebe, pa je jako osjetljiva.”

“Tko voli ružu, mora se naviknuti na trn. Kad ćete se vjenčati?” “Mehmet bi htio odmah. No ja samo želim da se zaručimo i da učinimo što i vi, to jest da prije braka istinski proživimo ljubav.” “Nemojte da vam baš mi budemo uzor...”

“Postoji li nešto što ne znamo?” upita Nurdžihan s usiljenim osmjehom, kojim je nastojala prikriti znatiželju.

No njezino me pitanje nije čak ni uznemirilo. Rakija je opsesiju koju sam osjećao kao stalnu i intenzivnu bol pretvarala u himeru koja se svakog časa pojavljivala i nestajala. Sjećam se: plešući sa Sibel u jedan iza ponoći, kao zaljubljeni srednjoškolac natjerao sam je da prisegne da me nikada neće ostaviti, a ona me je, duboko dirnuta mojim navaljivanjem da to učini, svim srcem nastojala utješiti i smiriti. Za naš su stol u međuvremenu sjeli mnogi poznanici, pa su se čuli prijedlozi da nekamo otiđemo. Suzdržaniji su predlagali da se odvezemo na Bospor i u automobilima popijemo čaj. Drugi su htjeli da pođemo na fileke u Kasimpašu, treći opet da odemo u kasino i slušamo tursku klasičnu glazbu. Na trenutak su nas nasmijali Mehmet i Nurdžihan, koji su se, smiješno zagrljeni, klatili pokušavajući oponašati Sibelin i moj romantični ples. Unatoč protivljenju prijatelja, u samu zoru sjeo sam za upravljač. No, kako je Sibel vrištala kad god bi automobil počeo krivudati, na drugu obalu Istanbula prevezli smo se trajektom. Već se bilo razdanilo kad se trajekt počeo približavati Uskudaru, no mi smo spavali u automobilu. Probudio nas je brodski momak, koji nam je unezvjereno lupao po prozoru jer smo bili zapriječili izlaz autobusima i kamionima koji razvoze namirnice. Sretno smo se dovezli u ljetnikovac krivudajući preko crvenoga lišća otpalog sa sablasnih platana duž bosporske ceste i, čvrsto se privinuvši jedno uz drugo, zaspali kao i uvijek nakon tako pustolovne noći.

HLADNI I SAMOTNI DANI U STUDENOME

U nekoliko sljedećih dana Sibel me ni jednom nije upitala što sam radio onih sat i pol kad sam nestao na Nišantašu. Osjećaj da se nikada više neću moći osloboditi svoje opsesije te je noći postala izvjesnost koja nije ostavljala mjesta ni najmanjoj sumnji. Bilo je jasno da susprezanja i zabrane ničemu ne koriste. Pa opet, oboje smo bili zadovoljni time što smo skupa u tome starom ljetnikovcu, koji je izgubio nekadašnji sjaj. Koliko god bili u nezavidnu stanju, u toj trošnoj građevini bilo je nečega što nas je povezivalo i našu bol činilo podnošljivom. Život na obali obilježavao je našu ljubav (bilo je očito da se više neće oporaviti) svojevrsnim osjećajem poraza, zle kobi i prijateljstva, a ruševine osmanske kulture u nestajanju naglašavale su "manjkavost" u vezi starih ljubavnika i novih zaručnika, pa čak nas štitile od boli zbog toga što ne vodimo ljubav.

Kad bismo navečer postavili stol s pogledom na more i na- lakćeni na željeznu balkonsku ogradu pili rakiju i opijali se, u Sibelinim pogledima vidio sam da je brak jedino što bi nas moglo vezati, jer seksualne privlačnosti ionako nije bilo. Ne žive li mnogi bračni parovi - ne samo iz naraštaja naših očeva i majki, nego i naši vršnjaci - u sretnoj vezi, i ne ponašaju li se kao da je sve posve "normalno", iako više uopće ne vode ljubav? Nakon treće, četvrte čaše počinjali smo razgovarati o nama poznatim ili manje poznatim, mlađim ili starijim parovima: "Što misliš, vode li oni još uvijek ljubav?" pa bismo o toj temi i pametovali napola u šali, a napola ozbiljno. Sposobnost da se šalimo na temu koja mi se danas čini jako tužnom zacijelo smo crpili iz uvjerenja da ćemo uskoro imati prelijep seksualni život. Tim razgovorima, koji su nas neobičnim osjećajem zajedničke krivnje i uzajamnoga povjerenja još više povezivali, htjeli smo stvoriti osjećaj da se i uz taj problem možemo vjenčati, kao i uvjerenje da će naš seksualni život, kojim smo se tako ponosili, iznova procvjetati, kad god i kako god to bilo. Ako ništa, ponesena mojim zadirkivanjem, šalama i nježnošću, Sibel bi čak i u svojim najgorim danima povjerovala u to, ponadala se, razvedrila, čak mi ponekad i sjela u krilo htijući smjesta preuzeti inicijativu. U trenucima optimizma i mene bi ponijelo takvo raspoloženje, pa bih razmišljao o tome kako joj moram predložiti da se konačno vjenčamo, ali sam se plašio da bi neočekivano mogla odbiti moj prijedlog i ostaviti me. Jer, osjećao sam da vreba pogodnu priliku da okonča našu vezu osvetničkim udarcem koji bi joj vratio samopoštovanje. Pa ipak, budući da nikako nije mogla prihvatiti da je prije samo četiri mjeseca bila nadomak sretne udaje i besprijeekornog života (djeca, prijatelji, zabave), na kojemu bi joj svatko zavidio, nije bila kadra ništa poduzeti. Težinu situacije oboje smo nastojali prebroditi neobičnom ljubavlju i vezanošću; kad bi nas oko ponoći tuga trgnula iz sna u koji smo uranjali samo uz pomoć pića, nastojali smo u zagrljaju zaboraviti svoju bol.

Sredinom listopada, za danâ bez daška vjetra, budili su nas u ponoć ista ta nesreća ili pak žed izazvana pićem; kad bi se to dogodilo, čuli bismo kako na mirnoj bosporskoj vodi, tik iza zatvorenih prozorskih kapaka, bacaju mreže s čamca. U brodici koja bi doplovila gotovo pod našu spavaću sobu bili su otac, iskusni ribar, i njegov poslušni sin nježna i lijepa glasa. Dok bi se ugodna svjetlost svjetiljke s brodice provlačila kroz žaluzine i ljeskala na stropu sobe, za tihih noći mogli smo čuti vesla, kapanje vode s mreže dok bi je izvlačili iz mora i kašalj oca i sina, koji su radili u tišini. Kad god bismo to čuli, Sibel i ja čvrsto bismo se zagrlili i osluškivali kako otac i sin, svega pet-šest metara udaljeni od naše postelje, veslajif i ne sanjajući da smo i mi tu, bacaju u more kamenčiće da se ribe pokrenu i ulete u mrežu i, zadihani, izvlače mrežu iz mora. Prisluškivali smo i njihove vrlo rijetke razgovore. "Uhvati čvrsto, sinko!" rekao bi s vremena na vrijeme ribar. Ili: "Podigni košaru!" ili "Sad zaveslaj unatrag!" Dosta kasnije, kad bi zavládala duboka tišina, najednom bi se začuo dječakov umilni glas: "Eno još jedne!" a Sibel i ja, radoznali, zamišljali bismo što dječak pokazuje: ribu, opasnu udicu ili neko neobično stvorenje koje smo si nastojali predočiti ležeći zagrljeni u postelji. I dok smo tako u polusnu zamišljali ribara i njegova sina, svládao bi nas san; a ako ne bi, najednom bismo shvatili da je ribarska brodica nečujno otplovila. Ne sjećam se da smo danju ikada spomenuli ribara i njegova sina. Ali noću, kad bi brodica doplovila, po tome što se Sibel privija uza me i u polusnu osluškuje što rade otac i sin, shvaćao sam da osjeća duboki mir te da, čak i u snu, iščekuje njihov dolazak. Iščekivao sam ga i ja jer nam se činilo da se nikada nećemo razdvojiti dokle god ispod sebe čujemo ribara i njegova sina.

Inače, sjećam se da se Sibel u to vrijeme sve više ljutila na mene, da je sve iskrenije i bolnije sumnjala u svoju ljepotu, da su joj se oči češće punile suzama i da smo započinjali sve grublje prepirke i male svađe i osjećali povrijeđenost i ljutnju. Najčešće onda kad ne bih kako treba odgovorio na njezin pokušaj da nas učini sretnima (jer sam s čašom u ruci neprestance mislio na Fusun), primjerice, na kolač koji je ispekla, ili na stalak koji je s teškom mukom unijela u kuću; ili kad bi ljutito izjurila zalupivši vrata za sobom, a ja, zbog nekakva stida ili oduzetosti, nikako ne bih mogao poći za njom i zamoliti je za oprost, premda bih užasno patio u sebi; ili kad bih, i kad odem za njom, vidio da se od silne boli zaključala u sobu.

Kad bismo razvrgnuli zaruke, istanbulska bi krema dugo omalovažavala Sibel zato što je bila u "divljem braku". Sibel je jako dobro znala da će, ne uda li se za mene, njezinu vezu sa mnom prepričavati ne kao ljubavnu priču, nego kao pripovijest o ženi čija je čast ukaljána, ma koliko se gordo držala i ma koliko njezini prijatelji bili "prozapadno" orijentirani. Naravno, o tome nismo razgovarali, ali vrijeme je radilo protiv nje.

Ja sam se povremeno osjećao bolje jer sam s vremena na vrijeme odlazio u Apartman Milosrđe i, ležeći na krevetu, igrao se s Fusu- ninim stvarima; ponekad bih imao iluziju da bol prolazi i držao da to Sibel daje novu nadu. Osjećao sam da je donekle opuštaju večernji izlasci, susreti s prijateljima i odlasci na zabave, no sve to nije moglo prikriti pravo stanje stvari i činjenicu da

smo Sibel i ja, osim u trenucima opijanja i osluškivanja onoga što rade ribar i njegov sin, jako nesretni jedno s drugim. Da bih doznao gdje je Fusun i kako je, tih sam dana uz pomoć svoje tajnice Zejnep pronašao Džejdu (trebala je roditi tih dana) preko Džejdina supruga i preklinjao je da mi kaže gdje je Fusun, nudio joj čak i novac, ali najviše što sam mogao doznati bilo je da je negdje u Istanbulu. Bih li mogao pročešljati cijeli grad, ulicu po ulicu?

Početak zime, jednoga hladnog i turobnog dana, Sibel je rekla da razmišlja o tome da s Nurdžihan otputuje u Pariz. Prije nego što se zaruči i vjenča s Mehmetom, Nurdžihan je planirala za božićne blagdane otputovati onamo radi kupnje i nekih nedovršenih poslova. Kad je Sibel rekla da bi pošla s njom, ohrabrio sam je u toj nakani. Mislio sam: dok bude u Parizu, bjesomučno ću tražiti Fusun i prevrnuti cijeli Istanbul da je pronađem; ne bude li ništa od toga, riješit ću se boli i kajanja koji u meni ubijaju svaku volju za životom i oženiti se Sibel kad se vrati iz Pariza. Kad je moje ohrabivanje kod Sibel pobudilo sumnju, rekao sam joj da će nam oboma goditi promjena klime i mjesta boravka, da ćemo, kad se vrati, nastaviti gdje smo stali. Pritom sam dva-tri puta oprezno upotrijebio i riječ vjenčanje.

I doista, iskreno sam mislio da ću se oženiti Sibel, koja se počinjala polako udaljavati od mene i koja se ponadala da ćemo se po povratku iz Pariza oboje bolje osjećati. Na aerodrom smo otišli s Nurdžihan i Mehmetom. Kako smo bili uranili, sjeli smo za stol u novome terminalu i popili po voćni sok Meltem, koji nam je s velikoga plakata na zidu preporučala Inge. Kad sam, grleći Sibel na rastanku, u njezinim očima vidio suze, uplašio sam se da se nikada više nećemo vratiti prijašnjem životu i da je dugo neću vidjeti, no poslije sam mislio kako je sve to samo pretjerano pesimistična uobrazilja. Na povratku s aerodroma šutnju je prekinuo Mehmet, koji se prvi put poslije toliko mjeseci razdvajao od Nurdžihan: “Čovječe, kako ćemo izdržati bez svojih cura?!”

Te noći ljetnikovac mi se činio neizdrživo praznim i tužnim.

Osim neprestane škripe i pucketanja drvene građe, u trenucima potpune samoće primjećivao sam da kroz staru građevinu prodire huk mora čiji su se tonovi neprekidno mijenjali. Valovi koji su udarali u betonski mol stvarali su posve drukčiji prasak od onih koji su se razbijali o stijene, a huk morske struje pred kućicom za čamce pretvarao se u grgoljenje. Jedne noći, dok je drveni ljetnikovac stenjao pod naletima bure, a ja u postelji ležao mrtav pijan, najednom mi sinu da već dugo nema ribara i njegova sina. Jednim djelićem mozga, onim koji je još uvijek imao smisla za realnost i zdravo promišljanje, naslućivao sam da je završilo jedno razdoblje moga života, dok me drugi, uznemireni dio mene, onaj koji se bojao samoće, sprječavao da se konačno suočim s tom spoznajom.

HOTEL FATİH

Sljedećega dana našao sam se s Džejdom. Kao nagradu za posredovanje zaposlio sam njezinog rođaka u računovodstvu Satsata. Mislio sam: ako malo odlučnije zatražim Fusuninu adresu, neće me moći odbiti. No, na moje navaljivanje Džejda se držala vrlo tajnovito. Nagovijestila mi je da me susret s Fusun neće učiniti sretnim; život, ljubav i sreća nisu tako jednostavne stvari i svatko se snalazi kako najbolje zna da bi se zaštitio i bio sretan na ovome prolaznom svijetu! Bila je već jako krupna, dok je govorila povremeno je doticala trbuh. Imala je muža koji joj je u svemu ugađao.

Nisam je previše plašio i nisam navaljivao da progovori. Budući da u Istanbulu u to vrijeme nisu postojali privatni istražitelji poput onih u američkim filmovima (pojavit će se tek trideset godina poslije), nisam mogao unajmiti nikoga da je prati. A i Ramiz (bivši tjelohranitelj), koji je obavljao mračne poslove za oca i kojega sam - slagavši da istražujemo nekakvu krađu - potajno slao da tu i tamo traga za Fusun, njezinim ocem i tetom Nesibe, vraćao se praznih ruku. I gospodin Selami, moj stric i umirovljeni inspektor, koji je nekoć pomagao Satsatu riješiti probleme s carinom i poreznom upravom, i koji je mnoge godine života proveo u potrazi za prekršiteljima zakona, tragao je za njim - Fusuninim ocem - po matičnim uredima, arhivama službi javne sigurnosti i pismohranama gradskih okruga; na kraju mi je rekao da je takve osobe najteže naći zbog toga što nikad nisu počinile kazneno djelo. Hineći odanoga učenika koji je došao poljubiti ruku svojim bivšim profesorima, posjetio sam dvije gimnazije na kojima je Fusunin otac prije umirovljenja predavao povijest (gimnazije Vefa i Hajdarpasha), ali su i ti posjeti bili bezuspješni. Jedna od mogućnosti da dođem do Fusunine majke bila je da saznam kojim gospođama s Nišantaša i Šišlija odlazi šivati. Naravno, nisam to mogao pitati majku, no Zaim je od svoje doznao da krojači više ne idu po kućama. Da bi došao do krojačice po imenu Nesibe, uključio je u potragu svoje poznanike, ali joj nitko nije mogao ući u trag. Ta su razočaranja uvećavala moju bol. Cijeli dan radio sam u uredu, u vrijeme podnevne pauze odlazio u Apartman Milosrđe, gdje sam “s Fusun” lijegao u krevet i trudio se biti sretan grleći nekoć njezine stvari; odatle sam se katkad vraćao u ured, a katkad bih sjedao u automobil i nasumce kružio istanbulskim ulicama ne bih li je možda vidio.

Nikada mi nije palo na pamet da ću se tih vožnji, tijekom kojih sam obišao Istanbul četvrt po četvrt i ulicu po ulicu, mnogo kasnije prisjećati kao svojih najsretnijih trenutaka. Budući da mi se Fusunin lik počeo javljati u siromašnim prigradskim četvrtima kao što su Vefa, Zejrek, Fatih i Kodžamustafapaša, prelazio sam na drugu stranu Zlatnoga roga i produživao u tome smjeru. S cigaretom u ruci vozio sam popločenim i dotrajalim uličicama na kojima se automobil lagano njihao; a kad bi

najednom preda mnom iskrsnula imaginarna Fusun, odmah bih stao i parkirao automobil, osjećajući duboku naklonost prema toj lijepoj i siromašnoj četvrti u kojoj je živjela. Stoga su mi se dragim i posvećenim mjestima činila rubna naselja koja vonjaju na ugljen, ulice u kojima žive i dišu umorne žene s maramama na glavi, mangupi koji pažljivo prate strance u potrazi za prividenjima iz njihove četvrti te nezaposleni muškarci i starci koji u kavanama drijemaju uz novine. A kad bih vidio da ni jedna od prilika koje sam pažljivo i izdaleka slijedio ne sliči na Fusun, smjesti bih napustio to mjesto i tumačio ulicama, uvjeren da bi i ona morala biti u blizini jer mi se u toj četvrti ukazao njezin lik. Ni najmanje me nije uznemiravalo kad bih na nekome trgu, na kojemu su se umivale mačke, vidio da ne samo da je presahnula mramorna česma stara dvjesto dvadeset godina, nego da su i sve ravne plohe i svaki zid do kojega je pogled sezao prekriveni parolama i teškim prijetnjama svakojakih desnih i lijevih političkih stranaka i njihovih ogranaka, koje su u to vrijeme nazivali "frakcijama". Najiskrenije uvjerenje da je Fusun maloprije bila tu stvaralo je ozračje bajkovitosti i sreće. Mislio sam: moram više tumačiti ulicama kojima hoda njezina himera, piti čaj u kavanama i gledati kroz prozor van, u iščekivanju da prođe, te da - želim li joj se približiti - moram živjeti onako kako žive ona i njezina obitelj.

Ubrzo sam prestao ići na zabave i u nove restorane na Nišantašu i Bebeku, kamo smo prije odlazili svake večeri. Zapravo, već mi je bilo dosta Mehmeta, koji je druženje sa mnom pretvorio u neku vrstu sudbinske povezanosti i svake večeri satima prepričavao što su "naše cure" kupile u Parizu. A i kad bih ga izbjegao, nalazio bi me u klubu u koji sam odlazio te nadugo i naširoko, sa sjajem u očima, prepričavao telefonski razgovor koji je tog dana vodio s Nurdžihan. Mene bi pak njegove priče uznemirile - kad god bih nazvao Sibel, nisam pronalazio temu za razgovor. Ponekad sam i ja priželjkivao da je zagrlim i nađem neku utjehu, no grizodušje i licemjerje prema njoj toliko me je bilo smoždilo da mi je njezina odsutnost donijela mir. Vjerovao sam da sam se vratio u svoje "normalno stanje" zato što više nisam bio u neprirodnu stanju koje su mi nametale okolnosti. Ta "normalnost" budila mi je nadu dok sam tragao za Fusun u dalekim prigradskim četvrtima, pa sam se ljutio na sebe zato što u te prelijepe ulice i stare dijelove grada nisam prije zalazio. Sjećam se da sam, hodajući ulicama, vrlo često silno žalio zbog toga što u posljednji trenutak nisam odustao od zaruka, i što ih nisam smogao snage razvrgnuti.

Sredinom siječnja, dva tjedna prije Sibelina povratka iz Pariza, spakirao sam kufere, napustio ljetnikovac i počeo živjeti u hotelu između Fatiha i Karagumruka, čiji ključ s amblemom, papir sa zaglavljenom i malenu pločicu, koju sam nabavio godinama poslije, izlažem na ovome mjestu. U taj hotel prvi put sam ušao nekoliko dana prije preseljenja, zbog jake kiše koja je navečer počela padati; bilo je to nakon potrage za Fusun, kada sam obišao ulicu po ulicu i trgovinu po trgovinu u četvrtima podno Fatiha, na Zlatnome rogu. Toga siječanskog dana zavirivao sam kroz prozore i uhodio Obitelji u neuglednim kamenim zdanjima u kojima su nekoć živjeli Grci, i neoličnim drvenim konacima, koji samo što se nisu urušili od dotrajalosti; kako je potraga potrajala cijelo popodne, poprilično me dotukla neimaština i veličina tih Obitelji, galama, sreća i nesreća. Rano se smračilo; popeo sam se uz padinu da bih odmah nešto popio, prije nego što se vratim na drugu obalu Istanbula, te ušao u jednu novu pivnicu u blizini glavne prometnice. Miješajući votku i pivo, rano sam - još prije devet - bio mrtav pijan među ljudima koji su uz piće gledali televiziju. Kad sam izašao, nisam se mogao sjetiti gdje sam ostavio automobil. Sjećam se da sam dugo hodao po kiši misleći više na Fusun i svoj život negoli na automobil, te da sam u mračnim i blatnjavim ulicama bio sretan maštajući o njoj, iako su i ta maštanja bila bolna. Oko ponoći neočekivano sam se našao pred hotelom Fatih, ušao, uzeo sobu i smjesti se.

Nakonolikih mjeseci prvi put sam prespavao cijelu noć. I sljedećih noći spavao sam mirno. To me je jako čudilo. Katkada bih pred zorom sanjao nešto lijepo iz djetinjstva ili mladosti, trgnuo se iz sna kao i prije, kad sam osluškivao ribara i njegova sina, i smjesti se želio nastaviti spavati u hotelskom krevetu, ne bih li nastavio sanjati onaj isti sretni san.

Otišao sam u ljetnikovac i pokupio svoje stvari, zimske čarape i odjeću. Želeći biti podalje od majčinih i očevih radoznalih pogleda i zapitkivanja, nisam ih odnio kući, nego u hotel. Kao i uvijek dotad, svakoga jutra odlazio sam u Satsat, rano napuštao ured i jurio na istanbulske ulice. S velikim žarom tragao sam za svojom ljubljenu, a navečer sam se, pijući po pivnicama, trudio ne misliti na umorne noge. Mnogo godina poslije zaključio sam da su dani provedeni u hotelu Fatih - iako sam vjerovao da mi, kao i mnogi drugi, nanose bol - zapravo bili vrlo sretno razdoblje života. Svakoga dana u podne napuštao sam ured i odlazio u Apartman Milosrđe; ondje sam smirivao ljubavnu bol igrajući se stvarima koje sam čuvao sa sve većom pomnjom i iz dana u dan obogaćivao zbirku novim predmetima na koje bih naišao i sjetio se da ih je Fusun dodirivala. Pripit, satima sam hodao sporednim ulicama na Fatihi, Karagumruku i Balatu, zavirivao u kuće na čijim su prozorima zastori bili razgrnuti, promatrao sretne Obitelji kako sjede za stolom i večeraju, vrlo često imao osjećaj "da je Fusun tu negdje", i osjećao se dobro.

Ponekad sam naslućivao da razlog zbog kojega sam se u tim ulicama osjećao toliko sretnim nije to što sam blizu Fusun, nego nešto drugo. Čutio sam da u tim rubnim četvrtima, na praznim parcelama, na popločenim blatnjavim ulicama, među automobilima, kantama za smeće i nogostupima, pod uličnim svjetiljkama i u djeci koja igraju nogomet ispuhanom loptom, mogu vidjeti sam život. Očevi poslovni uspjesi, tvornice, bogatstvo i prisila da živimo cijenjenim "prozapadnim" načinom života po mjeri toga bogatstva, kao da su me bili udaljili od jednostavnih i temeljnih životnih vrijednosti pa sam u zabitim ulicama prigradskih četvrti krenuo tragati za izgubljenim uporištem svoga života. Dok sam, nasumce i podnapit, prolazio tim ulicama, silazio niz blatnjave padine i kamene stubice te produžavao krivudavim i ispresijecanim putovima, najednom bih s jezikom shvatio da vani nema nikoga osim pasa, pa bih se najednom počinjao diviti žutoj svjetlosti iza zastora, tankom, plavičastom dimu koji se izvinjava iz dimnjaka i odrazu televizijskih ekrana na komodama i prozorskim oknima. Neki od tih prizora iz sporednih i mračnih ulica povremeno bi mi

iskrsnuo pred očima dok bih sa Zaimom, uz ribu i rakiju, sjedio u nekoj gostionici na Beşiktašu, ali mi se tada činilo kako me upravo on štiti od privlačnosti svijeta o kojemu je Zaim pričao.

Potaknut mojim pitanjima, Zaim je govorio o proteklim zabavama, klupskim ogovaranjima i uspjehu sokova Meltem, prisjećao se događaja iz visokoga društva vrijednih pamćenja, ali se nije dugo zadržavao na njima. Znao je da sam napustio ljetnikovac i da noći ne provodim na Nišantašu uz oca i majku; pa ipak, nije pitao ni za Fusun niti za moju ljubavnu bol, možda zato da me ne povrijedi. Ponekad sam pokušavao ponešto izvući iz njega, nastojao sam doznati zna li što o Fusuninoj prošlosti. Gdje sam opet zauzimao držanje samouvjerenoga čovjeka koji zna što radi, nastojeći kod njega stvoriti dojam da svaki dan odlazim u ured i puno radim.

Jednoga zimskog dana krajem siječnja Sibel me je iz Pariza nazvala u ured i uzbuđeno rekla da je od susjeda i vrtlara saznala da sam otišao iz ljetnikovca. Dugo se nismo čuli, pa je jamačno i to bio znak zahladnjenja i otuđenosti među nama; no, u to vrijeme i nije bilo tako jednostavno telefonirati u inozemstvo: ljudi su morali vikati iz sveg glasa da nadjačaju šum. Uvijek sam odgađao telefoniranje pri pomisli da svi namještenici u Satsatu mogu čuti moje ljubavne izjave, koje sam morao izreći vičući na sav glas (i po svoj prilici ne vjerujući u njih).

“Čula sam da si otišao iz ljetnikovca, ali da nisi ni kod oca i majke”, rekla je.

“Točno.”

Nisam joj rekao da je naša zajednička odluka bila da ne idem kući, da ne odlazim na Nišantaš i da uspomenu ne “pogoršavam bolest”. Nisam je pitao ni otkud zna da ne spavam u roditeljskoj kući. Gospođa Zejnep, moja tajnica, izjurila je van zatvorivši za sobom vrata kako bih na miru mogao razgovarati sa zaručnicom, no da bi me Sibel razumjela, morao sam vikati iz sveg glasa.

“Što radiš? Gdje boraviš?” pitala je.

U tom trenu sjetio sam se da nitko osim Zaima ne zna da sam odsjeo u hotelu na Fatihu. No nisam joj to htio reći jer je cijela tvrtka slušala razgovor.

“Jesi li joj se vratio?” upita Sibel. “Reci mi pošteno, Kemale!” “Ne!” odgovorih, ali ne dovoljno glasno.

“Ne čujem, govori glasnije!”

“Ne”, odgovorih, no ni ovaj put nisam vikao.

Na međunarodnim telefonskim linijama tih se godina čuo iznimno jak šum, kao kad na uho prislonite morsku školjku. “Kemale, Kemale... Molim te, ne čujem...” ponavljala je Sibel. “Tu sam!” povikah iz svega glasa.

“Kaži mi pošteno!”

“Nemam što reći”, odgovorih podigavši malo glas.

“Shvaćam”, reče Sibel.

Morski šum je postao iznimno jak, začulo se kvrcanje i veza se prekinula. Uto se javila telefonistica s centrale:

“Veza s Parizom je prekinuta, želite li ponovo nazvati?”

“Ne, kćeri, hvala”, odgovorih. Otac je običavao obraćati se namještenicama s “kćeri”, koliko god stare bile. Začudilo me je kojom brzinom usvajam njegove navike. Začudila me i Sibelina odlučnost... Pa ipak, nisam više želio lagati. A Sibel me više nije nazvala iz Pariza.

ODMOR NA ULUDAGU

Početkom petnaestodnevnih zimskih praznika u veljači, kad Obitelji odlaze skijati na Uludag, saznao sam da se Sibel vratila u Istanbul. I Zaim je sa svojim nećacima planirao poći onamo. Prije polaska nazvao me je u ured, pa smo ručali u restoranu Foaje. Dok smo jeli juhu od leće, Zaim me prijateljski pogleda ravno u oči.

“Vidim da bježiš od života, da si stalno tužan i zamišljen, i žao mi je zbog toga.”

“Ne brini se”, rekoh. “Dobro sam...”

“Ne bi se reklo. Barem se potruži biti sretan!”

“Meni sreća nije životni cilj”, uzvratih. “Zbog toga misliš da nisam sretan i da bježim od života... Ja sam na pragu jednoga drugog života, koji mi donosi unutarnji mir.”

“Tako... Pričaj nam o tome... Doista nas zanima.”

“Tko to MI?”

“Prestani, Kemale!” reče Zaim. “Što sam ti ja kriv? Nisam li ti najbolji prijatelj?”

“Jesi.”

“Mi... Ja, Mehmet, Nurdžihan i Sibel... Za tri dana idemo na Uludag. Pođi i ti s nama... Nurdžihan ide s jednim svojim nećakom, želi ga držati na oku, a mi smo odlučili pridružiti im se.” “Dakle, Sibel se vratila.”

“Prije deset dana, u ponedjeljak. I ona priželjkuje da dođeš na Uludag.” Zaim me blagonaklono pogleda i nasmiješi se. “No ne želi da to znaš... Rekao sam ti to bez njezina dopuštenja, nemoj se pred njom izlanuti na Uludagu!”

“Ne boj se, ionako neću ići.”

“Bilo bi bolje pođeš... Sve će proći i pasti u zaborav.”

“Tko zna što se među nama dogodilo? Znaju li Nurdžihan i Mehmet?”

“To, dakako, može znati samo Sibel”, odgovori Zaim. “Ona i ja smo razgovarali o svemu. Sibel te jako voli, Kemale. Ima razumijevanja za tvoje slabosti i želi ti pomoći.”

“Stvarno?”

“Na krivom si putu, Kemale... Svi se možemo zaljubiti u koga bilo... Svatko se zaljubljuje. No svi se na kraju izvuku iz te situacije, ne upropaštavaju si život zbog toga.”

“Čemu onda svi oni ljubavni romani i filmovi?”

“Jako su mi dragi ljubavni filmovi”, reče Zaim. “Ali, ni u jednome nisam vidio da je netko dao za pravo čovjeku poput tebe... Prije samo šest mjeseci pred cijelim si se svijetom zaručio sa Sibel... Bila je to divna večer... Prije vjenčanja odlučili ste se na zajednički život u ljetnikovcu, počeli priređivati zabave... Svi su to prihvatili, držali su da je primjereno vremenu u kojem živimo i da ćete se vjenčati, nitko vas nije osudio. Dapače, čuo sam čak kako se govori da ćete biti uzor drugim parovima. A onda, samovoljno napuštaš ljetnikovac. Raskidaš li to sa Sibel? Zbog čega bježiš od nje? Pritom ne daješ nikakvo objašnjenje, kao da si dijete.”

“Sibel ga zna”, rekoh.

“Ne zna. Kako će drugima objasniti što se dogodilo, što će im reći? Kako će ljudima pogledati u oči? Hoće li im reći da ste raz- vrgnuli zaruke zato što joj se zaručnik zaljubio u neku prodavačicu? Jako se ljuti na tebe, jako... Morate razgovarati. Na Uludagu ćete sve zaboraviti. Jamčim ti, Sibel je spremna nastaviti kao da se ništa nije dogodilo. U Velikom hotelu Sibel i Nurdžihan spavat će u istoj sobi. Mehmet i ja smo rezervirali sobu na drugome katu, u njoj ima i treći ležaj s pogledom na magloviti vrh planine, znaš i sam. Ako dođeš, ludovat ćemo do zore, kao nekoć u mladosti. Mehmet gori od ljubavi za Nurdžihan... Zbijat ćemo šale na njegov račun.”

“Zapravo, ja sam taj s kojim treba zbijati šale”, rekoh. “Ako ništa, njih su dvoje skupa.”

“Vjeruj mi, neću ni sebi ni bilo kome drugome dopustiti da se šali na tvoj račun”, reče Zaim prostodušno.

Po tome sam zaključio da je moja opsesivna ljubav predmet ismijavanja među ljudima iz visokoga društva, ili, u najmanju ruku, u užem krugu mojih poznanika. No to sam i pretpostavljao. Smatrao sam da je lijepo od Zaima što me nagovara da dođem na Uludag; činio je to da mi pomogne. Kao djeca odlazili smo u vrijeme zimskih praznika onamo na skijanje, kao i mnogi bogataši s Nišantaša i većina očevih prijatelja s posla i iz kluba. Volio sam te dane i boravak na toj planini, gdje su se svi poznavali, gdje su se sklapala nova prijateljstva i dogovarale ženidbe, gdje su u kasne noćne sate čak i najstidljivije djevojke razdragano plesale; toliko sam ih volio da sam uvijek osjećao čežnju kad bih, premećući stvari iz nekog ormara mnogo godina poslije, naišao na očeve stare skijaške rukavice ili naočale za snijeg, koje su najprije bile bratove, pa onda moje. Kad god bih vidio razglednice na kojima je Veliki hotel, a koje mi je majka slala u Ameriku, osjetio bih kako me zapljuskuje val sreće i nostalgije. Zahvalio sam Zaimu.

“Ali neću doći”, rekao sam mu. “Za mene bi to moglo biti jako bolno... Ipak, imaš pravo, moram razgovarati sa Sibel.”

“Nije u ljetnikovcu, kod Nurdžihan je”, reče Zaim. Potom se okrenu prema veselom i svakim danom sve šarenijem mnoštvu ljudi u Fojaju i nasmiješi im se zaboravivši istoga časa moje duševne boli.

JE LI NORMALNO DA ČOVJEK TEK TAKO OSTAVI ZARUČNICU?

Sibel sam nazvao tek krajem veljače, kad se vratila s Uludaga. Kako sam se bojao da bi rastanak mogao biti mučan, popraćen ljutnjom, suzama i kajanjem, nisam želio razgovarati nadajući se da će mi poslati zaručnički prsten. Jednoga dana kad više nisam mogao izdržati napetu neizvjesnost, nazvao sam je. Bila je kod Nurdžihan. Dogovorili smo se da večeramo u Fojaju.

Držao sam da u restoranu punom zajedničkih poznanika nećemo dopustiti da nas svladaju emocije i ljutnja. No, već je od početka krenulo drugim tokom. Za stolovima podalje od nas sjedili su Kopilan Hilmi i Neslihan (tek su se bili vjenčali), potom Guven “Potapač brodova” s Obitelji i Tajfun, a za jednim velikim stolom Ješim i njezini. Hilmi i njegova žena prišli su nam i rekli da im je vrlo drago što nas vide.

Dok smo uz predjelo pili vino Jakut, Sibel je pričala o boravku u Parizu, o Nurdžihaninim francuskim prijateljima i o tome kako grad za Božić izgleda prelijepo.

“Kako su ti otac i majka?” upitah.

“Dobro su”, odgovori Sibel. “Još uvijek ne znaju što se događa s nama.”

“Tako je bolje. Ne govorimo nikome ništa.”

“Ne govorim...” reče Sibel, ali joj se iz pogleda čitalo pitanje “i što sad?”

Želeći promijeniti temu, pričao sam joj o ocu, koji se iz, dana u dan gasio. Sibel je govorila o opsesiji svoje majke da prepravlja staru odjeću i čuva stare stvari. Ja sam pričao o tome da se moja majka ponaša posve suprotno - sve stare stvari odlaze u jedan drugi stan. No bila je to opasna tema, pa smo zašutjeli. Da sam tu temu načio tek da bismo o nečemu razgovarali, bilo je jasno i Sibel, čitao sam joj iz pogleda. Usto, već po tome što sam izbjegavao pravu temu znala je da joj nemam reći ništa novo.

Sibel ju je prva načela: “Vidim da si se već navikao na svoju bolest.”

“Kako misliš?”

“Mjesecima čekamo da prođe. Kemale, za mene, koja sam bila toliko strpljiva, užasno je bolno vidjeti da se nisi nimalo oporavio, da si svoju bolest čak prihvatio. U Parizu sam se molila da ti bude bolje.”

“Nisam bolestan”, rekoah i pogledom joj pokazah razdragano i bučno mnoštvo ljudi u Foajeju. “Možda oni misle da sam bolestan... Ali, ne želim da me ti gledaš njihovim očima.”

“Zar u ljetnikovcu nismo oboje zaključili da je to bolest?” “Jesmo.”

“Pa što je sad? Je li normalno da čovjek tek tako ostavi zaručnicu?”

“Molim?!”

“Zbog jedne prodavačice...”

“Zašto brkaš te dvije stvari?” upitah. “To nema nikakve veze s prodavanjem, bogatstvom i siromaštvom.”

“Upravo je u tome stvar”, reče Sibel s odlučnošću nekoga tko je puno razmišljao i na kraju došao do bolnoga zaključka. “Lako si se upustio u vezu s tom djevojkom jer je siromašna i ambiciozna... Da nije prodavačica, možda se ne bi stidio, nego bi se oženio njome. ... Eto, to te je učinilo bolesnim... To što se ne možeš oženiti njome, to što nisi toliko hrabar.”

Ljutio sam se na Sibel jer sam znao da je to rekla s namjerom da me naljuti. A osobito zato što sam osjećao da ima pravo.

“Dragi moj, nije normalno da se netko poput tebe tako čudno

ponaša zbog jedne prodavačice, da se potuče po hotelima na Fa-tihu... Ako želiš ozdraviti, najprije se suoči s tim.”

“Dakako da nisam zaljubljen u tu djevojku onoliko koliko ti misliš...” rekoah. “Ali, razmotrimo stvari neovisno o tome: Zar se čovjek ne može zaljubiti u nekoga siromašnijeg od sebe? Zar je nemoguća ljubav između bogatih i siromašnih?”

“Ljubav je umjetnost sklada, kao i u našoj vezi. Jesi li igdje, osim u turskim filmovima, vidio da se bogata mlada djevojka zaljubljuje u zgodnoga vratara Ahmet-efendiju, ili u majstora Hasana s nekoga gradilišta, i udaje se za njega?”

Glavni konobar Sadi, kojemu se na licu vidjelo da se jako obradovao kad nas je vidio, upravo je bio krenuo k nama, ali je zastao vidjevši da smo se udubili u razgovor. Rukom sam mu dao znak da malo pričeka i okrenuo se Sibel:

“Ja vjerujem turskim filmovima!” rekoah.

“Kemale, puno smo godina zajedno, a ne znam da si ikada otišao pogledati neki turski film. Ne ideš čak ni u ljetno kino s prijateljima, zabave radi.”

“Vjeruj mi, život u hotelu Fatih nalikuje na turske filmove”, rekoah. “Noću, prije spavanja, najprije prošetam pustim i zabitim ulicama. Dobro mi dođe.”

“U početku sam mislila da je ta priča s prodavačicom počela zbog Zaima”, reče Sibel odlučno. “Mislila sam da mu zavidiš na njegovoj imitaciji života u stilu *dolce vita*, na svim tim trbušnim plesačicama, animir-damama i njemačkim manekenkama. Razgovarala sam s njim o tome. Na kraju sam zaključila: ti patiš od kompleksa zato što si bogat u siromašnoj zemlji (kompleks je u to vrijeme bila pomodna riječ). A to je, naravno, kudikamo veći problem od prolazna hira kao što je zaljubiti se u neku prodavačicu.” “Možda je tako...” rekoah.

“Bogataši se u Europi ponašaju kao da nisu bogati... To je kultura. Po mome mišljenju, biti kulturni i civilizirani ne znači da svi moraju biti jednaki i slobodni, nego da se svi jedni prema drugima moraju ponašati kao da su jednaki i slobodni. Tada se nitko ne mora osjećati krivim.”

“Hmm... Nisi ti gubila vrijeme na Sorboni”, rekoah. “Da sada naručimo ribu?”

Kad je Sadi prišao našem stolu, pitali smo ga za zdravlje (Bogu hvala!), restoran (Mi smo već jedna obitelj, gospodine Kemale, svake večeri dolaze isti ljudi), stanje na tržištu (Zbog terora ljevice i desnice ljudi ne smiju ni na ulicu!) i tko tih dana dolazi u restoran (Svi su se vratili s Uludaga). Poznavao sam ga još od djetinjstva, iz restorana Kod Abdulah-efendije na Bejogluu, kamo je otac često odlazio prije nego što se otvorio Foaje. More je prvi put vidio prije trideset godina u Istanbulu, kamo je došao kad mu je bilo devetnaest, te je u starim grčkim gostionicama i od glasovitih grčkih konobara ubrzo naučio kuharske tajne o tome kako ribu izabrati i pripremiti. I nama je na jednome pladnju pokazao ribu koju je toga jutra svojom rukom odabrao u ribarnici: crvene arbune, veliku, masnu plavu ribu i morskoga grgeča. Pomirisali smo ih, ustanovili da su im oči sjajne i škrge crvene, i zaključili da su svježije. Nakon toga potužili smo se na zagađenost Mramornog mora. Sadi nam je ispričao da zbog redukcije vode jedna privatna kompanija Foajeju svakodnevno isporučuje cisternu vode, ali da, unatoč redukcijama struje, generator još nije

nabavljen jer se gostima sviđa kad se zapale svijeće i petrolejke. Potom nam je nalio vino u čaše i otišao.

“Sjećaš li se onoga ribara i njegova sina, koje smo noću prisluškivali u ljetnikovcu?” upitah. “Nedugo nakon što si otišla u Pariz, iščežnuli su i oni. Ljetnikovac je postao hladniji i samotniji, nisam više mogao izdržati u njemu.”

Sibel je živnula na moje zadnje riječi jer su joj zazvučale kao isprika. Stoga sam promijenio temu i nastavio pričati o tome kako sam vrlo često mislio na ribare, oca i sina. (Pomislio sam na biserne naušnice koje mi je dao otac.) “Možda su otišli za jatima plavih riba i palamida”, rekoh. Pričao sam joj o tome da ove godine ima mnogo i plave ribe i palamida, da ih ulični trgovci prodaju čak i u pokrajnjim uličicama Fadha te da njihova kola s konjskom zapregom prate ulične mačke. Dok smo jeli, Sadi nam je rekao da je iverak jako poskupio jer Rusi i Bugari zatvaraju turske ribare koji u potrazi za tom ribom ulaze u njihove teritorijalne vode. Dok sam pričao o tome, zamjećivao sam da Sibelino raspoloženje sve više splašnjava. Shvaćala je da nemam više što reći i da joj ne mogu pružiti nadu, te da tražim neke teme kako bih izbjegao razgovor o nama. Htio sam u opuštеноj atmosferi kazati ponešto i o nama, ali mi ništa nije padalo na pamet. Kad god bih vidio njezino tužno lice, shvatio bih da joj više ne mogu lagati i zbog toga bi me obuzimao nemir.

“Gle, Hilmijevi odlaze”, rekoh. “Da ih pozovemo za svoj stol? Večeras su bili tako dragi.” I prije nego što je Sibel mogla išta kazati, mahnuo sam im rukom, no nisu me vidjeli.

“Ne zovi ih!” reče Sibel.

“Zašto? Hilmi je drag čovjek. A i ti voliš njegovu ženu, kako se ono zove?”

“Što će biti s nama?”

“Ne znam.”

“U Parizu sam razgovarala s Leclercqom”, reče Sibel. Bio je to njezin omiljeni profesor ekonomije. “Potiče me da radim na doktoratu.”

“Odlaziš li to u Pariz?”

“Nisam sretna ovdje.”

“Da pođem i ja? Ali, ovdje imam puno posla.”

Sibel nije odgovorila. Naslućivao sam da nije razmišljala samo

o susretu sa mnom, nego i o našoj budućnosti, ali da joj je još nešto na umu.

“Otiđi u Pariz”, rekoh osjećajući nelagodu zbog razgovora o tome. “Ja ću doći za tobom kad se malo saberem.”

“Ima još nešto, Kemale... Ispričavam se što načinjem tu temu... Nevinost nije tako bitna da bi se njome moglo opravdati tvoje ponašanje.”

“Molim?”

“Ako smo postali suvremeni, ako razmišljamo kao Europljani, onda je nevinost nevažna... No ako smo vezani za svoju tradiciju, ako činjenici da je djevojka čedna pridaješ važnost i želiš da se svatko prema njoj ophodi s poštovanjem... Onda bi se po pitanju čednosti morao ponašati jednako prema svima!”

Namrštio sam se jer u prvi mah nisam razumio što time želi reći. Onda sam se sjetio da ni ona u životu nije imala drugoga muškarca osim mene. Poželio sam reći: “Ali, taj teret nije podjednako težak tebi i njoj, ti si bogata i suvremena!” ali, posramljen, pognuh glavu i zašutjeh.

“Kemale, ima još nešto što ti nikada neću oprostiti... Zašto smo se uopće zaručili kad već tada nisi mogao bez nje, i zašto odmah nisi raskinuo zaruke?” Glas joj je gotovo drhtao od ljutnje. “I ako se sve moralo ovako završiti, zašto smo organizirali zabave i u ovoj zemlji, pred svima, prije vjenčanja živjeli kao bračni par?” “Nikada dotad nisam doživio tako veliko povjerenje, iskrenost i prijateljstvo, kao u ljetnikovcu.”

Sibel su te riječi još više naljutile. Od ljutnje i bijesa suze samo što joj nisu potekle niz obraze.

“Oprosti mi”, rekoh. “Jako mi je žao.”

Nastupila je užasna tišina. Da Sibel ne bi zaplakala i da se ta mučna situacija ne bi odužila, neprestano sam mahao Tajfunu i njegovoj ženi, koji su čekali da se oslobodi neko mjesto. Obradovali su se kad su nas vidjeli, a na moje navaljivanje sjeli su za naš stol.

“Znate što”, reče Tajfun, “već sam se zaželio ljetnikovca!” Toga su ljeta često dolazili u ljetnikovac. Tajfun se kod nas ponašao kao kod kuće, sebi i drugima donosio je hranu i piće iz hladnjaka; povremeno bi se zanio pa bi mnogo vremena provodio u kuhinji pripremajući jela, a onda nam nadugo i naširoko pričao o obilježjima sovjetskih i rumunjskih tankera.

“Sjećate li se kad sam jednom zaspao u vrtu, a svi se vi zabrinuli što je sa mnom?” reče i počeo pričati o događaju od prošloga ljeta. Način na koji ga je Sibel prekinula šaleći se i izrekavši tako lijepe riječi njemu uilog, izazvao je u meni poštovanje koje je graničilo s divljenjem.

“Pa, kad je svadba?” upita Tajfunova žena Figen.

Je li moguće da su do nje doprla govorkanja o nama?

“U svibnju”, reče Sibel. “Opet u Hiltonu... Svi će mi morati obećati da će se odjenuti u bijelo, kao u filmu *Veliki Gatsby*. Jeste li ga gledali?” Najednom baci pogled na sat i uzviknu: “Ah, za pet minuta moram se naći s majkom na Nišantašu!” Međutim, roditelji su joj bili su Ankari.

Najprije je u obraz poljubila Tajfunu i Figen, a onda mene. Ja sam još neko vrijeme sjedio s Tajfunom i Figen, potom napustio Foaje, otišao u Apartman Milosrđe i potražio utjehu u Fusuni- nim stvarima. Tjedan poslije Sibel je po Zaimu poslala zaručnički prsten, lako bih tu i tamo ponešto čuo o njoj, nakon susreta u Foajeu nisam je vidio trideset jednu godinu.

OČEVA SMRT

Sa svih strana stizale su glasine da se vijest o raskidu zaruka brzo proširila, pa je jednoga dana u moj ured došao Osman, izgrdio me i rekao da je spreman posredovati i zauzeti se za mene kod Sibel. Isto tako, pričalo se da sam sišao s uma, dao se na noćni život, pristupio nekoj tajnoj sljedbi na Fatihu, pa čak i to da sam postao komunist te da, kao i svi militanti, živim u nekoj bijednoj četvrti na rubu grada. No ja se na njih nisam obazirao. Štoviše, kad se pročula vijest da su zaruke raskinute, utvarao sam da će to utjecati na Fusun i da će mi se javiti iz svoga tajnog prebivališta. Već sam bio izgubio svaku nadu da će bolest proći; umjesto da se oporavljam, uživao sam u svojoj boli, bez ikakva zazora hodao sam zabranjenim narančastim ulicama na Nišantašu, četiri-pet puta tjedno odlazio u Apartman Milosrđe te s Fusuninim stvarima i uspomenama na nju nalazio utjehu i mir. Budući da sam nakon raskida sa Sibel opet živio momačkim životom, mogao sam se vratiti u roditeljski dom. No kako majka nikako nije prihvaćala vijest o razvrgnuću zaruka i kako ju je skrivala od oca “koji je jako onemoćao i slab”, pa je i toliko tabuizirala da gotovo nikada sa mnom nije razgovarala o raskidu, vrlo često sam im dolazio u posjet, na ručak, i ostajao šutke sjediti za stolom, ali ne bih prenoćio. Stan na Nišantašu imao je nešto što je pogoršavalo bolove u trbuhu i stoga noću nisam želio boraviti u njemu.

No kad je u ožujku otac umro, vratio sam se doma. Lošu vijest donio mi je Osman, koji se očevim chevroletom dovezao čak do hotela Fatih. Nisam želio da se popne k meni i vidi nered u mojoj sobici i sve one neobične stvari koje sam kupovao od staretinara i vlasnika dućana i papirnica za šetnji rubnim četvrtima grada. No on me je samo tužno pogledao, ovaj put nimalo svisoka, a onda me s puno ljubavi zagrlio. Za pola sata pokupio sam stvari, platio račun i napustio hotel. Kad sam u chevroletu vidio utučenog i uplakanog vozača Četin-efendiju, sjetio sam se da mi je otac oporučno ostavio i automobil i njega. Dan je bio jako mračan, olovan. Sjećam se: vozili smo se preko Ataturkova mosta, a ja sam, zagledan u Zlatni rog, hladnoću njegove čas tamnozelene, čas blatnjavo-metalne vode, čutio u sebi kao neku vrstu samoće.

Otac je umro od srčanog udara u polusnu, u vrijeme jutarnjeg ezana,²⁴ malo poslije sedam. Kad se probudila, majka je mislila da muž spava pokraj nje, a kad je shvatila što se dogodilo, izbezumila se, pa su joj dali *Paradison* za smirenje. Sjedila je u dnevnom boravku na svome uobičajenom mjestu, u fotelji prekoputa očeve, i s vremena na vrijeme, plačući, pokazivala očevo prazno mjesto. Živnula je kad me je ugledala. Zagrlismo se čvrsto ne progovorivši ni riječi.

Ušao sam vidjeti oca. Ležao je kao da spava na velikom krevetu od orahovine, koji je trideset sedam godina dijelio s majkom; pa ipak, po ukočenosti njegova tijela, voštanoj boji i izrazu lica vidjelo se da ne spava, nego da je, budeći se, ugledao pred sobom smrt, užasnua se i otvorio oči, i da mu se na licu zamrznuo izraz čovjeka koji panično želi izmaknuti kamionu koji je najednom iskrasnio pred njim. Dobro sam poznao miris kolonjske vode, madeže i dlačice na njegovim smežuranim rukama, koje su grčevito stiskale pokrivač; kad sam bio dijete, one su me tisuće puta usrećile kad god bi me pogladile po kosi, leđima, nadlakticama. No sad su bile toliko bijele da sam ih se bojao poljubiti. Htio sam ga vidjeti u meni poznatoj pidžami s plavim prugama, ali nisam mogao podići pokrivač, negdje je zapinjao. Dok sam ga se trudio osloboditi, lijeva mu je noga izvirila ispod pokrivača. Instinktivno sam je pogledao: palci su nam bili potpuno jednaki. Da nitko drugi nema tako neobičan palac, možete se i sami uvjeriti bacite li pogled na ovu staru, crno-bijelu fotografiju na kojoj sam dao uvećati baš taj detalj. Očev stari prijatelj Džunejt, koji je jednoga ljetnog dana prije dvanaest godina (sjedili smo na molu na Suadije) uočio tu pojedinost, prasnuo bi u smijeh kad god bi nas vidio skupa i podsjetio bi nas na to neizbježnim pitanjem “Kako palci?”

Zaključao sam vrata sobe i pripremio se za dugi plač za Fusun, misleći pritom na oca, ali nisam mogao zaplakati. Najednom sam posve drugim očima promotrio sobu u kojoj su otac i majka proveli tolike godine, tu oazu sigurnosti iz moga djetinjstva, koja je još uvijek mirisala po kolonjskoj vodi, prašnjavome sagu, laštilu za parkete, drvenariji i majčinu parfemu, potom bacio pogled na barometar koji mi je otac pokazivao držeći me u naručju, i zastore na prozorima: to središte moga svijeta kao da se bilo rasplinulo i potonulo u prošlost. Otvorio sam ormar i rukom doticao očeve staromodne kravate, remene i stare cipele koje su s vremena na vrijeme čišćene i laštene iako ih godinama nije nosio. Kad sam u hodniku čuo korake, obuzeo me osjećaj krivnje koji sam imao i kao dijete kad bih kopao po tom ormaru, te sam hitro zatvorio njegova škripava vrata. Na komodi pokraj oca stajali su lijekovi, enigmatski prilozi, presavijene novine, njemu vrlo draga fotografija iz vojske, na kojoj pije s časnicima, naočale za čitanje i - u čaši - umjetno zubalo. Zamotao sam ga u rupčić i stavio u džep, te se vratio u dnevni boravak i sjeo prekoputa majke, u očev naslonjač.

“Majko, uzео sam očevo zubalo, da znaš”, rekoh.

Kimnula je glavom, što je značilo “kako želiš”. Oko podne kuća se napunila rodbinom, poznanicima, prijateljima i susjedima.

24 Mujezinov poziv na molitvu s minareta džamije.

Svi su majci ljubili ruku i grlili je. Kućna vrata bila su otvorena, dizalo je neprestano radilo. Nakon nekoga vremena okupilo se mnoštvo koje me podsjetilo na nekadašnja bajramska okupljanja i jela. Osjetio sam koliko volim tu gužvu i toplinu obiteljskih skupova i koliko sam sretan s brojnim rođacima, bratićima i sestričnima koji po široku čelu i krumpirastim nosovima jako sličje. Neko vrijeme smo Berin i ja sjedili na sofi i ogovarali svakoga od njih. Sviđalo mi se što se Berin zanima za obitelj i što svakoga člana poznaje bolje od mene. I ja sam se ispod glasa povremeno šalio na svačiji račun, govorio o zadnjoj utakmici koju sam gledao u predvorju hotela Fatih (Fenerbahçe-Boluspor 2:0), sjedio za stolom i jeo svitke punjene mesom, koje je, unatoč tuzi, u kuhinji pripremao kuhar Bekri, te često odlazio u sobu i pažljivo promatrao oca koji je u prugastoj pidžami ležao u istome položaju. Dakako, uopće se nije micao. S vremena na vrijeme otvarao sam ormare i ladice u sobi i dodirivao različite stvari, a svaka od njih budila je u meni brojne uspomene. Većinu sam pamtio još iz djetinjstva, ali su nakon očeve smrti postale dragocjene zbog toga što su u sebi skrivale izgubljenu prošlost. Izvukao sam ladicu komode koja je mirisala po drvu i zaslađenu sirupu protiv kašlja i dugo, kao kakvu sliku, razgledao stare telefonske račune, telegrame, očeve kutije aspirina i drugih lijekova. Prije nego što smo Četin i ja pošli obaviti formalnosti oko pokopa, izašao sam na balkon i, prisjećajući se djetinjstva, dugo gledao na Aveniju Tešvikije. Nakon očeve smrti ne samo gradske ulice i predmeti koji me okružuju, nego i svijet koji je nekoć bio smisljena cjelina, pretvorili su se u neizbježne uspomene. Budući da je povratak kući ujedno bio povratak u središte toga svijeta, obuzimala me sreća koju nisam mogao tajiti od samoga sebe, te sam se zbog toga osjećao više krivim od bilo kojega drugog muškarca koji je izgubio oca. U hladnjaku sam našao bočicu rakije koju je otac noć prije nego što će umrijeti ispio dopola, i popio sam je sjedeći s majkom i bratom nakon što se kuća ispraznila.

“Tipično za vašega oca”, reče majka. “Nije mi rekao ni da umire.”

Popodne su očevu tijelo prenijeli u mrtvačnicu Sinan-pašine džamije na Beşiktašu. Majka nije dala da promijene plahte i jastučiće jer je htjela zaspiti okružena njegovim mirisima. Brat i ja dali smo joj tabletu za spavanje i odveli je u krevet. Malo je otplakala mirišući očev jastuk i plahte, a onda je zaspala. Kad je i Osman otišao, legao sam i ja i razmišljao o tome kako sam konačno ostao sam s majkom u kući, što sam kao dijete žarko želio i o čemu sam neprestance maštao.

No, nije to bio uzrok uzbuđenju koje ni samome sebi nisam mogao zatajiti; uzrok je bila pomisao da bi Fusun mogla doći na sprovod. Samo sam zbog toga u osmrtnici za novine dao navesti i imena dalekih rođaka. Naime, neprekidno sam mislio na to da će negdje u Istanbulu Fusunina majka ili otac u nekim novinama vidjeti osmrtnicu i doći na sprovod. Koje li novine kupuju? Dakako, vijest o očevoj smrti mogli su joj prenijeti i rođaci čija sam imena naveo u osmrtnici. I majka je za doručkom u novinama pročitala svaku od naših osmrtnica. Povremeno je gundala:

“Sidika i Safet su nam rođaci i po ocu i po meni, zbog toga ih je trebalo staviti iza Peran i njezina muža. Pogrešnim redoslijedom navedene su i Nigan, Turkan i Šukran, Šukri-pašine kćeri... Nije uopće trebalo spominjati Arapkinju Melihu, prvu ženu tetka Ze-kerije, jedva da je i tri mjeseca bio s njome u braku. A i sirota kći vaše pratete Nesime, koja je umrla kao dvomjesečna beba, nije se zvala Gul nego Ajşegül... Tko vam je pomagao kad ste sastavljali osmrtnicu?”

“Majko, to su tiskarske pogreške, znaš i sama kakve su nam novine”, reče Osman. Kad je majka u dva sata s jednoga prozora bacila pogled na dvorište džamije Tešvikije da vidi kako se treba obući, rekli smo joj da ne bi smjela izlaziti van po tom snježnom i jako hladnom vremenu. “A ne možeš ići ni u svojoj bundi kao da ideš na neku zabavu u Hilton.”

“Neću u vrijeme sprovoda vašega oca sjediti u kući, pa makar umrla!” odvratila je.

Pa ipak, kad su posmrtna kola dovezla očev tabut iz džamijske mrtvačnice i kad su ga položili na kameni odar, majka je brižnu la u takav plač da nam je odmah bilo jasno kako nije kadra sići stubama, prijeći ulicu i biti prisutna na ispraćaju. Poslije, u vrijeme molitve u prepunom džamijskom dvorištu, majka je, uz pomoć gospe Fatme i Bekri-efendije, koji su je držali pod ruku, izašla na balkon u astrahanskoj bundi ali se, u trenutku kad su kovčeg digli na ramena i spustili u mrtvačka kola, onesvijestila unatoč svim sedativima koje je uzela. Puhala je ledena bura i nosila u oči sitne snježne pahuljice. Vrlo je malo ljudi u dvorištu primijetilo majku na balkonu. Kad su je Bekri i Fatma uveli u sobu, obratio sam pozornost na mnoštvo koje je došlo ispratiti oca. Bili su to isti oni ljudi koji su u Hiltonu bili na mojim i Sibelinim zarukama. Kao što sam zimi često uočavao idući istanbulskim ulicama, s lica zemlje nestale su one lijepe djevojke koje sam zamjećivao ljeti, žene su poružnjele, a muškarci se činili mračnijima i opasnijima. Kao i na zarukama, rukovao sam se sa stotinama ljudi i s mnogima se zagrio, a kad god bih u mnoštvu ljudi naišao na neku novu siluetu, osjetio bih bol zbog toga što to nije Fusun, ništa manju od boli za umrlim ocem. Kad sam na koncu shvatio da na ispraćaj i pogreb nisu došli ni Fusun ni njezini roditelji, te da neće ni doći, učinilo mi se kao da s očevim kovčegom u hladnu raku spuštaju i mene samoga.

Brojni članovi Obitelji, koji su se na hladnoći pribijali jedni uz druge, nisu se htjeli razići ni nakon sprovoda, no ja sam taksijem pobjegao u Apartman Milosrđe. Smirivao me je i sam miris majčina stana; udišući ga, između stvari za koje sam iz iskustva znao da mi pružaju najveću utjehu izabrao sam Fusuninu olovku i šalicu za čaj, koju ni jednom nisam oprao nakon što je nestala, i opružio se na naš ležaj. Dodirivao sam ih i prelazio njima po tijelu, tako da sam ubrzo osjetio kako bol jenjava i kako se opuštam.

Čitateljima i posjetiteljima Muzeja koji me pitaju jesam li toga dana patio zbog očeve smrti ili zbog toga što Fusun nije došla na sprovod, želim reći da ljubavna bol čini jednu cjelinu. Prava ljubavna bol spušta se u samo središte našega bića, napada naše najslabije točke i, duboko se prožimajući sa svim našim mukama, nezaustavljivo se širi našim tijelima i životima. Ako smo

beznadno zaljubljeni, onda sve nevolje, počevši od gubitka oca, do najbanalnije stvari kao što je gubitak ključa, sve boli, duševne patnje i nemiri mogu biti okidač za tu našu temeljnu patnju koja u svakome času može buknuti. Osoba poput mene, kojoj su ljubavni jadi preokrenuli život naglavačke, drži da će okončanjem njezinih ljubavnih muka nestati sve druge patnje, te time i nehotice povrjeđuje ljubavne rane u sebi.

Prava je šteta što se nisam mogao ponašati u skladu s mislima koje sam si posložio u glavi dok sam se taksijem vraćao sa sprovoda. Jer, s jedne strane, ljubav je patnjama utjecala na moju dušu

i učinila me zrelijim čovjekom, a s druge je pak posve ovladala mojim razumom i jedva mi dopuštala da koristim razboritost koja je plod te zrelosti. Tko god je dugo i potresno zaljubljen kao ja, taj slijedi pogrešnu logiku iako zna da će na kraju ispaštati zbog toga te da će s vremenom sve jasnije uviđati koliko su njegovi postupci bili pogrešni. Zanimljivo je - a čovjek je toga jedva svjestan - da razum ni u najtežim danima posve ne miruje, pa ako i ne može ništa učiniti protiv naše strasti, onda nam barem pošteno i okrutno šapće da većina onoga što poduzimamo zapravo pojačava ljubav i patnju. Za devet mjeseci, koliko je prošlo od Fusunina nestanka, taj šapat moga razuma postajao je snažniji i probudio je u meni nadu da ću se osloboditi boli koja je posve ovladala mojim rasuđivanjem. No kako mi je nada (pa bila to i ona da ću jednoga dana ozdraviti), zajedno s ljubavlju, davala snagu da živim s boli, nije pogodovala ničemu drugome doli produžetku mojih muka.

Dok sam, ležeći u Apartmanu Milosrđe, olakšavao sebi bol Fusuninim stvarima (bol zbog očeve smrti i gubitka ljubavnice postali su bol zbog samoće i nedostatka ljubavi), počinjao sam shvaćati zbog čega Fusun i njezini nisu došli na sprovod. Unatoč svemu, nikako nisam mogao prihvatiti da tetak i teta Nesibe, koja je uvijek nastojala održati vezu s majkom i našom Obitelji, nisu došli na očev sprovod te da bih ja mogao biti uzrok tome. To je značilo da će me Fusun i njezini uvijek izbjegavati i da je nikada više neću vidjeti. Ta mi se pomisao učinila toliko nepodnošljivom da nisam više mogao razmišljati o njoj pa sam istoga trenutka počeo tragati za nadom da ću uskoro sresti Fusun.

SREĆA JE NAJVAŽNIJA STVAR U ŽIVOTU

“Čujem da optužuješ Kenana za neprilike u Satsatu!” tiho mi reče Osman jedne večeri. Navečer je dolazio posjetiti majku, povremeno s Berin i djecom, vrlo često sam. Sve troje smo sjedili za stolom i večerali.

“Otkud ti to?!”

“Često to čujem”, uzvratila Osman. I majka je bila tu, pa je brzo pogleda. “Osramotio si se pred ljudima iz istanbulske elite, pa nemoj sada i pred namještenicima naših tvrtki”, reče oštro. (On pak nije ni najmanje držao do visokog društva.) “Ti si kriv zbog raskida ugovora o izvozu posteljine”, dodala.

“Što je, o čemu razgovarate?” javi se majka. “Nemojte se opet svađati!”

“Ne svađamo se”, reče Osman. “Kažem, dobro je što se Kemal vratio doma, zar ne, majko?”

“I te kako! Što god rekli, sreća je najvažnija stvar u životu. Tako je mislio i vaš pokojni otac. Ovaj je grad pun lijepih djevojaka, naći ćemo ljepšu, dražesniju i razboritiju. Žena koja ne voli mačke, ne može usrećiti ni svoga partnera. Neka se nitko više ne žalosti zbog toga. Obećaj mi da više nikada nećeš kročiti u hotelsku sobu!”

“Pod jednim uvjetom!” rekoše, djetinjasto se prisjetivši rečenice koju je Fusun izrekla prije devet mjeseci. “Da očev auto i Četin pripadnu meni.”

“Prihvaćam”, reče Osman. “Ako Četin nema ništa protiv, nemam ni ja. A ti se ne miješaj u poslove nove tvrtke i ne blati Kenana!”

“Nikada se ne svađajte pred drugim ljudima!” opomenu nas majka.

Raskid sa Sibel udaljio me je od Nurdžihan, a posljedica su bili sve rjeđi susreti s Mehmetom. Budući da je i Zaim sve češće izlazio s njima, gledao sam ih drugim očima i sve se više udaljavao od te prijateljske družine. Nekoliko večeri izašao sam s prijateljima kao što su Kopilan Hilmi, Tajfun i drugi; iako zaručeni ili oženjeni, osjećali su potrebu da prožive mračne strane noćnoga života pa su poznavali najskuplje istanbulske bordele i hotelska predvorja kamo su zalazile iskusne i malo obrazovane djevojke, koje smo u šali zvali “studenticama”. Pa ipak, ljubav koju sam osjećao prema Fusun izmigoljila je iz mračnoga zakutka moje duše i cijeloga me obuzela. Nekad bi me prijateljski razgovori malo i odveli od svega, no opet ne toliko daleko da zaboravim na muke. Stoga navečer obično nisam izlazio iz kuće, nego sam sjedio s majkom i uz rakiju gledao sve što se prikazivalo na tada jedinom državnom kanalu.

Kao i za očeva života, majka je oštro kritizirala sve što je vidjela na ekranu i svake me večeri, kao nekoć oca, opominjala da ne pijem toliko, no ubrzo zatim zaspala bi u svojoj fotelji. Poslije bismo gospođa Fatma i ja šapatom komentirali program. Za razliku od sluškinja u bogatim obiteljima, kakve smo vidjeli u filmovima sa Zapada, gospođa Fatma nije imala televizor u svojoj sobi. Otkako je u zemlji prije četiri godine počelo emitiranje programa, a u našu kuću stigao televizor, ona je svake večeri sjedila na barskoj stolici koja je bila najudaljenija od televizora - na kraju je i postala “njezina” - te, nagnuta, pratila program igrajući se

čvorom marama kad bi je ponio kakav dirljiv prizor, a povremeno se i uključivala u razgovor. Kako je nakon očeve smrti bila dužna reagirati na majčine beskonačne monologe, počela se češće javljati. Jedne večeri - majka je bila zaspala u svojoj fotelji - gospođa Fatma i ja gledali smo izravni prijenos natjecanja u klizanju na ledu (iako ni mi, kao ni itko u Turskoj, nismo znali pravila) i dugonoge norveške i sovjetske ljepotice, i pritom razgovarali o majci, vremenu, političkim ubojstvima na ulicama i svakakvim političkim igrama, o njezinu sinu koji je neko vrijeme radio kod oca, a onda otišao u Njemačku, u Duisburg, i ondje otvorio malu pečenjarnicu donera;

i dok smo ugodno razgovarali o tome kako je život zapravo lijep, gospođa Fatma najednom skrenu razgovor na mene:

“Dugonokti, ne dereš više čarape na prstima, čestitam... Dragi Kemale, primijetila sam neki dan da uredno režeš nokte na nogama, pa ću ti zbog toga nešto darovati.”

“Škarice za nokte?” upitah.

“Ne, na svu sreću, imaš dvoje. I jedne od oca, dakle, ukupno troje. Nešto drugo.”

“Što?”

“Dodi!” reče i krenu prema svojoj sobi.

Podoh za njom sluteći po njezinu držanju da bi se moglo raditi

o nečem posebnom. Uzela je nešto iz svoje sobice, ušla u moju, upalila svjetlo i nasmiješila se raširivši dlan kao da zabavlja dijete.

“Što je to?” upitah. A onda mi srce snažno zalupa.

“Naušnica. Nije li tvoja?” upita me i dodade: “Jesu li to na njoj leptir i neko slovo? Čudno.”

“Moja je...”

“Prije mnogo mjeseci našla sam je u džepu tvoga sakoa i spremila je ustranu s namjerom da ti je dam. No vidjela ju je tvoja majka i uzela. Sigurno je mislila da je tvoj pokojni otac hoće nekome darovati. Ona ima jednu tajnu vrećicu od brokata, u nju je odlagala stvari koje je skrivala - to jest krala i skrivala - od tvoga oca, pa je i naušnicu stavila u nju. Poslije smrti tvoga oca sadržaj te vrećice poredala je na njegov radni stol. Vidjela sam naušnicu i smjesta je uzela jer sam znala da je tvoja. U sakou tvoga oca našla sam i ovu fotografiju, uzmi je prije nego što je vidi tvoja majka. Je li to u redu?”

“Vrlo dobro, gospođa Fatma”, odgovorih. “Jako si pametna, diskretna, fantastična!”

Sretno se osmijehujući, pruži mi naušnicu i fotografiju. Na njoj je bila očeva ljubavnica. Bila je to fotografija koju mi je pokazao na ručku u restoranu Kod Abdullah-efendije. Načas su me ta tužna djevojka i brodovi i more iza nje u nečemu podsjetili na Fusun.

Sutradan sam nazvao Džejdu. Dva dana poslije našli smo se na Mački i prošetali parkom Tašlik. Imala je punđu, izgledala je elegantno i blistala od sreće kao i sve žene kad postanu majke. Primijetio sam da je za kratko vrijeme stekla samopouzdanje koje čovjeku ulijeva zrelost. Ne naprežući se pretjerano, za dva dana napisao sam Fusun četiri-pet pisama, a ono najpromišljenije i najodmjerenoje među njima stavio sam u Satsatovu žutu omotnicu. Mršteći se - bio je to dio moga plana - dao sam ga Džejdi i rekao joj da su se u međuvremenu dogodile vrlo važne promjene te da bi Fusun svakako morala dobiti pismo. Namjera mi je bila da joj ništa ne kažem o sadržaju pisma te da se ponašam zagonetno kako bi shvatila ozbiljnost situacije i uručila ga Fusun. Pa ipak, Džejda je imala tako razborit i zreo izraz lica, svojstven ljudima koji sve smatraju prirodnim, da sam, ne mogavši se uspregnuti, s uzbuđenjem koje čovjek osjeća kad donosi radosnu vijest, počeo govoriti da je riješen problem zbog kojega se Fusun ljuti na mene, da će se i ona tome obradovati te da nećemo morati žaliti ni za čim drugim osim za izgubljenim vremenom. Sjećam se: opraštajući se s Džejdom jer se žurila podojiti dijete, rekao sam joj da ćemo Fusun i ja odmah imati dijete, da će naša djeca biti prijatelji i da ćemo jednoga dana i o tim teškim trenucima pričati kao o najslađim ljubavnim uspomenama i zajedno se smijati. Upitah je kako se dijete zove.

“Omer”, reče i ponosito pogleda bebu. “No život ne ide uvijek željenim tokom, gospodine Kemale”, dodade.

Kako tjednima od Fusun nisam dobio nikakav odgovor, počeo sam misliti na te Džejdine riječi, no bio sam uvjeren da će mi Fusun odgovoriti. Džejda je potvrdila da je Fusun saznala za raskid zaruka. U pismu je stajalo da je izgubljena naušnica pronađena u jednoj kutiji moga pokojnog oca te da joj je želim donijeti skupa s drugim očevim naušnicama i biciklom. Mislio sam, napokon je došlo vrijeme da ona, njezina majka, otac i ja zajedno večeramo, kako smo se nekoć dogovorili.

Jednoga napornog radnog dana sredinom svibnja čitao sam poštu koja nam je stizala od prodavača iz unutrašnjosti. Većina njihovih pisama bila je napisana rukom i sadržavala je prijateljske poruke, zahvale, pritužbe, laskanja i prijetnje. Dok sam neka čitao s teškom mukom zbog jako nečitka rukopisa, jedno kratko pročitao sam u dahu, osjećajući kako mi srce sve brže udara:

Dragi Kemale,

i mi tebe želimo vidjeti. Pozivamo te na večeru 19. svibnja.

Telefon nam još uvijek nije priključen. Ako ne možeš doći, javi

nam po Četin-efendiji.

Na pismu nije bilo datuma, ali sam po žigu zaključio da je poslano 10. svibnja iz pošte na Galatasaraju. Do posjeta je bilo više od dva dana. Poželio sam smjesta odjuriti na Čukurdžumu, ali sam se ipak suspregnuo. Mislio sam: ako se napokon želim oženiti Fusun i za sva je vremena vezati uza se, ne smijem previše pokazati koliko sam uzbuđen.

49

HTIO SAM JE ZAPROSITI

U srijedu navečer 19. svibnja 1976., u sedam i trideset, krenuo sam s Četin-efendijom u četvrt Čukurdžumu, u posjet Fusuninoj Obitelji. Rekao sam mu da idemo teti Nesibe vratiti dječji bicikl, dao mu adresu, zavalio se u sjedalu i kroz prozor automobila gledao ulice na kiši koja je lila kao iz kabla. U proteklih godinu dana zamišljao sam tisuće različitih prizora susreta s Fusun, ali ni u jednom od njih nije bilo ni jakoga pljuska, niti slabe kiše.

Zaustavili smo se pred Apartmanom Milosrđe da uzmem bicikl i biserne naušnice koje mi je dao otac. Kad sam se vratio, bio sam mokar do kože. Pa ipak, ako je nešto posve odudaralo od mojih očekivanja, onda je to bio duboki spokoj u mom srcu.

Kao da sam sasvim zaboravio patnju koju sam trpio proteklih 339 dana, koliko je prošlo od našega posljednjeg viđenja u hotelu Hilton. Sjećam se da sam čak bio zahvalan svojoj patnji jer me dovela do toga sretnog trenutka te da nikoga nisam osuđivao zbog pretrpljene boli.

Opet mi se javio isti osjećaj kao na početku priče - da je preda mnom prelijep život. Četin-efendiji rekao sam da zaustavi automobil u Ulici Siraselviler i kupio u cvjećarnici velik buket crvenih ruža, lijepih kao život koji me čekao. Kod kuće sam popio pola čaše rakije da se ohrabrim. U jednom trenutku palo mi je na pamet da popijem još jednu rakiju u nekoj od kavana u sporednim ulicama Bejoglue. Ali nestrpljenje je, baš kao i ljubavna bol, bilo jače od svih drugih osjećaja. Istodobno, neki mi je glas govorio: "Pazi! Ovoga puta ne smiješ pogriješiti." Dok smo se vozili pokraj hamama na Čukurdžumi, koji smo zbog jake kiše jedva razaznavali, sinulo mi je kako je patnja duga 339 dana bila lekcija koju mi je Fusun očitala. Ona je pobijedila jer sam bio spreman učiniti sve samo da mi se ne ponovi ista kazna - da je ne viđam. Htio sam je zaprositi čim se uvjerim da je ona preda mnom i da mi je susret s njom umirio srce.

Dok je Četin-efendija nastojao kroz gustu kišu razabrati brojeve na kućama, pred očima mi je oživio prizor prosidbe koju sam još prije zamislio i negdje u glavi tajio i od samoga sebe: ući ću u kuću, dati joj bicikl, reći neku šalu s tim u vezi, sjesti i sačekati da se smirim - hoću li to moći? - i dok budemo pili kavu koju će Fusun poslužiti, hrabro ću pogledati njezinu oca u oči i reći mu da sam došao zaprositi Fusun, te da je bicikl bio samo izgovor. Onda ćemo se svi tome nasmejati i reći još poneku šalu, ali se boli i patnje neće spominjati. Dok budemo sjedili za večerom i pili *Novu rakiju*, kojom će nas ponuditi njezin otac, gledat ću Fusun i blistati od sreće zato što sam donio takvu odluku. O pojedinostima u vezi sa zarukama i vjenčanjem razgovarat ćemo drugi put. Automobil se zaustavio pred jednom starom kućom, no zbog kiše je nisam mogao bolje promotriti. Kad sam pozvonio, srce mi je snažno zalupalo. Vrata je otvorila teta Nesibe. Sjećam se da su na nju ostavili dojam buket ruža i Četin-efendija s biciklom u jednoj ruci, koji je stajao iza mene držeći mi kišobran. Na ženinom licu zamjećivao se nekakav nemir, ali nisam tome pridavao pozornost jer sam krenuo stubama prema Fusun.

Na hodniku me dočekao njezin otac: "Dobro došao, gospodine Kemale." Bio sam zaboravio da sam se s gospodinom Tarikom posljednji put sreo na zarukama godinu dana prije; mislio sam da ga nisam vidio od nekadašnjih zajedničkih objeda na Kurbanbajram. Ni njega starost nije poružnila, ali ga je učinila nekako nezamjetljivijim, baš kao i neke druge starce.

Na trenutak sam pomislio da Fusun ima stariju sestru jer je na ulazu u sobu, iza oca, stajala neka druga lijepa djevojka nalik na nju, ali crnokosa. Još dok mi je ta misao prolazila kroz glavu, shvatio sam da je preda mnom ipak ona. Taj me je prizor potresao: Fusun je imala posve crnu kosu. "Pa da, njezina prirodna boja", reko samome sebi trudeći se ostati miran. Uđoh u sobu. Htjedoh joj pružiti ruže i zagrliti je ne obazirući se na njezine roditelje - taj sam susret baš tako zamišljao. Ali, iz njezinih pogleda i nekakva nemira u držanju shvativ da se Fusun ne želi na taj način pozdraviti sa mnom.

Rukovasm se.

"Kako lijepe ruže", reče, ali ih ne uze iz moje ruke.

Da, doista je lijepa, postala je zrelija. Shvatila je da mi je neugodno zato što sam naš susret drukčije zamišljao.

"Zar nisu lijepe?" upita pokazujući pogledom ruže još nekoj osobi.

Pogledah kome se obratila. "Zar su baš večeras morali pozvati i ovoga simpatičnog, debeljuškastog mladića iz susjedstva?" pomislih, ali istoga časa shvativ da je ta pretpostavka pogrešna.

"Kemale, da te upoznam. Ovo je moj suprug Feridun", reče Fusun kao da se upravo sjetila nekog nevažnog detalja.

Pogledah muškarca kojega je predstavila, ali ne kao da je stvaran, nego kao neku mutnu uspomenu.

“Vjenčali smo se prije pet mjeseci”, reče Fusun dižući obrve kao da očekuje razumijevanje.

Rukovao se s debelim zetom i po njegovu pogledu shvatio da ne zna za nas dvoje.

“Ooo, drago mi je”, rekoh. Potom dodah, smiješeći se Fusun koja se skrivala iza muža: “Sretan ste čovjek, gospodine Feridune. Imate jako lijepu ženu, a vaša žena jako lijep dječji bicikl.”

“Gospodine Kemale”, reče njena majka, “htjeli smo vas pozvati na vjenčanje, no čuli smo da vam je otac bolestan. Kćeri, uzmi te lijepe ruže od gospodina Kemala umjesto što se skrivaš iza muža.”

Dok je moja draga, o kojoj sam sanjao godinu dana, ljupko uzimala buket iz moje ruke, na trenutak mi je približila rumene obraze, crvene usne, baršunastu put, vrat i grudi zanosna mirisa, uz koje sam htio provesti cijeli život, a onda se odmaknula. Pogledao sam je kao čudo koje ne pripada stvarnosti.

“Stavi ruže u vazu, kćeri”, reče teta Nesibe.

“Gospodine Kemale, može jedna rakija, zar ne?” upita njezin otac.

“Čiju, čiju, čiju”, oglassi se kanarinac.

“Da, može rakija, kako da ne.”

Popio sam dvije čaše ledene rakije na prazan želudac da bih se što prije napio. Sjećam se da smo, prije nego što smo sjeli večerati, razgovarali o dječjem biciklu i uspomena iz djetinjstva. Glava mi je bila još uvijek toliko bistra da sam mogao razumjeti kako je njezinom udajom među nama prestala postojati ona bliskost na koju nas je podsjećao bicikl.

Za stol je sjela naspram mene, ali je htjela da to izgleda kao slučajnost (pitala je majku gdje će sjesti). No moj je pogled izbjegavala. Prvih nekoliko minuta bio sam toliko zbunjen da sam mislio kako Fusun ne želi obraćati pozornost na mene. I ja sam nastojao ostaviti dojam da se ne zanimam za nju. Htio sam se držati kao dobrohotni bogataš koji je siromašnoj rodbini donio vjenčani dar, ali je zaokupljen drugim, mnogo važnijim stvarima.

“Pa, kad će beba?” upitah u takvu raspoloženju i pogledah zeta ravno u oči. Fusun nisam mogao tako pogledati.

“Dijete još ne planiramo”, reče gospodin Feridun. “Možda kad se preselimo u svoju kuću.”

“Feridun je mlad, a najbolji je pisac scenarija u Istanbulu”, reče teta Nesibe. “On je napisao *Prodavačicu simita*.”

Cijele sam se večeri prisiljavao “pomiriti sa sudbinom”, kako se to u narodu kaže. Načas bih se ponadao: domaćini će mi otkriti da je priča o Fusuninoj udaji šala, da su pretiloga mladića iz susjedstva nagovorili da glumi Fusuninu ljubav iz djetinjstva i sadašnjega muža te da će mi priznati kako su se htjeli našaliti sa mnom. Nove pojedinosti o mužu i ženi olakšavale su mi prihvatiti istinu da su njih dvoje ipak u braku, no sve što bih doznao, za mene je bilo potresno i neprihvatljivo. Gospodin Feridun, domazet, imao je dvadeset dvije godine; zanimao se za film i književnost, još uvijek je slabo zarađivao, a osim scenarija za Ješilçam²⁵ pisao je i poeziju. On i Fusun su se igrali kao djeca jer su bili rođaci s očeve strane, pa je i on vozio bicikl koji sam donio. Slušajući tu priču, osjećao sam kako se povlačim u sebe. U tome mi je pomagala i rakija koju je gospodin Tarik domaćinski brižno dolijevao u čašu. Kad god se prvi put nađem u nekoj kući, uznemiren sam dok ne otkrijem koliko još ima soba, na koju ulicu gleda stražnji balkon i zašto je stol postavljen baš tu, te tako shvatim novi prostor. No toga puta kao da sam bio nemiran zbog toga što me nisu zanimala ni ta pitanja, ni odgovori na njih.

Jedina mi je utjeha bila sjediti joj sučelice i gledati je kao da gledam sliku. Ruke su joj stalno bile u pokretu, kakvima ih i pamtim. Iako je bila udana, pred ocem nije pušila, pa stoga nisam mogao ponovo vidjeti pokrete koje čini pripaljujući cigaretu, a koje sam neobično volio. Ali, dvaput je dodirnula kosu onako kako je to nekoć činila; tri puta je udahnula, blago podignula ramena i čekala prigodu da se uključi u razgovor - tako je činila kad bismo se nas dvoje oko nečega prepirali. Kad god bih vidio njezin osmijeh, osjetio bih da cvatemo od sreće i zadovoljstva kao suncokret. Svjetlost koja je zračila iz Fusunine ljepote, ili iz njezine puti i meni tako dragih pokreta, podsjećala me je na to da je ona središte svijeta prema kojemu trebam ići. Sva druga mjesta, osobe, poslovi, bili su samo “nepotrebno zadržavanje na tome putu”. To je znalo moje tijelo jednako kao i razum i stoga sam bio tu, prekoputa nje; stoga sam želio ustati, uzeti je za ruke i zagrliti. Ali kad bih pomislio na okolnosti u kojima sam se našao i pokušao zamisliti što bi se poslije toga dogodilo, osjetio bih bol, bol tako veliku da više nisam mogao misliti. Preostajalo mi je samo jedno: ne samo pred domaćinima, nego i pred samim sobom glumiti rođaka koji je došao čestitati mladencima. Iako su nam se za večerom pogledi vrlo rijetko sretali, Fusun je brzo osjetila neprirodnost položaja u kojem sam se našao, pa se i ona prema meni ponašala kao tek udana, sretna mlada žena pred bogatim rođakom, kojega je njegov vozač dovezao u večernji posjet. Istodobno se šalila s mužem

i nudila mu još jednu žlicu boba. Zbog svega toga neka je čudna tišina u meni postajala sve dubljom.

Kiša nije jenjavala. Gospodin Tarik mi je još na početku večeri ispričao kako je Čukurdžuma - kao što joj ime kaže - četvrt u udolini, te da su doznali kako je u kuću, koju su kupili prošle godine, za vrijeme oborina prije često prodirala voda; ustao sam od stola skupa s njim, prišao prozoru lođe i gledao bujicu koja se slijevala niz padinu. Bosonogi i zavrnutih nogavica, susjedi su poniklanim kantama i plastičnim posudama grabili vodu što se prelijevala preko pločnika i tekla prema njihovim kućama, te krpama i kamenjem nastojali preusmjeriti bujicu. Dva bosonoga muškarca mučila su se pokušavajući nekakvim metalnim

25 Ješilçam (Yeşilçam), ulica u četvrti Bejoglu, blizu poznatog trga Taksini. Budući da se sve do 1980. u njoj nalazila većina turskih filmskih kuća, postala je simbolom turske kinematografije onoga doba.

predmetom otvoriti začepljenu rešetku kanalizacije, a dvije žene, jedna s plavom, druga sa zelenom maramom na glavi, vikale su pokazujući nešto u vodi. Gospodin Tarik je za stolom objašnjavao kako odvodne kanale nisu čistili još od osmanlijskoga doba i da stoga više ne funkcioniraju, dajući svojim riječima neki zagonetan ton. Kad god bi se pljusak pojačao, netko od nas bi rekao "prolom oblaka" ili "kao da je Veliki potop" ili "sačuvaj nas, Bože"; zatim bismo ustali od stola i kroz prozor lođe uznemireno gledali nabujalu vodu i ulicu koja je izgledala neobično pod škiljavim svjetlom ulične svjetiljke. I ja sam trebao ustati, prići prozoru i podijeliti s njima uznemirenost zbog jake kiše. Ali, bio sam pijan, toliko da nisam mogao stajati na nogama. Plašio sam se da ću, ustanem li, srušiti neki stolac ili stolić.

"Što radi vozač po ovoj kiši?" upita teta Nesibe gledajući kroz prozor.

"Da mu odnesemo nešto za jelo?" upita na to gospodin zet.

"Ja ću mu odnijeti", reče Fusun.

Ali, teta Nesibe je naslutila da se njihova zamisao meni možda ne bi svidjela, pa je promijenila temu. Na trenutak sam osjetio da sam pijani, osamljeni čovjek kojega cijela obitelj mjerka iz lođe. Nasmiješio sam im se. Uto se začu tresak srušene bačve i povik. Pogled mi se susrete s Fusuninim, ali ona smjesta okrenu glavu na drugu stranu.

Kako joj uspijeva ponašati se tako nezainteresirano? Želio sam je to pitati. Ali ne kao oni koji nazovu bivšu dragu pravdajući se pred samima sobom da je "samo hoće nešto pitati". No, dobro, pitao bih je upravo tako.

Zar ne vidi da sjedim sam, zašto mi ne priđe, zašto ne iskoristi ovu prigodu da mi sve objasni? Ponovo su nam se pogledi sreli i ponovo je okrenula glavu. U meni se javi neki dobrohotan glas: "Sad će Fusun prići i sjesti kraj tebe." Priđe li mi, bit će to znak da će joj jednoga dana dodijati taj greškom skopljeni brak, da će se razvesti od muža i postati moja.

Zagrmjelo je. Fusun se odmakne od prozora i, laka kao pero, prijeđe pet koraka do mjesta naspram mene.

"Oprosti mi, molim te", reče tihim glasom, koji me je pogađao u srce. "Nisam mogla doći na sprovod tvoga oca."

Plava Svjetlost munje zatreperi među nama kao svilena tkanina na vjetru.

"Čekao sam te", rekoh.

"Tako sam i mislila, ali nisam mogla doći", odgovori.

"Prevrnula se tenda na dućanu, jeste li vidjeli?" upita njezin muž Feridun vraćajući se za stol.

"Vidjeli smo i žao nam je", odgovorih.

"Ne treba žaliti zbog toga", reče njezin otac prilazeći stolu.

Vidjevši da je kći objema rukama zaklonila lice kao da plače, uznemireno pogleda najprije zeta, potom mene.

"Žao mi je što nisam otišla na sprovod tetka Mumtaza", reče Fusun trudeći se da joj glas ne dršće. "Jako sam ga voljela. Tako sam žalosna."

"Vaš je otac volio Fusun", reče gospodin Tarik. Prolazeći pokraj kćeri, poljubi je u tjeme i sjede za stol. Podigavši obrvu, sa smiješkom na licu nali mi još jednu čašu rakije i rukom mi doda trešanja.

U pijanoj glavi zamišljao sam kako iz džepa vadim baršunastu kutijicu s očevim bisernim naušnicama, kao i onu - nekoć izgubljenju - Fusuninu naušnicu, ali nikako nisam znao kako to učiniti. To me je toliko opterećivalo da sam ustao. No da bih joj dao naušnice, nisam morao ustati; naprotiv, trebao sam sjediti. Po očevim i kćerinim pogledima shvatio sam da i oni nešto očekuju. Možda su htjeli da odem? Ne, nisu, u prostoriji se osjećalo neko veliko iščekivanje. No naušnice nikako nisam mogao izvaditi, iako sam taj prizor mnogo puta zamišljao. U mojim maštanjima Fusun nije bila udana, i trebao sam je zaprositi prije nego što joj dam dar... No u novim okolnostima moja pijana glava nikako nije mogla odlučiti što s naušnicama.

Pomislih kako kutijicu ne mogu izvaditi iz džepa jer mi je ruka vlažna od trešanja. "Mogu li oprati ruke?" upitah. Fusun se više nije mogla pretvarati kako ne primjećuje buru u mojoj duši. Usplahireno skoči na noge jer je na sebi osjetila očev pogled koji joj je govorio: "Kćeri, pokaži gostu gdje je kupaonica!" Ugledavši je pred sobom, prisjetih se naših sastanaka od prije godinu dana i htjedoh je zagrliti.

Svi znamo da nam glava, kad smo pijani, radi na dva kolosijeka. Na prvome sam u mašti grlio Fusun, kao da smo se susreli na nekom mjestu izvan prostora i vremena; na drugome smo kolosijeku sjedili za stolom u kući na Čukurdžumi, a neki unutarnji glas govorio mi je da je ne smijem zagrliti, da bi to bilo sramota. No zbog rakije taj je glas bio spor pa nije pratio zamišljeni prizor grljenja, nego se javljao poslije pet-šest sekunda. Tih pet-šest sekunda bio sam slobodan, ali ne i uznemiren zbog te slobode. Pođosmo prema kupaonici, najprije jedno uz drugo, a na stubištu Fusun naprijed, a ja iza nje.

Blizinu njezina tijela i penjanje stubama doživio sam kao kakvo stanje izvan vremena, i takvi su mi ostali u sjećanju dugi niz godina. Iz njezinih pogleda čitao sam da me razumije i da je uznemirena. Bio sam joj zahvalan što osjećaje izražava pogledima; i to je svjedočilo da smo stvoreni jedno za drugo. Zahvaljujući tome, mogao sam podnijeti bol. Nije važno što je bila udana, bio sam spreman podnijeti i mnogo veću bol samo radi užitka u zajedničkom penjanju uza stube. Takozvanome "realnom" posjetitelju Muzeja, koji će se nasmijati kad vidi kako je malena kuća na Čukurdžumi i shvati da udaljenost od blagovaonice do kupaonice iznosi četiri i pol koraka i sedamnaest stuba, odmah ću reći da sam za tu kratkotrajnu sreću bio spreman dati i cio život.

Ušao sam u malenu kupaonicu na katu, zatvorio vrata i zaključio da više ne mogu upravljati svojim životom jer ga određuje ovisnost o Fusun, a ne moja volja. Samo ako u to budem vjerovao, moći ću biti sretan i izdržati život. Na polici pred ogledalom,

među četkicama za zube, sapunima za brijanje i britvicama, ugledao sam Fusunin ruž. Uzeo sam ga, pomirisao i stavio u džep. Onda sam pomirisao ručnike želeći osjetiti njezin miris, ali ga nisam osjetio jer su ih radi mene zamijenili posve čistima. Tražio sam još pokoju stvarčicu koja će mi pružiti utjehu nakon što odem iz te kuće, u danima kad budem patio za njom. Dok sam pogledom prelazio preko male prostorije, ugledah svoj lik u ogledalu. Po izrazu lica shvativ potresnu nepovezanost tijela i duše. Lice mi je izgledalo umorno od zbunjenosti i poraza, a u glavi mi je bio jedan posve drugi svijet. Napokon sam kao temeljnu životnu istinu shvatio da sam ja tu, na tom mjestu, da u tijelu imam srce.

da ono nečemu pridaje važnost, da je sve sazđano od želja, dodira i ljubavi i da ja zbog toga patim. Kroz otvore za ventilaciju dopirala je jedna stara narodna pjesma (moja ju je baka voljela), miješajući se sa šumom kiše i šuštanjem vodovodnih cijevi. Mora da je negdje u blizini bio uključen radio. Kroz napola otvoren pro- zorić dopirali su zvuci tužnoga uda²⁶ i vesele, drhtave citre; pratili su umoran, ali vedar ženski glas: "Ljubav, ljubav je razlog zbog kojega svijet postoji." Ganut tom sjetnom pjesmom, u kupaonici pred ogledalom doživio sam jedan od najpotresnijih trenutaka svoga života i shvatio kako je sve što postoji na svijetu, i ljudi, i stvari (četkica za zube preda mnom, tanjuri s trešnjama na stolu, Fusunina ukosnica koju sam u tom času primijetio i gurnuo u džep, zasun na vratima koji ovdje izlažem), spojeni u jedno. A smisao naših života jest da snagom ljubavi osjetimo to jedinstvo.

S tim blagonaklonim osjećajem iz džepa najprije izvadih Fusuninu naušnicu i stavih je na mjesto na kojemu je stajao ruž. Prije nego što sam posegnuo za očevim bisernim naušnicama, ista melodija podsjeti me na stare istanbulske ulice, na burne ljubavne događaje koje uz radio prepričavaju ostarjeli supružnici u svojim drvenim kućama, na neustrašive ljubavnike koji su živote žrtvovali zbog ljubavi. Osjećajni ženski glas s radija pomogao mi je shvatiti da je Fusun u pravu: ako sam se spremao oženiti drugom ženom, i ona se morala zaštititi udajom za drugoga muškarca. Dok sam o tome razmišljao gledajući se u zrcalu, ugledah svoj odraz kako te misli pretače u riječi i izgovara ih. Samome sebi izgledao sam zaigrano i nevino, kao u doba djetinjstva, kad sam se zabavljao oponašajući druge pred zrcalom. I dok sam tako oponašao Fusun, čudio sam se osjećaju da bih se mogao odvojiti od sebe, da bih snagom svoje ljubavi mogao osjetiti što se događa u njezinu srcu i misliti sve što ona misli, da bih mogao govoriti njezinim riječima i razumjeti što ona osjeća upravo dok to osjeća, riječju, da bih mogao postati ona.

Bit će da sam se, zanesen tim otkrićem, dugo zadržao u kupaonici. Mislim da se netko nakašljao pred vratima. Ili je možda pokucao, ne sjećam se točno jer mi se "prekinuo film". U mladosti smo koristili taj izraz kad bismo se toliko napili da se ničega više nismo mogli sjetiti. Ni ja se ne sjećam kako sam izašao iz kupaonice i sjeo za stol, kako je Četin-efendija došao do vrata i odveo me (jer stubama nisam mogao sam), i kako me je smjestio u automobil

i dovezao kući. Samo se sjećam da je za stolom vladao muk. Je li to bilo zbog toga što je pljusak prestao ili zato što su svi šutjeli? Ili stoga što nisu mogli hiniti da ne primjećuju moj očiti sram, moju gotovo opipljivu bol i osjećaj poraza koji me silno mučio?

Gospodin zet nije primijetio da oni šute. Kako se meni "prekinuo film", tako je njega obuzelo filmsko uzbuđenje: s ljubavlju, no istodobno s omalovažavanjem, pričao je o turskome filmu, o lošim filmovima sješilčama, ali i o tome koliko Turci vole film. U ono vrijeme se to smatralo općim mjestom. Vjerojatno je rekao kako bi mogao snimati dobre filmove samo kad bi našao ozbiljnoga i odlučnog producenta, da je napisao scenarij za film u kojemu će Fusun igrati glavnu ulogu, ali da, na žalost, ne može naći novac. Od svih tih riječi u mojoj pijanoj glavi ostale su samo one o Fusun kao budućoj "slavnoj turskoj filmskoj zvijezdi", no ne i one koje su bile nedvojbeno jasne: da Fusuninom mužu treba novac i da mi to otvoreno govori.

Sjećam se da sam na povratku sjedio na stražnjem sjedalu automobila, napola svjestan što se oko mene zbiva, i zamišljao Fusun kao slavu »glumicu. Ma koliko bili pijani, u jednome trenutku rasprše nam se sivi oblaci zbrkanih misli, pa najednom opazimo istinu za koju smo mislili da je svima poznata. Dok sam sa stražnjega sjedala gledao poplavljene gradske ulice na koje se spustio mrak, i meni je tako najednom sinulo da su me pozvali na večeru zato što su u meni vidjeli bogatog rođaka koji bi mogao poduprijeti Fusuninu i Feridunovu zamisao o snimanju filma. No ta me spoznaja nije ljutila jer sam, zahvaljujući rakiji, bio dobre volje. Naprotiv, utvarao sam kako će Fusun postati slavna glumica kojoj se divi cijela Turska i već sam je vidio kao lijepu tursku filmsku zvijezdu. Na premijeri njezina prvoga filma, koja će se održati na Bejogluu, u kinu Saraj, izaći će na pozornicu držeći me pod ruku, pozdravljena burnim pljeskom. U tom času automobil je upravo prolazio ispred kina Saraj.

Ujutro sam se suočio sa stvarnošću: bio sam ismijan i ponižen. Napivši se toliko da nisam mogao stajati na nogama, ponizio sam samoga sebe i tako pomogao domaćinima. Da su se i Fusunini roditelji priklonili tom ponižavajućem odnosu prema meni, zaključio sam po tome što su pristali da ih posjetim, iako su znali koliko sam zaljubljen u njihovu kćer. Cilj im je bio pridobiti me za glupe, mladenačke snove svoga zeta da snimi film. Te ljude više nisam želio vidjeti. Obradovao sam se kad sam u džepu sakao

26 Žičano glazbalo, koristi se u klasičnoj turskoj glazbi.

našao očeve naušnice: Fusuninu sam vratio, a te skupe, biserne, nisam dao ljudima koji su me željeli vidjeti samo radi novca. Ipak, dobro je što sam Fusun vidio posljednji put, poslije godine provedene u patnji. Dakle, moja se ljubav prema Fusun nije rasplamsala zbog njezine ljepote ili osobnosti, nego samo zbog toga što sam podsvjesno odbijao brak sa Sibel. Iako do tada još nisam čitao Freuda, sjećam se da sam pojam "podsvijest" često koristio kad sam htio objasniti neke situacije iz toga razdoblja života jer sam njegovo značenje poznavao iz nekih novinskih članaka i iz ponekog razgovora. Naši su preci vjerovali da čovjekom mogu ovladati demoni i navesti ga da čini nešto što sam ne bi htio. A ja sam imao "podsvijest" koja mi je nametnula strašnu patnju za Fusun i navodili me na postupke za koje sam i sâm znao da mi ne dolikuju. Nisam joj se smio predati, morao sam okrenuti novu stranicu u životu, morao sam zaboraviti sve što je u vezi s Fusun.

Obuzet tim razmišljanjem, najprije sam iz unutarnjeg džepa sakoa izvadio pismo kojim me Fusun poziva u posjet i rastrgao ga na komadiće. Sljedećeg sam dana do podne ostao u postelji, i za to vrijeme donio odluku da "konačno" moram odustati od pogrešnoga puta kojim me vodila podsvijest. Zamjena riječi "bol" i "poniženje" jednom novom - riječju *podsvijest* - dala mi je snagu da se razračunam s njima. Kad. je majka vidjela da ne želim ustati iz postelje i shvatila da je razlog tome prethodna noć, poslala je gospođu Fatmu na Pangalti da za ručak kupi rakove, i rekla joj da ih pripremi s češnjakom, kako sam ih volio jesti, a za predjelo artičoke u maslinovu ulju s mnogo limunova soka. Polako sam jeo uživajući u hrani jer me je smirivala odluka da se više ne viđam s Fusun i njezinom Obitelji. Dok sam tako jeo, majka mi je uz čašu bijeloga vina pričala da je Bilur, mlađa kći poznate i bogate Obitelji Dagdelen, završila srednju školu u Švicarskoj i da je prošloga mjeseca napunila sedamnaest godina. Dagdelenovi su se već neko vrijeme bavili građevinskim poduzetništvom nakon što su napustili poslove sa željeznicom, ali su zapali u poteškoće s bankama jer nisu uspijevali vratiti pozajmice koje su dobili tko zna kakvim vezama i podmićivanjem. Majka je čula da kćer žele udati prije nego što ljudi saznaju za njihove financijske probleme, bilo je pitanje dana kad će bankrotirati, a onda je zagonetno rekla: "Kažu da je djevojka lijepa. Ako želiš, mogu otići da je vidim. Nije mi drago što svake večeri izlaziš s prijateljima i piješ kao usamljeni časnik na službi u provinciji."

"Dobro, mama, otići vidjeti djevojku", rekoh bez osmijeha. "Moj pokušaj da se upoznam s nekom suvremenom djevojkom nije bio uspješan. Pokušajmo onda sklopiti vezu preko posrednika!"

"Dragi sine, kad bi samo znao koliko me je obradovala tvoja odluka", reče majka. "Naravno da ćete se najprije upoznati i neko vrijeme izlaziti. Pred vama je ljetovanje, mladi ste. Slušaj me, prema toj djevojci budi pažljiv. Želiš li čuti zašto je tvoja veza sa Sibel bila neuspješna?"

U tome trenutku shvatio sam da majka zna cijelu priču o Fusun, ali da želi naći neki posve drugi razlog kojim bi opravdala nemile događaje, kao što su naši preci nesreće pravdali demonima. Na tome sam joj bio zahvalan.

"Bila je vrlo hirovita, vrlo ponosna i ohola", reče majka gledajući me ravno u oči. A onda doda tiho, kao da odaje kakvu tajnu: "Ionako mi je bila čudna kad sam saznala da ne voli mačke."

Uopće se nisam sjećao da Sibel nije voljela mačke, no majka je to već drugi put spominjala kao prigovor njezinoj naravi. Promijenio sam temu. Pijući na balkonu, gledali smo manji sprovod. Majka bi povremeno zaplakala i uzdahnula "tvoj jadni otac", ali zdravlje joj je bilo dobro, kao i raspoloženje i moć zapažanja. Rekla mi je da u tabutu postavljenom na kameni odar leži jedan od vlasnika poznatoga Apartmana Blagostanje na Bejogluu. Objašnjavao sam joj gdje je točno taj apartman, rekao sam joj da je to druga zgrada od kina Atlas. Tek što sam izgovorio naziv kina, uhvatio sam se kako umišljam da sam toga časa u njemu, na premijeri filma u kojemu Fusun igra glavnu ulogu. Poslije ručka otišao sam u Satsat i primio se posla, uvjerivši samoga sebe kako sam se vratio "normalnome" životu, onome iz vremena prije Fusun i Sibel.

Susret s Fusun uvelike je ublažio moju gotovo jednogodišnju patnju za njom. Radeći u uredu, iskreno sam mislio kako sam se oslobodio ljubavne boli, i ta me je misao umirivala. Kad bih između dva posla preispitao svoje osjećaje, s radošću bih zaključio da nisam obuzet željom da je vidim. Nije bilo baš nikakva razloga da opet odem u onu užasnu kuću na Čukurdžumi, u ono leglo miševa usred blata i ustajale kišnice. Te su mi misli dolazile ne toliko zbog ljubavi prema Fusun, koliko zbog bijesa prema cijeloj Obitelji i onome mladiću, takozvanome zetu. Ljutio sam se na sebe zato što sam smatrao da je moj pretjerani bijes prema mladome zetu neopravdan, i bio ogorčen što sam zbog gluposti godinu dana života proveo pateći za Fusun. Pa ipak, ono što sam osjećao prema sebi nije bila baš prava ljutnja; želio sam uvjeriti samoga sebe da sam otpočeo novi život i da je kraj mojim ljubavnim patnjama, a nove i snažne osjećaje smatrao sam dokazom promjene u životu. Stoga sam odlučio potražiti stare prijatelje koje sam bio zapostavio, i s njima početi odlaziti na zabave. (Neko sam vrijeme izbjegavao Zaima i Mehmeta misleći da bi me mogli podsjećati na Fusun i Sibel, a upravo njih dvije sam želio zaboraviti.) Ali, u kasnim noćnim satima, poslije zabava i prijema na kojima bih se poprilično napio, priznao bih samome sebi da razlog moje uzrujanosti nisu gluposti i dosada u visokome društvu, ni moja opsjednutost, ni bilo što drugo, nego Fusun. Sa zebnjom sam postajao svjestan da se jednim djelićem mozga neprestance pre- pišem s njom te da njezinu odluku da odbaci moj život, zabave i prijeme te nastavi živjeti u mišjem leglu usred blata na Čukur- džumi, smatram posve pogrešnom. Zatim bih zaključio kako osobu koja je glupom udajom upropastila svoj život ne mogu smatrati ozbiljnom.

Imao sam jednog prijatelja iz vojske, Abdulkerima iz Kajserija. Bio je sin imućnoga zemljoposjednika. Poslije odslužene vojske slao mi je čestitke za Novu godinu i Bajram, koje je pomnivo urešavao kitnjastim potpisom. Njega sam postavio za Satsatova distributera u Kajseriju. Znao sam da bi Sibel Abdulkerima smatrala odveć *turskim*, pa sam posljednjih godina zanemarivao dru-

ženje s njim kad bi došao u Istanbul. Četiri dana poslije mogega posjeta Fusuninoj Obitelji odveo sam Abdulkerima u Garažu, novi restoran koji je istanbulska elita odmah prihvatila. Govorio sam mu o bogatašima koji su dolazili, odlazili i prilazili našem stolu da se pozdrave, prijateljski se rukujući i ljubazno nam se obraćajući. Govorio sam kao da na život koji živim gledam njegovim očima, i pritom sam se dobro osjećao. No ubrzo mi je zasmetalo što se Abdulkerim*zanima za intimni život, skandale i obiteljski život istanbulske bogataše koje je ionako slabo poznao, i što se više raspituje za svaku djevojku koja je prije braka - čak prije zaruka - spavala s mladićem, negoli za to kako ti ljudi preživljavaju teške, tužne, bolne situacije o kojima sam mu pripovijedao. Možda me je baš to potaknulo da mu te noći u sitnim satima ispričam svoju priču, ali kao slučaj koji se tobože dogodio jednom drugom bogatašu. Dok sam Abdulkerimu pripovijedao o tome kako je bogati mladić, dobro poznat i omiljen među istanbulskom elitom, bio zaljubljen u "prodavačicu" koja se na kraju udala za drugoga, htio sam otkloniti svaku sumnju da bih ja mogao biti "taj", pa sam mu pokazao jednoga mladića koji je sjedio za stolom podalje od nas, i rekao mu da govorim o njemu.

"Sreća je što se ta neozbiljna cura udala, jadnik se spasio bijede", reče Abdulkerim.

"Moram reći da cijenim toga mladića", uzvratih mu. "Zbog ljubavi je i zaruke razvrgnuo."

Na Abdulkerimovu licu načas se ukaza razumijevanje za mladića, ali je već sljedećega trenutka pozorno motrio gospodina Hidžrija, trgovca duhanom, njegovu ženu i dvije lijepe kćeri, visoke crнке, koji su laganim korakom išli prema izlazu. "Tko su ovi?" upita ne pogledavši me. Mlađa kći gospodina Hidžrija, mislim da se zvala Neslišah, obojila je kosu i postala plavuša. Nije mi se svidjelo što se Abdulkerim okrenuo prema njima i gledao ih napola posprdnim, napola zadivljenim pogledom.

"Kasno je. Idemo?" rekoh.

Zatražio sam račun. Izašli smo na ulicu i krenuli ne progovorivši ni riječi do rastanka.

Nisam otišao kući na Nišantaš, nego sam krenuo prema Tak-simu. Točno je da sam vratio Fusuninu naušnicu, ali nisam je predao njoj, nego sam je, onako pijan, ostavio u kupaonici. A to je bilo neuljudno prema njima. Morao sam tim ljudima dati do znanja da sam naušnicu namjeravao vratiti, da je nisam slučajno ostavio u njihovoj kući. Na taj ću način, mislio sam, spasiti svoj ponos. Onda ću se ispričati Fusun, i posve smiren - jer bio sam siguran da je neću vidjeti nikada više do kraja života - posljednji joj se put nasmiješiti i reći "zbogom". Fusun će možda biti teško kad shvati da je to naš posljednji susret, čega će postati svjesna tek kad budem odlazio iz kuće. Poslije toga neću joj se više nikada javiti, pa će i ona osjetiti što znači šutnja kakva me je mučila godinu dana. Možda joj ipak neću reći da se više nikada nećemo vidjeti, ali ću joj poželjeti sreću u životu. Ona će iz tih riječi shvatiti da se vidimo posljednji put, i to će joj teško pasti.

Dok sam se uskim ulicama spuštao s Bejoglue na Čukurdžumu, pomislih da joj naš posljednji susret možda i neće teško pasti, da je možda sretna s mužem. Ako je tako, mislio sam, ako stvarno može voljeti tako obična čovjeka, ako zbog njega može pristati i na život u toj trošnoj kući jedva sastavljajući kraj s krajem, onda je doista nikada više ne moram vidjeti. Spuštajući se uskim ulicama po nepravilnim kamenim kockama i niza stube, kroz prozore s razmaknutim zastorima gledao sam Obitelji kako gase televizore i spremaju se za spavanje, te siromašne i ostarjele supružnike koji sjede jedno naspram drugoga i puše posljednju cigaretu prije spavanja, i vjerovao sam da su ljudi u tim tihim i zabačenim četvrtima, osvijetljenima slabim uličnim svjetlima, te proljetne noći zapravo sretni.

Pozvonio sam na vratima. Netko je otvorio prozor na lođi na drugome katu. "Tko je?" upita Fusunin otac gledajući u tamu ispod sebe.

"Ja sam."

"Tko?"

Mislio sam pobjeći, no i dalje sam stajao kao ukopan. Vrata je otvorila Fusunina majka.

"Teta Nesibe, neugodno mi je što vas uznemiravam ovako kasno."

"Kojim dobrom, gospodine Kemale?! Izvolite ući!"

Penjući se za njom, samome sam sebi, kao i prošloga puta, govorio da se ne trebam skanjivati i da je to moj posljednji susret s Fusun. U sobu sam ušao miran i odlučan da ne doživim poniženje. Pa ipak, čim sam je ugledao, srce mi je počelo ubrzano kucati. Sjedila je s ocem pred televizorom. Vidjevši me, oboje su ustali, začuđeni i pomalo zbunjeni, no čim su primijetili da sam pijan i neraspoložen, počeli su se ponašati kao da mi se zbog nečega moraju ispričati. Tih se prvih nekoliko minuta uopće ne volim sjećati. Zamuckujući, rekao sam da sam u prolazu, da se ispričavam što ih uznemiravam i da sam im samo htio reći nešto o čemu sam razmišljao. Rekli su mi da Fusunin muž nije kod kuće ("Feridun je otišao svojim prijateljima, filmašima."). Ali, nisam bio u stanju povesti razgovor o onome zbog čega sam došao. Fusunina je majka otišla u kuhinju skuhati čaj. Otac je ustao od stola ne rekavši ništa, pa smo nas dvoje ostali sami.

"Oprosti, molim te", rekoh gledajući u televizor kao i ona. "Nisam imao lošu namjeru. Neke sam večeri, pijan, tvoju naušnicu ostavio kod četkica za zube. A htio sam je predati tebi."

"Nisam ondje vidjela nikakvu naušnicu", rekla je skupivši vjeđe.

Dok smo se gledali kao da jedno drugo ne razumijemo, ušao je njezin otac noseći zdjelicu halve²⁷ od griza s dodatkom voća, i

rekao da je ta slastica namijenjena baš meni. Uzeo sam dva komadića i dugo hvalio halvu. Onda smo svi zašutjeli, pa je izgledalo kao da se moj ponoćni posjet dogodio samo radi halve. U toj tišini moja je pijana glava shvatila da mi je naušnica bila izgovor, i da sam došao samo da bih vidio Fusun. Shvatio sam i to da me je Fusun namjerno stavljala na muke tvrdeći da nije vidjela naušnicu. Istoga časa naslutio sam da mi je mnogo teže podnositi patnju kad je ne viđam, nego sram na koji sam pristajao kako bih je vidio. No znao sam da bih pristao i na mnogo veću sramotu da se zaštitim od patnje koju sam zbog nje osjećao. Ali nisam nalazio načina da se zaštitim od sramote. Tako razapet između straha od poniženja i patnje za Fusun, ustadoh od stola.

Najednom ugledah pred sobom staroga prijatelja kanarinca. Pridoh krletki i pogledah pticu. I ona je gledala mene. Čim sam ustao, ustali su i Fusun i njezini roditelji, vjerojatno s olakšanjem što kanim otići. Bilo mi je jasno: čak i da ponovo dođem, više ne bih mogao uvjeriti Fusun u svoju ljubav jer je bila udana i za mene se zanimala samo radi novca. "Ovo je moj posljednji susret s njom", rekoh sebi. "Ovamo više neću doći."

Uto se začu zvono na vratima. Ovo ulje na platnu, na kojemu se vidi taj prizor, odnosno trenutak kad se oglasilo zvono dok sam gledao kanarinca, a Fusun i njezini roditelji stajali iza mene i gledali nas, našto smo se svi okrenuli prema vratima, naručio sam mnogo godina kasnije. Na slici se ne vide naša lica jer je naslikana iz perspektive kanarinca Limuna, s kojim sam se u tome času na neki čudan način poistovjetio. Ljubav moga života, moju dragu, slikar je naslikao s leđa, upravo onako kako je se sjećam; kad god je pogledam, zasuze mi oči. Unutrašnjost sobe, kao i četvrt Čukurdžumu noću, barem onoliko koliko se mogla vidjeti kroz dio prozora na koji nije bio navučen zastor, naslikao je točno prema mojim uputama, što s ponosom želim istaknuti.

Fusunin je otac kroz prozor lođe pogledao u ogledalo postavljeno na pročelju kuće, i rekao nam da zvoni dijete iz susjedstva, te je sišao otvoriti ulazna vrata. Nastupila je tišina. Krenuo sam prema vratima. Oblačeći baloner, šutke sam gledao preda se. Otvorio sam vrata i u tome času pomislio da bi to trebao biti taj prizor "osvete", koji sam godinu dana zamišljao, istodobno krijući od sebe da ga zamišljam. "Zbogom", rekoh.

"Gospodine Kemale", javi se teta Nesibe, "jako ste nas obradovali što ste svratili." Onda pogleda Fusun i doda: "Neka vas ne zbunjuje njezino lice bez osmijeha. Plaši se što će otac reći, ali joj je drago što ste navratili."

"Mama, molim te..." reče moja ljepotica.

Pomislih da oproštajnu ceremoniju otpočnem riječima "ionako se ne mogu naviknuti na to da je sada crnka". Ali, znao sam da to nisu prave riječi, da sam spreman za nju podnijeti sve boli ovoga svijeta i da će me ta spremnost dokrajčiti.

"Ne, ne, Fusun lijepo izgleda", rekoh i pažljivo je pogledah. "Sretan sam što te vidim sretnu."

"I mi smo sretni što vas vidimo, gospodine Kemale", reče teta Nesibe. "Eto, sad znate gdje smo, dodite kad god poželite."

"Teta Nesibe, ja vam više neću dolaziti", rekoh.

"Zašto? Nije vam se svidjelo naše naselje?"

"Sad je red na vama", rekoh kao da se šalim. "Reći ću majci da vas pozove."

Sišao sam stubištem ne okrenuvši se da ih posljednji put pogledam. Takav je silazak stvarao dojam da sam ravnodušan.

"Dobra večer, drago dijete", rekao je gospodin Tarik kad sam stigao do vrata. Dijete iz susjedstva pružalo mu je nekakav zavežljaj: "Mama vam je ovo poslala."

Godio mi je prohladni zrak vani. Kroz glavu mi prođe da Fusun nikad više neću vidjeti i na trenutak povjerovah da je predamnom sretan život bez patnje i boli. Zamišljao sam da je Bilur, kći Dagdelenovih, koju će majka ići upoznati, mila djevojka. Ali, pri svakome koraku osjećao sam da se sve više udaljavam od Fusun i da me srce sve više boli. Dok sam se penjao uz padinu Čukurdžuma, osjećao sam da se opirem želji da se vratim na mjesto koje sam upravo bio napustio, no mislio sam da ću iz te borbe izaći kao pobjednik te da će to biti kraj.

Prešao sam tako dobar dio puta. Morao sam biti odlučan i pronaći nešto što će mi zaokupiti misli. Kavane su se zatvarale, no ipak sam uspio ući u jednu. U oblaku gustoga plavog dima popio sam dvije rakije i pojeo komad dinje. Kad sam izašao iz kavane, i duša i tijelo su mi govorili da se još nisam udaljio od Fusunine kuće. Vjerojatno sam i zalutao u uskim ulicama. U jednom trenutku ugledah poznatu priliku i protrnuh.

"O, dobra večer", reče Fusunin muž, gospodin Feridun. "Kakva slučajnost", rekoh. "Upravo sam bio kod vas."

"Ah, stvarno?"

Još jednom me iznenadi mladalački, bolje rečeno djetinji izgled Fusunina muža.

"Od onoga posjeta razmišljam o filmu", rekoh mu. "Imate pravo. U Turskoj treba snimati umjetničke filmove kao u Europi. Nisam o tome razgovarao s Fusun jer vas nije bilo kod kuće. Hoćete li da jedne večeri porazgovaramo?"

Primijetio sam da mu je taj prijedlog pomutio misli u već ionako pijanoj glavi.

"Da dođem po vas u utorak, u sedam?"

"Hoće li i Fusun ići s nama?"

"Svakako. Želimo dvije stvari: snimiti umjetnički film poput europskoga, i dati Fusun glavnu ulogu."

Nasmiješismo se jedan drugome kao dva stara prijatelja koja su mnogo dana provela zajedno u siromaštvu i kojima se upravo ukazala prilika da se obogate. Pažljivo ga pogledah u djetinje oči, koliko su se mogle vidjeti pri svjetlosti ulične svjetiljke, i razidosmo se bez riječi.

SREĆA JE BITI BLIZU VOLJENE OSOBE

Sjećam se da su mi izlozi na Bejogluu izgledali prelijepo osvijetljeni i da mi je bilo drago hodati kroz mnoštvo ljudi koji su izlazili iz kina. Osjećao sam radost što živim, nekakvu sreću koju nisam mogao skriti od samoga sebe. Razmišljao sam o tome kako me Fusun i njezin muž pozivaju u goste zato što žele da uložim novac u njihove besmislene snove o filmu. Možda sam se trebao sramiti zbog toga svog raspoloženja, ali tada sam bio toliko sretan da mi sram nije ni pado na pamet. Te mi je noći pred očima bila samo jedna slika: na gala premijeri našega filma u kinu Saraj - ili još bolje, u kinu Novi andeo - Fusun će izaći na pozornicu da se obrati zadovoljnoj publici, a najviše će zahvaljivati meni. Kad se pojavim kao bogati producent umjetničkoga filma, gledatelji koji budu znali glasine o meni šaputat će kako se mlada glumica na snimanju toga filma zaljubila u producenta i ostavila muža. A fotografije na kojima će se vidjeti kako me Fusun na pozornici ljubi u obraz objavit će u svim novinama.

Zapravo, ne bih trebao prepričavati prizore koje je tih dana moja mašta iznjedrila, onako kako neki rijetki cvjetovi izluče opojni eliksir od kojega i sami opijeni klonu. Jer i ja sam, poput većine turskih muškaraca koji se nađu u sličnoj situaciji, samo sanjao o ženi u koju sam ludo zaljubljen, umjesto da se potrudim razumjeti što ona misli i o čemu mašta. Kad me je dva dana poslije Četin-efendija dovezao chevroletom pred njihovu kuću, i kad mi se pogled susreo s Fusuninim, shvatio sam da se neće ostvariti ništa od onoga čime sam se tih dana zavaravao u bujnoj mašti. Ali ponovni susret s Fusun toliko me usrećio da mi se dobro raspoloženje nije nimalo pomutilo.

Pozvao sam mladi bračni par da sjednu otraga, a ja sam sjeo naprijed pokraj Četina. Dok smo se vozili zasjenjenim gradskim ulicama i preko neurednih trgova, često sam se okretao prema njima i pričao razne šale, želeći atmosferu u automobilu učiniti opuštenom. Fusun je bila u haljini jarko crvene i tamno narančaste boje. Prva tri dugmeta nije zakopčala; prepustila je taj dio tijela mirisnome povjetarcu s Bospora. Automobil je poskakivao po bosporskoj cesti popločenoj kamenom kockom, a ja sam se okretao da im ponešto kažem. Kad god bih pogledao prema njima, u meni je rasla sreća. Te smo prve večeri otišli u restoran Andon na Bujukdere. Već sam tada primijetio - a tako će biti i svih drugih večeri za vrijeme naših druženja i dogovora o zajedničkom filmskom projektu - da se od nas troje najviše radujem ja.

Vremešni konobari Grci donijeli su nam pladanj s narescima i čim smo izabrali što ćemo jesti, gospodin Feridun je počeo govoriti sa samouvjerenošću na kojoj sam mu malo i pozavidio.

“Gospodine Kemale, meni je film sve u životu. Želim reći da možete imati povjerenja u mene iako sam mlad. Već tri godine sve svoje vrijeme provodim u Ješilčamu. Imao sam sreću. Sa svima sam se upoznao. Radio sam na ‘setu’, nosao sam svjetla i dekor. A bio sam i pomoćnik redatelja. Napisao sam jedanaest scenarija.” “Svi su ti filmovi snimljeni”, reče Fusun. “Napravio je dobar posao.”

“Volio bih vidjeti te filmove, gospodine Feridune.”

“Naravno, pogledat ćemo ih, gospodine Kemale. Većinom se prikazuju u ljetnim kinima, ali neki se još uvijek daju u kinima na Bejogluu. Samo da znate, nisam zadovoljan njima. Kad bih pristao snimati takve filmove, već bi mi u Konak-filmu povjerili režiranje. Ja ne želim režirati takve filmove.”

“Kakvi su to filmovi?”

“Komercijalni. Melodrame. Ono što se traži na tržištu. Gledate li turske filmove?”

“Vrlo rijetko.”

“Naši europeizirani bogataši dolaze gledati turske filmove da bi se smijali. I meni je bila smiješna turska kinematografija kad sam imao dvadeset godina. Ali sada je ne podcjenjujem. I Fusun je zavoljela domaće filmove.”

“Onda mi, molim vas, recite u čemu je stvar da ih i ja zavolim”, rekoh.

“Hoću”, reče gospodin zet srdačno se smijući. “No film koji ćemo snimiti uz vašu pomoć neće biti kao ti, ne brinite se. Na primjer, nećemo Fusun napraviti junakinjom koja dođe sa sela u grad i za tri dana postane gospođa naučivši od guvernante Francuskinje kako se treba ponašati.”

“Sigurno bih se odmah posvađala s guvernantom”, dobaci Fusun.

“U našem filmu neće biti Pepeljuge koju bogati rođaci ponižavaju zato što je siromašna”, nastavi Feridun.

“A ja bih baš voljela glumiti siromašnu rođakinju koju ponižavaju”, reče Fusun.

U njezinim riječima nisam osjetio podsmijeh upućen meni, nego nekakvu lakoću, sreću koja me je pogodila. U opuštenoj smo atmosferi razgovarali o zajedničkim uspomenama, o tome kako je jednom zgodom Četin u chevroletu vozao naše dvije Obitelji po Istanbulu, o daljim rođacima koji su stanovali u uskim ulicama zabačenih istanbulske četvrti; neki su već bili mrtvi, neki na samrti. Našu prepirku o načinu na koji se pripremaju punjene dagnje završio je kuhar, Grk izrazito svijetle puti; došao je iz kuhinje i s osmijehom na licu rekao da treba staviti i malo cimeta. Gospodin zet nije bio dosadan dok je pričao o svojim filmskim snovima; čak su mi se počele sviđati njegova naivnost i dobrodušna plahost. Kad smo se rastajali pred njihovom kućom, dogovorili smo

novi izlazak za četiri dana.

Tijekom ljeta 1976. večerali smo skupa u mnogim bosporskim restoranima i razgovarali o filmu. Kad god kroz prozore tih restorana nad morem bacim pogled na Bospor, čak i mnogo godina poslije svega, osjetim istu onu zbunjenost i podvojenost koju su u meni izazivale velika sreća što sjedim sučelice Fusun i neprirodna hladnokrvnost kojom sam je trebao ponovo osvojiti. Za večerom bih neko vrijeme strpljivo slušao njezina muža, koji je govorio o budućem filmu i analizirao ustroj Ješilčama i turske gledatelje; sumnje sam zadržavao za sebe. Budući da mi cilj nije bio "turskome gledatelju darovati umjetnički film u zapadnjačko- me smislu", cijeli sam taj posao oprezno usporavao. Na primjer, rekao bih da želim vidjeti neki već napisani scenarij, a potom bih se počeo zanimati za nešto posve drugo i prije nego što bi mi scenarij došao u ruke.

Jednom prigodom razgovarao sam s Feridunom - smatrao sam ga oštroumnijim i sposobnijim od mnogih zaposlenika Satsata o novcu potrebnom za jedan "pravi" turski film. Iz toga sam razgovora zaključio da bi polovica cijene manjega stana u nekoj od sporednih ulica na Nišantašu bila dostatna da Fusun postane zvijezda. Ali, razlog zbog kojega nisam htio ući u posao nije bio mali ili veliki novac, nego to što sam dvaput na tjedan izlazio s Fusun "radi razgovora o filmu". Ti su susreti u to vrijeme ublažavali moju patnju za njom. Zaključio sam da bi mi, nakon proživljene patnje, toliko vremena s njom trebalo biti dovoljno. Nisam imao hrabrosti željeti više. Kao da nisam smio biti nestrpljiv poslije tolikih ljubavnih boli.

Otići poslije večere na Istinije automobilom kojim je upravljao Četin, ondje pojesti tavukgojsi²⁸ s mnogo cimeta, ili na Emirganu sladoled u kornetu s halvom, i pritom se smijati, razgovarati i gledati tamnu vodu Bospora, za mene je tada bila najveća sreća koju čovjek može doživjeti. Jedne večeri u restoranu Kod Janija osjetio sam da su se ljubavni demoni u meni smirili jer ih je svladalo zadovoljstvo što sjedim nasuprot Fusun. Tada sam otkrio da je sreća posve jednostavna i da bi to svatko morao znati. Sjećam se da sam taj recept za sreću promrsio samome sebi: Sreća je biti blizu voljene osobe. (Ne moramo je odmah imati.) Kratko prije nego što sam otkrio tu čarobnu formulu, pogledao sam kroz prozor na drugu obalu Bospora. Ugledavši treperava svjetla u ljetnikovcu u kojem sam proveo proteklu jesen sa Sibel, primijetio sam da u trbuhu više ne osjećam onu strašnu ljubavnu bol.

Kad bih sjeo za isti stol s Fusun, ne samo da više nisam osjećao nepodnošljivu ljubavnu bol, nego sam istoga časa zaboravljao da sam nedavno takoreći pomišljao okončati život zbog te boli.

I tako, kad bi me u Fusuninu društvu bol ostavila na miru, zaboravio bih koliko me je mučila i povjerovao bih da sam se vratio u svoje nekadašnje "normalno" stanje; zavaravao bih se da sam jak, odlučan, čak slobodan. Već tijekom naših prvih triju susreta zapazio sam da se ti moji osjećaji uspona i padova smjenjuju po određenome pravilu te sam već tada, sjedeći joj sučelice u bosporskim restoranima, mislio kako ću silno patiti kad se više ne budem viđao s njom. Tako sam kriomice počeo uzimati poneki predmet sa stola da me podsjeti na sreću koju osjećam dok sam s njom i da mi snage u trenucima samoće. Na primjer, ovu laganu žličicu, kojom se Fusun dugo zabavljala držeći je u ustima dok smo njezin muž i ja razgovarali o nogometu (obojica smo bili navijači Fenerbahčea, što je bilo dobro jer tako nismo dolazili u sukob). Bilo je to u Jenikoju, u restoranu Kod Aleka. Ovu soljenku je dugo držala u ruci zato što je gledala zahrđali sovjetski brod koji je naišao baš kad je solila hranu; prolazio je tako blizu restorana da su se zatrese sve čaše i boce na našem stolu. Kad smo se četvrti put sastali, otišli smo na Istinije i jeli sladoled kod Zejneta. Ovaj kornet, čiju polovicu vidite ovdje, Fusun je grickala, a onda bacila. Hodao sam iza nje, pa sam ga u trenutku zgrabio i ubacio u džep. Po povratku kući, pijan, razgledao sam te predmete, a dan-dva poslije odnosio sam ih u Apartman Milosrđe da ih majka ne primijeti. Ondje sam ih ostavljao skupa s drugim predmetima slične vrijednosti i njima liječio iz dana u dan sve veću bol.

Toga proljeća i ljeta majka i ja smo postali bliskiji nego ikada prije. Zbližilo nas je to što je ona izgubila oca, a ja Fusun. Oboje smo, svatko zbog svoga gubitka, postali mirniji i snošljiviji. Ali, koliko je majka znala o mojim osjećajima? Što bi mislila o meni kad bi pronašla žlice i kornete koje sam donosio kući? Koliko je mogla saznati od Četina kamo idem? Katkada sam, u trenucima neraspoloženja, postavljao sebi takva pitanja. Nisam htio da se majka brine zbog mene i da misli kako zbog nekog nerazumnog stava prema životu - njezinim riječima kazano - "radim nešto zbog čega ću se kajati cijeloga života".

Katkada sam pred njom glumio da sam veseliji i sretniji nego što sam uistinu bio; pažljivo sam i ozbiljno slušao dok mi je pričala o djevojkama koje je birala za mene, ne govoreći joj - čak ni u šali - da mi je glupo tražiti djevojku preko kakvog posrednika. Majka je otišla vidjeti Bilur, mlađu kćer Dagdelenovih; primijetila je da su, unatoč bankrotu, "nastavili živjeti na visokoj nozi" pa i dalje drže kuhare i poslugu; slaže se da je djevojka lijepa, ali je niska, a ona ne želi da mi žena bude patuljčica. I to je bio kraj priče o Bilur. ("Ne želim djevojku nižu od metar šezdeset pet, ne ženite se patuljčicama!") govorila nam je od rane mladosti.) Majka je zaključila da mi ne odgovara ni srednja kći Mengerlijevih. I ja sam je upoznao početkom prošloga ljeta, kad sam sa Sibel i Zaimom bio na Velikom otoku, u Velikom klubu. Majka je upravo bila saznala da je djevojku nedavno ostavio stariji sin Avundukovih, u kojega je bila ludo zaljubljena i za kojega se nadala da će je uzeti za ženu.

O tome se vrlo mnogo govorilo među istanbulskom elitom. Toga sam ljeta podržavao zamisao da mi majka nađe djevojku jer sam na trenutke vjerovao da će postići neko rješenje koje će me doista usrećiti. Osim toga, mislio sam da će je zaokupljenost time izvući iz samoće u koju se bila povukla poslije očeve smrti. Ponekad bi me nazvala u ured, obično u ranim poslijepodnevnim

28 Puding s jako usitnjenim bijelim kokošjim mesom.

satima, i govorila mi kako se neka djevojka, koju bih morao vidjeti, svakoga predvečerja doveze motornim čamcem Işikčijevih na pristanište, kod gospodina Esada; ako i ja toga dana dođem na Suadije prije mraka i odem na pristanište, moći ću je vidjeti i upoznati se s njom, ako želim. Govorila mi je to polako i detaljno, kao seljak kad lovcima objašnjava kamo slijeću jarebice.

Majka me nazivala u ured najmanje dvaput na dan smišljajući različite izlike. Rekla bi mi kako je u kući na Suadije u jednom ormaru našla neki komad očeve odjeće ili neku njegovu stvar, na primjer, ljetne crno-bijele cipele od kojih sam jednu, s dužnim poštovanjem, ovdje izložio; potom bi me zamolila da je ne ostavljam samu, da ne idem kući na Nišantaš jer ni za mene nije dobro da ostajem sam, i da svakako očekuje da dođem na Suadije na večeru.

Katkad je na večeru dolazio i brat s Obitelji. Poslije večere majka i Berin razgovarale bi o djeci, rodbini, nekadašnjim običajima, rastu cijena, novim trgovinama, odjeći ili najnovijim tračevima. Brat i ja sjeli bismo pod palmu (na mjesto na kojemu se otac, opružen na ležaljci, volio sâm odmarati, promatrati otoke ili zvijezde na nebu i misliti na ljubavnicu) i razgovarali o poduzeću i poslovima koji su ostali iza oca. Brat mi je rekao kako bih u novome poduzeću, koje su osnovali on i gospodin Turgaj, i ja trebao postati partner (tih je dana više puta spomenuo partnerstvo, ali nijednom nije inzistirao), kako je vrlo dobro postupio što je na čelo poduzeća postavio Kenana, kako jako griješim što se ne slažem s tim čovjekom te kako i sada griješim što se ne udružim s njima; procijedio je da mi je to posljednja prilika da donesem tu poslovnu odluku i neka se ne kajem kad bude kasno. Potom je dodao kako mu se čini da izbjegavam i njega i naše zajedničke prijatelje, i uspjeh, i sreću, i to ne samo u poslovnom nego i društvenom životu. Na kraju bi podigao obrve i upitao me: “Što je s tobom?”

Ja bih mu odgovorio da su me duboko potresli očeva smrt i raskid zaruka sa Sibel i da sam se povukao u sebe. Jedne vrlo tople srpanjske večeri rekao sam bratu da mi je stalno tjeskobno u duši i da imam potrebu biti sam. Na licu sam mu vidio da misli kako je takav život vrsta ludila. Osjećao sam da brat moje ludilo zasad smatra podnošljivim, no ako ta čudna bolest uznapreduje, naći će se u procijepu između srama zbog onoga što će drugi misliti o nama, i zadovoljstva što će u poslovnom životu moje ludilo moći iskoristiti protiv mene. O tim sam uznemirujućim temama bio sposoban misliti onih dana kad sam se dobro osjećao nakon izlaska s Fusun. No kad bi nastupili dani čežnje za njom, nije me zanimalo ništa osim nje. Majka je zamjećivala moju odsutnost, moje stalno neraspoloženje. To joj je zacijelo zadavalo brigu, no nije željela znati pravi razlog. Ja sam se pak isto tako držao prema njoj: pitao sam se što i koliko zna o svemu, ali nisam želio prihvatiti da ona o mojoj ljubavi prema Fusun možda zna više nego što sam mislio. Kao što sam se svaki put nakon izlaska s Fusun naivno želio uvjeriti da ljubav koju osjećam više nije snažna kao prije, tako sam, izbjegavajući razgovor o svome raspoloženju, majku htio uvjeriti kako je moja odsutnost nešto posve nevažno. Čak sam joj jednom - onako usput - rekao da sam jedne večeri izveo na Bospor kćer tete Nesibe, gospođu Fusun, i njezina muža, i da sam jedne druge večeri išao s njima gledati film za koji je mladi zet napisao scenarij. Zapravo sam tim riječima želio majci pokazati kako u pogledu tih rođaka “nemam nikakvih kompleksa”.

“Drago mi je što su dobro”, rekla je majka. “Čula sam da se mladić druži s filmašima, da je povazan u Ješilčamu. Žao mi je zbog toga, ali što drugo očekivati od djevojke koja se prijavi na izbor za mis. Ako ti kažeš da im je dobro...”

“Momak je na mjestu.”

“Odlaziš s njima u kino? Pazi na sebe. Nesibe je dobra i vedra žena, ali je vrlo lukava. Slušaj, večeras je zabava na molu kod gospodina Esada. Pozvali su i nas, poslali su čovjeka da nas obavijesti. Ti otiđi, a ja ću svoju stolicu staviti pod smokvu i gledati vas iz daljine.”

52

FILM O ŽIVOTU I PATNJAMA MORA BITI ISKREN

Od sredine lipnja do početka listopada 1976. u ljetnim smo kinima pogledali više od pedeset filmova. Ovdje sam izložio ulaznice, plakate i fotografije iz tih filmova, od kojih sam neke pronašao mnogo godina poslije kod istanbulskih kolekcionara. U predvečerje bi me Četin dovezao do kuće na Čukurdzumi; tu bih - onako kako sam činio i kad bismo išli u restorane na Bosporu - primio u auto Fusun i njena muža. Slušajući Feriduna, koji bi se kod svojih poznanika, vlasnika kina i distributera, raspitao u kojoj se četvrti ili dijelu grada prikazuje film koji smo htjeli gledati, tražili bismo put do opisanoga mjesta. U tih desetak godina Istanbul se vrlo brzo širio, požari i novogradnje mijenjali su lice grada, a zbog novih doseljenika ionako uske gradske ulice bile su još uže. Stoga nam se često događalo da zalutamo, te smo stalno morali pitati za put. Tako bismo na filmove stizali u posljednji čas, žurnim hodom. Ponekad bismo u otvoreno kino stigli po mraku, i tek kad bi se u petominutnoj pauzi upalila svjetla, vidjeli bismo kako izgleda *mjesto* na kojemu se nalazimo.

Svaki put iznova čudio sam se gužvi u tim kinima pod vedrim nebom koja su samo koju godinu poslije ostala bez svojih murvi i platana, i pretvorila se u stambena naselja, parkirališta ili mala nogometna igrališta prekrivena zelenim plastičnim tepisima; bila su to otužna mjesta, omeđena bijelo oličenim zidovima, obrtničkim radionicama, trošnim drvenim kućama te stambenim zgradama na dva ili tri kata, s nebrojeno mnogo balkona i prozora koji su gledali na ljetna kina. U mojoj glavi miješali su se radnja filma i »tvarna prisutnost stotina ljudi koji su se meškoljili na sjedalima grickajući sjemenke i prateći melodramatične prizore - većinom

smo gledali melodrame. U glavi su mi se brkali radnja filma i stvarni gledatelji oko mene: mnogočlane Obitelji (majke s maramama, očevi s cigaretama, djeca s bocama voćnoga soka) i samci.

Na platnu jednoga takvog golemog ljetnog kina prvi sam put susreo Orhana Gendžebaja, kralja domaćega filma i glazbe. Baš u to vrijeme svojim je pjesmama i filmovima, gramofonskim pločama i posterima bio ušao u život svih Turaka. Bili smo na jednome brijegu između Kartala i Pendika, iza tek izniklih četvrti bespravno sagrađenih kuća; s brijega se pružao pogled na Mramorno more, na Prinčevske otoke okićene noćnim svjetlima, na tvornice i radionice po čijim su zidovima bile ispisane različite ljevičarske parole. Iz visokih dimnjaka Tvornice cementa Junus u Kartalu izvijao se dim bijel kao pamuk, i sve oko nas bojio u boju vapna koja se noću činila bjeljom. Po gledateljima su padale trunčice vapna, poput snijega koji je u tu stvarnost dospio iz kakve bajke.

Orhan Gendžebaj u filmu glumi siromašnoga mladića, ribara po imenu Orhan. Štićenik je nekoga zlog čovjeka kojemu želi biti odan. Raskalašeni sin toga zlog čovjeka sa svojim društvom nasmiljeno, divljački siluje Mužde Ar, kojoj je to bio prvi film.

Djevojku pritom dobro razgolite da se mi gledatelji uvjerimo u njihovo zlodjelo. Za vrijeme toga prizora u kinu je vladao muk. Kako bi zataškali to što se dogodilo, Orhan se ženi s Mužde Ar jer mu je njegov skrbnik tako naredio, a Orhan mu je odan. Nakon toga Gendžebaj izrekne riječi "Dabogda ovaj svijet propao!" i s bolom i ogorčenjem otpjeva pjesmu koja ga je proslavila u cijeloj Turskoj.

U tim najpotresnijim trenucima filma čulo se pucketanje sjemenki koje su grickale stotine ljudi u gledalištu (u prvi mah sam pomislio da šum potječe od nekoga stroja iz obližnje tvornice), ali je svatko od nas prebirao po glavi davno nakupljene boli. No ozračje filma, blago komešanje ljudi koji su se, zapravo, došli zabaviti, dosjetke veselih mladića iz prvih redova muškoga dijela gledališta i, dakako, nevjerovatni događaji u filmskoj priči, nisu mi dopuštali da se uživim u film i oslobodim svoje potisnute strahove. I dok se Orhan Gendžebaj srdio i pjevao "posvuda samo zlo, nigdje ničega ljudskog", ja sam osjećao sreću što sjedim kraj Fusun u kinu, među stablima i zvijezdama. Jednim okom gledao sam film, a drugim sam pratio kako Fusun iz prizora u prizor pomiče tijelo na drvenome sjedalu, kako diše i kako, odjevena u traperice, prebacuje nogu preko noge i puši dok Orhan Gendžebaj pjeva "prokleta neka je takva sudbina". Zamišljao sam kako na nju djeluju dirljive scene s bijeloga platna. Kada je Orhan, poslije prisilne ženidbe s Mužde, pjesmi punoj nesreće dodao i notu pobune, načas sam pogledao Fusun, napola osjećajno, napola podrugljivo, i osmjehnuo joj se. Ona je bila toliko zadubljena u film da mi nije ni uzvratila pogled.

Ribar Orhan nije prilazio svojoj ženi i nije spavao s njom zato što joj je prije braka bila ukaljana čast. Kad shvati da joj brak s Orhanom ne ublažava bol, Mužde pokuša izvršiti samoubojstvo, ali je Orhan spasi tako što je brzo odvede u bolnicu. Na povratku iz bolnice Orhan kaže Mužde neka ga uzme pod ruku, a ona ga u tome najdirljivijem prizoru upita: "Srmiš li se zbog mene?" U tom sam trenutku osjetio da se u meni najzad pokrenula bol zatomljena u duši. U kinu je vladao potpuni muk jer su gledatelji shvatili da se Orhan srami što je oženjen djevojkom koja nije nevina i koja je silovana, da se srami hodati s njom pod ruku.

I ja sam osjetio neki sram, čak ljutnju. Je li to bio sram što se o nevinosti i časti govori tako otvoreno, ili osjećaj nelagode što to gledam skupa s Fusun? Dok sam o tome mislio, zamijetio sam kako se Fusun vrpolti na sjedalu. Kad su malo poslije djeca posipala u naručju majki i kad su se umirili oni veseli momci koji su iz prvih redova stalno komentirali postupke filmskih junaka, poželio sam uhvatiti ruku koju je Fusun držala na naslonu sjedala tako blizu meni.

Drugi je film pretvorio sram koji sam osjećao u nešto što je pokretalo cijelu zemlju i zvijezde na nebu - u istinsku ljubavnu bol. Taj put je s Orhanom Gendžebajom glumila ljupka, crnomanjasta Perihan Savaš. Gendžebaj sada nije bio ogorčen zbog neopisive boli, nego je ponosno posegnuo za djelotvornijim oružjem koje nikoga od nas nije ostavilo ravnodušnim: za skrušenošću i patnjom. U jednoj je pjesmi, koju će posjetitelji Muzeja rado slušati, prepričao sadržaj cijeloga filma i iznio svoj odnos prema životu:

"Nekoć si bila moja draga/bila si moja čežnja i tada/drugu ljubav imaš sada/sretna budi, moja draga/tuga i bol bit će sudbina moja/život i radost nek' budu sudbina tvoja."

Gledatelji su film pratili u tišini, da li zato što je već bilo kasno, ili zato što su djeca u gledalištu zaspala, ili zato što su se neki umorili od sokova i sjemenki, ili zato što su se smirili veseljac iz prvih redova? Ili možda zato što su osjećali poštovanje prema Orhanu Gendžebaju, koji je ljubavnu bol preobrazio u samo- poštivnost? Jesam li i ja mogao tako? Jesam li mogao nastaviti živjeti želeći samo da Fusun bude sretna, i tako sebe sačuvati od sramote i nesreće? Jesam li mogao umiriti savjest dajući sve od sebe za njezinu filmsku karijeru?

Fusunina mi ruka više nije bila blizu. Kad je Orhan Gendžebaj svojoj dragoj rekao "Radost nek' pripadne tebi, uspomene meni", netko je iz prvih redova dobacio: "Blesane jedan!" Malo se gledatelja nasmijalo i podržalo taj komentar. Svi smo bili mirni. U tom sam trenutku pomislio kako je dostojanstveno prihvaćanje poraza mudrost i vrlina koju ljudi najviše cijene. Načas sam bio ganut, možda zato što je film snimljen u jednome ljetnikovcu na Bosporu i što je probudio moja sjećanja na proteklo ljeto i jesen. Osvijetljen bijeli brod na pučini ispred Dragosa sporo je odmicao prema treperavim svjetlima Prinčevskih otoka, na kojima su ljetovali sretnici. Pripalio sam cigaretu, prebacio nogu preko noge i promatrao zvijezde diveći se ljepoti svemira. Ono što je u tome filmu, unatoč svoj njegovoj nedoradenosti, pokrenulo moje osjećaje, bili su upravo gledatelji, koji su se u kasnijim noćnim satima posve primirili. Ne bih ga tako doživio i ne bih ga mogao pogledati do kraja kod kuće, pred televizorom, s majkom. Ali dok sam ga gledao sjedeći kraj Fusun, shvatio sam da me s gledateljima povezuje bratski osjećaj.

Kad je film završio i svjetla se upalila, pridružili smo se šutnji roditelja koji su u naručju nosili djecu. Taj muk nismo narušili

čak ni na povratku kući. Fusun je na stražnjem sjedalu zaspala naslonivši glavu mužu na prsa, a ja sam pušio i gledao kako za nama ostaju mračne ulice, radionice, kućice, mladići koji po zidovima ispisuju političke parole, stabla koja u noći izgledaju još starija, čopori uličnih pasa i čajane s ljetnim terasama koje su se u te sate zatvarale. Nijednom se nisam okrenuo prema Feridunu, koji je s nehinjenom dobronamjernošću šaptom prepričavao važna mjesta u filmovima koje smo te večeri gledali.

Jedne tople večeri sjedili smo među murvinim stablima ljetnoga kina Nova svila u zaleđu Nišantaša, blizu Paviljona lipa, u uskome, ali dugačkome vrtu, stiješnjenome bespravno podignutim kućama. Ondje smo najprije pogledali melodramu *Ljubavna bol traje do smrti*, potom i drugu, *Počujte krik moje majke*, u kojoj glumi dječja zvijezda Kamilica. Dok smo u pauzi između dva filma razgovarali držeći u rukama boce voćnoga soka, Feridun je rekao kako je grubijan s dugim tankim brkovima, koji je u prvome filmu glumio nečasnog knjigovođu, njegov prijatelj, i kako je prihvatio igrati sličnu ulogu u našem filmu. Tada sam postao svjestan da mi nikako neće odgovarati društvo filmaša iz Ješilčama, među koje sam htio ući samo da bih bio blizu Fusun.

Po vratima jednoga od balkona koji su gledali na vrt ljetnoga kina, na koja je bio navučen teški zastor, najednom sam shvatio da je ta stara, drvena kuća zapravo jedan od dvaju luksuznih kupleraja koji se nalaze u zabačenim ulicama Nišantaša. Filmska glazba, zveket sablji i veseli povici "Progledao sam! Ja vidim!" iz melodrame o junaku kojemu se vrati izgubljeni vid, miješali su se sa sladostrasnim kricima bogatih klijenata koji su u ljetnim noćima vodili ljubav s djevojkama. Ta mješavina raznih zvukova postala je predmetom šale među raspoloženim curama u minica- ma, koje su dočekivale mušterije u prostoriji koja je nekoć služila kao dnevni boravak nekoga bogatog židovskog trgovca. Kad bi im čekanje dodijalo, penjale bi se kat više i s balkona neke od slobodnih soba gledale film.

Malo ljetno kino Vrt pod zvijezdama na Šehzadebaši bilo je s triju strana okruženo balkonima poput loža u La Scali. Ti su balkoni bili vrlo blizu nama gledateljima, i prepuni ljudi koji su sve filmove pratili iz svojih domova. Dok smo gledali obiteljski film *Ljubav i ponos*, odnosno scenu u kojoj bogati otac grdi sina ("Oženiš li se onom siromašnom prodavačicom, uskratit ću ti nasljedstvo i odreći te se!"), na jednome od balkona izbila je svađa, tako da mi, gledatelji u kinu, više nismo mogli razlučiti svađu na filmu od one uživo. U vrtu otvorenoga kina Ljetni cvijet, koje se nalazilo odmah uz zimsko kino Cvijet, gledali smo film *Prodavačica simita*, za koji je scenarij napisao zet, gospodin Feridun. Rekao nam je da je to nova adaptacija *Dostavljačice kruha*, romana Xaviera de Montepina. Ovoga puta u glavnoj ulozi nije bila Turkan Šoraj, nego Fatma Girik. Na balkonu malo iznad nas sjedio je otac sa svojom Obitelji, podebeo čovjek u potkošulji, i uz rakiju i nareske glasno kritizirao glavnu glumicu. Svaki čas je dobacivao: "Turkan bi to drukčije odigrala. Okani se ti glume!" Čovjek s balkona i prethodne je noći gledao isti film, pa je cijelome gledalištu govorio što će se dogoditi, i to s osjetnim omalovažavanjem. Film je bio još više omalovažen kad je između toga čovjeka i gledatelja koji su ga pokušali ušutkati izbila svađa. Kad se Fusun privila uz Feriduna misleći kako ga sve to žalosti, svladala me je tuga.

Na povratku kući nisam se okretao da ne bih vidio kako Fusun, koja je drijemala otraga, ili se povremeno uključivala u razgovor, naslanja glavu na muževljevo rame ili trbuh ili ga drži pod ruku. Stoga sam, dok je automobil (kojim je Četin oprezno upravljao) klizio kroz toplu i vlažnu ljetnu noć, promatrao tamu slušajući pjesmu cvrčaka i udišući miris orlovihi noktiju, plijesni i prašine koji je kroz poluotvorene prozore dopirao iz uskih ulica kojima smo prolazili. Ali kad bih tijekom filma osjetio da su se muž i žena privili jedno uz drugo, kao što se dogodilo u Bakirkoju, u kinu Pod smokvom, dok smo gledali dva kriminalistička filma nadahnuta američkim filmovima i događajima na istanbulskim ulicama, odjednom bih se oneraspoložio. Obično nakon toga više nisam mogao progovoriti ni riječi, poput ozbiljnoga junaka iz filma *Između dvije vatre*, koji je svoju patnju nosio u sebi. Mislio sam ponekad da se Fusun naslanja na muža samo da bi izazvala moju ljubomoru i u mislima bih se tada svađao s njom. Pravio bih se da ne primjećujem šaputanje mladoga bračnog para, da mi se film jako sviđa i da sam svu pozornost usmjerio na njega, a da bih to dokazao, glasno bih se nasmijao nekome prizoru kojemu se smiju samo najnaivniji gledatelji. Ili bih se podrugljivo nasmijao kao da sam zamijetio neki detalj koji drugi nisu, te se ne mogu suzdržati a da se ne nasmijem toj gluposti. To su činili intelektualci koji su, dolazeći gledati turske filmove, istodobno osjećali nelagodu što se nalaze među tim gledateljstvom. Ali nisam se svidao samome sebi kad bih se izrugivao. Kad bi Feridun nježno prebacio ruku preko Fusunina ramena, što je on doista rijetko činio, nisam osjećao nemir. Ali kad bi mu Fusun uzvratila nježnost naslanjajući glavu na njegovo rame, srce bi me zaboljelo. Ljutio sam se na nju i nije mi ništa drugo preostajalo nego misliti kako je bešćutna i kako to čini da bi mi pokvarila raspoloženje.

Jednoga prohladnog, kišovitog dana krajem kolovoza, nakon što su prve rode preletjele Istanbul seleći se s Balkana na jug, u Afriku (nisam se ni sjetio da smo Sibel i ja godinu dana prije u isto vrijeme priređivali zabavu u povodu svršetka ljeta), gledali smo *Volio sam siromašnu djevojku* u vrtu ljetnoga kina Vragolan, poznatoga pod imenom Kod grbavca, u samome centru Beşiktaša. Tijekom filma primijetio sam da se muž i žena drže za ruke ispod pulovera koji je bio u Fusuninu krilu. Kao u drugim kinima i za drugih večeri kad bi me svladala ljubomora, i tada sam prebacio nogu preko noge i zapalio cigaretu samo da bih mogao povremeno baciti pogled na njih dvoje i vidjeti jesu li sretni dok se drže za ruke. Bili su vjenčani, dijelili su postelju, imali su mnogo drugih prigoda da se dodiruju, pa zašto to čine sada dok sam ja s njima?

Kad bi mi ljubomora pomutila raspoloženje, svi filmovi koje smo dotad gledali, uključujući onaj koji smo u tom času pratili, izgledali su mi nepodnošljivo lošima, glupima, naivnima i toliko nestvarnima da se čovjek sažali nad njima. Tada bih gubio strpljenje za sve one smiješne zaljubljene mladiće koji bi svaki čas zapjevali i za sve seljančice s maramom na glavi i ružem na

usnama, koje su preko noći od sluškinja postajale pjevačice. Nisu mi se sviđali ni filmovi o tri prijatelja dočasnika, za koje je Feridun s osmijehom govorio da su kopije "jedne francuske adaptacije" Dumasovih *Triju mušketira*, kao ni filmovi o svakojakim mangupima koji na ulicama bezobzirno dobacuju djevojkama. U kinu Želja u Ferikiju gledali smo *Trojku s Kasimpaše*, potom i *Trojicu neustrašivih* - sva su trojica nosila crne košulje. Zbog konkurencije svake su večeri prikazivali više filmova, ali su ih toliko skraćivali da bi na kraju nastao jedan nerazumljiv film sastavljen od triju različitih. Zamarali su me svi oni zaljubljeni mladići i djevojke spremni na žrtvu ("Čekajte, Tanžu nije kriv. Ja sam krivac kojega tražite!") govori Hulija Kočjigit u filmu *Pod krošnjama bagrema*, koji smo pod kišnim kapima uspjeli pogledati do pola); majke spremne na sve da bi osigurale novac za operaciju slijepog djeteta (film *Slomljeno srce*, koji smo gledali u kinu Narodna bašta u Uskudaru, gdje se u pauzi između dva filma izvodila akrobatska predstava); junaci koji svome prijatelju kažu "Ti bježi, ja ću se pobrinuti za njih!" (Erol Taš, za kojega je Feridun rekao da je obećao glumiti u našem filmu) i momci koji se odreknu sreće jer je "prijatelj zaljubljen u istu djevojku". U tim trenucima tuge i beznađa nisu me se dojmile djevojke koje govore "Ja sam siromašna prodavačica, a vi sin bogatoga tvorničara", pa ni sjetni muškarci koji su ljubavnu bol nosili u sebi i automobilima odlazili u posjet daljim rođacima samo da bi vidjeli svoju dragu.

Užitak što sjedim tako blizu Fusun, koji je snažno utjecao na moj doživljaj filma, pa čak i ljudi oko mene, u trenutku bi nestali pod naletom ljubomore. Obuzelo bi me strašno neraspoloženje, takvo da bih počeo prigovarati cijelome svijetu. No bilo je i čarobnih trenutaka u kojima bi cijeli moj svijet zablistao. Kad bih osjetio iskrenu sućut prema slijepcima - oni su vrlo često junaci filmova - i bol zbog mraka u njihovu siromašnom svijetu, događalo se da moja ruka dodirne njezinu svilenu put i da više ne napravim nijedan jedini pokret kako ne bih poremetio užitak toga dodira. U tim bih trenucima pomislio da ću se onesvijestiti od sreće. Kad smo krajem ljeta u Arnavutkoju, u kinu Zimzeleni park, gledali doživljaje razmažene bogate djevojke i vozača koji ju je podučavao pristojnome ponašanju u filmu *Gospođica*, ruke su nam se dodirnule. U tome trenutku njezina je toplina zapalila u meni vatru od koje mi se tijelo smjesta zagrijalo i počelo uzvraćati toplinom, i to na način koji na takvu mjestu nisam očekivao. Neko sam se vrijeme prepustio očaravajućoj slasti što dodirujem njezinu kožu, ne mareći pritom za svoje tijelo. Uto su se upalila svjetla radi petominutne pauze. Da bih sakrio ono što je sramno odavalo moje uzbuđenje, prebacio sam preko krila svoj tamnoplavi pullover.

"Da odemo po sok?" upita Fusun. Obično je po sok i sjemenke odlazila s mužem.

"Može, ali pričekaj trenutak", odgovorih, "razmišljam o nečemu."

Kao srednjoškolac, u takvim sam situacijama nastojao pred prijateljima prikriti izdaju svoga tijela tako što bih počeo misliti na bakinu smrt, na očeve ukore, na stvarne i zamišljene pogrebne povorke iz djetinjstva, na vlastiti sprovod, na to kako će mi grob biti mračan i očne duplje ispunjene zemljom, pa i toga puta prizvah slične misli.

Nakon pola minute osjetih da mogu ustati. "U redu je", rekoh, "hajdemo."

Dok smo hodali jedno pokraj drugoga, činilo mi se kao da sam prvi put zapazio kako ima dug vrat i uspravno tijelo. Kako je bilo lijepo hodati s njom između ljudi, sjedala i zaigrane djece, ne srameći se tuđih pogleda! Uživajući u tim sretnim trenucima, čvrsto sam vjerovao da je ta kratka šetnja vrijedna svih patnji što ih radi nje podnosim i kako je to jedan od najsretnijih i najljepših doživljaja u mom životu.

Ispred prodavača sokova nije stajao red kupaca, nego mnoštvo djece i odraslih koji su svi u isti mah glasno tražili sok. Mi smo stali iza njih i čekali.

"O čemu si onako ozbiljno razmišljao maločas?" upita Fusun. "Svidio mi se film", odgovorih. "Pitao sam se zašto sada tako rado gledam sve te filmove koji me prije nimalo nisu zanimali, koji su mi bili smiješni. U trenutku kad si mi se obratila, činilo mi se da se mogu dovinuti pravome odgovoru."

"Doista ti se sviđaju? Ili možda tako govoriš da bi išao u kino s nama?"

"Ne, nikako. Drago mi je što ih gledam. U većini filmova koje smo ovoga ljeta gledali našao sam utjehu za svoje probleme, našao sam nešto što odgovara mom raspoloženju."

"Život zapravo nije tako jednostavan kakvim se prikazuje u tim filmovima", rekla je Fusun kao da joj je žao što će tim riječima poljuljati moju sliku svijeta. "Ali ja ih volim gledati. I drago mi je što ideš s nama."

Nakratko smo zašutjeli. Htio sam joj reći da mi je dovoljno biti skupa s njom. Je li puka slučajnost to što su nam ruke tako dugo bile prislonjene jedna uz drugu? S bolom sam osjetio da riječi koje sam nosio u sebi žele izaći, ali da ih sprječava gužva u kinu i svijet u kojem živimo. Iz zvučnika pričvršćenih na stabla začula se pjesma Orhana Gendžebaja iz filma koji smo dva mjeseca prije gledali u kinu smještenome na padinama Pendika. Refren *nekoć si bila moja draga* i melodija pjesme dozvali su sva moja sjećanja na ljeto; jedno za drugim nizala su mi se pred očima. U meni oživješe svi oni dragi trenuci provedeni u restoranima na Bosporu u kojima sam, opijen, s divljenjem gledao Fusun i mjesečinom obasjano more.

"Ljetos sam bio sretan", rekoh. "Iz ovih sam filmova nešto naučio: u životu nije najvažnije bogatstvo. Na žalost, u životu ima i boli, i patnje... Zar ne?"

"Film koji govori o životu i patnjama", reče moja ljubljena, na čijem sam licu zamijetio nekakvu sjenu, "mora biti iskren."

Jedno od djece koja su se prskala voćnim sokovima napravi nagli pokret prema Fusun. Ja je obujmih oko struka i privukoh k sebi. Malo soka prsnulo je i po njoj. Neki stariji čovjek povika "Nevaljalci jedni!" i jednome dječaku udari pljusk. Potom se

okrenu nama kao da očekuje naše odobravanje, a pogled mu se zaustavi na mojoj ruci oko Fusunina struka.

Kako smo bili blizu jedno drugome u ljetnome kinu, ne samo tjelesno, nego i duhovno! Fusun se uplaši moga pogleda i udalji se od mene; umiješa se među djecu i ispruži ruku prema bocama soka položenima u vjetro za pranje rublja. Srce mi se kidalo.

“Da kupimo sok i Četin-efendiji?” upita i zamoli prodavača da joj otvori dvije boce.

Platio sam sok i odnio ga Četin-efendiji. On nije sjedio s nama u dijelu gledališta predviđenome za Obitelji, nego u onome gdje su sjedili sami muškarci.

“Niste trebali, gospodine Kemale”, reče smiješeći se.

Kad sam se vratio, vidio sam jednog dječaka kako s divljenjem gleda Fusun, koja je pila sok iz boce. Dječak skupi hrabrost i pride nam.

“Teta, jeste li vi glumica?”

“Nisam.”

Želim napomenuti da su s tim pitanjem, ili s rečenicom “Vrlo ste lijepi!” u ono vrijeme hrabriji mladići prilazili dotjeranoj, našminkanoj, malo slobodnije odjevenoj djevojci, koja nije pripadala bogatome sloju. Ali, dječak od desetak godina svakako je nije pitao s tom namjerom. Nastavio je govoriti:

“Vidio sam vas u jednom filmu.”

“U kojem?” upita Fusun.

“U *Jesenjim leptirima*. Nosili ste baš tu haljinu.”

“Koju sam ulogu igrala?” upita Fusun smiješeći se, očito obradovana tom zabunom.

Shvativši da je pogriješio, dječak je zašutio.

“Pitat ću muža, on zna sve filmove.”

Kad je izgovorila riječ “muž” i pogledom potražila Feriduna među gledateljima koji su sjedili na svojim mjestima, dječak je shvatio da joj nisam muž. Kao što pretpostavljate, to mi je pokvarilo raspoloženje. Ipak, nastojao sam to prikriti. Radostan što sam joj tako blizu i što pijemo sok, rekoh joj:

“Dječak kao da sluti da ćemo i mi uskoro snimiti film, i da ćeš postati zvijezda.”

“Hoćeš li konačno dati novac? Hoćemo li doista snimati taj film? Oprosti, Kemale, ali Feridunu je postalo neugodno, tu temu ne želi više ni spomenuti. Dodijalo nam je tvoje odugovlačenje.” “Stvarno?” upitah. I ostadoh bez riječi.

53.

NIKOME NE KORISTE LJUTNJA I SLOMLJENO SRCE

Do kraja večeri nisam progovorio ni riječi. Budući da se i na mnogim drugim jezicima u takvim prilikama kaže kako su nekome “slomili srce”, mislim da će svatko tko dođe u Muzej posve dobro razumjeti moju bol kad vidi slomljeno porculansko srce koje ovdje izlažem. Ljubavnu bol više nisam, kao prošloga ljeta, proživljavao kao očaj, paniku ili bijes. Sada već malo ublažena, bol je tekla kroz žile zato što sam Fusun viđao svakoga ili svakoga drugog dana, što mi je umanjivalo patnju. Stekao sam nove navike koje su mi olakšavale život s tom ublaženom boli. Te sam navike usvajao cijelo ljeto i one su me pretvorile u potpuno drukčiju osobu. Dane više nisam provodio boreći se sa svojom boli, nego ublažavajući je, prikrivajući je ili hineći da je uopće ne osjećam.

Kako je moja ljubavna bol koliko-toliko jenjavala, tako se pojačavala jedna druga bol, ona zbog poniženja. Mislio sam da Fusun pazi da me ne povrijedi, da izbjegava opasne teme i situacije koje bi mi mogle raniti ponos. No poslije njezinih grubih riječi shvatio sam da se više ne mogu držati kao da se ništa nije dogodilo.

Neko vrijeme uspijevao sam zadržati staloženost, kao da sam u onome času bio gluh, kao da Fusun uopće nije izrekla te riječi iako su mi stalno prolazile kroz glavu (“Hoćeš li konačno dati novac? Dodijalo nam je...”). Međutim, riječ koju sam promrsio (“Stvarno?”) dokazivala je da sam ih čuo. Stoga se nisam mogao ponašati kao da ih nije bilo. Uostalom, po mome ozbiljnom licu odmah se moglo vidjeti da mi se raspoloženje promijenilo - znači, pokazao sam da sam svjestan poniženja. Dok su mi kroz glavu prolazile riječi uvrede, vratio sam se na svoje mjesto s bocom soka kao da se među nama ništa nije promijenilo. Osjećao sam takvu bol da mi je svaki pokret predstavljao napor. Još više me je ponizilo to što je Fusun primijetila ne samo da sam čuo njezine riječi, nego i da sam shvatio ponižavajuću poruku te se zbog toga i oneraspoložio...

Svu preostalu snagu koristio sam da usmjerim misli na nešto posve obično, samo da bih se mogao držati kao da se ništa nije dogodilo. Počeo sam si postavljati pitanja, baš kao nekoć u djetinjstvu i mladosti, kad bih se, mučen dosadom, prepuštao metafizičkim mislima: “O čemu u ovom trenutku mislim? Što mislim da mislim?” Te sam rečenice puno puta ponovio u mislima, a onda sam se odlučno okrenuo k Fusun i rekao: “Treba vratiti prazne boce.” Uzeo sam iz njezine ruke praznu bocu i ustao. U drugoj ruci držao sam svoju bocu s malo soka na dnu. Nitko me nije gledao, pa sam sok iz svoje boce pretočio u Fusuninu praznu bocu, a svoju dao dječaku koji je prodavao sokove. Potom sam se vratio na mjesto s Fusuninom bocom koju, evo, tu izlažem.

Fusun je razgovarala s mužem, na mene nisu obratili pozornost. A ni ja nisam obratio pozornost na film do samoga kraja. Jer,

boca koja je maločas dodirivala Fusunine usne, sada je bila u mojim drhtavim rukama. Želio sam se vratiti u svoj svijet, među svoje predmete, i ni o čemu drugome ne misliti. Tu sam bocu godinama pažljivo čuvao kraj uzglavlja u Apartmanu Milosrđe. Posjetitelji Muzeja koji obrate pozornost na njezin oblik zacijelo će se sjetiti da je to boca voćnoga soka Meltem, koji se pojavio na tržištu baš u vrijeme kad počinje moja pripovijest, no u njoj nije bio Meltem kojim se Zaim ponosio. Tada su se već u mnogim krajevima Turske prodavali krivotvoreni sokovi, imitacije te prve velike nacionalne marke bezalkohalnoga napitka. Krivotvoritelji, mali lokalni proizvođači voćnih sokova, skupljali su u trgovinama prazne boce Meltema, punili ih jeftinim bojenim sokom koji su proizvodili u svojim radionicama, i nudili ih na tržištu. Zet, gospodin Feridun, koji nije znao za neugodan događaj koji se odigrao između Fusun i mene, primijetio je na povratku u automobilu kako često prinosim bocu usnama, pa je u jednom času rekao:

“Dobar je Meltem, zar ne, Kemale?”

Rekao sam mu kako to nije “pravi” Meltem. Odmah je shvatio.

“U Bakirkoju ima jedno mjesto gdje se na crno boce pune plinom. Prazne Ajgazove boce ondje se pune jeftinim plinom. I mi smo jednom kupili plin kod njih. Kemale, vjerujte mi da taj plin bolje gori od pravoga.”

Pažljivo sam prinio bocu usnama. “I ovaj sok ima bolji okus od pravoga”, rekoh.

Dok je automobil sporo prolazio tihim sporednim ulicama popločenim kamenom kockom i obasjanim blijedim uličnim svjetiljkama, na prednjem su se staklu polako smjenjivale sjenke stabala i listova, kao u kakvu snu. Sjedio sam sprijeda, pokraj vozača Četina i, osjećajući bol svoga slomljenog srca, uopće se nisam okretao prema stražnjem sjedalu. Kao i obično, počeli smo razgovarati o filmovima. Razgovor je započeo Četin-efendija, koji se pri povratku kući vrlo rijetko uključivao u naše teme, ali taj je put možda htio prekinuti tišinu u automobilu. Rekao je da neki prizori u filmu nisu nimalo uvjerljivi. Jedan istanbulski vozač nikada se, čak ni odmjerenim riječima, ne bi usprotivio gospođi za koju radi, a u filmu ima takav prizor.

“Ali on nije vozač, nego poznati glumac Ajhan Išik”, reče zet Feridun.

“U redu, gospodine”, uzvratila Četin, “i ja sam tako shvatio. Taj mi se prizor svidio zato što u njemu ima nečega poučnog. Ja sam ovoga ljeta rado gledao filmove ne samo zato što me zabavljaju, nego i zato što su poučni.”

Fusun i ja smo šutjeli. Ono što me je još više rastužilo bile su Četin-efendijine riječi “ovoga ljeta”. Podsjetile su me kako je ljeta na izmaku, kako više neću s Fusun gledati filmove u ljetnim kinima, kako je došao kraj mojoj sreći da sjedim kraj nje, pod zvijezdama. Želio sam govoriti bilo što samo da Fusun ne primijeti koliko patim, ali nisam mogao otvoriti usta. Osjećao sam da će moja povrijeđenost dugo potrajati.

Više nisam htio vidati Fusun. Nisam imao želje vidati ženu koja se sa mnom druži zato što ću poduprijeti film njezina muža, dakle, novca radi. Povrh toga, ona se više nije ni trudila sakriti od mene da me viđa radi novca. Takva me žena ne može privlačiti. Osjećao sam da ću je lako zaboraviti.

Kad smo se dovezli pred njihovu kuću, nisam se htio dogovarati za zajednički odlazak u kino sljedeće večeri. I nisam im se javio iduća tri dana. Za to sam vrijeme, postupno, ali uspješno, povrijeđenost pretvarao u ljutnju. Ta ljutnja, koju sam nazvao “diplomatskom”, bila je više stav koji sam trebao zauzeti, nego posljedica osjećaja povrijeđenosti: kad se netko loše ponese prema nama, trebamo ga kazniti i zaštititi svoj ponos kako bismo ga opomenuli da se ne može tako ponašati. Dakako, “kazna” koju sam propisao Fusun bila je ne dati novac za film njezina muža te na taj način pokopati njezine snove o glumačkoj karijeri. “Neka malo razmisli što će biti ako se film ne snimi”, govorio sam samome sebi. I tako sam povrijeđenost, koju sam u početku doživljavao vrlo teško, sljedećeg dana smirivao zamišljajući do najmanje pojedinosti kako bi kazna djelovala na Fusun. Zamišljao sam kako zbog prekida našega druženja trpe materijalnu štetu te kako Fusun tuguje zbog toga što se više neće vidati sa mnom, a ne zato što se neće snimati film. Možda to i nije bio samo umišljaj nego istina!

Užitak koji mi je pružalo maštanje o tome kako se Fusun kaje sljedećeg je dana nadvladao moju ljutnju. Toga drugog dana navečer, dok sam u tišini objedovao s majkom u našoj kući na Sua- dije, osjetio sam da sam jako poželio Fusun i da se ljutnja povukla pred tom željom. Shvatio sam da ljutnju mogu održavati samo tako da mislim da Fusun žali zbog svojih riječi i da je takvim držanjem kažnjavam. Dok sam večerao, pokušao sam sebe zamisliti na Fusuninu mjestu i razmišljati posve realno i logično: koliko se mlada i lijepa žena kao ona može kajati zbog nekoliko nepromišljenih riječi upućenih bogatome producentu, koje potapaju njezine snove o filmskoj karijeri, i to baš u vrijeme kad je trebala glumiti u filmu svoga muža? No majčina pitanja (Zašto nisi pojeo meso? Večeras izlaziš? Nema više ljeta, ako želiš, možemo se već sutra vratiti na Nišantaš, ne moramo čekati kraj mjeseca. Koja ti je to čaša?) nisu mi dopustila da se stavim u Fusunin položaj.

Dok sam, pripit, pokušavao dokučiti što Fusun misli, otkrio sam nešto drugo. Zapravo, od trenutka kad sam čuo one neodmjerene riječi (Hoćeš li konačno dati novac?), moja je ljutnja bila “diplomatska”; cilj mi je bio uzvratiti istom mjerom. Želio sam se osvetiti Fusun za ono što mi je učinila, ali sam se bojao i sramio te želje, pa sam sebe uvjerio da je više ne želim vidati. Taj je izgovor štitio moju čast i pružao mi mogućnost da osvetom sačuvam ponos. Moja iskrena povrijeđenost ustvari nije bila iskrena i prava. Samoga sebe uvjeravao sam kako mi je srce slomljeno samo da bih želji za osvetom priskrbio atribut “nevina”. Shvativši da kod mene stvari tako stoje, oprostio sam Fusun i odlučio je opet vidjeti; a kad sam odlučio ponovno je vidjeti, sve mi je izgledalo mnogo ljepše. Pa ipak, za ponovni odlazak k njima morao sam mnogo razmišljati i samoga sebe uvjeravati.

Poslije večere izašao sam na Aveniju Bagdad, kojom sam deset godina prije, kao mladić, šetao gore-dolje s prijateljima.

Hodajući pločnikom široke prometnice, iz petnih sam se žila upinjao staviti u Fusunin položaj kako bih shvatio što bi za nju značilo da odustanem od kazne koju sam joj odredio. Malo potom kroz glavu mi prođe misao: mlada, pametna, lijepa žena poput nje, koja zna što želi, vrlo bi lako mogla naći drugoga producenta koji bi podržao film njezinu mužu. Osjetih u duši ljubomoru i kajanje. Sljedećega dana poslije podne poslao sam Četina na Beşiktaš da sazna što se prikazuje u ljetnim kinima, i kad sam zaključio “da se prikazuje vrijedan film koji svakako moramo pogledati”, nazvao sam ih iz svoga ureda u Satsatu. U slušalici prislonjenoj na uho čuo sam da u Fusuninoj kući zvoní telefon, i istoga trenutka srce mi je jače zakucalo. Shvatio sam da neću moći opušteno razgovarati, ma tko da se javi.

Ta moja suzdržanost bila je posljedica mogega stanja - osjećao sam se stiješnjenim između povrijeđenosti koju sam još uvijek osjećao negdje u duši, i “diplomatske” ljutnje na koju sam bio prinuđen zato što mi Fusun nije upućivala nikakve riječi isprike. Tako smo posljednje noći ljeta proveli zajedno u ljetnim kinima, Fusun, njezin muž i ja, ali uz vrlo malo razgovora i zabave, u zategnutim odnosima. Moje ozbiljno držanje po prirodi stvari prešlo je i na Fusun. Ljutio sam se na nju zato što me je prinudila da hinim povrijeđenost i u trenucima kad se nisam iskreno tako osjećao; ustvari me je upravo to istinski vrijeđalo. Ta moja druga osobnost, koju sam u Fusuninoj prisutnosti osjećao kao prvu, nakon nekoga vremena je postala mojom pravom osobnošću. Vjerojatno sam baš u to vrijeme počeo shvaćati kako za većinu ljudi život nije sreća koju treba iskreno doživjeti, nego neprestana gluma na maloj pozornici omeđenoj pritiscima i zabranama, kaznama i lažima u koje bi trebalo vjerovati.

No svi turski filmovi koje smo skupa gledali nosili su jednu poruku: da je izlaz iz ovoga “lažnog svijeta” moguć “odabiranjem istine”. No ja više nisam mogao vjerovati filmovima u ljetnim kinima sa sve manje gledatelja, nisam se mogao predati tome svijetu osjećaja. U kinu Zvijezda na Beşiktašu bilo je potkraj ljeta tako malo gledatelja da bi doista izgledalo čudno kad bih sjeo tik pokraj Fusun. Stoga sam ostavljao jedno prazno sjedalo između nas. No moja hinjena uvrijeđenost pretvorila se u kajanje koje mi je poput leda smrzavalo dušu, dok mi je tijelom prolazila jeza od hladnoga vjetra. Četiri dana poslije otišli smo u kino-klub u Feriköy, ali se ondje umjesto filma izvodila predstava s akrobatima, mađioničarima i plesačima. Kad smo vidjeli dječake namrštenih lica kako u prigodnoj odjeći leže u krevetima, i oko njih žene pokrivene maramama, shvatili smo da je to općina organizirala zajedničku proslavu za siromašne obrezane dječake. Bilo nam je drago zbog djece. Debeljuškasti predsjednik općine s brkovima nalik na četku vidio je da nas je prizor obradovao, pa nas je pozvao da im se pridružimo, ali se nismo odazivali samo zato što se nismo željeli odreći svoje glumljene povrijeđenosti. Izluđivalo me je to što Fusun na moju ljutnju odgovara svojom prijetvornom ljutnjom, ali tako odmjereno da njezin muž ništa nije primjećivao.

Poslije toga pošlo mi je za rukom da im se šest dana uopće ne javim. Međutim, bilo mi je krivo što mi se ni Fusun, pa ni njezin muž, ni jednom nisu javili. Ako nećemo snimati film, koji sam drugi razlog mogao imati da ih nazovem? Mirio sam se s nepodnošljivom istinom: morao sam dati novac Fusun i njezinome mužu ako sam ih htio ponovno vidjeti. Posljednji smo film gledali u kinu Majestik na Pangaltiju. Bio je početak listopada; još uvijek je bilo toplo, a gledalište prilično popunjeno. Nadao sam se da će posljednja večer toga miholjskog ljeta lijepo proteći, i da će naša ljutnja prestati. Ali prije nego što smo zauzeli mjesta, susreo sam gospođu Džemile, majku jednoga prijatelja iz djetinjstva i prijateljicu moje majke s partija bridža. Mislim da je pod stare dane osiromašila. Pogledali smo se kao da jedno drugo pitamo “Otkuda ti tu?” kao bivši bogataši koji osjećaju stid i krivnju što su osiromašili.

“Htjela sam vidjeti kuću gospođe Mukerem, pa sam došla ovamo”, reče gospođa Džemile kao da se opravdava.

Nisam shvatio njezine riječi. Pomislio sam kako u jednoj od starih vila koje gledaju prema ljetnome kinu živi neka zanimljiva gospođa Mukerem te sam sjeo do nje da i ja vidim tu vilu. Fusun i njezin muž prošli su naprijed i sjeli pet-šest redova ispred nas. Kad je film počeo, shvatio sam da je kuća gospođe Mukerem ona koja se vidi na platnu. Bio je to poznati konak u Erenköy, koji je pripadao Obitelji nekoga paše. Kao dječak sam na biciklu prolazio pokraj njega. Kad su osiromašili, vlasnici su tu staru drvenu građevinu iznajmili Ješilçamü za snimanje filmova, kao što su činile još neke Obitelji bivših paša koje je moja majka poznavala. Gospođa Džemile nije došla gledati film *Teşe i od ljubavi*, nego sobe s intarzijama u nekadašnjem konaku koji je u filmu imao ulogu doma zlonamjernih i bogatih skorojevića. Trebao sam u jednome času ustati i otići sjesti kraj Fusun, no nisam mogao. Osjećao sam neki čudan sram. Ali nisam htio ni znati razlog tome sramu, poput mladića koji u kinu ne želi sjediti s roditeljima, nego na drugome mjestu, odvojen od njih.

Taj sram, kojemu razlog nisam htio znati ni godinama poslije, pomiješao se s ljutnjom. Kad je film završio, prišao sam Fusun i njezinu mužu. Primijetio sam da ih je gospođa Džemile odmjerila pogledom. Fusun je bila ljutita više nego obično. Tako ni meni nije preostalo drugo nego hiniti ljutnju. Na povratku sam u nepodnošljivoj tišini zamišljao kako im pričam neku glupu šalu, kako se glasno smijem, kako sam pijan, samo da bih se oslobodio te uloge povrijeđenoga čovjeka, ali ništa od toga nisam mogao učiniti.

Pet dana im se uopće nisam javio. Suzdržavao sam se zamišljajući s radošću kako se Fusun vrlo kaje, kako moli da joj oprostim. Smišljao sam njezine riječi kajanja i molbe za oprost, potom i svoje odgovore u kojima joj prigovorim da je ona kriva za sve. Tako sam iskreno vjerovao u pogreške koje sam joj pripisivao i redom ih nabrajao, da me je na trenutke obuzimao gnjev čovjeka kojemu je nanesena nepravda.

No dani bez Fusun sve su mi teže padali. Opet sam u duši počeo osjećati težinu duboke i nesnosne patnje koju sam morao podnositi već godinu i pol. Na mene je zastrašujuće djelovala mogućnost da bih opet mogao pogrešno postupiti i doživjeti kaznu

da izgubim Fusun. Zbog toga sam pred njom morao prikriti ljutnju. To je pak taj moj osjećaj preobrazilo u nešto što samo mene muči, u kaznu koju sam nametnuo samome sebi. Nikakve koristi od ljutnje i slomljena srca! Dok sam tako jedne večeri tumarao Nišantašem gazeći po jesenjem lišću, shvatio sam da je za mene najsretnije, pa stoga i najpovoljnije rješenje, vidati Fusun tri ili četiri puta (najmanje dvaput) na tjedan. Jedino sam se tako mogao vratiti svakodnevnom životu i ne dopustiti ljubavnoj boli da postane nepodnošljiva. Vidio sam da bi mi poslije nekoga vremena život postao nepodnošljiv kad ma iz kojeg razloga - zato što me kažnjava, ili zato što ja kažnjavam nju - ne bih vidao Fusun. Ako ne želim još jedanput proći kroz ono što sam prošle godine doživio, trebam odnijeti Fusun očeve biserne naušnice koje sam joj spomenuo u pismu poslanome po Džejdi.

Kad sam sljedećega dana pošao na ručak na Bejoglu, u džepu sam nosio kutijicu s bisernim naušnicama, koje mi je otac dao. Utorak 12. listopada 1976. bio je lijep i sunčan dan miholjskoga ljeta. Raznobojna roba presijavala se u izlozima dućana. Dok sam ručao u restoranu Kod Hadži Saliha, bio sam pošten prema sebi: priznao sam da sam onamo otišao kako bih bio blizu Čukurdžu- mi, i kako bih mogao svratiti na pola sata kod tete Nesibe "ako mi nešto takvo padne na um". Čukurdžuma je bila udaljena šest- -sedam minuta hoda od stola za kojim sam sjedio u restoranu. U prolazu sam pogledao raspored filmova u kinu Saraj; jedan je igrao u 13.45. Ako uđem u kino, u prohladnome mraku koji vonja na plijesan i vlagu mogao bih sve zaboraviti, ili barem na neko vrijeme otići u neki drugi svijet i opustiti se. Ali u 13.40 platio sam račun, izašao i odmah krenuo niz padinu Čukurdžumu. U želucu sam osjećao ručak, na zatiljku sunce, u glavi ljubav, u duši nemir, a u srcu probadanje.

Vrata je otvorila teta Nesibe.

"Ne, neću ući, teta Nesibe", rekoh joj. Iz džepa izvadih kutiju s bisernim naušnicama. "Ovo je za Fusun. Dar od moga oca. Navratio sam da joj ga predam."

"Kemale, da ti skuham kavu. Želim ti nešto reći dok nema Fusun."

Rekla je to tako tajnovitim tonom da sam bez odgode krenuo za njom uza stube. Kuća je bila ispunjena suncem, i kanarinac Limun je sretno i zadovoljno skakutao u krletki. U dnevnome boravku na sve su strane bili razbacani krojački pribor tete Nesibe i komadi izrezane tkanine.

"Sada više nikome ne šijem, ali su me zamolili za jednu večernju haljinu. Žurim se s tim, a Fusun mi pomaže. Ona će ubrzo doći."

Stavljajući preda me kavu, odmah je prešla na stvar.

"Shvaćam da ljudi jedni druge mogu povrijediti, da se jedni na druge nepotrebno ljute", reče. "Gospodine Kemale, moja je kći mnogo propatila, jako je povrijeđena. Morate je pridobiti, morate otpjeti njezinu hirovitost."

"Shvaćam, dakako", rekoh kao netko tko sve razumije.

"Vi bolje od mene znate kako ćete to postići. Poslušajte je, učinite to što očekuje od vas. Tako ćemo je najprije vratiti s krivoga puta kojim je krenula."

Podigao sam obrve i uputio joj upitan pogled: kojim je to krivim putem Fusun krenula?

"Jako je patila i puno plakala prije vaših zaruka, na sam dan zaruka i mjesecima poslije", rekla je teta Nesibe. "Prestala je i jesti i piti i izlaziti. Taj je mladić svaki dan dolazio k nama i tješio je." "Feridun?"

"Da, on. Ali ne brini se, on ne zna za tebe."

Pripovijedala je kako njezina kći od boli i tuge nije znala što radi, kako je gospodin Tarik prvi predložio da se uda, kako je naposljetku Fusun pristala udati se za "toga mladića". Feridun je Fusun poznao od četrnaeste godine. Bio je tada zaljubljen u nju, a ona ga nije htjela ni pogledati, čak ga je mučila svojom ravnodušnošću. Sada više nije toliko zaljubljen u nju. (Nasmiješila se i blago podignula obrve kao da kaže "To je dobra vijest za tebe.") Feridun navečer ne boravi kod kuće, misli samo na filmove i svoje prijatelje filmaše. Kao da iz studentskoga doma na Kadirgi nije otišao da bi se oženio Fusun, nego da bi bio blizu kavanama na Bejoglu u koje zalaze filmaši. Dakako, sad izgledaju kao da se vole, poput svih bračnih parova koji se upoznaju posredovanjem Obitelji, ali ja to ne trebam shvaćati ozbiljno. Mislili su da je za Fusun brak najbolje rješenje nakon svega što joj se dogodilo, i nisu se pokajali.

Pod onim "što joj se dogodilo" teta Nesibe nije predmnijevala Fusuninu ljubav prema meni, ni njezin neuspjeh na prijemnom ispitu, nego to što je spavala sa mnom prije braka. To mi je pogledima tako nedvojbeno davala na znanje, da sam u njima primijetio i tračak zadovoljstva što me na taj način kažnjava. Ako se Fusun uda za nekoga, riješit će se toga biljega, a ja svakako moram snositi odgovornost za to.

"Fusun zna, i svi znamo da Feridun nije sposoban mladić, da joj neće biti u stanju pružiti ugodan život. Ali on je njezin muž", rekla je teta Nesibe. "Pošten je i dobronamjeran. Hoće pomoći svojoj ženi da postane glumica. Ako volite moju kćer, pomozite im. Mislili smo da je bolje udati Fusun za Feriduna nego za starijeg, bogatog muškarca, koji bi je ponižavao zbog mrlje u prošlosti. Feridun će je uvesti među filmaše. A ti pazi na nju, Kemale." "Pazit ću, teta Nesibe."

Rekla je da će nas Fusun oboje "strašno kazniti" (malo se nasmiješila) ako sazna da mi je otkrila obiteljske tajne. "Dakako, Kemale, Fusun je mnogo značilo to što si prekinuo zaruke s gospođicom Sibel, i što si patio za njom. Ovaj mladi filmaš ima zlatno srce, ali Fusun će vrlo brzo uvidjeti da nije sposoban ni za što i ostavit će ga. A ako budeš stalno uz nju, ako je uvjeriš u svoju podršku..." "Teta Nesibe, jedino što želim jest otkloniti štetu koju sam počinio i ponovno zadobiti srce koje sam slomio. Molim vas, pomozite mi da me Fusun ponovo zavoli", rekoh i izvadih kutijicu s očevim naušnicama. "Ovo je za nju."

“Hvala”, reče teta Nesibe i uze kutijicu.

“Teta Nesibe, još nešto. Prve večeri kad sam došao k vama, donio sam jednu Fusuninu naušnicu. No Fusun je, navodno, nije našla... Zna li vi što je s tom naušnicom?”

“Ne znam. Ako hoćeš, ti joj uruči ovaj dar.”

“Ne, ne. Ona naušnica nije bila dar, bila je njezina.”

“Koja naušnica?” upita teta Nesibe. Kad je vidjela da šutim, dodala je: “Kamo sreće da se sve može riješiti parom naušnica. Kad je Fusun bila bolesna, Feridun je dolazio k nama i jednu djevojku, koja nije mogla hodati od tuge, odvodio u kino na Bejoglu. Svake je večeri dolazio, s nama večerao, gledao televiziju i zabavljao je prije nego što bi otišao u kavanu, među svoje prijatelje filmaše.” “Teta Nesibe, ja mogu učiniti mnogo više.”

“Ako Bog da, gospodine Kemale. Dođi nam večeras. Pozdravi majku, ali ništa joj ne govori.”

Bacila je pogled prema vratima i time mi dala do znanja da bih trebao otići prije nego što Fusun dođe. Smjesta sam, posve smiren, izašao iz kuće. Dok sam se penjao padinom Čukurdžuma prema Bejogluu, bio sam sretan što se više nimalo ne ljutim na Fusun.

54

VRIJEME

Punih sedam godina i deset mjeseci odlazio sam na večeru na Čukurdžumu kako bih vidio Fusun. Od prvoga posjeta, koji je uslijedio jedanaest dana nakon što me je teta Nesibe pozvala da “uvečer svratim kad god mogu” (bilo je to 23. listopada 1976. godine), pa do ponedjeljka 27. kolovoza 1984. godine, kada smo Fusun, ja i teta Nesibe posljednji put skupa večerali, prošla su ukupno 3223 dana. Kako pokazuju moje bilješke, u tih 106 mjeseci, o kojima ću sada pripovijedati, kod njih sam na večeri bio 1807 puta, u prosjeku četiri puta na tjedan. No nemojte misliti da sam na Čukurdžumi provodio četiri večeri na tjedan.

Bilo je razdoblja kad sam k njima odlazio svake večeri, a bilo je i onih kad sam ih viđao mnogo rjeđe zato što sam im nešto zamjerao i na njih se ljutio, ili zato što sam mislio kako ću moći zaboraviti Fusun. Ipak, nijedno razdoblje bez Fusun (hoću reći, razdoblje kad nisam viđao Fusun) nije potrajalo duže od deset dana. Nakon deset dana moja se čežnja pretvarala u bol kakvu sam doživio u jesen 1975. Stoga mogu reći da sam u tih sedam i nešto godina redovito viđao Fusun i njezinu obitelj (ovdje ih želim spomenuti po prezimenu: Keskinovi). I oni su mene redovito čekali na večeru, uvijek bi pogodili koje ću večeri doći. Brzo su se naviknuli na moje večernje posjete, a ja na to da me očekuju.

Keskinovi me nisu pozivali na večeru; moje mjesto za stolom uvijek je bilo spremno. To me tjeralo na razmišljanje moram li ih svake večeri posjetiti. Pitao sam se hoću li im postati dosadan ako opet odem. A ako ne odem, mislio sam, ne samo da ću te noći biti tužan zato što nisam vidio Fusun, nego se moj nedolazak može pogrešno protumačiti kao “nepoštovanje”.

Moje prve posjete Čukurdžumi pratile su velike dvojbe, pratilo je navikavanje na njihov dom, traženje Fusuninih pogleda, prilagođavanje raspoloženju u toj kući. Želio sam pogledom reći Fusun “Evo me, došao sam!” To je bio moj najsnažniji osjećaj za prvoga posjeta. Prvih nekoliko minuta svladavao sam stid i nemir u sebi, a potom bih samome sebi čestitao što sam došao. Kad sam već zbog Fusunine blizine bio tako sretan, zašto sam sebi zadavao toliko briga? Uostalom, i ona je mene gledala smiješeći se, kao da je sve posve obično, kao da joj je drago što sam došao.

Za prvih posjeta nas dvoje smo, na žalost, nakratko ostajali sami. Ipak, svaki sam put vrebao prigodu da joj došapnem kako sam je se puno zaželio, kako sam je se, eto, opet jako zaželio. Fusun mi je odgovarala pogledom iz kojega se vidjelo da je te riječi usrećuju. I na tome se završavala naša bliskost u takvim okolnostima.

Radi čitatelja koji se čude što sam gotovo osam godina odlazio u večernje posjete Fusun (ipak ne mogu reći Keskinovima!) i što o tome dugom razdoblju, o tih nekoliko tisuća dana, govorim posve mirno, želim pojasniti koliko je vrijeme varljivo te objasniti da postoji naše vlastito vrijeme i ono “službeno”, koje dijelimo s drugima. S jedne strane, to mi je važno kako bih stekao naklonost čitatelja koji u meni vide čudnu, nametljivu i odbojnu osobu s obzirom na to da sam zbog ljubavi prema Fusun osam godina opsjedao kuću njezine Obitelji; s druge pak strane, tako će razumjeti život u Fusuninoj kući.

Da počnem od velike zidne ure s klatnom, batom i staklenim vratašcima na finoj drvenoj kutiji izrađenoj u njemačkome stilu. Uloga te ure, koja je u Fusuninom domu bila postavljena odmah pokraj vrata, nije bila mjeriti vrijeme, nego cijeloj Obitelji pružiti osjećaj da njihova kuća postoji i da u njoj traje život, te ih podsjećati na “službeni” svijet vani. Vrijeme je tih godina pokazivao televizor, i to na mnogo zabavniji način nego radio, pa je taj sat, kao stotine tisuća drugih zidnih satova u gradu, već bio izgubio na važnosti.

Velike zidne ure s klatnom, još ljepše, elegantnije, i raskošnije od njihove, u Istanbulu su postale modni detalj krajem 19. stoljeća, najprije u vilama pozapadnjenih paša i bogatih nemuslimana. Početkom 20. stoljeća i u prvim godinama Republike ure su naglo ušle u kuće srednjega sloja gradskoga stanovništva, zajedno sa željom da se napreduje na putu prema europeizaciji. Dok sam bio dijete, u našoj kući i u kućama mnogih naših poznanika takva, ili još kićenija zidna ura, bila je postavljena u hodniku ili

predsoblju, ili pak u predvorju prema kome su se otvarala ulazna vrata, ali se u njih vrlo malo gledalo. Padale su u zaborav zbog toga što je pedesetih godina prošloga stoljeća gotovo svatko, pa i djeca, imao ručni sat i kućni radio koji je vječito bio uključen. Do doba kad su televizori promijenili zvukove u kućama i dotadašnje navike objedovanja, pijenja i sjedenja, dakle do sredine sedamdesetih godina, kada naša pripovijest počinje, te su zidne ure u domovima nastavljale otkucavati vrijeme iz navike, iako na njih nitko nije obraćao pozornost. Kuckanje ure i udaranje bata svakih trideset minuta u našoj se kući nije čulo u spavaćim sobama i dnevnome boravku, pa zidna ura nikome nije smetala. Zbog toga nikome nije padalo na pamet da je zaustavi, nego smo je godinama navijali tako što bismo se penjali na kuhinjski stolac. Kad bih se usred noći, poslije opijanja zbog ljubavi prema Fusun, probudio nesretan, ipak bih osjetio sreću kad god bih, prelazeći iz svoje sobe u dnevni boravak s namjerom da popušim cigaretu, u hodniku čuo udarce bata koji odbija puni sat.

Da veliki sat u Fusuninoj kud ponekad radi, a ponekad ne radi, zapazio sam već prvoga mjeseca, i odmah se naviknuo na to. U kasnim noćnim satima, zadubljeni svatko u svoje misli, običavali smo gledati televizijski program, kakav turski film, ili neku pjevačicu starih pjesama, odveć koketnu i neprimodnu, ili pak neki povijesni film o rimskome dobu, gladijatorima i lavovima, koji smo teško pratili zbog lošega prijevoda i sinkronizacije, ili zbog toga što bismo se prekasno udubili u njega, nakon što bi prestao razgovor. I baš kad bi i na ekranu zavladała tišina, oglasila bi se ura pokraj vrata, na koju smo posve zaboravili. Netko od nas, obično je to bila teta Nesibe, rijetko Fusun, okrenuo bi se prema uri i značajno je pogledao, a gospodin Tarik bi upitao: "Tko ju je opet navio?"

Uru bi ponekad navili, a ponekad bi to zaboravili učiniti. Čak i kad su je navijali i kad je uredno radila, događalo se da bat mjesecima ne odbija, ili da samo jednim udarcem označi pola sata, ili da se po nekoliko dana uopće ne čuje njegov zvuk; tako je naglašavala svekoliku tišinu u kući. Tada sam osjećao kako je strašno kad u kući nema nikoga i grozio sam se toga osjećaja. I kad bi ravnomjerno odbrojavala minute, i kad bi se svakih četvrt sata oglasila batom, nitko nije gledao u nju niti provjeravao koliko je sati. Ipak, često se razgovaralo o tome treba li je naviti, treba li je pokrenuti jednim zamahom klatna, ili ne. Povremeno bi gospodin Tarik rekao svojoj ženi:

"Neka je, neka kuca, nikome ne smeta. Podsjeća nas na to da nam je ovo dom."

Njegovo mišljenje dijelili smo ja, Fusun, Feridun i, mislim, gosti. Stoga taj zidni sat nije služio tome da nas podsjeti na činjenicu kako vrijeme protječe i kako se stvari mijenjaju, nego tome da u nama učvrsti osjećaj i vjeru da se zapravo ništa ne mijenja.

Najprije nisam htio misliti kako se, zapravo, ništa ne mijenja, kako se ništa neće promijeniti i kako ću sljedećih osam godina provesti u kući na Čukurdžumi sjedeći za stolom, gledajući televiziju i razgovarajući. Za prvih posjeta bila mi je zanimljiva svaka Fusunina riječ, svaka promjena koja se opažala na njezinu licu, njezino kretanje kroz kuću, i nimalo nisam obraćao pozornost na sat - teče li vrijeme, ili ne teče. Za mene je bilo važno to što sjedim s njom za istim stolom, što je gledam i uživam dok je ljubi moj dvojnik kojemu sam dopuštao da izađe iz mene.

Iako ponekad nismo bili svjesni njezinih otkucanja, ura nam je ravnomjernim kucanjem pružala unutarnji mir i osjećaj da je sve isto, da se ne mijenjaju ni kuća ni stvari u njoj, a ni mi koji sjedimo za stolom i jedemo. Osim što nam je pomagala zaboraviti na protjecanje vremena i podsjećala nas na sadašnjost i našu vezu s ljudima vani, ura je bila i predmet oko kojega se tijekom tih osam godina povremeno vodio hladni rat između gospodina Tarika i tete Nesibe.

"Tko ju je opet navio da nas noću budi?" upitala bi teta Nesibe kad bi u trenucima tišine primijetila da ura ponovo radi.

"Kad ura ne kuca, kao da u kući nešto nedostaje", reče gospodin Tarik jedne vjetrovite prosinačke večeri 1979. godine. Potom je dodao: "Otkucavala je i u staroj kući." Na to je teta Nesibe uzviknula: "Ah, gospodine Tarik, zar se još nisi naviknuo na Čukurdžumu!?" To je popratila kudikamo nježnijim osmijehom nego što bi se poslije tih riječi moglo očekivati (ponekad je muža oslovljavala s "gospodine Tarik").

Blago bockanje, dobacivanje i zadirkivanje, koje je godinama trajalo između muža i žene, postajalo je žešće kad bismo najednom primijetili da sat kuca ili da se oglašava njegov bat. Tada bi se javila teta Nesibe:

"Gospodine Tarik, opet si navio uru. Htio bi da i ja noću ne spavam. Fusun, dušo, zaustavi je, molim te."

Iako navijen, sat bi stao kad bi mu se prstom zaustavilo klatno. Fusun bi najprije sa smiješkom na licu pogledala oca. Ponekad bi gospodin Tarik uzvratio pogled kao da kaže "dobro, zaustavi ga", a ponekad bi uporno poricao da ga je on navio:

"Ja ga nisam ni pipnuo. Proradio je sam od sebe, pusti ga neka sam i stane."

Kad bi primijetili da njihovu prikrivenu prepirku sluša tko od susjeda ili gostiju koji su rijetko navraćali, gospodin Tarik i teta Nesibe počeli bi koristiti aluzije.

"Opet je netko navio uru", rekla bi teta Nesibe.

"Ne dirajte je, spržit će vas", rekao bi gospodin Tarik skupljenih vjeđa i glasom koji je zvučao kao prijetnja. "U njoj je skriven duh." "Ne bi nam njezino kucanje nimalo smetalo da nam u ponoć ne probija mozak, kao da je crkveno zvono."

Na to bi gospodin Tarik rekao:

"Nije točno, ne probija nam mozak. Tebi je svakako bolje da zaboraviš na vrijeme."

On je riječ "vrijeme" koristio u značenju "suvremeni svijet", "doba u kojemu živimo". To "vrijeme" bilo je nešto što se stalno mijenja, a mi smo se, osluškujući kucanje zidne ure, trudili ostati daleko od tih promjena.

Osnovno sredstvo koje su članovi Obitelji Keskin koristili da saznaju točno vrijeme bio je televizor koji je uvijek bio uključen,

poput radija u našoj kući pedesetih i šezdesetih godina. Tih godina, što god bilo na programu - od glazbe, preko rasprava do satova matematike - usred radijske emisije začuo bi se slab zvuk koji bi označio da je nastupio puni sat ili polovica sata. Na televiziji, koju su ljudi gledali u večernjim satima, nije bilo potrebe za takvim zvukom jer je ljude zanimalo koliko je sati ponajprije zato da bi znali što je na programu.

Fusun i gospodin Tarik jedanput na dan pogledali bi na svoje satove kako bi ih uskladili ili samo provjerili njihovu točnost. Ona je gledala na ručni sat koji sam ovdje izložio, a gospodin Tarik na jedan od brojnih džepnih satova koje sam kod njega vidao za tih osam godina. To usklađivanje počinjalo je svake večeri u sedam sati, minutu prije vijesti na programu Turske radio-televizije, jedinoga televizijskog programa u državi, i to tako što su uspoređivali vrijeme na svojim satovima s vremenom na velikome satu koji se pojavljivao na ekranu. Beskrajno sam uživao promatrajući Fusun kako pomiče svoj sat gledajući u televizijski ekran, a zatim skuplja obrve i jezikom dotiče rub usana oponašajući oca s ozbiljnošću kakva djeteta. Fusun je već za moga prvog posjeta primijetila da uživam u tome. Znala je da je s ljubavlju gledam dok pomiče sat, pa bi mi se osmjehnula čim bih završila.

“Jesi li namjestila točno vrijeme?” pitao bih je.

“Jesam, točan je”, odgovorila bi ona smiješeći se još toplije.

Kao što ću u tih osam godina postupno shvaćati, u kuću Obitelji Keskin odlazio sam svake večeri ne samo da vidim Fusun nego da i sam neko vrijeme živim u svijetu u kojem ona živi i diše. Glavno je obilježje toga svijeta bilo “izvanvremenost”. Kad je svojoj ženi govorio da “zaboravi na vrijeme”, gospodin Tarik mislio je baš na to. Volio bih da zainteresirani posjetitelj Muzeja razgleda sve stare predmete koje su pripadali Obitelji Keskin - njihove neispravne zahrđale budilice koje već godinama ne rade, i sve ručne satove

i da uoči to čudo “izvanvremenosti” ili pak to posebno vrijeme koje proizvode svi ti predmeti okupljeni na jednome mjestu. To posebno vrijeme zapravo je ozračje u kojemu sam i ja godinama živio u krugu Fusunine Obitelji.

Izvan toga posebnog ozračja koje je vladalo u njihovoj kući postojalo je i “vanjsko vrijeme” koje bismo doznali s radija i televizije. .. Saznati koliko je sati značilo je urediti naš odnos s vanjskim svijetom. Tako sam ja to osjećao.

Imao sam dojam da Fusun svoj sat pomiče na točno vrijeme ne zato što vodi život u kojemu je potreban precizan sat i što mora točno na vrijeme dolaziti na posao i sastanke, nego iz poštovanja prema podatku o vremenu koji joj je slala Ankara, odnosno država; to je isti onaj osjećaj koji je gajio njezin otac, umirovljeni državni službenik. Sat na ekranu za nas je bio isto što i državna zastava koja se, uz taktove himne, pojavljivala na ekranu na kraju emitiranja programa. Kad god smo u svome domu počinjali večerati, kad smo se spremali isključiti televizor i poći na počinak, bili smo svjesni toga da postoje milijuni drugih Obitelji koje u isto to vrijeme čine isto što i mi, bili smo svjesni mnoštva koje se zove nacija, snage koja se zove država i vlastite ništavnosti. Kad god bismo na ekranu vidjeli te nacionalne satove (s radija se u jednakim vremenskim razmacima emitiralo “točno vrijeme u državi”), zastave i emisije o Ataturku, osjetili bismo da je naš opušteni kućni život bez pravila daleko od službene države i njezinih uredbi.

Aristotel u svojoj *Fizici* razlikuje pojedinačne trenutke, koje zove “sada”, i Vrijeme. Pojedinačni trenuci nešto su što se ne može dijeliti na manje cjeline, kao ni Aristotelovi atomi. Vrijeme je pak crta koja povezuje te nedjeljive trenutke. Unatoč savjetu gospodina Tarika, koji glasi “zaboravi”, nitko od nas, izuzimajući glupe i maloumne, ma koliko nastojao, ne može posve zaboraviti na Vrijeme, tu crtu koja objedinjuje sve trenutke sadašnjosti. Čovjek je jedino biće koje se trudi biti sretno i zaboraviti Vrijeme; svi mi to pokušavamo. Čitatelje koji s nevjericom prate ta moja promišljanja podsjećam da su plod iskustva utemeljenoga na ljubavi prema Fusun i svemu drugome što sam u osam godina proživio u kući na Čukurdžumi. Od čitatelja očekujem da ne miješaju zaboravljanje Vremena i zaboravljanje sata ili datuma. Satovi i datumi smišljeni su da bi se uredili odnosi među ljudima u društvu, a ne da bi ljude podsjetili na Vrijeme koje zaborave; oni se i koriste za tu prvu namjenu. Gledajući svake večeri crno-bijeli sat na televizijskome ekranu, pomislimo na druge Obitelji, na druge ljude, na svoje susrete s drugima, na satove koji uređuju te susrete, a ne na Vrijeme. Gledajući sat na televizijskome ekranu, Fusun se sretno smiješila ne zato što je u taj mah mislila na Vrijeme, nego zato što je njezin ručni sat bio točan u minutu, ili zato što ga je navila da pokazuje “potpuno točno” vrijeme, ili možda zato što je znala da je ja zaljubljeno gledam.

Život koji živim poučio me je da je za većinu nas podsjećanje na Vrijeme, na crtu koja povezuje trenutke koje Aristotel naziva “sada”, vrlo bolno. Oneraspoložimo se kad nastojimo zamisliti crtu koja spaja trenutke, ili predmete koji u sebi nose trenutke, kao što su oni u mojem Muzeju. S jedne strane, to nas razmišljanje podsjeti na neumitni kraj crte, na smrt. S druge pak strane, kako naš život odmiče, s tugom shvaćamo, a često i osjećamo, da naša crta nema neku posebnu važnost. Ipak, trenuci koje zovemo “sada” mogu nam katkada pružiti sreću koja kao da traje cijelo stoljeće. Ja sam te trenutke doživio zahvaljujući samo jednom Fusuninom osmijehu kad sam počeo odlaziti na večeru na Čukur- džumu. Od prvoga dana znao sam da k Obitelji Keskin odlazim po sreću koja će mi biti dovoljna za ostatak života, i iz njihove sam kuće odnosio male predmete na kojima su bili tragovi Fusuninih dodira, kako bih sačuvao te sretne trenutke.

U drugoj od tih osam godina sjedio sam kod njih jedne noći do kasnih sati, i poslije završetka televizijskog programa slušao sjećanja gospodina Tarika na mladost i prve godine učiteljske službe u srednjoj školi u Karsu. Gospodin Tarik sačuvao je lijepe uspomene na te nelijspe samačke godine kad je imao malu učiteljsku plaću i velike poteškoće, no razlog tome nije bila sklonost

da nam se nakon nekoga vremena čak i ružna sjećanja čine lijepima kao što misli većina ljudi. Njemu je više odgovaralo da se prisjeća samo lijepih trenutaka iz teškoga životnog razdoblja (ili linearnoga Vremena) i da govori o njima (o trenucima koji su se onda zvali “sada”). Kako sam mu skrenuo pozornost na tu dvojnost (sada i “sada”), sjetio se da mi pokaže jedan sat s dvostrukim bročanicom koji je kupio u Karsu: na jednoj strani imao je arapske, na drugoj rimske brojke.

Da i ja navedem jedan primjer: kad god vidim tanki ručni sat marke Buren, koji je Fusun počela nositi u travnju 1982., sjetim se da sam joj ga poklonio za dvadeset peti rođendan, da me je ona, izvadiвши sat iz kutije koje danas više nema, poljubila u oba obraza iza otvorenih kuhinjskih vrata u trenutku kada nas roditelji nisu mogli vidjeti (njezin muž Feridun, kao i obično, nije bio kod kuće), da je, ispunjena srećom, za večerom pokazala sat roditeljima te da su mi njezin otac i majka, koji su me već odavno smatrali neobičnim članom Obitelji, zahvalili. Za mene je sreća ponovo doživjeti taj nezaboravni trenutak. Ako naučimo o svome životu razmišljati kao o skupu takvih ispunjenih trenutaka, a ne kao o pravocrtnome Aristotelovom Vremenu, tada nam osmogodišnje čekanje za stolom u kući voljene žene neće izgledati smiješno i nastrano, nego će djelovati kao niz sretnih noći provedenih za Fusuninim stolom, onako kako ja to vrijeme doživljavam danas, nakon toliko godina. Svake večeri koju sam proveo u kući na Čukurdžumi - pa i one koju sam tada smatrao najtežom, najbeznadnijom i najtužnijom - danas se prisjećam kao svoga sretnog vremena.

DOĐITE NAM I SUTRA, DA OPET POSJEDIMO

Uvečer me je Četin-efendija očevim chevroletom dovezio do Fusunine kuće. Tijekom osam godina nastojao sam ne prekršiti to pravilo, osim u povremenim iznimnim situacijama kao što su otežan promet zbog snijega, poplava, Četin-efendijina bolest, odmor ili kvar automobila. Četin-efendija već je prvih nekoliko mjeseci stekao prijatelje u obližnjim kavanama i čajana. Automobil nije parkirao ispred kuće, nego u blizini kavane Crno more i čajane Večer. Potom je u jednoj od njih gledao televizijski program koji smo i mi gledali u Fusuninoj kući, čitao novine, sudjelovao u razgovorima, ponekad igrao tavlje ili gledao igrače remija. Prvih nekoliko mjeseci susjedi su saznali tko smo on i ja, a mene su, ako Četin-efendija nije pretjerivao, poštovali kao odanoga i skromnog čovjeka koji iz plemenitih razloga stalno posjećuje svoje dalje, siromašne rođake.

Dakako, u tih je osam godina bilo i onih koji su govorili da sigurno imam neke mračne, ružne namjere. Bile su to smiješne glasine da dolazim kako bih budzašto kupio stare, ruševne kuće u toj četvrti i na njihovu zemljištu dao sagraditi stambene zgrade, da tražim radnike koji će za malu plaću raditi u mojoj tvornici, da sam vojni bjegunac ili nezakoniti sin gospodina Tarika (dakle, Fusunin stariji brat).

Ipak, iz poluinformacija koje je teta Nesibe tu i tamo pažljivo odašiljala, većina susjeda je saznala da sam Fusunin dalji rođak te da ja i njezin muž “filmaš” radimo na tome da od nje napravimo filmsku zvijezdu. Sudeći po glasinama koje mi je Četin godinama prenosio, to se susjedima činilo prihvatljivim i raspoloženje prema meni u četvrti Čukurdžuma bilo je povoljno, iako nisam bio osobito omiljen. Uostalom, poslije dvije godine redovitih dolazaka počeli su me u nekom smislu smatrati stanovnikom svoje četvrti.

U njoj su živjeli svakojaki ljudi: radnici u luci na Galati, vlasnici dućana i restorana u pokrajnjim ulicama Bejoglue i konobari, romske Obitelji koje su se onamo doselile s Tophanea, kurdske alevitske²⁹ Obitelji iz Tundželija, potomci grčkih, talijanskih i levantinskih porodica koje su se nekoć bavile pisarskim poslovima na Bejogluu u Ulici banaka, pa s vremenom osiromašile, posljednje grčke Obitelji koje se, baš kao i upravo spomenute, nikako nisu mogle odlučiti da napuste Istanbul, pekarski radnici i skladištari, taksisti, poštar, trgovci i siromašni studenti. To raznoliko mnoštvo ljudi nije gajilo jak osjećaj zajedništva kakav je postojao u tradicionalnim muslimanskim četvrtima kao što su Fatih, Vefa ili Kodžamustafapaša. Pa ipak, po zaštitničkom odnosu prema meni, po zanimanju koje su mladi ljudi pokazivali za skupe privatne automobile te po ogovaranjima i brzome širenju vijesti, shvatio sam da i u toj četvrti postoji solidarnost i jedinstvo, ili u najmanju ruku svojevrsno zajedništvo.

Fusunina kuća (kuća Obitelji Keskin) nalazila se na uglu gdje se križaju ulica (u narodu zvana *uzbrdica*) Čukurdžuma i posve uska uličica Dalgič. S toga se mjesta, krene li se krivudavim i strmim ulicama, za deset minuta može stići na Bejoglu, u Aveniju Istiklal, što se može vidjeti i na karti grada. Ponekad je Četin na povratku, vozeći noću kroz te krivudave ulice, izlazio na Bejoglu; ja bih sjedio na stražnjem sjedalu, pušio, promatrao ljude na ulici i dućane te zavirivao u kuće. Noć je izgledala zastrašujuće u tim uskim ulicama popločenim kamenim kockama, s drvenim kućama, oronulim i nakrivljenim kao da će se svakoga časa srušiti na pločnik, s praznim zgradama koje su napustili posljednji Grci i odselili u Grčku, i s limenim dimnjacima koje su siromašni Kurdi, nezakonito se uselivši u te napuštene zgrade, izvukli kroz prozore. U blizini Bejoglue u ponoć su bila otvorena skućena, mračna mjesta za zabavu, krčme, paviljoni koje su radije nazivali “kockarnicama u kojima se toči alkohol”, bifei, prodavaonice duhana u kojima su se mogli naći i neki opijati, krijumčarene američke cigarete ili viski. Do kasno u noć

²⁹ *Aleviti* (tur. *Alevî*), ezoterična vjerska zajednica u Anadoliji, u osmanskoj povijesti poznata pod imenom “Crvenoglavi”. Stožerna je ličnost alevitskoga vjeronazora *Hazreti Ali* (otuda i noviji naziv *Alevî*), zet poslanika Muhameda. Zbog toga su ih ranije pogrešno izjednačavali s iranskim šiitima iako su dogmatske i obredne razlike među njima uistinu vrlo velike.

radili su prodavači sendviča, lutrije, čak ploča i kaseta. Unatoč otužnome izgledu, meni su sva ta mjesta izgledala silno punim života. Dakako, takvima su mi se činila samo ako sam iz Fusunine kuće izlazio sretan. Ali, bilo je mnogo noći kad sam, odlazeći od Keskinovih, mislio da više nikad neću doći k njima i da bi to morao biti posljednji put; tada bih kao mrtav ležao na stražnjem sjedalu automobila koji je, kao i uvijek, vozio Četin. Takvih nesretnih noći bilo je više u prvim godinama posjećivanja.

Četin je svake večeri oko sedam dolazio po mene na Nišantaš. Malo bi ga zadržao promet na Harbije, Taksimu i Siraselvileru, potom bi vozio krivudavim sporednim uličicama Džihangira i Firuzage te se spuštao prolazeći pokraj staroga hamama "Ču- kurdžuma". Putem bi zaustavio automobil ispred nekoga dućana, a ja bih kupio nešto za jelo ili buket cvijeća. Ne baš svaki, ali gotovo svaki drugi put donio bih Fusun kakav mali dar: gumu za žvakanje, broš u obliku leptira ili neki drugi ukras kupljen na Kapaličaršiji ili Bejogluu. Poklon sam joj predavao uz poneku šalu, bez ikakve ceremonije.

Ako su prometnice u ranim večernjim satima bile zagušene, vozili smo se preko Dolmabahčea, skretali udesno na Tophane i ulicom Bogazkesen dolazili na Čukurdžumu. Svaki put u tih osam godina srce bi mi jače zalupalo kad bi automobil skrenuo u njihovu ulicu; osjetio bih neki nemir, nešto između sreće i panike. Bio je to isti onaj osjećaj koji me je obuzimao kao osmoškolca kad bih ušao u ulicu u kojoj je bila škola.

Kuću u četvrti Čukurdžuma gospodin Tarik je kupio ušteđevinom jer više nije mogao podnijeti stalnu brigu kako namaknuti najamninu za stan na Nišantašu. Stan Obitelji Keskin bio je na drugome katu. Na katu ispod bio je jedan maleni stan, također u njihovu vlasništvu, kroz koji je prošlo nekoliko podstanarskih Obitelji. Ti ljudi su se, poput duhova, čas pojavljivali, čas nestajali, i za osam godina nikada nisu ušli u našu priču. Kako je ulaz u taj stančić, koji će poslije postati dijelom Muzeja nevinosti, bio iz ulice Dalgič, nisam se često susretao s njima. Čuo sam da se Fusun družila s djevojkom po imenu Ajla, koja je jedno vrijeme, dok joj je zaručnik bio u vojsci, živjela na donjem katu s majkom udovicom, te da su njih dvije odlazile na Bejoglu u kino, no Fusun je krila od mene svoje prijateljice iz četvrti.

Kad bih pozvonio na vrata koja su izlazila na uzbrdicu Čukurdžuma, u prvo mi je vrijeme redovito otvarala teta Nesibe. Do vrata je morala sići stubištem. Inače su, čak i kad bi se zvonice oglasilo u večernjim satima, slali Fusun da otključa ulazna vrata. Taj mi je doček od prvoga dana ulijevao osjećaj da svi znaju razlog moga dolaska. Ponekad sam pomišljao da Fusunin muž Feridun ipak ništa ne sumnja. Gospodin Tarik me je najmanje brinuo jer je živio u svome svijetu.

Da ne bi zavladala neugodna tišina kad mi otvori vrata, teta Nesibe - uvijek sam imao dojam da sve zna - svaki bi put nešto rekla. Te njezine uvodne rečenice obično su se odnosile na televizijske vijesti: "Jeste li čuli da su oteli avion?"; "Daju snimke autobusne nesreće"; "Gledamo premijerov posjet Egiptu". Kad bih došao prije početka vijesti, teta Nesibe izgovorila bi rečenicu koju je svaki put u takvoj situaciji ponavljala: "Stigli ste baš na vrijeme. Sad će početi vijesti." Katkad bi rekla i nešto drugo: "Imamo vašu omiljenu pitu." Ili: "Jutros smo Fusun i ja skuhale izvrsnu sarmu, da prste polizete." Kad bih pomislio da je neku rečenicu izgovorila kako bi prikrla da je čudno što sam opet došao, postideno bih zašutio. Obično bih joj odgovorio s "Doista?" ili: "Znači, na vrijeme sam stigao." Potom bih se popeo na kat i ušao u sobu, a kad bih ugledao Fusun, s pretjeranim bih uzbuđenjem ponavljao jednu te istu rečenicu prikrivajući tako sreću i stid koji sam u tom času osjećao. Jedanput sam rekao: "Da vidim tu avionsku nesreću!" a Fusun mi je odgovorila: "Gospodine Kemale, avionska nesreća je bila jučer."

Zimi bih, skidajući kaput, znao reći nešto poput "Kako je vani hladno!" ili: "Je li to juha od leće? Baš se radujem!" Od veljače 1977., kad je ugrađen uređaj kojim su se ulazna vrata otvarala pritiskom na dugme u stanu, "uvodnu" sam rečenicu morao izgovoriti tek nakon što se popnem uza stube i uđem u stan, a to je bilo teže. Kad bi teta Nesibe, koja je uvijek bila ljubaznija i srdačnija nego što je izgledala, osjetila da se i nakon izgovorene "uvodne" rečenice nisam uspio uključiti u kućnu svakodnevicu, smjesta bi mi priskočila u pomoć i rekla: "Gospodine Kemale, sjednite odmah, da se pita ne ohladi", ili: "Čovjek poubijao pola kavane, i još priča o tome", ili nešto slično.

Mrštio bih se i odmah sjedao za stol. Uručivanje poklona pomagalo mi je da prebrodim prve teške trenutke nakon ulaska u kuću. Prvih godina donosio sam ono što Fusun voli: baklavu s pistacijama, pitu kupljenu u glasovitoj pitarnici Kod Latifa na Nišantašu, usoljenu tunjevinu, salatu s kavijarom... Paket bih pružio teti Nesibe ne pridajući mu važnost, ali uz koju prigodnu riječ. "Niste trebali!" rekla bi teta Nesibe. Tog bih trenutka posve rutinski i Fusun dao njezin dar, ili bih ga, kad bi nam se pogledi sreli, stavio negdje gdje će ga vidjeti. Za to bih vrijeme govorio teti Nesibe: "Zamirisala mi je pita kad sam prolazio pokraj pitarnice. Nisam mogao odoljeti." Dodao bih još rečenicu-dvije o prodavaonicama pita na Nišantašu. Zatim bih sjeo na svoje mjesto trudeći se biti neupadljiv, kao učenik koji je zakasnio na sat, i najednom bih se osjetio vrlo dobro. Nedugo zatim moj bi se pogled susreo s Fusuninim. Bili su to za mene neizrecivo sretni trenuci.

Trenutak kad bi nam se pogledi prvi put sreli - ali ne nakon što uđem u kuću, nego nakon što sjednem za stol - za mene je bio izniman i posebno sretan. Po tome sam trenutku naslućivao kako će proteći večer pred nama. Kad bih u Fusuninim očima opazio mir i zadovoljstvo - čak i ako su joj obrve u tom času bile skupljene - večer bi protekla u tome raspoloženju. Ako je pak bila uznemirena i nesretna, ako se nije smijala, ni ja se nisam mogao smijati. Prvih mjeseci nisam je pokušavao čak ni nasmejati za takvih večeri, samo sam sjedio mirno, ne privlačeći pozornost.

Moje mjesto za stolom bilo je između gospodina Tarika i Fusun, na dužoj strani stola, okrenutoj prema televizoru, točno sučelice teti Nesibe. Ako je Feridun bio kod kuće, sjedio je do mene, a ako ga nije bilo, na tome su mjestu bili gosti koji su inače

rijetko dolazili. Teta Nesibe sjedila je leđima okrenuta televizoru kako bi bila blizu kuhinje i hrane. Za večerom, kad više nije morala često odlaziti u kuhinju, sjedila je lijevo od mene, između mene i Fusun. Tako je mogla gledati televiziju. Osam godina proveo sam tik uz tetu Nesibe. A kad bi sjela pokraj mene, druga duža strana stola ostala bi prazna. Na to je slobodno mjesto ponekad sjedao Feridun kad bi se navečer vratio kući. Tada je i Fusun sjedala kraj svoga muža, a teta Nesibe zauzela bi njezino mjesto. Tako je bilo teško vidjeti televizor, ali u to je vrijeme program ionako završavao i televizor se gasio.

Kad bi se za vrijeme neke važne emisije još uvijek nešto kuhalo, i ako je koji put trebalo otići do kuhinje, teta Nesibe je to ponekad prepuštala Fusun. Dok je s tanjurima i loncima u rukama odlazila u kuhinju i vraćala se, Fusun je stalno bila između mene i televizora. Njezini roditelji za to su vrijeme pažljivo pratili program

film, kviz, vremensku prognozu, odlučan govor časnika koji je izvršio vojni udar, prvenstvo Balkana u hrvanju, proslavu u Manisi, na kojoj se gostima dijelila poznata pučka slastica, šezdesetu obljetnicu oslobođenja Akšehira - a ja sam s užitkom gledao kako moja draga hoda ispred mene, čas na jednu čas na drugu stranu. Nisam je gledao kao nekoga tko me ometa u gledanju nečega važnog, kako sam katkad doživljavao njezine roditelje, nego sa sviješću da je za mene bitno upravo njezino kretanje.

Većina vremena u 1953. večeri koje sam proveo kod Obitelji Keskin protekla je uz večeru tijekom koje sam sjedio za dužom stranom stola, i u gledanju televizijskog programa. Ali, iako pouzdano mogu reći koliko sam večeri proveo kod njih za tih osam godina, ne mogu znati koliko sam dugo svake večeri boravio u njihovoj kući. Budući da je upravo to vrijeme izazivalo kod mene osjećaj srama, na povratku kući samoga sam sebe uvjeravao kako nije toliko kasno koliko sam mislio kad sam izlazio iz njihove kuće. Ono što nas je podsjećalo na vrijeme bio je, dakako, završetak televizijskog programa. Na četverominutnoj odjavnoj špici Turske radio-televizije, koju su gledali u svim kavanama i kockarnicama u zemlji, vojnici bi došli strojevim korakom, podignuli zastavu na jarbol i salutirali, a u pozadini bi se čula himna. Ako računam da sam obično dolazio oko sedam sati i vraćao se oko dvanaest, kad završi televizijski program i podigne se zastava, proizlazi da je svaki posjet trajao pet sati, no znao sam ostati i duže.

Četiri godine nakon što sam počeo odlaziti Keskinovima, u rujnu 1980., dogodio se novi vojni udar. Uveden je policijski sat i zabranili su izlazak na ulice u noćnim satima. Zbog te zabrane, koja je počinjala u deset navečer, dugo sam morao odlaziti iz kuće Obitelji Keskin u petnaest do deset, prije nego što bih utazio želju za Fusun. Na povratku kući, dok je Četin jurio mračnim ulicama koje su se ubrzano praznile u posljednjim minutama prije početka policijskoga sata, osjećao sam tugu i bol zbog želje za Fusun. Kad god danas, nakon toliko godina, pročitam u novinama da vojska nije zadovoljna stanjem u državi i da bi mogla izvesti vojni udar, sjetim se ružne strane toga izvanrednog stanja - svojih ranih povrataka kući i uskraćenoga užitka druženja s Fusun.

Naravno da sam tijekom tolikih godina prošao kroz različita razdoblja u odnosima s Keskinovima; u našim glavama kao da se stalno mijenjalo značenje razgovora koje smo vodili, očekivanja i šutnje, kao i naših postupaka. Jedino što se za mene nikada nije mijenjalo, bio je razlog mojih posjeta: išao sam, naravno, vidjeti Fusun. Pretpostavljao sam da i ona i njezini roditelji vole da dođem k njima, iako nisu mogli otvoreno reći da dolazim vidjeti Fusun. Zbog toga smo smislili zajednički razlog na koji smo svi pristajali: u Fusuninu kuću dolazio sam "u goste". No budući da je i taj izraz imao nejasno značenje i da nije bio dovoljno uvjerljiv, intuitivno smo se opredijelili za drugi, koji nas je manje uznemiravao: dolazio sam u kuću Obitelji Keskin četiri puta na tjedan da kod njih malo "posjedim".

Turski čitatelji dobro znaju izraz "posjediti", ali strani posjetitelji moga Muzeja neće razumjeti njegove inačice koje je posebice koristila teta Nesibe, i koje se u rječnicima uopće ne mogu naći: "doći u goste", "svratiti u prolazu", "provesti vrijeme zajedno". Kad sam navečer odlazio od njih, teta Nesibe bi mi ljubazno rekla: "Gospodine Kemale, dođite nam i sutra da posjedimo."

Te riječi nisu značile da navečer samo sjedimo za stolom i ništa drugo ne radimo. Gledali smo televiziju, ponekad dugo, doista dugo šutjeli, ponekad ugodno razgovarali i, dakako, večerali i pili rakiju. Teta Nesibe prvih je godina, iako rijetko, podsjećala i na te naše aktivnosti kad bi željela reći da me očekuju i sljedeće večeri. "Gospodine Kemale, dođite opet sutra, *jest ćemo* vaše omiljeno jelo, punjene tikvice." Ili: "Sutra *ćemo gledati* izravni prijenos natjecanja u klizanju na ledu." Dok bi teta Nesibe to govorila, ja bih pogledao Fusun želeći na njezinu licu vidjeti potvrdu i osmijeh. Ako teta Nesibe kaže "dođite da posjedimo", i Fusun potvrdi, mislio sam da nas tada riječi ne varaju i da je najvažnije da budemo na istome mjestu, baš tako, da sjedimo zajedno. Riječ "posjediti" posve nam je odgovarala zato što je na najbezazleniji način izražavala moju želju da se nalazim u istome prostoru s Fusun, koja je bila pravi razlog mojih dolazaka. Nipošto nisam mislio - kao neki intelektualci koji drže da im je zadaća ponižavati narod - da milijuni ljudi u Turskoj zapravo ništa ne rade ako se kaže da svake večeri "sjede zajedno". Naprotiv, smatrao sam da je "zajedničko sjedenje" potreba ljudi koje povezuju ljubav, prijateljstvo, pa i dublji osjećaj koji ne znaju točno imenovati.

Na ovome mjestu našega Muzeja izlažem maketu drugoga kata kuće na Čukurdžumi u kojoj je stanovala Fusunina obitelj, to jest, maketu njihova stana i prvoga kata kuće. Ta je maketa uvod u događaje iz tih osam godina, i znak poštovanja prema tome vremenu. Na gornjem katu bile su dvije sobe, jedna tete Nesibe i gospodina Tarika, druga Fusun i njezinoga muža, a između soba bila je kupaonica.

Ako posjetitelj Muzeja pažljivo pogleda, na dužoj strani stola za objedovanje odmah će ugledati moje mjesto. Onima koji nisu u prilici posjetiti Muzej, želim red i ovo: televizor je bio preda mnom, malo ulijevo, a i kuhinja je bila nasuprot, samo malo

udesno. Iza mene se nalazila vitrina puna posuđa. Kad bih se ponekad zanjihao na stolcu, udario bih u nju. Tad bi se zatresao njezin stakleni dio i sve što je u njemu: kristalne čaše, srebrne i porculanske zdjelice za šećer, čaše za liker, šalice za kavu (nikada ih nisu koristili), češmibulbul,³⁰ koji je stajao u vitrini u svakoj istanbulskoj kući srednjega sloja, vazice, stari sat, istrošeni srebrni upaljač i druge sitnice.

Godinama sam, večerajući, gledao televiziju, kao i svi ukućani za stolom, a kad bih pogled skrenuo malo ulijevo, dobro bih vidio Fusun. Pritom uopće nisam morao okretati glavu, čak je nisam morao ni pomaknuti. Tako sam, gledajući televiziju, mogao samo malo skrenuti pogled prema Fusun i dugo je promatrati, a da to nitko ne primijeti. Neprestano sam je tako gledao, i u tome sam se dobro izvještio.

Velik mi je užitek predstavljalo promatrati izraz Fusunina lica u najnapetijem i najdirljivijem trenutku filma koji smo gledali, ili kada bi se počela emitirati vijest koja bi nam svima privukla pozornost. Danima i mjesecima poslije prisjećao sam se te najdramatičnije scene u filmu i izraza na Fusuninu licu. Događalo se da mi se pred očima prije pojavi izraz njezina lica (to je značilo da sam je se zaželio i da moram otići k njima na večeru), a tek potom dramatični prizori iz filma. Najuzbudljiviji, najčudniji, najdramatičniji prizori iz filmova koje sam osam godina gledao kod Keskinovih urezali su mi se u sjećanje zajedno s izrazom Fusunina lica. Toliko sam dobro naučio što znače Fusunini pogledi i koji izraz odgovara kojem prizoru, da sam po njezinu licu, koje sam promatrao krajičkom oka, mogao znati što se događa u filmu čak i kad ga nisam pozorno gledao. Pa i kad nisam pratio neku emisiju zato što sam bio pijan ili ljutit na Fusun, ponekad sam po njezinu pogledu zaključivao da se prikazuje nešto važno.

Pokraj stola, odnosno mjesta na koje će kasnije sjesti teta Nesibe, stajala je podna svjetiljka s uvijek nakrivljenim sjenilom, a pokraj nje trosjed u obliku slova L. Bilo je večeri kad bi nas zamorilo jedenje, piće, smijanje i razgovor, pa bi teta Nesibe predložila da “sjednemo na kauč”, odnosno “ustanemo od stola jer je vrijeme za kavu”. Ja sam tada sjedao na onaj kraj kauča koji je bio do vitrine, teta Nesibe na drugi kraj, a gospodin Tarik u naslonjač. Dva su naslonjača odvajala lođu od dnevnog boravka, a on je sjedao u onaj na desnoj strani. Da bismo s novih mjesta mogli vidjeti ekran, televizor smo morali malo zaokrenuti. To je činila Fusun. Ona nije mijenjala mjesto na kojem je sjedila. Ponekad je Fusun, nakon što zaokrene televizor, sjedala na drugi kraj kauča, pokraj majke. Tada su majka i kći gledale televiziju naslonjene jedna na drugu. Ponekad je teta Nesibe milovala kćer po kosi ili po leđima dok je gledala program. Neopisivo sam uživao motreći krajičkom oka tu bliskost između majke i kćeri, baš kao što je Limun motrio nas iz svoje krletke.

Događalo mi se da osjetim pospanost kad se naslonim na jastuke trosjeda u obliku slova L. Prispavalo bi mi se od rakije koju sam pio s gospodinom Tarikom. Dok sam jednim okom gledao televizijski program, drugim kao da sam gledao u dubinu svoje duše; srameći se te čudne situacije u koju me je život doveo, dolazilo mi je da skočim na noge i napustim tu kuću. Taj mi se osjećaj javljao u večerima kad sam bio loše raspoložen, kad mi Fusun nije upućivala dovoljno pogleda, kad mi se nije dovoljno smiješila, kad mi nije davala nadu, kad je hladno primala slučajni, nehotični dodir moje ruke, prstiju ili tijela.

U takvim sam trenucima ustajao, pomicao zastor na srednjem ili desnom krilu prozora lođe i gledao niz padinu Čukurdžuma. U kišnim i vlažnim noćima na ulici popločenoj kamenim kockama blistao je odsjaj ulične svjetiljke. Ponekad bih se zabavljao s kanarincem Limunom, koji je malo-pomalo stario u svojoj krletki nasred lođe. Ne odvajajući pogled od televizora, gospodin Tarik i teta Nesibe pitali bi je li pojeo hranu, treba li mu promijeniti vodu, ili bi jednostavno zaključili: “Izgleda da mu se danas ne pjeva.”

Na prvome katu bila je još jedna soba s uskim balkonom. Tu su prostoriju više koristili danju. Teta Nesibe ondje je šila, a gospodin Tarik čitao je novine kad je bio kod kuće. Sjećam se da sam poslije prvih šest mjeseci često ulazio u tu sobu i gledao kroz balkonski prozor kad bih za stolom osjetio kakvu nelagodu i želju da prohodam po sobi. Činio sam to kad je u stražnjoj sobi gorjelo svjetlo. Volio sam stajati usred te gomile stvari, između šivaćeg stroja, krojačkoga pribora, starih novina i časopisa, otvorenih ormara i brojnih sitnica. Potajice bih u džep ubacio neki predmet koji bi mi na neko vrijeme ublažavao čežnju za Fusun.

Dok sam stajao u toj sobi uz balkonski prozor, mogao sam na njegovu staklu vidjeti odraz prostorije u kojoj smo objedovali, a kroz staklo unutrašnjost siromašnih kuća nanizanih duž tijesne stražnje ulice. Nekoliko puta dugo sam promatrao punašnu ženu u jednoj od tih kuća; odjevena u toplu spavaćicu, svake je večeri prije počinka otvarala kutiju s lijekovima, vadila tabletu i pažljivo čitala uputu iz kutije. Kad je Fusun jedne večeri došla za mnom u tu stražnju sobu, po onome što je ispričala zaključio sam da je ta žena supruga pokojnoga Rahmi-efendije, koji je imao drvenu ruku i godinama radio u tvornici moga oca.

Fusun mi je šapnula da je došla za mnom zato što ju je zanimalo što radim. Stajali smo neko vrijeme jedno pokraj drugoga u mraku i gledali kroz prozor. Tada sam u dubini duše osjetio problem koji je bio u osnovi svih mojih večernjih posjeta Obitelji Keskin - koje su potrajale osam godina - i koji, po mome mišljenju, leži u osnovi muško-ženskih odnosa u ovome dijelu svijeta. Dopustite mi da taj osjećaj objasnim.

Mislim da je te večeri Fusun ustala od stola i došla k meni da bi pokazala kako želi biti bliska sa mnom. To kazuje njezino držanje - mirno je stajala pokraj mene i gledala kroz prozor. Promatrajući krovove pokrivene crijepom i limenim pločama, koji su

30 Staklene zdjelice urešene posebnom tehnikom umetanja plavih i bijelih niti u meku površinu stakla koje spiralno prate oblik zdjelice (češmibulbul - slavujevo oko).

mi izgledali neopisivo poetičnima samo zato što je Fusun bila uz mene, dimnjake iz kojih se lagano izvijao dim i, iza osvijetljenih prozora, ljude u kućama, poželio sam spustiti ruku na Fusunino rame, zagrliti je, dodirnuti.

No ograničeno iskustvo, koje sam stekao tijekom prvih tjedana boravka u kući na Čukurdžumi, govorilo mi je da će se Fusun, ako to učinim, prema meni ponijeti hladno i grubo; da će me odgurnuti (gotovo kao da sam je napastvovao) ili istoga trenutka samo okrenuti leđa i otići; da će me takav njezin postupak neopisivo povrijediti; da ćemo neko vrijeme glumiti kako smo ljuti jedno na drugo (igra u kojoj smo s vremenom postali vrlo vješti) i da možda neko vrijeme čak neću dolaziti k njima na večeru. Premda sam to znao, nešto me je u duši snažno poticalo da je dodirnem, da je poljubim, da joj se barem malo približim. U tome poticanju bilo je i utjecaja rakije koju sam popio. A i da nisam bio pripit, osjetio bih tu snažnu i bolnu čežnju.

Ako se suzdržim i ne dodirnem je, Fusun će mi se još malo približiti - to sam brzo naučio. Možda će me lagano i "nehotično" dodirnuti, možda će mi reći još dvije-tri lijepe riječi. Ili će me upitati je li mi što zasmetalo, kao što me pitala prije nekoliko dana. U tome trenutku Fusun reče:

"Jako volim noćnu tišinu i mačke koje hodaju po krovovima." Ponovo sam, gotovo s bolom, osjetio istu želju. Smijem li je sada dodirnuti, objumiti, poljubiti? Silno sam to želio. Možda mi u prvim tjednima i mjesecima - o tome sam poslije godinama razmišljao - nije upućivala pozive, nego je samo govorila ono što odgojena, pametna svršenica srednje škole treba pristojno i kulturno reći svome bogatom i zaljubljenom rođaku.

Tijekom osam godina mnogo sam puta bio u nedoumici o kojoj ovdje govorim. Ona me često mučila. Gledanje kroz prozor, taj noćni prizor predočen i na slici koju ovdje izlažem, trajao je najduže dvije ili dvije i pol minute. Dok ga posjetitelj Muzeja bude gledao, neka zamisli moju dvojbu i neka ne zaboravi da se Fusun držala vrlo otmjeno i graciozno. Najzad joj rekoh:

"Prizor me očarava jer si ti pokraj mene."

"Pođimo, moji će se pitati gdje smo se zadržali", reče Fusun.

"Kad si ti pokraj mene, takav prizor mogu gledati godinama", rekoh.

"Ohladit će se večera", reče Fusun i vrati se za stol.

Bila je svjesna da su njezine riječi zvučale hladno. Nedugo nakon što sam se vratio za stol, prestala se mrštiti. Čak se dva puta iz sveg srca nasmijala i, dodajući mi soljenku koju ću kasnije uvrstiti u zbirku, dopustila je da joj prsti dotaknu moju ruku. I tako se sve dobro završilo.

56

LIMUN-FILM d.0.0.

Tri godine prije, kad je saznao da se njegova kći uz majčin pristanak i podršku prijavila za izbor za najljepšu djevojku, gospodin Tarik silno se usprotivio, no kako je vrlo volio Fusun, popustio je pred njezinim suzama i molbama. Saznavši za komentare koji su uslijedili, pokajao se što je pristao na tu sramotu. Izboru ljepotica, koji su organizirani u Ataturkovo doba, u prvim godinama Republike, i na kojima su djevojke izlazile na podij u crnim kostimima dajući tako doprinos turskoj povijesti i kulturi i stavljajući cijelome svijetu do znanja da su moderne, gospodin Tarik smatrao je pozitivnim događajima. No izbori u sedamdesetim godinama, na koje su se prijavljivale svakoja djevojke bez odgoja i kulture želeći postati pjevačice ili manekenke, bili su posve drukčiji. Na nekadašnjim natjecanjima voditelji su djevojkama postavljali pitanje kako zamišljaju svog budućega muža, i na taj način pristojno isticali njihovu čednost. Kasnije su im postavljali pitanje "Što vas najviše privlači kod muškarca?" (pravi odgovor je "karakter"), i pritom se nedolično cerekali, kao Hakan Serinkan. Gospodin Tarik nekoliko je puta otvoreno rekao i svome zetu filmašu, koji je živio s njima, kako ne želi da se njegova kćer ikad više upusti u takvo što.

Kako se Fusun plašila da će se otac protiviti njezinoj ambiciji da postane filmska zvijezda i da će joj na svaki način pokušati stati na put, o "umjetničkom filmu" koji planira snimiti njezin muž govorila je tiho da je gospodin Tarik ne čuje; točnije, o toj temi razgovarali smo šaptom. Mislim da je gospodin Tarik samo hinio da nas ne čuje jer je volio da navraćam k njima, da sa mnom pije i razgovara. "Umjetnički film" prvih je godina bio uvjerljiv izgovor, koji je prikrivao pravi razlog zbog kojega sam četiri večeri u tjednu provodio u njihovoj kući, i koji je teta Nesibe vrlo dobro znala. Isprva sam mislio da zet Feridun ništa ne sumnja. Taj mi je dojam ostavljalo njegovo dobrohotno, umiljato lice. No kasnije sam počeo misliti da i on zna zašto dolazim, ali da vjeruje svojoj ženi, da me ne uzima ozbiljno i zato zbija šale na moj račun, no da mu, dakako, neizostavno trebam za snimanje filma.

Krajem studenoga Feridun je, na Fusunin nagovor i poticaje, završio scenarij. Jedne večeri, nakon što smo večerali, tekst je u posve ozbiljnu tonu, praćen Fusuninim pogledom, uručen meni, kandidatu za producenta, kako bih donio konačnu odluku. To se zbililo u prostoru ispred stuba.

"Kemale", rekla je, "molim te da ovo pročitaš pažljivo i s razumijevanjem. Ja vjerujem u ovaj scenarij i imam povjerenja u tebe. Nemoj me razočarati."

"Dakako da neću, dušo. Je li ovo (pokazao sam fascikl u ruci) toliko važno zbog toga što ćeš ti glumiti u tom filmu, ili zato što

će film biti ‘umjetnički’ (termin skovan u Turskoj sedamdesetih godina)?”

“Iz oba razloga podjednako.”

“Onda tu stvar možeš smatrati svršenom.”

U scenariju s naslovom *Plava kiša* nije bilo ničega što bi bacilo novo svjetlo na Fusun i mene, ili pak na našu ljubav i pripovijest o nama. Toga ljeta osjetio sam poštovanje prema Feridunu zbog njegove inteligencije i pametnih rješenja u tekstu, no pitao sam se zbog čega je i on napravio iste pogreške (oponašanje, neprirodnost, slovo o ćudoređu, melodrama, komercijalizacija); njih mi je, naime, potanko opisao kao slabosti turskih filmaša koji imaju solidno znanje i obrazovanje te doista žele snimiti “umjetnički film” u zapadnome stilu, ali u tome nikako ne uspijevaju. Čitajući dosadni scenarij, razmišljao sam o tome da je ponesenost umjetnošću - baš kao i ljubav - vrsta bolesti koja nas zaslijepi, zakloni stvarnost i potisne iz glave ono što znamo. Računajući na komercijalnu vrijednost, Feridun je u scenarij stavio tri prizora, sva tri neukusna i nepotrebna, u kojima se Fusun svlači (jednom dok vodi ljubav, drugi put dok zamišljena puši cigaretu u francuskoj kadi *Novi val* punoj pjene, i treći put dok u snu hoda kroz rajski vrt).

Uopće nisam vjerovao u taj filmski projekt, a ti su prizori postali razlogom da ga nikako ne podržim. U toj odluci bio sam čvrst, čak više nego gospodin Tarik, i u tome sam raspoloženju čvrsto odlučio da ću neko vrijeme kočiti rad na filmu. Fusun i njezinom mužu odmah sam rekao da je scenarij vrlo dobar, a Feridunu sam čestitao. Potom sam im rekao da sam odlučio ući u posao i da sam, razmislivši o Feridunovu prijedlogu, “kao producent” spreman obaviti razgovor s tehničkim osobljem i izabrati glumce (govoreći to, držao sam se kao producent koji se sam sebi smije što hini ozbiljnost).

Tako smo nas troje (uključujući i Fusun) početkom zime počeli posjećivati “lokale” u sporednim uličicama Bejoglua, uredje producenata, kavane u kojima se igra “okej”³¹ i u koje zalaze drugorazredni glumci, zanesene “buduće” filmske zvijezde, statisti i filmaši na setu, a najviše u barove u kojima od večernjih do kasnih noćnih sati jedu i piju producenti, redatelji i donekle poznati glumci. Sva ta mjesta, koja smo posjećivali po određenome rasporedu, bila su udaljena od kuće Obitelji Keskin svega desetak minuta hoda uzbrdicom. Na tome su mi putu katkad padale na pamet riječi tete Nesibe kako se Feridun oženio Fusun samo da bi bio tako blizu tim lokalima i da do njih može doći pješice. Ponekad sam dolazio po njih dvoje do vrata, a katkada smo najprije zajedno večerali s Fusuninim roditeljima, a tek bismo potom nas troje - Feridun, Fusun (koja ga je uzimala pod ruku) i ja - krenuli na Bejoglu.

Najčešće smo odlazili u bar Pelur. U njega su zalazili novopečeni bogataši koji su željeli poznanstva s filmskim zvijezdama i djevojkama koje žele postati zvijezde, imućni momci iz unutrašnjosti, koji su došli u Istanbul da započnu poslovni život i dobro se zabave, relativno poznati novinari, filmski kritičari i novinari žutoga tiska. Tijekom zime upoznali smo mnoge sporedne glumce iz filmova koje smo gledali toga ljeta (i Feridunova prijatelja, njega smo gledali u ulozi nepoštenoga knjigovođe, onoga s dugim tankim brkovima). Tako smo postali dio zajednice tih simpatičnih i nezadovoljnih ljudi; nisu izgubili nadu, nemilosrdno su jedni druge ogovarali, svakome pričali svoje životne priče i filmske planove, ali nisu mogu živjeti a da se svakodnevno ne sastanu.

Feridun je u tome društvu bio omiljen. Otišao bi za stol nekoga filmaša zato što mu je taj bio uzor, ili zato što mu je nekada nešto pomogao - a sa svima je htio biti prislan - i ondje satima ostajao. Tako smo Fusun i ja često sjedili sami za stolom, no to nije bilo ono privatno vrijeme kad sam se mogao osjećati sretnim. Fusun se malokad prestajala ponašati usiljeno i naivno me oslovljavati s “rođače Kemale”, što je obično činila u Feridunovoj nazočnosti; ako je ikada sa mnom prisno razgovarala, činila je to kad bi me opomenula da se i ja moram zanimati za ljude koji dođu za naš stol, kao i za naš budući filmski život.

Jedne večeri kad smo ponovo ostali sami, a ja popio malo više, u jednome času postalo mi je dosadno slušati Fusunine filmske snove i svođenje sitnih računa. Pomislio sam kako vidim stvarnost koja i na nju ostavlja isti dojam i iskreno sam povjerovao da ću je uvjeriti u svoje riječi.

“Draga moja”, rekoh joj, “uzmi me pod ruku, smjesti napustimo ovo odvratno mjesto, pođimo u Pariz ili na drugi kraj svijeta, u Patagoniju, zaboravimo sve ove ljude i budimo sretni do kraja života.”

“Kako je to moguće, rođače Kemale?” uzvratila ona. “Naši životni putovi odavno su se razišli.”

Pijano mnoštvo, koje je svakodnevno dolazilo u bar smatrajući se njegovim inventarom, nakon nekoliko mjeseci prihvatilo je Fusun kao mladu i lijepu snahu, a mene, sumnjičavo i podsmješljivo, kao “dobronamjernoga, glupavog milijunaša” koji želi snimiti “umjetnički film”. Nisu nas ostavljali na miru; prilazili su nam ljudi koji su nas poznavali i oni koji nisu, s nakanom da još jednom pokušaju nešto s Fusun; potom ljudi koji bi, obilazeći barove, već iz daljine primijetili Fusun, kao i oni koji su imali bolesnu potrebu da drugima ispričaju svoju životnu priču (takvih je bilo vrlo mnogo). Sviđalo mi se to što su ti neznanci, koji bi s čašom u ruci sjedali za naš stol i počinjali pričati, mislili da sam Fusunin muž. No Fusun bi svakome od njih, smiješeći se, rekla kako je njezin muž “debeljko koji sjedi za onim stolom”. Naglašavala je to tako pomno, da bi mi svaki put slomila srce. Poslije toga neznanac me više nije ozbiljno shvaćao, pa bi joj se bezočno udvarao.

Svatko se udvarao na svoj način. Netko bi joj rekao da za foto-roman traži “lijepu crnku turskoga tipa, s nevinim licem”,

31 Igra vrlo omiljena u Turskoj. Pravila su slična kao u remiju, a igra se s pločicama sličnim dominama.

poput nje; netko bi joj odmah predložio glavnu žensku ulogu u novom filmu o Hazreti Ibrahimu, koji samo što se nije počeo snimati; jedan bi je satima gledao u oči ne prozborivši ni riječi, a drugi bi započeo priču o malim pažnjama i ljepotama koje nitko ne primjećuje u ovome materijalističkom svijetu; neki bi nam recitali stihove o ljubavi, čežnji i domovini (spjevali su ih pjesnici patnici koji su dopali zatvora), a neki s udaljenih stolova plaćali su nam piće ili slali tanjur pun voća. Na tim mjestima na Bejogluu, kamo smo pretkraj zime sve rjeđe zalazili zato što sam namjerno odugovlačio s poslovima na filmu, ili zato što sam bio neraspoložen, uvijek smo sretali jednu krupnu ženu. Glumila je okrutne čuvarice u ženskim zatvorima ili bliske prijateljice zlih žena. Ta je žena pozivala Fusun na zabave koje je priređivala u svojoj kući, i na koje su dolazile mnoge “školovane, kulturne mlade djevojke poput Fusun”. A jedan filmski kritičar, onih starac s velikim trbuhom - imao je hlače na tregere i leptir-mašnu - stavio bi Fusun na rame ruku ružnu poput škorpiona i govorio joj da je pred njom “svijetla budućnost”, da će možda postati prva turska zvijezda koja će steći svjetsku slavu i savjetovao joj da pomno isplanira svaki svoj korak.

Fusun je s ozbiljnim izrazom lica slušala sve dobre i loše, pametne i glupe prijedloge da glumi u filmu ili u foto-romanu ili da se bavi modom, pamtila je svačije ime i naveliko hvalila sve slavne i manje slavne glumce koje bi upoznala. Mislim da je tu pretjeranu hvalu naučila dok je radila u trgovini. Tako je, s jedne strane, nastojala svakome ugoditi, a s druge pak postići nešto posve suprotno: privući njihovu pažnju. Fusun je htjela da na takva mjesta odlazimo utroje. Kad sam joj jednom rekao da ne bi trebala davati svoj telefonski broj svakome tko joj predloži kakav posao i kako će se njezin otac jako naljutiti dozna li što o tome, odgovorila mi je da zna što radi, a potom je bijesno dodala da ima namjeru glumiti u bilo kojem filmu ako Feridun iz nekog razloga ne bude mogao snimiti svoj. Te su mi riječi tako teško pale da sam prešao za drugi stol. Nedugo zatim prišla mi je s Feridunom i rekla: “Pođimo na večeru utroje, kao ljetos.”

S vremenom sam u toj filmskoj i kavanskoj zajednici, kojoj sam i sâm postupno počeo pripadati, pomalo se i srameći zbog toga, stekao dvoje novih prijatelja: Suhendan Jildiz i Saliha Sarilija. Suhendan Jildiz bila je sredovječna glumica čiji je neobični i ružni nos bio žrtva jednoga od prvih eksperimenata estetske kirurgije u Turskoj, pa je zbog toga nosa dobila nadimak Vještica. Salih Sarili godinama je igrao autoritarne časnike i policajce, pa je bio poznat kao “karakterni glumac”. Jedini izvor prihoda sada mu je bila sinkronizacija u domaćim polulegalnim pornografskim filmovima, pa je o smiješnim dogodovštinama u tome poslu pričao promuklim glasom, smijući se i kašljući. Od njih dvoje saznavao sam razne tračeve.

Od njih sam doznao da ne samo Salih Sarili, nego i velika većina glumaca s kojima smo se upoznali i družili u Peluru, radi u domaćoj pornografskoj industriji. To me je iznenadilo kao kad čovjeka iznenadi spoznaja da je većina njegovih prijatelja učlanjena u neku tajnu organizaciju. Sredovječne glumice damskoga držanja i karakterni glumci poput gospodina Saliha sinkronizirali su mekše strane pornografske filmove, gdje su ispuštali uzdahe i krike u filmskim prizorima. Ti glumci, većinom oženjeni, obiteljski ljudi poznati kao ozbiljne osobe, govorili su prijateljima da taj posao rade samo dok traje ekonomska kriza i “kako se ne bi suviše udaljili od svijeta filma”, no to su skrivali od svakoga, ponajviše od svojih Obitelji. Unatoč tome, po glasu su ih prepoznavali njihovi poklonici, pogotovo u manjim gradovima, i slali im pisma u kojima su ih hvalili ili kudili. Hrabriji glumci koje je vukla želja za novcem i neki producenti, i jedni i drugi stalni gosti u Peluru, baš su tada snimili domaće uratke koji su u povijesti trebali ostati zabilježeni kao “prvi muslimanski pornografski filmovi”. Ljubavni prizori u njima bili su mješavina seksa i humora, a pratili su ih isti prenatraglašeni uzdasi i krici. Glumili su se svi mogući ljubavni položaji naučeni iz knjiga koje su tajnim kanalima dopremene iz Europe, ali nitko od tih glumaca i glumica nije se dokraja svlačio i pokazivao obnaženo tijelo, kao da su oprezne i plahe djevice.

Kad bismo otišli na Bejoglu, u neki od lokala kamo su zalazili filmaši, Fusun i Feridun su (najčešće u Peluru) išli od stola do stola kako bi se upoznali s novim ljudima i saznali novosti iz svijeta filma, a ja bih dotle slušao upozorenja “da budem oprezan”; upućivali su mi ih novi prijatelji, ponajprije otmjena gospođa Suhendan. Primjerice, trebao bih zabraniti Fusun da razgovora s onim producentom ondje, onim koji izgleda kao gospodin, ima brkove slične bademima i bespriječno izglacanu košulju i žutu kravatu. Jer, ostane li nasamo s bilo kojom ženom mlađom od trideset godina u svome uredu iznad Atlas Filma, taj smjesta zaključa vrata i nasrne na nju, a onda joj, uplakanoj, predloži glavnu ulogu u svom filmu. No kad snimanje počne, ispostavi se kako je obećana “glavna rola” zapravo trećerazredna uloga dadilje Njemice koja u kući dobrohotnog turskog bogataša svojim spletkama posve poremeti odnose među ljudima. Ili da bi Feridun morao biti oprezan s njezinim bivšim šefom, producentom Muzaferom, s kojim je stalno sjedio, šalio se i smijao svakoj njegovoj dosjetki u nadi da će ovaj pružiti tehničku podršku njegovu umjetničkom filmu. Morao bih Feriduna barem upozoriti na toga čovjeka. Jer taj se bezobraznik nedavno, prije samo dva tjedna, ovdje, u Peluru, za ovim istim stolom, okladio u bocu krijumčarenoga francuskog šampanjca, naravno ne s Fusun i njezinim mužem, nego s vlasnikom dviju osrednjih filmskih kuća, kako će u roku mjesec dana imati Fusun. (Fetišizam šampanjca kao luksuznoga zapadnjačkog i kršćanskog pića vrlo je prisutan u filmovima iz toga razdoblja.) Pričajući mi o tome, ta naša filmska zvijezda, koja je godinama igrala zlu ženu (ali ne vraga), i koju su Turci poznavali iz zabavnog tiska kao Zlobnu Suhendan, dugim je iglama plela zimski vuneni pullover za svoju trogodišnju unučicu, u tri boje, po mustri iz Burde. Ljudima koji su na njezin račun zbijali šale zbog toga što, s crvenom, zelenom i plavom vunom u krilu, sjedi u kutu bara i plete, rekla bi da “ne čeka novi posao dokona kao oni, pijanci”, a svoje bi riječi začinila sočnom psovkom zaboravivši načas na damsko držanje.

Moj mudri prijatelj Salih Sarili primijetio je da se uznemirim kad se u Peluru i sličnim lokalima već poslije osam navečer poprilično napiju intelektualci, filmaši i nezadovoljne zvijezde i kad nastane neizbježna gužva. Podsjećajući me na istinoljubive

policaјce idealiste, kakve je godinama glumio, tada bi se romantično zagledao u Fusun, koja je sjedila za nekim stolom podalje od nas i smijala se. Izbjegavajući moj pogled, govorio je kako on - da je jako bogat poslovni čovjek poput mene - nipošto ne bi svoju lijepu rođakinju dovodio na "takva" mjesta da postane glumica. Mislio je na bar Pelur, u kojem smo sjedili i pili. Te su me riječi, naravno, vrijeđale, pa sam ime svoga prijatelja glumca koji je nasinkronizirao filmove stavio na popis "muškaraca koji s lošim namjerama gledaju Fusun". Zlobna Suhendan mi je jednom prigodom rekla nešto što nikada nisam zaboravio: da je moja rođakinja, lijepa Fusun, vrlo slatka, draga i plemenita, i u godinama kad bi mogla biti dobra, vrlo dobra majka, poput njezine kćeri koja joj je rodila unučicu za koju plete pullover crvene, zelene i plave boje. Što mi radimo tu?

Budući da sam i sâm sve jače osjećao tu zebnju, početkom 1977. upozorio sam Feriduna da bi trebao donijeti odluku o tehničkoj ekipi za film. Fusun je svakoga tjedna stjecala nove prijatelje u barovima na Bejogluu i drugim mjestima na kojima su se okupljali filmaši. Govorila bi nam o tome kako joj se dive, o ponudama za posao i prijedlozima da snima foto-romane i reklame. No, ja sam gotovo svakoga dana mislio na to kako je sve bliže ostvarenju moj san o Fusuninu skorom razvodu od Feriduna, i po njezinu slatkome i prisnom osmijehu, po tome što bi me dotaknula i na uho mi pričala zabavne dogodovštine osjećao da je taj dan vrlo blizu. Namjeravao sam se oženiti njome čim se razvede od Feriduna, i samome sebi govorio sam kako je za nju bolje da se ne vezuje previše za taj svijet. Napravili bismo od nje glumicu i da nije stalno u društvu tih ljudi. Tih smo dana zaključili kako je bolje da Feridun i Fusun filmske poslove počnu voditi u nekome uredu, a ne u Peluru. Poznanstava i razgovora bilo je dovoljno, trebalo je osnovati filmsko poduzeće za filmove koje će Feridun snimati.

Na Fusunin prijedlog, poduzeću smo dali ime kanarinca Limuna smijući se i šaleći. Kao što se vidi i na posjetnici na koju smo stavili sliku svoje drage ptičice, ured Limun-filma bio je odmah uz kino Novi anđeo.

Naredio sam da se na moj privatni račun u Poljoprivrednoj banci, ispostava Bejoglu, svakoga prvog u mjesecu uplaćuje 1200 lira za Limun-film. Taj je iznos bio nešto veći od ukupne zarade dvojice najbolje plaćenih direktora u Satsatu. Polovica novca odlazila je Feridunu kao direktoru filmskog poduzeća, a od druge je polovice plaćao najamninu i podmirivao troškove filma.

57

NE MOĆI KRENUTI KUĆI

Osjetio sam olakšanje kada sam Feridunu prije početka snimanja počeo davati novac preko Limun-filma, iako sam svakim novim danom sve više vjerovao kako se s tim filmom ne treba žuriti. Od tada sam se malo manje sramio kad sam odlazio k Fusun. Točnije rečeno, kad bih navečer osjetio neodoljivu potrebu da vidim Fusun i velik stid zbog toga, rekao bih samome sebi da im dajem novac i da se, prema tome, više ne trebam sramiti. Želja da vidim Fusun toliko me je bila zasljepila da nisam sebi postavljao čak ni pitanje po kojoj logici novac koji im dajem umanjuje osjećaj stida. Sjećam se da sam jednoga predvečerja u proljeće 1977. godine sjedio u fotelji (očevo mjesto) kao obamro i gledao televiziju s majkom, osjećajući da sam opet razapet između te iste želje i stida.

Majka je izgovorila rečenicu koju je uvijek ponavljala kad bih u predvečerje sjedio u kući:

"Ostani jednu večer kod kuće da zajedno večeramo."

"Ne mogu majko, idem."

"Čini se da ima puno zabavnih mjesta u ovom gradu. Izlaziš svake večeri."

"Mama, prijatelji su me molili da svakako dođem."

"Da sam ti barem prijateljica, a ne majka. Ostala sam sasvim sama. Slušaj! Neka Bekri odmah siđe i kupi kotlete kod Kazima. Neka napravi roštilj. Večeraј sa mnom, pojedi kotlet, pa onda idi k prijateljima."

"Smjesta idem u mesnicu", oglosi se Bekri iz kuhinje.

"Ne mogu mama, kod Karahanovih je važan prijem", slag'ah joj. "Kako ja ne znam za taj prijem?" upita majka s opravdanom sumnjom.

Jesu li ona, Osman ili tko drugi znali koliko često odlazim k Fusun? Na to uopće nisam htio misliti. Ponekad sam se, za večeri kad sam odlazio k Fusun, najprije neko vrijeme zadržavao u kući i večerao s majkom samo da ne izazovem sumnju. Poslije bih večerao i kod Fusun. Teta Nesibe odmah bi shvatila da sam sit i rekla: "Kemale, večeras nisi gladan, ili ti se gulaš nije svidio." Večeraјуći s majkom, ponekad sam mislio kako ću se moći suzdržati i ostati kod kuće ako prebrodim vrijeme u kojemu osjećam najjaču želju za Fusun, ali sat poslije večere i popijene dvije rakije želja bi postajala toliko neizdrživa da bi to čak i majka primijetila.

"Opet si počeo mlatarati nogama", rekla bi. "Hajde, izađi malo i prošetaj se. Nemoj ići daleko, čovjek više nije siguran na ulici."

Ne želim se u svojoj pripovijesti zadržavati na sukobu uvjerenih nacionalista i komunista koji su se obračunavali na istanbulskim ulicama, što je bila posljedica Hladnoga rata. Tih godina na ulicama su se neprestano događali zločini, kasno noću pucalo se na kavane, na fakultetima je svakog drugog dana bio nekakav bojkot, podmetane su bombe, pljačkane banke. Svi zidovi

u gradu bili su išarani parolama. Kao ni većina stanovnika Istanbula, ni ja se nisam zanimao za politiku. Mislio sam da nijedna strana neće imati koristi od tih međusobnih ubijanja po ulicama. Osjećao sam da se politikom bave sučeljene skupine i neki posebni i bešćutni ljudi, ni najmanje nalik nama. Dok sam Četina, koji me je čekao vani, upozoravao da pažljivo vozi, govorio sam mu o politici kao o prirodnoj katastrofi poput potresa ili poplave, i o tome kako nama, običnim građanima, ne preostaje činiti drugo nego se držati podalje od nje.

Kad nisam imao strpljenja ostati kod kuće - a takvih je večeri bilo najviše - nisam odlazio samo Keskinovima. Ponekad sam išao na zabave nadajući se da ću upoznati kakvu lijepu djevojku i uz nju zaboraviti Fusun; ponekad sam s prijateljima pio i razgovarao

o svemu i svačemu. Tad sam se osjećao sretnim. Kad bih na nekoj zabavi, na koju bi me odveo Zaim, ili u kući mojih daljih rođaka koji su tek ušli u visoko društvo, susreo Nurdžihan i Mehmeta, ili kad bi me u'kasne sate Tajfun odveo u kakav klub gdje bismo sa starim prijateljima otvorili bocu viskija i pili uz turski pop (uglavnom prepjevi francuskih i talijanskih pjesama), samoga sam sebe zalud uvjeravao kako se polako vraćam nekadašnjem normalnom životu.

Ozbiljnost i dubinu svoga problema najbolje sam sagledavao ne u neodlučnosti i stidu koji bi me obuzeli prije odlaska Obitelji Keskin, nego u neodlučnosti i odsustnosti snage da ustanem, pozdravim se s njima i krenem kući nakon što sam dugo, dugo sjedio s njima za stolom, večerao i odgledao televizijski program.

Osim srama koji sam za osam godina morao osjećati zbog stanja u koje sam zapao, i koji sam doista neopisivo snažno i često osjećao, sramio sam se i zbog toga što nekih noći nisam uspijevao smoći snage da ustanem i odem iz te kuće na Čukurdžumi.

Televizijski je program svake noći završavao između pola dvanaest i dvanaest, prikazivanjem zastave, Atatürkova mauzoleja i postrojenih vojnika. Poslije bismo još neko vrijeme zurili u snijeg na ekranu - kao da će nekim slučajem početi emitiranje novoga programa - a onda bi gospodin Tarik rekao: "Fusun, kćeri, isključi ga već jednom!" Ili bi Fusun sama isključila televizor jednim dodiranjem ruke. Tada bi započela moja muka o kojoj ovdje želim progovoriti. U tim trenucima imao sam osjećaj da će im biti neugodno ako odmah ustanem i krenem. Nisam uopće razmišljao o tome varam li se, nego bih u sebi rekao: "Ostat ću još malo pa ću onda poći." Jer, više puta čuo sam kako ljudi ogovaraju susjede koji im dolaze gledati televiziju, sjede do kraja programa i odlaze čim program završi i televizor se isključi, a da na odlasku domaćinima ni ne poželeva laku noć. A ja nisam želio biti takav.

Dakako, Keskinovi su znali da ne dolazim k njima gledati televiziju, nego da želim biti blizu Fusun. Ali, ponekad sam ih znao nazvati i teti Nesibe reći: "Mogao bih večeras doći da gledamo *Sa stranica povijesti*, želeći time svojem posjetu dati određenu ozbiljnost. To je pak značilo da sam odmah po završetku programa trebao ustati i krenuti kući. No ja sam još neko vrijeme ostajao sjediti nakon što bi isključili televizor, potom sam sve više i više mislio na to da bih trebao poći, ali nikako nisam ustajao. Sjedio sam ne mičući se, kao da sam se zalijepio za stolac ili za svoj kut na trosjedu u obliku slova L. Počinjao sam se preznajavati od srama, trenuci su prolazili jedan za drugim, a otkucaji zidnoga sata postajali uznemirujuće bučni. U sebi sam stotinu puta ponavljao riječi "sada idem", ali se nisam pomicao nego sam i dalje ostajao sjediti na istome mjestu.

Ni danas, nakon toliko godina, ne mogu objasniti pravi razlog te svoje oduzetosti, kao što ne mogu objasniti ni ljubav koju sam doživio. Na pamet mi padaju neki drugi razlozi koji su me u tim trenucima zadržavali u njihovoj kući. Mogu ih izložiti ovim redom:

1. Kad god bih rekao da je kasno i da moram poći, gospodin Tarik ili teta Nesibe rekli bi: "Sjednite još malo, gospodine Kemale, baš nam je lijepo!" i tako me zadržavali.
2. Ako razlog mome zadržavanju nisu bile te riječi, onda je to bio Fusunin dražesni osmijeh ili tajnoviti pogled od kojega bi mi se zavrtjelo u glavi.
3. U tome času netko bi započeo neku novu priču ili temu. Ostajao bih sjediti još dvadesetak minuta, uznemiren, jer mi je bilo neugodno ustati prije nego što priča završi.
4. Ako bi mi se pogled susreo s Fusuninim, zaboravio bih na vrijeme. Kad bih poslije kriomice pogledao na sat, shvatio bih da je prošlo četrdeset, a ne dvadeset minuta. Tada bi me obuzeo nemir. Opet bih domaćinima rekao da moram poći, i opet bih ostao sjediti. A kako ne bih krenuo, ljutio bih se na svoju slabost, na tu svoju oduzetost, i toliko se užasno sramio da mi je život postajao neizdrživim.
5. U takvim situacijama tražio bih neki nov izgovor za to što još uvijek sjedim i tako si davao još malo vremena.
6. Gospodin Tarik bi sebi natio još jednu čašicu rakije, možda sam mu se i ja trebao pridružiti.
7. Ako pričekam ponoć i kažem da je ponoć i da bih morao poći, olakšat ću sebi odlazak.
8. Možda je oćin u kavani usred kakva razgovora, malo ću pričekati.
9. Dolje, pred vratima, sjede mladići iz susjedstva, puše i razgovaraju. Ako sada izađem, sigurno će me ogovarati. (Godinama mi je smetao muk koji bi zavladao među njima kad bih dolazio Keskinovima ili odlazio od njih. No uvjerali su se da smo Feridun i ja u dobrim odnosima, pa mi nisu imali što prigovoriti u obranu "časti četvrti".)

Smetala mi je i Feridunova prisutnost i njegova odsutnost. Već sam i iz Fusuninih pogleda shvaćao ozbiljnost svoje situacije. Problem je bio u tome što je nada koju su mi ulijevali njezini pogledi ujedno značila produžavanje moje patnje. Kad bih se usto sjetio koliko Feridun ima povjerenja u svoju ženu, zaključio bih da njih dvoje žive u sretnome braku, pa bih još više patio.

Feridunova nezainteresiranost najbolje se dala objasniti tabuima i tradicijom. U zemlji, a pogotovo u siromašnim i

zaostalim sredinama, gdje se već i gledanje, a kamoli snubljenje udane žene u nazočnosti njezinih roditelja smatrali opravdanim razlogom za ubojstvo, čak je i meni bilo logično da Feridun misli kako mi neće pasti na pamet očijskati s Fusun dok u krugu sretne Obitelji gledam televiziju. Moja ljubav i ponašanje za obiteljskom trpezom bili su toliko sputani zabranama i diskrecijom da smo svi bili obvezni "pokazati" kako znamo da o ljubavi ne može biti ni govora, čak i ako postane jasno da sam slijepo zaljubljen u Fusun. ' Bili smo sigurni da se o ta pravila nikada nećemo ogriješiti. Kad sam o tome dobro promislio, sinulo mi je i to da mogu tako često posjećivati Fusun upravo zahvaljujući tim pravilima i običajima, a ne unatoč njima.

Reći ću još nešto s namjerom da zadržim vašu pozornost na ovome važnom dijelu svoje pripovijesti. U suvremenome zapadnom svijetu odnosi su između muškarca i žene slobodniji; ondje nema "krađe djevojaka" i zabrane susreta muškaraca i žena koji nisu u rodu. Da u takvim okolnostima četiri-pet puta na tjedan odlazim Keskinovima, dakako da bi na kraju svatko mislio kako to činim radi Fusun, pa bi mi ljubomorni muž morao zabraniti da dolazim. Prema tome, u takvoj zemlji ne bih mogao provoditi vrijeme s njima, a moja ljubav prema Fusun ne bi se mogla razviti do takvih razmjera.

Kad je Feridun bio kod kuće, nije mi bilo teško ustati i otići kad za to dođe vrijeme. No ako je bio vani s prijateljima filmašima, ostajao sam sjediti do kasno u noć, i nakon što se televizor isključio. Nisam razmišljao o tome govore li mi iz puke uljudnosti "Popijte još jedan čaj!" ili: "Ostanite još malo, gospodine Kemale!" pa bih ponekad sam sebi rekao da ću otići kad Feridun dođe. Ali, za svih tih osam godina nisam uspio dokučiti je li bih otići prije ili poslije njegova dolaska.

Prvih mjeseci i godina činilo mi se da će biti puno bolje (akt) odem prije nego što se Feridun vrati. Zbog toga sam se osjećao loše, vrlo loše kad bi me zatekao u kući i kad bi nam se pogledi sreli. Za takvih sam noći kod kuće, na Nišantašu, morao popiti barem još tri rakije da bih uopće mogao zaspati. Osim toga, ustati čim Feridun dođe značilo bi da mi se on ne sviđa i da k njima dolazim radi Fusun. Stoga sam morao posjediti još barem pola sata, a to mi je poprilično vezivalo ruke i pojačavalo osjećaj srama. S druge strane, kad bih otišao prije njegova povratka, to bi se moglo protumačiti kao priznanje krivnje i srama, pa i kao očito izbjegavanje. Na to nisam mogao pristati. Nisam se mogao ponašati kao nečasni ženskar iz europskih romana koji otvoreno flertuje s groficom, a potom se iskrade iz zamka kratko prije grofova povratka! Usto, kad bih i otišao prije nego što Feridun dođe, morao bih to učiniti znatno prije njegova povratka. To bi pak značilo se od Keskinovih moram rano oprostiti. A to nisam mogao! Ni u ranim, ni u kasnim satima nisam mogao ustati i otići. Sjedio bih na svome mjestu ne mičući se, kao lađa nasukana na kopno, kao utjelovljenje nesposobnosti i stida. Pokušavao sam uhvatiti Fusunin pogled kako bih se oraspoložio. Kad bih u jednom trenutku lucidnosti shvatio da ne mogu ustati i otići, i da to još neko vrijeme neću moći učiniti, zasigurno ne tako skoro kako sam mislio, našao bih neki nov izgovor za to što i dalje ostajem sjediti. Pomislio bih:

io. "Pričekat ću Feriduna da porazgovaramo o tom i tom problemu u vezi sa scenarijem."

Nekoliko puta pokušao sam to učiniti kad bi se Feridun vratio kući. "Feridune, postoji brži način da saznamo mišljenje Povjerenstva za cenzuru. Znaš li to?" upitao sam ga jedanput. Možda rečenica i nije glasila baš tako, no svakako sam rekao nešto slično. Za stolom je istoga časa zavládala mrtva tišina.

"U kavani Kod Panajota bio je sastanak ljudi s Erler-filma", reče Feridun.

Potom je poljubio Fusun kao muževi u američkim filmovima kad se vrate s posla - napola iskreno, napola s naučenom kretanjom. Katkad bih po Fusuninu zagrljaju zaključio da su se stvarno poljubili, pa bih se oneraspoložio.

Feridun je samo ponekad ostajao s nama na večeri; većinom je izlazio iz kuće, sjedio po kavanama s ljudima iz filmskoga svijeta, sa snimateljima i filmašima sa seta, odlazio na kućne zabave i živio burnim društvenim životom s tim nezadovoljnim ljudima koji su se iz kojekakvih razloga svađali, jedni druge ogovarali, bili bučni ili pak potišteni. Feridun je odveć ozbiljno shvaćao maštanja i svađe tih ljudi koji su stalno jeli, pili i zabavljali se. Usrećila bi ga mala radost nekoga njegovog prijatelja filmaša, no jednako bi ga tako i rastužilo zdvajanje drugoga. Kad god bih vidio te ljude, shvatio bih da sam uzalud žalio misleći kako zbog moga dolaska Fusun ne može otići s mužem na zabavu. Ionako bi u noćima kad im nisam dolazio, a to je bilo jednom ili dva puta na tjedan, odjenula jednu od svojih svilenih košulja, prikrivala na nju neki od broševa u obliku leptira koje sam joj donosio, odlazila s mužem na Bejoglu i satima sjedila u restoranima kao što su Pelur, Perde ili njima slični. Poslije sam od Feriduna saznavao detalje o tome kako su se proveli prethodne noći.

I Feridun i ja znali smo da teta Nesibe priželjkuje Fusunin što skoriji angažman na nekom filmu, dobrom ili lošem. Isto tako, bilo nam je jasno da o toj temi ne treba govoriti u nazočnosti gospodina Tarika. Bio je na "našoj" strani, no mi ga nismo htjeli uvlačiti u te poslove. S duge strane, htio sam da i on zna kako Feridunu pružam materijalnu potporu. Tek godinu dana nakon osnutka Limun-filma saznao sam od Feriduna da je njegov punac znao kako mu pomažem.

Te sam godine izvan kuće Obitelji Keskin razvio s Feridunom poslovno, štoviše i osobno prijateljstvo. Bio je pravi prijatelj, iskren i dobronamjšan čovjek. Povremeno smo se nalazili u uredu Limun-filma i razgovarali o scenariju, o problemima koje je stvaralo Povjerenstvo za cenzuru i o glumcima koji bi s Fusun mogli biti u glavnoj ulozi.

Dvojica vrlo poznatih i naočitih glumaca već su bili najavili da su spremni igrati u Feridunovom umjetničkom filmu, ali on i ja bili smo sumnjičavi prema njima. Nismo vjerovali da ta dvojica razmetljivih ženskarica koji u povijesnim filmovima ubijaju

bizantske svećenike i jednim zamahom ruše desetke razbojnika imaju časne namjere. Znali smo da će se odmah početi udvarati Fusun. Profesionalizam tih brkatih glumaca ogledao se i u tome što su davali dvosmislene izjave iz kojih se moglo pomisliti kako su spavali sa svojim filmskim partnericama, pa čak s djevojkama mlađima od osamnaest. Novinski naslovi kao što su *Poljupci u filmu su pravi* ili *Zabranjena ljubav na setu* bili su važan dio filmskoga biznisa jer su pridonosili slavi glumaca i privlačili velik broj gledatelja u kino. Feridun i ja kanili smo držati Fusun podalje od tih ružnih stvari. Kad smo donijeli zajedničku odluku da ćemo je zaštititi od takvih tipova, računali smo s time da će Feridun zbog toga izgubiti dio prihoda, te sam iz Satsatovih sredstava uplatio još novca na račun Limun-filma.

U to vrijeme počelo me brinuti Fusunino ponašanje. Jedne večeri kad sam otišao k njima na Čukurdžumu, teta Nesibe mi je, gotovo ispričavajući se, rekla kako je Fusun otišla s Feridunom na Bejoglu. Nisam pokazao da sam razočaran, zadržao sam to za sebe i mirno sam gledao televiziju s gospodinom Tarikom i tetom Nesibe. Dva tjedna poslije, još jednom se dogodilo da je Fusun navečer izašla s mužem. Na to sam pozvao Feriduna na ručak i rekao mu kako za naš umjetnički film nije dobro da se Fusun tako često nalazi u društvu pijanih filmaša. Feridun je trebao reći Fusun da navečer mora ostajati kod kuće, a kao razlog je trebao navesti to što dolazim k njima. Dugo sam obrazlagao Feridunu kako je to bolje i za obitelj i za film koji ćemo snimati.

Vrlo me je zabrinulo to što moje upozorenje nije shvaćeno ozbiljno. Kad ih jedne večeri ponovo nisam zatekao kod kuće, shvatio sam da Feridun i Fusun i dalje odlaze u Pelur i na slična mjesta, iako nešto rjeđe nego prije. I tu sam večer proveo s gospodinom Tarikom i tetom Nesibe gledajući televiziju. Sjedio sam do dva iza ponoći, kao da sam zaboravio koliko je sati - Feridun i Fusun tek su se tada vratili kući - i pričao gospodinu Tariku i teti Nesibe o Americi, gdje sam studirao nekoliko godina: Amerikanci su jako marljivi ljudi, dobronamjerni i naivni; navečer rano odlaze na počinak; na nagovor roditelja, čak i djeca iz najbogatijih Obitelji jutrom sjedaju na bicikl i od vrata do vrata raznose novine i mlijeko. Slušali su me sa zanimanjem i smiješkom kao da pričam šale. Onda je gospodin Tarik upitao nešto što ga je jako zanimalo: zvuk telefona u američkim filmovima posve je drukčiji od našega. Zvone li u Americi svi telefoni na isti način, ili samo u filmovima imaju takav zvuk? U jednome sam se trenutku zbunio i shvatio da sam zaboravio kako u Americi zvone telefoni. Ta je spoznaja kod mene u tim kasnim noćnim satima stvorila dojam da mladost i sloboda koje sam živio u Americi pripadaju prošlosti. Gospodin Tarik oponašao je zvuk telefona iz američkih filmova. A ako je film kriminalistički, onda telefon zvoni nešto jače. Dočarao nam je njegovu zvonjavu. Bila su dva sata poslije ponoći, a mi smo pili čaj, pušili i smijali se.

Ni danas ne mogu sa sigurnošću reći jesam li kod njih ostao tako dugo da Fusun više ne bi izlazila kad dođem k njima, ili zato što bih bio nesretan ako je ne bih vidio. Ali, kad sam još jednom s Feridunom ozbiljno porazgovarao o tome i objasnio mu kako zajedno moramo zaštititi Fusun od društva pijanih filmaša, njih dvoje više nisu zajedno izlazili tijekom večeri koje sam provodio u njihovoj kući.

Tih dana Feridun i ja počeli smo razgovarati o ideji da snimimo komercijalni film koji će biti materijalna potpora umjetničkome filmu, i u kojem će igrati Fusun. Možda je i taj plan s filmom u kojem ona neće glumiti mogao uvjeriti Fusun da navečer treba ostajati kod kuće. No ona je smislila osvetu: ponekad je odlazila na počinak prije nego što bih otišao. Ja sam iz toga njezinog postupka zaključivao da se ljuti na mene. Međutim, nikada nije gubila nadu da će postati filmska zvijezda. Kad bih sljedeći put došao, obraćala mi se ljubaznije nego inače, pitala me za majku ili bi mi na tanjur stavila još jednu porciju riže. Tek tada nisam mogao ustati i otići.

Moje prijateljstvo s Feridunom postajalo je sve veće, ali mi nije nimalo pomoglo da se oslobodim neodlučnosti i navečer odem kući prije nego što se on vrati. Kad bi kročio u kuću, ja bih se među njima smjestio osjetio kao kakav višak. Baš kao kad u snu vidim neki svijet kojemu ne pripadam, a uporno mu želim pripadati. Ne mogu zaboraviti izraz Feridunova lica kad se jedne noći vratio vrlo kasno (od stida nisam mogao pogledati na sat) i vidio da ja još uvijek sjedim. Bilo je to jedne noći u ožujku 1977. godine; na televiziji su u zadnjim vijestima prikazivali eksplozije bombi na političkim skupovima i u kavanama te atentate na opozicijske političare. Feridun je imao tužan pogled dobronamjerna čovjeka istinski zabrinuta za mene. Istodobno, izraz njegova lica bio je blag, optimističan, nevin, ispunjen dobrotom; bio je to izraz osobe koja sve prihvaća kao moguće i zbog kojega mi se Feridun činio poput nerješive zagonetke.

Poslije državnoga udara 12. rujna 1980. zabranili su izlazak na ulice nakon deset sati navečer, što je postavilo granicu na moj tada već dugotrajni problem oko određivanja trenutka u kojem ću otići. No moj se problem nije riješio policijskim satom. Naprotiv, kao da je postao još veći zato što sam ga proživljavao u kraćem vremenu. Dok je policijski sat bio na snazi, moja kriza oko odlaska nastupala je poslije pola deset. Svakoga sam trenutka samome sebi i žustro i bijesno govorio "Sad ću ustati", a i dalje sam nepomično sjedio. Vrijeme je istjecalo, nije mi ostavljalo ni trenutka predaha i oko dvadeset do deset počinjala me je hvatati panika.

Kad bih najzad istrčao na ulicu i uskočio u Chevrolet, počinjao bih se panično brinuti hoćemo li Četin i ja stići kući prije početka policijskoga sata; svaki put kasnili smo koju minutu. Vojnici nisu zaustavljali automobile koji su malo iza deset (poslije je granica pomaknuta na jedanaest) jurili ulicom. Na povratku smo na Taksimu, Harbije i Dolmabahče vidjeli prometne nesreće; izazivali su ih vozači koji su jurili kao ludi da prije policijskoga sata stignu na odredište. Gledali smo ih kako izlaze iz automobila i odmah započinju tučnjavu. Sjećam se da smo jednom iza palače Dolmabahče vidjeli pijana čovjeka s psom kako izlazi iz plymoutha obavijenoga plavim dimom. Iz jednog taksija, u kojemu je poslije izravnog sudara eksplodirao hladnjak, dizao se dim kao iz

hamama na Džagaloglu. Na povratku smo osjećali strah od užasne tame u uskim ulicama i pustoši u onim napola osvijetljenima. Sjećam se da sam jedne noći, kad sam napokon stigao kući i pio posljednju čašicu prije spavanja, molio Boga da se vratim normalnom životu. Ali ni sada, mnogo godina kasnije, nisam siguran jesam li se doista želio osloboditi te ljubavi, te svoje vezanosti za Fusun.

Svaka lijepa, ljubazna i draga, makar i posve obična riječ koju bi mi uputila Fusun ili bilo tko od ukućana prije nego što bih napustio kuću, načas bi u meni probudila nadu i osjećaj da će Fusun opet biti moja i da svi ti moji posjed nisu uzalud. U tim prigodama mogao sam otići kući ne mučeći se previše pitanjem kada bih morao krenuti.

Osjećao bih neopisivu sreću kad bi mi Fusun za stolom, posve neočekivano, uputila koju lijepu riječ, na primjer: “Ošišao si se. Dosta ti je skratio kosu, ali lijepo ti stoji.” (i6. svibnja 1977.) Ili kad bi njezina majka, misleći na mene, nježno rekla: “Obraduje se ćuf- tama kao dijete.” (17. veljače 1980.) Ili kad je godinu dana poslije, kad sam jedne snježne večeri ušao u kuću, rekla: “Nismo još sjeli za stol. Čekali smo te. Rekli smo, Kemal će večeras sigurno doći.” Čak i da sam došao loše raspoložen, čak i da mi se raspoloženje kvarilo dok sam gledao televiziju, u takvim sam noćima odlučno ustajao kad bi došlo vrijeme za polazak, u jednom koraku stizao do male vješalice kraj vrata, uzimao kaput i bez odugovlačenja izlazio van. Odlazak iz kuće bio mi je mnogo lakši kad bih prvo došao do vrata, odjenuo kaput i potom kazao “Ne ljutite se, morao bih krenuti.” Kad god bih njihovu kuću napustio ranije, dobro bih se osjećao u automobilu kojim je upravljao Četin-efendija, te nisam mislio na Fusun, nego na sutrašnje poslove.

Kad bih dan-dva poslije ponovo otišao k njima na večeru i, ušavši u kuću, ugledao Fusun, smjesta bih shvatio koje me to dvije stvari vuku u njihovu kuću.

i. Dok sam bio daleko od Fusun, svijet me uznemirivao kao da je slagalica sastavljena od posve ispremetanih dijelova. Kad bih ugledao Fusun, osjetio bih kako istoga trenutka sve dolazi na svoje mjesto, pa bih se opustio misleći o svijetu kao o smislenu i lijepu mjestu.

2. Kad bih navečer došao k njima i moj se pogled sreo s njezinim, u meni bi počinjao rasti osjećaj pobjede zato što sam i te noći smogao snage doći unatoč svim znamenjima koja ubijaju ponos i nadu, unatoč svemu. Odsjaj te sreće obično sam viđao i u Fusuninim očima. Ili sam tako mislio. No, naslućujući da sam upornošću i odlučnošću ostavio dojam na nju, vjerovao sam da je moj život lijep.

TOMBOLA

Novogodišnju noć s 1976. na 1977. godinu proveo sam u kući Obitelji Keskin igrajući tombolu. Može biti da sam se toga sjetio zato što sam maločas govorio “o svome lijepom životu”. Ali, to što sam Novu godinu dočekao zabavljajući se u njihovoj kući, važno je kao pokazatelj tada već neporecive promjene u mom životu. Sa Sibel sam se bio razišao, morao sam se udaljiti i od staroga društva, mnoge sam navike promijenio već samim tim što sam četiri-pet puta na tjedan odlazio Keskinovima, no sve do te nove godine pokušavao sam uvjeriti i sebe i ljude iz svojeg okruženja kako još uvijek vodim stari način života i kako mu se uvijek mogu vratiti.

Od Zaima sam saznavao vijesti o prijateljima s kojima sam se prestao viđati iz više razloga: da prekinem svaku vezu sa Sibel, da nikoga ne povrijedim ružnim sjećanjima i da ne moram objašnjavati zašto sam se povukao iz toga društva. Sa Zaimom sam se viđao u Foajeu, Garaži ili kojem od novootvorenih restorana za klijentelu iz visokoga društva. Poput ozbiljnih kolega koji zanese-no razgovaraju o poslu, dugo bismo jedan drugome pripovijedali o svome životu i o tome što radimo.

Zaim više nije bio zadovoljan svojom vezom s Ajše, djevojkom Fusuninih godina. Govorio je da je premlada, da ne razumije njegove brige i probleme i da se ne može uklopiti u naše društvo, a na moja pitanja kategorično je odgovarao da nema novu djevojku ili neku koja mu se sviđa. Iz njegovih sam riječi zaključio da u vezi nisu išli dalje od poljupca, da je djevojka oprezna i suzdržana i da će se paziti sve dok ne bude posve sigurna u Zaima.

“Zašto se smiješ?” upitao je Zaim dok mi je to pričao.

“Ne smijem se.”

“Da, smiješ se”, rekao je. “Uostalom, baš me briga. Da ti kažem još nešto čemu ćeš se smijati. Nurdžihan i Mehmet se viđaju takoreći svih sedam dana u tjednu i obilaze restorane i klubove. Mehmet izvodi Nurdžihan u noćne klubove, gdje slušaju stare pjesme i klasičnu tursku glazbu. Nalaze pjevače od sedamdeset- -osamdeset godina koji su nekoć davno pjevali na radiju, i družu se s njima.”

“Stvarno? Nisam znao da Nurdžihan uživa u tome.”

“S Mehmetom je zavoljela tu muziku. Ni Mehmet, doduše, ne zna baš mnogo starih pjesama. Sada ih uči kako bi ostavio dojam na Nurdžihan. Zajedno odlaze u antikvarnice i kupuju stare knjige, a na buvljaku stare ploče. Navečer odlaze i u Maksim i kasino na Bebeku i slušaju Muzejen Senar. Ali, nikada zajedno ne slušaju ploče.”

“Kako to misliš?”

“Svake večeri odlaze u noćni klub”, reče Zaim obazrivo, “ali nikada nigdje ne ostaju nasamo.”

“Kako znaš?”

“Gdje da se nađu?” rekao je Zaim. “Mehmet još uvijek živi s roditeljima.”

“Ali ima stan negdje na Mački, u njega odvodi djevojke.”

“Išao sam s njim onamo na čašu viskija”, reče Zaim. “To je garsonijera. Ako je Nurdžihan pametna, onamo nipošto neće otići. Ode li, shvatit će da se Mehmet baš zbog toga neće njome oženiti. Čak sam se i ja osjećao neugodno. Susjedi kroz špijunku na vratima gledaju je li opet doveo koju curu.”

“A što bi drugo? U ovome gradu neženji nije lako naći stan za iznajmljivanje.”

“Neka ode u Hilton”, reče Zaim. “Ili neka kupi stan u nekoj dobroj četvrti.”

“Ali Mehmet voli obiteljski život s roditeljima.”

“I ti voliš”, reče Zaim. “Kazat ću ti nešto kao prijatelj, nemoj se ljutiti.”

“Neću.”

“Dovodio si Fusun u stan u Apartmanu Milosrđe. Da si onamo dovodio Sibel umjesto što si se s njom nalazio u uredu kao da radiš nešto tajno i zabranjeno, vjeruj mi da biste i danas bili zajedno.” “Je li ti to Sibel rekla?”

“Nije. Ne brini se”, reče Zaim, “Sibel ni s kim o tome ne govori.” Zašutjeli smo. Raspoloženje mi je splasnulo kad je ugodno ogovaranje došlo do moga slučaja i kad smo o mome životu počeli govoriti kao o nesreći koja me zadesila. Primijetivši to, Zaim počeo pričati kako su se jedne noći u sitnim satima on, Mehmet, Nurdžihan, Tajfun i Miš Faruk sastali kod zalogajnice sa specijalitetima od fileka na Bejogluu. Potom su svi zajedno, dvama automobilima, otišli na Bospor. Jednom su pak on i Ajše pili čaj i slušali muziku na Emirganu, i ondje slučajno naletjeli na Kopilana Hilmija i ostale, te su zajedno, četirima automobilima, najprije otišli u *Parisien*, koji je tek bio otvoren na Bebeku, a odatle u noćni klub Vrt tulipana, gdje je svirao sastav Srebrno lišće.

Zaim mi je o tim izlascima pričao s pretjeranom hvalom kako bi me podsjetio na život koji sam nekoć vodio i potaknuo u meni želju da se vratim noćnim izlascima. Dok je govorio, uopće nisam razmišljao o mogućnosti da se vratim među njih, ali kasnije, navečer, sjedeći kod Obitelji Keskin, uhvatio sam sebe kako mislim na te izlaske. No nemojte iz toga zaključiti da sam bio nesretan zato što nisam sa svojim starim prijateljima i što više ne odlazim na zabave. Samo me je ponekad, dok sam sjedio za stolom kod Keskinovih, obuzimao osjećaj da se na svijetu ništa ne događa, a ako se i događa, da smo posve daleko od tih zbivanja.

Bit će da me taj osjećaj svladao i u noći kad je nastupila 1977. godina jer se sjećam kako sam se usred proslave umirio i zamišljao što rade Zaim, Sibel, Mehmet, Tajfun, Miš Faruk i drugi prijatelji. (Zaim je za svoj ljetnikovac nabavio grijalice, poslao je kućepazitelja da zapali vatru u kaminu i organizirao zabavu “za sve”).

“Kemale”, rekla je Fusun, “izvukli smo dvadeset sedam. Ti imaš taj broj.” Kad je vidjela da ne mislim na igru, stavila je na svoju kartu zrno graha i rukom pokrila broj 27, nasmiješila se, rekla da se uključim u igru i načas me pogledala ravno u oči, pažljivo, zabrinuto, čak nježno.

Ja sam u kuću Obitelji Keskin, naravno, odlazio samo s jednom željom - da dobijem Fusuninu pažnju. Bio sam neizrecivo sretan. Ali tu sreću nisam lako postizao. Htio sam sakriti od majke i brata da ću novogodišnju noć provesti kod Keskinovih - od majke, da me ne sažalijeva. Stoga sam najprije večerao kod kuće. Potom su Osmanova djeca, moji nećaci, predložila baki da zaigramo tombolu. Odigrao sam s njima jednu partiju. Sjećam se da mi se tijekom te igre, u kojoj je sudjelovala cijela obitelj, pogled susreo s Berininim i da je ona u tome času podigla obrve kao da kaže “Pa što je sad to?” misleći na prizor sretne Obitelji na okupu. Došapnuo sam joj:

“Ništa. Zabavljamo se, kao što vidiš.”

Nešto kasnije rekao sam da moram ići na zabavu kod Zaima. Prije nego što sam žurno izašao iz kuće, pogled mi se ponovo susreo s Berininim pogledom, iz kojega se razabiralo da me ona čita, no ničim nisam pokazao da sam toga svjestan.

Dok je automobil kojim je upravljao Četin jurio prema kući Obitelji Keskin, bio sam uznemiren, ali i sretan. Sigurno su mislili da ću doći na večeru. Prvi put spomenuo sam teti Nesibe da novogodišnju noć želim provesti s njima, a jednom sam joj, kad smo na vratima ostali sami, rekao da ću svakako doći. To je značilo: Molim vas, neka Fusun te noći ne ide nikamo s mužem i prijateljima! Jer, teta Nesibe je držala da je sramota, pa i nezrelo od Fusun da ne bude kod kuće kad dolazim k njima zato što krajnje dobrohotno podržavam njihov filmski projekt i osjećam se dijelom njihove Obitelji. Teta Nesibe rekla je kako smatra nezrelim i to što Feridun izlazi navečer dok sam ja kod njih. Kako nitko nikome nije prigovarao zbog toga, tu smo njegovu nezrelost šutke prihvatili. Uostalom, teta Nesibe ponekad je Feriduna nazivala “djetetom” kad bi o njemu govorila u njegovoj odsutnosti.

Prije nego što sam izašao iz kuće, uzeo sam nekoliko paketića koje je majka pripremila za pobjednika na tomboli. Kad sam se, stigavši do zgrade Obitelji Keskin, ustrčao uza stube i ušao - a prije toga imao sam sreću da mi se pogled susretne s Fusuninim - izvadio sam majčine paketiće iz plastične vrećice i poredao ih po rubu stola u blagovaonici radosno rekavši: “Ovo su nagrade za pobjednike na tomboli.” I teta Nesibe je za tombolu pripremila raznovrsne sitne nagrade, kao što je i moja majka činila za Novu godinu još od vremena kad smo bili djeca. Spojili smo njezine s nagradama moje majke. Te smo noći bili toliko sretni igrajući tombolu da smo je igrali i sljedećih osam godina svake novogodišnje noći, spajajući nagrade tete Nesibe s onima koje bih ja donio.

Ovdje izlažem tombolu koju smo koristili svih osam novogodišnjih noći koje smo proveli u Fusuninoj kući. I moja se majka jednim istim kompletom tombole služila punih četrdeset godina, od kraja pedesetih do kraja devedesetih, zabavljajući u novogodišnjim noćima najprije mene, moga brata i naše rođake, a poslije svoje unuke. Teta Nesibe postupala je kao i moja majka: pred kraj novogodišnje zabave, kad se igra završi, nagrade podijele, a djeca i susjedi počnu drijemati i zijevati, pažljivo bi skupljala dijelove kompleta, brojala drvene pločice označene brojevima (90 komada), koje se izvlače iz plišanе vrećice, slagala kartonske podloge na kup i vezivala ih vrpcom, sakupljala u jednu vrećicu zrna graha kojima smo se koristili da na kartama označimo brojeve koji su izvučeni iz vrećice, i sve to spremala nekamo do sljedeće Nove godine.

Kad danas, poslije toliko godina, počnem nekome posve otvoreno pripovijedati o ljubavi koju sam doživio i isticati sve što se na nju odnosilo, zapažam kako već samo igranje tombole u novogodišnjoj noći jasno govori o duhu tih čarobnih i neobičnih godina. Tombolu, napolitansku igru kojom se zabavljaju talijanske Obitelji okupljene u božićnoj noći, u Istanbulu su - kao i mnoge druge novogodišnje zabave i običaje - preuzeli od levantinskih i talijanskih Obitelji poslije Atatürkove reforme kalendara te je ubrzo postala nezaobilaznom novogodišnjom zabavom. Osamdesetih godina novine su uoči Nove godine čitateljima poklanjale komplete tombole od jeftinoga kartona, s plastičnim pločicama označenim brojevima. Tih su se godina na gradskim ulicama pojavile tisuće igrača tombole s crnim vrećicama u rukama koji su dobitnicima za nagradu davali krijumčarene američke cigarete ili viski. Ti ulični igrači izmislili su igru koja se može nazvati "mini tombola". Služeći se dvjema vrećicama (jedna je bila lažna), uzimali su novac građanima koji su uvijek bili spremni okušati sreću na ulici. Riječ tombola ušla je u turski u značenju "izvlačenje" ili "igra na sreću", i to u vrijeme kad sam počeo odlaziti k Fusun četiri-pet puta na tjedan.

Iz mnoštva nagrada koje su majka i teta Nesibe namijenile pobjednicima novogodišnje tombole brižljivo sam odabrao nekoliko predmeta i sada ih razgledavam s uzbuđenjem pravoga muzejskog kustosa i s ushićenjem čovjeka koji svoju pripovijest može pripovijedati kao priču o stvarima.

Teta Nesibe svake je godine među nagrade na tomboli uvrštavala mali dječji rupčić, obično za djevojčice, kao što je činila i moja majka. Nije li taj običaj značio ovo: novogodišnjoj tomboli najviše se raduju djevojčice, ali te noći i mi odrasli sretni smo baš kao djeca. Kad god je u našoj kući tko od odraslih na tomboli dobio tu nagradu namijenjenu djeci, rekao bi: "Baš mi je trebao jedan ovakav rupčić!" Na te riječi otac i njegovi prijatelji potajice bi namignuli jedni drugima, kao i uvijek kad u prisutnosti djece govore dvosmislene riječi. To sporazumijevanje mimikom budilo je u meni osjećaj da odrasli hine sudjelovanje u tomboli, da nas djecu "izigravaju", kako se to nekoć govorilo, i zbog toga sam bio uznemiren. Kad sam poslije mnogo godina, jedne kišne novogodišnje noći 1982. godine, kod Keskinovih prvi uspio popuniti niz brojeva na svome kartonu, viknuo sam kao dijete: "Gotovo!"

"Bravo, Kemale!" rekla je teta Nesibe i pružila mi dječji rupčić. "Baš mi je i trebao!" rekoh. "To je Fusunin rupčić", uzvratila teta Nesibe posve ozbiljno.

Tada sam shvatio da sam te noći u kući Obitelji Keskin igrao tombolu bez ikakva pretvaranja, posve nevino, kao što to čine djeca iz susjedstva kad se uključe u igru. I Fusun i teta Nesibe, čak i gospodin Tarik, držali su se barem malo neozbiljno, tu i tamo su glumili, ali ja sam bio potpuno iskren. Čitatelji i posjetitelji Muzeja zamjećuju da o svemu što je od mene učinila ljubav prema Fusun sada pripovijedam s podsmijehom koji ponekad graniči s ironijom, pa ih molim da imaju na umu da sam bio posve iskren i nevin dok sam proživljavao te trenutke.

To što je majka svake godine među nagrade stavljala nekoliko pari dječjih čarapa stvaralo je u nama osjećaj da su te nagrade nešto što se kupuje jer je potrebno. Taj je osjećaj umanjivao čar darivanja, ali smo ipak nove čarape, rupčice, mužar u kojemu smo u kuhinji tucali orahe ili jeftin češalj kupljen u Aladinovom dućanu makar zakratko čuvali kao da su vrijedniji nego što jesu. No u Obitelji Keskinovih djeca su se radovala pobjedi u igri, a ne čarapama. Danas, poslije toliko godina, mislim da je razlog bio sljedeći: kod njih nagrade kao da nisu pripadale nekome od članova Obitelji nego cijeloj kući i Obitelji, poput ovih čarapa ovdje, ali to ipak nije bilo sasvim tako. Slutio sam da na gornjem katu ima jedna soba, jedan ormar koji Fusun dijeli sa svojim mužem i da u njemu drži osobne stvari pa sam često zamišljao tu sobu i stvari u njoj, Fusunine haljine. Ali u novogodišnjoj noći igram tombolu baš zato da ne razmišljam o tome. Ponekad sam, sjedeći za stolom kod Keskinovih* nakon dviju popijenih čašica rakije pomišljao da i televiziju gledamo kako bismo oćutjeli osjećaj nevinosti (onaj koji smo imali kad smo igrali tombolu).

Dok smo igrali tombolu, ili neke posve obične i mirne večeri gledali televiziju, znao sam potajice ubaciti u džep neki njihov predmet (na primjer, žlicu koja miriše po Fusuninoj ruci; takvih se žlica u nekoliko godina nakupio popriličan broj). Kad bih to učinio, osjećaj slobode potisnuo bi na neko vrijeme dječji osjećaj nevinosti; znao sam da mogu ustati i otići kad god poželim.

Antiknu čašu (uspomena na moga djeda Ethema Kemala), iz koje smo Fusun i ja pili viski za našeg posljednjeg susreta na dan zaruka, donio sam im za Novu 1980. godinu kao poklon- iznenađenje na tomboli. To što sam poslije 1979. odnosio male predmete iz kuće Obitelji Keskin, a umjesto njih donosio mnogo skuplje i mnogo vrijednije stvari, bilo je, jednako kao i moja ljubav prema Fusun, nešto za što se godinama znalo, ali se nikada nije spominjalo. Stoga nikoga nije začudilo što se među malim poklonima - olovkama, čarapama, sapunima - našla i ta skupa čaša, tako vrijedna da joj je mjesto moglo biti i u staretinarnici Rafija Portakala. A kad je gospodin Tarik izvukao glavni zgoditak, a teta Nesibe ga stavila na stol, mene je rastužilo što Fusun ničim nije pokazala da je primijetila čašu koja je bila podsjetnik na najtužniji dan naše ljubavi. A možda je i primijetila, ali je hinila da je ne prepoznaje zato što ju je naljutila moja drskost (te je novogodišnje noći i Feridun bio s nama).

Kad god bi u sljedeće tri i pol godine gospodin Tarik uzeo čašu da iz nje pije rakiju, poželio bih prizvati u sjećanje sreću koju sam osjećao posljednjega dana s Fusun. I kraj velike želje to mi, naravno, nikako nije polazilo za rukom (kao ni djetetu kad želi razmišljati o nečemu zabranjenom), budući da sam s gospodinom Tarikom sjedio u njegovoj kući.

Moć predmeta, dakako, ovisi o uspomenama koje se za njih vezuju, ali isto toliko i o našoj sposobnosti da se sjećamo i zamišljamo. Ti sapuni iz Jedrena u obliku grozdova, dunja, marelica i jagoda, složeni u košari, nimalo mi ne bi bili zanimljivi u nekim drugim okolnostima, čak bih rekao da su kičasti. Pa ipak, budući da su bili uvršteni među nagrade, podsjećaju me na duboki spokoj i sreću koje sam čutio u novogodišnjim noćima, na to da su očaravajući sati koje sam proveo kod Keskinovih najljepši sati u mom životu, kao i na to da polagano protječe tiha melodija naših života. Ja iskreno i nevino vjerujem kako ti osjećaji ne pripadaju samo meni i kako će ih mnogo godina poslije doživjeti posjetitelji Muzeja koji budu gledali te predmete.

Ovdje izlažem i novogodišnje srećke iz tih godina; one su još jedan dokaz koji potvrđuje to moje uvjerenje. Teta Nesibe je, baš kao i moja majka, kupovala jednu srećku za izvlačenje glavnoga zgoditka 31. prosinca, i svake je godine stavljala među nagrade na tomboli. Dobitniku srećke na kućnoj tomboli i mi i Keskinovi običavali smo reći:

“Bravo! Večeras si ti sretni dobitnik. Vidjet ćeš, sigurno ćeš osvojiti i glavni zgoditak.”

Na novogodišnjim tombolama kod Keskinovih, odigranim u razdoblju od 1977. do 1985. godine, nekom je čudnom slučajnošću Fusun šest puta dobila srećku. Ali, istom tom slučajnošću, ni na jednom izvlačenju, koje bi iste večeri prenosili radio i televizija, nije dobila ni premiju ni ulog.

Kad bi se i u našoj kući i kod Keskinovih govorilo o kockanju, uvijek bi se spomenula izreka o kockanju, sreći i životu (osobito kad se gospodin Tarik kartao s gostima): Tko nema sreće na kartama, ima u ljubavi. Bio je to način da gubitnika i zadirkujemo i tješimo.

Tu izreku koristili su svi u odgovarajućoj prigodi, pa i ja, malo zbog pijanstva, a malo i zbog nepromišljenosti; dogodilo se to za Novu 1982. godinu, nakon izravnog televizijskog prijenosa izvlačenja državne lutrije, koje se odvijalo u nazočnosti izaslanika Prvoga ankarskog bilježničkog ureda, i na kojemu Fusun opet nije ništa dobila.

“Budući da gubite na kocki, gospođo Fusun”, rekoh oponašajući profinjene likove iz engleskih filmova koje smo gledali na televiziji, “dobit ćete u ljubavi.”

“U to nimalo ne sumnjam, gospodine Kemale”, uzvratila Fusun istoga trena u stilu inteligentnih i otmjenih junakinja iz istih filmova.

Krajem 1981. vjerovao sam da sam svladao gotovo polovicu prepreka koje su stajale pred konačnim ostvarenjem naše ljubavi; stoga sam najprije pomislio da su te Fusunine riječi simpatična šala. Pa ipak, prvoga dana 1982. godine, dok sam doručkovao s majkom nakon što sam se posve otrijeznio, proleti mi kroz glavu da je Fusun možda htjela reći nešto drugo, i uhvati me strah. Sreća na koju se odnosio “dobitak u ljubavi” sigurno nije mišljena kao razvod od muža i početak života sa mnom, nego kao nešto drugo, što se i naslućivalo iz njezina tona.

Užasnut, malo poslije zaključio sam da nemam pravo. Ono što je Fusun (i mene) uvuklo u taj dvosmisleni razgovor sigurno je bila često korištena izreka u kojoj se ljubav i kocka dovode u vezu. Igre na sreću, izvlačenje lutrije, tombola i veliki oglasi restorana i mjesta za provod s vremenom su novogodišnje dočeke pretvorili u razularene zabave na kojima se samo pije, kocka i luduje. U konzervativnim novinama *Mili Gazete*, *Terdzuman* i *Hergun* izlazili su članci u kojima se kritizirao taj način zabave. Sjećam se da se ni majci nije sviđalo to što neke bogate muslimanske Obitelji na Šišliju, Nišantašu i Bebeku kite božićno drveće kao što za Božić čine kršćani u filmovima koje je televizija prikazivala uoči Nove godine, i to što okićenim božićnim drvcima ukrašavaju ulice. Za one poznanike koji su kitili bor majka, istina, nije govorila da su “izrodi” ili “nevjernici”, kako su ih nazivali u konzervativnim listovima, nego da su “bedasti”. Osmanovom mlađem sinu, koji je za Novu godinu želio okriti bor, majka je jednom za objedom rekla: “Ionako nemamo šuma i zelenila. Nemojmo uništavati svoje crnogorične šume.”

Uoči Nove godine deseci tisuća ljudi obilazili su istanbulske ulice prodajući srećke za novogodišnje izvlačenje. Neki od njih odijevali su se u Djeda Mraza i odlazili u bogate četvrti. Jednoga predvečerja u prosincu 1980., dok sam birao nagrade za tombolu kod Obitelji Keskin, opazio sam kako nekoliko srednjoškolaca, mladića i djevojaka, na povratku iz škole pred našom zgradom ismijavaju prodavača lutrije odjevena u Djeda Mraza i povlače ga za bijelu bradu napravljenu od vate. Kad sam im prišao, vidio sam da se u Djeda Mraza prurušio kućepazitelj iz susjedne zgrade. Sa srećkama u rukama, Hajdar-efendija nijemo je zurio preda se dok su ga djeca ismijavala i izvlačila vatu iz njegovih umjetnih brkova. Nekoliko godina poslije, u slastičarnici hotela Marmara na Taksim, ukrašenoj novogodišnjim drvцем, eksplodirala je bomba koju su podmetnuli islamisti. Taj događaj razotkrio je bijes konzervativaca izazvan novogodišnjim zabavama uz alkohol i kocku. Sjećam se da je za stolom kod Keskinovih vijest o podmetnutoj bombi privukla onoliko pozornosti koliko i plesačica koja se na državnoj televiziji trebala pojaviti u novogodišnjoj noći. A kad se 1981. godine, unatoč žestokome protivljenju konzervativnih listova, na televiziji pojavila najpopularnija plesačica Sertap, svi mi koji smo sjedili za stolom kod Keskinovih i s nestrpljenjem je očekivali, bili smo zaprepašteni. I cijela zemlja ostala je bez riječi. Naime, plesačicu lijepoga i gipkoga tijela državna je radio-televizija odjenula u nekoliko slojeva odjeće tako da joj se nisu vidjele ni noge, a kamoli trbuh i grudi “kojima je stekla svjetsku slavu”.

“Trebali ste djevojci staviti i feredžu! Kakva lakrdija!” govorio je gospodin Tarik, koji se inače vrlo rijetko ljutio dok je gledao televiziju; koliko god popio, nije se uzrujavao kao mi i nije komentirao ljude na ekranu.

Za nagradni fond tombole nekoliko sam godina Keskinovima donosio kalendar Ministarstva obrazovanja s nacrtanim satom, koji sam kupovao u Aladinovu dućanu. Za novu 1981. dobila ga je Fusun. Na moje navaljivanje, te je godine kalendar obješen na zid između kuhinje i televizora, no listove nitko nije otkidao dok ja ne bih došao. Na svakome listu bila je po jedna pjesma za taj dan, potom rubrika "na današnji dan", crteži sata koji pokazuju vrijeme molitve i koje mogu razumjeti i nepismeni, recepti za taj dan, kratke povijesne priče, anegdote i pokoja mudra izreka.

"Teta Nesibe, «pet niste otkinuli list na kalendaru», rekao bih na kraju večeri i televizijskoga programa, kad bi dosta rakije već bilo popijeno, a vojnici na odjavnoj špici završili svečani hod i podigli zastavu na jarbol.

"Prođe još jedan dan", rekao bi gospodin Tarik. "Hvala Bogu, nismo gladni, nismo bez krova nad glavom, imamo toplu kuću. Što još čovjeku treba u životu!"

Meni je zbog nečega bilo vrlo drago kad bi gospodin Tarik na kraju večeri izgovorio te riječi. Radi njih sam svoju primjedbku odgađao za te kasne sate iako bih već pri dolasku primijetio da list na kalendaru nije otrgnut.

"Još uvijek smo svi na okupu sa svojim najmilijima", rekla bi teta Nesibe i istoga se trenutka nagnula prema Fusun i poljubila je. Kad Fusun nije sjedila uz nju, rekla bi: "Dodi ovamo, kćeri moja ljuta! Dodi da te majka poljubi i pomazi!"

Ponekad bi joj Fusun sjela u krilo kao da je djevojčica, a teta Nesibe bi je dugo milovala po rukama i vratu, i ljubila je u obraze. Bez obzira na odnose među njima, majka i kći ni jednom tijekom osam godina nisu propustile taj ritual ljubavi koji je meni vrlo mnogo značio. Fusun je vrlo dobro znala da ih gledam dok se smiju, miluju i ljube, ali me nikada nije pogledala. Gledajući ih tako sretno, osjećao sam se posebno dobro; mogao sam odmah, bez velikoga premissljanja, ustati i otići.

Ponekad na riječi "naši najmiliji" Fusun ne bi sjedala majci u krilo, nego bi Ali, dječak iz susjedstva, sjedao njoj u krilo. Ljubila bi ga i milovala, a onda bi mu rekla:

"Sad pođi kući. Tvoji roditelji se ljute zbog toga što dugo ostaješ kod nas."

Ponekad se Fusun ljutila na majku ako bi se tijekom dana por- ječkale. U tome bi slučaju na poziv tete Nesibe odgovarala s "Ali, maaaa!" a teta bi na to rekla: "Onda barem otrgni list s kalendara da ne pobrkamo dane!"

Fusun bi se na te riječi malo razvedrila, ustala i otrgnula list s kalendara, a potom bi, osmjehujući se, naglas čitala poeziju i recepte za jela. Teta Nesibe bi na to rekla nešto kao: "Pa da, odavno nisam skuhalo kompot od dunja i groždica", ili: "Vidiš, dospjela je mlada artičoka, ali od nje ne možeš ništa skuhati jer je malena kao dlan." Ponekad bi me neočekivano upitala:

"Hoćete li da napravim zeljanicu?"

Gospodin Tarik nije odgovarao na takva pitanja kad bi bio odveć udubljen u svoje misli, ali Fusun bi me gledala pažljivo i bez riječi. Znam da je to činila namjerno i nemilosrdno jer je mislila kako sam postao stalni član Obitelji i kako baš zbog toga nikada neću reći teti Nesibe što bi mogla skuhati. Iz tih sam se teških situacija spašavao riječima:

"Fusun jako voli pitu, svakako je napravite, teta Nesibe." Nekad bi gospodin Tarik rekao kćeri da otrgne list kalendara i pročita koji se važni događaj zbio na taj dan. Fusun bi čitala: "Trećega rujna 1658. započela je osmanska opsada tvrđave Doppio." Ili: "Poslije bitke kod Malazgirta 26. kolovoza 1071. pred Turcima su se raskrtila vrata Anadolije."

"Daj mi da vidim", rekao bi gospodin Tarik. "Pogrešno su napisali Doppio. Eto ti sad! Sad nam pročitaj mudru izreku." Fusun bi čitala:

"Čovjeku je dom tamo gdje mu je želudac pun, a srce veselo." Dok je veselo i podsmješljivo čitala izreku, pogledi nam se iznenada sretoše i ona se uozbilji.

Na trenutak zašutjesmo kao da razmišljamo o zagonetnom značenju te izreke. Često sam za stolom kod Keskinovih doživio tu tajnovitu tišinu. Dok sam odsutno pratio televizijski program, krajičkom oka gledao Fusun i razgovarao s gospodinom Tarikom o svemu i svačemu, padale su mi na pamet misli koje me nigdje drugdje nisu opsjedale: što je smisao života, što je svrha našega postojanja na ovome svijetu. Volio sam te tajnovite tišine, i kako su prolazili mjeseci i godine, shvaćao sam da su trenuci kad naslućujemo tajnu života tako duboki i posebni zbog moje ljubavi prema Fusun. Stoga sam brižljivo čuvao stvari koje me mogu podsjetiti na njih. Nastojeći ostaviti dojam da ga hoću još jedanput pročitati, te sam večeri uzeo list kalendara koji je Fusun odložila na stranu nakon što ga je pročitala, i neprimjetno ga gurnuo u džep.

Dakako, nisam uvijek imao takvu mogućnost. Ne želim da moja pripovijest postane odveć duga i smiješna zbog raspređanja o teškim situacijama s kojima sam se suočavao dok sam iz kuće Obitelji Keskin uzimao veće ili manje, važnije ili manje važne predmete. Ipak, želim ispričati što se dogodilo na kraju novogodišnje noći 1982. godine. Kratko prije nego što sam napustio kuću s rupčićem koji sam dobio na tomboli, prišao mi je dječak Ali, koji se svakoga dana sve više divio Fusun; držao se posve drukčije nego obično, drukčije nego nama poznati mali nestaško.

"Gospodine Kemale, gdje vam je rupčić koji ste maločas dobili na tomboli?" upita.

"Tu je."

"Fusunin je, iz vremena kad je bila mala... Mogu li ga još jednom pogledati?"

"Dragi moj Ali, ne znam kamo sam ga stavio."

"Znam ja. Stavili ste je u taj džep, sigurno vam je tu."

Samo što nije gurnuo ruku u moj džep. Ustuknuh korak. Vani je padala kiša, svi su bili na prozoru i nitko nije čuo dječakovo pitanje.

“Kasno je, a ti si još uvijek tu”, rekoh mu. “Tvoji će se roditelji ljutiti na nas.”

“Idem, gospodine Kemale. Hoćete li mi dati Fusunin rupčić?” “Neću”, šapnuh mršteći se. “Treba meni.”

59

PROVUĆI SCENARIJ KROZ CENZURU

Imali smo vrlo mnogo posla na tome da nam Povjerenstvo za cenzuru izda dopuštenje za snimanje Feridunova filma. Otprije sam iz novinskih vijesti i drugih izvora znao da svi filmovi koji se prikazuju u kinima, domaći i strani, moraju proći cenzuru. A koliko je cenzura važan dio cijeloga postupka nastajanja filma, shvatio sam tek nakon što smo osnovali Limun-film. O odlukama Povjerenstva za cenzuru u novinama je pisalo samo kad bi zabranili prikazivanje filma koji je na Zapadu bio visoko ocijenjen i koji se proćuo i u Turskoj. Na primjer, *Lawrence od Arabije* zabranjen je zato što se u nekim prizorima vrijeđaju Turci, a *Posljednji tango u Parizu* prikazivao se bez i jednoga ljubavnog prizora, tako da su od originalnoga filma ostali samo “dosadni, umjetnički dijelovi”.

Gospodin Hajal Hajati, koji je godinama bio član Povjerenstva za cenzuru, inače jedan od vlasnika bara Pelur i stalni gost za našim stolom, jedne nam je večeri pričao kako on, ustvari, vjeruje u slobodu mišljenja i u demokraciju više nego Europljani, ali da nikako ne dopušta (i neće dopustiti) da bilo tko zavodi naš čestiti i dobrodušni narod koristeći za tu svrhu tursku filmsku umjetnost. Hajal Hajati bio je istodobno redatelj i producent. Kao i većina drugih članova Povjerenstva za cenzuru koji su redovito dolazili u Pelur, govorio je da je pristao biti član Povjerenstva “kako bi druge izluđivao”. Onda bi namignuo Fusun, kao što je činio uvijek kad smisli kakvu šalu. Bilo je to nezamjetno namigivanje, kao kad stric namigne maloj nećakinji da bi joj dao do znanja “da se samo šali”. Hajal Hajati je znao da sam Fusunin “dalji rođak” i udvarao joj se samo onoliko koliko sam ja u toj ulozi mogao podnijeti. Nadimak Hajal, *fantazija*, dali su mu gosti Pelura zato što je tu riječ stalno koristio kad bi pričao o filmovima koje će u budućnosti snimati (idući od stola do stola, gostima je pričao o svojim filmovima, ili je slušao ogovaranja). Kad god bi došao u Pelur, sjeo bi za Fusunin stol i, gledajući je ravno u oči, nadugo joj i naširoko pričao o nekom od svojih zamišljenih filmova. I svaki put je tražio da mu ona, “ne mareći za komercijalnu stranu”, “odmah, iskreno” kaže svida li joj se tema filma.

“Krasna tema”, odgovorila bi Fusun svaki put.

“Sigurno ćete prihvatiti ulogu kad ga budemo snimali”, zaključio bi Hajal Hajati svaki put nakon takva razgovora. Imao je držanje čovjeka koji sve radi po intuiciji i svome unutarnjem glasu. Potom bi dodao: “Ja sam posve realan čovjek.” Ako bi povremeno i pogledao u mene dok je sjedio za našim stolom, osjećao sam da to čini zato što zna da nije lijepo i da je sramota da stalno gleda Fusun, pa sam mu se smiješio pokazujući da sam prijateljski raspoložen prema njemu. Fusun i ja smo tijekom tih razgovora shvaćali da će proći mnogo vremena prije nego što počnemo snimati svoj prvi film.

Po mišljenju Hajala Hajatija, u Turskoj je postojala sloboda filmskoga izražavanja izuzmu li se “nepoćudni” komentari na teme kao što su islam, Ataturk, turska vojska, vjerski dostojanstvenici i službenici, predsjednik države, Kurdi, Armenci, Židovi i Grci, kao i “nepristojni” ljubavni prizori. Ponekad je uza smijeh govorio kako i on sam zna da nije tako. Jer, tijekom pola stoljeća članovima Povjerenstva za cenzuru već je bilo ušlo u naviku pod različitim izgovorima zabraniti svaki film u kojemu ima bilo kakvih “provokacija”, a ne samo ona filmska djela koja država zabranjuje zato što uznemiravaju moćnike. Neki od članova, a takav je bio i Hajal Hajati, koristili su tu povlasticu proizvoljnoga odlučivanja sa zadovoljstvom i podsmijehom.

Hajal Hajati volio je šalu pa je i nas nasmijavao pričajući nam kako su se zabranjivali filmovi u godinama kad je cenzura bila stroga. U toj je priči uživao kao lovac kad opisuje kako je medvjeda stjerao u stupicu. Na primjer, film koji je govorio o doživljajima tvorničkoga čuvara zabranjen je s obrazloženjem da “ponižava turske čuvare”; za film o ljubavi udane žene, usto i majke, prema drugome muškarcu, rečeno je da “narušava ideal majčinstva”; jedan veseli film o dogodovštinama dječaka koji je pobjegao iz škole zabranili su zato što “loše utječe na odnos djece prema školi”. Stoga, ako doista volimo film i ako je za nas važno da se probijemo do nevinoga turskog gledateljstva, moramo se naučiti dobro slagati s članovima Povjerenstva za cenzuru; neki od njih povremeno dođu u Pelur, a svi su dobri prijatelji gospodina Hajala Hajatija. Dok je to govorio, neprestano je gledao u mene. Iz toga sam shvatio kako mu je cilj bio ostaviti dojam na Fusun.

No nikako nismo mogli dokučiti koliko se možemo pouzdati u gospodina Hajala Hajatija da dobijemo pozitivno mišljenje Povjerenstva. Jer, prvi film koji je Hajal Hajati snimio nakon što mu je istekao mandat u Povjerenstvu bio je zabranjen “na žalost, iz kaprica”. Gospodin Hajati bjesnio je kad bi se spomenuo taj slučaj. Film na koji je potrošio toliko novca zabranjen je zbog ovog prizora: za večerom se pripiti otac rasrdi zbog toga što salata nije začinjena i izviče se na ženu i djecu. Obrazloženje za zabranu filma bilo je da se “mora zaštititi obitelj kao temeljna institucija društva”.

Tonom osobe kojoj je nanesena nepravda Hajal Hajati nam je ispričao kako je taj prizor, kao i još dvije obiteljske svađe koje su naljutile Povjerenstvo za cenzuru, prenio iz svoga života. No najviše ga je srdilo to što su film zabranili njegovi bivši kolege iz Povjerenstva. Jedne je večeri sjedio s njima i pio, a pred jutro se zbog neke djevojke posvađao i gotovo potukao nasred ulice sa

starim prijateljem. Ako je točno ono što se pričalo, s blatnjave su ih ulice podigli policajci iz postaje na Bejogluu. Dva stara prijatelja nisu tužila jedan drugoga nego su se, na nagovor policajaca, pred njima pomirila i izljubila. Kako bi svoj film prikazao u kinima i spasio se bankrota, Hajal Hajati pažljivo je izrezao sve obiteljske svađe koje podrivaju instituciju Obitelji; u filmu su, uz dopuštenje Povjerenstva, ostali jedino prizori u kojima krupni, stasiti stariji brat udara mlađega dok ga pobožna majka podržava.

Tako je Hajal Hajati i nama objasnio kako je “ustvari ipak dobro” kad se prizori koje država smatra spornima cenzuriraju i uklone iz filma. Jer, i takav film može se prikazati u kinima i, ako ga gledatelji još uvijek razumiju, može čak vratiti dio uloženoga novca. Najgora je situacija ako film potpuno zabrane. Na prijedlog pametnih turskih producenata, među koje sam se i ja, na svoj ponos, počeo ubrajati, država je dobronamjerno cenzuriranje podijelila u dvije etape.

Scenarij se najprije prosljeđivao Povjerenstvu za cenzuru koje je davalo pozitivno mišljenje o temi i svemu ostalome. Kao i u drugim područjima za koja građanin od države mora dobiti “radnu dozvolu” za djelatnost kojom se kani baviti, tako se i u filmskoj djelatnosti razgranala birokracija koja je radila na izdavanju dozvola i podlijevala korupciji. Te otežavajuće okolnosti proizvele su posrednike koji su zapimali zahtjeve građana i za njih obavljali potrebne birokratske poslove na ishodu “dozvole”. Posao posrednika obavljali su pojedinci, no bilo je i malih poduzeća osnovanih s tom svrhom. Sjećam se da smo u proljeće 1977. u uredu Limun-filma Feridun i ja u više navrata sjedili, pušili i dugo raspravljali o tome tko je prava osoba koja bi *Plavu kišu* mogla provesti kroz cenzuru.

U to vrijeme u filmskim se krugovima kretao jedan mlad čovjek, Grk, drag i vrijedan, poznat po nadimku Daktilo Demir. Njegov je posao bio pripremiti scenarij za cenzuru, a sastojao se u tome da već gotov scenarij prepíše na svome slavnom pisačem stroju unoseći neke izmjene. Bio je to krupan muškarac - prije se amaterski bavio boksom (nosio je dres kluba Kurtuluş) - dobre duše i blage naravi. Nitko nije znao uspješnije od njega u scenariju dotjerati nespretne dijaloge, ublažiti grub odnos između bogataša i siromaha, između radnika i gazde, napadača i žrtve, dobra i zla, te za glavnoga junaka na kraju filma dopisati nekoliko rečenica u kojima se spominju zastava, domovina, Atatürk i Bog. Tim riječima, koje su se sviđale narodu i smekšavale Povjerenstvo za cenzuru, ublažavao je oštricu kritike. Najveće umijeće toga čovjeka bilo je to što je u svaki prizor grubosti i žestine unosio nešto komično, blago i ugodno, i tako ga pretvarao u bajkovitu životnu situaciju. Čak su velike filmske kuće, koje su redovito i uredno davale mito članovima Povjerenstva za cenzuru, svoje scenarije bez ijednoga spornoga prizora povjeravale na obradu Daktilo Demiru, kako bi u njih unio nešto od svoga dopadljivoga, očaravajućeg i djetinjastog duha.

Kad smo saznali da je ona neponovljiva poezija u bajkovitim turskim filmovima koji bi nas se duboko dojmili u ljetnim noćima djelo Daktilo Demira, na Feridunov smo prijedlog otišli s Fusun k tome “doktoru za scenarij”. U njegovoj kući na Kurtuluşu, u kojoj je odbijao golem zidni sat, vidjeli smo stari pisaci stroj Remington po kojemu je Daktilo Demir dobio svoj mitski nadimak, i doživjeli onaj posebni i očaravajući ugođaj iz filmova. Gospodin Demir primio nas je vrlo srdačno. Rekao nam je da mu ostavimo scenarij, da će ga, ako mu se sviđa, pretipkati na pisačem stroju i srediti tako da sigurno prođe cenzuru, ali da mu za to treba vremena jer ima mnogo posla. Dok je to govorio, pokazivao nam je gomilu papira među tanjurima s kebabom i voćem na ogromnome blagovaoničkom stolu, i hvalio se svojim blizankama starim dvadesetak godina, kratkovidnim djevojkama s naočalama debelih stakala, koje su sjedile za stolom i objašnjavale da su “bolje od oca” kad dorađuju scenarije koje on ne stiže obraditi. Ona malo punašnija sjetila se da je Fusun prije četiri godine ušla u finale na *Milijetovom* izboru za mis Turske, što je Fusun vrlo obradovalo. Na žalost, toga se još malo tko sjećao.

Ista je djevojka donijela scenarij tek četiri mjeseca poslije, iznova napisan i posebno dotjeran za Fusun, hvaleći novi tekst i diveći mu se (“Otac kaže da je to pravi europski umjetnički film.”). Da se Fusun teško mirila s tolikom sporošću, vidio sam po njezinu mrzovoljnom licu i jetkim riječima koje je povremeno izgovarala, a ja sam je pokušavao uvjeriti da je i njezin muž spor.

Tijekom mojih večernjih posjeta kući na Čukurdžumi rijetko bi iskrsnula prigoda da Fusun i ja ustanemo od stola i nasamo porazgovaramo.

Svake večeri pred sam kraj sjedenja prilazili smo krletki da pogledamo ima li Limun dovoljno hrane, vode i sipinih koščica koje je volio ključati (ja sam ih kupovao u Egipatskoj čaršiji). Ali krletka se nalazila sasvim blizu stola pa nam je bilo vrlo teško uspostaviti prisnost. Za takvo što moralo se ili šaptati, ili biti jako smion.

S vremenom nam se ipak otvorila jedna mogućnost: Fusun je “za svoju dušu” slikala ptice u slobodno vrijeme koje bi joj preostalo od druženja s prijateljicama iz ulice (većinom su to bile djevojke ili tek udate žene), od odlazaka s njima u kino ili od odlazaka s Feridunom na mjesta gdje se okupljaju filmaši, od obavljanja kućnih poslova i pomaganja majci u šivanju jer je teta Nesibe još uvijek primala narudžbe svojih mušterija. “Za svoju dušu”, rekla bi. No ja sam naslućivao da je to amatersko slikanje potaknuto strašću, i zbog tih sam je slika još više volio.

Fusunino zanimanje za slikanje počelo je kad je primijetila da se na metalnu ogradu balkona, na koji se izlazilo iz stražnje sobe na prvome katu, baš kao u Apartmanu Milosrđe, spušta vrana i da ne bježi kad joj se čovjek posve približi. Vrana je došla još nekoliko puta i promatrala Fusun svojim sjajnim i zastrašujućim očima nahirivši glavu. Nije se bojala Fusunine prisutnosti, naprotiv, Fusun se plašila nje. Jednoga dana Feridun ju je fotografirao. Fusun je malu crno-bijelu fotografiju, koju ovdje izlažem, izrezala i uvećala te prema njoj u akvarelu naslikala sliku koju sam jako volio. Poslije je nastavila sa slikanjem; slikala je goluba koji je slijetao na istu balkonsku ogradu, potom i vrapca.

U noćima kad Feridun nije bio kod kuće, prije večere ili u vrijeme dugih televizijskih reklama, pitao bih Fusun kako joj ide

slikanje.

Ponekad bi bila vesela pa bi mi rekla: "Dodji vidjeti!" Odlazili bismo u stražnju sobu koja je izgledala neuredno zbog krojačkoga pribora, škara i tkanina tete Nesibe, i pri slabu svjetlu maloga lusteru promatrali sliku.

"Jako lijepo, Fusun, zaista jako lijepo", iskreno bih je pohvalio.

Istodobno sam osjećao neodoljivu potrebu da je dodirnem, da joj dotaknem leđa ili ruku. U dućanima na Sirkedžiju, gdje su držali uvoznu robu, kupovao sam joj "europski" papir za slikanje, mape i boje.

"Naslikat ću sve istanbulske ptice. Feridun je fotografirao jednoga vrapca. Sad je on na redu. Zabavljam se za svoju dušu. Što misliš, hoće li na balkon doletjeti sova?" pitala je Fusun.

"Moraš prirediti izložbu", rekao sam joj jednom.

"Željela bih otići u Pariz i razgledati slike u tamošnjim muzejima", rekla je Fusun.

Katkad je bila neraspoložena i napeta. Tada je govorila:

"Kemale, posljednjih dana nisam slikala."

Dakako, bilo mi je jasno da je razlog njezinu neraspoloženju film; ne samo što još nismo počeli snimati film u kojemu je trebala glumiti, nego ni scenarij nismo bili doveli do prihvatljivog oblika. Iako ništa nova ne bi napravila na slici, ponekad bi otišla u stražnju sobu samo da sa mnom započne razgovor o filmu. Jednom mi je rekla:

"Feridunu se ne sviđa kako je Daktilo Demir izmijenio scenarij. Piše novi. Rekla sam mu da više ne odugovlači. I ti mu reci, molim te. Počnimo konačno s tim filmom!"

"Reći ću mu."

Tri tjedna poslije opet smo jedne noći otišli u stražnju sobu. Fusun je bila završila sliku s vranom i već je polagano radila na vrapcu. Dugo sam gledao sliku, a onda sam joj rekao:

"Doista je jako lijepa."

"Kemale", reče Fusun, "napokon mi je jasno da će proći još nekoliko mjeseci do početka snimanja Feridunovog umjetničkog filma. Ti filmovi teško prolaze cenzuru. Sumnjivi su im. Prije nekoliko dana gospodin Muzafer je došao do našega stola u Peluru i ponudio mi jednu ulogu. Je li ti Feridun rekao nešto o tome?"

"Nije. Išli ste u Pelur! Fusun, moraš se dobro paziti. Ti su ljudi vukovi."

"Ne brini se, pazimo i ja i Feridun. U pravu si, ali to je vrlo, vrlo ozbiljna ponuda."

"Jesi li pročitala scenarij? Sviđa li ti se?"

"Naravno da nisam pročitala scenarij. Ako prihvatim ponudu, već će oni napisati nekakav scenarij. Žele razgovarati sa mnom."

"Što je tema filma?"

"Kemale, zar je tema važna? Gospodin Muzafer snima ljubavne filmove, melodrame. To je tema. Ja namjeravam prihvatiti prijedlog."

"Fusun, nemoj nagliti. To nisu dobri ljudi. Neka Feridun razgovara s njima, ne ti. Njihova namjera može biti loša."

"Kako to misliš, loša?"

Nisam više htio o tome razgovarati. Odmah sam se vratio za stol kao da mi je razgovor dodijao.

Sasvim sam lako mogao zamisliti kako će sposoban redatelj, kakav je gospodin Muzafer, snimiti komercijalnu melodramu s Fusun u glavnoj ulozi i kako će to njoj odmah donijeti slavu u cijeloj Turskoj, od Jedrena do Diyarbakira. Dakako da će u neprozračnim, zagušljivim kinima, koja se zagrijavaju pećima na ugljen, Fusunina ljepota i dobrotu očarati gomile ljudi koji se ondje tiskaju: učenike koji bježe s nastave, ljude bez posla, domaćice koje vole maštati, uspaljene muškarce bez žena... Samoga sebe zatjecao sam u mislima da bi se Fusun mogla početi bahato ponašati ne samo prema meni, nego i prema Feridunu te da će nas, kad jednom postane zvijezda, možda i napustiti. Dakako, nisam je mogao zamisliti kao osobu koja bi sve učinila za slavu i novac i koja bi s novinarima bila prisna samo da bi o njoj pisali, ali sam iz pogleda gostiju u Peluru razaznao da bi mnogi od njih - te su mi riječi prve nadošle, zato se ovdje služim njima - bili spremni učiniti sve samo da je odvoje od mene. Ako Fusun postane zvijezda, ja ću se, na žalost, još više zaljubiti u nju, i još će više narasti moj strah da bih je mogao izgubiti.

Sjećam se da me do kraja te večeri, kad god bih uhvatio Fusunin pogled pun bijesa, obuzimao nemir, zapravo strepnja, jer mi je još jednom postalo jasno kako moja draga ne misli ni na mene ni na svoga muža, nego na to kako da postane filmska zvijezda. Kad bi me Fusun napustila - i svoga muža, dakako - i na očigled sviju otišla s nekim producentom ili slavnim glumcem koji danonoćno borave u tim kavanama, moja bi bol bila kudikamo veća od one koju sam osjećao u ljeto 1975. To sam odavno znao.

Koliko je Feridun bio svjestan te opasnosti koja nam je prijetila? Donekle mu je bilo jasno da će producenti komercijalnih filmova htjeti udaljiti njegovu ženu od njega i uvesti je u loše društvo, a ja sam ga u svakoj prigodi upozoravao na tu opasnost govoreći mu o tome malo uvijeno. Pokušavao sam ga uvjeriti da njegov umjetnički film, koji bi snimio za mene, više ne bi imao nikakva smisla ako Fusun počne glumiti u užasnim melodramama, a onda sam se navečer, sjedeći kod kuće u očevoj fotelji i pijući rakiju, mučio pitanjem nisam li se suviše otkrio Feridunu.

Početkom svibnja, kako se bližila sezona snimanja filmova, Hajal Hajati došao je u Limun-film i rekao kako bi bilo jako dobro da Fusun prihvati ulogu jedne mlade glumice, ne odveć poznate, koja se mora oporavljati od batina koje je dobila od ljubomornoga mladića. Smatrao je da je to vrlo dobra prigoda za lijepu i gracioznu mladu ženu kao što je Fusun. Feridun, koji je dobro

VEČERI NA BOSPORU, U RESTORANU SMIRAJ

Umjesto da nas zabrine, ponekad nas je nasmijavalo, pa čak veselilo sve što smo činili da Fusun držimo podalje od gladnih muških vukova i šakala koji su se skupljali oko nje svaki put kad bi došla u bar Pelur. Doznali smo da Bijeli Karanfil, novinar žutoga tiska (čitatelji će ga se sjetiti sa zaruka u Hiltonu) namjerava pisati članak o Fusun kao o "zvijezdi koja se rađa". Rekli smo Fusun kako tome čovjeku ne treba vjerovati te smo ga izbjegavali kao da se s njime igramo skrivača. Taj novinar-pjesnik jednom je sjeo za Fusunin stol i na papirnatome ubrusu napisao ljubavnu pjesmu koja mu je nadošla u trenutku nadahnuća, a potom joj dirljivim riječima napisao posvetu. Zahvaljujući mome naporu, to je njegovo djelo bacio u smeće stari konobar u Peluru Tajar prije nego što je dospjelo u ruke ijednome čitatelju. Kad bismo ostali sami, ja, Feridun i Fusun prepričavali bismo neke od tih zgoda i zabavljali se.

Većina filmaša, novinara i umjetnika koje smo sretali u Peluru i sličnim barovima i kavanama počinjala bi se nakon nekoliko čašica pića samosažalijevati i plakati nad svojom sudbinom, dok bi Fusun, za razliku od njih, već nakon druge čašice postala vesela i djetinjasta, i cvrkutala bi za kavanskim stolom kao vragolasta djevojčica. Ponekad sam osjećao da je vesela zato što smo svi troje skupa: ona, ja i njezin muž. Takva je bivala kad bismo otišli u ljetno kino ili u neki od restorana na Bosporu. Kako su mi bila dodijala zadirkivanja i ogovaranja, u Pelur sam odlazio vrlo rijetko, a i kad sam bio ondje, uglavnom sam rastjerivao ljude koji su se skupljali oko Fusun te obično uspijevao nagovoriti nju i njezina muža da ne ostanemo u toj kavani, nego da nas Četin odveze na večeru na Bospor. Fusun se najprije ljutila što rano napuštamo Pelur, ali je poslije, dok smo razgovarali putem u automobilu postajala toliko vesela da sam mislio kako bi za sve nas bilo dobro kad bismo češće odlazili u restorane, kao što smo to činili u ljeto 1976. Najprije sam u to morao uvjeriti Feriduna, što je razumljivo jer Fusun i ja nismo mogli sami otići ni u koji restoran kao dvoje zaljubljenih. No teško je bilo odvojiti Feriduna od njegovih kolega filmaša. Stoga sam jednom nagovorio tetu Nesibe da s Fusun i njezinim mužem odemo na Sarijer i kod Urdžana jedemo plavu ribu.

Kad nam se u ljeto 1977. pridružio i gospodin Tarik, i to bez mnogo otpora, naprotiv, posve rado, naša mala družina, koja se okupljala kod Obitelji Keskin pred televizorom, počela je odlaziti u restorane na Bosporu - sva u automobilu koji je vozio Četin. Želio bih da svatko tko dođe u ovaj Muzej osjeti sreću koju sam ja osjećao tijekom tih naših izlazaka i večera, pa ću stoga govoriti o nekim pojedinostima. Uostalom, nije li svrha ovoga romana i Muzeja iskreno iznijeti sjećanja i tako prenijeti svoju sreću na druge ljude? Toga ljeta brzo nam je prešlo u ugodnu naviku da skupa odlazimo na večeru u neki restoran na Bosporu. Sljedećih smo godina vrlo često, i ljeti i zimi, jednom mjesečno sjedali u automobil i kretali na put uz smijeh i šalu, kao da idemo na svadbu. Odlazili smo ili u neki restoran na Bosporu ili u kakav veliki, poznati kasino slušati stare pjesme i pjevače koje je volio gospodin Tarik. Bilo je razdoblja kad smo zbog nekih nemilih situacija - zbog napetosti između mene i Fusun, ili neke neizvjesnosti, ili zbog toga što snimanje našeg filma nikako da počne - zapostavljali taj svoj užitak. Ali, kad bismo se nakon nekoliko mjeseci neraspoloženja ukrkali u automobil, uvidio bih koliko se, ustvari, zajedno možemo smijati i zabavljati, koliko smo se zapravo naviknuli jedni na druge i koliko se volimo.

U to je vrijeme najomiljenije mjesto za zabavu na Bosporu bila Tarabja sa svim što je išlo uz nju: s gužvom na pločnicima, koju su stvarali gosti kratkih restorana i kavana; prodavačima tombole, školjki i badema, koji su hodali amo-tamo između stolova na pločnicima; fotografima koji su vam nakon jednoga sata donosili gotovu fotografiju: s prodavačima sladoleda, muzičkim sastavima koji su svirali klasičnu tursku glazbu i s pjevačima koji su pjevali te turske pjesme. (Tih godina turista nije bilo ni na pomolu.) Sjećam se da se teta Nesibe, kad god bismo otišli onamo, čudila i smijala brzini i hrabrosti konobara koji su nosili pladnjeve pune tanjura s hladnim narescima i hitro se provlačili između automobila koji su se sporo probijali uskim prolazom između stolova i restorana.

Odlazili smo u restoran koji se zvao Smiraj. Bio je prilično neugledan. Ondje smo sjeli prve večeri kad smo došli na Bospor jer je bilo slobodnih mjesta, no gospodin Tarik ga je zavolio zato što je mogao "besplatno i na pristojnoj udaljenosti" slušati tursku glazbu i stare pjesme iz susjednoga, inače poznatoga noćnog kluba Dragulj. Kad smo drugi put otišli na Bospor, rekao sam da ćemo glazbu bolje čuti ako sjednemo u Dragulj, ali se gospodin Tarik usprotivio. "Gospodine Kemale", rekao je, "ne bacajmo novac na te žene koje pjevaju kao vrane, i na to raskalašeno društvo."

Ipak, tijekom večere je glazbu, koja je dopirala iz susjednoga kasina, slušao s više pažnje, zanosa i ljutnje. Glasno je ispravljao pogreške pjevača, govorio kako "nemaju ni glasa ni sluha", davao nam do znanja da zna sve melodije, dovršavao pjesme prije pjevača, a poslije treće čaše rakije zatvarao je oči i, duboko uronjen u svoj duhovni i misaoni svijet, pokretima glave pratio ritam.

Kad bismo odlazili s Čukurdžume i automobilom kretali na Bospor, kao da se svatko od nas barem malo oslobađao uloge koju je imao u toj kući. Izlaske na Bospor i u bosporske restorane jako sam volio i zbog toga što je Fusun sjedila do mene, što se nije događalo u kući. Nitko nije mogao vidjeti kad bi se iza zbijenih stolova njezina ruka naslonila na moju. Dok je njezin otac slušao

glazbu, a majka gledala treperava svjetla i očaravajuću tamu Bospora, nas smo se dvoje u galami došaptavali i oprezno razgovarali o svemu i svačemu, o hrani koju smo jeli i o ljepoti noći i o tome kako je njezin otac mio čovjek. Govorili smo kao dvoje nesigurnih ljudi koji su se tek upoznali i tek otkrili prijateljstvo muškarca i žene u europskome smislu. Fusun se skanjivala pušiti pred ocem, no u restoranima na Bosporu postajala je odlučna, samosvjesna Europljanka te je pušila do mile volje i na očigled svih prisutnih. Sjećam se da smo kod prodavača tombola, nekoga mangupa s crnim naočalama, kupovali kartice i iskušavali sreću. Kad ne bismo ništa dobili, pogledali bismo se, rekli “gubimo na kocki” i posramili se, no poslije smo bili sretni.

Ta bi nas sreća obuzela koliko zbog izlaska iz kuće, vina u divanskoj poeziji³² i blizine voljene osobe, toliko i zbog osjećaja da pripadamo mnoštvu ljudi na ulici. Kad bi na ulici, poprilično suženoj restoranima i stolovima postavljenima vani, nastao zastoj, znala je namah izbiti svađa između gostiju za stolovima i ljudi u automobilima, koji bi u tome metežu otvarali prozore: netko bi nekoga opomenuo da mu ne gleda djevojku, ili da ne otresa pepeo na njega. Kako je noć odmicala, tako bi pijani gosti počinjali pjevati, a drugi pljeskati i dobacivati komentare, što je stvaralo vesele ugođaje. Uto bi se pojavila trbušna plesačica, koja je išla od kavane do kavane i izvodila svoju točku. Kad bi njezina sjajna odjeća sa šljokicama i koža preplanula od sunca bljesnuli na svjetlosti automobilskih svjetala, sirene bi se tužno oglasile kao na bosporskim brodovima svakog 10. studenoga.³³ Onda bi usred tople noći vjetar promijenio smjer i s popločene ulice i mola zakovitlao ljuske lješnjaka i sjemenki, odbacene klipove kukuruza i kore lubenice, papire i novine, čepove od boca osvježavajućih napitaka, izmet golubova i galebova, pijesak, prašinu i prljavštinu, plastične vrećice; istoga trena zašuštala bi stabla na drugoj strani ulice, a teta Nesibe bi rekla: “Djeco draga, digla se prašina, pazite na hranu”, i ruke nadnosila nad tanjure. Onda bi vjetar ponovo promijenio smjer, i sjeverac s Crnoga mora donio bi svježinu koja je mirisala na jod.

Pred kraj večeri, kad bi počele prepirke zbog visokih računa, a za susjednim se stolovima začula pjesma, moje i Fusunine ruke i noge već bi se toliko doticale, pa čak toliko prepletale da sam ponekad pomišljao kako ću umrijeti od sreće. Katkad sam se osjećao toliko sretnim da sam zaustavljao uličnog fotografa i tražio da nas fotografira, i Ciganku da nam gleda u dlan. Ponekad sam imao osjećaj kao da smo se tek upoznali. Tada bih, sjedeći kraj nje tako blizu da su nam se nadlaktice dodirivale, zamišljao kako ćemo se vjenčati i, gledajući mjesečinu, maštao o našoj sreći. U tome bih zanosu popio još jednu rakiju s ledom, a onda bih - kao u snu i s ushitom od kojega me podilazila jeza - osjetio da imam snažnu erekciju. Ali, ne bi me hvatala panika, nego bih osjećao da postajem duh, da postajemo duhovi oslobođeni krivnje i grijeha kao naši preci u raj, i prepuštao bih se užitku, mašti i ushićenosti zbog Fusunine blizine.

Ne znam zašto smo se uspijevali toliko zbližiti izvan kuće, u gužvi, pred očima njezinih roditelja, kad nam to nikako nije polazilo za rukom u kući na Čukurdžumi. Ali, upravo sam u tim noćima shvaćao da nas dvoje možemo biti skladan par, da “odgovaramo jedno drugome”, kako to vole reći na stranicama revija. To smo oboje osjećali. Obuzet srećom, prisjećam se kako bi mi ona, dok smo razgovarali o običnim stvarima, rekla “Hoćeš li malo kušati?” i kako bih ja svojom vilicom uzeo malu čuftu s njezinog tanjura. Neki drugi put, opet na njezin poticaj, s ruba tanjura uzeo bih masline čije koštice ovdje izlažem. Jedne večeri zapodjenuli smo razgovor s parom sličnim nama (muškarac smeđe kose, trideset i nešto godina, djevojka crnomanjasta, svijetle puti, dvadesetak godina). Sjedili su za susjednim stolom, pa smo napola okrenuli stolice prema njima i razgovarali dugo i prijateljski.

Potkraj te noći susreo sam Nurdžihan i Mehmeta na izlasku iz noćnoga kluba Dragulj. Ne spominjući zajedničke prijatelje, upustili smo se u ozbiljnu raspravu gdje se na Bosporu u to doba može pojesti najbolji sladoled. Oprastajući se s njima, rekao sam im da sam izveo rođake na Bospor i pokazao na Fusun, koja je s majkom i ocem sjedala u Chevrolet dok im je Četin pridržavao vrata. Posjetitelje koji će sljedećih godina dolaziti u Muzej želim podsjetiti na to da je pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća u Istanbulu bilo vrlo malo osobnih automobila te su bogataši, koji su ih nabavljali iz Amerike i Europe, vozili prijatelje i rođake na izlete izvan grada. (Kao dijete često bih čuo majku kako govori ocu: “Gospođa Saadet bi željela da nju i njezinu obitelj izvedemo nekamo autom. Hoćeš li ti poći? Ili da ih ja izvedem s Četinom?”)

a ponekad bi rekla samo *s vozačem*. “Izvedi ih ti”, odgovorio bi otac. “Imam posla.”)

Na povratku s Bospora u automobilu smo uglavnom pjevali. Uvijek je prvi počinjao gospodin Tarik. Najprije je tiho pjevušio prisjećajući se neke stare pjesme ili samo melodije, zatim bi nam rekao da upalimo radio i potražimo kakvu staru pjesmu ili je, dok smo mi tražili postaju, počinjao pjevušiti neku od melodija koje smo te noći slušali iz Dragulja. Kad bismo, tražeći postaju na radiju, nailazili na čudne jezike stranih zemalja, na trenutak bismo zašutjeli. Gospodin Tarik tada bi razgovjetno izgovorio “Radio Moskva”. Onda bi se polako zagrijao i zapjevao, na primjer, prve riječi neke pjesme, na što bi mu se malo potom pridružile teta Nesibe i Fusun. Tako smo u autu slušali koncert starih pjesama dok smo se vraćali kući bosporskom cestom ispod visokih platana i njihovih mračnih sjena. Sjedeći sprijeda, okretao sam se prema njima i pokušavao ih pratiti dok su pjevali *Stare prijatelje* Gultekina Čekija, srameći se što ne znam sve riječi pjesme.

Dok smo pjevali u automobilu ili večerali u vedrome ugođaju bosporskih restorana, najsretnija osoba među nama bila je Fusun. Pa ipak, večeri je najviše voljela provoditi s filmašima u Peluru. Stoga sam za naše zajedničke izlaske na Bospor najprije nastojao

32 Klasična osmanska poezija (13.-19. st.).

33 10. studenoga 1938. umro je Atatürk te se svake godine na taj dan u 9 sati i pet minuta oglase sirene.

pridobiti tetu Nesibe. Ona je u svakoj prigodi činila sve što je mogla da Fusun i ja budemo zajedno. Drugi način bio je da nagovorim Feriduna. Tako smo jedne večeri na Bospor povel i snimatelja Janija, kojega se Feridun nije mogao osloboditi. Feridun je, koliko su mu financijske mogućnosti dopuštale, s Janijem snimao reklamne filmove za Limun-film. Ja se nisam miješao u taj posao, podržavao sam njihovo nastojanje da nešto zarade. Ponekad sam se, doduše, pitao kako ću vidati Fusun ako Feridun jednoga dana zaradi mnogo novca, napusti kuću punice i punca i sa svojom se ženom nekamo odseli. Ponekad sam osjećao kako je i to razlog što se želim dobro slagati s Feridunom i sramio sam se zbog toga.

Kako gospodin Tarik i teta Nesibe te večeri nisu otišli s nama, na Tarabji nismo slušali pjesme iz susjedne kavane i na povratku nismo uglas pjevali. Fusun nije sjedila kraj mene nego kraj svoga muža i sudjelovala je u razgovoru o filmašima.

Te večeri nisam bio sretan. Zbog toga sam jedne druge večeri, polazeći s Feridunom i Fusun iz Pelura, jednom Feridunovom prijatelju koji je htio poći s nama rekao da u automobilu nema mjesta jer smo upravo krenuli po Fusunine roditelje i da ćemo s njima otići na Bospor. Bit će da sam mu to grubo rekao. Vidio sam kako se tamnozeleni oči čovjeka lijepa čela šire od iznenađenja, čak od ljutnje, ali nisam htio misliti na to. Potom smo otišli na Čukurdžumu. Fusun i ja smo uvjerali tetu Nesibe i gospodina Tarika da pođu s nama. Skupa smo otišli u restoran Smiraj na Tarabji.

Znam da sam u jednome času, nedugo nakon što smo sjeli i počeli piti, pomislio kako sam uznemiren i kako mi se ne sviđaju Fusunina suzdržanost i napetost, i općenito način kako protječe noć. Okrenuo sam se i pogledom potražio prodavače tombole ili tek očišćenih oraha, želeći unijeti malo raspoloženja među nas. U tome času ugledao sam onoga istog čovjeka tamnozelenih očiju kako sjedi dva stola od našega. Sjedio je nedaleko od nas s nekim prijateljem i pio stalno pogledavajući prema nama. Feridun je primijetio da sam ih vidio.

“Tvoj prijatelj je sjeo u auto i slijedio nas”, rekoh mu.

“Tahir Tan nije moj prijatelj”, uzvratila Feridun.

“Zar to nije onaj čovjek koji je htio poći s nama kad smo izlazili iz Pelura?”

“Jest, ali nije mi prijatelj. Glumi u domaćim foto-romanima i u filmovima u kojima ima mnogo tučnjave. Ne sviđa mi se.”

“Zašto nas prati?”

Na trenutak smo zašutjeli. Sjedeći kraj Feriduna, Fusun je čula naš razgovor i uznemirila se. Gospodin Tarik je slušao muziku, a teta Nesibe obratila je pozornost na naš razgovor. Malo potom iz Fusunina i Feridunova pogleda shvatio sam da nam čovjek prilazi, pa sam se okrenuo.

“Oprostite, gospodine Kemale”, reče Tahir Tan, “ne želim vam smetati. Želim nešto pitati Fusunine roditelje.”

Lice mu je poprimilo izraz ugađena, zgodnoga mladića koji na svadbi želi pozvati na ples djevojku koja mu se sviđa, pa za to pristojno traži dopuštenje roditelja, kako se to preporučuje u novinskim člancima o lijepom vladanju.

Prišavši gospodinu Tariku, reče:

“Oprostite molim, htio bih s vama o nečemu porazgovarati. Fusunina uloga u filmu...”

“Tarik, mladić se obraća tebi”, reče teta Nesibe.

“I vama se obraćam, gospodo. Vi ste Fusunina majka, zar ne? A vi ste otac. Zna li da su dva najpoznatija producenta turske kinematografije, gospodin Muzafer i Hajal Hajati, ponudili vašoj kćeri važne uloge? A vi ste odbili ponudu zato što u filmu ima prizor ljubljenja.”

“Nije točno”, reče Feridun mirno.

Na Tarabji je uvijek galama, i te je noći bilo bučno. Gospodin Tarik ili nije čuo, ili se pretvarao da nije čuo, kao što bi učinila većina turskih očeva u sličnoj situaciji.

“Što nije?” reče Tahir Tan osorno.

Svima nam je bilo jasno da je pijan i da hoće zapodjenuti svađu. “Gospodine Tahire”, reče Feridun blago, “ovo je obiteljski izlazak i nemamo namjeru razgovarati o filmu.”

“Ali ja imam. Gospodo Fusun, recite da želite igrati u tome filmu, zašto se bojite?”

Fusun je skrenula pogled. Pušila je smireno, laganim pokretima. Ustao sam sa stolice. I Feridun je ustao u istome času. Sva trojica smo se odmaknula na prostor između stolova. Gosti su se okretali prema nama. Vjerojatno smo izgledali kao svi turski muškarci prije tučnjave, nabusiti kao pijetlovi pred borbu, jer su nam prilazili radoznali promatrači i pijanci željni zabave koji nisu htjeli propustiti svađu. Spremali su se gledati nas. Ustao je i Tahirov prijatelj i prišao nam.

Odmah se umiješao stari, iskusni konobar, koji je znao što su kavanske svađe.

“Hajdemo, gospodo”, rekao je, “nemojmo se skupljati, razidimo se! Ovakvi nesporazumi se događaju, svi smo malo popili. Gospodine Kemale, nosim vam za stol porciju školjaka i sušene skuše.”

Sretnim ljudima budućih naraštaja koji u sljedećim stoljećima budu posjećivali ovaj Muzej moram reći da su u to vrijeme Turci započinjali svađu i tučnjavu zbog najmanjega razloga i svugdje: u kavanama, u bolnicama, dok čekaju u redu, na zagušenim prometnicama i nogometnim utakmicama, i da se najvećom sramotom smatralo uplašiti se obračuna i povući se. Da nas buduća naraštaja ne bi pogrešno razumjeli!

Prijatelj se Tahiru približio sleđa, spustio mu ruku na rame i odveo ga u stilu “pokaži da si gospodin”. I Feridun je spustio ruku na moje rame i posjeo me na stolicu s izrazom lica koji je govorio da sve to nije vrijedno truda.

Dok je Svjetlost reflektora s jednoga broda klizila niz valove koje je podizao sjeveroistočnjak, Fusun je pušila kao da se ništa nije dogodilo. Dugo sam je gledao ravno u oči. Nije izbjegavala moj pogled. Dok me je gledala gotovo nadmeno, kao da mi prkosi, u jednome sam trenutku osjetio kako mi hoće pokazati da je sve ono što je proživjela u posljednje tri godine, i što očekuje da će proživjeti, kudikamo veće i opasnije od beznačajnog izgreda s pijanim glumcem.

Potom je gospodin Tarik sporim pokretima glave i ruke u kojoj je držao čašu' rakije počeo pratiti pjesmu *Gdje zavoljeh tu ženu* Selahatina Pinara, koja je dopirala iz noćnoga kluba Dragulj. Pridružili smo mu se i mi znajući da će nam dobro doći ako se uživimo u tužnu priču pjesme. Kad smo mnogo poslije, oko ponoći, na povratku kući uglas zapjevali u autu, činilo se da smo davno zaboravili na događaj s početka večeri.

GLEDANJE

Ja, međutim, nisam mogao tek tako prijeći preko Fusunine izdaje. Bilo je očito da je Tahir Tan u nju zaljubljen i da je on nagovorio Hajala Hajatija i gospodina Muzafera da joj ponude ulogu u filmu. Još je vjerojatnije da su Hajal Hajati i gospodin Muzafer vidjeli koliko je Tahir Tan zagrijan za Fusun, i da su joj zato ponudili ulogu. Po tome što se Fusun, kad se Tahir Tan udaljio od nas, držala kao “dijete koje je nešto razbilo”, bilo mi je jasno da im je ona, u najmanju ruku, dala povoda.

Poslije te noći u restoranu Smiraj na Bosporu, u ljeto 1977., roditelji su Fusun zabranili odlaske na mjesta gdje se okupljaju filmaši, a posebice u Pelur. Shvatio sam to iz njezinih pogleda punih ljutnje i nezadovoljstva kad sam prvi put nakon toga događaja otišao Keskinovima. Poslije nekoga vremena našao sam se s Feridunom u Limun-filmu, i on mi je rekao da su se teta Nesibe i gospodin Tarik one noći uplašili. Fusun više nije smjela odlaziti u Pelur. Čak su joj ograničili izlaske s prijateljicama iz ulice. Morala je tražiti dopuštenje od majke da izađe kao da je ne-udana djevojka. Sjećam se da je Fusun bila vrlo nesretna zbog tih oštrih mjera koje, istina, nisu dugo potrajale. Feridun ju je tješio govoreći joj biranim riječima da ni on više neće odlaziti u Pelur. Obojica smo vrlo dobro znali da moramo početi sa snimanjem Feridunova umjetničkog filma i da jedino na taj način možemo razvedriti Fusun.

Međutim, filmski scenarij još nije bio dovoljno dorađen da bi prošao cenzuru. Usto, osjećao sam da ga Feridun ne može doraditi u dogledno vrijeme. Iz razgovora koje smo vodili u stražnjoj sobi gledajući sliku galeba na kojoj je tek bila počela raditi, shvatio sam da to i Fusun posve dobro i bolno osjeća. To me je žalostilo. Nije mi bilo ugodno slušati njezina pitanja u kojima su se osjećali bijes i nezadovoljstvo, pa sam joj se posve rijetko obraćao pitanjem kako ide slikanje. Pitao sam je to samo onda kad sam bio siguran da je raspoložena i da ćemo u stražnjoj sobi doista razgovarati o slici galeba.

Fusun je većinom bila neraspoložena pa je uopće nisam pitao kako napreduje slikanje. Sjedio sam osjećajući bijes u njezinim pogledima. Primjećivao sam da me počinje gledati nekako drukčije. Iako smo znali otići na minutu-dvije u stražnju sobu pogledati sliku, večeri smo uglavnom provodili razmjenjujući poglede i tumačeći njihovo značenje. Za večernjih obroka u kući na Čukurdžumi pokušavao sam iz Fusuninih pogleda razabrati što osjeća, i što misli o meni i svome životu. Ubrzo sam se posve naviknuo na sporazumijevanje pogledima koje sam prije bio posve zanemarivao. Čak sam vrlo brzo svladao vještinu takvoga sporazumijevanja.

Kad sam kao mladić odlazio s prijateljima u kino ili kavanu, ili kad bi naše društvo išlo brodom na otok, a mi sjedili u brodske salonu na katu, netko od nas znao bi reći: “Gospodo, gledaju nas one djevojke.” Neki su dečki u tome uživali, no meni te riječi nikada nisu bile dovoljno uvjerljive. Jer na mjestima gdje je bilo mnogo ljudi, djevojke su vrlo rijetko gledale muškarce oko sebe. Kad bi im se pogled slučajno sreo s pogledom nekoga muškarca, trgnule bi se kao da ih je vatra opržila, okretale glavu na drugu stranu i ni za živu glavu ne bi pogledale u tome smjeru. Prvih mjeseci, kad sam tek počeo odlaziti na večeru k Obitelji Keskin, Fusun je isto tako izbjegavala moj pogled. Kad bi nam se pogledi slučajno sreli u nekome neočekivanom trenutku dok smo sjedili za stolom i večerali gledajući televiziju, trgnula bi se kao oparena i smjesta skrenula pogled na drugu stranu. Osjećao sam da tako reagira svaka turska djevojka kad se na ulici susretne s nepoznatim muškarcem, i ta mi se reakcija nije sviđala. No poslije sam počeo misliti da to Fusun čini kako bi me izazivala. Tako sam počeo učiti vještinu gledanja.

Hodajući nekoć davno istanbulskim ulicama ili obilazeći tržnice i bazare, vrlo bih rijetko vidio, čak i na Bejogluu, da žene - i one s maramom i one bez nje - gledaju muškarce, a kamoli da hvataju njihove poglede. Pa opet, od mnogih bračnih parova koji su se negdje vidjeli i jedno drugome svidjeli, čuo sam ovu rečenicu: “Gledali smo se i sporazumjeli pogledima”; dakako, izuzimam većinu koja se upoznala posredovanjem treće osobe. Čak je i moja majka, koja se s ocem upoznala preko poznanika, tvrdila da su se ona i otac susreli i jedno drugome svidjeli na jednom balu na kojem je bio i Ataturk, i kako su se već tada, ne razmijenivši ni riječi, sporazumjeli pogledima. Otac nije proturječio majci, ali mi je jednom prigodom rekao kako su doista bili na balu kojem je nazočio i Ataturk, ali kako on te večeri uopće nije zamijetio šesnaestogodišnju djevojku u elegantnoj haljini s bijelim rukavicama; uopće je se nije sjećao.

Važnost izravnoga pogleda u svijetu poput našega, u kojem se muškarci i žene ne viđaju, ne susreću i ne upoznaju izvan obiteljskoga kruga, shvatio sam kasno, u tridesetim godinama života (možda zato što sam u mladosti proveo nekoliko godina u Americi), a i tada zahvaljujući Fusun. Ali, znao sam i osjećao da je važno što sam to shvatio. Fusun me je gledala pogledom kakav imaju žene na starim perzijskim minijaturama ili u foto-romanima i filmovima. Shvatio sam da, dok sjedim za stolom sučelice njoj, trebam čitati njezine poglede, poglede svoje drage, a ne prazno zuriti u televizijski ekran. No nakon nekoga vremena Fusun je, kao kakva stidljiva djevojka, počela spuštati glavu kad bi nam se pogledi sreli. Možda je to činila zbog toga što je otkrila tu moju strast i što me je htjela kazniti.

U početku sam imao razumijevanja za takvo ponašanje: mislio sam da se u krugu Obitelji ne želi prisjećati onoga što se dogodilo među nama i da je bijesna zato što još nije postala filmska zvijezda. Ali, poslije nekoga vremena počelo me je ljutiti što zazire od kontakta sa mnom, makar i pogledom, i što se, nakon naše onako sretne ljubavi, ponaša kao da je stidljiva, nevina djevojka čiji se pogled neočekivano susreo s pogledom nepoznata, strana muškarca. Mene bi jako usrećio slučajni susret naših očiju u času kad drugi ukućani ne obraćaju pozornost na nas, dok večeramo i odsutno gledamo televiziju ili, u jednoj drukčijoj situaciji, dok nam oči suze zbog dirljive scene rastanka u tužnoj televizijskoj seriji. Ja bih, radostan, shvatio da sam te večeri došao radi tog pogleda. No Fusun se ponašala kao da uopće ne haje za sreću toga trenutka; skretala je pogled, i to mi je nanosilo bol.

Zar nije znala da sam tu zbog toga što ne mogu zaboraviti koliko smo nekoć bili sretni? Naslućivao sam da iz mojih pogleda shvaća o čemu razmišljam i da zna da joj zamjeram. Ili je to bila samo moja mašta?

Dok sam, zahvaljujući Fusun, polagano svladavao taj zamršeni svijet osjećaja i mašte, odnosno finese "gledanja", te velike turske i istanbulske vještine, dogodilo mi se još jedno veliko otkriće. Gledanje je, dakako, bilo način da osobi prekoputa govorimo o sebi ne rekavši ni jedne jedine riječi. No i ono što smo pogledom govorili, i ono što se iz pogleda razumijevalo, sadržavalo je u sebi nešto nejasno i zamršeno, nešto što nam se, zapravo, i svidalo. Nisam mogao točno razumjeti što je Fusun izražavala pogledima, ali nešto kasnije shvatio sam da je sam pogled ono što je željela izraziti. U Fusuninim pogledima koji bi, makar i rijetko, najednom postali prodorni i izražajni, razabirao sam bijes, odlučnost i druge osjećaje u njezinoj duši, na trenutak bih se zbunio i kao da bih ustuknuo pred njom. A kad bi se malo zatim na televizijskom ekranu pojavilo nešto što bi potaknulo sjećanje na našu zajedničku sreću, na primjer, par koji se ljubi onako kako smo se i mi ljubili,* potražio bih njezin pogled. No ona ne bi uzvratila pogled, naprotiv, okrenula bi se na drugu stranu, a to bi me ljutilo. Naviku da je gledam uporno, bez prestanka, ne odvajajući pogleda od nje, razvio sam upravo u takvim trenucima.

Uperio bih pogled u nju i dugo je gledao ravno u oči. Naravno, moj pogled za obiteljskim stolom mogao je potrajati najviše desetak sekunda, a najduži, najuporniji nije mogao trajati dulje od minute. Slobodni ljudi budućih naraštaja s pravom mogu misliti kako je to što sam činio pogledom svojevrsno nasilje. Tim upornim gledanjem na obiteljski sam stol iznosio našu ljubav, našu zajedničku tajnu iz prošlosti koju je Fusun htjela sakriti, možda i zaboraviti. Dakako, ne mogu se opravdati time što je na stolu bilo i alkohola i što sam bio pijan. No sada se mogu braniti govoreći kako bih vjerojatno poludio, kako ne bih imao snage odlaziti Keskinovima da nisam barem toliko činio.

U većini slučajeva, kad bi iz prvoga susreta naših pogleda i moga bezobzirnog, upornog gledanja shvatila da su me spopali bijes i potreba da budem nametljiv, i da ću se pogledima okomiti na nju, Fusun uopće nije pokazivala uznemirenost, nego je sjedila preko puta mene ne pogledavši me više nijednom, kao i sve druge Turkinje koje su sposobnost izbjegavanja i ignoriranja nametljivih, uznemirujućih muških pogleda dovele do savršenstva. Od toga sam ludio, još se više ljutio na nju i još je upornije gledao ravno u oči. Poznati je kolumnist Dželal Salik često u tekstovima objavljivanim u *Milijetu* upozoravao muškarce da "lijepoj ženi na ulici ne gledaju ravno u oči kao da je hoće ubiti". Izluđivala me je pomisao da me Fusun, zbog mojih upornih pogleda, doživljava kao jednoga od tih muškaraca o kojima je pisao Dželal Salik.

Sibel mi je često govorila da ženama strahovito smeta kad muškarci zadivljeno i prodorno gledaju lijepu, dotjeranu ženu bez marama na glavi koja je iz unutrašnjosti došla u Istanbul. Neki muškarci počnu pratiti ženu koju su najprije dugo gledali, što se u gradu često događa; drugi pak lijepu ženu gledaju satima, čak danima, i pritom se nimalo ne skrivaju, dok se neki pritaje kao duhovi.

Jedne večeri u listopadu 1978. gospodin Tarik "osjećao se umornim", te je prije drugih otišao na kat na počinak. Fusun i teta Nesibe opušteno su razgovarale, a ja sam ih odsutno gledao - barem sam mislio da ih tako gledam. U jednome času susreli su se moj i Fusunin pogled. Gledao sam je prodorno, kako sam tih dana često činio.

"Ne gledaj me tako", reče Fusun.

Trgnuo sam se. Fusun je vrlo dobro oponašala moj pogled. U prvi mah nisam prihvatio kritiku jer sam se posramio.

"Što hoćeš reći?" procijedio sam kroza zube.

"Hoću reći, ne gledaj me tako", rekla je Fusun i ponovo pokazala kako gledam, ovoga puta još izraženije. Iz njezina oponašanja shvatio sam da je gledam kao likovi u foto-romanima.

I teta Nesibe joj se nasmijala. Ali, mora da se onda uplašila moga pogleda jer je rekla:

"Kćeri, nije lijepo tako oponašati ljude. Nisi dijete."

Prikupio sam snagu i rekao:

“U redu je, teta Nesibe. Ja razumijem Fusun.”

Jesam li doista razumio Fusun? Naravno, vrlo je važno razumjeti osobu u koju smo zaljubljeni. Ako je ne možemo razumjeti, dobro je barem misliti da je razumijemo. Priznajem da sam za tih osam godina vrlo rijetko osjetio zadovoljstvo koje čovjeku pruža ta druga situacija.

Osjetio sam da me svakoga trenutka može svladati slabost zbog koje neću moći ustati. Prikupio sam svu snagu, osovio se na noge, i promrsivši kako je kasno, napustio Keskinove. Kod kuće sam se napio do iznemoglosti misleći kako više neću imati snage otići k njima. U susjednoj sobi majka je hrkala zdravo i ravnomjerno, iako se činilo da bolno stenje.

Kao što će čitatelji pretpostaviti, bio sam povrijeđen. Ali to nije dugo potrajalo. Desetak dana poslije opet sam jedne večeri pozvonio na vrata Obitelji Keskin, kao da se ništa nije dogodilo. Kad sam ušao u kuću i pogled mi se sreo s Fusuninim, po bljesku u njezinim očima shvatio sam da je sretna što me vidi. Istoga trenutka postao sam najsretniji čovjek na svijetu. Potom smo sjeli za stol i nastavili se gledati.

Kako je vrijeme prolazilo, kako su mjeseci i godine odmicali, sve sam više uživao u tome što sjedim za stolom kod Keskinovih, razgovaram s tetom Nesibe i gospodinom Tarikom - većinom se u naš razgovor uključivala i Fusun - i što gledamo televiziju do odjavne špice sa zastavom. Mogu reći da je to za mene bilo stjecanje nove Obitelji. Tih sam se noći dobro osjećao. O životu sam mislio samo lijepo, ne samo zbog toga što sam sjedio sučelice Fusun, nego i zato što sam razgovarao s članovima Obitelji Keskin; kao da sam zaboravljao zašto dolazim k njima.

Dok bih sjedio obuzet takvim osjećajima, u nekome bi se tro- nutku moj pogled posve slučajno susreo s Fusuninim, i kao da bih se smjesta sjetio pravoga razloga koji me je doveo k njima i neizmjerne ljubavi koju sam osjećao prema Fusun; trgnuo bih se i živnuo kao da sam se najednom probudio iza sna. Želio sam da u tim trenucima osjeća isto što i ja. Ako se i ona, kao ja, probudi iz toga nedužnog sna, sjetit će se jednoga mnogo dubljeg, stvarnog svijeta u kojemu smo zajedno živjeli. Tada će se razvesti od muža i udati za mene. Međutim, u njezinim očima nisam vidio to “sjećanje”, to “buđenje”. Zbog toga sam bio nesretan i nesposoban pomaknuti se s mjesta.

U to vrijeme, dok poslovi na filmu nisu nimalo napredovali, Fusun me gotovo uopće nije gledala, niti je na bilo koji način pokazivala da se sjeća koliko smo nekoć bili sretni. Naprotiv, u njezinim pogledima nije bilo nikakve dubine, nikakve izražajnosti; gledala je kao da je više zanima ono što se prikazuje na televiziji ili što se govori o nekome susjedu. Pritom se držala kao da je sav smisao i pravi cilj njezina života sjediti za stolom s ocem

i majkom, s njima razgovarati i smijati se. U tim sam trenucima osjećao nekakvu prazninu i besmisao, kao da Fusun i ja ne možemo imati nikakvu budućnost, kao da nema nikakve nade da će se razvesti od muža i udati za mene.

Godinama poslije, Fusunine mrzovoljne, kao i druge rječite poglede iz toga vremena uspoređivao sam s pogledima glumica u turskim filmovima. U Fusuninim pogledima nije bilo nikakva oponašanja. Kao ni junakinje turskih filmova, ni ona nije mogla biti otvorena pred majkom, ocem i pred drugim muškarcima, pa je bijes, želje i osjećaje izražavala pogledima.

SAMO DA VRIJEME PROĐE

To što sam redovito viđao Fusun unijelo je reda i u moj poslovni život. Dobro sam spavao i rano ujutro odlazio u ured. (Na bočnome zidu zgrade na Harbije, Inge je, dražesno se osmjehujući,

i dalje pila voćni sok Meltem, ali mi je Zaim rekao da više ne pridonosi povećanju prodaje.) Misli mi nisu bile zaokupljene Fusun, te sam mogao vrlo dobro raditi i donositi odluke jer sam vladao situacijom.

Osman je vođenje Tekjaja prepustio Kenanu. Ubrzo su postali konkurenti Satsatu, kao što se moglo i očekivati. Ali to stanje nije bilo rezultat Kenanovog i Osmanovog dobrog upravljanja. Proizvođač tekstila, gospodin Turgaj - koji bi me rastužio svaki put kad bih se sjetio njegova mustanga, tvornice i ljubavi prema Fusun, iako više nisam bio nimalo ljubomoran - povjerio je Tekjaju distribuciju dijela svojih proizvoda, te im je zato posao dobro išao. Kao što je iz plemenitosti koje mu nikada nije nedostajalo zaboravio da nije bio pozvan na zaruke, gospodin Turgaj se u novim okolnostima obiteljski družio s Osmanom. Zimi su zajedno odlazili na Uludag na skijanje, zajedno su išli u Pariz i London u kupnju, i bili su pretplatnici istih turističkih časopisa.

Bio sam pomalo zbunjen naglim rastom Tekjaja, ali nisam mogao ništa posebno učiniti. Kenan je iznimno velikim plaćama za svoju tvrtku pridobio nove mlade i ambiciozne upravljačke kadrove koje sam ja bio primio u Satsat, kao i dvojicu sredovječnih menadžera, koji su svojim poštenim i predanim radom godinama bili stožeri Satsata.

U nekoliko navrata za večerom sam se požalio majci da brat, iz zloradosti i strasti prema novcu, radi protiv Satsata koji je osnovao otac. Nije mi pomogla pravdajući se kako se više ne može miješati u naše poslove. Vjerojatno su na njezine stavove utjecale Osmanove riječi, moj razlaz sa Sibel, tajnovit i neobičan privatni život koji sam vodio i odlasci k Obitelji Keskin, što je donekle naslućivala, te je po svemu tome zaključila da neću znati dobro voditi poslove koje sam naslijedio od oca.

S druge pak strane, činilo se kao da je sve drugo došlo na svoje mjesto i doseglo vrhunac: moji posjeti Keskinovima u te dvije i pol godine, razmjenjivanje pogleda s Fusun, večere i razgovori, izleti na Bospor čak i u zimsko doba... Još uvijek nismo bili

počeli s Feridunovim umjetničkim filmom, ali smo se pripremali kao da ćemo početi najkasnije za dva mjeseca.

Fusun je zaključila, ili se držala kao da je zaključila, da za umjetnički film treba još vremena, a da bi je komercijalni filmovi povelili opasnim putem na kojem bi bila sama. U njezinim očima još je uvijek bilo srdžbe. Kad bi nam se ponekad, dok smo navečer sjedili za stolom u kući na Čukurdžumi, pogledi sreli, više nije spuštala oči kao sramežljiva mlada djevojka, kako je činila prije, nego me je gledala ravno u lice s ljutnjom koja me je podsjećala na sve moje mane. Tada bi se rastužila što je pokazala ljutnju koju je nosila u sebi, no ja bih osjetio sreću jer bih shvatio da se u tim trenucima osjeća bližom meni.

Ponovo sam je pred kraj večere počeo ispitivati kako ide slikanje. Pitao sam je to i kad je Feridun bio kod kuće. (Nakon onoga izgređa u restoranu Smiraj Feridun je navečer manje izlazio, ostajao je večerati s nama. U to je vrijeme filmska industrija ionako bila u teškome položaju.) Sjećam se da smo jednom svo troje ustali od stola i, razgovarajući, dugo promatrali sliku goluba na kojoj je Fusun u to vrijeme radila.

“Fusun, jako mi se sviđa što radiš polako i strpljivo”, rekao sam kao da šapćem.

“I ja joj govorim da priredi izložbu”, rekao je Feridun šapćući na isti način. “Ali, srami se...”

“Slikanjem samo kratim vrijeme”, reče Fusun. “Najteže je naslikati odsjaj na glavi goluba. Vidite li?”

“Da, vidimo”, odgovorih.

Nastupila je duga tišina. Feridun je, mislim, te večeri ostao kod kuće da bi gledao sportski program. Kad se na televiziji čulo da je postignut pogodak, istrčao je iz sobe. Fusun i ja nismo razgovarali. Bože blagi, bio sam tako sretan što s njom u tišini gledam sliku na kojoj radi!

“Fusun, volio bih da zajedno odemo u Pariz, da posjetimo sve muzeje i razgledamo slike.”

To je bila smjelost! To je mogla biti pogreška za koju je trebala uslijediti kazna: mrzovoljno lice tijekom nekoliko posjeta, čak ljutnja i uskraćivanje razgovora. Ali, Fusun je na moje riječi odgovorila posve prirodno: “I ja bih voljela, Kemale.”

Poput većine djece, i ja sam kao učenik volio crtati. U višim razredima osnovne škole i u gimnaziji neko sam vrijeme zaneseno slikao “za sebe” u našem stanu u Apartmanu Milosrđe i maštao kako ću postati slikar. Umišljao sam da ću jednoga dana otići u Pariz i vidjeti sve slike. Početkom pedesetih i šezdesetih godina u Turskoj nije bilo nijednoga muzeja u kojem su se mogle razgledati slike i nijedne knjige s umjetničkim slikama i reprodukcijama koje bih u djetinjoj radoznalosti mogao prelistavati. Ali, Fusun i ja uopće nismo mislili o temama kao što su zbivanja u svijetu likovne umjetnosti. Nama je za sreću bilo dovoljno uvećati crno- bijelu pticu s fotografije i prema njoj slikati.

Što sam više uživao u djetinjoj, nevinoj sreći koju sam osjećao u domu Keskinovih, sve me je manje zanimalo život izvan kuće na istanbulskim ulicama, pa je taj svijet za mene postao i zloslutan. Gledati s Fusun jedanput ili čak dvaput na tjedan ptice koje je slikala, pratiti sporo napredovanje njezina rada, razgovarati nekoliko minuta s njom u stražnjoj sobi o tome koju će istanbulsku pticu, što ju je Feridun za nju fotografirao, slikati poslije te - škanja, grlicu ili lastavicu - za mene je značilo neopisivu sreću.

Ali, *sreća* nije dovoljno dobra riječ za opis moga stanja. Pokušat ću na drugi način opisati poeziju koju sam doživljavao u stražnjoj sobi, to duboko zadovoljstvo koje mi je pružalo onih nekoliko minuta: bio je to osjećaj da je vrijeme stalo, da će sve zauvijek ostati tako. Istodobno sam osjećao zadovoljstvo što sam u kući, što sam zaštićen i siguran. Još sam uz taj osjećaj imao vjeru da je svijet jednostavan i dobar, vjeru koja mi je razgaljivala dušu. Ljepše rečeno, imao sam svoj doživljaj svijeta. Moj je osjećaj unutarnjega mira, dakako, nalazio vrelo u Fusuninu licu, njezinoj nježnosti i ljepoti, i ljubavi koju sam osjećao prema njoj. Razgovarati s Fusun nekoliko minuta u stražnjoj sobi samo za sebe bilo je sreća. Tu je sreću unekoliko pružala i soba u kojoj smo se nalazili. (Da sam mogao večerati s njom u Foajeu, i tada bih bio vrlo sretan, ali ta bi sreća bila drukčija.) Duboki spokoj, koji je bio povezan s prostorom, mjestom i stanjem duše, u mojoj su glavi pratile slike predmeta koje sam viđao oko sebe: Fusunini radovi s pticama koji su sporo napredovali, riđa boja saga *ušak* koji je prekrivao pod, komadići tkanine, dugmad, stare novine, naočale za čitanje gospodina Tarika, pepeljare i ručni rad tete Nesibe. Uvlačio sam u sebe i miris te sobe. Prije nego što bih izašao iz nje, ubacio bih u džep naprstak, dugme ili konac. Ti su me predmeti poslije, u sobi u Apartmanu Milosrđe, podsjećali na sve to, i moja je sreća tako nastavljala trajati.

Svake je večeri teta Nesibe poslije večere najprije odnosila lonce i stavljala u hladnjak velike pladnjeve s preostalom hranom (posjetitelj Muzeja treba posebno obratiti pozornost na hladnjak Obitelji Keskin koji me je jednostavno očaravao). Zatim bi uzela ručni rad koji je stajao u velikoj, staroj plastičnoj vrećici, ili bi rekla Fusun da joj ga donese. Budući da se vrijeme kad je upućivala tu molbu podudaralo s vremenom našega odlaska u stražnju sobu, govorila je Fusun: “Kćeri, kad kreneš iz sobe, ponesi mi pletivo.” Voljela je pletiti i sudjelovati u razgovoru dok gleda televiziju. Teta Nesibe nije prigovarala što se osamljujemo u stražnjoj sobi, no mislim da je iz straha od gospodina Tarika ulazila u sobu kako ne bismo odveć dugo ondje ostali sami, i govorila nam: “Samo da uzmem pletivo. Počinju *Jesenji vjetrovi*, hoćete li gledati?”

Gledali smo. Za osam godina odgledao sam kod Fusun sigurno stotine filmova i serija. Ali ja, koji se vrlo dobro sjećam svakoga i najmanjeg detalja, čak nekih gluposti u vezi s Fusun i kućom Obitelji Keskin, odmah sam zaboravljao te filmove, serije, emisije uživo koje su prikazivane u povodu nacionalnih praznika (*Značenje osvajanja Istanbula u svjetskoj povijesti*-, *Što je to turski identitet i kakav bi trebao biti*-, *Kako sto bolje razumjeti Ataturka*) i stotine, tisuće drugih emisija koje smo gledali na televiziji.

Od svega što smo gledali uskoro sam se sjećao samo nekih trenutaka (to bi se svidjelo Aristotelu, teoretičaru vremena). Taj se

“trenutak” spajao s nekom slikom i zauvijek ostajao u mom sjećanju. Polovicu nezaboravne slike u mom sjećanju činio je neki prizor s televizije, ili samo dio prizora. Na primjer, cipele i nogavice američkoga detektiva koji u filmu hita uza stube; dimnjak na staroj zgradi koji snimatelja nije zanimao, nego se slučajno našao u kadru; kosa i uho žene u nekom ljubavnom prizoru (za stolom bi u tim trenucima zavladao muk); uplašena djevojčica priljubljena uz oca među tisućama brkatih muškaraca koji prate nogometnu utakmicu (vjerojatno nije imala s kim ostati kod kuće); noge i čarape muškarca najbližega kameri među vjernicima koji se u džamiji, u Mubarek-noći,³⁴ istodobno spuštaju na sedždu;³⁵ neki prizor iz turskog filma (kao brod koji u daljini plovi Bosporom) ili limenka iz koje negativac jede dolmu; te i mnoge druge pojedinosti spojile bi se u mojoj glavi s nekim detaljem Fusunina lica, koje sam mogao vidjeti u profilu dok je gledala isti prizor na televiziji, na primjer: s rubom usne, podignutom obrvom, položajem ruke, načinom na koji je nesvjesno naslanjala vilicu na rub tanjura, najednom skupila obrve ili nestrpljivo gasila cigaretu. Ponekad su mi ti prizori dolazili u sjećanje kao snovi kojih se naknadno sjetimo. Slikarima sam mnogo puta opisivao te svoje izmaštane prizore, koji bi poprimali oblik pitanja i slike, jer sam ih želio izložiti u Muzeju nevinosti, ali nikada nisam dobio prave odgovore. Zašto je Fusun taj prizor doživjela tako duboko? Što to u nekoj priči ostavlja na nju tako snažan dojam? Želio sam joj postaviti ta pitanja, ali razgovori koje su Keskinovi vodili poslije filma mnogo su se više ticali morala negoli njihova dojma o filmu.

“Kakav drznik! Platilo je za svoja nedjela. Samo mi je žao djeteta”, rekla bi, ‘primjerice, teta Nesibe.

“Pa vidiš da uopće nisu mislili na dijete. Ti tipovi misle samo na novac. Fusun, isključi to.”

Ti tipovi - neobični zapadnjaci u filmu, američki gangsteri, čudna i nesređena obitelj, čak i besramni scenarist i redatelj koji su osmislili takav film - svi bi se izgubili s ekrana i nestali u mračnome beskraj onoga časa kad bi Fusun pritisnula gumb, kao što nestane nečistoća u slivniku kade u kupaonici kad je usisa vrtlog vode.

Kad bi televizor umuknuo, gospodin Tarik ponekad bi rekao:

“Baš lijepo! Riješili smo ih se.”

“Oni” su mogli biti domaći ili strani film, emisija uživo, dosadni voditelj kviza i glupi natjecatelji. Te su riječi pridonosile mom unutarnjem miru; imao sam dojam da i oni zamjećuju kako je za mene u tome okruženju najvažnije biti nasamo s Fusun i članovima njezine Obitelji. Tada bih poželio ostati što duže, i to ne samo zbog sreće što sjedim u istoj sobi, za istim stolom s Fusun, nego i zbog posebnog osjećaja što sam skupa s Obitelji Keskin u toj kući, u toj zgradi. (Ona je to čarobno mjesto; kad posjetitelj Muzeja prolazi kroz njega, kao da prolazi kroz Vrijeme.) Htio bih da posjetitelj Muzeja svakako ima na umu da se moja ljubav prema Fusun s vremenom proširila na cijeli njezin svijet, na sve što je s njom u vezi, na svaki njezin trenutak i svaku njezinu stvar.

Osjećaj da sam izvan Vremena, koji se u meni javljao dok sam gledao televiziju, i taj duboki mir koji mi je omogućivao posjete Obitelji Keskin i ljubav prema Fusun, tijekom punih osam godina nestajao bi jedino dok bih pratio vijesti. Zemlja je srljala u građanski rat.

Tijekom 1978. godine čak se i u našoj četvrti događalo da navečer eksplodira bomba. Ulice koje su vodile prema Tophaneu i Karaköju bile su pod nadzorom nacionalista, pa su novine pisale

O tome kako su mnogi napadi isplanirani baš u kavanama u tome dijelu grada. U krivudavim ulicama popločenim kamenim kockama, koje uz padinu Čukurdžuma izlaze na Džihangir, skupljali su se u svojim skrovištima Kurdi, aleviti, sitni namještenici, radnici i studenti, simpatizeri različitih lijevih frakcija. I oni su se voljeli služiti oružjem. Čak bi se ponekad jurišnici takvih dviju grupa upustili u oružani sukob samo da zagospodare jednom ulicom, jednom kavanom ili malim trgom. Katkad bi eksplozija bombe koju su podmetnule tajne službe ili zločinci koje je nadzirala država bila povod otvorenome ratu između dviju strana. Četin-efendiji u to doba nije bilo nimalo lako jer se više puta našao između dvije vatre. Često nije mogao ocijeniti gdje bi mogao parkirati Chevrolet i u kojoj bi me kavani mogao čekati. Nekoliko puta rekao sam mu da navečer mogu sam otići Keskinovima, no on bi mi odgovorio da to nikako ne može dopustiti. Kad sam se vraćao od njih, ulice na Čukurdžumi, Tophaneu i Džihangiru nikada nisu bile puste. Vraćajući se kući automobilom cijelim bismo putem vidali mladiće kako lijepe plakate i oglase, ili kako pišu slogane, i u strahu bismo se pogledavali.

Dok su u večernjem dnevniku detaljno izvještavali o eksplozijama bombi, ubojstvima i napadima, Keskinovi su bili mirni jer su, “hvala Bogu”, kod kuće, ali istodobno i nemirni jer su bili zabrinuti za budućnost. Kako su vijesti bile nepodnošljivo loše, svi smo u to vrijeme više voljeli komentirati geste i mimiku lijepe spikerice Ajtač Karduz dok je čitala vijesti, negoli same vijesti. Za razliku od spikerica na Zapadu, koje su se doimale slobodno i opušteno, Ajtač Karduz se ne bi ni pomaknula, pa ni nasmiješila. S papira koji je držala u rukama brzo je čitala vijesti, bez ijednoga pokreta, ravna kao svijeća.

“Polako, djevojko, predahni, ugušit ćeš se”, rekao bi povremeno gospodin Tarik.

Iako je tu šalu izrekao možda stotinu puta, mi bismo se uvijek iznova smijali kao da je čujemo prvi put. Jer spikerica, koja je očito bila vrlo disciplinirana, jako voljela svoj posao i silno se bojala da ne pogriješi - sve je to bilo sasvim očito - ponekad je čitala cijelu rečenicu bez prekida i predaha. Ako je rečenica bila duga, čitala je sve brže da ne bi ostala bez daha. Tada bi se još i zajapurila.

“Eno, opet se zajapurila”, rekao bi gospodin Tarik.

“Kćeri, predahni malo, progutaj slinu!” rekla bi teta Nesibe.

Kao da je čula tetu Nesibe, Ajtač Karduz bi na trenutak podigla glavu s papira, bacila kratak pogled na nas za stolom koji smo je

³⁴ Sveta noć u islamskom vjerovanju. Ima ih četiri u godini.

³⁵ Doticanje dlanovima i licem molitvene prostirke u molitvi.

gledali napola razdragani, a napola uznemireni, i s velikim bi naporom progutala pljuvačku, kao dijete koje je tek operiralo krajnike.

“Bravo, kćeri!” rekla bi teta Nesibe.

Od te spikerice čuli smo vijest da je Elvis Presley umro u svojoj kući u Memphisu, da su Crvene brigade otele bivšega talijanskog premijera Alda Mora i ubile ga, da su novinar Dželal Salik i njegova sestra ubijeni na Nišantašu ispred Aladinova dućana.

Postojao je još jedan način na koji su se Keskinovi distancirali (na mene je to djelovalo umirujuće) od vanjskoga svijeta dok su gledali televiziju: uspoređivali su ljude s ekrana s našim poznanicima. Za večerom smo znali dugo raspravljati o tome koliko su te naše usporedbe uspješne. U tim smo raspravama zdušno sudjelovali i Fusun i ja.

Sjećam se kako smo krajem 1979., gledajući snimke ulaska Sovjeta u Afganistan, dugo raspravljali o tome kako novi predsjednik Afganistana Babrak Karmal nevjerojatno sliči jednom pekarskom radniku u našoj četvrti, kao da mu je rođeni brat. Tu je usporedbu dala teta Nesibe - ona je to voljela činiti jednako kao i gospodin Tarik. U početku nitko od nas nije shvatio na kojega čovjeka u pekarnici misli. Ponekad sam navečer govorio Četinu da zaustavi automobil ispred pekarnice kako bih kupio vrući kruh za večeru, tako da sam i ja poznao Kurde koji su ondje radili. Zato sam se mogao složiti s tetom Nesibe u pogledu njezine usporedbe. No Fusun i gospodin Tarik uporno su tvrdili kako čovjek na blagajni ne sliči novome afganistanskom predsjedniku.

Ponekad mi se činilo kako Fusun drukčije misli samo da bi mi prkosila. Na primjer, rekao sam da egipatski predsjednik Anvar Sadat, kojega su ubili islamisti dok je u počasnoj loži (kao i naši visoki časnici) na stadionu gledao mimohod, i prodavač novina na raskrižju ulica Čukurdžuma i Bogazkesen, sliče kao jaje jajetu, a ona je rekla da ne sliče. Mislim da je to rekla samo zato što sam ja rekao da sliče. Kako se o Sadatovu ubojstvu nekoliko dana govorilo i u vijestima i u drugim televizijskim emisijama, ta prepirka između Fusun i mene potrajala je kao svojevrsan rat živaca koji meni nije nimalo odgovarao.

Ako bi se većina za stolom kod Obitelji Keskin složila s tom usporedbom, tada se o važnoj osobi na televizijskome ekranu više nije govorilo kao o Anvaru Sadatu, nego kao o prodavaču namirnica Bahri-efendiji. U petoj godini mojih večernjih boravaka u kući Obitelji Keskin i ja sam se već bio navikao da je poplunar Nazif-efendija poznati francuski glumac Jean Gabin (mnoge smo njegove filmove gledali); da je Ajla, prijateljica koju je Fusun tajila od mene, a koja je s majkom kao njihova podstanarka živjela na donjem katu, zapravo uplašena spikerica koja ponekad čita vremensku prognozu; da je pokojni Rahmi-efendija vremešni predsjednik islamističke stranke koji svake večeri na televiziji daje stroge izjave; da je električar Efe poznati sportski komentator koji nedjeljom navečer vodi emisiju o nogometu; da je Četin-efendija (naročito zbog obrva) novi američki predsjednik Reagan.

Kad bi se te poznate osobe pojavile na televiziji, svatko od nas dobivao je želju da kaže neku šalu:

“Pogledajte, pogledajte”, govorila je teta Nesibe, “Bahri-efendijina žena, Amerikanka. Baš je lijepa.”

Katkad smo pogađali kome sliči neka poznata osoba na ekranu. Na primjer, teta Nesibe bi upitala: “Što mislite, kome ovaj sliči?” misleći na glavnoga tajnika Ujedinjenih naroda Kurta Waldheima, koji se često pojavljivao na ekranu jer je sudjelovao u rješavanju sukoba u Palestini. Mi ostali razmišljali smo i tražili pravi odgovor, a za stolom je za to vrijeme vladala tišina. Tišina bi potrajala i kad bi završila vijest u kojoj se spominje ta osoba, a na ekranu se pojavio drugi prizor, nova vijest ili reklama.

U taj mah začula bi se sirena broda iz pravca Karakoja na Tophaneu, a ja bih se sjetio gradske buke i gužve. Pred očima bi mi iskrsnuli brodovi dok se približavaju pristaništima, i mimo svoje volje postajao bih svjestan koliko sam se umiješao u život Obitelji Keskin, koliko vremena provodim za njihovim stolom i kako uopće nisam primijetio da s brodskim sirenama prolaze mjeseci i godine.

TRAČERSKI STUPAC

Srljanje države u građanski rat, eksplozije bombi i sukobi na ulicama uvelike su smanjili broj gledatelja u kinima. To je stanje uzdrmalo “filmsku industriju”. Ipak, bar Pelur i druga mjesta kamo su zalazili filmaši i dalje su bila puna. Kako Obitelji navečer više nisu izlazile van, svatko je priželjkivao dobiti ulogu u nekom reklamnom filmu, u ljubavnom filmu, ili pak u nekome s mnogo tučnjave, jer su se takvi i dalje svakodnevno snimali. Veliki producenti više nisu ulagali u onakve filmove kakvima smo se prije dvije godine radovali u ljetnim kinima, pa sam ja među filmašima u Peluru postao važna osoba kao bogati ljubitelj filma koji novcem podupire Limun-film. U to sam vrijeme rijetko odlazio u Pelur, ali sam jednoga predvečerja ipak pošao zahvaljujući Feridunovu inzistiranju. U baru je bila gužva veća nego ikada. Poslije sam od pijanaca čuo kako ekonomska kriza ide na ruku barovima i kako “svi iz Ješilčama piju”.

Te sam večeri i ja s nesretnim filmašima pio do jutra. Sjećam se da sam potkraj te noći vodio ugodan razgovor s Tahinom Ta-nom, koji je na Tarabji, u restoranu Smiraj, pokazao da ga zanima Fusun. Na kraju te noći sam se, prema njezinim riječima, “sprijateljio” s jednom mladom glumicom, simpatičnom Kamilicom. Kamilica je prijašnjih godina igrala u obiteljskim filmovima. Glumila je dobre djevojčice koje na ulici prodaju peciva i tako uzdržavaju slijepu majku, ili koje vječito uplakane trpe zle maćeha koje je igrala Zlobna Suhendan. Sada se pak i ona, poput drugih, žalila što ne može ostvariti svoje snove, što nema posla i što mora posuđivati glas u domaćim pornografskim filmovima, te joj je bila potrebna moja potpora za snimanje filma prema scenariju koji se i Feridunu svidio. Iako sam bio pijan, zapazio sam da se Feridun zanima za nju, da među njima postoji “emocionalna bliskost”, kako su takvo zanimanje

nazivali novinari u filmskim revijama. Usto sam u čudu zamijetio kako je Feridun ljubomoran na mene zbog Kamilice. Pred jutro smo svi troje izašli iz Pelura i kroz uske, mračne uličice, između tamnih zidova uz koje su pijanci mokrili i po kojima su mladi ispisivali ekstremističke parole, uputili se Kamilićinoj kući na Džihangiru, u kojoj je živjela s majkom, pjevačicom iz jeftinih lokala. Kroz hladne uličice pratili su nas prijeteci psi. Prepustio sam Feridunu da Kamilicu otprati do kuće, a ja sam se vratio u stan na Nišantašu, u kojemu sam spokojno živio s majkom.

U noćima kad sam bio pijan, lebdeći između jave i sna, s boli sam razmišljao o tome kako više nisam mlad, kako je moj život ušao u kolotečinu prije nego što sam zašao u trideset petu (to se događalo svim turskim muškarcima), kako više neću doživjeti veliku sreću, kako je više ni ne mogu doživjeti. Naslućivao sam da se zavaravam i tješim da su politička ubojstva, neprestani sukobi, skupoća i vijesti o bankrotima razlozi zbog kojih mi se vlastita budućnost iz dana u dan čini sve mračnijom, unatoč velikoj lju- bavi i želji da volim.

Pa ipak, katkad sam mislio da ne mogu biti nesretan. Taj osjećaj bi me pratio kad god bih navečer otišao na Čukurdzumu, vidio Fusun i razgovarao s njom, ili kad bih sa stola u blagovaonici ili iz kuće Obitelji Keskin potajice uzeo predmet koji će me poslije podsjećati na Fusun, odnio ga na Nišantaš i poslije se igrao s njim. Sa stola sam uzimao žlice i vilice koje je Fusun koristila i poslije ih razgledao kao kakvu sliku.

Katkad bi me obuzimao snažan osjećaj da negdje postoji bolji život. Taj mi je osjećaj nanosio takvu bol da sam se nastojao osloboditi misli o njemu. Kad bih susreo Zaima i saznao nove tračeve iz visokoga društva, pomislio bih da i nije velik gubitak ostati daleko od dosadnog života koji su vodili moji bogati prijatelji.

Zaimova je procjena bila da Nurdžihan i Mehmet još nisu vodili ljubav. Ali govorili su da su se odlučili na brak. To je bila važnija vijest. Zaim je vjerovao da je Nurdžihan odlučno odbijala voditi ljubav s njim prije braka iako su svi, uključujući i Mehmeta, znali da je u Parizu spavala sa svojim francuskim mladićima. Nurdžihan je u šali govorila kako u jednoj muslimanskoj zemlji prvi uvjet za istinski sretan i miran brak koji bi trebao potrajati godinama nije bogatstvo, nego to da se prije vjenčanja ne vodi ljubav. I Mehmetu su se sviđale te njene šale. Oboje su se tako šalili, oboje su govorili o učenosti naših predaka, o ljepoti stare glazbe, o skromnosti starih majstora. Po Zaimovim riječima, Mehmetove i Nurdžihanine šale i njihovo zanimanje za Osmanlije i naše pretke nisu išli tako daleko da ih visoko društvo počne smatrati konzervativnima ili privrženima vjeri. Zaim je smatrao da je jedan od razloga to što su se pretjerano opijali na prijemima. S poštovanjem je govorio kako, unatoč pretjeranu pijanstvu, uvijek uspijevaju ostati dostojanstveni i otmjeni. Pijući vino, Mehmet je odlučno branio mišljenje kako se vino i piće u divanskoj poeziji spominju u pravome, a ne u prenesenom značenju, recitirao je Nedimove ili Fuzulijeve stihove, za koje nitko od prisutnih nije znao izgovara li ih pravilno i - gledajući Nurdžihan netremice u oči - podizao je čašu s riječima ljubavi prema Bogu. Zaim je mislio kako je, donekle, jedan od razloga zbog kojih je visoko društvo prihvaćalo takve šale bez zazora, pa čak s odobravanjem, bio taj što je među djevojkama zavladała velika panika nakon prekida mojih i Sibeli- nih zaruka. Dakle, naš je slučaj bio važno upozorenje djevojkama koje su pripadale istanbulskoj kremi sedamdesetih godina kako ne smiju bezuvjetno vjerovati muškarcima prije braka. Ako su glasine bile točne, zbog nas su u to vrijeme uznemirene majke savjetovale svojim kćerima da dobro paze. No ne želim si pridavati preveliku važnost u toj stvari. Istanbulsko visoko društvo toga vremena okupljalo je tako uzak krug bliskih ljudi, da se čovjek nije morao mnogo sramiti nevolje koja ga je zadesila jer mu se ionako činilo da je sve ostalo u malom obiteljskom krugu.

Usto, od 1979. ja sam se bio odveć naviknuo na mir i ugodnost svojega novog života koji se odvijao između kuće, ureda, Fusunine Obitelji i Apartmana Milosrđe. Odlazio sam u stan u Apartmanu Milosrđe, iznova proživljavao sretno vrijeme koje sam ondje proveo s Fusun i s nekim osjećajem začuđenosti i zbunjenosti promatrao svoju kolekciju predmeta koja je postajala sve veća. Bilo ih je sve više; polagano su se pretvarali u simbole koji pokazuju koliko je jaka moja ljubav. Gdje kad sam na njih gledao kao na utjelovljenje bure koja bjesni u mojoj duši, a ne kao na stvari koje me tješe i podsjećaju na sretno trenutke provedene s Fusun. Bilo je trenutaka kad sam osjećao stid što ti predmeti doista postoje. Tada bih poželio da ih nikada nitko ne vidi. Pomišljao sam kako će, ako ih nastavim skupljati, ispuniti sve sobe stana u Apartmanu Milosrđe, i ta me pomisao plašila. Predmete sam donosio iz kuće Obitelji Keskin ne misleći što ću s njima u budućnosti; želio sam da mi služe kao podsjetnici na prošlost. Tada mi nije padalo na pamet da ih može biti toliko da napune sobe i stan. Jer, velik dio toga osmogodišnjeg razdoblja proveo sam zamišljajući kako ću u sljedećih nekoliko mjeseci, najviše šest, pridobiti Fusun i oženiti se njome.

Večernji list je 8. studenoga 1979. u rubrici pod naslovom “Društvo” u tračerskom stupcu objavio tekst kojega ovdje donosim samo dio:

SVIJET FILMA I VISOKO DRUŠTVO: MALI SAVJET

Svima nam je drago kad se kaže kako je Turska, poslije Hollywooda i Indije, treća zemlja u svijetu po broju snimljenih filmova. Nažalost, stanje se u našoj zemlji mijenja. Sukobi između desničara i ljevičara, zbog kojih se građani boje navečer izaći na ulicu, i ljubavni filmovi, razlog su što turske Obitelji više ne odlaze u kina kao prije. Cijenjeni turski sineasti teško nalaze i gledatelje i novac za nove filmove. Stoga turska kinematografija više nego ikada treba imućne poslovne ljude koji bi s Ješilčamom htjeli snimiti “umjetnički film”. Prije su ti zaljubljenici u filmsku umjetnost uglavnom bili novopečeni bogataši iz unutrašnjosti koji su željeli upoznati lijepe glumice. Mnogi filmovi koje su naši kritičari obasipali pohvalama i nazivali ih “umjetničkim” zapravo

se nikada nisu mogli prikazivati u kinima na Zapadu, gdje bi ih moglo gledati obrazovano gledateljstvo, i nikada nisu dobili nijednu utješnu nagradu na siromašnim provincijskim festivalima u Europi. S druge strane, ti su filmovi bili povod da mnogi naši novi bogataši upoznaju "umjetnice" i s njima dožive divne ljubavi. Tako je bilo prije. Sada je nešto drugo postalo moda. Sada naši bogataši, ljubitelji umjetnosti, ne dolaze u Ješilçam da bi im se dogodila ljubav s lijepim glumicama, nego da bi od djevojke u koju su već zaljubljeni napravili glumicu. Najsvježiji je primjer mladić iz vrlo bogate Obitelji, najpoželjniji neženja u istanbulske visokom društvu, gospodin K. (ime poznato redakciji). On se zaljubio u udanu mladu ženu za koju tvrdi da mu je daljnja rođakinja. Scenarij za "umjetnički film", koji je napisan na njegov poticaj, gospodin K. sada ne želi podržati zbog ljubomore koju izaziva mlada žena. Kako saznajemo, gospodin kaže kako "ne bi mogao podnijeti da se ljubi s drugim". Mladu ženu i njezina muža, inače redatelja, prati posvuda kao sjena, povlači se po barovima Ješilčama i po restoranima na Bosporu, s čašom rakije u ruci. Ljubomoran je čak i kada lijepa, udana buduća glumica samo izađe iz kuće. Taj bogataš iz visokog društva zaručio se prije nekoliko godina s vrlo dragom djevojkom, kćerkom umirovljenoga diplomata. Tim povodom priređeno je prekrasno slavlje u Hiltonu, kojemu su prisustvovali svi iz visokog društva. O tome smo i mi pisali. Kako saznajemo, zaruke je prekinuo bez imalo odgovornosti, zbog svoje lijepe rođakinje kojoj je obećao da će je napraviti glumicom. Ne možemo mirno gledati kako taj neodgovorni bogati mladić, nakon što je upropastio kćer diplomata i bivšu studenticu na Sorboni, sada uništava život lijepe F., buduće umjetnice, koju gospoda ženskari osobito pohotljivo gledaju. Stoga, uz ispriku čitateljima kojima su dodijale prodike, upućujemo jedan savjet gospodinu K-u iz visokoga društva: Gospodine, u modernome svijetu, u vrijeme kada Amerikanci putuju na Mjesec, jednostavno nije moguće napraviti "umjetnički film" bez poljubaca. Vi se izvolite odlučiti: ili ćete se oženiti seoskom djevojkom s maramom na glavi i zaboraviti zapadnjački film i umjetnost, ili se okanite želje da stvarate glumice od lijepih djevojaka zbog kojih ste toliko ljubomorni da ne dopuštate ni da ih drugi gledaju. Dakako, ako vam je namjera samo "da ih napravite glumicama".

B.K.

Taj sam članak pročitao doručujući s majkom istoga jutra kad je objavljen u *Večernjem listu*. Dvoje novine, koje su svakodnevno dostavljane u našu kuću, majka je čitala od prve do posljednje stranice; pogotovo nije propuštala vijesti iz visokoga društva. Kad je otišla u kuhinju, istrgnuo sam stranicu na kojoj je bio članak, savio je i gurnuo u džep. "Što ti je opet?" upitala je majka kad sam izlazio iz kuće. "Neraspoložen si." U uredu sam se trudio djelovati raspoloženije nego obično. Gospođi Zejnep ispričao sam smiješan vic, zviždukao sam dok sam prolazio hodnicima, šalio se sa Satsatovim starim i slabo raspoloženim namještenicima koji su zbog manjka posla iz dosade rješavali križaljke iz *Večernjeg lista*.

Nakon podnevne stanke shvatio sam po izrazu njihovih lica, po pretjerano blagim - i pomalo uplašenim - pogledima gospođe Zejnep, da su svi zaposleni u Satsatu pročitali tekst. Rekoh sebi: "Možda se varam." Poslije podnevne stanke majka mi je telefonirala i rekla da me je očekivala na ručku, i da joj je žao što nisam došao. "Kako si, sine?" upitala me je kao i obično, ali malo nježnije. Odmah sam znao da je saznala za članak, da je našla novine i pročitala ga, da je plakala (glas joj je zvučao kao poslije plača) te da je, po istrgnutoj stranici, zaključila kako sam ga pročitao i ja. Rekla mi je:

"Sine moj, svijet je pun nemilosrdnih ljudi. Ne obaziri se na njih."

"Majčice, ne razumijem što hoćete reći", odgovorio sam joj.

"Ništa", reče majka.

Da sam se poveo za osjećajem koji se u meni toga trenutka javio i da sam s njom porazgovarao o tome slučaju, vjerujem da bi najprije pokazala razumijevanje, ali bi mi odmah potom rekla kako sam i ja kriv. I vjerujem da bi htjela saznati cijelu priču o Fusun. Možda bi plakala govoreći da me je netko opčinio. Možda bi mi rekla: "Sigurno negdje u kući, u nekoj staklenki s rižom ili brašnom, ili u nekoj ladici u tvome uredu, ima neki 'zapis' koji ti je netko podmetnuo i zbog kojega si se tako zaljubio. Nadi ga odmah i spali!" Osjetio sam kako joj je splasnulo raspoloženje jer nije uspjela podijeliti tugu sa mnom, i još više, jer nije uspjela čak ni navesti razgovor na tu temu. Međutim, majka je pokazala poštovanje prema mome položaju. Nije li to bio znak da sam doista u zabrinjavajućem stanju?

Tko zna koliko su me ismijavali oni koji su toga časa čitali *Večernji list*, koliko su se smijali mojoj ludoj i neumjerenoj zaljubljenosti i vjerovali u istinitost svake pojedinosti navedene u članku! Te misli stalno su mi prolazile kroz glavu, a u isto sam vrijeme mislio kako će se Fusun žalostiti kad ga pročita. Nakon majčina poziva palo mi je na um da nazovem Feriduna i da mu predložim neka današnji *Večernji list* drži podalje od Fusun i ostalih. No nisam to učinio. Prvi je razlog bila bojazan da neću uspjeti uvjeriti Feriduna da tako postupi. Drugi i važniji bio je taj što sam bio sretan zbog toga članka, ma koliko o meni uvredljivo govorio i prikazivao me kao nekog šmokljana. Samome sebi nisam htio priznati da me je članak usrećio, ali sada, toliko godina poslije, posve jasno uočavam: moja veza s Fusun ili moj odnos prema njoj - ma kako to nazvali - najzad je dospio u novine te je u određenome smislu prihvaćen u javnosti. Sve što bi se pojavilo u stupcu "Društvo" - a njega je čitala sva istanbulska krema - posebice vijesti u kojima nekoga ismijavaju i bockaju uvredljivim i podrugljivim riječima, mjesecima je bilo glavnom temom tračeva. Želio sam vjerovati kako su ta ogovaranja početak moga

povratka životu na visokoj nozi, kako ću jednoga dana uzeti Fusun pod ruku, oženiti se njome i sve će dobiti u najmanju ruku sretan završetak.

Bili su to utješni snovi odsanjeni u beznadu. Slutio sam kako se zbog ogovaranja u visokome društvu i poluistina polako pretvaram u posve drugu osobu. Sjećam se da sam se osjećao kao čovjek koga društvo odbacuje zbog toga članka, a ne kao čovjek koji zbog zaljubljenosti i vlastitih odluka živi krajnje čudnim životom.

Dakako, inicijali B. K. pripadali su Bijelom Karanfilu. Ljutio sam se na majku jer se na zarukama prema njemu ružno ponijela. Bio sam bijesan i na Tahira Tana, za kojega sam pretpostavljao da je bio izvor glasina ("ne može podnijeti da se Fusun ljubi s drugim"). Silno sam želio biti s Fusun, razgovarati s njom o članku i proklinjati ljude koji nas toliko ne vole, reći joj koju riječ utjehe i čuti kako ona mene tješi. Fusun i ja odmah bismo trebali otići u Pelur i pojaviti se ondje baš u inat svima. Dobro bi bilo da i Feridun ode s nama. Bio bi to najbolji način da pokažemo kako tračerski napis nije drugo do podla laž te zatvorimo usta ne samo pijanim filmašima, nego i mojim prijateljima iz visokog društva koji su pročitali članak i naslađivali se njime.

Ali onoga dana kad je vijest objavljena nisam mogao otići k Obitelji Keskin, iako sam prikupljao snagu da to učinim. Bio sam siguran da bih se uz tetu Nesibe opustio, a gospodin Tarik bi se ponašao kao da nema pojma što se dogodilo. Jedino nikako nisam mogao zamisliti što bi se dogodilo pri susretu s Fusun. Sigurno je da bismo oboje, kad bi nam se pogledi sreli, shvatili da je članak izazvao buru u mojoj duši. To me je iz nekog razloga vrlo plašilo. Onda mi je najednom sinulo zbog čega: kad bi nam se pogledi sreli, oboje bismo naslutili ne buru u mojoj duši, nego činjenicu da je sve što stoji u članku živa istina.

Naravno, mnogi detalji koji se navode u članku bili su netočni, što čitatelji već svakako znaju. Nisam prekinuo zaruke sa Sibel da bih Fusun napravio filmskom zvijezdom. Nisam potaknuo Feriduna da napiše scenarij. No to su sitnice. Ono što će shvatiti čitatelj i novina i svatko tko smišlja tračeve jest ova jednostavna istina: ja sam osramoćen zbog ljubavi prema Fusun i onoga što sam činio iz te ljubavi. Ljudi zbijaju šale na moj račun i smiju mi se, a dobronamjerni me sažalijevaju. To što je istanbulsko visoko društvo maleno, to što svi poznaju jedni druge, što ti ljudi nemaju jako veliko bogatstvo i velika poduzeća, kao što nemaju ni principe i ideale*od kojih ne odstupaju, nije umanjivalo moj sram. Naprotiv, sve je to moju neuspješnost i nerazboritost u mojim vlastitim očima činilo još većima. Sreću da se rodim u bogatoj Obitelji u siromašnoj zemlji, i mogućnost da vodim sretan, sređen, lijep život kakav Bog rijetko dodijeli onima koji žive u ovome dijelu svijeta, ja sam propustio zbog pomanjkanja razboritosti. Shvatio sam da bi jedini način da izađem iz te situacije bio oženiti se Fusun, dovesti u red poslovni život i pobjedonosno se vratiti u visoko društvo. No nisam u sebi nalazio snage da ostvarim taj spasonosni plan. Usto, osjećao sam odvratnost prema krugu ljudi koji nazivam "visokim društvom". Naposljetku, znao sam da poslije članka u novinama raspoloženje u kući Obitelji Keskin nimalo ne pogoduje mojim snovima.

Nisam imao drugoga izlaza nego se povući još više u sebe i primiriti se u stanju u koje sam dospio zbog ljubavi i srama. Cijeli sam tjedan svake večeri odlazio u kino i gledao američke filmove u Konaku, Siteu i Kentu. Film bi nas trebao zabaviti, otkriti novi svijet koji će nas učiniti sretnima, a ne prikazati nam pravu sliku istine i naše nesreće u svijetu nesretnih, pogotovo ne u svijetu nalik našem. Kad bih se uspio poistovjetiti s nekim junakom na filmu, mislio bih da preuveličavam vlastite probleme. Opuštao sam se uz misli da sam preuveličao bijedni članak iz novina, da će malo ljudi znati kako sam ja taj kojega ismijava i da će cijela stvar pasti u zaborav. Samo, bilo mi se teško osloboditi želje da ispravljam brojne neistine u članku; kad god su mi se one vrzmale po glavi, pamet mi je bila "nemoćna". Zamišljao sam kako svi u visokom društvu u tome času govore samo o Članku i time se zabavljaju, kako ga neki među njima s hinjenim žaljenjem prepričavaju onima koji ga još nisu pročitali, kako prepričavaju neistine iz njega preuveličavajući ih i dopunjavajući svojim lažima, i patio sam zbog toga. Pretpostavljao sam da će svi s osmijehom povjerovati u te neistine, na primjer, da je svatko povjerovao kako sam razvgnuo zaruke sa Sibel zato što sam Fusun obećao da će postati glumica. U tim trenucima optuživao sam se što sam toliko nesposoban da sam postao meta tračerske novinske rubrike, pa sam i sâm počeo vjerovati u neke neistine objavljene u članku.

Od svih neistina najviše me je pogađala ona da sam, navodno, rekao Fusun kako "ne mogu podnijeti da se na filmu ljubi s drugima". Kad sam bio neraspoložen, umišljao sam da se svi najviše smiju upravo tim riječima i najviše sam želio demantirati taj dio članka. Smetao mi je i navod da sam razmaženi bogataški sin koji je neodgovorno razvrgnuo zaruke, ali sam mislio da u to neće povjerovati nitko tko me poznaje. Ali, mogli su povjerovati da "ne pristajem da se Fusun ljubi s drugima" jer, unatoč europskome držanju, doista sam u sebi imao nešto zbog čega su se od mene mogle očekivati te riječi. Čak sam se preispitivao jesam li ih možda izgovorio pred Fusun, pijan ili u šali. Jer, doista ne bih mogao podnijeti da se Fusun ljubi s drugima, pa makar bilo radi posla i umjetnosti.

POŽAR NA BOSPORU

Kasno u noći, zapravo pred zoru 15. studenog 1979., majku i mene u našoj je kući na Nišantašu probudila snažna eksplozija. Od straha smo skočili iz postelja i našli se u hodniku, zagrljeni. Cijela se zgrada na trenutak zanjihala lijevo-desno kao da ju je prodrmao jak potres. Kako su tih dana bile prilično česte eksplozije bombi u kavanama, knjižarama i na trgovima, mislili smo da je ovoga puta bomba podmetnuta negdje u blizini, na Aveniji Tešvikije. Malo poslije vidjeli smo kako se visok plamen diže na suprotnoj strani Bospora, u

Uskudaru. Neko vrijeme gledali smo užareno nebo i požar koji je bjesnio daleko od nas, a onda legli i zaspali. Bili smo, naime, naviknuti na političke sukobe i na bombe.

Rumunjski tanker koji je prevezio naftu sudario se s grčkim brodom na otvorenom moru, preko puta Hajdarpasha. Tanker je eksplodirao i zapalio se, a poslije je gorjela nafta koja se izlila u more. Sljedećega dana sve su novine tiskale izvanredna izdanja posvećena samo tom događaju. I cijeli grad je bruja samo o tome. Svi su govorili da Bospor gori i pokazivali oblake dima koji su lebdjeli iznad Istanbula poput kišobrana. Cijeloga dana svi namještenici Satsata - ja, vremenske službenice i spora uprava - osjećali smo blizinu požara, a ja sam pokušavao uvjeriti samoga sebe kako je taj događaj dobar izgovor da te večeri odem Keskinovima na večeru. Mogao sam sjediti kod njih za stolom i cijelo vrijeme razgovarati o požaru ne spominjući tračerski članak. No, požar na Bosporu je u mojoj, kao i u svijesti svih stanovnika Istanbula, bio jedna od nesreća koja je pogađala svakoga onoliko koliko su nas pogađali politički zločini, velika inflacija, redovi, siromaštvo i bijeda u zemlji; postao je nekom vrstom simbola, svojevrsnom slikom svih nesreća. Pa ipak, dok sam čitao vijest o požaru u izvanrednim izdanjima novina, osjećao sam da mislim samo na vlastitu nesreću, pa čak i da se za požar istinski zanimam samo zbog sebe.

Navečer sam izašao na Bejoglu. Izenadio sam se što je Avenija Istiklal bila prazna i dugo sam hodao njome. Pred kinima kao što su Sraj i Fitaš, u kojima se prikazuju jeftini ljubavni filmovi, bila su samo dva-tri uznemirena muškarca. Na Trgu Galatasaraj pomislio sam kako sam blizu Fusuninoj kući. Moglo se dogoditi da su bili u večernjoj šetnji Bejogluom, kao što su ponekad za ljetnih večeri odlazili na sladoled. Mogao sam ih sresti. Ali, na ulici nije bilo nijedne žene, nijedne Obitelji. Došavši do Tunela, pobjegao sam se da ću se opet približiti Fusuninoj kući i da će me povući sila koja me je k njoj privlačila, pa sam krenuo u drugome smjeru. Prošavši pokraj kule Galata, spustio sam se niz Juksek- kaldirim. Na mjestu gdje se Ulica Kerhanovih križa sa strmom Ulicom Juksekkaldirim stajala je, kao i uvijek, gomila nesretnih muškaraca. Poput svih drugih Carigrađana, i oni su gledali crne oblake i rumenu Svjetlost koja ih je obasjavala.

Prešao sam most iz pravca Karakoja s mnoštvom koje je s uda- ljenosti promatralo požar. I ribari, koji su s mosta lovili šarune, gledali su vatru. Noge su me odnijele do parka Gulhane, kamo su išli i drugi. Poput većine svjetiljaka u Istanbulu, i one u parku bile su ili razbijene kamenom, ili nisu svijetlile zbog nestanka struje. No plamen koji je gutao tanker osvjetljavao je i park koji je nekoć bio vrt palače Topkapi, i palaču, i Bosporski tjesnac, i Uskudar, i Saladžak, i Djevojačku kulu, tako jarko da se činilo kao da je dan. Uskomešano mnoštvo promatralo je požar. Plamen je osvjetljavao i park i oblake na nebu, a oblaci su isijavali blagu Svjetlost, nalik na onu ugodnu svjetlost svjetiljaka sa sjenilom koje osvjetljavaju dnevni boravak u europskome stilu, obasjavajući i park i mnoštvo ljudi koji su se pod njom činili sretnijima i mirnijima nego što su bili. Ili ih je možda uživanje u promatranju činilo sretnima.

U tome mnoštvu ljudi, koji su automobilima, autobusima ili pješice dolazili iz svih dijelova grada, bilo je i bogatih i siromašnih, i onih koje je požar zanimalo i onih koje nije. Susretao sam starije žene s maramama na glavi; mlade majke privijene uz svoje muževe koji su u naručju uspavljivali djecu; siromašne ljude bez posla koji su zurili u plamen kao opčinjeni; djecu koja su neprestano trčkarala; ljude koji su promatrali požar iz automobila i kamiona slušajući glazbu; prodavače simita, halve, dolme s dagnjama, ar- nautske jetre³⁶ i lahmadžuna,³⁷ koji su prispjeli iz drugih dijelova grada i prodavače čaja koji su jurili noseći pladnjeve. Prodavači čufti, sudžuka i kruha stajali su oko Ataturkovog spomenika; s njihovih roštilja na ugljen, postavljenih na ostakljenim kolicima, širio se ugodan miris pečenja. Djeca su, izvikujući, prodavala ajran i sokove (Meltema nije bilo) pretvorivši park u tržnicu. Kupio sam čašicu čaja, sjeo na klupu na kojoj se neočekivano oslobodilo jedno mjesto i, skupa s bezubim siromašnim starcem koji je sjedio do mene, zadovoljno promatrao plamen.

Dolazio sam u park svake večeri sve dok plamen nije počeo jenjavati, a to je potrajalo cijeli tjedan. Gdje bi se primirio, a onda bi se najednom razbuktao kao prvoga dana. U tim trenucima na licima ljudi, koji su plamen promatrali sa strahom i divljenjem, mogao se vidjeti odsjaj zagasite narančaste boje. Okolicu, i to ne samo ulaz u Bospor, nego i željezničku postaju Hajdarpasha, i vojarnu Selimije, i zaljev Kadikoj, ponekad bi obasjala narančasta, ponekad zlatna svjetlost. Opčinjen kao i cijelo to mnoštvo ljudi, promatrao sam prizor kao oduzet. Nedugo zatim čula bi se eksplozija i vatra bi se još više rasplamsala, ili se smirila. Tada bi se opuštili i počinjali jesti, piti i razgovarati.

Jedne sam noći u toj gužvi u parku Gulhane vidio Nurdžihan i Mehmeta, ali sam ih izbjegao, nisam ih pozdravio. Kad sam jedne druge večeri ugledao neku tročlanu obitelj i pomislio da su to Fusun i njezini roditelji, shvatio sam da sam ih priželjkivao ondje susresti, da sam možda s tom željom svake večeri i zalazio u gužvu. Kad bih ugledao djevojku od koje bi mi se pričinita Fusun, srce mi je počinjalo ubrzano kucati, kao u ljeto 1975., iako su od tada bile prošle četiri godine. Razmišljao sam i o tome kako svaki član Obitelji Keskin duboko u srcu osjeća da nas nesreća povezuje. Trebao sam otići k njima prije nego što se požar na rumunjskome tankeru *Independenta* posve ugasi, da s njima podijelim tu nesreću i duh zajedništva te da zaboravim ružne situacije iz prošlosti. Je li taj požar za mene mogao biti početak novoga života?

Jedne druge večeri, dok sam u gužvi pogledom tražio mjesto kamo bih mogao sjesti, susreo sam Tajfunu i Figen. Od njih nisam mogao pobjeći jer sam se jednostavno našao pred njima. Bio sam toliko sretan što uopće nisu spomenuli ni članak u *Večernjem listu* niti događaje u visokom društvu, zapravo, što uopće nisu znali za taj tračerski tekst, da sam skupa s njima izašao iz parka - u to se vrijeme vatra već smirivala - sjeo u automobil i otišao u novo- otvoreni bar iza Taksima, gdje smo pili do jutra.

³⁶ Jetra uvaljana u brašno i pržena u ulju.

³⁷ Jelo koje se pravi tako da se na stanjeno tijesto u obliku palačinke stave mljeveno meso, kosani luk i začini, pa se zatim peče u krušnoj peći.

Sutradan navečer, u nedjelju, otišao sam Keskinovima. Taj sam cijeli dan preležao; ručao sam kod kuće, s majkom. Navečer sam bio dobro raspoložen, radostan, ispunjen nadom, čak sretan. Ali, čim sam ušao u njihovu kuću i čim mi se pogled sreo s Fusuni- nim, raspoloženje mi se promijenilo. Rastužio sam se, nada mi je splasnula.

“Što ima novoga?” upita oponašajući uspješnu, sretnu ženu iz svojih snova. Ali, još dok je izgovarala te riječi, postala je svjesna da se neuspješno pretvara.

“Ništa posebno”, rekoh, “tvornica, poduzeće, toliko mnogo posla da nisam mogao prije doći.”

Kad se u turskim filmovima počnu zbližavati glavni muški i glavni ženski lik, tada ih neka žena, koja ima ulogu razborite, iskusne gospođe značajno pogleda kako bi svaki gledatelj, pa i onaj najmanje pažljiv, shvatio o čemu je riječ i poistovjetio se s likovima. Eto, baš je tako teta Nesibe pogledala mene i Fusun. Ali, kad je Fusun odmah potom skrenula pogled, shvatio sam da je poslije tračerskoga članka proživjela mnoge neugodne trenutke u kući i da je danima plakala, kao što je plakala i poslije zaruka.

“Kćeri, ponudi gosta rakijom”, reče gospodin Tarik.

Prema gospodinu Tariku osjećao sam iskreno poštovanje zbog toga što se četiri godine ponašao kao da ništa ne vidi i što me je primao ljubazno i prisno, baš kao rođaka koji dolazi u večernje posjete. No u tom sam mu trenu zamjerao što je bio toliko hladan prema boli koju je njegova kći nosila u duši, prema mojoj bespomoćnosti i stanju u koje nas je život doveo. Iznijet ću sada jedno drsko zapažanje, koje sam tajio i od sebe samoga: gospodin Tarik je vrlo vjerojatno naslućivao razlog mojih posjeta, ali je pod ženinim pritiskom zaključio kako je “za obitelj” bolje ako se bude pretvarao da ništa ne vidi.

“Gospodo Fusun”, rekoh napola hinjeno, poput njezina oca, “dajte mi rakiju da proslavim konačni povratak kući.”

Ni danas ne mogu točno reći zašto sam izgovorio te riječi, što sam htio reći, što mi je bio cilj. Je li se neraspoloženje pretočilo u riječi? Ali, Fusun je shvatila osjećaj skriven u njima i u jednom sam trenutku pomislio da će zaplakati. Primijetio sam našega kanarinca u krletki. Sjetio sam se prošlosti, svoga života, sjetio se da vrijeme teče, da su protekle godine...

Ti mjeseci i godine bile su najteže razdoblje u našem životu. Fusun nije postajala filmska zvijezda, a ja joj se više nisam mogao približiti. Usto, osjećali smo se osramoćenima i poniženima u tome bezizlaznome stanju! Bilo mi je jasno da ga nećemo lako prevladati, kao što nisam mogao prevladati ni svoju muku onih noći kad nisam mogao ustati i otići. Oboje smo osjećali da nećemo moći započeti novi život dokle god se budemo vidali četiri-pet puta na tjedan.

“Fusun, već neko vrijeme nisam vidio sliku grlice, kako napreduje?” upitao sam po navici te večeri, ali prisnije nego prije. Objed se već bližio kraju.

“Grlicu sam odavno završila”, odvrati. “Feridun je našao lijepu fotografiju lastavice. Sad slikam lastu.”

“Lastavica je najljepša”, reče teta Nesibe.

Podosmo u stražnju sobu. Jedna nježna lastavica bila je naslikana kako stoji na drugome uglu kuće, odmah ispred prozora blagovaonice koji gleda na strmu ulicu. Imala je isti položaj kao i druge ptice koje je na slikama smještala na ogradu balkona, na prozorsku dasku ili na dimnjak. Iza nje se vidjela popločena strma Čukurdžuma u čudnoj perspektivi viđenoj dječjim očima.

“Ponosim se tobom”, rekoh. Unatoč svoj svojoj osjećajnosti, po glasu mi se vidjelo da sam posve dotučen. “Tvoje slike jednoga dana mora vidjeti Pariz.” Ustvari, i ovoga sam puta, kao i svaki put dotad, htio reći “Puno te volim. Jako sam te se zaželio. Teško mi je kad te ne vidim i sretan sam kad sam s tobom...” Ali, manjkavosti u imaginarnome svijetu slike kao da su bile manjkavosti u našem stvarnom svijetu, i ja sam ih zamjećivao dok sam s tugom promatrao jednostavnost, naivnost i prostodušnost slike na kojoj je bila lastavica.

“Slika je jako lijepa, Fusun”, rekoh oprezno, osjećajući duboku tugu.

Kažem li da je na toj slici bilo nečega što podsjeća na indijske minijature izrađene pod utjecajem engleskoga slikarstva, ili na japanski način slikanja ptica, ili na Audubonovu pedantnost, pa čak da je podsjećala na sličice iz serije “ptice”, koje su se dobivale u vaflima s čokoladnim preljevom koji su se prodavali u istanbulskim dućanima, molim vas, ne zaboravite da sam jednostavno bio zaljubljen.

Gledali smo kako je na svojim platnima s pticama Fusun naslikala grad u pozadini. Taj krajolik budio je u meni osjećaj tuge, a ne radosti. Voljeli smo taj svijet, pripadali mu, i kao da smo ga zbog toga naivno gledali.

“Naslikaj jedanput življim bojama grad i kuće u pozadini!”

“Nije važno”, odvrati Fusun, “ja ionako slikam samo da mi prođe vrijeme.”

Odložila je ustranu sliku koju smo gledali. Pogled mi je privukao pribor za slikanje, kistovi, bočice i krpe umrljane bojama. Sve je bilo uredno, kao i slike s pticama. Malo podalje stajale su tkanine i naprsci tete Nesibe. Ubacio sam u džep šareni porculanski naprstak i suhu narančastu bojicu kojom se Fusun koji trenutak prije nervozno igrala. Krajem 1979., u vrijeme kad smo proživljavali svoje najteže mjesece, ukrao sam najviše predmeta iz kuće Obitelji Keskin. Za mene su ti predmeti bili više od simbola jednoga vremena kroz koje sam prolazio, više od podsjećanja na sreću: bili su dio toga vremena. Na primjer, kutije šibica koje sam izložio u Muzeju nevinosti... Svaku od tih kutija dotaknula je Fusunina ruka, svaka je upila njezin miris i nešto mirisa ružine vodice. Kad sam poslije u stanu u Apartmanu Milosrđe uzimao u ruke svaku od tih kutijica, kao i druge predmete koje sam izložio u Muzeju, iznova sam doživljavao ljepotu trenutaka provedenih za istim stolom s Fusun, trenutaka kad bi nam se susreli pogledi. Ali, zadovoljstvo koje me obuzimalo dok sam gotovo nesvjesno uzimao kutiju sa stola i spuštao je u džep, imalo je još jednu dimenziju: zadovoljstvo što za sebe otkidam makar djelić osobe koju neizmjereno volim, “a koju ne mogu imati”.

Riječ “otkidanje” ovdje upućuje na djelić tijela osobe koju volimo do obožavanja. Ali, za te tri godine provedene kod njih, sve što je bilo u kući na Čukurdžumi postalo je u mojoj svijesti sastavni dio onoga što je činilo Fusun: njezina majka, otac, stol za kojim smo

večerali, peć, kanta za ugljen, figurice pasa na televizoru, boce kolonjske vode, cigarete, čašice za rakiju, posude za šećer. Koliko sam bio sretan što vidam - što imam priliku vidati - Fusun tri-četiri puta na tjedan, toliko sam osjećao zadovoljstvo što sam, u trenucima kad sam bio najnesretniji, iz kuće Obitelji Keskin - to jest iz Fusunina života - uzimao (*krao* ovdje nije dobra riječ) tri-četiri predmeta, nekad i više, šest-sedam, čak deset-petnaest, i odnosio ih u stan u Apartmanu Milosrđe. Hitro i neprimjetno gurnuti u džep neki Fusunin predmet, na primjer soljenku koju je nježno držala u ruci gledajući televiziju, i znati, dok razgovaram i pijuckam rakiju, da je u mom džepu, "da je konačno posjedujem", činilo me je toliko sretnim da sam na kraju večeri mogao lako ustati i otići ne proživljavajući stalnu muku. Odlazak od njih donekle mi je olakšavao osjećaj da je kod mene predmet koji sam uzeo, a to olakšanje počeo sam osjećati nakon ljeta 1979.

Te su godine bile najnesretnije i za Fusun, i za mene. Kad me je život petnaest godina poslije uveo među pasionirane, čudne, nesretne istanbulske kolekcionare, za posjeta njihovim kućama prepunim papira, otpadaka, kutija i fotografija nastojao sam dokučiti što ta moja braća po strasti osjećaju dok skupljaju čepove od boca osvježavajućih napitaka ili slike glumaca, i kakvo značenje za njih ima svaki novi komad. Nastojeći to dokučiti, svaki put bih se prisjetio onoga što sam osjećao uzimajući predmete iz kuće Obitelji Keskin.

65

PSI

Mnogo godina poslije događaja o kojima govorim krenuo sam na putovanja s namjerom da obiđem sve muzeje svijeta. U Peru, Indiji, Njemačkoj, Egiptu i mnogim drugim zemljama danju bih gledao zbirke izložene u muzejima, tisuće malih, neobičnih predmeta, a navečer bih popio čašicu-dvije i satima hodao. U Limi, Kalkuti, Hamburgu, Kairu i mnogim drugim gradovima kroz otvorene sam prozore ili zastore gledao kako okupljene Obitelji večeraju uz televizijski program, smiju se i razgovaraju; ulazio bih u kuće s različitim izgovorima, čak se slikao s ukućanima. Tako sam primijetio da u mnogim kućama na svijetu, na televizoru pred kojim se navečer okuplja obitelj, stoji figurica psa. Zbog čega milijuni Obitelji u gotovo svim dijelovima svijeta imaju potrebu staviti na televizor ukrasnu figuru psa?

To sam si pitanje prvi put postavio u kući Obitelji Keskin, istina, s nešto manje radoznalosti. Poslije sam saznao da je taj porculanski pas, koji mi je zapeo za oko čim sam prvi put stupio u Fusuni- nu kuću u Ulici Kujulu bostan na Nišantašu, prije toga stajao na radioaparatu, koji su Keskinovi također navečer zajedno slušali. Kao što sam imao prigodu vidjeti u mnogim kućama u Tebrizu, Teheranu, u gradovima na Balkanu i na Istoku, u Lahoreu, čak i u Bombaju, i u kući Keskinovih je pas na televizoru ležao na malome kukičanom tabletiću. Negdje pokraj njega je vazica ili morska školjka (Fusun mi je jednom, smiješeći se, prislonila školjku na uho da poslušam valove oceana), ili je pas bio naslonjen na cigaršpic i stražario nad njim. Položaj psa ili pasa koji su bili na stolu nekada je bio određen mjestom na kojem stoje pepeljare i cigaršpici. Mislio sam da teta Nesibe sa skrivenim značenjem pravi taj raspored, koji je kod mene stvarao osjećaj da će pas mahnuti glavom ili skočiti prema pepeljari, ali sam jedne večeri u prosincu 1983., dok sam s divljenjem promatrao Fusun, vidio da mijenja položaj psa na televizoru. Učinila je to dok smo svi za stolom čekali jelo koje je njezina majka pripremala, i to pokretom koji je odavao nestrpljenje, zato što u tome času nije bilo ničega što bi privuklo pozornost na psa, pa čak ni na televizor. Ali, to još uvijek ne objašnjava zašto je pas bio stavljen baš onamo. Sljedećih godina stavili su još jednoga psa na kojega je bio naslonjen cigaršpic. Dva plastična psa, koja su stvarno micala glavom, nestala su sa svoga mjesta tek što su se pojavila; takvi su se psi neko vrijeme mogli vidjeti iza stražnjih sjedala mnogih taksija i dolmuša. Nestanak tih pasa, o kojima se inače vrlo malo govorilo, dogodio se kad je konačno postalo bjelodano moje zanimanje za predmete u kući Obitelji Keskin. U vrijeme kad su se psi na televizoru smjenjivali teta Nesibe i Fusun slutile su ili su znale da ih ja "uzimam", kao što sam uzimao i druge predmete.

Nipošto nisam želio s drugima dijeliti svoju "zbirku" i strast za skupljanjem predmeta, jer sam se, zapravo, stidio toga. Poslije prvih predmeta koje nije bilo teško prikupiti jer nisu privlačili pozornost, a bile su to kutije šibica, Fusunini opušci, soljenke, razne ukosnice i češljevi, počeo sam uzimati one koji više privlače pozornost: pepeljare, šalice, papuče... Stoga sam počeo kupovati nove i donositi ih u dom Keskinovih.

"Onaj psić s televizora, o kojem smo neki dan razgovarali, ostao je kod mene. Gospođa Fatma ga je htjela nekamo staviti, ispao joj je i razbio se. Teta Nesibe, donio sam ovoga umjesto njega. Vidio sam ga u Egipatskoj čaršiji, kad sam kupovao hranu i sjemenke za Limuna."

"Aaa, kako je lijep!" uzviknula je teta Nesibe. "Pravi ulični psić!"
Mali moj crnouhi... Sjedni tu! Kako samo pruža osjećaj spokoja, slatki mali!"

Uzela je psa od mene i stavila ga na televizor. Neki su nam psi svojim načinom sjedenja na televizoru ulijevali mir i sigurnost, jednako kao i otkucavanje zidnoga sata. Neki su djelovali opasno, neki su bili upravo ružni, ali su nam davali osjećaj da sjedimo u prostoru koji čuvaju psi, pa čak i da nas možda štite. U to vrijeme gradskim su ulicama odzvanjali pucnjevi politički suprotstavljenih skupina i svijet izvan kuće činio nam se sve zloslutnijim. Crnouhi ulični pas bio je najljepši među desecima pasa koji su se tijekom osam godina našli na televizoru kod Keskinovih.

Dvanaestoga rujna 1980. dogodio se novi vojni udar. Ujutro sam ustao prije svih - probudio me predosjećaj - i kad sam vidio da su

Avenija Tešvikije i druge manje ulice posve prazne, smjesta sam shvatio što se događa, kao da sam osoba koja je od djetinjstva naviknuta da svakih deset godina doživi vojni udar. Ulicom su povremeno prolazili kamioni puni vojnika koji su pjevali koračnice. Odmah sam upalio televizor, nakratko pogledao prizore salutiranja zastavi i poslušao govor časnika koji su preuzeli vlast. Potom sam izašao na balkon. Sviđalo mi se što je Avenija Tešvikije prazna, grad miran, i što na laganome povjetarcu šušti lišće kestenovih stabala u dvorištu džamije. Točno prije pet godina, poslije jedne zabave na kraju ljeta na kojoj sam bio sa Sibel, u isto sam doba, u rano jutro, gledao jednak prizor.

“Jako dobro, zemlja je bila na rubu katastrofe”, rekla je majka slušajući ratne i junačke pjesme koje je na televiziji pjevao brkati pjevač. “Zaboga, zašto su na televiziju doveli toga grubog i ružnog čovjeka? Bekri danas neće moći doći. Fatma, ti skuhaj ručak. Što ima u hladnjaku?”

Zabrana izlaska na ulicu potrajala je cijeli dan. Gledali smo vojne kamione koji bi povremeno projurili ulicom. Znali smo da je mnogo političara i novinara pritvoreno. Zahvaljivali smo Bogu što se nismo umiješali u politiku. Sve su novine objavile izvanredna izdanja u kojima su zdušno podržavale vojni udar.

Taj sam dan proveo kod kuće; gledao sam s majkom na televiziji izjave časnika o vojnome udaru, koje su stalno reprizirali, kao i stare filmove o Ataturku, čitao novine i gledao kroz prozor kako su opustjele ulice lijepe. Želio sam znati što radi Fusun, kako je u njihovoj kući, kakva je atmosfera na Čukurdžumi. Govorilo se kako se u nekim četvrtima pretražuje svaka kuća, kao i za vojnoga udara 1971.

“Konačno ćemo mirno hodati ulicama”, govorila je majka.

Kako je uveden policijski sat od deset sati navečer, vojni je udar upropastio svu draž večera kod Fusun. U vrijeme vijesti na jedinome televizijskom programu, koji je gledala cijela zemlja, časnici su svake večeri kritizirali ne samo političare nego i cijeli narod zbog događaja koji su prethodili udaru. Za opomenu, po kratkome postupku smaknuto je mnogo ljudi, pod optužbom da su sudjelovali u terorističkim akcijama. Dok smo gledali vijesti o smaknućima sjedeći za stolom kod Keskinovih, šutjeli smo. Osjećao sam tada da postajem bliži s Fusun, da sam dio Obitelji. Nisu zatvarali samo političare i oporbene intelektualce, nego i ljude koji su se bavili nezakonitim poslovima, počinitelji prometnih prekršaja, one koji su po zidovima pisali parole političkoga sadržaja, držali javne kuće, snimali i prikazivali pornografske filmove, prodavali tombolu i usto krijumčarene cigarete. Ovoga puta vojnici nisu hvatali po ulicama hipijevske tipove, mladiće duge kose i brade, te ih šišali i brijali - kao za prijašnjega udara - ali je s posla izbačeno vrlo mnogo sveučilišnih profesora. Ispražnjen je i bar Pelur. I ja sam poslije vojnoga udara odlučio srediti život, manje piti, manje se sramotiti zbog svoje ljubavi, i, ako ništa, malo ograničiti naviku skupljanja predmeta.

Bilo je to možda dva mjeseca poslije vojnoga udara kad sam se jednom prije večere našao u kuhinji s tetom Nesibe. Odlazio sam k njima nešto ranije da bih što duže mogao gledati Fusun.

“Dragi gospodine Kemale, nema nam psa koji je stajao na televizoru, znate, onog crnougog uličnog psa kojeg ste nam donijeli. Naviknuli smo se vidjeti ga ondje, pa čovjek odmah primijeti kad ga nema. Ali, što da radimo. Ne brinem se zbog toga. Možda je i on sam želio otići.” Slatko se nasmijala, ali vidjevši strog izraz na mome licu, odmah se uozbiljila.

“Što ćemo?” upitala je. “Gospodin Tarik stalno pita gdje je pas.”

“Ja ću to nekako riješiti.”

Cijele večeri više nisam progovorio. Iako sam šutio - ili baš zbog toga - nisam mogao ustati i otići. Kako se približavao policijski sat, sve više me je hvatala kriza “ne mogu ustati i otići”. Mislim da su teta Nesibe i Fusun vidjele koliko se mučim. Teta Nesibe je čak nekoliko puta morala reći: “Nemojte zakasnuti, molim vas.” Najzad sam uspio izaći u deset sati i pet minuta.

Na putu do kuće nitko nas nije zaustavio zbog toga što smo vani poslije policijskog sata. Kod kuće sam dugo razmišljao o psima i o tome kako ih ja najprije donesem, a potom odnesem. Da psa nema, primijetili su sa zakašnjenjem od ravno jedanaest mjeseci. Mislim, i tada pod utjecajem raspoloženja koje je donio vojni udar - da se u život uvede red. A teta Nesibe mislila je da su “odmah” zamijetili da je nestao. Vjerojatno su svi psi, koji su sjedili ili ležali na kukičanom tabletiću na televizoru, navika još iz vremena radija. Kad se radio nekoć slušao u krugu Obitelji, glave su se nehotice okretale u pravcu aparata, a oči su na njemu tražile nešto zabavno, nešto što privlači pogled. Kad su radioaparati pomaknuti u kut, a televizor postao mihrab³⁸ prema kojemu se obitelj okreće dok večera, i psi su bili promaknuti, to jest postavljeni na televizor, ali nitko više nije primjećivao figurice zato što su oči bile uprte u ekran.

Dva dana nakon te večeri donio sam Keskinovima dva psa od porculana.

“Prolazeći Bejogluom, vidio sam ih u izlogu Japanskoga bazara”, rekao sam. “Kao da su napravljeni baš za naš televizor.”

“Aaa, baš su slatki”, reče teta Nesibe. “Hvala vam, gospodine Kemale.”

“Bilo mi je žao što je nestao crnouhi”, rekoh. “A bilo mi je žao i što je sam na televizoru. Kad sam ugledao ova dva, oba prijateljski raspoložena, pomislio sam kako će ovaj put biti lijepo da na televizoru stoje dva vesela, sretna psa.”

“Je li vam stvarno, gospodine Kemale, bilo žao što je onaj sam?” upita teta Nesibe. “Stvarno ste čudan čovjek, ali mi vas volimo baš zato što ste takvi.”

Fusun mi se dražesno smiješila.

“Uvijek mi je žao vidjeti stvari zaboravljene u nekome kutu”, rekoh. “Kinezi vjeruju da i predmeti imaju dušu.”

38 Niša u zidu džamije okrenuta u smjeru Meke, prema kojoj su vjernici okrenuti za vrijeme molitve.

“Mi Turci doista smo bili bliski s Kinezima prije nego što smo krenuli iz Srednje Azije. Neki dan su o tome govorili na televiziji”, reče teta Nesibe. “Te večeri niste bili s nama. Fusun, kako se zvala emisija? Baš ste lijepo postavili pse! Da ih okrenemo jednoga prema drugome, ili oba prema nama? Ni ja se sad ne mogu odlučiti kako da ih postavimo.”

“Neka onaj lijevo gleda prema nama, a drugi prema njemu”, najednom se oglasi gospodin Tarik.

Katkad bi nam gospodin Tarik u najneobičnijem trenutku razgovora, kad smo mislili da nas uopće ne sluša, najednom upao u riječ i rekao nešto pametno, što bi pokazalo da povezuje pojedinosti bolje od nas.

“Tako će nastaviti svoje prijateljstvo. Neće im biti dosadno, a istodobno će gledati prema nama i biti dio Obitelji”, dodao je.

Ta dva psa nisam mogao ni dotaknuti duže od godinu dana, iako sam to mnogo puta poželio. Uzeo sam ih 1982., kad sam kao naknadu za uzimane predmete tu i tamo počeo ostavljati novac, ili uzeti predmet već sljedećega dana nadoknađivati novim i mnogo skupljim. U tome posljednjem razdoblju preko televizora su prešli čudni predmeti, na primjer i kutijica za igle i pas, ili i pas i krojački metar.

ŠTO JE TO?

Jedne noći, četiri mjeseca nakon vojnoga udara, vojska je zaustavila mene i Četina radi kontrole u Ulici Siraselviler; bilo je to petnaestak minuta prije početka policijskoga sata. Upravo smo se vraćali od Keskinovih. Mirno sam sjedio zavaljen na stražnjem sjedalu, nisam imao nikakva razloga za zabrinutost. No pogled vojnika koji je uzimao moju osobnu iskaznicu zaustavio se na trenutak na ribežu za dunje koji je bio na sjedalu kraj mene. To me je zabrinulo.

Ribež sam nedugo prije toga, po staroj navadi i u trenutku kad me nitko nije gledao, ponio sa sobom napuštajući kuću Obitelji Keskin. Osjećao sam se toliko sretnim zbog toga uspjeha da sam, bez dužega premišljanja, ranije napustio kuću i s nagonom ponosnoga lovca, koji s vremena na vrijeme želi pogledati netom ulovljenu šljuku, izvadio ga ispod kaputa i stavio kraj sebe na sjedalo.

Kad sam te večeri došao Keskinovima, osjetio sam da neki ugodan miris ispunjava kuću, i smjesti sam prepoznao miris džema od dunja. Dok smo razgovarali o koječemu, teta Nesibe je rekla kako su tog poslijepodneva ona i Fusun na laganoj vatri kuhale džem i pritom ugodno ćaskale. Iz njihovih sam riječi zaključio da je Fusun drvenom žlicom lagano miješala džem, dok je njezina majka bila zabavljena nekim drugim poslom. Sav sretan, zamišljao sam je u tom poslu.

Vojnici su neke automobile ostavljali da čekaju nakon što bi pregledali isprave putnika. Ponekad su zahtijevali da putnici izađu iz automobila i detaljno ih pretresali. I nama su rekli da izađemo.

Četin i ja smo izašli. Pažljivo su pregledali naše isprave. Poslu- šali smo naredbu i, poput sumnjivaca u filmovima, raširili ruke i naslonili ih na Chevrolet. Dva su vojnika pregledala vozačev pretinac, sjedala, prostor ispod njih i svaki kutak automobila. Sjećam se da su kamene kocke u Ulici Siraselviler, stiješnjenju između prilično visokih stambenih zgrada, bile vlažne, da je nekoliko prolaznika gledalo vojnike koji su zaustavljali automobile i nas putnike koje su pretresali. Približavao se policijski sat, nitko više nije prolazio ulicom. Malo podalje, u javnoj kući Šezdeset šest (što je ujedno i kućni broj), koju je svojedobno posjećivao naš gotovo cijeli srednjoškolski treći razred, i u kojoj je Mehmet poznao mnoge cure, svi su prozori bili u mraku.

“Čije je ovo?” upita jedan od vojnika.

“Moje.”

“Što je to?”

U jednome trenutku osjetih kako mu ne mogu reći da je to ri- bež za dunje. Mislio sam: ako tako odgovorim, smjesti će shvatiti da sam ovisan o Fusun, da već nekoliko godina četiri-pet puta na tjedan odlazim vidjeti udanu ženu koja živi sa svojom Obitelji, te da će uvidjeti koliko je nedolično i beznadno stanje u koje sam zapao, zapravo, da će shvatiti koliko sam čudan i bijedan. U glavi mi nije bilo baš bistro zbog rakije koju sam pio nazdravljajući s gospodinom Tarikom. Ali ni sada, mnogo godina poslije toga događaja, ne mislim da je alkohol bio razlogom moje pogrešne procjene. Nisam mogao podnijeti da ribež za dunje, predmet koji je do maloprije bio u Fusuninoj kuhinji, bude u rukama nekoga dobroćudnog mladog časnika iz Trabzona - zamislio sam da je iz Trabzona. No, problem je bio dublji i ticao se života i čovjekova dostojanstva na ovome svijetu.

“Gospodine, je li ovaj predmet vaš?”

“Da.”

“A što je to?”

Opet sam zašutio. Osjećaj bespomoćnosti i predaje, sličan onome kakav bih oćutio kad ne bih mogao ustati i poći kući, postupno je rastao u meni. Htio sam da me mladi vojnik razumije bez ijedne moje izgovorene riječi, ali to nije bilo moguće.

U osnovnoj školi imao sam čudnoga i pomalo priglupoga prijatelja. Kad bi ga učitelj prozvao i upitao je li napisao zadaću iz matematike, on bi šutio kao ja te večeri, ne bi rekao ni da ni ne, nego bi se s osjećajem krivnje i nesigurnosti premještao čas na desnu, čas na lijevu nogu, mijenjajući tako položaj tijela cijelo vrijeme dok je stajao pred nama, sve dok učitelj ne bi pobjesnio. Dok sam ga, začuđen, gledao takvoga u razredu, nisam znao da čovjek, kad se jednom zaogne šutnjom, više ne može otvoriti usta, i da njegova

šutnja može potrajati godinama i stoljećima. U djetinjstvu sam bio sretan i slobodan. Ali, te noći, u Ulici Sira- selviler, mnogo godina poslije, shvatio sam što znači ne govoriti. Osjećao sam kao kroza san da je, uostalom, i moja ljubav prema Fusun priča o takvu inatu i zatvaranju u sebe. Moja ljubav prema njoj, moja vezanost za nju, kako god to nazvali, nije dopuštala da s nekim drugim slobodno dijelim svoj svijet. Još sam na samome početku shvatio negdje duboko u sebi da se to neće dogoditi s ovim svijetom o kojemu pripovijedam. Stoga sam se okrenuo sebi, i u sebi počeo tražiti Fusun. Mislim da je i ona shvatila da ću je naći u samome sebi. Sve bi se trebalo dobro završiti.

“Zapovjedniče, to je ribež”, reče Četin-efendija, “običan ribež za dunje.”

Kako je Četin odmah prepoznao ribež?

“Pa zašto on to ne kaže?” reče časnik i okrenu se prema meni: “Polijski je sat, vidiš li? Jesi li gluh?”

“Zapovjedniče, gospodin Kemal je ožalošćen.”

“Zašto?” upita zapovjednik, ali situacija nije ostavljala nimalo prostora za samilost. “Pričekajte u automobilu”, reče nam strogo i udalji se s ribežom i našim ispravama u ruci.

Vidio sam kako je ribež načas bljesnuo pod jakim svjetlima automobila koji je iza nas čekao na red, potom kako je ubačen u vojno vozilo - kamionet - koji je stajao ispred nas.

Četin i ja smo čekali u chevroletu. Kako se približavao policijski sat, automobili su sve brže jurili ulicom. U daljini smo ih vidjeli kako brzo skreću na Trg Taksim. U automobilu je vladala tišina pomiješana s osjećajem straha i krivnje koji sam uvijek zamjećivao kod građana kad se suoče s policijom pri pretresu i kontroli osobnih isprava. Čulo se kako otkucava sat u autu, no mi se nismo pomicali na sjedalima kako bismo bili što tiši.

Umišljao sam kako neki časnik u vojnome vozilu drži ribež. u rukama i to me je ispunjavalo nemirom. Zabrinutost je rasla u meni jer sam osjećao da bih silno patio kad bi mi ga vojnici oduzeli. Mnogo godina poslije prisjetio sam se kako je ta zabrinutost bila velika. Četin je upalio radio. Emitirali su izjave Stožera za izvanredno stanje o policijskome satu, osobama za kojima su raspisane tjeralice, čitali zabrane i imena privedenih osoba... Rekao sam Četinu da promijeni postaju. Nakon krčanja i pištanja čuli smo zvukove iz neke daleke zemlje, što je odgovaralo mome raspoloženju. Dok smo to pažljivo slušali, sitne kišne kapi rosile su po prednjem staklu.

Dvadeset minuta poslije početka policijskoga sata došao je jedan vojnik i vratio nam osobne isprave.

“U redu, možete ići”, rekao je.

“Da nas opet ne zaustave ako nas uhvate na ulici u zabranjeno vrijeme?” upita Četin.

“Recite da smo vas mi zadržali”, reče vojnik.

Četin je upalio motor. Vojnik se maknuo u stranu i oslobodio nam put. No ja sam izašao iz automobila i prišao vojnome vozilu.

“Zapovjednice, hoće li kod vas ostati ribež koji nosim majci?” “Gle ti njega, nije gluhonijem, kako lijepo zna govoriti!” “Gospodine, taj predmet reže i riba, ne smijete ga imati kod sebe”, reče drugi vojnik. Imao je viši čin. “Vratit ću ti ga, no nemoj ga više nositi sa sobom. Čime se baviš?”

“Ja sam poslovni čovjek.”

“Plaćaš li porez?”

“Plaćam.”

Ništa više nije rekao. Bio sam malo povrijeđen, ali i sretan što sam se dokopao ribeža. Dok je automobil, koji je Četin na povratku vozio polako i oprezno, prolazio ulicama, shvatio sam da sam sretan. Opustjele i mračne istanbulske ulice prepuštene čoporima pasa, kao i avenije uokvirene betonskim građevinama koje su mi svojom ružnoćom i zapuštenošću danju kvarile raspoloženje, činile su mi se poetičnima i tajnovitima.

KOLONJSKA VODA

U siječnju 1980. ručao sam s Feridunom u restoranu *Régence*. Ručak, uz ribu i rakiju, potrajao je dugo jer smo razgovarali o poslovima u vezi s filmom. Feridun je snimao reklamne filmove sa snimateljem Janijem, kojega je poznavao iz Pelura. Nisam imao ništa protiv toga angažmana, no Feridun je govorio kako se ne osjeća dobro u tome poslu jer radi “za novac”. Moglo mi je biti čudno što on, koji se uvijek doimao mirnim i koji je već u mladim godinama stekao sposobnost da na najlakši način dobije ono što želi od života, osjeća grižnju savjesti pred takvim moralnim pitanjem. No život me je još u mladosti poučio kako je većina ljudi ustvari drukčija nego što izgleda.

“Ima jedan gotov scenarij”, rekao je nedugo zatim. “Ako već budem radio nešto za novac, da barem snimim taj film. Jednostavan je, dobra je prilika.”

“Gotov” ili “posve gotov scenarij” bio je naziv koji sam ponekad znao čuti u Peluru, a značio je da je neki scenarij prošao cenzuru i od države dobio sve dozvole za snimanje. U vrijeme kad je cenzuru prolazilo vrlo malo scenarija koji su se mogli svidjeti publici, producenti i redatelji, koji su godišnje morali napraviti jedan do dva filma, radili su po “gotovim scenarijima” o kojima nikada prije ne

bi razmišljali. Za većinu redatelja nije bio nikakav problem to što uopće nisu znali temu filma jer je povjerenstvo za cenzuru godinama “razvodnjavalo” svaku zanimljivu i neobičnu ideju i otupljivalo svaku oštricu u filmu.

“Je li tema pogodna za Fusun?” upitah Feriduna.

“Ne, nikako”, odgovori on. “Pogodna je za Kamilicu. To je mala uloga. Glumica se u jednoj sceni nakratko svlači. Glavnu mušku ulogu dobio bi Tahir Tan.”

“Tahir Tan ne dolazi u obzir.”

Dugo smo razgovarali o Tahiru Tanu kao da ključna tema razgovora nije to što prvi film snimamo s Kamilicom umjesto s Fusun. Feridun je govorio kako moramo zaboraviti izgred koji je Tahir Tan izazvao u restoranu Smiraj i potisnuti osjećaje. Pogledi su nam se na trenutak sreli. Koliko je on uopće mislio na Fusun? Upitao sam što je tema filma.

“Bogataš zavede lijepu djevojku koja mu je daljnja rođakinja, a onda je ostavi. Djevojka, koja više nije čedna, postane pjevačica da bi mu se osvetila. Pjesme su već ionako napisane za Kamilicu. Film je trebao snimiti Hajal Hajati, ali je prekinuo snimanje ljutit zbog toga što Kamilica ne prihvaća da se prema njoj ophodi kao prema robinji. Sada scenarij stoji. Sjajna prilika za nas.”

Scenarij, pjesme, zapravo cijeli film bio je tako loš da se njime nije trebao baviti ni Feridun, a kamoli Fusun. No moja me draga za našim večerama gledala tako bijesno - munje su joj sijevale iz očiju - i toliko se mrštila da sam mislio kako bi bilo dobro da obrađujem barem Feriduna. Stoga sam na tome ručku, ohrabren rakijom, odlučio podržati snimanje filma.

U svibnju 1981. Feridun je počeo snimati prema “gotovom scenariju”. Film je dobio ime *Skrhani životi* prema romanu Halita Zije o ljubavnome i obiteljskom životu, napisanom prije osamdeset godina. No, između toga romana čija se radnja zbiva u vilama i među pozapadnjenim osmanlijskim bogatašima i pripadnicima buržoazije posljednjih desetljeća Carstva, i scenarija čija se priča odvija sedamdesetih godina na nepoploćenim sporednim ulicama i u klubovima s narodnom glazbom, nije bilo baš nikakve sličnosti. Gonjena jakom mržnjom i snažnom voljom, pjevačica iz filma (Kamilica ju je predano glumila) godinama je strpljivo radila na tome da se proslavi i tako osveti bogatašu za silom oduzetu nevinost, no za razliku od djevojke u romanu, nije bila nesretna zato što je udana, nego zato što nije.

Snimanje je počelo u bivšem kinu Vila, gdje su u to vrijeme snimani svi prizori za filmove u kojima je bilo pjevanja. Iz dvorane su uklonjena sjedala, a umjesto njih postavljeni stolovi; tako je kino postalo noćni klub. Iako nije bila velika kao u Maksimu i Čakilu, tadašnjim najvećim noćnim klubovima (drugi je bio pod divovskim šatorom na Jenikapı), pozornica bivšega kina bila je dovoljno široka i velika za film. Noćni klubovi zapravo su bili francuski kabareti prilagođeni Istanbulu; u njima su gosti, uz jelo i piće, pratili program koji su izvodili pjevači, zabavljači, akrobati, magičari, iluzionisti i druge “zvijezde”. U njima se od pedesetih do kraja sedamdesetih godina slušala turska i zapadna glazba, a snimali su se i glazbeni filmovi. U turskim filmovima junak izađe na podij nekoga noćnog kluba, predstavi se publici, a onda dojmljivim riječima ispriča što je sve propatio, te nakon dugih godina patnje svoj životni trijumf doživi u noćnome klubu, što se i vidi po dugome, snažnom pljesku i suzama u očima gostiju.

Feridun mi je pričao što sve čine producenti Ješilčama kako bi s malo novca dobili statiste koji u ulozi bogataša plješu siromašnim mladim ljudima koji s mnogo osjećajnosti pričaju o svojim tužnim životima: prije su pravi pjevači, kao što su Zeki Muren i Emel Sajin, u glazbenim filmovima glumili sebe; gledatelj je mogao biti svatko tko je htio staviti kravatu, odjenuti sako i mirno, kulturno sjediti za stolom. Noćne su klubove do posljednjega mjesta punili posjetitelji koji su besplatno željeli gledati zvijezde. Tako se bez ikakva troška rješavao problem statista. Posljednjih godina u glazbenim su filmovima umjesto pravih pjevača igrali slabo poznati glumci kao što je Kamilica. (Te male zvijezde glumile su pjevače koji su bili kudikamo poznatiji od njih samih. Ulogom u jednome ili dva filma nova bi zvijezda postala poznata, te bi se tako izbrisala razlika u slavi između filmskoga lika i glumčeva stvarnog života; no nakon toga nove su zvijezde dobivale uloge u filmovima o siromašnim pjevačima koji su bili mnogo manje poznati od njih samih. Gospodin Muzafer mi je jednom prigodom rekao kako turskome gledatelju više nije zanimljivo gledati život osobe koja je jednako slavna i bogata i na filmu i u životu. Tajna snaga filma leži u razlici između stvarnoga života glavnog junaka i njegova imaginarnog života u filmu. Upravo bi filmska priča trebala premostiti tu razliku.) Budući da nitko ne

bi došao u sakou i s kravatom u prljavo kino Vila slušati nepoznata pjevača, besplatno su dijelili kebabe muškarcima u sakou i s kravatom i ženama bez marame, koji su kao statisti sjedili za stolovima u noćnome klubu. Tajfun, koji je na našim druženjima i večernjim zabavama volio s podsmijehom prepričavati turske filmove koje je svojedobno gledao u ljetnim kinima, oponašao bi nam neprirodne položaje tijela i naučene pokrete siromašnih ljudi s kravatama koji su za jedan ručak glumili bogataše, a potom bi, s istinskom povrijeđenošću nekoga kome je nanesena nepravda, bijesno ponavljao kako turski bogataši uopće nisu takvi.

Da jeftini statisti mogu stvarati mnogo veće probleme nego što je nevjesto predstavljanje bogatih, shvatio sam iz Feridunovih priča o slučajevima koji su se dogodili prije nego što je počeo samostalno snimati, dok je još bio asistent. Neki bi statisti htjeli napustiti salu čim bi pojeli kebab, ne čekajući kraj snimanja, drugi bi za stolom čitali novine, neki bi se smijali i zabavljali s drugim statistima dok pjevačka zvijezda izvodi najtužniji dio pjesme (što je, ustvari, bilo kao u stvarnome životu), neke je pak zamaralo čekanje pa bi zaspali za stolom.

Kad sam prvi put otišao na snimanje *Skrhanih života*, vidio sam kako organizator snimanja, zajapuren od bijesa, opominje statiste da ne gledaju u kameru. Promatrao sam ih šutke izdaleka, kao pravi producent filma, kao glavni gazda. Onda se začuo Feridunov glas i sve je u jednome času poprimilo onu polubajkovitu, polu- kičastu čaroliju* turskih filmova, a Kamilica je s mikrofonom u ruci zakoračila na

pozornicu koja se spuštala u gledalište.

U filmu koji sam s Fusun i Feridunom gledao prije pet godina u ljetnome kinu blizu Palače Lipa, Kamilica je igrala snalažljivu, okretnu djevojčicu plemenita srca koja je pomirila roditelje nakon što su se razišli zbog nekog nesporazuma. U novome pak filmu glumila je umornu, ogorčenu i napaćenu žrtvu. (Ta se promjena dogodila brzinom koja pokazuje sudbinu sve turske djece.) Uloga tragičnoga ženskog lika iz turskih filmova i nesretnice koja je izgubila nevinost i zbog toga morala umrijeti Kamilici je savršeno pristajala poput dobro skrojene haljine. Prisjećajući se njezina djetinjstva i tadašnje prostodušnosti, shvaćao sam stanje u kojem je bila; u njezinu ljutitu i umornu izgledu na pozornici prepoznao sam njezino nevino djetinjstvo. U pratnji nepostojećega orkestra - Feridun će taj nedostatak nadomjestiti snimkama koje će uzeti od kolega - kretala se po podiju kao manekenka. Beznadnim buntom približavala se samoj granici pobune protiv Boga, a žudnja za osvetom rastuživala nas je jer nas je podsjećala na neizdrživost njezine boli. Svi mi koji smo prisustvovali snimanju tog prizora osjećali smo da se u Kamilici skriva dragulj, makar ne bio pravi. Uspavani su statisti živnuli, a konobari koji su donosili kebab na stolove počeli su je gledati čim je počelo snimanje.

Način na koji je držala mikrofon - prsti su joj nalikovali na pincete - bio je posve nov i originalan; u ono su vrijeme svaki takav pokret smatrali osebujnošću velike zvijezde. Sudeći po komentaru jednoga novinara kojega sam poznavao iz Pelura, Kamilčin je način držanja mikrofona bio dokaz da će za kratko vrijeme postati velika zvijezda. Tih se godina u noćnim klubovima s fiksnog mikrofona, koji je stajao na postolju s tri nožice, prešlo na pokretni mikrofon s dugačkim kabelom, što je pjevačima omogućavalo da sidu s podija među gledatelje. No u novim okolnostima iskrasnio je i nov problem: pjevači su pjesmu pratili pokretima koji izražavaju kajanje i bijes, katkada čak suzama, a istodobno su morali baratati predugom žicom onako kako to čine domaćice kad zamahuju dugačkim kabelom usisavača da se ne bi omotao oko noge stola ili čega drugoga u kutu prostorije. Kamilica nije pjevala uživo nego na "plejbek"; stoga kabel nije bio uključen, pa nije ni zapinjao, no ona je izvodila kretnje kao da zapinje. Te je zahtjevne kretnje izvodila blago i vrlo elegantno. Poslije mi je isti novinar s divljenjem rekao kako te njezine kretnje sličje pokretima djevojčice koja vrti užu dok ga njezine prijateljice preskakuju.

Snimanje je brzo napredovalo i u pauzi sam čestitao Kamilici i Feridunu te im rekao da sve ide iznimno dobro. Dok sam izgovarao te riječi, samome sam sebi nalikovao na producente iz novina i filmskih revija. Možda i zato što su novinari, slušajući me, hvatali bilješke! I Feridun je izgledao baš kao redatelj iz novina: brzi tempo snimanja skinuo mu je s lica obješenjački, dječjački izraz i kao da je za dva mjeseca ostario deset godina. Ostavljao je dojam snažnoga, čak pomalo gruboga muškarca, koji je odlučan dovršiti započeti posao.

Toga dana osjetio sam da između Kamilice i Feriduna postoji ljubav ili, u najmanju ruku, ozbiljna veza. Ipak, nisam bio sasvim siguran. Kad god su u blizini novinari, sve zvijezde i zvjezdice izgledaju kao osobe koje taje neku ljubavnu vezu. Ili u pogledima novinara koji uređuju časopise i filmske priloge ima nešto povezano s grijehom, krivnjom i zabranom što glumce i ljude s filma navodi da taj grijeh počinu. Dok su novinari fotografirali, ja sam stajao daleko od objekta. Fusun je svakoga tjedna odnekud nabavljala novine kao što su Glas ili Vikend, koje su donosile vrlo mnogo vijesti iz svijeta filma, i čitala ih. Slutio sam da će za Feriduna i Kamilicu saznati iz tih novina. Moglo bi se pomisliti kako je Kamilica u vezi s glavnim glumcem Tahirom Tanom, čak sa mnom, "producentom!". Ali uopće nije bilo važno što bi tko mogao pomisliti. Urednici filmskih časopisa i novinskih stranica posvećenih filmu prorazmislili bi o tome koja bi se vijest mogla najbolje prodavati, potom bi je iskonstruirali, dotjerali i zabavljali se pišući o njoj. Ponekad su glumcima pošteno govorili koju su lažnu vijest smislili o njima, a glumci su im pomagali dopuštajući im da ih snime u "trenucima prisnosti".

Bio sam sretan što je Fusun daleko od toga života i tih ljudi, ali i nesretan u njezino ime zato što nije imala prigodu doživjeti tu vrevu i veselje. Zapravo, bilo je moguće da u filmu i životu

to je dvoje svakako bilo isto u očima gledatelja - igra bilo koju ulogu posrnule žene, i da se tako provuče kroz obruč sudbine, te da poslije toga, kao vrlo poznata filmska zvijezda najednom zauzme st^{av} čudoredne obiteljske žene i nastavi filmsku karijeru kao prava dama. Je li možda i Fusun sanjara o tome? Da bi to ostvarila, morala je u mafijaškom miljeu naći sebi "pokrovitelja", ili nekoga smjelog, drskog bogataša koji ima takva poznanstva. Čim bi započeli vezu s glumicama, ti drski tipovi zabranjivali bi im da se ljube i svlače na filmu. Da bi čitateljima i posjetiteljima Muzeja u sljedećim stoljećima bilo jasno što se podrazumijevalo pod "svlačenjem", napominjem da se pod time mislilo na otkrivanje nogu do koljena i obnaživanje ramena, ništa više od toga. "Pokrovitelj" je istoga časa zabranjivao da se o poznatoj glumici, koja uživa njegovu zaštitu, objavljuju omalovažavajući, neprilični ili šaljivi napisi. Jedan mladi novinar koji nije znao za takvu zabranu napisao je da je jedna glumica velikih grudi, koju je štitio poznati mafijaški "kum", kao srednjoškolka nastupala kao plesačica i bila ljubavnica poznatoga vlasnika tvornice, i zbog toga je dobio metak u nogu.

Dok sam pratio snimanje filma, ja sam se i zabavljao i tužno mislio o tome kako samo desetak minuta pješačenja od kina Vila Fusun sjedi u kući na Čukurdžumi i ubija vrijeme. Snimanje je trajalo do početka policijskoga sata. Uznemiravala me pomisao da će Fusun, ako za večerom kod Obitelji Keskin moje mjesto ostane prazno, misliti kako mi je snimanje važnije od nje. Navečer sam se od kina Vila do kuće Keskinovih spuštao niz padinu popločenu kamenom kockom osjećajući krivnju, ali i obećanje sudbine da nas čeka sreća. Fusun je na kraju trebala biti moja. Dobro sam činio što sam je držao podalje od filmova.

Shvaćao sam da me je za nju konačno vezao i osjećaj privrženosti i prijateljstva, i to me je ponekad ispunjavalo srećom više nego sama ljubav. Kad sam se tako osjećao, sve me je činilo sretnim: večernje sunce koje je obasjavalo gradske ulice; miris vlage, prašine i

dotrajalosti koji je dopirao iz starih grčkih zgrada; prodavači pilava s nohutom³⁹ i arnautske jetre; lopta koja se kotrlja prema meni odskakujući na kamenim kockama i posprdni pljesak dječaka koji su na ulici igrali nogomet nakon što sam, idući Keskinovima, snažnim volejem udario loptu.

Tih se dana posvuda - i na snimanju, i po hodnicima Satsata, i u kavanama, i kod Keskinovih - govorilo o vrlo visokim kamata koje su nudili novopečeni bankari. Kako se inflacija približila granici od sto posto, svatko je htio u nešto uložiti novac. U Obitelji Keskin o toj se temi razgovaralo prije no što se sjedne za večeru. Gospodin Tarik je pričao kako su neki ljudi u kavanama u njihovoj četvrti, u koju je ponekad odlazio, govorili da kupuju zlato u Kapali čaršiji kako bi sačuvali novac koji su zaradili, dok su drugi ulagali novac u banke koje su davale kamatu blizu sto pedeset posto; pričao je kako su svi mijenjali zlatninu za novac i ulagali u nešto. Ustezao se govoriti o tome, ali je priželjkivao da mu ja, kao poslovni čovjek, dam savjet.

Feridun je rijetko dolazio kući, pravdajući se snimanjem filma i policijskim satom. Od novca koji sam polagao na račun Limun - filma ništa nije davao Fusun. U to vrijeme počeo sam ostavljati novac ondje gdje su stajale stvari koje sam odnosio iz kuće; ranije bih nakon nekog vremena donio novi predmet kao nadomjestak za stari. S tom praksom počeo sam otprilike mjesec dana prije, nakon što sam odnio stari špil karata gospodina Tarika, ni ne trudeći se to učiniti potajice.

Znao sam da Fusun gleda u karte da bi prekratila vrijeme. Kad je s tetom Nesibe igrao darde,⁴⁰ gospodin Tarik se koristio drugim Špilom. Ni teta Nesibe nije ga uzimala kad se jednom u sto godina htjela kartati s gostima (poker ili žandar). Neke karte u špil koji sam "ukrao" bile su oštećene i imale su mrlje na poledini. Nekoliko ih je bilo slomljeno od savijanja. Smijući se, Fusun je rekla da je neke raspoznavala po tim oštećenjima i mrljama te da je stoga točno proricala sudbinu kad je gledala u karte. Pomirisao sam špil i duboko udahnuo miris Fusunine ruke pomiješan s mirisom vlage i prašine te s onim posebnim mirisom karakterističnim za stare karte. Špil i njegov miris pomutili su mi razum. Teta Nesibe je zamijetila tu moju zanesenost, pa je i to bio razlog što sam špil stavio u džep naočigled svima.

"I moja majka gleda u karte, ali nikada ne pogodi", rekao sam. "Čini se da ove karte donose sreću onome tko njih gata. Neka se sudbina i mojoj majci malo nasmiješi kad raspozna mrlje i druge znakove na njima. Ovih se dana baš dosađuje."

"Pozdravi Vedžihe-ablu⁴¹", reče teta Nesibe.

Rekao sam da ću im kupiti nov špil karata u Aladinovu dućanu na Nišantašu, na što je teta Nesibe najprije dugo ponavljala "neka se time ne zamaram". Nisam htio popustiti. Onda je počela govoriti o kompletu karata koji je vidjela na Bejogluu.

Fusun je bila u stražnjoj sobi. Izvadio sam iz džepa smotuljak novčanica i stidljivo ih spustio na stranu.

"Teta Nesibe, molim vas, hoćete li kupiti jedan špil za sebe i jedan za moju majku? Obradovat će se špil karata koji joj dođe iz vaše kuće."

"Da, kupit ću", reče teta Nesibe.

Deset dana poslije, ponovo s osjećajem neobične srama, ostavio sam svežanj novčanica na mjestu gdje je stajala boca kolonjske vode *Pe-Re-Za*, koju sam ponio sa sobom. Bio sam siguran da prvih mjeseci Fusun nije znala za tu zamjenu predmeta novcem.

Zapravo, već sam nekoliko godina iz kuće Obitelji Keskin uzimao prazne boce kolonjske vode i odnosio ih u Apartman Milosrđe. No te su bile prazne, ili gotovo prazne, i svakako bi ih uskoro bili bacili. Prazne boce nisu zanimale nikoga osim djecu koja su se njima igrala.

Kolonjsku vodu, koju su Keskinovi nudili tek kad bi prošlo podosta vremena od večere, utrljao bih u ruke, obraze i čelo;⁴² činio sam to vrlo rado, čak s nekom nadom, kao da je sveta. Uvijek su me očaravali pokreti koje su izvodili Fusun i njezini kad bi nudili kolonjsku... Gledajući televiziju, gospodin Tarik polako bi odvr- nuo veliki poklopac teške boce, koji bi pritom krčkao. Znali smo da će malo zatim, u prvoj pauzi za reklame, pružiti bocu Fusun i reći: "Pitaj hoće li tko kolonjske!" Fusun bi je najprije ponudila ocu. Gospodin Tarik bi je utrljao prvo u zapešća, čineći to kao da tekućina ima ljekovit učinak, potom bi mirisao ruke udišući duboko kao da je tek došao do daha. Nakon toga povremeno bi dugo mirisao prste. Teta Nesibe uzela bi vrlo malo kolonjske vode, i to gracioznim pokretima nalik na one koje sam viđao kod svoje majke; to malo tekućine držala bi na skupljenome dlanu, a potom bi je promućkala kao da je sapunica, kao da želi napraviti pjenu. Ako je bio kod kuće, Feridun bi uzeo najviše kolonjske vode koju bi nam nudila njegova žena. Otvarao je obje šake, kao čovjek koji umire od žeđi, i nanosio je na lice gotovo halapljivo, kao kad žedan čovjek pije vodu. Osjećao sam da svi ti pokreti, ugodan miris kolonjske vode i svježina te mirisne tekućine (mali ritual s kolonjskom održavao se i u hladnim zimskim noćima) imaju neko posve posebno značenje.

Kao što kolonjska voda, koju pomoćni vozač na početku putovanja nudi putnicima u autobusu, budi osjećaj zajedništva, tako je i nama, koji smo se svake večeri okupljali oko televizora, naša kolonjska pružala osjećaj da smo zajednica, da dijelimo istu sudbinu (osjećaj koji je isticao i dnevnik na televiziji) i da je život pustolovina unatoč tomu što svake večeri sjedimo u kući i gledamo televiziju; usto, pružala nam je ljepotu dojma da nešto činimo skupa. Kad bi došao red na mene, nestrpljivo bih raširio dlanove i čekao. Dok bi mi Fusun lijevala kolonjsku na dlanove, pogledi bi nam se sreli. A ja, mirišući kolonjsku na rukama, ne bih gledao u dlanove, i ne bih

39 Vrsta jela (riža s kuhanim slaninom).

40 Vrsta kartaške igre.

41 Riječ *abla* "starija sestra" koristi se u neformalnom oslovljavanju bliskih, ali i nepoznatih osoba.

42 Turci gostima nude kolonjsku vodu s mirisom limuna ne samo za dezinfekciju ruku prije i poslije jela, nego i za osvježanje. Ona se za tu namjenu može nanositi i na čelo, vrat i si.

skidao pogled s Fusun. Ponekad su joj snaga moga pogleda,*moja odlučnost i ljubav znali izmamiti osmijeh na lice. Nejasan trag toga osmijeha dugo bi ostajao u kutovima njezinih usana. U tome sam osmijehu naslućivao samilost i podsmijeh mojoj ljubavi, redovitim dolascima k njima i mome životu, no to me nije vrijeđalo. Naprotiv, načas bih postao još zaljubljeniji u nju i poželio bih kolonjsku *Zlatna kap* ponijeti kući. A neke od sljedećih večeri već gotovo praznu bocu potajice bih gurnuo u džep svoga kaputa na vješalici.

Kad bih navečer oko sedam sati, dok bi još snimali *Skrhane živote*, malo prije mraka išao iz kina Vila i krenuo prema Čukurdžumi, činilo bi mi se katkad da sam djelić života, koji bih u tome času proživljavao, zapravo već jednom bio doživio. U tome prvom životu, koji sam trebao proživjeti još jednom i na isti način, nije bilo ni velike nesreće, ni velike sreće. No bilo je neke tuge koja mi je teško padala. Možda zato što sam vidio kraj priče i što sam znao da me ne čekaju ni velike pobjede, ni velika sreća. Za tih šest godina, koliko sam bio zaljubljen u Fusun, gotovo da sam se od osobe koja je držala da je život zabavna pustolovina pretvorio u tužna čovjeka, povučena u sebe i nezadovoljna životom. Polako me je obuzimao osjećaj da mi se u životu više nema što dogoditi.

“Fusun, hoćemo li pogledati rodu?” pitao bih tih proljetnih večeri.

“Nećemo. Nisam više radila na njoj”, odgovorila bi, neraspo- ložena.

Jednom se teta Nesibe umiješala u naš razgovor:

“Zašto tako govoriš? Roda je poletjela s našega krova, gospodine Kemale, cijeli se Istanbul vidi s mjesta s kojega je poletjela.”

“Baš bih volio vidjeti.”

“Večeras nisam raspoložena”, odgovorila je Fusun iskreno.

Tada sam opazio kako je gospodinu Tariku zadrhtalo srce, kako je poželio nježno zaštititi svoju kćer, kako se rastužio. Bio sam nesretan jer sam osjećao da te Fusunine riječi ne izražavaju samo njezino raspoloženje te večeri, nego njezin život u zatočeništvu, i poslije toga sam donosio odluku da više neću odlaziti na snimanje *Skrhanih života*. (Nedugo zatim počeo sam tu odluku i provoditi.) Djelićem svojega bića naslućivao sam kako je taj Fusunin odgovor sastavni dio rata koji već godinama vodi protiv mene. U pogledu tete Nesibe vidio sam da joj je žao i mene i Fusun. Kad god bismo osjetili da nam životne nedaće i poteškoće zamračuju dušu, kao što crni kišni oblaci iznad četvrti Tophane zamrače nebo, neko bismo vrijeme tonuli u šutnju čineći uvijek tri iste stvari:

1. Gledali bismo televiziju.
2. Natočili bismo si još po jednu rakiju.
3. Zapalili bismo još po jednu cigaretu.

4213 OPUŠAKA

Za osam godina, koliko sam večerao kod Obitelji Keskin, sakupio sam 4213 Fusuninih opušaka. Svaki od tih opušaka, koji su jednim krajem doticali Fusunine rumene usne, bio joj je u ustima, dodirivao joj jezik (zaključio bih to po ovlaženom filtru), imao na sebi tragove lijepoga crvenog ruža koji je obično nanosila na usne, i bio poseban zato što je nosio uspomene na duboku bol i na sretne trenutke. Fusun je devet godina pušila *Samsun*. Nedugo nakon što sam počeo odlaziti Keskinovima na večeru, ja sam ostavio Marlboro i, pod Fusuninim utjecajem, prešao na *Samsun*. Marlboro Lights kupovao sam u sporednim ulicama i prolazima kod preprodavača cigareta i prodavača tombole. Sjećam se da smo jedne večeri govorili kako Marlboro Lights i *Samsun* imaju sličan okus. Fusun je rekla da se od *Samsuna* više kašlje, a ja sam tvrdio da Amerikanci stavljaju u duhan tko zna kakve sve otrove i kemijske tvari i od Maribora prave vrlo štetnu cigaretu. Gospodin Tarik još ne bi sjedao za stol, pa smo se ona i ja gledali u oči nudeći jedno drugome svoje cigarete. Tijekom tih osam godina i ja sam uz Fusun postao strastveni pušač *Samsuna*, no da ne bismo bili loš primjer «budućim naraštajima, u svojoj ću pripovijesti sasvim malo govoriti o pušenju koje je bilo vrlo omiljeno u starim filmovima i romanima.

Poput pravoga američkog Maribora, i lažni Marlboro, proizveden u Socijalističkoj Republici Bugarskoj i krijumčaren u Tursku brodovima i ribarskim čamcima, gorio bi do kraja kad bi ga se pripalilo. *Samsun* nije sam od sebe gorio do kraja. Duhan u tim cigaretama bio je vlažan i nedovoljno prerađen. Iz tih cigareta ponekad su znali ispadati drvenasti komadići neizrezana duhana, potom deblje žile duhanskoga lista i vlažni grumenčići duhana. Stoga je Fusun smekšavala cigaretu među prstima prije nego što bi je pripalila. Taj sam pokret i ja naučio od nje, pa bih, prije nego što pripalim, cigaretu valjao među prstima. Kad bi to istodobno činila i Fusun, uživao sam u tome da nam se pogledi sretnu.

Prvih godina mojih boravaka u Obitelji Keskin Fusun je pušila hineći da ne smije pušiti pred ocem. Cigaretu bi držala okrenutu prema dlanu, kao da je skriva, a pepeo nije otrsala u pepeljaru izrađenu u Kutahji, koju smo koristili njezin otac i ja, nego na tanjurić šalice za kavu, “da je nitko ne vidi”. Njezin otac, ja i teta Nesibe otpuhivali bismo dim ne obazirući se ni na koga, i u raznim smjerovima, a Fusun bi na trenutak okrenula glavu udesno, prema nekoj zamišljenoj točki malo dalje od stola, kao da na brzinu i u tajnosti šapuće nešto na uho prijateljici s kojom sjedi u klupi, te bi na brzinu i što dalje otpuhнула plavičasti dim iz pluća. Vrlo sam volio tu njezinu kretnju koja me je podsjećala na naše satove matematike, volio sam izraz uznemirenosti i krivnje koji bi joj se pojavio na licu, kao i njezino glumljenje straha. Pomišljao sam tada kako ću do kraja života biti zaljubljen u nju.

Sve te kretnje sa značenjem "poštovanja", koje izražavaju pristajanje na tradicionalna obiteljska pravila da se pred ocem ne pije, ne puši i ne sjedi prekriženih nogu, s vremenom su se izgubile. Dakako, gospodin Tarik je vidio da njegova kći puši, ali nije reagirao kao konzervativni otac; njemu su bile dovoljne Fusunine kretnje kojima je izražavala poštovanje. Ja sam neizrecivo volio te rituale pretvaranja, sve te zamršene i istančane igre koje antropolozi uglavnom uopće ne razumiju. Kulturu ponašanja "kao da..." nikako nisam smatrao licemjernom. Dok sam pratio Fusunine ljupke, privlačne pokrete, bio sam svjestan činjenice da Keskinove mogu vidati svake večeri zato što se svi ponašaju "kao da...". Ja kod njih nisam sjedio kao zaljubljen čovjek, što sam ustvari bio. Ponašao sam se kao da sam daljnji rođak koji dolazi u posjet, i imao mogućnost vidati Fusun.

Kad nisam bio s njima, Fusun bi popušila cigaretu gotovo do samoga kraja. To sam zaključivao po opušcima koje sam zatjecao u pepeljari. Odmah bih prepoznao koji opušak pripada njoj, ali to nije imalo veze s markom cigarete, nego s načinom na koji ju je gasila, kao i s njezinim osjećajima. Dok sam bio kod njih, Fusun bi *Samsun* gasila dopola popušen, a ne kad bi dogorio do filtra; tako su činile Sibel i njezine prijateljice koje su pušile duge, tanke, otmjene američke cigarete *ultra light*.

Ponekad je cigaretu gasila nervoznim pokretima. Katkad to nije bila kretnja koja odaje nervozu, nego nestrpljivost. Mnogo sam puta vidio kako cigaretu gasi pokretom koji odaje nekakvu ljutnju, i to me je uznemirivalo. Katkad ju je gasila tako što je njome tapkala po dnu pepeljare. A ponekad je, kad je nitko ne bi gledao, snažnim i sporim pokretima pritiskala cigaretu u pepeljari kao da gnječi zmijsku glavu. Tada sam mislio kako svu svoju ljutnju prema životu iskaljuje na opušku. Drugi put je, gledajući televiziju ili slušajući razgovor za stolom, odsutno gasila cigaretu u pepeljari ni ne gledajući na tu stranu. Više sam puta vidio kako je gasi na brzinu, jednim pokretom, da bi oslobodila ruku kojom će uzeti žlicu ili veliki vrč. Kad je bila vesela i sretna, gasila je cigaretu tako što bi je vrhom kažiprsta lagano pritiskivala na dno pepeljare, kao da ubija kukca kojemu ne želi nanijeti bol. Dok bi nešto radila u kuhinji, stavila bi opušak pod vodu iz slavine, pa bi ga bacila u smeće, kao i teta Nesibe.

Svi ti načini, i još mnogi drugi, davali su poseban oblik i dušu svakome Fusuninu opušku. Vadio sam ih iz džepa u Apartmanu Milosrđe i pomno ih promatrao. Svaki sam uspoređivao s nečim, na primjer, s malim, tamnopusim, zgrbljenim i obespravljenim ljudima zgnječene glave i vrata, ili pak s čudnim, zastrašujućim upitnicima. Katkad sam ih poistovjećivao s dimnjacima brodova koji plove na gradskim linijama, drugi put s malim morskim životinjama. Ponekad sam na njih gledao kao na uskliknike koji me opominju, kao na prvi znak opasnosti koja mi prijete u budućnosti, kao na otpatke neugodna mirisa ili na nešto što odražava Fusuninu dušu, čak kao na dio njezine duše. Tada bih lagano kušao okus ostatka ruža na rubu filtra i tonuo u duboke misli o životu i o Fusun.

Neka čitatelji koji dođu u moj Muzej ne misle da sam kraj svakoga od 4213 opušaka, koliko sam ih prikupio za tih osam godina, napisao datum kada sam ga uzeo i tako izložke opteretio suvišnim podacima. Oblik svakoga opuška odražava osjećaj koji je Fusun ćutjela gaseci tu cigaretu. Na primjer, ova tri opuška, koja sam iz Fusunine pepeljare uzeo 17. svibnja 1981., kad je u kinu Vila počelo snimanje *Skrhanih života*, svojim oblikom - time što su grubo savijeni prema unutra - ne podsjećaju me samo na te loše mjesece, nego i na Fusuninu tadašnju povučenost u sebe, na to što se držala posve po strani, kao da se ništa ne događa.

Jedan od ta dva snažno prignječena opuška bio je ugašen u ovoj situaciji: tih smo dana na televiziji gledali film *Lažna sreća*, u kojem glavni glumac i naš prijatelj iz Pelura, Ekrem (slavni Ekrem Guçlu, koji je svojedobno igrao ulogu Hazreti Ibrahima), kaže: "Nurten, najveća je greška u životu htjeti postići sreću neprestance zahtijevajući više", dok Nurten, njegova siromašna djevojka, gleda preda se i šuti. Drugi je ugašen točno dvanaest minuta poslije toga prizora. (Fusun je u prosjeku pušila po jedan *Samsun* svakih devet minuta.)

Sjećam se da tragovi na nekim drugim, nezgnječanim opušcima potječu od sladoleda od višanja, koji je Fusun jela jedne tople ljetne večeri. Slastičar Kamil-efendija u ljetnim je večerima polako išao popločenim ulicama Tophanea i Çukurdzume gurajući pred sobom kolica na tri kotača, izvikujući "zladoleed" i tresući zvoncem u ruci; u zimskim je večerima na istim kolicima prodavao halvu. Jednom mi je Fusun ispričala kako je Kamil-efendija svoja kolica popravljao kod Bešira, majstora za bicikle kojemu je i ona kao dijete odvozila svoj bicikl na popravak.

Gledajući druge dvije-tri cigarete i datume ispisane ispod njih, prisjećao bih se kako smo za toplih večeri jeli prženi patlidžan s jogurtom, i kako smo Fusun i ja gledali van kroz otvoren prozor. Fusun bi u jednoj ruci držala malu pepeljaru, a u drugoj *Samsun*, koji bi često otresala u tu pepeljaru. Tada sam je zamišljao kao ženu na nekoj otmjenoj zabavi. Ili se Fusun držala kao takva žena dok je sa mnom razgovarala na prozoru. Da je htjela, mogla je pepeo otresati kroz prozor kao što sam to činio ja, kao što to čine svi turski muškarci, potom ugasiti cigaretu na rubu prozora i opušak baciti kroz prozor. Ili je neugašeni opušak mogla baciti naglim trzajem prsta i gledati kako se okreće padajući kroz mrak. Ali nije. Fusun s cigaretom nije izvodila nijedan od tih pokreta koje su drugi izvodili; ona je svojom elegancijom i otmjenošću meni služila kao primjer. Netko je s udaljenosti mogao pomisliti da smo par iz neke zapadne zemlje, u kojoj se žene ne skrivaju od muškaraca, da smo par koji se na zabavi povukao u miran kutak da se bolje upozna i porazgovara. Gledajući kroz otvoren prozor, razgovarali smo o filmu koji smo netom pogledali na televiziji, o nesnosnim ljetnim vrućinama, o djeci koja se na ulici igraju skrivača. Pritom smo se i smijali, ali nismo gledali jedno u drugo. Tada bi do nas dopro blagi povjetarac s Bospora donoseći omamljujući miris mora i orlovih kandža, a meni i miris Fusunine kose i kože te ugodni miris njezine cigarete.

Ponekad bi nam se pogledi nenadano sreli dok je gasila cigaretu. Fusun je odsutno gasila cigarete dok bismo gledali neki tužni ljubavni film ili bili potreseni događajima i tužnom glazbom u dokumentarcu o Drugome svjetskom ratu. Kad bi nam se pogledi sreli, oboje bismo se trgnuli i prisjetili se zašto sjedimo ondje, za stolom. Stoga je i cigareta, ugašena na način koji odražava tu pomutnju u glavi, poprimala neobičan oblik. Kasnije bi se iz vrlo velike daljine i dubine oglasila sirena velikog broda, pa bih na svijet i svoj život počeo gledati očima mornara koji su na njemu.

Zgnječene opuške donosio sam u Apartman Milosrđe; jedne bih večeri uzeo samo jedan, druge po nekoliko, i razgledao ih prisjećajući se nekih trenutaka iz prošlosti. Opušci su mi pomogli da jasno sagledam kako zapravo svaki od predmeta koje sam skupio odgovara nekome trenutku Aristotelova pravocrtnog vremena.

Trebao sam baciti samo jedan pogled na predmete koje sam skupio u Apartmanu Milosrđe pa da se, ni ne uzimajući ih u ruku, prisjetim Fusunine i svoje prošlosti i naših večernjih sjedenja za stolom. Pojedinačni trenuci koje sam pridruživao predmetima (jedaji predmet-jedan trenutak), primjerice, porculanskoj soljen-ki ili krojačkome metru u obliku psa, zastrašujućem otvaraču za limenke ili boci suncokretova ulja Batanaj, kakva se uvijek mogla naći u kuhinji kod Fusuninih, kao da su u mom sjećanju postupno postajali svevremeni. I kad god bih promatrao predmete skupljene u Apartmanu Milosrđe onako kako sam promatrao opuške, prisjećao bih se svega što smo radili i govorili sjedeći za stolom u Fusuninoj kući.

PONEKAD

Ponekad ne bismo ništa radili, nego samo sjedili u tišini. Ponekad bi gospodin Tarik krajičkom oka čitao novine kad mu, kao ni nama drugima, televizijski program ne bi bio zanimljiv. Ponekad bi se neki automobil spuštao niz strminu trubeći, a mi bismo šutjeli i osluškivali kako prolazi pokraj kuće. Ponekad je padala kiša, a mi bismo slušali bubnjanje kišnih kapi u prozore. Ponekad smo se jadali: “Kako je vruće!” Ponekad bi teta Nesibe zaboravila da joj je cigareta u pepeljari, te bi pripaljivala drugu u kuhinji. Ponekad sam neopazice gledao Fusunine ruke petnaest-dvadeset sekunda, i još je više volio. Ponekad bi se u televizijskoj reklami pojavila neka žena i hvalila nešto što smo mi upravo imali na stolu. Ponekad bi se u daljini čula eksplozija. Ponekad bi teta Nesibe, a ponekad i Fusun, ustala od stola i ubacila dva-tri komadića ugljena u peć. Ponekad sam mislio kako ću sljedećeg puta donijeti Fusun narukvicu, a ne ukosnicu. Ponekad bih zaboravio o čemu je riječ u filmu koji upravo gledam; zurio sam u televizor, a prisjećao se dana kad sam išao u osnovnu školu na Nišantašu. Ponekad bi teta Nesibe upitala: “Hoćete li da skuham lipov čaj?” Ponekad je Fusun tako lijepo zijevala, da sam mislio kako je zaboravila cijeli svijet i kako iz dubine svoje duše izvlači neki život s više spokoja, kao kad za vreloga ljetnog dana iz hladnog bunara kantom izvlačimo vodu. Ponekad sam samome sebi govorio kako bih trebao ustati i krenuti. Ponekad se u noćnoj tišini čulo kako brijač, koji je do kasnih sati radio u prizemlju kuće prekoputa, žustrim pokretom spušta klizna vrata nakon što je ispratio posljednje mušterije, i kako taj zvuk odzvanja cijelom ulicom. Ponekad je nestajalo vode i ne bi potekla po dva dana. Ponekad bismo u peći na ugljen čuli i nešto drugo osim plamena. Ponekad sam im dolazio i sljedećega dana samo zato što bi teta Nesibe rekla: “Ako vam se svidjelo hladno jelo od graha, dođite i sutra dok ga još imamo.” Ponekad smo razgovarali o temama kao što su američko-ruski nesporazumi, hladni rat, sovjetski ratni brodovi koji su noću prolazili kroz Bospor, američke podmornice u Mramornome moru. Ponekad bi teta Nesibe rekla: “Večeras je jako vruće!” Ponekad sam po izrazu Fusunina lica vidio da je odlutala u mislima; tada bih poželio otići u zemlju o kojoj mašta, ali sam sebe, svoj život, svoju tromost, način na koji sjedim za stolom osjećao nedovoljnim za takav pothvat. Ponekad su mi se predmeti na trpezi činili kao planine, doline, brda, ravnice i uvale. Ponekad bismo se svi u isti mah nasmijali nečemu smiješnom na televiziji. Ponekad mi se činilo da sami sebe omalovažavamo zato što se najednom svi zagledamo u emisiju koja je na programu. Ponekad sam se nervirao što Ali, dječak iz susjedstva, sjeda Fusun u krilo i privija se uz nju. Ponekad smo gospodin Tarik i ja razgovarali o važnim gospodarskim temama kao muškarac s muškarcem, i ispotiha, kao da kujemo urotu ili smišljamo kakvu podvalu. Ponekad je Fusun odlazila na gornji kat i neko vrijeme ondje boravila, zbog čega sam bio nesretan. Ponekad bi zazvonio telefon zato što je netko birao pogrešan broj. Ponekad bi teta Nesibe rekla: “Sljedećeg utorka skuhat ću vam slatko od bundeve.” Ponekad je grupa od tri-četiri mladića silazila niz strmu ulicu i odlazila prema Top-haneu, pjevajući usput navijačke pjesme, smijući se i galameći. Ponekad sam Fusun pomagao dok je ubacivala ugljen u peć. Ponekad bih na podu kuhinje vidio žohara kako hita, kao u panici. Ponekad sam osjećao kako je Fusun izula papuče ispod stola. Ponekad je noćni čuvar fućkao točno pred našim vratima. Ponekad bismo Fusun ili ja ustali i otkinuli, jedan po jedan, zaboravljene listove na kalendaru Ministarstva obrazovanja, na kojemu je bio nacrtan sat. Ponekad bih, kad me nitko ne vidi, uzeo sa stola još jednu žlicu halve od griza. Ponekad bi se pokvarila slika na televizoru, a gospodin Tarik tada bi rekao: “Kćeri, vidi što je s tim!” pa bi ona okretala gumb na poleđini televizora, a ja bih je gledao s leđa. Ponekad sam govorio: “Da popušim još jednu pa da idem!” Ponekad sam posve zaboravljao Vrijeme, i pružao se kroz sadašnjost kao da liježem u mekanu postelju. Ponekad sam mislio da vidim mikrobe, parazite, grinje u sagu. Ponekad je Fusun između dviju emisija na televiziji vadila hladnu vodu iz hladnjaka, a gospodin Tarik je odlazio na gornji kat u kupaonicu. Ponekad su u loncu kuhali punjene tikvice, rajčice, patlidžan i paprike pa se ta hrana jela dvije večeri. Ponekad je Fusun poslije večere ustajala od stola, odlazila do Limunove krletke i prijateljski razgovarala s njim, a ja bih zamišljao da razgovara sa mnom. Ponekad bi leptir, koji bi u ljetnoj noći uletio kroz prozor lođe, ubrzao let oko svjetiljke i počeo se vrtjeti kao lud. Ponekad bi nam teta Nesibe prenijela novost o kojoj se odavno govorkalo u četvrti, a koju je tek doznala, na primjer, da je otac električara Efea bio poznati odmetnik. Ponekad sam se zanosio da sam nasamo s Fusun i, zaboravljajući gdje sam, dugo bih je s ljubavlju gledao pokazujući joj koliko sam u nju zaljubljen. Ponekad je ulicom automobil prolazio tako tiho da bismo ga

osjetili samo po titranju prozora. Ponekad bi se čuo ezan⁴³ iz Firuzagine džamije. Ponekad je Fusun bez ikakva povoda ustajala od stola i dugo, kao da koga željno iščekuje, gledala kroz prozor okrenut strmoj ulici, a mene bi to rastužilo. Ponekad sam, gledajući televiziju, mislio na nešto posve drugo, na primjer, zamišljao bih da smo putnici koji su se susreli u brodscome restoranu. Ponekad bi teta Nesibe za ljetnih večeri blagovaonicu na donjem katu “tek toliko” poprskala sprejom protiv muha, koji je u gornjim sobama raspršivala pumpicom marke *Čist posao*, i muhe bi odmah ugibale. Ponekad nam je teta Nesibe pričala o bivšoj iranskoj carici Soraji, o nevoljama te žene od koje se šah razveo zato što nije mogla imati djece, i o njezinu životu u europskome visokom društvu. Ponekad bi gospodin Tarik, gledajući televiziju, rekao: “Opet prikazuju tog dosadnjakovića!” Ponekad bi teta Nesibe upitala: “Hoće li tko sladoleda?” Ponekad bi dokumentarni filmovi o Drugome svjetskom ratu, bitkama, smrti milijuna ljudi i srušenim gradovima izazivali strah u nama, pa smo u tišini postajali bliži jedni drugima. Ponekad je Fusun dvije večeri zaredom na sebi imala istu odjeću, ali je meni opet izgledala drukčije. Ponekad sam vidio kako u susjednoj zgradi netko izlazi na prozor i puši. Ponekad smo jeli incune iz pećnice. Ponekad sam opazio kako u svijetu Keskinovih postoji pravda, kako iskreno vjeruju da će krivce neizostavno sustići kazna na ovome ili na onome svijetu. Ponekad smo vrlo dugo šutjeli. Ponekad se činilo da šuti cijeli grad, a ne samo mi. Ponekad bi Fusun rekla: “Tata, molim te, nemoj uzimati iz sredine”, i tada sam shvaćao kako zbog mene čak ni za večerom ne mogu biti opušteni. Ponekad sam mislio potpuno suprotno i primjećivao kako su svi opušteni. Ponekad bi teta Nesibe pripalila cigaretu, potom pogled zadržavala na ekranu zaboravljajući ugasiti šibicu među prstima sve dok je ne bi opržila. Ponekad smo jeli zapečenu tjesteninu. Ponekad bi iznad nas, parajući noćnu tišinu, preletio avion koji se spuštao prema aerodromu u Ješilkoju. Ponekad je Fusun na sebi imala košulju koja joj nije pokrivala dugi vrat i gornji dio grudi, pa bih pazio da mi pogled ne skreće prema bjelini lijepoga poprsja dok gledam televiziju. Ponekad sam pitao Fustin: “Kako napreduje tvoja slika?” Ponekad je vremenska prognoza govorila da će padati snijeg, a snijeg ne bi pao. Ponekad se čulo panično zavijanje sirene velikog tankera. Ponekad je iz daljine dolazio zvuk pucnjave. Ponekad bi se ulična vrata prvoga susjeda zalupila s takvim treskom, da bi zatitrale šalice u vitrini iza mojih leđa. Ponekad bi zazvonio telefon i Limun bi razdragano zapjevao misleći da mu se oglašava ženka, čemu bismo se svi smijali. Ponekad je u goste dolazio jedan bračni par, a ja sam se osjećao malo posramljenim. Ponekad je i gospodin Tarik pjevao neku staru pjesmu koju je na televiziji izvodio ženski zbor Glazbenog društva Uskudar. Ponekad se dva automobila ne bi mogla mimoći u uskoj ulici, a ni jedan od tvrdoglavih vozača ne bi htio dati prednost onome drugome, pa bi započeli svađu, psovali jedan drugoga i na koncu se obračunavali na mjestu događaja. Ponekad je u kući, na ulici i u cijeloj četvrti vladala nekakva čarobna tišina. Ponekad sam im navečer, osim pite i usoljene tunjevine, donosio sušenu skušu. Ponekad smo govorili: “Kako je danas hladno, zar ne?” Ponekad nas je gospodin Tarik poslije večere znao počastiti po jednim bombonom s okusom metvice, marke Ferah, koje bi izvadio iz džepa. Ponekad bi pred vratima najprije glasno mijaukale dvije mačke, a potom se tukle uz još glasnije mijaukanje. Ponekad je Fusun odmah stavljala naušnice ili broš koji sam *joj tog* dana donio, a ja sam joj za večerom govorio kako joj lijepo pristaju. Ponekad nas se toliko dojmio prizor susreta ili poljupca u ljubavnome filmu koji smo gledali na televiziji, da smo gotovo zaboravljali gdje smo. Ponekad je teta Nesibe govorila: “Jelo nije slano, neka svatko posoli po svome ukusu.” Ponekad se u daljini vidjelo sijevanje munja i grmjelo je. Ponekad nam se tužno usijecala u dušu prodorna sirena staroga broda na Bosporu. Ponekad se na televiziji, u nekome filmu, seriji ili u reklamama, pojavljivao netko od glumaca koje smo poznavali iz Pelura i s kojim smo pomalo zbijali šalu; u tim sam trenucima želio da se Fusunin pogled susretne s mojim, ali ona je svoj skretala na drugu stranu. Ponekad bi nestalo struje, pa bismo u mraku vidjeli crvene vrhove svojih cigareta. Ponekad bi netko prošao pokraj ulaznih vrata fučkajući kakvu poznatu staru pjesmu. Ponekad je teta Nesibe rekla: “Jao, večeras sam puno pušila.” Ponekad mi se pogled zadržao na Fusuninu vratu, pa bih se cijelu noć suzdržavao da ga ne gledam odveć napadno. Ponekad bi na trenutak nastupila duboka tišina, a teta Nesibe bi rekla: “Negdje je netko umro.” Ponekad se nije mogao upaliti neki od novih upaljača gospodina Tarika, pa bih pomislio kako je vrijeme da mu poklonim novi. Ponekad je teta Nesibe donosila nešto iz hladnjaka i pitala nas što se dogodilo u filmu dok je nije bilo u sobi. Ponekad bi u Ulici Dalgič, u zgradi točno naspram naše, nanovo izbila svađa između muža i žene, a budući da je muž tukao ženu, njezina zapomaganja duboko bi nas potresala. Ponekad je u zimskim noćima prodavač boze zvonio zvoncem i u prolazu pred ulaznim vratima izvikivao “booza”! Ponekad bi mi teta Nesibe rekla: “Danas ste dobro raspoloženi.” Ponekad sam se jedva suzdržavao da se ne pomaknem i ne dodirnem Fusun. Ponekad bi, pogotovo za ljetnih noći, zapuhao vjetar, i vrata bi se s treskom zatvorila sama od sebe. Ponekad sam mislio na Zaima, Sibel i druge bivše prijatelje. Ponekad su na naše jelo na stolu slijetale muhe, a to je ljutilo tetu Nesibe. Ponekad je teta Nesibe vadila iz hladnjaka mineralnu vodu za gospodina Tarika pa bi i mene pitala: “Hoćete li i vi?” Ponekad je noćni čuvar još prije jedanaest sati prolazio ispred naših vrata i puhao u zviždaljku. Ponekad bih osjetio neizdrživu želju da joj kažem “volim te”, ali jedino što sam mogao bilo je upaljačem joj pripaliti cigaretu. Ponekad sam zamjećivao kako u vazi još uvijek stoji jorgovan koji sam prethodnog puta donio. Ponekad bi nastupala još veća tišina, a netko iz susjednih kuća otvorio bi prozor i izbacio otpatke. Ponekad je teta Nesibe govorila: “Tko će pojesti ovu posljednju čufu?” Ponekad sam se sjećao dana provedenih u vojsci dok sam na televiziji gledao časnike. Ponekad sam duboko u sebi osjećao kako smo svi mi, a ne samo ja, beznačajni. Ponekad je teta Nesibe govorila: “Pogodite što večeras imamo za desert?” Ponekad bi se gospodin Tarik zakašljao, a Fusun bi ustala i donijela ocu čašu vode. Ponekad je Fusun stavljala ukras koji sam *joj* donio prije nekoliko godina. Ponekad sam mislio kako televizija govori o nečemu posve drugome od onoga što prikazuje. Ponekad me je Fusun pitala nešto o nekome kazališnom glumcu, književniku ili profesoru koji je upravo bio na televiziji. Ponekad sam i ja odnosio prljavo posuđe u kuhinju. Ponekad je za stolom nastupao muk zato što smo svi imali zalagaj u

43 Poziv na molitvu koji vjernicima na arapskome jeziku upućuje mujezin s džamijskoga minareta.

ustima. Ponekad bi najprije jedno od nas zijevnulo, a drugi bi ga vidjeli pa bi i oni počeli zijevati; kad bismo to primijetili, smijali bismo se. Ponekad je Fusun tako pomno pratila film na televiziji i tako bi mu se predala da sam želio biti glavni junak. Ponekad se cijele večeri u kući osjećao miris pečenoga mesa. Ponekad sam mislio kako sam jako sretan samo zato što sjedim pokraj Fusun. Ponekad sam započinjao novu temu: "Pođimo jednu večer na Bospor, na večerul!" Ponekad bi je obuzeo osjećaj da život nije negdje drugdje nego baš tu, za tim stolom. Ponekad smo raspravljali o temama o kojima ništa ne znamo, samo zato što su ih malo načeli na televiziji, na primjer, o nestalim kraljevskim grobnicama u Argentini, o gravitaciji na Marsu, o tome koliko čovjek može ostati pod vodom bez daha, zašto je opasno voziti motocikl u Istanbulu, kako su nastali kameni stupovi u obliku dimnjaka u Urgupu. Ponekad je puhao jak vjetar, fujkao je u prozorima i proizvodio čudan zvuk u cijevi peći. Ponekad bi nas gospodin Tarik podsjetio na to da je sultan Mehmed Osvajač prije petsto godina preko kopna prevezao lađe do Zlatnoga roga, na mjestu gdje je sada Ulica Bogazkesen, pedesetak metara od nas, i potom bi dodao: "Čovjek je imao samo devetnaest godina kad je to učinio." Ponekad je Fusun, kad bi završila s večerom, ustajala od stola i prilazila Limunu u krletki, a nedugo zatim ja sam prilazio njoj. Ponekad bih samome sebi rekao: "Dobro je što sam i večeras došao." Ponekad bi gospodin Tarik rekao Fusun neka ode u sobu na katu i donese mu naočale, novine ili listić lutrije koji je ondje zaboravio, a teta Nesibe bi joj doviknula: "Ne zaboravi ugasiti svjetlo!" Ponekad bi teta Nesibe rekla da možemo stići na svadbu daljega rođaka u Parizu. Ponekad bi gospodin Tarik odsječno rekao "Šutite!" i očima pokazao na tavan, da poslušamo šum koji je dolazio odozgo; svi bismo slušali krckanje za koje u prvi mah nismo znali dolazi li od miša, ili od lopova s gornjega kata. Ponekad je teta Nesibe govorila svome mužu: "Odgovara li ti jačina zvuka?" jer je gospodin Tarik sve slabije čuo. Ponekad bi među nama zavladała tišina koja bi dugo potrajala. Ponekad je padao snijeg i zadržavao se na prozorskim daskama i na nogostupima. Ponekad je bio vatromet; svi bismo tada ustali od stola i gledali boje na nebu, koliko smo ih mogli vidjeti, a poslije bismo udisali miris baruta koji je ulazio kroz otvoren prozor. Ponekad bi teta Nesibe upitala: "Da vam natočim čašicu, gospodine Kemale?" Ponekad bih ja upitao: "Fusun, hoćemo li pogledati tvoju sliku?" Ponekad smo gledali sliku, a ja sam, gledajući je s Fusun, bio ispunjen srećom.

SKRHANI ŽIVOTI

Tjedan nakon što su zabranu izlaska na ulice pomaknuli na dvadeset tri sata, Feridun je jedne večeri došao kući pola sata prije policijskoga sata. Već duže vrijeme nije dolazio kući pravdajući se da zbog filma mora spavati "na setu". Kad je ušao, bio je mrtav pijan. Vidjelo se da je nesretan i da pati. Ugledavši nas kako sjedimo za stolom, prisilio se izgovoriti nekoliko ljubaznih riječi, ali nije mogao dugo izdržati. Kad mu se pogled susreo s Fusuninim, izgledao je kao vojnik koji se poslije mnogo vremena vratio pre- trpjevši težak poraz. Bez mnogo objašnjavanja otišao je u sobu na katu. Fusun je trebala odmah ustati od stola i krenuti za mužem, no nije to učinila.

Gledao sam je ravno u oči i pratio svaki njezin pokret. Primijetila je da je promatram. Pripalila je cigaretu i pušila polako, kao da se ništa nije dogodilo. (Više nije otpuhivala dim u stranu kao da se srami pušiti pred gospodinom Tarikom.) Ugasila je cigaretu odsutnom kretnjom. Mene je uhvatila kriza - nisam mogao ustati i otići. Ta bolest, za koju sam mislio da sam je pobijedio, vratila mi se u jakome obliku.

U devet minuta do jedanaest Fusun je usporenim pokretima uzela novi *Samsun*. Uzimajući cigaretu, pozorno me je gledala u oči. U jednome smo trenutku toliko toga jedno drugome rekli pogledima, da sam imao dojam kako sam s njom te večeri razgovarao satima. Stoga mi se ruka sama od sebe ispružila; svojim sam upaljačem pripalio cigaretu koju je držala između usana. Na trenutak je dotaknula moju ruku s upaljačem. Učinila je to pokretom koji turski muškarci mogu vidjeti samo u stranim filmovima.

I ja sam pripalio cigaretu. Pušio sam polako, kao da se nije dogodilo ništa posebno. Svakoga trenutka osjećao sam kako se približava policijski sat. Teta Nesibe bila je svjesna svega, ali ju je uplašila ozbiljnost situacije, pa nije ništa govorila. Gospodin Tarik je, dakako, bio svjestan da se dogodilo nešto nesvakidašnje. Otišao sam od njih u jedanaest sati i deset minuta. Mislim da mi je te noći postalo jasno da ćemo se Fusun i ja vjenčati. Pomisao da će naposljetku Fusun ipak izabrati mene toliko me je usrećila da sam posve smetnuo s uma kako time što izlazim iz kuće za vrijeme policijskoga sata dovodim u opasnost ne samo sebe, nego i Četin- -efendiju. Nakon što bi me dovezao pred kuću na Tešvikije, Četin bi automobil parkirao u jednoj garaži u Ulici Šair Nigar, udaljenoj minuti odatle. Do svoje kuće, koja se nalazila u obližnjoj četvrti bespravno podignutih kućeraka, odlazio je sporednim ulicama da ga nitko ne vidi. Te noći nisam mogao zaspati od sreće.

Sedam tjedana poslije toga, kad je u kinu Saraj na Bejogluu priređena raskošna zabava u povodu prikazivanja *Skrhanih života*, bio sam s Keskinovima na Čukurdžumi. Zapravo smo i mi trebali ići na tu zabavu, Fusun kao redateljeva supruga, ja kao producent (bio sam većinski vlasnik Limun-filma), ali nijedno od nas nije otišlo. Fusun nije ni morala smišljati izgovor jer nije razgovarala s Feridunom. Tijekom ljeta njezin je muž vrlo rijetko dolazio kući, pravdajući se snimanjem i drugim poslovima oko filma. Vrlo je vjerojatno da je živio s Kamilicom. U kuću na Čukurdžumi navraćao je jednom u dva tjedna da iz sobe na katu uzme kakvu sitnicu, košulju ili knjigu. O tim sam posjetima saznavao samo posredno, kad bi ih teta Nesibe spomenula usput kao da joj je izletjelo. Iako me je jako zanimala, u tu zabranjenu temu nisam ulazio. Po Fusuninu pogledu i držanju shvatio sam da je teta Nesibe zabranila govoriti o tome u mojoj nazočnosti. Ipak, od tete Nesibe saznao sam da su se, jednom kad je Feridun došao, on i Fusun posvađali.

Kad bih otišao na zabavu, Fusun bi to sigurno saznala iz novina, ljutila bi se na mene i sigurno bi me na neki način kaznila. Tako sam barem pretpostavljao. A opet, kao producent filma svakako sam trebao nazočiti premijeri. Toga sam dana poslije ručka rekao svojoj tajnici gospođi Zejnep da telefonira u Limun-film, kaže da mi je majka bolesna i da je ne mogu ostaviti samu.

Te noći, kad je film *Skrhani životi* premijerno prikazan istanbulskim ljubiteljima filma i novinarima, padala je kiša. Četinu sam rekao da dođe po mene na Tešvikije i odveze me Keskinovima, ali ne preko Tophanea nego preko Taksima i Galatasaraja. Kad smo prolazili ispred kina Saraj na Bejogluu, kroz vlažna stakla automobila vidio sam nekoliko dotjeranih ljudi pod kišobranima, koji su došli na premijeru, obavijest o premijeri i dva-tri raskošna plakata, tiskana novcem Limun-filma, no sve to nije nimalo nalikovalo na raskoš kakvu sam zamišljao kad sam prije više godina maštao o premijeri filma u kojemu bi glumila Fusun.

Tijekom večere u kući se Keskinovih ta tema nije spomenula. Svi smo, gospodin Tarik, teta Nesibe, Fusun i ja pušili cigaretu za cigaretom i jeli tjesteninu s mljevenim mesom, krastavce u kise- lome mlijeku, salatu od rajčica, slani sir i sladoled koji sam kupio na Nišantašu kod Omura i koji sam, čim sam ušao u kuću, stavio u hladnjak. Više smo puta te večeri prilazili prozoru i gledali kako pada kiša i kako se bujica slijeva niz strmu ulicu Čukurdžuma. Nekoliko puta kanio sam upitati Fusun kako ide slika ptice, ali sam po ljutitu izrazu njezina lica i po skupljenim obrvama procijenio da nije trenutak za to.

Iako su kritičari ismijali *Skrhane živote*, gledatelji su vrlo dobro primili film i u Istanbulu i u unutrašnjosti, a broj prodanih karata srušio je sve rekorde. Posljednji prizori, u kojima se Kamilica pjesmom, kroz bijes i tugu žali na nesretan život, ženama su tjerale suze na oči. Iz zagušljivih dvorana mnogi su gledatelji, i mladi i stari, izlazili očiju nateklih od plača. Gledatelja se snažno dojmio i pretposljednji prizor, u kojem Kamilica ubija pokvarenoga bogataša koji ju je prevario dok je bila još takoreći djevojčica, i obeš- častio je, a on je preklinje da mu poštedi život. Taj prizor ubrzo je postao vrlo poznat, a bio je toliko dojmljiv da su gospodinu Ekremu, našem prijatelju iz Pelura, koji je igrao bogataša (kao i bizantske svećenike i pripadnike armenske tajne organizacije), dodijavali građani koji su na ulici po njemu pljuvali, pa ga čak htjeli i tući, zbog čega neko vrijeme nije izlazio iz kuće. Film je bio dobro prihvaćen i po tome što je u kina napokon vratio i onaj sloj ljudi koji su se bili udaljili od filma prije vojnoga udara, u vrijeme koje nazivaju "godinama terora". Oživjela su kina, oživio je i Pelur. Filmaši su vidjeli da se filmsko tržište pokrenulo, te su ponovo počeli navraćati u Pelur, koji je bio svojevrsno središte toga tržišta. Ljudi su opet htjeli biti viđeni na tome mjestu. Jedne vjetrovite, kišne večeri krajem listopada, na Feridunovo navaljivanje otišao sam u Pelur dva sata prije početka policijskoga sata. Zapazio sam da su me ondje počeli jako cijeniti, da sam, kazano tadašnjim rječnikom, postao važan. Zahvaljujući komercijalnom uspjehu *Skrhane živote*, postao sam uspješan, čak pametan i mudar producent, zbog čega je bilo sve više ljudi - počevši od snimatelja do slavni glumaca - koji su htjeli sjesti za moj stol i sprijateljiti se sa mnom.

Sjećam se da mi je pred kraj te večeri glava bila puna pohvala, pažnje i rakije, i da smo u jednome času za istim stolom sjedili Ha- jal Hajati, Feridun, ja, Kamilica i Tahir Tan. Gospodin Ekrem, koji je bio pijan barem koliko i ja, podsjetio je na prizor silovanja, koji se stalno pojavljivao na fotografijama u novinama, zbijajući šale na Kamiličin račun. Kamilica je rekla kako ne uzima za ozbiljno "onemoćale" i "siromašne" muškarce, i smijala se. Neko vrijeme nagovarala je Feriduna da jednoga "umišljenog" kritičara, koji je za susjednim stolom ismijavao *Skrhane živote* i govorio kako je to "najobičnija melodrama", dobro izmlati i da mu pokaže gdje mu je mjesto, no kritičar je ubrzo zaboravljen.

Gospodin Ekrem rekao je kako je poslije filma dobio još više ponuda da glumi u reklamama za banke. Inače, pokvareni tipovi ne mogu dobiti ulogu u reklamama, što on, kako je govorio, nikako ne razumije. Nezaobilazna tema tih dana bili su bankari koji su davali dvjesto posto kamate. Za svoje reklame u novinama i na televiziji uzimali su poznata lica s Ješilčama, pa su ih filmaši voljeli vidjeti u svome društvu. Stalni gosti Pelura, uvijek malo pripiti, smatrali su me uspješnim i suvremenim poslovnim čovjekom (poslovni čovjek koji podupire kulturu bio je za njih suvremen); stoga bi smjesta i s poštovanjem zašutjeli kad bi se počelo govoriti o poslovnim temama i često su me pitali za mišljenje. Nakon uspješne prodaje ulaznica za *Skrhane živote* zaključili su da sam "beščutni kapitalist" koji dobro procjenjuje budućnost. Tako je zaboravljeno da sam u Pelur došao nekoliko godina prije kako bih od Fusun učinio poznatu glumicu. Kad bih se sjetio kako su brzo zaboravili Fusun, u meni bi se rasplamsala ljubav prema njoj, poželio bih je smjesta vidjeti; osjetio bih da je još više volim zato što nije postala dio toga jadnog i nesretnog svijeta, zato što je uspjela ostati neuprljana, i još bih jednom pomislio kako dobro činim što je držim daleko od tih zlonamjernih ljudi.

Pjesme koje je Kamilica "pjevala" u filmu sinkronizirala je jedna vremešna, nepoznata pjevačica, prijateljica njezine majke. Budući da je film postigao uspjeh, Kamilica je izrazila želju da snimi ploču na kojoj bi ona pjevala te pjesme. Te smo noći donijeli odluku da Limun-film podrži tu zamisao da snimi nastavak *Skrhane živote*. Odluku o snimanju nastavka filma više su donijele kinodvorane i distributeri u Anadoliji, nego mi iz Limun-filma. Dolazilo nam je toliko mnogo prijedloga da snimimo drugi dio da je Feridun rekao kako se odbijanje "protivi prirodi posla" (još jedna općeprihvaćena izreka iz onoga vremena). Kamilica je na kraju filma umrla ne dočekavši da stvori svoju sretnu obitelj, što je bila sudbina svih djevojaka koje izgube nevinost, bile dobrodušne ili zle. Kao izlaz iz te situacije smislili smo inačicu po kojoj Kamilica nije umrla, nego je ranjena i samo se pretvarala da je mrtva kako bi se spasila od zlih ljudi. Drugi dio filma trebao je početi u bolnici.

Poslije tri dana Kamilica je u intervjuu *Milijetu* objavila javnosti da će se snimati nastavak filma. Gotovo svakoga dana u nekim je novinama izlazio intervju s njom. Kad je počelo prikazivanje filma, u novinama je pisalo da su Kamilica i Tahir Tan u tajnoj, ali pravoj vezi, no o tome se kratko govorilo. Kamilica je poricala postojanje takve veze. Feridun mi je tih dana u telefonskom razgovoru rekao kako sada najpoznatiji glumci žele igrati s Kamilicom i kako je Tahir Tan ostao nezapažen pokraj nje. Kamilica je pred novinarima

izjavljivala kako je poljubac njezino “najozbiljnije” iskustvo s muškarcima, a najveća ljubavna uspomena, koju nikada neće zaboraviti, prvi poljubac s jednim mladićem “jednoga ljetnog dana, u vrtu u kojem su zujale pčele”. Mladić je, na žalost, poginuo na Cipru u ratu s Grcima. Poslije toga Kamilica nije bila bliska ni s jednim muškarcem; da, mogla bi zaboraviti svoju ljubavnu bol jedino uz nekoga časnika. Kad je Feridun rekao da mu se ne sviđaju takve neistine u reportažama, Kamilica mu je odvratila kako ona tako govori samo da bi drugi film prošao cenzuru. Feridun se nije trudio sakriti od mene vezu s Kamilicom. A ja sam mu iz dna duše zavidio što sa životom i s ljudima nije u zavadi, što ga se nijedan događaj ne dotiče toliko da bi ga učinio nesretnim, što uvijek ostavlja dojam iskrene osobe i što uspijeva biti neposredan.

Kamiličina prva ploča od 45 okretaja s nazivom *Skrhani životi* izašla je u prvome tjednu siječnja 1982. i prilično je dobro primljena, iako nije postala tako poznata kao film. Reklamni plakati za ploču polijepljeni su po gradskim zidovima, koji su nakon vojnoga udara nanovo bili oličeni, a u novinama su objavljivane reklame, premda kratke. Agencija za cenzuru Turske radio-tele- vizije (zapravo je imala ljepši naziv: Agencija za nadzor nad glazbom), jedinoga televizijskog programa u Turskoj, koji je usto bio pod nadzorom države, ploču je smatrala “neumjetničkom”, pa se Kamiličin glas nije mogao čuti ni na radiju ni na televiziji. Ploča je bila povod da se s Kamilicom objave nove serije reportaža, a poluistiniti i tobožnji sukobi stavova i polemički tonovi još su više pridonosili njezinoj slavi. Kamilica je raspravljala o tome “treba li moderna turska djevojka, sljedbenica Ataturovih ideja, najprije misliti na muža, ili na karijeru”, i pritom se igrala pliša- nim medvjedićem pred ogledalom u svojoj spavaćoj sobi (kupila je tvornički namještaj koji je bio pomalo popularnoga stila, a pomalo *a la turska*); davala je izjave kako, na žalost, još nije sreća muškarca iz svojih snova; u kuhinji je s majkom, koja se držala kao prava domaćica, slagala zeljanicu - ondje je bio emajlirani lonac kakav je stajao i u Fusuninoj kuhinji - ističući time kako je mnogo jednostavnija, čistija i sretnija od Lerzan, povrijeđene i bijesne junakinje *Skrhanih života*. (Jednom je izjavila: “Dakako, sve smo mi Lerzan!”) Feridun mi je jednom ponosno govorio kako je Kamilica zapravo vrlo profesionalna i da ne uzima za ozbiljno reportaže i vijesti koje o njoj objavljuju novine i časopisi. Kamilica se nije brinula zbog toga što ju netočna vijest u nekome časopisu pogrešno predstavlja čitateljima, kao što je bio slučaj s kojekakvim glupavim zvijezdama i zvjezdicama koje nisu puno odmaknule od amaterizma, a koje smo poznavali iz Pelura; ona je vladala situacijom tako što je od početka sama smišljala neistine o sebi.

SADA NAM RIJETKO DOLAZITE, GOSPODINE KEMALE

Naš nacionalni osvježavajući napitak Meltem, koji je u to vrijeme teškom mukom nastojao konkurirati Coca Coli i sličnim stranim robnim markama, odlučio je uzeti Kamilicu za reklamnu kampanju početkom ljeta. Reklamni film će snimati Feridun. Taj je događaj bio povod da se upustim u posljednji okršaj sa svojim bivšim prijateljima od kojih se jesam bio udaljio, no na koje se nisam ljutio.

Zaim je, dakako, znao da Kamilica radi za Limun-film. Našli smo se u Foajeu na ručku. Razgovarali smo o tome, pa je ručak potrajao.

“Coca Cola odobrava kredite maloprodaji, besplatno im daje panoe od pleksiglasa, dijeli im kalendare i druge poklone. Mi im u tome ne možemo konkurirati”, rekao je Zaim. “A i mladi su kao majmuni, kad u Maradoninim rukama (poznati nogometaš iz toga vremena) vide Coca Colu, ne zanima ih kad im se kaže da je Meltem jeftiniji, da je zdraviji, da je domaći proizvod, nego pod svaku cijenu hoće Coca Colu.”

“Nemoj se ljutiti, ali i ja pijem Coca Colu. Vrlo rijetko uzmem sok.”

“I ja”, reče Zaim. “Ali, nije sada važno što mi pijemo. Kamilica će popraviti stanje u unutrašnjosti zemlje. Kakva je ona osoba? Možemo li se pouzdati u nju?”

“Ne znam. Siromašna djevojka koja bi mnogo htjela. Majka joj je bivša pjevačica u noćnim barovima. Oca nitko ne spominje. Zašto pitaš?”

“Ulažemo novac u nju. Ako poslije zaigra u kakvom porniću ili je uhvate u preljubu s oženjenim muškarcem, provincija to neće oprostiti. Navodno je u vezi s mužem tvoje Fusun.”

Nije mi se svidjelo što je za Fusun rekao “tvoja”, kao ni izraz na njegovu licu, koji mi je govorio “ti sada dobro poznaješ te ljude”.

“Vole li ljudi u unutrašnjosti više Meltem?” upitah ga. Zaim, koji je inače žalio za svime što je suvremeno i zapadnjačko, bio je vrlo nezadovoljan time što Meltem među bogatašima u Istanbulu i drugim velikim gradovima nije prihvaćen onako kako je očekivao, i to zbog toga što je taj napitak lansirao na tržište s Inge, u reklamnoj kampanji snimljenoj po uzoru na zapadnjačke.

“Da, u unutrašnjosti nas više vole”, reče Zaim. “Zato što ljudi u unutrašnjosti još nisu promijenili ukus - oni vole tursko. A ti, nemoj se vrijeđati i mijenjati temu. Ja vrlo dobro razumijem što osjećaš prema Fusun. Što god ljudi rekli, u ovome vremenu treba poštovati ljubav koju već godinama osjećaš prema njoj.”

“A što to ljudi govore?”

“Nitko ništa ne govori”, reče Zaim uvidavno.

Te su riječi značile da sam u visokom društvu bio zaboravljen. Obojici nam je bilo neugodno zbog toga. Zaim mi je bio drag zbog toga što je govorio istinu i što me nije htio povrijediti. I on je po mome pogledu znao da mi je drag. Nasmiješio mi se prijateljski,

osmijehom koji mi je ulijevao povjerenje. Potom je podignuo obrve i pitao me:

“Što se događa?”

Mogao sam prijeći preko toga pitanja, Zaim bi me vrlo dobro razumio. Ne znam zašto, ali teško mi je padalo što sam zaboravljen među prijateljima, u krugu kojemu sam pripadao.

“Stvari se dobro razvijaju”, reko mu. “Oženit ću se Fusun. Vratit ću se u visoko društvo s njom. Naravno, ako im budem mogao oprostiti ogovaranja.”

“Ne obaziri se na to”, reče Zaim. “Svako čudo za tri dana. Po tvome se izgledu i raspoloženju vidi da si dobro. Kad sam čuo priču o Feridunu, shvatio sam da će se konačno i Fusun sabrati.” “Gdje si čuo za Feriduna?”

“Nije važno”, reče Zaim.

“Ima li kod tebe što novoga?” upitah kako bih promijenio temu. “Hoćeš li se uskoro oženiti?”

“Kopilan Hilmi i njegova žena Neslihan...” reče Zaim gledajući u ljude koji su upravo ulazili u restoran.

“Oho, vidi tko je ovdje!” uzviknu Hilmi prilazeći našem stolu. Kopilan Hilmi nije imao povjerenja u krojače na Bejogluu, odijevao se u Italiji i jako je vodio računa o vanjštini. I Neslihan je bila elegantna. Sviđali su mi se njihova otmjenost i bogatstvo. Ipak, osjetio sam da im se neću moći smiješiti i s njima se šaliti onako kako su očekivali. Na trenutak mi se učinilo da me Neslihan gleda pomalo bojažljivo. Pružio sam im ruku, ali sam se držao hladno, toliko da sam se čak jedno vrijeme osjećao nelagodno zbog toga. Nije bilo nimalo lijepo od mene što sam maločas Zaimu pretenciozno rekao da ću se vratiti u “visoko društvo”, koristeći se pritom tom čudnom sintagmom pod utjecajem revija i časopisa koje je čitala moja majka. Sad mi je bilo neugodno zbog toga. Poželio sam smjesta otići u svijet u kojem živim s Fusun, na Čukurdžumu. U Foajeu je opet bila gužva. S užitkom sam gledao posude s cvijećem, prazne zidove, elegantne svjetiljke; osjećao sam se kao da gledam drage uspomene. Ali u mojim je očima Foaje izgledao oronulo, gotovo dotrajalo. Hoćemo li Fusun i ja jednoga dana sjediti za tim stolovima ne brinući se ni za što, samo uživajući u životu i u tome što smo zajedno? “Vjerojatno hoćemo”, pomislio sam.

“Odlutao si u svoje slatke snove”, reče Zaim.

“Nisam, mislim na Kamilicu i tvoj posao.”

“Budući da će glumiti u reklamama za Meltem i da će ovoga ljeta biti njegovo zaštitno lice, morala bi dolaziti na naša okupljanja i zabave. Što ti kažeš na to?”

“Što te zanima?”

“Je li to u redu? Hoće li se pristojno ponašati?”

“Zašto se ne bi dolično ponašala? Ona je glumica. I to zvijezda.” “I ja tako mislim. Znaš one tipove s neprirodnim držanjem, koji u turskim filmovima glume bogataše? Volio bih da ne budemo kao oni.”

Kao što mu odgoj nalaže, Zaim je rekao “da ne budemo”. Dakako, htio je reći “da ne bude”. On nije tako mislio samo o Kamilici, nego o svakome tko je, prema njegovoj podjeli ljudi, pripadao nižim dijelovima društvene ljestvice. Sjedeći u Foajeu, bio sam dovoljno pribran da sebi kažem kako je glupo ljutiti se zbog Zaimove uskogrudosti i sebi kvariti raspoloženje. Upitao sam glavnoga konobara Sadija, kojega sam već godinama poznavao, koju nam ribu preporučuje.

“Sada nam rijetko dolazite, gospodine Kemale”, reče Sadi. “Ni vaša gospođa majka nam više ne dolazi.”

“Majka više ne ide u restorane otkako je otac umro.” “Dovedite gospođu, molim vas, gospodine Kemale. Mi ćemo je razvedriti. Kad je Karahanovima umro otac, dovodili su majku tri puta tjedno na ručak. Posjednu je za stol kraj prozora, a gospođa se, jedući biftek, zabavlja gledajući tko prolazi ulicom.”

“Ta je žena živjela u haremu”, reče Zaim. “Čerkeskinja je, ima zelene oči, sedamdeset joj je godina, a i sada je lijepa. Koju ćeš nam ribu donijeti?”

Sadi je ponekad na licu imao izraz neodlučnosti. Nabrojio je pišmolja, zlatvu, crvenog arbuna, sabljarku i lista, a obrvama koje su se podizale i spuštale, i brkovima koji su poigravali gore-dolje, opisivao je svježinu i okus svake ribe. Katkad bi skratio priču i rekao:

“Danas ću vam donijeti grgeča, gospodine Zaime. Danas ne preporučujem ništa drugo.”

“Što imaš za prilog?”

“Kuhani krumpir i rikulu. Što želite?”

“Što ćeš donijeti za predjelo?”

“Usoljenu tunjevinu od ove godine.”

“Donesi i crvenog luka”, reče Zaim ne podižući glavu s jelovnika. Otvorio je posljednju stranicu na kojoj je stajao natpis *Pića*.

“Baš lijepo!” reče. “Imate Pepsi, imate voćni sok Ankara, imate i Elvan, ali Meltema nema.”

“Gospodine Zaime, kad vaši jednom dovezu robu, poslije više ne navraćaju. Prazne boce stoje u gajbama po nekoliko tjedana.”

“Imaš pravo”, reče Zaim, “u Istanbulu nam je slaba dostava.” Potom se okrenu prema meni: “Ti se razumiješ u te poslove. Kako napreduje Satsat, kako ćemo poboljšati dostavu?”

“Pusti Satsat”, reko mu. “Osman je s Turgajem osnovao novo poduzeće koje nam nanosi veliku štetu. Poslije očeve smrti Osman je postao pohlepan.”

Zaim nije htio da Sadi sluša o našim osobnim problemima. “Mogao bi nam donijeti po jednu duplu rakiju Kulup. Donesi i

leda.”

Kad je Sadi otišao, Zaim se namrštio čekajući nastavak razgovora.

“Tvoj dragi brat Osman želi s nama surađivati.”

“Ne miješam se u to”, rekoh. “I neću se ljutiti na tebe ako budeš surađivao s njim. Oluči kako god želiš. Kakvih još ima vi jesti?” Zaim je odmah shvatio da pod “vijestima” mislim na visoko društvo i ispričao mi jednu smiješnu priču da bi me razveselio. Guven, koji inače potapa brodove, ovoga je puta na obalu između Tuzle i Bajramoglua nasukao jedan stari šleper. Guven u inozemstvu kao staro željezo kupuje istrošene hrđave brodove koje isključuju iz plovidbe jer zagađuju okoliš. Te brodove u dokumentima prikaže kao prava i skupa plovila i preko svojih poznanika u vladi i drugim državnim organima, uz veliko mito, dobije beskametni kredit od Fonda za razvoj turskoga pomorstva. Onda potopi brod i od državnog osiguranja Klas dobije veliki novac. Nasukani brod proda znancima koji trguju starim željezom i tako zaradi gomilu novca a da se ni ne pomakne od stola. Kad popije čašicu-dvije, Guven se po klubovima hvali da je “najveći *armater* koji se nikada nije ukrcao na brod”.

“Dakako, sramota nije izašla na vidjelo otkrivanjem tih prijevara, nego tako što je Guven potopio brod nedaleko od ljetnikovca koji je kupio ljubavnici, kako bi imala kuću što bliže njemu. Kad je brod potonuo blizu vrtova i plaža ljetnikovaca, svi su se počeli žaliti zbog zagađivanja mora. Guvenova ljubavnica danonoćno plače.”

“Ima li još kakvih novosti?”

“Avundukovi i Mengerlijevi položili su novac kod bankara De- niza i sve izgubili. Priča se da su Avundukovi zbog toga navrat- -nanos povukli kćer iz škole Dame de Sion i da je hoće udati.” “Djevojka je ružna, udajom neće Obitelji donijeti mnogo novca”, rekoh. “Osim toga, tko bi vjerovao bankaru Denizu! Sigurno stoji najlošije od svih bankara. Ja za njega nisam ni čuo.”

“Držiš li ti novac u bankama?” upita Zaim. “Imaš li povjerenja u barem jednoga bankara za kojega si čuo?”

Znali smo da novi bankari neće dugo izdržati dajući tako visoke kamate. Neki od njih, prije nego što su postali bankari, držali su pečenjarnice kebaba, trgovali kamionskim gumama, pa čak i prodavali lutriju. Oni koji su mnogo uložili u promidžbu brzo su napredovali i neko vrijeme opstali u bankarskim poslovima. Pričalo se kako je i profesorima ekonomije koji su u novinama ismijavali i omalovažavali te prevarante bila privlačna neuobičajeno visoka kamata, i da su, bar na dva-tri mjeseca, polagali novac u nove banke.

“Novac ne držim kod bankara. Ni moje poduzeće nema novca u bankama”, rekoh.

“Bankari daju tako visoke kamate da bi bilo naivno pošteno raditi. Da sam kod Castellija položio novac koji sam uložio u Meltem, danas bi to bio dvostruko veći iznos.”

Osjećaj praznine i besmislenosti života, koji me i poslije toliko godina obuzme kad se sjetim toga razgovora i gužve u Foajeu, mučio me je i onda. No tada nisam mislio da ga imam zbog gluposti, ili, da upotrijebim blažu riječ, nelogičnosti cijeloga jednog svijeta o kojemu pripovijedam, kao što mislim sada, nego zbog nekakve otužne neozbiljnosti. I nisam mnogo patio zbog toga što sam osjećao, naprotiv, prihvaćao sam to stanje s ponosom i osmijehom.

“Zar Meltem doista ne donosi nikakvu zaradu?”

Izrekao sam to bez razmišljanja. Zaimu nije bilo ugodno čuti pitanje.

“Polazemo nadu u Kamilicu, što drugo?” rekao je. “Nadam se da nas neće razočarati. Htio bih da na Mehmetovoj i Nurdžiha- ninovj svadbi Kamilica i Srebrno lišće izvedu reklamnu pjesmu Meltema. Svi će novinari biti ondje, u Hiltonu.”

Šutio sam. Uopće nisam znao da Mehmet i Nurdžihan pripremaju svadbu u Hiltonu. Bio sam povrijeđen što to nisam znao.

“Znam, nisu te pozvali”, reče Zaim. “Ali, mislio sam da si od nekoga doznao.”

“Zašto me nisu pozvali?”

“O tome se mnogo govorilo, svatko je iznosio svoje mišljenje. Kao što možeš pretpostaviti, Sibel te ne želi vidjeti. Rekla je da neće doći ako tebe pozovu. Sibel je Nurdžihanina najbolja prijateljica. Uostalom, ona ju je upoznala s Mehmetom.”

“A ja sam Mehmetov najbolji prijatelj”, rekoh. “U neku ruku, ja sam taj koji ih je upoznao.”

“Nemoj od toga praviti problem i ljutiti se.”

“Zašto mora biti kako Sibel kaže?” Ali, dok sam izgovarao te riječi, nisam mi'slio da zaista imam pravo.

“Svi drže da je Sibel nanesena nepravda”, reče Zaim. “Zaručio si se s njom, živio si s njom u istoj kući, u istoj postelji u ljetni- kovcu na Bosporu, a onda si je ostavio. Svi su puno govorili o tome. Majke svoje kćeri podsjećaju na vaš slučaj, kao kad djecu strašimo duhovima. Svatko žali Sibel. A na tebe se, dakako, svi ljute. No ne uzimaj k srcu to što su svi na Sibelinoj strani.”

“Ne uzimam”, rekoh, a uzimao sam.

Uz rakiju, šutke smo počeli jesti ribu. To je bilo prvi put da Zaim i ja šutimo dok ručamo u Foajeu. Pozornost su mi privukli konobari i bat njihovih brzih koraka. U restoranu je neprestance brujalo, miješali su se smijeh, razgovor i zveckanje pribora za jelo. Ljutit, odlučio sam da više neću dolaziti u Foaje. Ali još dok sam o tome razmišljao, znao sam da volim to mjesto i da je to moj svijet.

Zaim mi je pričao kako je toga ljeta htio kupiti gliser, kako je prije toga tražio čamac s jačim motorom na krmi, ali takav nije mogao naći u prodavaonicama na Karaköju.

“Dosta je već jednom, prestani se mrštiti!” reče najednom. “Ne smije ti biti toliko krivo što ne ideš na neku svadbu u Hiltonu. Kao da ti je prvi put u životu.”

“Krivo mi je što me prijatelji odbacuju zbog Sibel.”

“Nitko te nije odbacio.”

“Što bi ti učinio u mom slučaju da moraš odlučiti?”

“Što bih odlučio?” upita Zaim pomalo hinjeno. “A, misliš to. Ja bih, naravno, htio da ti dođeš. Na svadbama se ti i ja uvijek lijepo zabavimo.”

“Nije stvar u zabavljanju, nego u nečemu mnogo dubljem.” “Sibel je vrlo draga, posebna djevojka”, reče Zaim. “Slomio si joj srce. Osim toga, pred svima si je doveo u neugodan položaj. Kemale, prihvati tu stvar onakvom kakva jest, nemoj se više ljutiti i mrko me gledati. Vjeruj mi da ćeš se tako lakše vratiti nekadašnjem životu i sve ćeš to mnogo lakše zaboraviti.”

“Znači, i ti me smatraš krivcem, zar ne?” rekoš. Znao sam da ću se pokajati što nastavljam s tom temom, ali sam ipak nastavio. “Ako je nevinost još uvijek jako važna, zašto se tako mnogo trudimo izgledati europski i moderno? Budimo onda pošten”, rekoš.

“Svatko je pošten... Ti se varaš u jednome: u tome što misliš da je nevinost tvoj problem. Ona možda nije važna tebi ili meni... No u ovoj zemlji je, dakako, jako važna za svaku djevojku, ma koliko bila moderna i imala europske nazore.”

“Rekao si da Sibel ne haje za to.”

“Sibel ne haje, ali sredina haje”, uzvratila Zaim. “Siguran sam da ni ti ne haješ, ali kad je Bijeli Karanfil objavio tekst u kojemu je o tebi izrekao neke neistine, svi su ih prepričavali. Ni ti ne mariš za taj tekst, no bilo bi ti draže da nikada nije objavljen, je li tako?” Zaključio sam da je Zaim namjerno birao detalje i riječi koji podsjećaju na “bivši život” i da je znao kako će me to rasrditi. Ako je on htio povrijediti mene, mogao sam i ja njega, itekako. Jedan dio razuma govorio mi je da sam pod utjecajem alkohola, da se trebam suzdržati jer bih se poslije mogao kajati. Ali, ljutit jesam bio.

“Zapravo, dragi moj Zaim”, rekoš, “mislim da nije dobra zamisao da Kamilica sa Srebrnim lišćem pjeva u Hiltonu. Mislim da je to odveć komercijalno.”

“Ali, ta žena sklapa ugovor s nama o reklamnoj kampanji! Hajde, prestani se ljutiti na mene.”

“Bit će to posve prizemno...”

“Mi smo se za Kamilicu odlučili baš zato što je ljudi vole”, reče Zaim samouvjereno. Pomislio sam da će reći kako je to “podilaženje prizemnom ukusu” proizvelo film koji sam ja platio. Međutim, Zaim je dobar čovjek, njemu takvo što nije ni palo na pamet. Rekao je da zna kako će izaći na kraj s Kamilicom. Onda je ozbiljno dodao:

“Reći ću ti nešto kao prijatelj, Kemale. Nisu ljudi odbacili tebe, nego si ti odbacio njih.”

“Što sam učinio?”

“Povukao si se u svoj svijet. Naš ti nije bio dovoljno zanimljiv i zabavan. Učinio si nešto što je, po tvome mišljenju, duboko i važno. Posve si se prepustio svojoj ljubavi. Nemoj se na nas ljutiti.”

“Nije li to odveć ozbiljno rečeno? Bilo nam je vrlo lijepo dok smo vodili ljubav i ja sam se zaljubio. Takva je ljubav. S njom osjećaš duboki smisao ovoga svijeta i svega što postoji. To nema veze s vama.”

Riječ “s vama” izletjela mi je iz usta. U jednom trenutku osjetio sam kako me Zaim gleda s velike udaljenosti kao da me je odavno otpisao. Više nije mogao biti nasamo sa mnom. Dok me slušao, nije mislio na ono što će mi reći, nego na ono što će reći prijateljima. Čitao sam mu to s lica. A Zaim je bio pametan čovjek, o takvim je stvarima vodio računa. Znači, ljutio se na mene. Osjetio sam to. Sudeći po njegovu pogledu, izgledao sam mu daleko i strano, onoliko koliko su se meni činili dalekima i stranima Zaim i moja vlastita prošlost.

“Preosjetljiv si”, reče Zaim. “Zbog toga si mi drag.”

“Što Mehmet kaže na sve to?”

“Znaš da si mu drag. No on je s Nurdžihan vrlo sretan, ti i ja to ne možemo razumjeti. On je na sedmome nebu i ne dopušta da mu išta, ni najmanja briga, pomuti sreću.”

“Razumijem”, rekoš i odlučih završiti taj razgovor. Zaim je to odmah shvatio.

“Ne budi osjetljiv”, reče, “budi razuman.”

“Dobro, razuman sam”, odvratioh. Do kraja ručka više nismo razgovarali o temama koje bi nas mogle naljutiti.

Zaim je u dva-tri navrata pokušao prenijeti ogovaranja iz visokog društva kako bi me oraspoložio, pokušao je unijeti više raspoloženja među nas šaleći se s Kopilanom Hilmijem i Neslihan kad su na odlasku prišli našem stolu. No ništa mi nije moglo pomoći. Elegancija Hilmija i njegove žene sad mi je izgledala pretjeranom, čak prijetvornom. Udaljio sam se od toga društva, od svih prijatelja. Možda mi je bilo žao zbog toga, ali još više me je ljutilo.

Račun sam platio ja. Kad smo se rastajali pred vratima Foajea, zagrlili smo se i poljubili kao dva stara, dobra prijatelja koji znaju da se zbog dugoga putovanja godinama neće vidjeti. Potom smo se rastali.

Dva tjedna poslije Mehmet me je nazvao u Satsat, ispričao mi se što me nije pozvao na svadbu u Hilton i rekao mi kako su Zaim i Sibel već odavno zajedno. Svi su to znali, mislio je da i ja znam.

U ŽIVOTU JE KAO U LJUBAVI

Jedne večeri, baš kad sam htio sjesti za stol kod Obitelji Keskin, obuzeo me osjećaj da u blagovaonici nešto nedostaje, pa sam pažljivo pogledao oko sebe. Fotelje su stajale na svome mjestu, na televizoru nije bilo novoga psića, ali sam imao dojam da je tu nešto strano, kao da su zidovi obojeni u crno. Tih me je dana sve više obuzimala slutnja da svoj život ne živim svjesno i odlučno, nego da mi se, takav kakav jest, jednostavno događa, i da mi dolazi s one strane stvarnosti, isto kao ljubav. Pa ipak, da se ne bih borio s tim pesimističnim životnim osjećajem, a da mu se, opet, ne bih ni posve predao, ponašao sam se kao da me ne muči takva misao. To se moje stanje moglo nazvati odlukom "da sve ostane onako kako jest". Slijedeći istu logiku, odlučio sam zanemariti uznemirenost koju sam osjetio u blagovaonici i ne pridavati joj važnost.

Na televizijskome programu TRT z koji je davao emisije kulturno-umjetničkog sadržaja, a koji se baš tih dana počeo emitirati, prikazivali su se filmovi s Grace Kelly u povodu glumičine smrti. Emisiju Umjetnički film četvrtkom navečer vodio je naš prijatelj iz Pelura, poznati glumac Ekrem. Tekstove koje je čitao gospodin Ekrem pisao je mlad filmski kritičar, svojedobno Feridunov dobar prijatelj (posvađali su se poslije članka u kojemu je kritizirao *Skrhane živote*). Budući da su mu ruke drhtale od prekomjerna pića, gospodin Ekrem ih je skrivao iza vaze pune ruža. Bilo je očito da te tekstove, napisane visokoparnim stilom, voditelj programa čita bez razumijevanja. Prije nego što bi podigao pogled s papira i rekao da će film "upravo sada" početi, ispričao bi, kao da otkriva tajnu, kako je na jednome filmskom festivalu upoznao "princezu, zanosnu američku zvijezdu", i kako mu je ona rekla da jako voli Turke. Dok je to govorio, na licu bi mu se vidio romantični izraz koji je trebao značiti da je "možda" doživio veliku ljubav s lijepom glumicom. Fusun je u prvim godinama braka mnogo toga saznala o Grace Kelly od Feriduna i njegova prijatelja, mladoga filmskog kritičara, pa zato nije htjela propustiti nijedan njezin film. Ja pak nisam htio propustiti prigodu da promatram Fusun dok gleda krhku, bespomoćnu, ali ipak snažnu Grace Kelly. Stoga sam svakoga četvrtka navečer za-uzimao svoje mjesto kod Keskinovih.

Toga smo četvrtka gledali Hitchcockov *Prozor u dvorište*. Očekivao sam da ću uz film zaboraviti onaj osjećaj nemira, no dogodilo se upravo suprotno. Bio je to film koji sam gledao prije devet godina, onoga dana kad sam radije otišao u kino negoli sa zaposlenicima Satsata na ručak, i uz koji sam mislio samo na Fusunine poljupce. Pa ipak, te me večeri nije smirivalo ni to što krajčkom oka promatram Fusun, koja se bila posve predala filmu, ni to što sam u njoj prepoznavao nešto od profinjenosti i čednosti Grace Kelly. Unatoč filmu, ili baš zbog njega, obuzimao me je osjećaj koji me, ne odveć često, nego povremeno u pravilnim razmacima, obuzimao tijekom večere u kući na Čukurdžumi: osjećaj da se ne mogu probuditi iz košmara, da ne mogu izaći iz prostorije koja postaje sve tješnja. Kao i osjećaj da se vrijeme postupno sužava.

Jako sam se trudio da u Muzeju nevinosti nekako predočim taj osjećaj zatočenika u košmaru, osjećaj koji se javlja na dva načina: a) kao doživljeno stanje duše i b) kao slutnja da je svijet oko nas privid.

a) Doživljeno duševno stanje, osjećaj da smo u nekome snu, donekle je nalik onome što čovjek osjeti pod djelovanjem alkohola ili opijata, ali se ipak razlikuje. To je nešto poput nemogućnosti da se živi u sadašnjem trenutku. Mnogo puta mi se u Fusuninoj kući za večerom činilo kao da sam te trenutke već proživio u prošlosti. Film s Grace Kelly, koji smo tada gledali na televiziji, vidjeli smo već prije, ili smo vidjeli neki sličan njemu; i naši su razgovori za večerom bili više-manje slični. Ali, nije se taj osjećaj javljao zbog toga. Nikada nisam osjećao da živim stvarne trenutke svoga života, uvijek mi se činilo da ih promatram s neke udaljeno- sti. Činilo mi se da moje tijelo živi u trenutku sadašnjosti (kao u kazališnome komadu kad tijelo glumca pripada nekome drugom), ali da sebe i Fusun promatram s neke udaljenosti. Odnosno, kao da je moje tijelo bilo u sadašnjem trenutku, ali ga je moja duša gledala s udaljenosti. Trenutak koji sam živio bio je nešto čega sam se sjećao. Posjetitelji Muzeja nevinosti trebali bi predmete koje sam izložio - gumbe, čaše, Fusunine češljeve i stare fotografije - gledati kao moje uspomene, a ne kao predmete koji su im toga časa pred očima.

b) Doživjeti trenutak sadašnjosti kao sjećanje, iluzija je koju nam stvara vrijeme. No ja sam naslućivao i tu iluziju. Osjećaj najbliži tome jest nemir koji su u meni, kad sam bio mali, izazivale zagonetke u dječjim časopisima, kao što su "Pronađite sedam razlika" ili "Pronađite najmanji predmet". Dva-tri primjerka tih zagonetki izložio sam u Muzeju. U djetinjstvu su me jednako uznemiravale i zabavljale zagonetke kao što su "Pronađite izlaz iz prolaza u koji se kralj sakrio", ili "Kroz koji otvor zec mora proći da pobjegne iz šume". Ali u šestoj godini mojih odlazaka na večeru kod Obitelji Keskin bilo mi je sve manje zabavno za njihovim stolom; za mene je to postalo mjesto gdje "nemam zraka". Te je večeri Fusun to osjetila:

"Kemale, što je s tobom? Ne sviđa ti se film?"

"Ne, ne, dobar je."

"Možda ti se tema ne dopada?" upita oprezno.

"Baš naprotiv", rekoh i zašutjeh.

Bilo je tako neobično da se Fusun zanima za moje raspoloženje, za moje stanje i moje nemire, i to još za stolom dok nas slušaju njezini roditelji, da sam rekao nekoliko lijepih riječi o filmu i o Grace Kelly.

"Pa ipak, večeras si neraspoložen, priznaj Kemale", rekla je Fusun.

"Dobro, priznat ću: imam osjećaj da se nešto u ovoj kući promijenilo, a nikako da dokučim što."

Svi se nasmijale.

“Limun se preselio u stražnju sobu, gospodine Kemale”, reče teta Nesibe. “Čudili smo se kako to još niste primijetili.”

“Doista”, rekoh. “Kako to da prije nisam primijetio? Ja baš volim Limuna.”

“I mi ga volimo”, rekla je Fusun ponosno. “Odlučila sam naslikati ga, pa sam krletku prenijela onamo.”

“Jesi li počela raditi na slici? Mogu li je vidjeti, molim te?” “Naravno.”

Fusun se već odavno nije bavila slikanjem ptica jer nije imala volje i nije bila raspoložena. Kad sam ušao u stražnju sobu, prvo sam pogledao sliku na kojoj je Fusun upravo počela crtati pticu, a tek potom sam se osvrnuo na Limuna.

“Feridun mi više ne donosi fotografije ptica”, reče Fusun. “Zato sam odlučila slikati živu pticu umjesto one s fotografije.”

Soba se zavrtjela oko mene kad sam čuo ton kojim je to rekla, vidio da je smirena i da Feriduna spominje kao nekoga tko pripada prošlosti. Ipak, uspio sam se suzdržati.

“Sliku si jako lijepo započela, Fusun”, rekoh joj. “Limun će biti tvoja najbolja slika zato što ti je i sam model dobro poznat. Kažu da je čovjek uspješan u umjetnosti kad se bavi onim što najviše voli.”

“Ali, neću slikati realistički.”

“Kako misliš?”

“Neću naslikati krletku. Limun će biti ispred prozora kao da je slobodna ptica koja je onamo sletjela.”

Toga sam tjedna još tri puta bio na večeri kod Keskinovih. Svaki put smo poslije večere odlazili u stražnju sobu i razgovarali o detaljima na slici. Limun je na slici, izvan krletke, izgledao sretnije, veselije. Kad smo odlazili u stražnju sobu, više smo se zanimali za sliku negoli za živoga kanarinca. Nakon što bismo distancirano, ali dosta opušteno porazgovarali o dvojicama u vezi sa slikom, svaki put bismo spomenuli odlazak u Pariz i obilazak muzeja.

U utorak sam, gledajući Limunovu sliku, uzbuđen kao srednjoškolac, izgovorio riječi koje sam već prije smislio.

“Konačno bismo trebali napustiti ovu kuću i ovaj način života”, izustih tihim glasom. “Život je kratak. Dani prolaze, godine neumitno odlaze. Trebali bismo zajedno otići nekamo gdje bismo bili sretni.”

Fusun se ponašala kao da uopće nije čula moje riječi, ali mi je odgovorio Limun s nekoliko kratkih cvrkuta.

“Nemamo se više čega bojati i ustručavati. Pođimo zajedno iz ove kuće i negdje drugdje, u nekoj drugoj kući, budimo sretni do kraja života. U svojoj kući. Tebi je dvadeset pet godina, imamo još pola stoljeća vremena, Fusun. Dovoljno smo patili posljednjih šest godina, zaslužili smo sreću u sljedećih pedeset. Pođimo zajedno. Dosta je bilo prkosa.”

“Zar je ovo prkos, Kemale? Nisam to znala! Ne drži tako ruku, ptica se plaši.”

“Ne boj se. Vidiš da mi jede iz ruke.”

“Otac će se pitati gdje smo”, reče prijateljski, držeći se kao da dijeli tajnu sa mnom.

Sljedećega četvrtka gledali smo opet Hitchcocka, ovoga puta film *Uhvatite lopova*. Tijekom filma nisam gledao Grace Kelly, nego Fusun kako je gleda. Sve je na mojoj dragoj podsjećalo na glumicu princezu: svaka njezina kretnja, žila kucavica na njezinu vratu, pokreti ruke za večerom, način na koji je popravljala kosu i držala cigaretu *Samsun*.

Kad smo otišli u stražnju sobu pogledati Limunovu sliku, Fusun je rekla:

“Znaš li, Kemale, da Grace Kelly nije voljela matematiku? Najprije je bila manekenka, a onda je postala glumica. Jedino sam joj zavidjela na tome što zna voziti.”

Najavljujući program, gospodin Ekrem je turskim ljubiteljima umjetničkoga filma priopćio - tonom kojim se priopćava vijest o nekome vrlo bliskom - da je princeza upravo na putu kojim vozi u tom filmu, čak na istome zavoju, prošle godine doživjela prometnu nesreću u kojoj je izgubila život.

“Zašto si joj zavidjela na tome?”

“Ne znam. Dok vozi automobil, ostavlja dojam snažne i slobodne žene, možda zato.”

“Ako hoćeš, i ja ću tebe naučiti voziti.”

“Ne, neću.”

“Ali, Fusun, ti imaš dara, znam da imaš, za dva tjedna mogu te naučiti voziti, i to tako dobro da dobiješ vozačku dozvolu i mirno voziš Istanbulom. Nemaš se čega sramiti. I mene je Četin naučio voziti kad sam bio tvojih godina (to nije bila istina). Moraš samo biti strpljiva i mirna, to je sve.”

“Vrlo sam strpljiva”, reče Fusun samouvjereno.

FUSUNINA VOZAČKA DOZVOLA

U travnju 1983. počeo sam pripremati Fusun za vozački ispit. Od našega prvog razgovora o tome, koji smo vodili malo u šali, a malo zaozbično, proteklo je pet tjedana u njezinoj neodlučnosti, odbijanju, neizjašnjavanju... Oboje smo znali da ta obuka znači više od vozačkoga ispita, da je ujedno ispit naše bliskosti. Barem sam ja tako mislio. Usto, to je trebao biti naš drugi ispit. Pretpostavljao sam da nam Bog neće pružiti treću prigodu, i zato sam bio napet.

S druge strane, mislio sam kako je vozački ispit prava prigoda da se još više približim Fusun. Bio sam sretan što mi je svjesno pružila tu mogućnost. Želim istaknuti da sam cijelo to vrijeme bio sve mirniji, vedriji i veseliji. Poslije duge i hladne zime sunce se polako probijalo iza oblaka.

Jednoga sunčanog proljetnog dana (u petak 15. travnja 1983., tri dana nakon što smo njezin dvadeset šesti rođendan proslavili uz čokoladnu tortu koju sam kupio u slastičarnici Divan), u popodnevnom satima chevroletom sam došao po Fusun pred Firuzaginu džamiju. Išli smo na prvi sat vožnje. Ja sam vozio, a ona je sjedila pokraj mene. Htjela je da je pričekam na uglu, u podnožju padine Čukurdžume, a ne pred kućom, kako bismo izbjegli radoznale poglede susjeda.

Prvi put poslije osam godina nekamo smo išli sami. Dakako, bio sam jako sretan, no istodobno toliko uzbuđen i napet da nisam mogao uživati u sreći. Nisam mogao uživati u tome što ponovno izlazim sa ženom zbog koje sam punih osam godina patio, i s kojom sam dijelio to iskustvo i bol. Osjećao sam kao da se prvi put nalazim s djevojkom koju su mi preporučili držeći da mi po svemu odgovara kao buduća supruga.

Fusun je obukla bijelu haljinu s narančastim cvjetovima i zelenim listovima. Preljepo joj je pristajala. Tu dražesnu haljinu s V-izrezom, koja joj je prekrivala koljena, nosila je svaki put kad smo išli na obuku, baš kao sportaš koji na treningu nosi uvijek istu trenirku. Na kraju sata vožnje njezina je haljina, baš kao i trenirka, bila mokra od znoja. Tri godine nakon što sam Fusun počeo podučavati vožnji, kad god bih tu haljinu vidio na vješalici u njezinu ormaru, rado bih se prisjetio naših zanosnih sati ispunjenih napetošću i srećom, koje smo proživjeli u parku Jildiz, nedaleko od palače sultana Abdulhamida; vođen unutarnjim porivom, mirisao sam rukave i prednjicu te haljine u želji da osjetim Fusunin jedinstveni miris i iznova proživim te trenutke.

Tragovi znoja na haljini najprije bi se pojavili ispod pazuha, a potom bi se polako širili prema grudima, rukavima i trbuhu. Događalo se da se motor automobila ugasi na osunčanome mjestu u parku. Tada bi nas proljetno sunce grijalo jednako ugodno kao osam godina prije, dok smo, preznojavajući se, vodili ljubav u Apartmanu Milosrđe. No u automobilu smo se znojili - najprije Fusun, a onda ja - od zraka koji smo izdisali, od srama, napetosti i uznemirenosti. Pri svakoj pogrešci Fusun bi se ljutila, crvenjela i znojila: kad bi, na primjer, desni kotač okrznuo rubnik, kad bi kvačilo zaškripalo i svojim nas metalnim zvukom podsjetilo na zupčanike, ili kad bi se motor gasio. Najviše se preznojavala kad bi pogrešno pritisnula kvačilo. Prometna pravila učila je kod kuće iz priručnika i gotovo ih je znala napamet, nije bila loša ni u vožnji, ali kvačilo, kao većina početnika za upravljačem, nikako nije mogla svladati. Vozila je pažljivo, mileći trakom za obuku. Na raskrižjima je usporavala; oprezno se približavala pločniku kao pozorni kapetan otočnome pristaništu. I baš kad bih rekao "Bravo, draga, imaš osjećaj za vožnju!" naglo bi podignula nogu s kvačila, a automobil bi poskočio i zatresao se kao starac koji se guši od kašlja. Dok bi se automobil tresao kao što se bolesnik trese od kašlja ili štucavice, vikao bih "Kvačilo! Kvačilo, kvačilo!" a Fusun bi u panici umjesto kvačila stisnula papučicu gasa ili kočnicu. Kad bi stala na papučicu gasa, automobil bi još više poskakivao, i postalo bi opasno. Onda bi se naglo zaustavio, a niz Fusunine crvene obraze i sljepoočnice, s čela i nosa, tekli bi grašci znoja.

"Sad je dosta", rekla bi otirući znoj. "Ja ovo nikada neću naučiti. Odustajem. Nisam rođena za vozača." Izletjela bi iz automobila i udaljila se. Ponekad ništa ne bi rekla, samo bi izašla brišući znoj rupčićem i na udaljenosti od četrdeset-pedeset koraka hirovito zapalila cigaretu. (Jednom su joj prišla dvojica muškaraca misleći da je sama na parkiralištu.) Ili bi odmah, ne izlazeći iz vozila, pripalila *Samsun*, potom bi bijesno gasila cigaretu ovlaženu znojem i govorila da neće položiti vozački ispit te da ga, uostalom, nije ni željela polagati.

Mene bi tada hvatala panika kao da u vodu pada ne samo Fusunina vozačka dozvola nego i naša buduća sreća; molio sam, gotovo preklinjao Fusun da se strpi i smiri.

Haljina, vlažna od znoja, zalijepila bi joj se za ramena. Dugo bih gledao njezine oble ruke, nemiran izraz lica, skupljene vjeđe i lijepo tijelo, napeto i vlažno od znoja kao onih proljetnih dana kad smo vodili ljubav. Čim bi sjela za upravljač, Fusun bi se zapurila od panike i straha. A kad bi je oblio znoj, počela bi se raskopčavati. Onda se još više znojila. Gledajući njezine ovlažene sljepoočnice, vrat i dio iza ušiju, pokušavao sam dozvati u sjećanje i pogledom uloviti prelijepi oblik njezinih dojki nalik na žute kruške koje sam prije osam godina zagrizao. (Navečer sam kod kuće, poslije nekoliko čašica rakije, zamišljao rumene bradavice njezinih lijepih dojki.) Ponekad sam slutio da je Fusun svjesna moga zanosa dok je gledam kako vozi, da joj to ne smeta, da joj se čak sviđa. Od toga bi osjećaja moja strast postajala još jačom. Kad bih joj se približio da joj pokažem kako će laganim, a ne naglim pokretom promijeniti brzinu, moja bi ruka dotaknula njezinu ruku i bedra. Tada sam mislio kako su se tu, u automobilu, sjedinile naše duše prije negoli naša tijela. Onda bi Fusun, opet preuranjeno, dizala nogu s kvačila i Chevrolet 56 poskakivao bi

kao konj u vatrenu obruču. Potom bi se motor ugasio, a mi bismo istoga časa postali svjesni duboke tišine u parku, u vili ispred nas i u cijelome svijetu. Kao opčinjeni, osluškivali bismo zujanje kukca koji je poletio preuranjeno i osjećali smo kako je u proljetnome danu prekrasno biti u parku u Istanbulu.

Prostrani vrt s nekoliko vila, iz kojih je sultan Abdulhamid svojedobno upravljao Osmanskim Carstvom krijući se od cijeloga svijeta, i veliko jezero na kojemu se vladar, poput djeteta, igrao malenom lađom (mladoturci su planirali i lađu i sultana dignuti u zrak), poslije uspostave Republike pretvoren je u park u koji su bogate Obitelji dolazile automobilima, a početnici u njemu učili voziti. Moji prijatelji Tajfun, Kopilan Hilmi, čak i Zaim, govorili su mi kako se hrabri i strastveni parovi dolaze ljubiti u parku jer je teško naći mjesto za to i skrivaju se na zabačenim mjestima iza stoljetnih platana i kestenova. Kad bismo vidjeli te hrabre parove kako se grle skriveni iza stabala, Fusun i ja utonuli bismo u šutnju.

Na kraju obuke, koja je trajala najviše dva sata, a meni se činilo da traje nekoliko sati (dugima su mi se činili i ljubavni susreti u Apartmanu Milosrđe), među nama bi zavladao mir nalik zatišju poslije bure.

“Da odemo na Emirgan na čaj?” upitao bih na izlazu iz parka.

“Može”, prošaptala bi Fusun kao stidljiva djevojka.

Tada bih osjetio uzbuđenje kao mladić poslije uspješnoga prvog izlaska s djevojkom koju su mu preporučili. Dok sam vozio cestom duž Bospora, ili dok smo pili čaj u automobilu parkiranome na betonskom pristaništu na Emirganu, čutio sam toliku sreću da uopće nisam govorio. I Fusun bi se umorila od siline svega što smo proživljavali, pa je ili šutjela, ili pak govorila o vožnji i našoj obuci.

Dok smo pili čaj, dva-tri puta sam je iza zamagljenih stakala chevroleta pokušao dodirnuti, poljubiti, ali me je ona zaustavljala pristojnom kretnjom, kao dosljedna i časna djevojka koja se prije braka nipošto ne želi zbližiti s muškarcem. Mene je činilo sretnim i to što poslije moga pokušaja Fusun nije postajala neraspoložena i nije se ljutila na mene. Mislim da je ta moja sreća nalikovala sreći mladića iz provincije, budućega mladoženje, koji se poslije takva postupka uvjerio da se djevojka kojom će se oženiti “drži načela”.

U lipnju 1983. prikupljali smo dokumente za Fusunin vozački ispit. Radi toga smo obišli gotovo cijeli Istanbul. Jednom smo pola dana proveli čekajući u redu pred vratima nekoga živčanog liječnika u Vojnoj bolnici na Kasimpaši, gdje su tih dana obavljali pregled kandidata za vozački. Kad smo dobili nalaz neurologa da je Fusun zdrava i da ima dobre reflekse, krenuli smo se prošetati tim dijelom grada. Hodali smo sve do Pijalepašine džamije. Drugi put smo četiri sata čekali u redu u Hitnoj pomoći na Taksimu, a kad je liječnik otišao kući, i mi smo otišli na ranu večeru u mali ruski restoran na Gumušsuyu kako bismo smirili ljutnju. Jednom smo, na putu do bolnice na Hajdarpashi, kamo su nas uputili zato što je specijalist za uho, grlo i nos bio na odmoru, s palube broda koji je plovio u Kadikoj bacali komadiće kruha galebovima. Čekajući nalaz u bolnici Medicinskog fakulteta na Čapi, izašli smo van i dugo šetali. Sjećam se da smo, hodajući uskim, strmim i popločanim ulicama, prošli ispred hotela Fatih. Imao sam osjećaj kao da se taj hotel, u kojemu sam sedam godina prije silno patio za Fusun i gdje me je zatekla vijest o očevoj smrti, nalazi u nekom posve drugom gradu.

Kad bismo dobili novu potvrdu i stavili je u fascikl umrljan čajem, kavom, tintom i masnoćom, izlazili bismo iz bolnice radosni, i odlazili u neki restorančić u toj četvrti da proslavimo uspjeh. Uz ručak smo razgovarali i zabavljali se. Fusun je posve slobodno pušila ne trudeći se sakriti cigaretu. Ponekad je posve spontano pružala ruku do pepeljare, uzimala svoju cigaretu i njome - kao drug iz vojske - pripaljivala svoju. Gledala je oko sebe kao dobrodušna osoba koja se želi zabaviti. Tada sam shvaćao kako je moja udana i potištena draga ustvari željna zabave i izlazaka, kako želi vidjeti život drugih ljudi i četvrti u kojima drugi žive, uživati u vrevi gradskoga života, upoznavati nove ljude i slobodno sklapati prijateljstva. U tim trenucima još više bih se zaljubljavao u nju.

“Jesi li vidio onog čovjeka? O vratu mu je veliko zrcalo”, rekla bi Fusun. Neko je vrijeme skupa sa mnom, ali s veseljem iskrenijim od mojega, gledala dječake kako u naselju igraju nogomet na ulici popločenoj kamenom kockom, potom bi kupovala dvije boce soka u trgovini živežnih namirnica Crno more (ni tu nije bilo Meltema). S djetinjom radoznalošću promatrala je čovjeka koji je nosio duge metalne šipke i pumpe i izvikivao “Čistimo septičke jameee!” gledajući prema starim drvenim kućama, prozorima s drvenim rešetkama i betonskim balkonima na višim katovima zgrada; zagledala je limeni predmet u ruci drugoga prodavača koji je na brodu za Kadikoj nudio novoizumljenu višenamjensku kuhinjsku napravu koja može služiti i kao nož za guljenje tikvica, i kao cjedilo za limun, i kao nož za meso. “Jesi li vidio ono dijete?” pitala bi potom idući ulicom. “Samo što nije zadavilo mlađega brata.” Kad bi na raskrižju uz neki blatnjavi dječji park ugledala ljude, pitala bi “Što se ondje prodaje?” i pohitala u tom pravcu. Skupa smo gledali Cigane kako sviraju i tjeraju medvjedicu da pleše; školarce u crnim kutama kako se tuku i valjaju po ulici; tužne oči pasa sjedinjenih u parenju (dok ljudi dobacuju šale i stidljive poglede). Poput svih drugih, i mi smo zastajali i gledali kako vozači, ljutiti i spremni na svađu, izlaze iz svojih vozila zbog okrnuta branika; narančastu plastičnu loptu kako izlazi iz džamijskog dvorišta i bježi poskakujući niz padinu; bučni stroj dok na glavnoj ulici kopa temelje za buduću zgradu i uključen televizor u izlogu trgovine.

Istinsko mi je zadovoljstvo predstavljalo otkrivati Istanbul skupa s Fusun, kao da se i nas dvoje tek upoznajemo - svakoga dana upoznati neko novo lice grada, i neko novo Fusunino lice. Vidjeli smo siromašne i neuredne bolnice, bijedu staraca koji od ranih jutarnjih sati stoje u redu pred vratima sveučilišnih bolnica da bi ih pregledao liječnik, susreli smo uznemirene mesare koji, krijući

se od općinskih vlasti, na ledinama u zabačenim uličicama ilegalno kolju stoku, i osjetili kako nas zbližava ta teška strana života. Neobična, čak pomalo odbojna strana naše priče možda i nije bila toliko teška u usporedbi s mračnim i zastrašujućim životima ljudi i grada, kojih smo postajali svjesni hodajući gradskim ulicama. Grad nam je pružio mogućnost da upoznamo obični, svakodnevni život, učio nas je da budemo skromni, a da pritom ne moramo imati osjećaj krivnje. Na ulicama, u autobusima i dolmušima osjećao sam kako biti jedinka u mnoštvu može utješno djelovati na čovjeka. S divljenjem sam gledao kako Fusun na brodu sklapa prijateljstvo s jednom starijom ženom pokraj sebe (imala je maramu na glavi) i s njezinim pospanim unukom kojega je držala u naručju.

Zahvaljujući Fusun, sve dobre i loše strane hodanja Istanbulom u društvu lijepe žene bez marame činile su mi se tih dana krasnom zabavom. Kad smo dolazili na bolnički odjel, ili ulazili u kakvu državnu ustanovu, sve su se glave okretale prema njoj. Stariji službenici pred njom se nisu držali oholo kao pred siromašnim bolesnicima i staricama, nego su, ponašajući se kao marljivi birokrati koji revno obavljaju poslove i poštuju pravila službe, oslovljavali Fusun s “gospođo” unatoč tomu što je bila mlada. Neki su je upadljivo oslovljavali s “vi” iako su se svim drugim bolesnicima obraćali s “ti”, neki pak nisu imali hrabrosti ni pogledati joj u lice. Bilo je mladih liječnika koji su joj prilazili kao otmjeni kavaliri - kao da su u naš svijet dospjeli iz europskih filmova - i obraćali joj se riječima “Mogu li vam pomoći?” A bilo je i zrelih profesora koji su se šalama i ugladenim gestama diskretno udvarali Fusun jer nisu primijetili da sam s njom. To se događalo zbog kratkotrajnog osjećaja uzne- mirenosti, pa i panike, koji bi obuzimao zaposlenike u državnim službama kad bi vidjeli lijepu ženu bez marame na glavi. Neki je ne bi ni pitali radi čega je došla, neki bi zamuckivali, neki s njom ne bi ni razgovarali, nego bi potražili kolegu koji će umjesto njih primiti stranku. A kad bi me konačno primijetili i pretpostavili da sam joj muž, i ja bih se opustio skupa s njima.

“Gospođi Fusun treba liječnički nalaz radi prijave za vozački ispit”, rekao sam. “S Beşiktaša su nas uputili ovamo.”

“Gospodin doktor još nije stigao”, odgovorio je poslužitelj zadužen za red u hodniku. Otvorio je fascikl koji smo donijeli i pregledao papire. “Predajte uputnicu na prijemni odjel, uzmite redni broj i čekajte.” Vidjevši koliko nas je začudio dugi red bolesnika koji nam je pokazao, dodao je: “Svi čekaju. Morate i vi.”

Jednoga dana pokušao sam jednome od tih podvornika gurnuti koju liru u džep, ali se Fusun usprotivila: “Nemoj! Kako čekaju drugi, tako ćemo i mi.” Svidalo mi se što su svi sugrađani s kojima smo čekali u redu, svi službenici i bolesnici s kojima smo razgovarali, držali da sam Fusunin muž. Vjerovao sam da tako misle zato što pristajemo jedno uz drugo, a ne zbog činjenice da neka žena nikada ne bi došla u bolnicu s muškarcem koji joj nije muž. Jednom prigodom, dok smo hodali zabačenim uličicama na Džerahpaši čekajući da dodemo na red u Bolnici Medicinskog fakulteta, Fusun je na trenutak nestala. Uto se na prozoru dotrajale drvene kuće ukazala žena s maramom na glavi i rekla mi kako je “moja žena” ušla u dućan u susjednoj uličici. U tim udaljenim četvrtima privlačili smo pozornost, no nitko nije bio uznemiren zbog naše prisutnosti. Katkad bi djeca krenula za nama, ponekad su mislili da smo zalutali, pa i da smo turisti. Ponekad bi neki mladić, kojemu bi se Fusun svidjela, hodao za nama kako bi je što duže gledao, makar i s udaljenosti, a kad bi mu se poslije nekoga vremena pogled susreo s mojim, uljudno bi se udaljio i prestao nas pratiti. Često se događalo da nas kroz odškrinuta vrata ili prozor pitaju (žene Fusun, a muškarci mene) koga tražimo i koja nam adresa treba. Jednom je neka dobroćudna starija žena vidjela kako Fusun namjerava jesti šljive koje je upravo kupila na tezgi uličnoga prodavača. “Čekaj, kćeri, prvo ih operi, pa onda jedi”, rekla je, hitro izašla iz kuće, uzela nam iz ruku papirnatu vrećicu, oprala šljive u ljetnoj kuhinji u prizemlju, skuhalo nam kavu i pitala nas tko smo i što tu radimo. Rekao sam da smo muž i žena i da tražimo neku lijepu drvenu kuću u kojoj bismo stanovali; ta je vijest odmah prenesena svim susjedima.

Nastavak naše napore i teške obuke u parku Jildiz tekao je istodobno s pripremama za pismeni dio ispita. Ponekad je Fusun, želeći prekratiti vrijeme, u ljetnom vrtu neke čajane vadila iz torbe priručnike kao što su *Vozač bez muke* i *Pitanja i odgovori na vozačkom ispitu*. Smijući se, pročitala bi mi dva-tri pitanja i odgovore.

“Što je prometnica?”

“Što je?”

“Trak ili prostor namijenjen korištenju za javni promet”, odgovorila bi Fusun na pitanje djelomice napamet, a djelomice čitajući iz priručnika.

“Što je promet?”

Zamuckujući, davao bih odgovor koji sam već mnogo puta čuo:

“Promet je kretanje pješaka i stoke prometnicama.

“Nema ‘i’”, rekla bi Fusun.

“Promet je kretanje prometnicama pješaka, stoke, prijevoznih sredstava i traktora s gumenim kotačima.”

Volio sam tu igru pitanja i odgovora. Prisjećao sam se tako školskih dana, predmeta za koje smo gradivo učili napamet, i učeničkih knjižica u kojima smo imali i ocjene iz vladanja. Ora- spoložen, i ja bih Fusun postavio jedno pitanje:

“Što je ljubav?”

“Što je?”

“Ljubav je stanje u kojem je Kemal dok gleda Fusun kako hoda prometnicama, pločnicima, kućama, vrtovima i sobama, kako sjedi u vrtovima čajana, restoranima i za stolom kod kuće, dok večera.”

“Hmm... Lijep odgovor”, rekla bi Fusun. “Znači, nema ljubavi kad me ne gledaš.”

“Ljubav tada postaje ovisnost, bolest.”

“Ne znam koliko to pomaže na vozačkom ispitu”, rekla bi Fusun.

Nakon toga je zašutjela, dajući mi do znanja da više ne želi takve šale i dosjetke prije nego što se uda, pa ih ja od toga dana više nisam smišljao.

Pismeni ispit održan je na Beşiktašu, u maloj palači u kojoj je svojedobno Abdulhamidov slaboumni sin, princ Numan, kratko vrijeme slušajući kako djevojke iz harema sviraju ud i slikajući bosporske krajolike u impresionističkome stilu. Čekajući Fusun pred tom zgradom, koja je poslije uspostave Republike pretvorena u državni ured koji je bilo nemoguće zagrijati, još jednom sam s kajanjem pomislio kako sam je osam godina prije trebao čekati pred vratima Kamene vojarne dok je polagala prijemni ispit za fakultet. Da sam otkazao zaruke sa Sibel u Hiltonu i poslao majku da u moje ime zaprosi Fusun, za tih osam godina dobili bismo troje djece. Ipak, kad se uskoro vjenčamo, imat ćemo dovoljno vremena za troje djece, a možda i više. Kad je Fusun, razdragana, izašla s ispita i rekla kako je sve riješila, bio sam toliko uvjeren da ćemo imati troje djece da sam joj zamalo to i rekao, ali sam se u zadnjem trenutku suzdržao. Večeri smo i dalje provodili sjedeći za stolom u njihovoj kući, objedujući i gledajući televiziju, ali se nismo previše smijali i šalili.

Fusun je na pismenome dijelu ispita osvojila sve bodove, ali je na prvom ispitu iz vožnje pala. Zapravo, svi su na prvome ispitu padali; time se željelo pokazati da vožnju treba ozbiljno shvatiti, no mi se nismo bili dovoljno pripremili za tu stvarnost. Ispit je trajao vrlo kratko. Fusun je sjela u Chevrolet s tri člana komisije, sva trojica bili su muškarci, uspjela je upaliti motor, pokrenuti automobil i malo voziti. Onda je jedan od članova komisije, koji je sjedio otraga, rekao dubokim glasom: “Niste pogledali u retrovizor.” Fusun se okrenula prema njemu i rekla: “Molim?” Rekli su joj da zaustavi automobil i izađe, jer se vozač u vožnji ne smije okretati. Članovi komisije smjesta su izašli iz auta, pokazujući time da se ne namjeravaju izlagati opasnosti zadržavajući se u vozilu kojim upravlja tako slab vozač. Fusun je bila povrijeđena njihovim ponižavajućim držanjem.

Drugi ispit zakazali su joj za četiri tjedna, za kraj srpnja. Ljudi koji su znali koliko su birokracija, korupcija i vozačka dozvola povezani, smijali su se našoj potištenosti i osjećaju poniženosti. U jednoj čajani, zapravo bespravno podignutoj kućici koju su poslije pretvorili u čajanu, i u kojoj su pili čaj svi ljudi koji su imali ikakve veze s vozačkim ispitom u Istanbulu (na zidovima čajane bile su četiri Atatürkove slike i velik sat), ljubazno su nam objasnili kako ćemo doći do dozvole. Ako se upišemo u skupu, privatnu autoškolu, u kojoj obuku (nije bila obvezna) drže umirovljeni prometni policajci, položiti ćemo vozački ispit jer škola pripada članovima ispitne komisije i većem broju policajaca. Ljudi koji u njoj plate satove vožnje, polažu vozački ispit u starome fbrdu. To je vozilo imalo povelik otvor tik uz vozačevo sjedalo; kroz njega je vozač mogao dobro vidjeti cestu. Kad komisija zatraži od kandidata da parkira automobil na nekom uskom mjestu, on kroz taj otvor može vidjeti bojom iscrtane znakove na tlu. Ako u vožnji uspije pročitati detaljnu uputu zakvačenu za ogledalo i shvatiti kod kojeg znaka treba upravljač okrenuti ulijevo, a kod kojega prebaciti mjenjač, mogao je savršeno dobro parkirati vozilo na uskome prostoru.

Druga mogućnost bila je ne upisivati satove vožnje, nego samo uplatiti poveću svotu. Kao poslovni čovjek, znao sam da je mito ponekad neizbježno. No Fusun je kategorično ponavljala da policajcima koji su je srušili na ispitu neće dati ni novčića, pa smo nastavili obuku u parku Jildiz.

U testovima za vozački ispit bile su navedene stotine pravila koje vozač mora poštovati dok vozi. Kandidat nije pred komisijom trebao samo pravilno voziti, nego istodobno pokretima pokazivati da ta pravila primjenjuje. Na primjer, gledajući u retrovizor trebao je rukom prihvatiti ogledalo kako bi pokazao da gleda baš u njega. To je Fusun objasnio postariji, drag policajac koji je život proveo na vozačkim tečajevima i ispitima: “Kćeri”, rekao joj je, “na ispitu moraš istodobno voziti i ponašati se kao da voziš. Ovo prvo radiš za sebe, a drugo za državu.”

Poslije vožnje u parku, kad bi sunce prestalo pržiti, odlazio sam s Fusun na Emirgan. Parkirao bih automobil negdje na obali, a onda bismo otišli popiti kavu i sok. Ili bismo sjedali u neku kavanu na Rumelihisaru i naručivali čaj u samovaru. Dok sam uživao u tom druženju s njom, briga oko ispita činila mi se posve suvišnom. Ali, neka čitatelji ne misle kako smo bili zaljubljen, sretan, razdragan par.

“Ova nam obuka ide bolje od matematike”, rekao sam joj jednom.

“Vidjet ćemo”, reče Fusun oprezno.

Ponekad smo šutke sjedili za stolom i pili čaj, kao parovi koji su u dugogodišnjem braku odavno potrošili zajedničke teme. Poput nesretnika koji maštaju o drugom životu i drugim svjetovima, s divljenjem smo gledali kako pred nama klize ruski tankeri, brodovi gradskoga prometa na liniji do Hejbeliade, jednom čak brod *Samsun*, koji je kretao na plovidbu do Crnoga mora.

Fusun nije prošla ni na drugom ispitu. Tog su puta od nje tražili nešto vrlo teško. Morala je voziti uzbrdo, potom se vraćati i dovesti automobil do zamišljenoga mjesta za parkiranje. Kad je

Chevrolet naglo poskočio, smjesta su joj rekli da napusti vozačko mjesto, ponizivši je kao i prvi put.

Netko iz gomile muškaraca koji su, kao i ja, s udaljenosti gledali kako Fusun polaže ispit - bili su to prodavači čaja, ulični sastavljači molbi i žalbi, umirovljeni policajci i kandidati za polaganje

vidjevši da na povratku za upravljačem ponovo sjedi isti član komisije (imao je naočale), reče: “Srušiš ženu.” Na to se dvije-tri osobe nasmijaše.

Na povratku kući Fusun nije progovorila ni riječi. Parkirao sam automobil u Ortakoju ne pitajući je slaže li se. Sjeli smo u jednu kavanu u trgovačkom središtu četvrti. Naručio sam dvije rakije s ledom.

“Život je kratak i zapravo lijep, Fusun”, rekoh nakon što sam otpio nekoliko gutljaja. “Ne dopusti da te svakakvi tipovi ljute.”

“Zašto su tako bahati?”

“Hoće novac. Da im ga damo?”

“Misliš li da su žene loši vozači?”

“Ne mislim ja, nego oni.”

“Svatko to misli.”

“Dušo, nema potrebe da se inatiš.”

Poželio sam da Fusun nije čula tu moju posljednju riječ.

“Ja nikada nisam bila tvrdoglava, Kemale”, reče. “Ali, čovjek ne smije dopustiti da mu vrijeđaju ponos i čast. Sad ću ti nešto reći, molim te, pažljivo me slušaj. Govorim posve ozbiljno. Kemale, dobit ću vozačku dozvolu bez podmićivanja. Nemoj se miješati u moju odluku. Nemoj nikome dati mito ili tražiti vezu. To bi me povrijedilo.”

“U redu”, rekoh gledajući preda se.

Popili smo još po jednu rakiju, ne razgovarajući mnogo. Restoran je u predvečerje bio prazan. Nestrpljive i neodlučne muhe slijetale su na pržene dagnje i čufte s dodatkom majčine dušice i kima. Godinama poslije otišao sam na Ortakoj vidjeti taj mali restoran koji mi je ostao u lijepu sjećanju, ali je zgrada u međuvremenu srušena, a na njezinu mjestu podignute trgovine suvenira i nakita.

Kad smo izašli iz restorana i sjeli u auto, uhvatio sam Fusun za ruku i rekao:

“Znaš li, ljepotice moja, da je ovo naš prvi izlazak u restoran u proteklih osam godina?”

“Da”, odgovori. Bljesak koji joj se na trenutak pojavio u očima neopisivo me je usrećio. “Znaš što?! Daj mi ključ, ja ću voziti.” “Može.”

Malo se preznojavala na raskrižjima oko Beşiktaša i palače Dolmabahçe te na uzbrdicama, ali je bez većih poteškoća uspjela dovesti Chevrolet do Firuzagine džamije iako je pila alkohol. Kad sam je tri dana poslije toga povezao s istoga mjesta na pripremu za ispit, opet je htjela voziti, ali je grad bio pun policajaca pa sam je uspio uvjeriti da ne sjeda za upravljač. Naša je obuka protekla vrlo ugodno iako je bilo jako toplo.

Na povratku smo gledali uzburkano more na vjetrovitome Bosporu.

“Trebali smo ponijeti stvari za kupanje”, rekli smo.

Sljedeći put Fusun je još kod kuće odjenula plavi bikini, koji ovdje izlažem, a preko njega haljinu s cvjetovima. Poslije vožnje otišli smo na plažu na Tarabji. Haljinu je svukla neposredno prije nego što je s mola skočila u vodu. Prvi put poslije osam godina mogao sam baciti stidljiv pogled na njezino lijepo tijelo. Potrčala je i skočila u vodu kao da bježi od mene. Voda koja se zapjenila nakon njezina skoka, bljesak svjetlosti, modrina Bospora, njezin kupaći kostim, sve je to stvorilo nezaboravnu sliku u mojoj glavi i nezaboravan osjećaj u mojoj duši. Mnogo godina poslije taj sam prekrasni osjećaj, tu posebnu boju, tražio na starim fotografijama i razglednicama kod nesretnih istanbulskih kolekcionara.

I ja sam skočio u vodu odmah za njom. Neki čudan osjećaj govorio mi je da su zla stvorenja i nemani napali Fusun. Morao sam je stići i zaštititi u tamnim morskim dubinama. Sjećam se da sam plivao iz sve snage, lud od sreće što je tražim u uzburkanoj vodi, no istodobno i u paničnom strahu da će me ta sreća napustiti. U jednome času gotovo sam se utopio od panike. Bosporske struje povukle su Fusun! Toga sam časa i ja smjesta poželio umrijeti. No bosporska se voda iznenada smirila i prestala poigravati s nama, i ja sam pred sobom ugledao Fusun. Bili smo zadihani. Nasmiješili smo se jedno drugome kao sretni ljubavnici. Pokušao sam joj se približiti, dodirnuti je i poljubiti, ali se smjesta uozbiljila, kao sve časne djevojke koje drže do svojih nazora. Ne pristavši na koketiranje, hladno se udaljila od mene plivajući i zaranjajući. Plivao sam za njom gledajući u vodi pokrete njezinih lijepih nogu i obline bedara. Mnogo kasnije primijetio sam da smo se podosta udaljili od obale.

“Dosta je”, rekoh, “ne bježi od mene. Ovdje su struje jake, odnijet će nas, oboje ćemo se utopiti.”

Kad sam se okrenuo, uplašio sam se vidjevši koliko smo daleko od obale. Bili smo usred grada, ali se cijeli grad bio udaljio od nas. Daleko su nam bili i zaton Tarabja i restoran Smiraj u koji smo prije nekoga vremena odlazili, i hotel Tarabja, i drugi restorani, i automobili, minibusi, crveni autobusi koji su prolazili krivudavom cestom duž obale, i brežuljci i naselja na padinama Bujukdere.

Kao da nisam gledao samo Bospor i grad, nego i neku veliku minijaturu na kojoj vidim vlastiti život, koji sam ostavio za sobom na obali. U tome udaljavanju od grada i vlastite prošlosti bilo je nečega nalik snu. Biti usred grada u vodama Bospora, skupa s Fusun, a toliko daleko od svih drugih, u meni je izazivalo osjećaj jednako užasan kao i pomisao na smrt. Jedan veći val u uzburkanome moru ponio je Fusun; kratko je vrisnula, a onda me rukama obgrlila oko vrata i ramena. Konačno sam shvatio da se od nje do smrti neću odvojiti.

Odmah poslije toga vrelog dodira - može se reći i zagrljaja

Fusun se udaljila rekavši da se približava tegljač ugljena. Plivala je skladno i brzo, teško mi je bilo pratiti je. Čim smo stigli na obalu, otišla se presvući u kabini. Nimalo nismo nalikovali na ljubavnike koji se jedno pred drugim ne srame svojih tijela.

Naprotiv, bili smo stidljivi, šutljivi i suzdržani kao da smo par koji se upoznao preko nekoga trećeg. Nijedno od nas nije imalo hrabrosti promatrati tijelo onoga drugoga.

Zahvaljujući redovitoj obuci i povremenim vožnjama gradom, Fusun je prilično dobro naučila voziti. Pa ipak, vozački ispit nije položila ni početkom kolovoza.

“Pala sam, ali baš me briga. Zaboravimo te dosadne ljude!” rekla je. “Hoćemo li na more?”

“Hoćemo.”

Poput mnogih kandidata koji, kao da su krenuli u vojsku, na vozački ispit dođu s prijateljima i s njima se slikaju, a onda padnu na ispitu, i mi smo poligon na kojemu se polagao ispit napustili u automobilu kojim je upravljala Fusun, pušeći i trubeći bez potrebe. (Kad sam nekoliko godina poslije otišao na to mjesto, vidio sam da su na tim golim, ružnim brežuljcima, po kojima je tada ležalo razbacano smeće, izgrađena luksuzna naselja s bazenima.) Do kraja ljeta redovito smo uvijek bavili vožnju u parku Jildiz, ali nam je vozačka dozvola bila samo izgovor da se nađemo i odemo na more ili u kavanu. Nekoliko puta unajmili smo čamac na pristaništu Bebek, i odatle odveslali nekamo gdje nema meduza i naftnih mrlja, ali ima snažnih morskih struja. Da nas struje ne bi povukle, jedno od nas se držalo za čamac, a drugo za ruku onoga prvoga. Svidalo mi se unajmljivati čamac na Bebeku zato što sam volio držati Fusun za ruku.

Svoju ljubav, koja je procvjetala poslije osam godina čekanja, nismo živjeli uzbudljivo, nego odmjereno, kao neko već umorno prijateljstvo. Tih je proteklih osam godina duboko u nama potisnuto ljubav. Osjećali smo je i onda kad smo na nju najmanje mislili. Shvatio sam da Fusun ne pristaje na to da prije braka među nama bude ičega bliskijeg od zajedničkog plivanja, pa sam i ja susprezao stalnu želju da je zagrlim i poljubim. Počeo sam misliti da intimnost koju parovi dožive prije braka zato što izgube glavu poslije ne donosi sreću, naprotiv, da dovodi do razočaranja i nezadovoljstva. Razmišljao sam kako je mojim prijateljima Kopilanu Hilmiju, Tajfunu i Mehmetu, nedostajalo duha kad su se hvalili da imaju iskustva sa ženama i da odlaze u kupleraj. Zamišljao sam kako ću, kad se oženim Fusun, zaboraviti svoje navike i kako ću zadovoljno i zrelo prigrliti sve svoje stare prijatelje i staro društvo.

Krajem ljeta Fusun je ponovo izašla na ispit pred istom komisijom, i ponovo pala. I ovaj je put neko vrijeme prigovarala zbog muških predrasuda o vozačicama. Dok je o tome govorila, na licu joj se vidio onaj izraz od prije mnogo godina, kad je spominjala one užasne ljude koji su je u djetinjstvu pipkali.

Jednoga predvečerja poslije vožnje otišli smo na plažu u Sarijer. Dok smo sjedili i pili Meltem (izgleda da je reklamna kampanja s Kamilicom bila donekle uspješna), naišao je Mehmetov prijatelj Faruk sa zaručnicom. Na trenutak sam osjetio neku čudnu nelagodu, ne zbog toga što je Faruk u rujnu 1975. često dolazio u ljetnikovac na Rumelihisaru i što je znao za moju vezu sa Sibel, nego zbog toga što Fusun i ja nismo izgledali sretno i zadovoljno dok smo šutke sjedili i pili Meltem. Toga dana bili smo šutljivi jer smo predosjećali da nam je to posljednji dolazak na more. Baš toga predvečerja iznad nas je preletjelo prvo jato roda i podsjetilo nas da je tom lijepom ljetu došao kraj. Kad su sljedećega tjedna, s prvom kišom, zatvorili plaže, ni Fusun ni ja više nismo imali želju otići u park i vježbati vožnju.

Fusun je još tri puta pala na vozačkom ispitu, a onda je, početkom 1984., položila. Komisiji je bila dodijala, shvatili su da im neće dati novac. Te smo večeri proslavili njenu vozačku dozvolu tako što sam nju, tetu Nesibe i gospodina Tarika odveo u noćni klub Maksim na Bebeku da slušaju stare pjesme koje je pjevala Muzejen Senar.

GOSPODIN TARIK

One noći kad smo zajedno otišli u noćni klub Maksim na Bebeku, svi smo se napili, i svi zapjevali s Muzejen Senar, kad se pojavila na pozornici. Pjevajući uglas refrene gledali smo se u oči i jedni se drugima smiješili. Sada, nekoliko godina poslije, čini mi se da je cijele te večeri među nama vladala oproštajna atmosfera. Muzejen

Senar je ustvari bila omiljena pjevačica gospodina Tarika; više ju je volio on nego Fusun, a ja sam mislio da će se i Fusun zabaviti slušajući je dok izvodi *Nitko nije kao ti* i druge pjesme koje je njezin otac volio pjevušiti kad bi malo popio. Još nešto mi je ostalo kao nezaboravna uspomena na tu noć: nitko nije ni spomenuo da Feridun nije s nama. Te sam noći bio sretan misleći na to koliko sam mnogo vremena proveo s Fusun i njezinim roditeljima.

Da vrijeme doista brzo prolazi, postajao sam svjestan tek kad bih vidio da se neka građevina urušila, da je neka djevojčica postala žena djetinjastog, vedrog lica i velikih grudi, ili da je zatvoren dućan na koji sam se naviknuo. Tada me znala uhvatiti panika. Spoznaja da je butik *Champs-Élysées* zatvoren nanosila mi je bol zato što je kod mene stvarala osjećaj da sam ne samo izgubio uspomene, nego i propustio život. U izlogu u kojem sam devet godina prije vidio torbicu sada su stajale talijanske salame, koluti žutoga sira, umaci za salatu, tjestenina i gazirana pića iz Europe.

Iako ih zapravo nikada nisam volio, tih dana su me vijesti i tračevi o sklopljenim brakovima, novorođenoj djeci i obiteljskome životu, koje sam slušao od majke tijekom naših zajedničkih večera, posebno uznemiravale. Dok je majka pretjerano hvalila to što

je Miš Faruk, moj prijatelj iz djetinjstva, dobio i drugo dijete - i to muško - nakon što se nedavno oženio (prije tri godine!), mene je mučila pomisao da život ne provodim s Fusun. Majka nije obraćala pozornost na moju potištenost, nego je i dalje govorila bez prestanka.

Šaziment, kojoj je pošlo za rukom udati stariju kćer za sina Karahanovih, više ne ide na jednomjesečno (veljača) skijanje na Uludag, nego u Švicarsku, skupa s Karahanovima, i sa sobom vodi mlađu kćer. Djevojka se u hotelu sprijateljila s nekim vrlo bogatim arapskim princem. Baš kad je Šaziment pomislila kako će i mlađu kćer uspješno udati, saznalo se da Arapin u svojoj zemlji ima ženu, pa i harem. Najstarijega sina gospodina Halisa iz Ajvalika - majka se nasmijala dok ga je opisivala: "Znaš, onoga s najduljom bradom", a i ja sam se smijao s njom - jednoga zimskog dana zatekli su u ljetnikovcu u Erenkoju s dadiljom Njemicom. Majka je to čula od gospodina Esada, našega susjeda na Suadije. Čudila se što nisam znao kako su otmičari zatočili mlađega sina gospodina Marufa, trgovca duhanom - kao djeca smo se igrali u parku kanticama i lopaticama - i kako su ga oslobodili kad je obitelj platila otkupninu. Točno je da u novinama nije pisalo o tom događaju jer ga je obitelj uspjela zataškati, no mjesecima su "svi" o tome govorili zato što je obitelj u početku škrtarila i odbijala dati novac. Kako to nisam znao?!

Pitao sam se podbada li me majka takvim pitanjima zbog mojih odlazaka k Fusun. Kad sam navečer donosio kući mokre kupaće gaćice, ispitivala me je s kim sam išao na more. Isto me je pitala i Fatma, dakako, na majčin nagovor. Izbjegavao sam odgovor: "Majko, puno radim", govorio sam. (Majka je morala znati da je Satsat u vrlo lošem stanju.) Bio sam nesretan što i poslije devet godina zaljubljenosti u Fusun ne mogu s majkom ni uvijeno razgovarati o svojim osjećajima, a kamoli ih podijeliti s njom, te sam želio da mi ispriča još koju zabavnu priču kako bih zaboravio svoje probleme. Jedne mi je večeri nadugo i naširoko pričala o tome kako je gospođa Džemile, koju smo nekoć davno Fusun, Feridun i ja sreli u ljetnom kinu Majestik, za snimanje povijesnih filmova iznajmljivala svoj drveni obiteljski ljetnikovac, star osamdeset godina, koji je sa svakim novim danom bilo sve teže održavati; kako je svoju obiteljsku kuću iznajmljivala i jedna druga majčina prijateljica, gospođa Mukerem; kako je za snimanja nekoga filma došlo do kratkog spoja pa je "golema obiteljska vila" gospođe Džemile izgorjela i kako se govorka da je obitelj namjerno izazvala kvar da bi na mjestu vile podigli novu stambenu zgradu. Po načinu na koji mi je to majka pričala bilo je jasno da zna koliko sam povezan s filmašima. O tome ju je sigurno obavještavao Osman.

Majka uopće nije spominjala smiješnu vijest, koju sam pročitao u novinama, da se bivši ministar vanjskih poslova Melikhan na nekom balu spotaknuo o sag i pao, te da je dva dana poslije umro od moždanog udara. Ona ju je previše podsjećala na moje i Sibeline zaruke. Neke novosti, koje mi nije htjela prenijeti, saznavao sam od brijača Basrija na Nišantašu. Basri mi je pričao da je Fasih Fahir, očevar stari prijatelj, sa suprugom Zarife kupio kuću u Bodrumu; da je Medvjed Sabih dobrodušan mladić; da nije pravo vrijeme za ulaganje u zlato; da će cijene pasti; da će na proljeće na konjskim utrckama biti puno varanja; da gospodin Turgaj, poznati bogataš, po gospodskoj navici i dalje dolazi k njemu, iako na glavi nema nijedne vlasi; da mu je prije dvije godine ponuđeno da bude brijač u Hiltonu te da je tu ponudu odbio kao "principijelan čovjek" (nije mi rekao koji su mu principi). Zatim je on mene ispitivao nastojeći štošta doznati. Uzrujao sam se shvativši da Basri i njegovi bogati klijenti s Nišantaša znaju za moju vezu s Fusun. Da im ne bih dao povoda za ogovaranja, ponekad sam odlazio kod bivšega očeva brijača Dževada. Od njega sam slušao pripovijesti o razbojnicima (već su ih nazivali mafijom) i filmašima s Bejoglua. Na primjer, on mi je prenio trač da je Kamilica u vezi s poznatim producentom, gospodinom Muzaferom. Svi ti tračevi i izvori informacija ništa mi nisu kazivali o Sibel i Zaimu, ili o Mehmetovoj i Nurdžihaninoj svadbi. Iz toga sam trebao izvesti zaključak da svatko zna za moju bol i tugu, no nisam ga izveo; tu sam njihovu radoznalost prihvatio kao nešto posve prirodno, baš kao i njihove priče o bankrotu koje su često načinjali da me razvesele.

Priče o propalim bankarima i ljudima koji su im povjerili novac čuo sam prije dvije godine od prijatelja u uredu, a i na drugim mjestima. Volio sam ih slušati zato što se iz njih dalo zaključiti koliko su istanbulski bogataši tupavi, baš kao i sama Ankara, kojoj su se pokoravali kao sluga. Majka je govorila da je moj pokojni otac često upozoravao kako "ne treba vjerovati tim novopečenim bankarima", i bila je zadovoljna što mi, za razliku od nekih blesavih bogataša, nismo dopustili da naš novac dospije u bankarske ruke. (Mislim da je i Osman tako izgubio dio novca koji je zaradio od novih poduzeća, ali je to od nas tajio.) Majci je bilo žao što su Obitelji koje je voljela i s njima održavala prijateljstvo izgubile novac u propalim bankama. Takva je, primjerice, bila obitelj Kove Kadrija (svojedobno je priželjkivala da se oženim jednom od njihovih lijepih kćeri), potom obitelj gospodina Dževdeta, Pamu- kovi te gospodin Džunejt i gospođa Fejzan. No čudilo ju je što su Lerzanovi bezmalo sve svoje bogatstvo povjerili nekome "navodnom bankaru", sinu računovođe koji je radio u njihovoj tvornici (a prije toga bio čuvar), s obzirom na to da taj bankar "ima samo jedan improviziran ured, objavljuje reklame na televiziji i koristi se čekovnim knjižicama jedne solventne banke". "Kako su mogli gotovo sav novac povjeriti nekome tko je donedavno živio u bespravno podignutoj stračari?" pitala se majka hineći da je to silno čudi (sklapala je oči kao da će se onesvijestiti od čuda i vrtjela glavom napola šaljivo, napola ozbiljno). "Da su barem izabrali nekoga kao što je Castelli, koji se druži s tvojim umjetnicima", rekla je glasno se nasmijavši. Riječi "tvoji umjetnici" nije isticala. Volio sam se s majkom svaki put na isti način iščuđavati kako su ti "pametni i poštteni" ljudi mogli biti toliko "blesavi"; čitateljima je već poznato da je među njima bio i Zaim.

Jedan od onih koje je moja majka nazivala "blesavima" bio je i gospodin Tarik. Sav svoj novac uložio je kod bankara Castellija, kojega su u reklamama glumili poznati glumci, naši znanci iz Pelura. Prije dvije godine propao je ulog gospodina Tarika, no mislim da je taj iznos bio malen budući da preda mnom nikada nije spomenuo da mu je zbog toga teško.

Dva mjeseca nakon što je Fusun dobila vozačku dozvolu, u petak 9. ožujka 1984., Četin me je dovezao do kuće na Čukurdžumi, kamo sam krenuo na večeru. Vidio sam da su svi prozori otvoreni i svi zastori razmaknuti. Svjetlo je bilo upaljeno na oba kata. (Inače se teta Nesibe jako ljutila ako je u nekoj sobi na katu gorjelo svjetlo u vrijeme večere, to je smatrala rasipništvom. Kad bi vidjela da gori svjetlo, rekla bi: "Fusun, kćeri, ostalo je svjetlo u vašoj spavaćoj sobi", i Fusun bi smjesta ustala i otišla ga ugasiti.)

Popeo sam se u stan pripravan da se suočim s prizorom svađe između Fusun i Feriduna. Za stolom za kojim smo godinama sjedili i večerali nije bilo nikoga, a ni večera nije bila postavljena. Na uključenom televizoru naš prijatelj, glumac Ekrem, odjeven kao osmanlijski vezir, govorio je o nevjernicima, a jedna starija susjeda i njezin muž, zbunjenoj situacijom u kojoj su se našli, krajčkom su oka pratili film.

"Gospodine Kemale", reče susjed, električar Efe, "umro je gospodin Tarik. Moja sućut."

Potračao sam na kat. Nisam ušao u sobu gospodina Tarika i tete Nesibe, nego, intuitivno, u Fusuninu sobicu koju sam godinama samo zamišljao.

Moja je draga ležala sklupčana na krevetu i plakala. Kad me je ugledala, pridigla se. Sjeo sam kraj nje. U jednom smo se trenutku snažno zagrlili. Naslonila mi je glavu na rame i zajecala.

Bože, kako mi je bilo lijepo držati je u rukama! Osjećao sam ljepotu, dubinu i beskonačnost ovoga svijeta. Prislonila je grudi na moja prsa, glavu na moje rame; činilo mi se da grlim ne samo nju, nego cijeli svijet. Žalostili su me njezini jecaji, duboko su me rastuživali, ali su mi pružali i osjećaj sreće. Milovao sam je po kosi nježno, brižno, kao da je češljam. Kad god bih joj rukom dotaknuo čelo, na mjestu gdje počinje kosa, ponovo bi zajecala i zadrhtala.

Mislio sam na smrt svoga oca kako bih mogao sudjelovati uFu- suninoj boli. Ali, između mene i moga oca postojala je neka napetost, neko suparništvo i pored velike ljubavi koju sam prema njemu osjećao. A Fusun je svoga oca voljela bez imalo napetosti, bez imalo napora, duboko, jednostavno, onako kako čovjek voli svijet, sunce, ulice, svoju kuću. Činilo mi se da joj suze ne teku samo zbog oca, nego zbog cijeloga svijeta i svakoga oblika života.

"Ne žalosti se, mila", šapnuo sam joj na uho. "Sve će biti dobro. Sve će biti dobro, a mi ćemo biti sretni."

"Više ništa ne želim", reče i još jače zaplaka. Osjećajući pod rukom njezine drhtaje, dugo sam i pomno promatrao predmete u sobi, ormar, ladice, malu komodu, Feridunove knjige o filmu, sve. Koliko sam puta u proteklih osam godina poželio ući u tu sobu u kojoj su sve Fusunine stvari, i sve njezine haljine.

Kad je Fusunino jecanje postalo još glasnije, došla je teta Nesibe:

"Ah, Kemale", reče, "što ćemo sada? Kako ću živjeti bez njega?" Sjela je na rub kreveta i zaplakala.

Cijelu sam noć proveo u kući na Čukurdžumi. Katkad bih sišao s kata i sjedio sa susjedima i prijateljima, koji su dolazili na žalovanje. Katkad bih se penjao gore, tješio Fusun koja je plakala u svojoj sobi, milovao je po kosi, stavljao joj u ruke čist rupčić. Dok je u susjednoj sobi ležalo mrtvo tijelo njezina oca, a na donjem katu susjedi i prijatelji šutke gledali televiziju, pili čaj i pušili, Fusun i ja smo prvi put poslije osam godina ležali u istome krevetu, čvrsto zagrljeni. Udisao sam miris njezina vrata, kose i kože, vlažne od plača. Potom sam sišao i gostima poslužio čaj.

Feridun te noći nije došao kući. Nije ni znao što se dogodilo. Sada, poslije toliko godina, shvaćam da su susjedi pokazali veliko razumijevanje prihvaćajući moju prisutnost u toj kući kao nešto posve prirodno, kao da sam ja Fusunin muž. Teta Nesibe, Fusun i ja bili smo zaokupljeni kuhanjem i posluživanjem čaja tim ljudima koje sam tijekom svojih mnogobrojnih dolazaka na Čukurdžumu sretao na ulici ili na vratima te ih tako upoznao. Posluživali smo im pitu koju smo naručili iz pitarnice na uglu i praznili pepeljare koje su stajale pred njima.

Tri muškarca koja su sjedila u stražnjoj sobi - stolar podrijetlom s Crnoga mora (imao je radionicu na samoj padini), stariji sin Rahmi-efendije, kojega će se posjetitelji Muzeja sjetiti po tome što je umjesto ruke imao protezu, i jedan stari prijatelj s kojim se gospodin Tarik sastajao u poslijepodnevnim satima i igrao karte, prilazili su mi jedan za drugim i izražavali sućut zagrljajem i riječima kako "život ide dalje". Smrt gospodina Tarika doista me je ožalostila, ali sam u sebi osjećao neizmjernu želju za životom. Čak sam u dubini duše čutio sreću jer sam se približio svome novom životu. Posramio sam se kad sam postao svjestan toga osjećaja.

Kad je u lipnju 1982. bankar kod kojega je držao novac otišao u stečaj i pobjegao u inozemstvo, gospodin Tarik je osnovao udrugu s drugim "oštećenim štedišama" (izraz omiljen u novinama) i često se sastajao s njima. Cilj te udruge bio je da umirovljenici i niži službenici pravnim putem dobiju uloge koje su imali u bankama prije nego što su pale u stečaj, ali nisu uspjeli u tome. Kako nam je gospodin Tarik, smijući se, ponekad znao pričati - a činilo se da se gotovo uopće ne uživiljava u problem - članovi udruge, nazivao ih je i "gomilom naivčina", često nisu bili u stanju donijeti zajedničku odluku; čak je među njima bilo prepirki koje su znale prerasti u svađu pa i tučnjavu. Ponekad bi, nadvikujući se i galameći, uspjeli sastaviti neku žalbu i odnijeti je u ministarstvo, ili u banku, ili u novine koje inače takvim događajima nisu posvećivale pozornost. Neki su štediše prosvjedovali pred bankama, bacali kamenje na zgradu nastojeći skrenuti pozornost javnosti na svoj problem, a događalo se i da premlate nekoga bankarskog službenika. Nakon tih događaja, u kojima su razbijana vrata na uredima bankara i pljačkane njihove kuće, gospodin Tarik istupio je iz udruge. No prošloga ljeta, dok smo se Fusun i ja znojili radi vozačke dozvole i odlazili na kupanje, ponovo je počeo odlaziti onamo. Toga se poslijepodneva zbog nečega u udruzi naljutio, vratio kući s boli u prsima i, kako je

liječnik precizno ustanovio, u sekundi umro od srčanog udara.

Fusun je patila i zbog toga što nije bila kod kuće kad je ocu pozlilo. Gospodin Tarik je legao u krevet i, po svemu sudeći, prilično dugo čekao suprugu i kćer. Teta Nesibe i Fusun toga su dana bile pozvane u četvrt Moda, gdje je hitno trebalo sašiti neku haljinu. Znao sam da teta Nesibe ponekad uzme svoju oslikanu kutiju s priborom za šivanje i ode nekamo šiti, unatoč materijalnoj potpori koju sam im pružao. Nisam mislio da je njezin rad uvreda za mene, kako bi smatrali neki drugi muškarci. Naprotiv, cijenio sam to što želi raditi iako više ne mora. Mene je uvijek iznova uznemiravala spoznaja da Fusun odlazi s njom, premda samo povremeno. Mučilo me je pitanje što moja draga, moja najdraža, radi u kućama nepoznatih ljudi. Te majčine odlaske, kojima se rijetko pridruživala i još rjeđe govorila o njima, Fusun je spominjala kao izlete, kao zabave - tako je i njezina majka prije mnogo godina govorila o posjetima mojoj majci u kući na Suadije. Fusun je s takvim veseljem pričala kako su pile ajran na brodu za Kadikoj, kako su galebovima bacale komadiće kruha, kako je vrijeme bilo lijepo, a Bospor krasan, da joj nisam imao srca reći da će i njoj i meni biti neugodno susresti se s nekom od tih žena kojima sada odlazi siti, jednom kad se vjenčamo i budemo živjeli među bogatašima.

Nakon što su svi susjedi otišli, a to je bilo kasno poslije ponoći, sklopčao sam se na kauču u sobi na donjem katu i zaspao. Spavati s njom u istoj kući prvi put u životu! Bila je to neopisiva sreća za mene. Prije nego što sam usnuo, čuo sam kako se Limun kreće u krletki, a potom brodske sirene.

Probudio sam se kad su brodske sirene učestale, u vrijeme jutarnjega ezana. U snu su mi se pomiješali smrt gospodina Tarika i Fusunin jučerašnji odlazak brodom s Karakoj na Kadikoj.

Povremeno bi se oglasila sirena koja upozorava na maglu na moru. Kuću je obavila čudna sedefasta Svjetlost maglovitoga jutra. Tiho sam se popeo na kat, kao da se krećem kroz kakav bijeli san. Fusun i teta Nesibe spavale su zagrljene u postelji u kojoj su Fusun i Feridun proveli prve sretne bračne noći. Osjetio sam da me je teta Nesibe čula. Još jednom sam pogledao u sobu: Fusun je doista spavala, a teta Nesibe pretvarala se da spava.

Ušao sam u drugu sobu, lagano odignuo plahtu kojom je gospodin Tarik bio prekriven i prvi put vidio mrtvo tijelo ispruženo na krevetu. Na sebi je imao odijelo koje je nosio kad je odlazio u udrugu oštećenih štediša. Lice mu je bilo posve bijelo jer mu se krv slila na zatičjak. Kao da se sa smrću povećao broj i veličina mrlja, madeža i bora na njegovu licu. Je li tako izgledalo zato što je duša izašla iz tijela, ili zato što se tijelo već počelo mijenjati i raspadati?

Zastrašujuća prisutnost smrti nadvladala je ljubav koju sam osjećao prema gospodinu Tariku. Nisam želio shvatiti što mu se dogodilo i zamisliti sebe na njegovu mjestu; želio sam smjesta pobjeći iz te sobe. Ipak, nisam to učinio.

Volio sam gospodina Tarika zato što je bio Fusunin otac i zato što smo nekoliko godina sjedili za istim stolom, pili rakiju i gledali televiziju. No nikada ga nisam potpuno prihvatio jer prema meni nikada nije bio sasvim otvoren. Jedan drugome nismo bili skloni u pravome smislu te riječi, samo smo se dobro podnosili.

Razmišljajući o tome, shvatio sam da je gospodin Tarik, isto kao i teta Nesibe, od samoga početka znao za moju ljubav prema Fusun. Ne, nisam to "shvatio", bolje je reći da sam to samome sebi priznao. Vrlo je vjerojatno od samoga početka znao da sam bestidno spavao s njegovom osamnaestogodišnjom kćeri, i mislio kako sam bezdušni bogataš i drski ženskar. Zbog mene je kćer morao udati za čovjeka bez novca i sposobnosti. Sigurno je da sam mu bio odbojan, no to nikada nije pokazao. Ili ja to nisam htio vidjeti. Prezirao me je, ali mi je oprostio. Nas dvojica smo se ponašali kao lopovi, kao prijestupnici čije se prijateljstvo temelji na tome da jedan drugome ne predbacuju počinjena nedjela. Zbog toga smo gospodin Tarik i ja već u prvim godinama postali više sukrivci, a manje gost i domaćin.

Dok sam gledao beživotno lice gospodina Tarika, nešto mi je iz dubine duše prizvalo u sjećanje izgled beživotnoga lica moga oca - imalo je izraz užasa i straha od blizine smrti. Gospodin Tarik se vjerojatno neko vrijeme borio sa srčanim udarom, a onda se suočio sa smrću i borio se s njom. Na njegovu licu nije bilo užasa. Usne su mu na jednome kraju bile stisnute, a na drugom otvorene, sigurno od boli. Sjedeći za stolom, godinama je ispred sebe držao čašicu rakije, a cigaretu u onome kutu usana koji je poslije smrti ostao stisnut. Ali, u sobi se nije osjećala snaga svega što je proživio, nego tek prisutnost smrti i praznine.

Bijela svjetlost prodirala je u sobu kroz prozor na lijevoj strani lode. Kad sam pogledao van, vidio sam pustu usku ulicu. Kako je lođa bila isturena gotovo do polovice ulice, osjećao sam se kao da sam vani, nasred puta. Kroz maglu se jedva nazirao ugao na kojemu je uska ulica izlazila na Aveniju Bogazkesen. Cijelo naselje spavalo je u magli, samo je jedna mačka polako i sigurno hodala ulicom.

Gospodin Tarik kraj uzglavlja je držao uokvirenu fotografiju. Na njoj je bio sa svojim učenicima iz Karsa, koji su izvodili predstavu u čuvenome kazalištu što su ga svojedobno podignuli Rusi. Gornja ploha komode i napola otvorena ladica nekako su me čudno podsjetile na moga oca. Iz ladice je dopirao drag miris, svojevrсна mješavina prašine, lijekova, sirupa za kašalj i preklapljenih novina. Na komodi sam vidio zubalo u čaši i knjigu Rešata Ekrema Kočua, kojega je gospodin Tarik volio. U ladici su bile bočice s lijekovima, cigaršpici, brzojavi, liječnički nalazi, izvodi iz banke, računi za struju i plin, stare kutije lijekova i još mnogo nekakvih sitnica.

Ujutro sam otišao na Nišantaš prije nego što su se kod Keski- novih počeli skupljati ljudi. Majka je bila budna. U krevetu je doručkovala prepečeni kruh, jaja, džem i crne masline; to joj je gospođa Fatma donijela na pladnju i stavila na jastuk koji je majka držala na krilu. Obradovala se kad me je vidjela. Bilo joj je drago što sam tu. Kad je čula da je umro gospodin Tarik, ne

samo da joj se raspoloženje pokvarilo, nego se i rastužila. Po izrazu njezina lica shvatio sam da joj je žao Nesibe. Ali, osim žalosti, kod majke sam zapazio još nešto - gnjev.

“Ja opet idem onamo”, rekao sam. “Tebe će Četin odvesti na sprovod.”

“Sine, ja neću ići na sprovod.”

“Zašto?”

Najprije je navela dva neprihvatljiva izgovora:

“Zašto nisu dali obavi jest u novine, zašto se toliko žure?” upitala je. Potom je dodala: “Zašto pogrebna povorka ne kreće ispred džamije Tešvikije? Pogriješili su.”

Sve su pogrebne povorke polazile ispred džamije Tešvikije. Ipak, vidio sam da joj je žao tete Nesibe s kojom se svojedobno družila, smijala i šalila dok su šile majčine haljine, vidio sam da voli tu ženu. No osim toga, prema Nesibe je gajila još neki osjećaj, zbog kojega je bila tako odlučna. Naljutila se vidjevši da sam uporan i uznemiren zbog njezina odbijanja.

“Znaš li zašto neću otići na sprovod?” rekla je. “Zato što ćeš se, ako odem, oženiti tom djevojkom.”

“Zašto tako govoriš? Ona je udana.”

“Znam. Nesibe će mi zamjeriti. Samo, dragi moj sine, sve ove godine pratila sam što se događa. Ne podržavam tvoju želju da se oženiš tom djevojkom.”

“Ali, majko, zar je važno što ljudi govore?”

“Pazi, nemoj me pogrešno shvatiti”, rekla je majka. Spustila je na pladanj prepečenac i nož na kojem je bilo maslaca, i pozorno me pogledala ravno u oči.

“Dakako da nije važno što ljudi govore. Važno je da je iskreno ono što osjećamo. Ja to, dragi moj sine, ne poričem. Ti voliš jednu ženu. Lijepo. A voli li ona tebe? Što se dogodilo za tih osam godina? Zašto ne ostavi muža?”

“Ostavit će ga, znam da hoće”, rekoh sramežljivo.

“Slušaj, i tvoj je pokojni otac imao jednu mladu ljubavnicu, ponijela ga je želja za tom jadnom djevojkom. Čak joj je stan kupio. Ali nitko za to nije znao, tvoj otac nije na sebe navukao sramotu kao ti. Za tu ženu nije znao ni njegov najbolji prijatelj.”

Okrenula se gospođi Fatmi, koja je u taj mah ušla kroz vrata: “Fatma, razgovaramo o nečemu.”

Gospođa Fatma smjesta je izašla i navukla zastor na vratima. “Vaš pokojni otac bio je pametan čovjek, jaka ličnost, bio je pravi gospodin. Ali, i on je imao slabosti i mane”, nastavila je majka. “Kad si prije mnogo godina zatražio ključ od stana u Apartmanu Milosrđe, dala sam ti, ali sam te odmah upozorila rekavši kako si naslijedio neke očeve slabosti. Rekla sam ti da paziš. Jesam li? Sine, nisi me poslušao. Sad ćeš reći kako je to tvoja greška i pitat ćeš zašto je Nesibe kriva. Ne mogu joj oprostiti to što su te ona i njezina kći mučile punih deset godina.”

Nisam je ispravio kako je riječ o osam, a ne o deset godina.

“U redu, majko”, rekoh, “već ću smisliti neki izgovor.”

“Sine, s tom djevojkom nećeš biti sretan. Da tu ima sreće, već biste do sada uživali u njoj. Nisam za to ni da ti ideš na taj sprovod.” Majčine mi riječi nisu zvučale kao udarci koji me opominju da sam sebi uništio život. Naprotiv, nagovještavale su mi ono što sam tih dana i sam osjećao - da ću uskoro biti sretan s Fusun. Zbog toga se nisam na nju ljutio, čak sam je slušao s osmijehom, i htio sam što prije otići k Fusun.

Majka se naljutila vidjevši da me se njezine riječi nisu dojmile. “Ne može biti ljubavi u zemlji u kojoj muškarac i žena nemaju mogućnost slobodno se naći i porazgovarati, nego to čine kriomice”, rekla je odrješito. “Znaš li zašto? Zato što se muškarci, čim vide slobodnu ženu, bila ona dobra ili loša, lijepa ili ružna, odmah bace na nju ne obazirući se ni na što. I misle da je to ljubav. Može li tu biti ljubavi? Nemoj se zavaravati!”

Na kraju me majka ipak uspjela naljutiti.

“Dobro, majko”, rekao sam. “Oдох ja.”

“Žene ne idu na dženaze koje se obavljaju u malim džamijama po gradskim četvrtima”, rekla je kao da je to pravi razlog.

Dva sata poslije, kad se magla podigla i kad su se ljudi poslije obavljene dženaze u Firuzaginoj džamiji razišli, nekoliko je žena grlilo i tješilo tetu Nesibe, no nije ih bilo mnogo. Sjećam se da sam vidio gospođu Šenaj, vlasnicu zatvorenoga butika *Champs-Élysées* i Džejdu. Dok sam ih gledao, kraj mene se stvorio Feridun s upadljivim sunčanim naočalama.

Od toga sam dana svake večeri dolazio na Čukurdžumu ranije nego obično. Ali, u kući i za stolom osjećao sam neki duboki nemir. Kao da je na vidjelo izašla sva ozbiljnost i neprirodnost moga i Fusunina odnosa. Gospodin Tarik bolje je od nas hinio da ništa ne vidi, on se najbolje držao načela “kao da”. Sada, kad ga više nije bilo, nismo mogli biti prirodni, niti smo se vratili svojoj napola glumljenoj, napola iskrenoj opuštenosti, koju smo osam godina održavali večerajući i sjedeći za stolom.

SLASTIČARNICA BISER

Jednoga kišovitog jutra početkom travnja zadržao sam se kod kuće razgovarajući s majkom o koječemu, pa sam u Satsat došao gotovo u podne. Pio sam kavu i čitao novine kad je nazvala teta Nesibe. Tražila je od mene da neko vrijeme ne dolazim k njima jer su se, kako je rekla, susjedi u četvrti počeli baviti njima. Dodala je da ima dobre vijesti za mene, ali mi ih ne može priopćiti telefonom. Moja tajnica, gospođa Zejnep, mogla je čuti naš razgovor u susjednoj sobi, pa teti Nesibe nisam htio dati do znanja da sam znatiželjan i nisam pitao o čemu je riječ.

Poslije dva dana, tijekom kojih sam izgarao od znatiželje, teta Nesibe je došla u Satsat u isto doba, oko podneva. Premda sam u proteklih osam godina s njom proveo vrlo mnogo vremena, bilo mi je tako neobično vidjeti je u uredu da sam je nekoliko trenutaka gledao praznim pogledom, kao da gledam klijenta koji je odnekud iz predgrađa Istanbula, ili iz unutrašnjosti, došao zamijeniti neki Satsatov proizvod s greškom i dobiti na dar naš kalendar ili pepeljaru, pa se zabunom popeo kat više, do našega ureda.

Gospođa Zejnep je shvatila da se radi o meni vrlo važnoj osobi, možda po mome držanju, a možda i zato što je ponešto znala. Upitala nas je kakvu *Nescafé* želimo, na što je teta Nesibe rekla: "Ja bih, kćeri, tursku kavu, ako je imate."

Zatvorio sam vrata između naših ureda. Teta Nesibe je sjela s druge strane moga stola i gledala me ravno u oči.

"Sve je sređeno", reče kao da ne priopćava radosnu vijest, nego zaključuje da je život zapravo jednostavan. "Fusun i Feridun se razvode. Ako Limun-film ostaviš Feridunu, sve će se odmah riješiti. I Fusun tako želi. No najprije vi porazgovarajte."

"Feridun i ja?"

"Ne, Fusun i ti."

Pratila je izraz moga lica i znakove prve radosti: potom je zapalila cigaretu, prekrizila noge i, vidno zadovoljna, ukratko ispričala što se dogodilo. Prije dva dana Feridun je navečer došao kući. Bio je pripit jer se razišao s Kamilicom. Rekao je da se želi vratiti k njima, ali Fusun, naravno, nije htjela ni čuti za to. Žestoko su se posvađali, toliko da su, nažalost, buku i povike čuli i susjedi u ulici, zbog čega im je vrlo neugodno. Zato je teta Nesibe tražila da navečer ne dolazim. Potom je Feridun telefonirao i dogovorio se s tetom Nesibe za sastanak na Bejogluu. Tada je dogovoreno da se on i Fusun razvedu.

Nastupila je tišina.

"Promijenila sam bravu na ulaznim vratima", rekla je teta Nesibe. "Naša kuća više nije i Feridunova."

Načas sam pomislio da su umuknuli ne samo bučni autobusi koji prolaze ulicom ispred Satsata, nego i cijeli svijet. Kad je teta Nesibe vidjela da je slušam kao začaran, s cigaretom u ruci, ponovo je ispričala cijelu priču, ovaj put detaljnije.

"Na toga se mladića nikada nisam ljutila", rekla je držeći se kao da je od samoga početka naslućivala da će se sve tako završiti. "Dobrog je srca, ali nepouzdan. Koja bi majka htjela udati kćer za takvoga zeta?" Potom je načas zašutjela. Očekivao sam da će sljedeća rečenica glasniti "Morali smo pristati na taj brak", no rekla je nešto posve drugo.

"I sama sam to prošla. U ovoj je sredini teško biti lijepa žena, teže nego lijepa djevojka. Muškarci se, znaš i sam, Kemale, nepristojno ponašaju prema ženama koje ne mogu biti njihove. Feridun je štitiio Fusun od svih takvih napasti."

Na trenutak sam razmišljao jesam li i ja bio takva napast. "Istina je da sve to nije trebalo potrajati tako dugo", zaključila je. Šutio sam začuđen, ali miran, kao da prvi put primjećujem neobičan tijek kojim se moj život odvija.

"Dakako da Feridun ima pravo na Limun-film", rekoah malo poslije. "Razgovarat ću s njim. Ljuti li se na mene?"

"Ne ljuti se", reče teta Nesibe. "Ali Fusun želi ozbiljno porazgovarati s tobom. Naravno da joj nije jednostavno. Vas dvoje trebate porazgovarati."

Dogovorili smo se da ćemo se Fusun i ja sastati za tri dana, u dva popodne, u slastičarnici Biser na Bejogluu. Teta Nesibe nije imala više što reći. Izašla je držeći se kao da se ne osjeća ugodno u tome stranom okruženju, ali ne skrivajući sreću, kao i svaka dobronamjerna osoba.

Kad sam u ponedjeljak 9. travnja 1984. malo prije podneva stigao na Bejoglu da se nađem s Fusun, bio sam sretan i uzbuđen kao mladić koji se treba sastati sa srednjoškolkom o kojoj mjesecima sanja. Od uzbuđenja sam te noći slabo spavao. Na poslu sam jedva dočekao podne. Još mnogo prije dogovorenoga vremena rekao sam Četinu da me odveze na Taksim. Trg je bio osunčan, ali meni je više godilo biti u Aveniji Istiklal, koja je uvijek sjeno- vito; godili su mi njena svježina, izlozi, ulazi u kina, vonj vlage i prašine u vežama u koje sam kao dijete ulazio s majkom. Vrtjelo mi se u glavi od uspomena i slutnje sretne budućnosti. Dijelio sam dobro raspoloženje s mnoštvom na ulici; netko je htio nešto dobro pojesti, netko pogledati film, netko pak kupovati.

Naumio sam kupiti Fusun neki dar, pa sam ušao u *Vakko, Beymen* i još dvije-tri trgovine, no nisam se mogao odlučiti što kupiti. Išao sam prema Tunelu, želeći šetnjom smiriti uzbuđenje. U jednome sam času, pola sata prije dogovorenoga sastanka, ugledao Fusun ispred Apartmana Misirli. Odjenula je vrlo lijepu proljetnu haljinu, bijelu s krupnim točkama. Nosila je tamne naočale i naušnice koje su bile dar moga oca. Nije me primijetila jer je gledala izlog.

"Kakva slučajnost", obratih joj se.

“Ah, zdravo Kemale! Kako si?”

“Dan je lijep, pobjegao sam s posla”, rekoh kao da se nismo dogovorili za sastanak za pola sata, kao da smo se posve slučajno sreli. “Hoćemo li se skupa prošetati?”

“Najprije moram majci kupiti gumbе”, reče Fusun. “Zamolila me je, mora završiti jednu haljinu. Poslije sastanka idem kući da joj pomognem. Da pogledamo zajedno drvene gumbе u prolazu Ajnali?”

Otišli smo ne samo u prolaz Ajnali, nego i u mnoge dućane u drugim vežama. Bilo je lijepo gledati je dok razgovara s prodavačima, zapitkuje, razgledava raznobojne gumbе i u mnoštvu sličnih traži jednake.

Odlučila se za drvene gumbе i pokazala mi ih.

“Kakvi su ovi?”

“Lijepi.”

“Dobro onda.”

Platila je gumbе koje ću devet mjeseci poslije naći u njezinu ormaru kod kuće, zamotane u isti papir.

“Prošetajmo se malo”, rekoh. “Osam godina sanjam o tome da te jednom sretnem na Bejogluu i da se zajedno prošetamo.”

“Zbilja?”

“Zbilja.”

Hodali smo neko vrijeme ne govoreći ništa. Povremeno bih bacio oko na izloge, kao i ona, ali se moj pogled nije zadržavao na robu u njima, nego na odrazu njezine ljepote u staklu. U gužvi na Bejogluu Fusun su s divljenjem gledali ne samo muškarci, nego i žene. To joj se sviđalo.

“Idemo negdje sjesti i pojesti kolač!” predložih joj.

Prije nego što je stigla odgovoriti, neka žena izleti iz gomile i zagrli je uz radostan povik. Bila je to Džejda. S njom su bila dva dječaka, jedan od osam-devet godina, drugi malo mlađi. Dok su razgovarale, dva zdrava dječaka u kratkim hlačama i bijelim soknama, puna života, gledala su me krupnim, Džejdinim očima.

“Drago mi je što vas vidim zajedno”, reče Džejda.

“Sad smo se sreli”, odgovori Fusun.

“Baš ste lijep par”, doda Džejda. Nastavile su tiho razgovarati.

“Mama, meni je dosadno. Idemo!” reče stariji dječak.

Sjetio sam se kako sam prije osam godina u parku Tašlik sreo Džejdu kad je bila trudna s tim dječakom. Sjedili smo gledajući u palaču Dolmabahçe i razgovarali o mojim ljubavnim jadima. To me sjećanje nije ni oraspoložilo ni rastužilo.

Oprostivši se od Džejde, laganim smo korakom produžili ispred kina Saraj. Prikazivao se film *Tužna pjesma*, u kojem je Kamilica igrala glavnu ulogu. U posljednjih dvanaest mjeseci Kamilica je, ako su novine točno prenosile, igrala glavne uloge u ravno sedamnaest filmova i foto-romana. Srušila je svjetski rekord. Na stranicama časopisa objavljivane su izmišljene vijesti kako joj stižu ponude iz Hollywooda, a ona je pozirala s priručnikom za početni tečaj engleskog jezika *Longman's* i izjavljivala kako će dati sve od sebe da dostojno predstavi Tursku, dižući tim neistinama prašinu za sobom. Dok je gledala njezine fotografije na ulazu u kino, Fusun je primijetila da pozorno pratim izraz na njenom licu.

“Idemo!” rekoh.

“Ne brini se, nisam ljubomorna na Kamilicu”, reče staloženo.

Hodali smo šutke gledajući izloge.

“Lijepo ti stoje tamne naočale”, rekao sam. “Hoćemo li na kolačiće?”

Stigli smo pred slastičarnicu Biser točno u vrijeme za koje sam se dogovorio s njezinom majkom. Ušli smo ne zadržavajući se ispred. Jedan je stol bio slobodan, baš kao što sam maštao protekla tri dana. Sjeli smo i naručili kolačiće koje su najbolje pripremali baš u toj slastičarnici.

“Ne nosim naočale zato što mi lijepo stoje”, reče Fusun. “Kad god se sjetim oca, pođu mi suze na oči. Ne želim da me ljudi vide takvu. Shvatio si da nisam ljubomorna na Kamilicu, zar ne?”

“Jesam.”

“Cijenim njezin uspjeh”, nastavila je. “Nešto je sebi postavila za cilj, bila je uporna kao Amerikanci u filmovima, i uspjela je. Nisam nesretna zato što nisam postala filmska glumica kao Kamilica, nego što nisam bila uporna u životu kao ona. Zbog toga sebe okrivljujem.”

“Ja sam uporan devet godina, no neke se stvari ni upornošću ne mogu postići.”

“Možda”, rekla je. “Razgovarao si s mojom majkom. Sada bismo mi trebali porazgovarati.”

Odlučnim je pokretom uzela cigaretu. Prinoseći upaljač njezinoj cigareti, gledao sam je u oči i tiho joj govorio, da nas u malenoj slastičarnici nitko ne bi čuo, kako je mnogo volim, kako su iza nas teški dani, a pred nama prava sreća usprkos svom izgubljenom vremenu.

“I ja tako mislim”, reče oprezno i odmjereno. Po njezinim napetim pokretima i nimalo prirodnome izrazu lica slutio sam da joj u duši bjesni bura i da je iz sve snage pokušava svladati. Još sam je više volio zbog toga što odlučno želi sve kontrolirati, ali me je plašila snaga bure u njezinoj duši.

“Kad se službeno razvedem od Feriduna, želim se sresti i upoznati sa svim tvojim prijateljima, i s tvojom Obitelji, baš sa svima”, rekla je odlučno kao što učenik odgovara na pitanje o tome što želi biti kad odraste. “Meni se ne žuri. Polako. Nakon što se okonča razvod s Feridunom, prvo tvoja majka mora doći k nama i isprobiti me. Tvoja i moja majka dobro se slažu. Ali, prije toga tvoja majka treba nazvati moju i ispričati joj se što nije došla na očevu dženazu.”

“Nije se osjećala dobro.”

“Naravno, znam.”

Neko smo vrijeme šutjeli i jeli kolačiće. Više s ljubavlju negoli sa željom gledao sam njezina lijepa usta puna slatke čokolade i kreme.

“Hoću da mi vjeruješ i da se u skladu s tim i ponašaš: Feridun i ja nismo živjeli kao muž i žena, među nama nije bilo takvoga odnosa. Moraš mi vjerovati. U tome smislu ja sam nevina. Ti si jedini muškarac u mom životu. Nikome ne moramo spominjati ona dva mjeseca (dragi čitatelji, zapravo su bila dva dana manje od mjesec i pol) koja smo proživjeli zajedno prije devet godina. Kao da se tek sada upoznajemo. Znači, kao na filmu, bila sam udana, ali sam još uvijek djeвица.”

Posljednje dvije rečenice izgovorila je sa smiješkom, no ja sam se, shvativši ozbiljnost njezinih uvjeta, namrštio i rekao joj da razumijem.

“Tako ćemo biti sretniji”, reče mirno. “Imam još jedan uvjet. To ionako nije moja, nego tvoja zamisao. Hoću da svi zajedno odemo na putovanje po Europi automobilom. Želim da i moja majka pođe sa mnom u Pariz. Posjetit ćemo muzeje i razgledati slike. Prije nego što se udam, želim ondje kupiti stvari za našu kuću.” Načas sam se nasmijehao na riječi “naša kuća”. Fusunino ponašanje odudaralo je od odlučnoga tona njezinih riječi. Govorila je blago se osmijehujući, kao uljudan zapovjednik koji poslije duge, pobjedonosne bitke, šaljivim tonom iznosi svoje uvjete. Potom je ozbiljno skupila vjeđe i rekla:

“Neka svadba bude velika i lijepa, kakve svi priređuju. U hotelu Hilton. Sve mora biti dobro organizirano i pripremljeno.”

Rekla je to ne unoseći u svoje riječi nikakav osjećaj, kao da se ničega, ni dobrog ni lošega, ne sjeća s mojih zaruka u Hiltonu, nego samo želi najbolju moguću svadbu.

“I ja tako želim”, rekoh joj.

Kratko smo šutjeli.

Mala slastičarnica Biser, koja je za mene bila važno mjesto dok sam u djetinjstvu s majkom dolazio na Bejoglu, nimalo se nije promijenila u tih trideset godina. Samo je gužva u njoj bila veća, pa nam je bilo teže razgovarati.

Kad je u slastičarnici na trenutak zavladała neka čarobna tišina, prišapnuo sam joj da je jako volim, da ću učiniti što želi i da na ovome svijetu imam samo jednu želju, a to je da ostatak života provedem s njom.

“Zaista?” pitala je tonom djeteta koje piše zadaću iz matematike.

Bila je odlučna i samopouzdana dok je to izgovarala, toliko da bi se i sama sebi mogla nasmijati. Zapalila je cigaretu spretnom kretnjom i nastavila s ostalim zahtjevima. Ništa ne smijem skrivati od nje, sve tajne moram dijeliti s njom, na svako pitanje u vezi sa svojom prošlošću moram iskreno odgovoriti.

Zajedno s tim riječima u pamet mi se urezivalo sve što sam u tome čašu mogao vidjeti: Fusunin odlučan, oštar izraz lica, stari stroj za sladoled u slastičarnici, Atatürkove obrve na uokvirenoj slici, namrštene kao i Fusunine. Odlučili smo se zaručiti u obiteljskom krugu prije odlaska u Pariz. O Feridunu smo govorili s poštovanjem.

Prije braka među nama neće biti intimnosti. Razgovor o tome završili smo ovim riječima:

“Nemoj me prisiljavati na to. Ionako nećeš ništa postići.” “Znam”, rekao sam. “Ja i želim da te netko isprosi za mene.” “Tako će i biti!” reče s naglašenim samopouzdanjem.

Budući da u njihovoj kući više nema muškarca, ne bih trebao dolaziti svake večeri (svake večeri!) jer bi to, kako je rekla, susjedi pogrešno protumačili.

“Naravno”, rekla je potom, “susjedi su samo izgovor. Nema moga oca, nema ni onih ugodnih razgovora s njim. Zao mi je zbog toga.”

Načas sam pomislio da će zaplakati, ali se suzdržala. Vrata slastičarnice, koja su se otvarala samo pri ulasku, nisu se mogla zatvoriti od gužve. Prostor je ispunila grupa bučnih srednjoškolaca, odjevenih u tamnoplave sakoe, s tankim kravatama oko vrata. Smijali su se i gurali. Nas dvoje smo ustali i izašli. Uživajući u tome što s Fusun hodam u mnoštvu prolaznika na Bejoglu, otpratio sam je sve do podnožja padine Čukurdzume. Putem nismo razgovarali.

Fusun i ja uspjeli smo ostati vjerni duhu onoga o čemu smo razgovarali u Biseru. Jedan moj znanac iz vojske, koji je živio na Fatihu, u svijetu posve drukčijem od moga svijeta na Nišantašu, odmah je pristao biti njezin odvjetnik. Predmet je svakako bio jednostavan jer su se muž i žena odlučili sporazumno razvesti. Fusun je, smijući se, rekla da je Feridun u jednome trenutku čak

htio od mene zatražiti pomoć oko angažiranja odvjetnika. Sada više nisam mogao navečer odlaziti na Čukurdžumu i viđati je, ali smo se svaki drugi dan u poslijepodnevnim satima nalazili na Bejogluu i odlazili u kino.

Još sam od djetinjstva volio svježinu kina na Bejogluu u ljetnim mjesecima, kad na ulici postane vruće. Našli bismo se na Galata- saraju, pregledali filmske plakate, izabrali kino, kupili ulaznice, ulazili u mračna, svježja i mirna kina i pri svjetlosti koja se odbijala od bijelog platna sjedali u zadnje redove, daleko od očiju. Držeći se za ruke gledali smo film, posve opušteni, kao da je pred nama vrijeme bez kraja i konca.

Kad je došlo ljeto i u kinima se za cijenu jednoga počela prikazivati dva, pa i tri filma, jedanput sam koju sekundu zakasnio prihvatiti Fusuninu ruku jer sam, sjedajući, povukao nogavice hlača prema gore i u mraku na prazno sjedalo do sebe odložio novine i časopise koje sam imao u ruci. U tome je času Fusunina lijepa ruka, poput nestrljiva vrapca, doletjela u moje krilo, spustila se na trenutak na moj trbuh kao da pita "gdje si". Istoga je časa moja ruka žudno obujmila njenu, reagirajući brže negoli duša.

U kinima na Bejogluu, u kojima su se ljeti prikazivala po dva filma (Emek, Fitaš, Atlas) ili čak tri (Ruja, Alkazar, Lale) nije bilo stanke, što je bio običaj zimi, tako da smo tek između dviju projekcija, kad bi se svjetla upalila, mogli vidjeti koliko je gledatelja. U tim pauzama vidali smo usamljene muškarce u izgužvanim odijelima i sa zgužvanim novinama u rukama, kako sjede nagnuti u stranu, zgureni ili zavaljeni na sjedalima velikih i slabo osvijetljenih kinodvorana koje vonjaju po plijesni; usnule starce u nekome kutu; zanesene gledateljke koji se iz filmskog svijeta snova teško vraćaju u stvarnost kina ispunjenog mirisom prašine i osvijetljenog slabim svjetlom. Istodobno smo šaptom razgovarali o koječemu, o nekoj novoj situaciji. (U pauzama se nismo držali za ruke.) U jednoj takvoj pauzi u loži kina Saraj Fusun mi je rekla da se i službeno dogodilo ono što sam čekao osam godina - da se razvela od Feriduna.

"Odvjetnik je dobio pismenu presudu", rekla je. "Sad sam i službeno razvedena žena."

Toga trenutka u sjećanje mi se urezao prizor koji neću zaboraviti do kraja života: kino Saraj, njegov strop oličen zlatnom bojom i oljušteni zidovi kao svjedoci njegove nekadašnje raskoši. Zapamtio sam zastore u polumračnoj dvorani, i pospane posjetitelje razmještene posvuda po kinu. Lože u Atlasovim kinima, a jedno od njih bilo je i Saraj, do prije desetak godina bile su mjesto (kao i parkjildiz) kamo su dolazili parovi koji nisu mogli naći drugi kutak da se drže za ruke i ljube. Ali Fusun nije dopuštala da je poljubim, jedino se nije protivila da joj spustim ruku na koljeno ili nogu.

Iako je moj posljednji susret s Feridunom protekao ugodno, ostavio mi je ružno sjećanje, mada nisam ni mislio ni očekivao da će biti tako. Potreslo me je to što je Fusun u slastičarnici Biser ustvrdila kako za osam godina braka s njim nije vodila ljubav, i što je tražila od mene da to vjerujem. Ja sam ipak svih tih osam godina negdje u glavi potajice gajio tu nadu, kao i većina muškaraca zaljubljenih u udanu ženu. Zahvaljujući toj nadi, koja je bila tajni ključ cijele moje priče, sve te duge godine mogao sam voljeti Fusun. Moja ljubav prema njoj ne bi potrajala tako dugo da sam jasno i određeno mogao zamisliti nju i Feriduna kao ženu i muža koji imaju dobar seksualni život. (Dva-tri puta sam pokušao, ali je ta misao za mene bila odveć bolna da bih se upuštao u to.)

No kad mi je ono u što sam godinama, obmanjujući samoga sebe, vjerovao, Fusun iznijela kao tvrdnju zahtijevajući da u nju slijepo vjerujem, odmah sam pomislio da to ne može biti istina. Čak sam se osjetio prevarenim. No s realnošću sam se konačno mogao suočiti kad ju je Feridun ostavio u šestoj godini njihova braka. Ipak, kad god bih pomislio na njih dvoje, osjetio bih da sam neopisivo ljubomoran na Feriduna, osjetio bih bijes, čak želju da ga ponizim. U proteklih osam godina prema njemu uopće nisam osjećao takav bijes, i upravo zahvaljujući tome to smo vrijeme proveli u miru i bez ispada. No razlog zbog kojega me Feridun podnosio, posebice u prvim godinama, bio je upravo lijep seksualni život koji je imao sa suprugom. To sada, osam godina poslije, posve dobro razumijem. Kao svaki muškarac koji ima sretan brak, a usto voli društveni život, kavane i razgovor s prijateljima o poslu i drugim stvarima, i Feridun je želio navečer izlaziti. Dok sam ga gledao u oči, kroz glavu mi je proletjela misao da sam donekle bio smetnja sreći koju je Fusun živjela sa svojim mužem u prvim godinama braka. No bila je to samo pomisao koju sam krio i od samoga sebe; krivnju nisam osjećao.

Ljubomora koja je osam godina mirovala u meni, kao što miruje najdublje mjesto u oceanu, pokrenula se za posljednjeg susreta s Feridunom. Shvatio sam da se s njim više nikada, do kraja života, ne smijem susresti; to sam već bio osjetio za neke svoje prijatelje. Oni koji znaju da sam ga godinama doživljavao kao suputnika i supatnika zbog toga što je, još prije mene, godinama patio zbog ljubavi prema Fusun, možda ne mogu razumjeti zašto sam osjećao bijes prema njemu tada kad se sve počelo rasplitati. Završit ću ovaj dio pripovijesti riječima kako sam Feriduna, koji je za mene uvijek bio svojevrsna zagonetka, tada počeo shvaćati.

U Feridunovim sam očima vidio da je ljubomoran na mene zbog sreće koja me je očekivala s Fusun. No za vrijeme našega posljednjeg ručka, koji je dugo potrajao u hotelu Divan, obojica smo popili podosta rakije, i to nas je opustilo. Nakon što smo razjasnili sve detalje oko prenošenja prava Limun-filma na njega, prešli smo na drugu temu koja nas je razvedrila i donijela nam osmijeh na lica. Feridun će uskoro početi snimati umjetnički film *Plava kiša*.

Toga sam dana s Feridunom tako mnogo pio da sam, ne navraćajući u Satsat, polako otišao kući, legao i odmah zaspao. Sjećam se da sam, prije nego što me svladao san, rekao majci (zabrinuta, ušla je u sobu i prišla postelji) da je život predivan. Dva dana poslije toga, jednoga predvečerja kad je sijevalo i grmjelo, odvezli smo majku na Čukurdžumu. Ponašala se kao da je zaboravila da nije htjela ići na sprovod gospodina Tarika. No nije bila mirna, cijelim putem nije prestala govoriti, kao i uvijek kad je bila uznemirena. "Kako su lijepo popločili ovu ulicu", rekla je kad smo se približili Fusuninoj kući. "Baš sam željela vidjeti ova

naselja! Kako je lijepa ova padina! Lijepo naselje.” Dok smo ulazili u kuću, zapuhao je prohladan vjetar pred kišu i načas uzvitlao prašinu s kamenih kocaka.

Majka je već bila nazvala tetu Nesibe i izrazila joj sućut, čak su nekoliko puta razgovarale telefonom. Pa ipak, naš posjet radi prosidbe u početku je više sličio žalovanju zbog smrti gospodina Tarika. Ali svi smo osjećali da postoji nešto još dublje od same sućuti. Nakon prvih lijepih riječi i prigodnih rečenica (“Kako je ovdje lijepo!” “Koliko sam vas se zaželjela!” “Jako mi je žao.”), majka i teta Nesibe zagrlile su se i počele plakati. Fusun je izašla iz sobe i otišla na kat.

Kad je negdje u blizini udario grom, dvije se zagrljene i uplakane žene uspraviše, a majka reče: “Sačuvaj nas, Bože!” I dok je vani pljuštala kiša praćena grmljavinom, u sobu je ušla dvadeset- sedmogodišnja razvedena žena Fusun, krećući se elegantno kao da je osamnaestogodišnja djevojka pred proscima; u rukama je držala pladanj s kavom.

“Nesibe, Fusun slič ti”, reče majka. “Kako se pametno smije, kako je samo lijepa, kao ti.”

“Ona je puno pametnija od mene”, reče teta Nesibe.

“I pokojni je Mumtaz uvijek govorio da su Osman i Kemal pametniji od njega, samo ne znam je li u to i vjerovao. Doista, mladi kao da su pametniji od nas”, reče majka.

“Djevojke sigurno jesu”, reče teta Nesibe. “Znaš li, Vedžihe” - ovaj put nije rekla *abla* - “zbog čega se najviše kajem u životu?” Pripovijedala je kako je nekoć silno željela otvoriti salon u kojem bi prodavala odjeću koju sama šije, te postati priznata krojačica, no da joj je nedostajalo hrabrosti za to, i požalila se: “Danas vlasnici poznatih modnih kuća ne znaju niti držati škare, ni napraviti porub kako valja.”

Prišli smo prozoru i gledali kako pljušti kiša i voda otječe niz ulicu.

“Tarik je jako volio Kemala”, reče teta Nesibe dok smo sjedali za stol. “Svake je večeri govorio: ‘Pričekajmo još malo, možda će gospodin Kemal doći.’”

Primijetio sam da se majci nisu svidjele te riječi.

“Kemal zna što želi”, reče majka.

“I Fusun je odlučna djevojka”, reče teta Nesibe.

“Oni su ionako već donijeli odluku”, doda moja majka.

To su bile jedine riječi “prosidbe”.

Ja, teta Nesibe i Fusun uzeli smo po čašicu rakije. Majka je rijetko pila, ali je i ona uzela jednu, te je poslije dva gutljaja postala vesela, više od mirisa negoli od same rakije, kako je otac znao reći. Prisjetila se kako su nekoć ona i Nesibe radile do jutra da bi završile njezinu večernju haljinu. Objema se svidjela ta tema, pa su se prisjećale nekadašnjih svadbi i haljina.

“Vedžihina plisirana haljina bila je toliko lijepa da su i druge žene s Nišantaša htjele da im sašijem istu. Neke su čak donosile istu tkaninu iz Pariza i širile je preda mnom, ali takvu više nikome nisam sašila”, kazala je teta Nesibe.

Fusun je ustala i ritualno prišla Limunovoj krletki. Ustao sam i ja.

“Zaboga, pustite pticu usred večere!” rekla je majka. “Ne brinite se, imat ćete dosta vremena da se gledate... Sada polako, ne možete za stol dok ne operete ruke.”

Popeo sam se na kat da operem ruke. Fusun je svoje mogla oprati na donjem katu u kuhinji, ali je došla za mnom. Gore, na vrhu stuba, uzeo sam je za ruku, pogledao je u oči i strastveno je poljubio u usta. Bio je to ozbiljan, strastven poljubac koji je trajao desetak-dvanaest sekundi. Devet godina prije ljubili smo se kao djeca. Ovaj je poljubac bio daleko od dječjeg - nosio je u sebi snagu i težinu proteklih devet godina. Fusun se prva sjurila niza stube.

Do kraja večere više nismo pokazivali veliku radost, nego smo pazili na svaku izgovorenu riječ. Kad je kiša prestala, krenuli smo ne želeći se odveć zadržati kod njih.

“Majko, zaboravila si zaprositi djevojku”, rekoh na povratku u automobilu.

“Koliko si često odlazio k njima svih ovih godina?” upita majka.

Kad je vidjela da sam na trenutak zašutio, odlučno reče: “Koliko god da jesi, nije važno... No Nesibe je rekla nešto što mi je zasmetalo. Možda sam malo povrijeđena što si svih tih godina tako rijetko ostajao večerati sa mnom - pomilovala mi je ruku - ali, ne brini se sine, nisam se naljutila. Samo, nisam mogla zaprositi djevojku kao da je srednjoškolka. Ona je zrela žena, udala se i razvela. Pametna je, zna što radi. Vas ste se dvoje dogovorili i donijeli odluku. Nema potrebe da smišljamo riječi prosidbe i da glumimo jedni pred drugima. Ako mene pitaš, ni zaruke vam ne trebaju. Odmah se vjenčajte, nemojte odgađati, ne dopustite ljudima da govore o vama. Nemojte ni putovati u Europu. U trgovinama na Nišantašu svega ima, ne morate ići u Pariz!”

Kad je vidjela da šutim, prestala je govoriti.

Kod kuće mi je, prije nego što je otišla u svoju sobu na počinak, rekla:

“Imaš pravo. Ona je lijepa i pametna žena. Bit će ti dobra supruga. Ali pazi, ostavlja dojam osobe koja je mnogo pretrpjela. Ne znam koliko sam u pravu, ali kao da u sebi nosi neki bijes, nekakav gnjev. Pazi da vam to ne zagorca život!”

“Neće.”

Naprotiv! Sve više nas je zbližavao osjećaj koji nas je vezivao za život, za Istanbul, za ulice, za ljude, za sve. Dok bih je držao za ruku u kinu, osjetio bih da katkad lagano zadržće. Tada se već htjela nasloniti ramenom, čak i glavom na moje rame. Sjedio sam zavaljen u sjedalu samo da bi se ona mogla što udobnije nasloniti na mene, držao sam njezinu ruku objema rukama, katkad

sam je blago milovao po nozi. Više se nije protivila da sjednemo u ložu, iako prvih tjedana nije pristajala na to. Dok sam joj objema rukama držao ruku, osjećao sam kako proživljava film koji gledamo, kao što liječnik vrhovima prstiju pronalazi najskriveniju tegobu pacijenta. Istinski sam uživao u tome da gledam film i istodobno pratim njene osjećaje.

U stanici između filmova suzdržano smo razgovarali o pripremama za putovanje u Europu i o našem zajedničkom pojavljivanju u javnosti*. Nisam joj spominjao ono što je majka rekla o zarukama. Bilo mi je jasno da zaruke ne mogu proteći dobro, da će biti mnogo ogovaranja, da će biti nelagode čak i među članovima Obitelji. Ako pozovemo mnogo gostiju, ogovarat će me zato što sam pozvao toliko ljudi; ako pozovemo malo, reći će kako nikoga nismo pozvali. Slutio sam da je i Fusun počela tako misliti, da ni ona ne spominje zaruke jer je muče iste bojazni. Tako smo donijeli odluku, a da o tome gotovo nismo ni razgovarali: vjenčat ćemo se bez zaruka odmah po povratku iz Europe. Sjedeći jedno naspram drugoga i pušeći u slastičarnicama na Bejogluu, u koje smo poslije nekoga vremena počeli odlaziti u pauzama između filmova, oboje smo kudikamo više voljeli sanjariti o putovanju u Europu. Fusun je kupila vodič *Automobilom po Europi*, napisan za Turke, i donosila ga u kino. Sjećam se da smo ga listali i razgovarali o putu. Odlučili smo putovati preko Jugoslavije i Austrije nakon što se jednu noć odmorimo u Jedrenama. Fusun je voljela gledati fotografije Pariza u mojim vodičima, a ponekad bi poželjela da odemo u Beč. Katkad se, gledajući fotografije u priručniku, predavala nekome čudnom i tugaljivom miru i zamišljenosti.

“Što je draga, o čemu razmišljaš?” upitao bih.

“Ne znam”, odgovarala bi.

Teta Nesibe, Fusun i Četin prvi put u životu trebali su putovati u inozemstvo i prvi put su dali napraviti putovnicu. Htio sam ih postedjeti mučnih obilazaka državnih ureda i čekanja u redovima, pa sam u taj posao uključio inspektora Selamija, koji je te poslove obavljao za Satsat. (Pažljivi će se čitatelj prisjetiti da sam toga umirovljenog inspektora osam godina prije angažirao da pronađe izgubljenju Fusun i obitelj Keskin.) Tek tada sam postao svjestan da zbog svoje ljubavi devet godina uopće nisam napuštao Tursku te da ni nisam osjećao potrebu za tim. A svojedobno sam se osjećao nesretnim ako jednom u tri-četiri mjeseca ne odem u inozemstvo izmislivši nekakav razlog za to.

Tako smo jednoga toplog ljetnog dana otišli u Upravne poslove na Babialiju, u Odjel za putne isprave, kako bismo potpisali dokumente za putovnicu.

Stara zgrada (na izdisaju osmanske države u njoj su boravili veliki veziri i paše, vršene premetačine, počinjeni politički zločini i drugi užasi o kojima se govori u srednjoškolskim udžbenicima povijesti) izgubila je sjaj i raskoš, kao i većina velikih građevina koje je Republika naslijedila od Osmanlija, i pretvorila se u prostor zagušen ljudima. Po hodnicima i stubištu galamile su i svađale se stotine ljudi čekajući u redu za kakav dokument, pečat i potpis. Od pretjerane vrućine i vlage papiri koje smo imali u rukama postajali su mekani poput kore za pitu.

Predvečer su nas poslali u zgradu Sansarjan na Sirkedžiju radi nekih drugih papira. Dok smo se spuštali niz padinu Babiali, Fusun je bez riječi ušla u malu čajanu iznad kavane Meseret, i sjela za stol.

“Što joj je opet?” upita teta Nesibe.

Ona i Četin-efendija ostali su vani, a ja sam ušao u čajanu.

“Što ti je, dušo, jesi li se umorila?” upitah je.

“Odustajem, neću u Europu”, odgovori Fusun. Zapalila je cigaretu i snažno povukla dim. “Vi idite, uzmite svoje putovnice, ja više ne mogu.”

“Dušo, strpi se još malo. Stigli smo do samoga kraja.”

Neko vrijeme nije htjela slušati, opirala se, ali je na kraju ipak morala krenuti s nama. Još jednu takvu malu krizu imala je u Generalnome konzulatu Republike Austrije kad smo tražili vizu. Da bih Fusun i tetu Nesibe pošteđio stajanja u redu za vizu i poniženja kojima su mogle biti izložene u razgovoru sa službenicima, naložio sam da im se pripreme dokumenti da su obje, kao i Četin-efendija, dobro plaćeni Satsatovi stručnjaci. Izdali su nam vize, ali im je Fusunina mladost privukla pozornost, pa su je pozvali na razgovor. I ja sam pošao s njom.

Šest mjeseci prije toga događaja neki je čovjek, bijesan što su mu godinama odbijali izdati vizu, s četiri metka ustrijelio službenika u švicarskome konzulatu. Zbog toga su odjeli za izdavanje viza u svim konzulatima u Istanbulu imali vrlo stroge mjere osiguranja. Stranke više nisu razgovarale s konzularnim službenicima izravno, nego telefonom, gledajući ih kroz neprobojno staklo i mrežu, kao osuđenici na smrt u američkim filmovima. Prostor ispred konzulata vrio je od mnoštva ljudi koji su se tiskali da bi se približili odjelu za vize ili samo ušli u dvorište ili vrt. Turci koji su radili na održavanju reda (pogotovo se za zaposlene u njemačkom konzulatu govorilo da su “za dva dana postali veći Nijemci od Nijemaca”) grdili su ljude zato što ne stoje u redu, gurali ih i pomicali tamo-amo, a nekima su, odmjeravajući kako su odjeveni, drsko govorili “Ti ne čekaj uzalud!” obavljajući tako prvu selekciju. Za ljude koji su tražili vizu dobiti termin za razgovor bila je velika sreća, a unutra, ispred neprobojna stakla, svi su drhtali kao učenici na teškom ispitu. Bili su tihi i pokorni kao janjad.

Budući da smo imali vezu, Fusun je došla na razgovor preko reda, s osmijehom na licu. No malo kasnije izašla je crvena od gnjeva i, ne pogledavši me, krenula ravno na ulicu. Kad je usporila da bi zapalila cigaretu, uspio sam je stići. Upitao sam je kako je bilo, ali mi nije odgovorila. Kad smo ušli u Palaču sendviča i napitaka Domovina i sjeli, rekla je: “Ja neću u Europu. Odustajem.” “Što je bilo? Nisi dobila vizu?”

“Pitao me sve i svašta. Pitao me zašto sam se razvela. Pitao me od čega živim ako sam razvedena i nezaposlena. Ja neću u Europu. Neću ničiju vizu.”

“Riješit ću to na drugi način. Ili ćemo ići brodom, preko Italije.” “Kemale, stvarno sam odustala od putovanja u Europu. Ne znam ni jezik, sram me je.”

“Dušo, vidjet ćemo malo svijeta. Na nekim drugim mjestima u svijetu ljudi žive drukčije, sretnije. Držat ćemo se za ruke i šetati njihovim ulicama. Turska nije cijeli svijet.”

“Trebala bih otići u Europu kako bih ti bila dovoljno dobra, je li tako? Ali, ja se više ne želim ni udati za tebe.”

“Fusun, bit će nam lijepo u Parizu.”

“Dobro znaš koliko sam tvrdoglava, Kemale. Nemoj navaljivati jer ću postati još tvrdoglavija.”

Ipak nisam popustio. Kad sam se nekoliko godina poslije s bolom u duši kajao zbog te ustrajnosti, prisjećao sam se da sam često zamišljao kako na putovanju Fusun i ja vodimo ljubav u hotelskoj sobi. Za sedam dana dobili smo vizu za Fusun uz pomoć Snoba Selima, koji je uvezio papir iz Austrije. Tih dana završili smo i poslove oko *triptika*. Dok sam u loži kina Saraj predavao Fusun putovnicu na čijim su se stranicama šarenile vize država kroz koje ćemo proći na putu za Pariz, osjećao sam neki čudan ponos, onakav kakav valjda osjeća oženjeni muškarac. Kad mi se prije mnogo godina na svakome uglu priviđala Fusun, jednu sam njezinu himeru vidio i u kinu Saraj. Primivši putovnicu, Fusun se najprije nasmiješila, potom se namrštila, okretala stranice i pregledala svaku vizu.

Preko jedne turističke agencije rezervirao sam tri velike sobe u Hôtel du Nord u Parizu. Za sebe, za Četin-efendiju te za Fusun i njezinu majku. Kad sam odlazio u Pariz posjetiti Sibel dok je studirala na Sorboni, odsjedao sam u nekim drugim hotelima. Poput studenata koji maštaju o mjestima što će ih posjetiti jednom kad postanu bogati, i ja sam tako sanjao kako ću jednoga dana odsjesti u tome starom hotelu koji je izgledao kao da postoji samo u filmovima i uspomenama, i lijepo se provesti u njemu.

“Niste trebali tako ići, vjenčajte se pa onda idite”, govorila je majka. “Tebe razumijem, uživat ćeš putujući s djevojkom koju voliš. Ali, što će raditi Nesibe i Četin-efendija? Što će vam oni? Najprije se vjenčajte, pa onda samo vas dvoje otiđite avionom na medeni mjesec u Pariz. Reći ću Bijelom Karanfilu neka o tome napiše romantičnu priču za elitu, dva stupca koja će se svakome svidjeti, i za dva dana sve će se zaboraviti. Ionako se sve promijenilo. Bogati skorojevići posvuda su oko nas. Osim toga, kako ću ja bez Četina? Tko će me voziti?”

“Majko, cijeloga ste ljeta jednom ili dvaput napustili kuću i vrt na Suadije. Ne brinite se, vratit ćemo se prije kraja rujna. Početkom listopada Četin će vas, obećajem, dovesti natrag na Nišantaš... Haljinu za svadbu izabrat će vam teta Nesibe.”

VELIKI HOTEL SEMIRAMIS

23. kolovoza 1984. u dvanaest sati i petnaest minuta stigao sam pred kuću na Čukurdžumi automobilom koji je vozio Četin. Trebali smo krenuti na put. Od moga susreta s Fusun u butiku *Champs-Élysées* prošlo je točno devet godina i četiri mjeseca, ali nisam htio razmišljati ni o toj činjenici, ni o tome koliko mi se život promijenio za to vrijeme. Zakasnili smo zbog majčinih beskrajnih savjeta i njenih suza, kao i zbog prometa. A ja sam želio konačno zatvoriti tu stranicu svoga života i što prije krenuti na put. Četin-efendija je poslije poduzega čekanja počeo smještati u prtljažnik putne torbe tete Nesibe i Fusun, a ja sam za to vrijeme osjećao nelagodu zbog djece okupljene oko automobila i zbog pogleda susjeda koje sam s osmijehom pozdravljao. No istodobno sam bio ispunjen ponosom koji sam tajio i od sebe samoga. Dok se automobil spuštao prema Tophaneu, Fusun je ugledala Alija kako se vraća s nogometne utakmice i mahnula mu. Pomislio sam kako ću za kratko vrijeme s Fusun imati dijete nalik na njega.

Na mostu Galata otvorili smo prozore automobila i, sretni, udisali pomiješane mirise mora, algi, ptičjega izmeta, ugljena, automobilskih plinova i lipova cvijeta, ukratko - miris Istanbula. Fusun i teta Nesibe sjedile su otraga. Ja sam bio naprijed, pokraj Četina, kako sam danima zamišljao. I dok je automobil jurio kroz Aksaraj, između starih gradskih bedema i kroz rubna naselja grada, poskakujući zbog loše ceste i tresući se na popločenim ulicama, povremeno bih stavio ruku na naslon sjedala i ozaren gledao Fusun.

Dok smo se vozili pokraj radionica, skladišta, novih naselja i motela na jednom dijelu puta iza predgrađa Bakirköy, vidio sam tvornicu tekstila gospodina Turgaja, koju sam posjetio devet godina prije, ali se nisam mogao sjetiti čak ni ljubomore koju sam toga dana osjećao. Čim je automobil izašao iz Istanbula, sva bol koju sam godinama trpio zbog Fusun pretvorila se u lijepu ljubavnu priču koja se može ispričati u dahu. Za ljubavne priče sa sretnim svršetkom i ne treba više od nekoliko rečenica! Kako smo se udaljavali od Istanbula, u automobilu je postajalo sve mirnije, možda baš zbog toga što smo se udaljavali. Teta Nesibe je u početku pravila simpatične dosjetke i pitala “Jesmo li ponijeli to i to?” diveći se svemu što je vidjela kroz prozor - čak i ostarjelim, mršavim konjima na livadama - a zaspala je prije nego što smo stigli do mosta u Bujuk Çekmedžeu.

Dok je Četin-efendija punio spremnik na benzinskoj crpki na izlazu iz Čataldže, Fusun i njezina majka izašle su iz automobila. Od neke žene koja je uz cestu prodavala svoje proizvode kupile su paketić sira iz toga kraja, sjele za stol u obližnjoj čajani i jele ga s pecivom i čajem; vidjelo se da uživaju. Razmišljajući o tome kako će, nastavimo li tako, putovanje u Europu trajati

mjesecima, a ne tjednima, i ja sam sjeo s njima. Jesam li im prigovorio? Nisam. Sjedio sam sučelice Fusun i gledao je bez riječi. Ugodna bol, kakvu sam znao osjetiti kad bih se susreo s vrlo lijepom djevojkom na plesnim zabavama ili na početku ljeta, lagano mi se širila iz trbuha prema grudima. To nije bila duboka, razorna ljubavna bol, nego ugodna nestrpljivost zaljubljena čovjeka.

U sedam sati i četrdeset minuta sunce je potonulo za polja suncokreta udarajući nam ravno u oči. Tek što je Četin-efendija upalio svjetla, javila se teta Nesibe:

“Djeco”, rekla je, “što kažete, da ne idemo dalje po ovome mraku?”

Na dvosmjernoj su cesti prema nama jurili kamioni s dugim svjetlima koja vozači nikako nisu prebacivali na kratka. Tek što smo prošli Babaeski, ugledali smo Veliki hotel Semiramis, čija su tamnoplava neonska svjetla bljeskala u tami, i koji mi se učinio pristojnim mjestom. Četinu sam rekao neka uspori. A kad je automobil skrenuo ispred Turk Petrola (u taj mah začuo se lavež psa) i zaustavio se pred hotelom, srce mi je, ispunjeno ljubavlju i odlučnošću da tu ostvarim ono o čemu sam sanjao osam godina, počelo ubrzano kucati.

Od umirovljenoga časnika (na zidu je visjela njegova slika u odori, s oružjem i zadovoljnim izrazom lica) koji je obavljao posao recepcionara u urednoj trokatnici koja, osim stranoga imena, nije imala ništa posebno, zatražili smo jednu sobu za Fusun i tetu Nesibe, te po jednu za Četina i mene. Dok sam ispružen na krevetu u svojoj sobi zurio u strop, osjećao sam kako ću na tome dugom putovanju teže podnositi to što Fusun spava u drugoj sobi negoli proteklih devet godina bez nje.

Čim je Fusun ušla u maleni restoran u prizemlju, vidio sam da je prikladno odjevena za iznenađenje koje sam joj spremao. Kao da smo u luksuznome hotelu iz 19. stoljeća u nekome otmjenom europskom ljetovalištu, i kao da je sišla na večeru u elegantni restoran s plišanim zastorima, brižljivo je popravila šminku; namazala je usne svijetloružičastim ružem i namirisala se parfemom *Le soleil noir*, koji sam joj kupio prije mnogo godina. Tu bočicu izlažem ovdje. Odjenula je ovu jarko crvenu haljinu uz koju je dobro išla boja ruža. Jarka boja haljine isticala je njezinu ljepotu i sjajnu crnu kosu. Svaki čas prema njoj bi se okretala znatiželjna djeca i pohotni očevi za susjednim stolovima, za kojima su sjedile umorne radničke Obitelji na povratku iz Njemačke.

“Ta ti crvena haljina večeras vrlo lijepo pristaje”, rekla je teta Nesibe. “Još ćeš ljepše izgledati kad je odjeneš u Parizu, u hotelu ili na ulici. Zato je ne moraš nositi svake večeri tijekom putovanja.”

Teta Nesibe me je pogledala očekujući moju podršku, ali nisam ništa rekao, i to ne samo zato što sam želio da Fusun svake večeri odjene haljinu koja ističe njezinu ljepotu... Bio sam uznemiren poput zaljubljenih mladića koji osjećaju da im je sreća nadohvat ruke, no da ju je teško ostvariti; nisam imao volje za razgovor. Slutio sam da isto raspoloženje vlada i kod Fusun, koja je sjedila točno preko puta mene. Nije željela da nam se pogledi sretnu, cigaretu je držala nevješto kao srednjoškolka koja je tek počela pušiti, a dim je otpuhivala ustranu.

Dok smo gledali jednostavni jelovnik, na kojem je stajala ovjera Općine Babaeski, među nama je dugo vladao neobičan mir, kao da nam se pred očima nizalo proteklih devet godina.

Konobar je stigao poslije dužeg vremena. Naručio sam veliku bocujeni rakije.

“Večeras i ti možeš piti, Četin-efendija, nazdravit ćemo”, rekao sam. “Nećeš me voziti kući poslije večere.”

“Uzdravlje, gospodine Četin, dugo ste čekali ovu prigodu!” reče teta Nesibe s iskrenim poštovanjem. Potom na trenutak skrenu pogled prema meni i reče: “Nema toga srca koje čovjek strpljenjem i nadom neće pridobiti, ni tvrđave koju neće osvojiti, je li tako?”

Kad je stigla rakija, sve čaše sam napunio do vrha, pa tako i Fusuninu, gledajući je pritom ravno u oči. Svidalo mi se promatrati je dok gleda u vrh cigarete; to je činila kad je bila uzrujana i napeta. Svi smo, pa i teta Nesibe, žudno počeli piti rashlađenu rakiju kao da pijemo eliksir. Ubrzo sam se opustio.

Swijet je, zapravo, bio lijep. Kao da sam tek postajao svjestan toga. Konačno sam znao da ću do kraja života milovati Fusuninu nježno tijelo, njezine duge ruke i lijepe grudi, da ću godinama spavati glave naslonjene na njezino rame, udišući njezin miris.

Pretvarao sam se da zanemarujem ono što me čini sretnim (to sam činio kao dijete u trenucima sreće) i gledao na svijet drugim očima otkrivajući ljepotu u svemu što me okružuje. Na zidu je stajala Atatürkova slika, drukčija od ostalih, lijepa i otmjena. Pokraj nje jedan švicarski krajolik, potom slika mosta na Bosporu i lijepa Ingina fotografija, na kojoj pije voćni sok Meltem. Gledao sam sat koji je pokazivao devet sati i dvadeset minuta te natpis na zidu recepcije:

PAROVI TREBAJU PREDOČITI VJENČANI LIST.

“Danas su *Padine na vjetrometini*”, rekla je teta Nesibe. “Hoćemo li zamoliti da nam uključe televizor?”

“Ima još vremena, mama”, reče Fusun.

U restoran je ušao jedan par, stranci od tridesetak godina. Svi su se okrenuli i pogledali ih, a oni su nas učtivo pozdravili. Bili su Francuzi. Tih godina u Tursku nije dolazilo mnogo turista sa Zapada, a većina onih koji su dolazili putovala je automobilom.

Vlasnik hotela, njegova žena s maramom na glavi i dvije odrasle kćeri bez marame - vidio sam da jedna radi u kuhinji - na vrijeme su uključili televizor i šutke gledali seriju okrenuvši leđa gostima.

“Gospodine Kemale, odatle nećete ništa vidjeti”, reče teta Nesibe, “pomaknite se do mene.”

Privukao sam stolicu u uski prostor između Fusun i tete Nesibe, sjeo i počeo gledati *Padine na vjetrometini*. Radnja serije odigravala se na istanbulskim brežuljcima. Ipak, ne mogu reći da sam je pratio. Fusunina gola ruka bila je posve naslonjena na moju голу ruku! Moja lijeva ruka (većim dijelom nadlaktica) bila je priljubljena uz njezinu, i stoga je gorjela kao da je u vatri. Pogled mi je bio na ekranu, ali mi je duša bila sjedinjena s Fusuninom.

Neke druge oči u meni gledale su Fusunin vrat, njezine lijepe grudi, jagodaste bradavice na vrhovima dojki, bjelinu trbuha. Ona je sve jače priljubljivala svoju ruku uz moju. Nisam obraćao pozornost ni na to kako gasi cigaretu u pepeljari s natpisom *Suncokretovo ulje Batanaj*, ni na opuške s tragovima ruža ružičaste boje.

Kad je serija završila, ugasili su televizor. Starija kći vlasnika hotela uključila je radio i pronašla postaju s laganom, ugodnom glazbom koja se svidjela Francuzima. Kako sam već bio puno popio, umalo nisam pao dok sam pomicao stolicu na mjesto gdje sam prije sjedio. I Fusun je popila tri čaše, brojao sam ih krajičkom oka.

“Zaboravili smo nazdraviti”, rekao je Četin-efendija.

“Da, nazdravimo sada!” rekoh. “Vrijeme je za jednu malu ceremoniju. Četin-efendija, ti ćeš nam sada staviti zaručničko prstenje.”

Kao iznenađenje, izvadio sam kutiju s prstenjem koje sam sedam dana prije kupio u Kapali čaršiji, i otvorio je.

“Tako i treba”, reče Četin-efendija s odobravanjem. “Nema vjenčanja dok se ne obave zaruke. Ispružite prste, molim.”

Fusun je, smiješeći se, ali uzbuđena, već bila ispružila prst.

“Sad je stvar gotova”, reče Četin-efendija. “Bit ćete jako sretni, znam. Gospodine Kemale, ne tu ruku, nego drugu.”

Bez oklijevanja nam je stavio zaručničke prstenove. Začuo se pljesak; Francuzi za susjednim stolom gledali su u nas. Njihovom su se pljeskanju pridružila još dva-tri pospana gosta. Fusun se ljupko smiješila gledajući prsten na ruci kao da ga bira kod zlatara.

“Odgovara li ti, draga?” upitah.

“Odgovara”, reče ona ne skrivajući smiješak.

“Lijepo ti stoji.”

“Da.”

“*Dans, dans*”, govorili su Francuzi.

“Pa da, zaplešite!” reče teta Nesibe.

Ugodna glazba na radiju bila je glazba za ples. Hoću li se moći držati na nogama?

Oboje smo ustali u isti čas. Obujmio sam Fusun oko struka i zagrlio je. Lijepo je mirisala. Pod prstima sam osjećao njezin struk, bokove i donji dio leđa.

Bila je manje pijana od mene. Ples je shvatila ozbiljno, pa je plesala nježno me grleći. Htio sam joj šapnuti na uho koliko je volim, ali mi se jezik svezao.

Oboje smo bili pijani, ali smo se nekako održavali na nogama. Nešto kasnije sjeli smo na svoja mjesta. Francuzi su nam ponovo pljeskali.

“Ja idem”, rekao je Četin-efendija. “Ujutro moram pregledati motor. Rano ćemo krenuti, zar ne?”

Da Četin nije odlučno ustao, teta Nesibe bi možda još ostala sjediti.

“Četin-efendija, daj mi ključeve automobila”, rekoh. “Gospodine Kemale, večeras smo svi puno popili. Nemojte se ni slučajno približiti upravljaču.”

“Ručna prtljaga ostala mi je u autu, knjiga mi je ondje.”

Uzeo sam ključ koji mi je dodao. Četin-efendija se na trenutak pribrao, načinio je blagi naklon, pokret kojim je mome ocu izražavao veliko poštovanje.

“Mama, kako ćeš mi dati ključ sobe?” upita Fusun.

“Neću zaključati”, rekla je teta Nesibe. “Otvorit ćeš i ući.”

“Da pođem s tobom i uzmem ga?”

“Ne moraš. Ključ će biti u vratima s unutarnje strane”, reče teta Nesibe. “Stavit ću ga u bravu, ali neću zaključati. Dođi kad hoćeš.”

Kad su teta Nesibe i Četin-efendija otišli, nas smo se dvoje i opustili i uznemirili. Fusun je skretala pogled kao nevjesta koja prvi put ostaje s mladoženjom s kojim će provesti cijeli život. Činilo mi se da osim meni poznatoga stida osjeća još nešto. Htio sam je dodirnuti. -Nagnuo sam se da joj pripalim cigaretu.

“Želiš li čitati?” upita Fusun hineći da namjerava ustati.

“Ne, ne želim. Mislio sam da se malo provozamo.”

“Ne Kemale, nećemo. Puno smo pili.”

“Da se malo prošetamo.”

“Idi u sobu i leži.”

“Bojiš se da ću izazvati sudar?”

“Ne bojim.”

“Onda uzmimo auto i sporednim putovima krenimo u brda i šume.”

“Nećemo. Idi u sobu i leži. Ja idem.”

“Zar ćeš me u noći naših zaruka ostaviti samoga za stolom?” “Neću. Evo, još uvijek sjedim”, rekla je. “Sviđa mi se ovdje.” Francuzi su sjedili za stolom i gledali nas. Nas smo dvoje sigurno pola sata sjedili ne razgovarajući. Povremeno su nam se oči susretale, ali su nam pogledi bili okrenuti prema nama samima. U kinu u mojoj glavi igrao je neki čudan film, sačinjen od sjećanja, strahova, želja i mnogih drugih slika kojima značenje nisam mogao dokučiti. Malo potom u filmu se stvorila jedna velika muha koja se hitro kretala između naših čaša na stolu. U film su ulazili i iz njega izlazili moja ruka, Fusunina ruka s cigaretom, čaše i Francuzi. Iako sam bio jako pijan i opijen ljubavlju, jedan dio mog mozga držao je da je film koji imam u glavi posve logičan; mislio sam kako je u tome času vrlo važno da Fusun zna sljedeće: cijeli svijet nije ništa drugo do naša ljubav i sreća. Tu sam odluku morao donijeti brzinom kojom se muha kretala između tanjura. Nasmiješio sam se Francuzima da im pokažem kako smo sretni, na što su se njih dvoje nasmiješili nama.

“I ti se njima nasmiješi.”

“Nasmiješila sam im se”, reče Fusun. “Što još da učinim, da im zaplešem trbušni ples?”

Povremeno bih zaboravio da je Fusun pijana, pa bi me oneraspoložila poneka njezina riječ jer sam svaku uzimao ozbiljno. No moju sreću nije bilo lako pomutiti. Pijući cijele noći, zapao sam u ono duboko stanje duše u kojemu čovjek osjeća jedinstvo i neponovljivost cijeloga svijeta. Bila je to upravo ona misao koju mi je u glavi nametnuo film s muhom i sjećanjima. Sve što sam godinama osjećao prema Fusun, i sve patnje koje sam zbog nje trpio, u mojoj su glavi postale cjelina skupa s ljepotama i zbrkanošću ovoga svijeta. Taj osjećaj cjeline i konačne uobličivosti meni se činio iznimno lijepim i donio mi je duboki spokoj. U taj mah misli mi je zaokupilo jedno pitanje: kako muha može tako brzo hodati a da joj se noge ne zapletu. Onda je muha nestala.

Fusunina ruka bila je u mojoj, a obje su ležale na stolu. Osjećao sam kako mir i ljepota preko ruku prelaze s mene na nju i s nje na mene. Fusunina lijepa lijeva ruka bila je dolje, izvrnuta kao kakva

umorna životinja, a moja desna ruka držala je njezinu grubo je poklopivši, kao da ju je pritisnula. Cijeli se svijet okretao u mojoj glavi, u našim glavama.

“Da zaplešemo?” upitah je.

“Ne.”

“Zašto?”

“Sad mi se ne pleše”, reče Fusun. “Lijepo mi je ovako.” Shvativši da misli na naše ruke, nasmiješio sam se. Vrijeme kao da je bilo stalo, činilo mi se da satima sjedimo za tim stolom, s rukom u ruci, ali i da smo tek došli. Na trenutak sam zaboravio što ondje radimo. Kad sam potom pogledao oko sebe, vidio sam da nema nikoga osim nas.

“Francuzi su otišli.”

“Nisu Francuzi”, reče Fusun.

“Kako znaš?”

“Vidjela sam tablicu na njihovom automobilu. Iz Atene su.” “Gdje si vidjela njihov automobil?”

“Zatvaraju restoran, hajdemo i mi.”

“Lijepo nam je ovdje.”

“Imaš pravo”, rekla je mudro.

Sjedili smo još neko vrijeme s rukom u ruci.

Desnom je rukom pažljivo izvadila cigaretu iz kutije i vješto je zapalila jednom rukom. Pušila je polako, smiješeći mi se. Činilo mi se kao da to traje satima. U glavi mi je upravo bio počeo novi film, kadli Fusun*izvuče ruku iz moje i ustade. I ja sam krenuo za njom. Gledajući je sleđa u crvenoj haljini, oprezno sam se penjao uza stube pazeći da se ne spotaknem.

“Tvoja soba je na ovoj strani”, reče Fusun.

“Najprije ću tebe otpratiti i predati te majci.”

“Nemoj, idi u svoju sobu”, šapnu.

“Tužan sam jer mi ne vjeruješ. Kako ćeš provesti cijeli život sa mnom?”

“Ne znam”, reče, “idi sada u svoju sobu.”

“Proveli smo lijepu noć”, rekoh joj. “Jako sam sretan. Naš će život do kraja biti ispunjen ovako sretnim trenucima, vjeruj mi.”

Vidjela je da joj se približavam kako bih je poljubio. Prva me je zagrlila. Poljubio sam je iz sve snage, gotovo silom. Dugo smo se ljubili. Načas sam otvorio oči i u uskome hodniku s niskim stropom vidio Ataturovu sliku. Sjećam se da sam između poljubaca molio Fusun da pođe u svoju sobu.

Iz jedne sobe začuo se usiljen kašalj koji nas je opominjao. Netko je u svojim vratima okrenuo ključ.

Fusun se oslobodila iz mojih ruku i nestala u hodniku.

Beznadno sam gledao za njom. Potom sam ušao u svoju sobu i u odjeći se bacio na krevet.

LJETNI PLJUSAK

Soba nije bila posve mračna, osvjetljavale su je svjetiljke s benzinske crpke i s ceste prema Jedrenama. Je li u daljini šuma? Negdje vrlo daleko jedva zamjetno sijevnu munja. Um mi se bio otvorio za cijeli svijet, za sve.

Prošlo je dosta vremena. Netko pokuca. Ustadoh i otvorih.

“Mama je zaključala vrata”, reče Fusun.

Nastojala me je vidjeti u mraku. Uхватih je za ruku i povukoh unutra. Ispužih se na krevetu u odjeći vukući je prema sebi, zagrlih je i privih uza se. Zagrlila me kao mačka koja traži zaštitu. Naslonila je glavu na moje grudi, bliže vratu, i počela me snažno privlačiti k sebi, kao da naša sreća ovisi o tome koliko će biti prilipljena uza me. Drhtala je. Činilo nam se da ćemo umrijeti ako je što prije ne poljubim, baš kao u bajci. Sjećam se da smo se ljubili, da smo s nje svlačili crvenu haljinu koja se već bila zgužvala, da smo se zatim dugo ljubili usporavajući pokrete kad bi krevet zaškripao jer bismo se posramili, da me uzbuđivala njezina kosa kad mi je padala na grudi i lice. To što o svemu govorim na način “bilo je baš tako”, neka čitatelje ne navede na pomisao da smo bili svjesni baš svega ili da se sjećam svakog pojedinog trenutka.

Zapravo, budući da sam bio pijan i pretjerano napet, svakoga od tih trenutaka donekle sam postajao svjestan tek kad bih ga doživio. Želja da konačno, bez ijedne sekunde odgode, doživim ono što sam godinama čekao, ushićenje zbog toga što sam našao sreću na ovome svijetu i zanos koji sam trebao doživjeti u našem sjedinjenju pomiješali su sve te naše blažene trenutke koji bi načas bljesnuli, a načas nestali, preobraćajući se u konačni doživljaj. Kao da mi je, kao što to biva u snu, nešto prolazilo kroz glavu bez moga nadzora, a ipak sam mislio da to svojevolumeno doživljavam i usmjeravam onako kako želim.

Sjećam se da smo se zavukli pod plahte i da je moje tijelo gorjelo kao plamen kad god bi dotaknulo njezino. Tako očaran, imao sam osjećaj da ponovo doživljavam mnoge male životne situacije iz onoga sretnog vremena od prije devet godina koje sam, i ne znajući, već bio zaboravio. U meni su se sjedinile želja za srećom, koju sam godinama potiskivao, i osjećaj pobjede i radosti što smo dobili ono što smo željeli (njene sam dojke cijele uzimao u usta); sve je to moj doživljaj činilo nejasnim, posve su mi se izmiješali tadašnji trenuci, osjećaji i zadovoljstvo. Dok sam jednim dijelom uma mislio kako napokon imam Fusun, čutio sam divljenje i nježnost prema svemu njezinome, prema njezinim ljubavnim uzdasima, njezinom zagrljaju poput dječjega, bljesku njezina baršunastog tijela. U jednome času sjela mi je u krilo; sjećam se jedinstvenog trenutka u kojemu smo, sretni i blaženi, pogledali jedno drugome u oči pri svjetlosti koja je postajala jača kako se cestom približavao bučni kamion (ustrajni zvuk njegova umornoga motora kao da nas je oponašao). Tada, neočekivano, zapuha jak vjetar, sve se u jednom času zatrese, negdje u blizini zalupiše se vrata, a lišće na stablima zašumi kao da s nama dijeli tajnu. Modra svjetlost munje u daljini načas obasja sobu. Dok smo vodili ljubav sa željom koja je sve više rasla, miješali su se naša prošlost i budućnost, naša sjećanja i sretni užitak toga trenutka. Obliveni znojem i nastojeći prigušiti uzdahe, išli smo “do kraja”. Bio sam zadovoljan svijetom, životom, svime. Sve je imalo smisao, sve je bilo lijepo. Fusun se priljubila sasvim uza me i naslonila glavu na moj vrat, a ja sam zaspao udišući njezin lijepi miris.

Mnogo kasnije sanjao sam razne prizore sreće. Za posjetitelje Muzeja izložio sam isječke iz toga sna. More koje sam usnio bilo je plavo kao u mom djetinjstvu. Sjećanja na vožnju čamcem kad smo početkom ljeta odlazili u kuću na Suadije, na sretno vrijeme kad smo skijali na vodi, na predvečerja kad smo išli u ribolov iz zabave, ispunjavala su me ugodnim nestrpljenjem. Olujno more iz sna kao da je budilo u meni onu sreću koju sam osjećao početkom ljeta. Ugledao sam mekane oblake kako sporo plove nada mnom, jedan me je podsjetio na oca; vidio sam lađu kako se polako gubi u oluji na otvorenu oceanu, nekakva crno-bijela priviđenja koja su podsjećala na stripove iz djetinjstva, neke mračne, nejasne, ali zastrašujuće slike i sjećanja. Sve mi je to bilo nalik izgubljenim i ponovno pronađenim uspomena. Pred očima su mi prolazili prizori Istanbula iz starih filmova, gradske ulice pod snijegom, crno-bijele razglednice.

Ti prizori iz sna potvrđivali su mi kako su osjećaj sreće zbog toga što živimo i uživanje dok promatramo svijet oko sebe posve neodvojivi.

A onda snažan vjetar preleti preko mene oživljavajući sve te prizore. Osjetih hladnoću na oznojenim leđima. Listovi na bagremovu stablu njihali su se kao da bacaju Svjetlost na sve strane i ugodno su šumjeli na vjetru. Kako je vjetar postajao jači, šuštanje lišća i stabla pretvaralo se u prijetecu fujanje. Dugo je grmjelo. Huka je bila tako jaka da sam se probudio.

“Kako si lijepo spavao!” reče Fusun i poljubi me.

“Koliko sam spavao?”

“Ne znam. I mene je maločas probudila grmljavina.”

“Jesi li se uplašila?” upitah je, odmah je potom zagrlih i privukoh k sebi.

“Ne, nisam.”

“Sad će početi kiša.”

Naslonila je glavu na moje rame. Dugo smo tako ležali u mraku i gledali kroz prozor ništa ne govoreći. Negdje u daljini neka bi modra i ružičasta svjetlost povremeno obasjala oblačno nebo. Kao da bučni kamioni i putnici u autobusima na putu Istanbul-Jedrene nisu primjećivali to udaljeno mjesto zahvaćeno olujom, kao da smo jedino mi bili svjesni toga neobičnog kutka svijeta.

Prije nego što bi se začuo zvuk vozila koje prolazi cestom, u sobu bi doprla svjetlost njegovih udaljenih svjetala, u nijemoj tišini rasla na zidu desno od nas i obasjavala sobu. Kad bismo začuli zvuk motora, svjetlost bi mijenjala oblik i nestajala.

Povremeno smo se ljubili. Onda smo opet gledali kako na zidu pleše udaljena svjetlost izvana, kao kad se djeca igraju kaleidoskopom. Naše ispružene noge dodirivale su se pod plahtom kao noge muža i žene.

Najprije smo se milovali, polako i predano, ponovo otkrivajući jedno drugo. Sada je bilo mnogo ljepše i strastvenije voditi ljubav jer je prvo pijanstvo već bilo prošlo. Dugo sam ljubio njezine grudi i mirisni vrat. Sjećam se kako sam u ranim godinama odrastanja, kad sam postao svjestan kako je teško obuzdati moć želje, pomalo zadivljen i očaran, ovako razmišljao: ako je muškarac oženjen lijepom ženom, vodi ljubav s njom po cijeli dan, i ne ostaje mu vremena ni za što drugo. Ta mi je dječaćka misao baš tada prošla kroz glavu. Pred nama je bilo beskrajno mnogo vremena. Svijet je u polumraku, a ipak blizu raja.

Pri jakoj svjetlosti autobusa koji se približavao iz daljine vidio sam Fusunine privlačne, medene usne i izraz na licu koji je pokazivao da je negdje daleko od ovoga svijeta. Kad se svjetlost izgubila, proživljavao sam taj osjećaj neko duže vrijeme. Onda sam joj poljubio trbuh. Povremeno je cesta bila posve mirna. Tada smo mogli čuti kako negdje u blizini cvrči cvrčak. Je li s nešto veće udaljenosti do nas dopiralo kreketanje žaba ili sam ja, svaki put kad bih dodirnuo Fusun, otkrivao nježne zvukove svijeta koje dotad uopće nisam primjećivao: šum trave, duboko i prigušeno hućanje iz zemlje, nejasno disanje prirode? Ne znam. Dugo sam ljubio njezin trbuh i sporo prelazio usnama preko njezine baršunaste kože. Kao što kormoran zaroni glavu u vodu i zadovoljno je izvadi, tako sam i ja svoju zaranjao u tamu i dizao na svjetlosti tražeći njezin pogled. U sobi je bio i jedan komarac koji mi se spuštao na leđa i ubadao me. Povremeno smo čuli njegovo zujanje.

Dugo smo, dugo vodili ljubav uživajući u tome što iznova otkrivamo jedno drugo. Kad god bismo u ljubavnome zanosu napravili isti pokret, uzbuđenje zbog ponovnoga upoznavanja s njom ostajalo bi zauvijek i neizbrisivo upisano u jednome dijelu mog mozga.

1. Prvo sretno iskustvo bilo je ponovno doživjeti određene samo njoj svojstvene pokrete koje sam otkrio voleći se s njom četrdeset pet dana, 1975. godine, prije devet godina. U proteklih devet godina silno sam želio čuti njezine uzdahe dok vodimo ljubav, vidjeti nježan i nevin izraz njezina lica (vjeđe koje se skupljaju od usredotočenosti), ponovo osjetiti kako nam se - kao dijelovi kakvoga stroja - tijela spajaju dok je čvrsto držim između struka i bedara, osjetiti potpuni sklad naših udova i mišića i, dok se ljubimo, vidjeti kako se njezine usne rastvaraju kao cvijet.

2. Bilo je puno malih stvari koje nisam prizivao u sjećanje jer sam ih bio zaboravio. One su me iznenadile kad sam ih ponovo zapazio kod Fusun i prisjetio ih se: znala je prstima obuhvatiti moja zapešća i stisnuti ih kao kliještima. Bio sam zaboravio, ali sam se te noći i sjetio da su joj se u najvećem ljubavnom zanosu oči znale načas zamutiti; da bi tada pogled uperila na neki predmet ili detalj u sobi (na sat na stolu ili na savijenu žicu na stropu); da je čvrsti stisak njezinih ruku znao polako popuštati, zbog čega bih pomislio da se udaljava od mene, no ona bi me odjednom još čvršće privukla k sebi. Ti mali i zaboravljeni pokreti i navike vratili su u stvarnost ovoga svijeta ljubavne trenutke o kojima sam devet godina maštao i u snovima ih pretvorio u fantaziju.

3. Fusun je izvodila i neke nove pokrete kojih se nikako nisam mogao otprije sjetiti. Ti su me zbunjivali, zabrinjavali i izazivali ljubomoru. Zнала mi je grubo zariti nokte u leđa, na trenutak se zaustaviti u najljepšem dijelu ljubavnoga čina i zamisliti se kao da mjeri jačinu užitka ili važnost onoga što doživljava, umiriti se kao da je načas zaspala i tako ležati neko vrijeme, ili me ugristi za ruku ili za rame kao da mi želi nanijeti bol, a sve to govorilo mi je da ta Fusun nije nekadašnja Fusun. Za onih četrdeset pet dana, koliko smo se prije devet godina puteno voljeli, ni jedne večeri nije ostala sa mnom i vodila ljubav. Vođenje ljubavi u noćne sate bilo nam je nešto novo, pa sam mislio da zbog toga opažam neke razlike. Međutim, u njenim odsječnim kretnjama i naglom povlačenju u sebe bilo je nekoga bijesa koji me je uznemiravao.

4. Postala je druga osoba. U toj novoj ženi bila je Fusun koju sam upoznao i s kojom sam se volio kad joj je bilo osamnaest godina, ali kao da su minule godine učinile da iz nje izbiju mladice, kao na stablu između pukotina kore. Neusporedivo više *volio* sam Fusun koja je te večeri ležala kraj mene negoli onu mladu djevojku otprije mnogo godina. Bio sam zadovoljan što su te godine prošle i što smo oboje pametniji, iskusniji i zreliji.

Velike kišne kapi udarale su u prozor, a kad je zagrmjelo, počeo je pljusak. Zagrljeni, slušali smo kako hući. Onda sam zaspao. Kad sam se probudio, kiša više nije padala, a Fusun nije bila kraj mene. Odijevala je svoju crvenu haljinu.

“Ideš u svoju sobu?” upitah je. “Nemoj ići, molim te.”

“Potražiti ću bocu vode”, reče. “Puno smo pili. Užasno sam žedna.”

“I ja”, rekoh. “Ti ostani ovdje, vidio sam vodu dolje, na polici u restoranu.”

No dok sam ustajao, ona je već otvorila vrata i tiho izašla. Misleći da će se vratiti, zaspao sam ispunjen srećom.

PUTOVANJE NA DRUG! SVIJET

Kad sam se poslije nekoga vremena probudio, Fusun se još nije bila vratila u sobu. Misleći da je otišla k majci, ustao sam, pogledao kroz prozor i zapalio cigaretu. Nije bilo svanulo; vani je bio mrak, nazirala se samo neka neodređena svjetlost. Kroz otvoreni prozor dopirao je miris vlažne zemlje. Svjetlost neonskih svjetiljki na obližnjoj benzinskoj crpki i s natpisa Veliki hotel Semiramis zrcalila se na asfaltnoj cesti, na vlažnim rubovima betonskih površina i braniku našega chevroleta parkiranoga pred hotelom.

Vidio sam da restoran u kojem smo večerali i zaručili se ima malen vrt s izlazom na glavnu cestu. Stolice i jastučići na njima bili su mokri. Fusun je sjedila na vlažnoj klupi. Osvjetljavala ju je škiljava svjetlost gole žarulje koja se probijala kroz lišće u krošnji obližnje smokve. Bila mi je okrenuta bočno. Pušila je i čekala svitanje.

Odmah se odjenuh i siđoh k njoj.

“Dobro jutro, ljepotice moja”, rekoh tihim glasom.

Ne reče ništa, samo mi kimnu glavom kao netko duboko zamišljen i shrvan brigama. Ugledah čašu s rakijom na stolici pokraj klupe.

“Dok sam uzimala vodu, vidjela sam otvorenu bocu”, reče. Načas joj lice poprimi izraz koji me je podsjetio na pokojnoga gospodina Tarika.

“Što bismo drugo trebali raditi nego piti u najljepše jutro na svijetu”, rekoh. “Na putu će biti vruće, cijeli ćemo dan spavati u autu. Mogu li sada sjesti pokraj vas, gospođice?”

“Više nisam gospođica.”

Ne odgovorivši, sjedoh pokraj nje. Gledali smo krajolik pred sobom s rukom u ruci, kao da smo u kinu Saraj.

Dugo smo šutke gledali kako sviće. U daljini su još uvijek sijevale modre munje; narančasti oblaci izlijevali su kišu negdje na Balkanu. Cestom prođe jedan međugradski autobus, remeteći tišinu. Gledali smo stražnja crvena svjetla sve dok se nisu izgubila u daljini.

Iz pravca benzinske crpke tromo je dolazio prema nama crno- uhi pas prijateljski mašući repom. Običan ulični pas, ni po čemu poseban. Onjušio je najprije mene, potom Fusun, te stavio njušku u njezino krilo.

“Tebe je izabrao”, rekoh.

Fusun ne odgovori.

“Kad smo jučer dolazili ovamo, tri puta je zalajao”, rekoh. “Vi ste neko vrijeme na televizoru držali figuricu istoga ovakvog psa, zar ne?”

“I njega si ukrao.”

“To nije bila krađa. Od početka ste svi znali za to, i tvoja majka, i otac, svi.”

“Jesmo.”

“Što su govorili?”

“Ništa. Otac se žalostio. Mama se držala kao da je to nešto posve nevažno. A ja sam htjela postati filmska zvijezda.”

“Postat ćeš.”

“Kemale, to što si sada rekao je laž. Ni ti u to ne vjeruješ”, reče ozbiljno. “To me doista ljuti. Sposoban si tako jednostavno izreći laž.”

“Zašto?”

“I sam znaš da nikada od mene nećeš napraviti filmsku zvijezdu. Za tim više i nema potrebe.”

“Zašto nema? Ako to doista želiš, postat ćeš.”

“To sam godinama istinski željela, Kemale. To dobro znaš.” Pas radosno poskoči prema Fusun.

“Isti je kao onaj s televizora. Žučkast je i ima crne uši”, rekoh. “Što si učinio sa svim onim psima, češljevima, satovima, cigaretama? Sa svim tim?”

“Meni je sve to bilo potrebno radi utjehe”, rekoh malo razljućen. “Sve je u Apartmanu Milosrđe, cijela zbirka. Ne stidim se pred tobom, draga moja. Čim se vratimo u Istanbul, sve ću ti pokazati.” Gledala me je smiješeći se i nježno i podsmješljivo, upravo onako kako moja pripovijest i postupci i zaslužuju.

“Opet ćeš sa mnom u garsonijeru?” upita.

“Nema potrebe”, rekoh ljutito ponavljajući njezine riječi. “Točno. Sinoć si me prevario. Imao si me prije braka, oduzeo si mi najveće blago. Više se ne moraš oženiti. Tako mislite ti i tebi slični.”

“Točno”, rekoh napola srdito, napola šaljivo. “Devet sam godina čekao na to i patio sam zbog toga. Zašto bih se sada ženio?”

Još uvijek smo se držali za ruke. Nagnuh se prema njoj i strastveno je poljubih u usne, kako bih tu igru završio prije nego što postane odveć ozbiljna. Fusun mi najprije uzvрати poljubac, potom odmaknu usne od mojih.

“Zapravo bih te željela ubiti”, reče i ustade.

“Zato što znaš koliko te volim.”

Nisam bio siguran je li čula te moje riječi. Moja pijana draga ljutita je odlazila žustrim korakom, snažno udarajući potpeticama.

Nije ušla u hotel. Pas je išao za njom. Izadoše na glavnu cestu i krenuše u smjeru Jedrena - Fusun naprijed, pas za njom. Popih ostatak rakije iz Fusunine čaše (o tome sam godinama sanjao). Dugo sam gledao za njima. Mislio sam da Fusun ne mogu izgubiti iz vida zato što je cesta prema Jedrenama potpuno ravna kao da se pruža u beskraj, a i stoga što se njezina crvena haljina vidjela sve jasnije kako je dnevna Svjetlost postajala jača.

No nakon nekoga vremena shvatih da više ne čujem bat njezinih koraka koji je dopirao iz ravnice. Malo zatim izgubio sam iz vida i crvenu mrlju koja je išla prema beskraju, baš kao na završetku filmova kakve je snimao Ješilčam. To me je uznemirilo.

Uskoro ponovo ugledah crvenu točku. Moja srdita draga još je hodala! Obuze me neopisiva nježnost. Sav ostatak života provest ću vodeći ljubav s njom kao noćas i prepirući se kao maločas. Ipak sam poželio svađati se s njom što manje, pridobiti njezino srce i usrećiti je.

Na putu Istanbul-Jedrene bilo je sve više vozila. Ljudi neće ostaviti na miru lijepu ženu u crvenoj haljini, koja sama ide duž ceste. Nisam mogao dopustiti da se šala pretvori u nešto drugo, te sjedoh u naš Chevrolet 56 i krenuh za njom.

Nakon jednoga i pol kilometra ugledah psa pod jednom platanom. Sjedio je i čekao Fusun. Srce mi zalupa, usporih.

Vidio sam vrtove, polja pod suncokretom, kućice u polju. Na ogromnome reklamnom panou pisalo je *Rajčica uzmi-probaj*. Slovo “o” bilo je izbušeno mecima pištolja koji su ispaljeni iz automobila; očito je ono bilo meta. Na rubovima rupa bila se uhvatila hrđa.

Malo potom ugledah crvenu točku na obzoru i nasmijah se od sreće. Kad sam joj se približio, usporih. Hodala je desnom stranom ceste. Još uvijek je izgledala neraspoloženo, ljutito. Nije stala ni kad me je ugledala. Nagnuh se i otvorih desni prozor.

“Hajde, draga, uđi da se vratimo, kasnimo.”

Nije odgovorila.

“Fusun, pred nama je dug put, vjeruj mi!”

“Ja ne idem, vi idite!” odgovori djetinjasto, ne usporivši.

Vozio sam brzinom kojom je ona hodala i govorio joj iz auta: “Fusun, pogledaj kako je svijet lijep, kako je samo predivan”, rekoh joj. “Kvariti život svađama i ljutnjom nema nikakva smisla.” “Ti ništa ne razumiješ.”

“Što to?”

“Zbog tebe, Kemale, nisam mogla ostvariti svoj cilj”, reče. “Doista sam htjela postati glumica.”

“Žao mi je.”

“Što znači *žao mi je* reče, sad već posve bijesno.

Ponekad je automobil bio brži od nje, pa jedno drugo nismo mogli razumjeti.

“Žao mi je”, povikah još jednom, misleći da me nije razumjela. “Feridun i ti namjerno mi niste htjeli dopustiti da glumim. Žališ li zbog toga?”

“Zar si doista htjela postati netko kao Kamilica ili kao pijane žene u Peluru?”

“Ionako sam stalno pijana”, reče. “Uostalom, ja nikada ne bih postala to što su one. Ali vi ste se bojali da ću postati slavna i napustiti vas, iz ljubomore ste me držali u kući!”

“Fusun, i ti si se bojala sama krenuti tim putem bez jakoga muškarca uza se.”

“Što?!” uzviknu. Doista je bila jako ljutita, osjetio sam to. “Hajde, sjedni u auto. Večeras ćemo opet piti i razgovarati”, rekoh.

“Jako te volim, jako. Pred nama je prelijep život. Ulazi u auto!”

“Pod jednim uvjetom”, reče ona na isti dječji način na koji mi je prije mnogo godina kazala da joj kući donesem bicikl.

“Kojim?”

“Da ja vozim.”

“Bugarski policajci još više vole novac nego naši. Kažu da često zaustavljaju automobile.”

“Ne, ne”, rekla je. “Hoću voziti sada, do hotela.”

Smjesta zaustavih automobil, otvorih vrata i izadoh. Prelazeći na drugu stranu auta, zgrabih Fusun i snažno je poljubih. I ona mene zagrli, čvrsto mi obavivši ruke oko vrata i naslonivši svoje lijepe grudi na moje. To me je ošamutilo.

Sjela je za upravljač. Usredotočeno je upalila motor, kao na našim prvim satovima vožnje u parku Jildiz, lagano spustila ručnu kočnicu i krenula. Lijevi lakat naslonila je na otvoreni prozor kao Grace Kelly u filmu *Uhvatite lopova*.

Polako je vozila tražeći mjesto gdje će se okrenuti. Pokušala je to učiniti ondje gdje blatnjavi seoski put izlazi na glavnu cestu, no nije uspjela. Automobil se zatrese i stade.

“Pazi na kvačilo”, rekoh joj.

“Uopće nisi primijetio moje naušnice”, reče ona.

“Koje naušnice?”

Pokrenula je automobil, vraćali smo se.

“Nemoj voziti tako brzo!” rekoh joj. “Koje naušnice?”

“Na ušima”, reče ona napola odsutnim glasom kao da se budi iz narkoze.

Na desnome uhu imala je jednu od izgubljenih naušnica. Je li je imala i dok smo vodili ljubav? Kako to nisam primijetio? Automobil je jurio.

“Uspori malo!” povikah, ali je ona stisnula papučicu gasa do kraja.

Negdje u daljini ukazao se naš prijatelj pas: izlazio je na cestu kao da je prepoznao automobil i Fusun. Nadao sam se da će pas osjetiti da automobil ubrzava, da je Fusun dokraja stisnula gas i da će se maknuti u stranu, no on se nije micao.

Jurili smo brzo, sve brže... Fusun je počela trubiti ne bi li se pas maknuo.

U jednome trenutku skrenuli smo udesno, potom ulijevo, ali pas je još uvijek bio pred nama. Ubrzo automobil uhvati pravac i nastavi posve ravno, kao jedrenjak kad povrati ravnotežu i pojavi se između valova kad oluja stane. Samo što je to “ravno” bilo malo mimo puta... Shvatio sam da se ne vozimo prema hotelu, nego da se punom brzinom približavamo platani nedaleko od njega, uz cestu. Sudar je bio neizbježan.

Duboko u sebi osjetio sam da smo stigli na sam kraj sreće koju sam proživljavao i da je nastupilo vrijeme našega rastanka od ovoga lijepog svijeta. Jurili smo prema stablu. Do toga cilja dovela nas je Fusun. Osjećao sam to, moja se budućnost više nije razlikovala od njezine. Kamo god da smo išli, išli smo zajedno; propustili smo sreću na ovome svijetu. Doista šteta, no to se činilo neizbježnim.

Pa ipak, nagonski povikah “Pazi!” kao da Fusun ne vidi što nam se događa. Vikao sam poput čovjeka koji se želi probuditi iz košmara i vratiti se u normalan život. Mislim da je Fusun bila malo pijana, ali joj moj povik da pazi uopće nije bio potreban. Brzinom od sto pet kilometara na sat predavala nas je platani staroj stotinu pet godina, kao da je sasvim dobro znala što radi. Znao sam da je to naš kraj.

Očev Chevrolet 56, star četvrt stoljeća, punom je brzinom udario u platanu na lijevoj strani ceste.

Polje suncokreta koje se pružalo iza platane i zgrada usred polja činili su malenu tvornicu u kojoj se proizvodilo ulje Batanaj; Keskinovi su ga godinama koristili u svojoj kuhinji. To smo primijetili i Fusun i ja, kratko prije udesa, dok je automobil jurio cestom.

Nekoliko mjeseci poslije nesreće našao sam Chevrolet u starome željezu; to što sam dodirnuo svaki njegov dio, kao i snovi koje sam nekoliko godina poslije usnuo, podsjetili su me na to kako su se Fusunin i moj pogled susreli u trenutku poslije sudara.

Fusun je shvatila da umire, a iz njezina posljednjeg pogleda, koji je trajao dvije-tri sekunde, pročitao sam da ne želi umrijeti i da joj je važan svaki trenutak života; preklinjala me da je spasim. A ja, misleći kako i sam umirem, samo sam se osmjehnuo svojoj lijepoj zaručnici željnoj života, ljubavi moga života, radostan što zajedno polazimo na put prema nekom drugom svijetu.

Onoga što se potom događalo nisam se mogao sjetiti ni svih onih mjeseci koje sam proveo u bolnici, ni godinama poslije. Saznao sam to od drugih ljudi, iz javnih glasila te od očevidaca koje sam pronašao kad sam nekoliko mjeseci poslije nesreće otišao na mjesto događaja.

Fusun je izdahnula šest-sedam sekunda poslije udesa, u automobilu koji se zgužvao kao limena kutija; upravljač joj se zabio u prsa, pa je svom snagom udarila glavom u prednje staklo. (U Turskoj je obveza vezivanja u automobilu na snazi tek otprije petnaest godina.) Prema zapisniku o nesreći koji ovdje izlažem, imala je frakturu lubanje, oštećenje ovojnice mozga kojemu sam se uvijek divio, i tešku ozljedu vrata. Osim slomljene prsne kosti i ogrebotina od komadića stakla na čelu, nije bilo drugih vidljivih ozljeda na njezinu lijepom tijelu, tužnim očima, prelijepim usnama, velikome, ružičastom jeziku, baršunastim obrazima, čvrstim ramenima, svilenkastoj koži njezina vrata, grudima i trbuhu, na dugim nogama, stopalima koja su me nasmijavala kad god bih ih vidio, na dugim, tankim rukama boje meda, na madežima i svijetlim dlačicama na njenoj svilenoj puti, na oblim bedrima i u njenoj duši od koje se nisam htio nikada odvojiti.

POSILIJE NESREĆE

Sada, na dvadeset sedmu godišnjicu, koliko je u međuvremenu prošlo od nesreće, želim se samo ukratko osvrnuti na sve i time završiti svoju pripovijest. Udes sam preživio zato što sam bio otvorio prozor kako bih razgovarao s Fusun, i što sam prije nesreće intuitivno pružio ruku van. Od udarca sam zadobio manje krvarenje u mozgu i ozljedu moždanog tkiva. Pao sam u komu. Vozilo hitne pomoći odvezlo me je u Istanbul, gdje su me na Medicinskom fakultetu na Čapi priključili na respirator.

U bolnici sam ležao na odjelu za intenzivnu skrb. Prvoga mjeseca nakon nesreće nisam mogao govoriti. Nisam se mogao sjetiti riječi, svijet je za mene stao. Nikada neću zaboraviti kako su me tijekom posjeta majka i Berin gledale suznim očima dok sam ležao s cjevčicom u ustima. I Osman je bio blag prema meni, iako bi mu se na licu katkad pojavio izraz prijekora.

To što su me prijatelji Zaim, Tajfun i Mehmet, baš kao i Osman, gledali pomalo prijekorno, a pomalo sućutno, dugovao sam policijskom zapisniku u kojemu stoji da je nesreću prouzročio vozač u pijanu stanju (pas nije spomenut), kao i novinama koje su vijest predočile djelomice kao skandal. I unatoč tome, zaposlenici Satsa- ta bili su puni poštovanja prema meni, čak su suosjećali sa mnom.

Šest tjedana poslije u terapiju su uključili hodanje. Bio je to osjećaj kao da iznova učim hodati i iznova započinjem život. U

tom sam novom životu stalno mislio na Fusun. Međutim, moje misli više nisu bile pod nadzorom moje volje kao nekoć i nisu se odnosile na budućnost; Fusun je postala dio moje prošlosti i uspomena. To je bilo vrlo tužno jer više nije značilo da patim za njom i želim je, nego da sažalijevam samoga sebe. Ideja o Muzeju javila mi se negdje između razmišljanja i sjećanja, između boli zbog gubitka i značenja toga gubitka.

Čitao sam pisce poput Prousta i Montaignea misleći da ću u njihovim djelimamaći utjehu. Dok sam večerao s majkom sjedeći joj sučelice (žuti je vrč stajao između nas), odsutno sam zurio u televizor. Majka je Fusuninu smrt izjednačila s očevom: oboje smo izgubili osobe koje volimo, pa smo imali jednako pravo biti mrzovoljni i time kažnjavati ljude oko sebe. Usto, nakon te dvije smrti preostala nam je rakija i tajni svijet koji je svatko od nas nosio u sebi; taj svijet nismo uvijek mogli sačuvati u sebi, nekada je izbijao na vidjelo. Majka je to drugo znala kontrolirati, a ja sam želio sve ispričati.

Prvih mjeseci poslije izlaska iz bolnice ta mi se želja javljala kad god bih otišao u Apartman Milosrđe, sjeo na krevet na kojem sam vodio ljubav s Fusun i, pušeći, gledao predmete pred sobom. Imao sam osjećaj da će moja bol postati lakša ako ispričujem priču. Zbog toga sam trebao izložiti svoju zbirku.

Silno sam želio prijateljski porazgovarati sa Zaimom. Ali od Kopilana Hilmi čuo sam u siječnju 1985. da je Zaim vrlo sretan sa Sibel i da očekuju dijete. Kopilan Hilmi mi je također ispričao da Nurdžihan i Sibel više nisu prijateljice zbog nekoga posve nevažnog razloga. Nisam odlazio u nove restorane i klubove u koje su odlazili ljudi iz Foajea i Garaže, zbog toga što me je moja pripovijest isuviše opsjedala, što sam u svačijem pogledu vidio samo Fusun, i što nisam htio da o meni govore kao o potištenom, izgubljenom čovjeku. Kad sam prvi i posljednji put otišao u novo- otvoreni Šamdan, kamo su svi izlazili, ponašao sam se pomalo usiljeno kako bih ostavio dojam veselog čovjeka; smijao sam se, šalio i zadirkivao ostarjelog konobara Taj ara, koji je onamo prešao iz Pelura, no to je dovelo do toga da se o meni počelo govorkati kao o čovjeku “koji se konačno riješio cure”.

Jednoga sam dana na Nišantašu sreo Mehmeta. Dogovorili smo se da jednom odemo na Bospor na večeru, kao dva muškarca. Restorani na Bosporu više nisu bili mjesta na koja se izlazi u posebnim prigodama; onamo se odlazilo svake večeri. Mehmet je shvatio što me zanima, pa mi je najprije ispričao što rade naši stari prijatelji. Kazao mi je kako su on i Nurdžihan išli na Uludag s Tajfunom i njegovom ženom Figen; kako je Faruk (onaj Faruk kojeg smo Fusun i ja susreli na plaži na Sarijeru), koji ima dugove u dolarima, ustvari bankrotirao poslije inflacije, no da odgađa potpuni krah zadužujući se kod banaka; kako se više ne viđa sa Zaimom i Sibel zato što Sibel i Nurdžihan više nisu prijateljice, iako između njega i Zaima nema nikakvih razmirica. Premda o tome ništa nisam pitao, rekao mi je kako Sibel misli da je Nurdžihan odveć *staromodna*, kako joj je prigovarala što u noćnim klubovima sluša *turske* pjevače kao što su Muzejen Senar i Zeki Muren, i što posti (nasmiješivši se, upitao sam: “Zar Nurdžihan posti?”). Odmah sam osjetio da to nisu pravi razlozi zahladnjenja između dviju starih prijateljica. Mehmet je mislio da ću se poželjeti vratiti starome životu te me je htio privući na svoju stranu, ali nije imao pravo. Šest mjeseci poslije Fusunine smrti bio sam posve siguran da se tome životu i tome svijetu ne mogu vratiti.

Nakon malo rakije Mehmet mi je priznao da mu Nurdžihan poslije porođaja više nije privlačna kao prije, iako je jako voli i poštuje (sada je taj drugi osjećaj postao važniji). Doživio je s njom pravu ljubav, oženio se, i nakon rođenja djeteta sve se vratilo na staro, a on se vratio svojim starim navikama. Ponekad je sâm odlazio u novootvorene restorane, a ponekad s Nurdžihan; dijete su ostavljali kod njegove majke. Da bi me oraspoložio i zabavio, odlučio mi je pokazati nove restorane, klubove i barove, kamo odlaze bogataši koji se vole pojavljivati na takvim mjestima, pa me je odveo u nove gradske četvrti.

Jedne večeri pridružila nam se i Nurdžihan. U novome i velikom naselju, koje je izgrađeno za samo godinu dana iza četvrti Etiler, jeli smo nešto smiješano što nam je bilo ponuđeno kao američki specijalitet. Nurdžihan nije spominjala Sibel, a nije me pitala ni kako se osjećam poslije Fusun. Rekla je samo jednu stvar koja me je dirnula u srce: usred večere, bez ikakva povoda rekla je kako osjeća da ću jednoga dana biti sretan. I te su mi njezine riječi nagovijestile da je život preda mnom zatvorio vrata koja vode do sreće. Mehmet je bio onaj stari Mehmet, a s Nurdžihan kao da sam se tek upoznao; kao da su u nepovrat otišle tolike zajedničke uspomene. Jedan dio uma govorio mi je kako taj osjećaj imam zbog ozračja u restoranu u kojemu smo bili, a i zbog novih gradskih ulica, koje nimalo nisam volio.

Te nove ulice i čudna betonska naselja, kojih je svakim danom u Istanbulu bilo sve više, učvršćivali su osjećaj koji mi se javio odmah poslije izlaska iz bolnice - da se nakon Fusunine smrti Istanbul pretvorio u neko posve drugo mjesto. Sada mogu reći da je to bio najjači osjećaj koji me je pripremao za duga putovanja koja će potrajati godinama.

Samo kod tete Nesibe imao sam dojam da je Istanbul onaj stari grad koji sam volio. Jedne večeri poslije moga prvog posjeta, kad smo se zajedno isplakali, teta Nesibe je posve izravno rekla da mogu otići na kat i pogledati Fusuninu sobu, da mogu pregledati sve što želim i kako želim, i uzeti za sebe ono što hoću.

Prije nego što sam se popeo na kat, učinio sam nešto što je nekoć Fusun i meni bio svojevrsan ritual: prišao sam krletki i pogledao ima li Limun vode i hrane. Sjećanje na zajedničke večere, razgovore uz televiziju i život koji smo za istim stolom dijelili osam godina teti Nesibe je natjeralo suze na oči.

Suze... Tišina... Budući da nam je oboma bilo teško prisjećati se Fusun, nastojao sam, koliko sam mogao, skratiti formalnosti prije odlaska u Fusuninu sobu. Jednom u dva tjedna odlazio sam u kuću na Čukurdžumi pješačeći preko Bejoglua, i šutke večerao s tetom Nesibe, zureći u televizor i nastojeći ne spomenuti Fusun. Pozabavio bih se Limunom, koji je sve više stario i sve manje pjevao, i pogledao bih Fusunine slike; potom bih, izgovarajući se da idem oprati ruke, otišao na kat, ušao u Fusuninu sobu (srce bi

mi sve jače udaralo), otvarao ormare i pretince i gledao stvari u njima.

U pretincima ormarića u svojoj maloj sobi Fusun je čuvala sve što sam joj godinama donosio kad sam navečer dolazio, sve češljeve, četke za kosu, ogledalca, broševe u obliku leptira, naušnice, pisma koja sam joj slao po Džejd. Emocionalno su me iscrpljivale stvari koje sam pronalazio u njezinoj ladicici: rupčići (posve sam bio zaboravio da sam joj ih poklonio); čarape koje su davali na tomboli; drveni gumbi, za koja sam mislio da smo ih kupili njezinoj majci; ukosnice (i igračku Mustang koju joj je poklonio gospodin Turgaj); ljubavna pisma koja sam joj pisao i slao po Džejd. Zbog toga nisam mogao ostati duže od pola sata pred ormarom i ladicom, koji su jako mirisali na Fusun. Katkad sam sjedao na rub kreveta i odmarao se pušeći; katkad sam, da ne bih zaplakao, zurio van s prozora ili s jednoga od balkona na kojima je Fusun slikala ptice, a katkad sam uzimao i nosio sa sobom dvije-tri stvari, čarape ili češalj.

Naposljetku sam shvatio da moram na jednome mjestu sabrati sve predmete koji me podsjećaju na Fusun, i to one koje sam odnosio tijekom devet godina, u početku nesvjestan da ih skupljam, kao i one iz njezine sobe, pa čak i sve predmete iz kuće, no još nisam znao na kojem će to mjestu biti. Odgovor na to pitanje pronašao sam tek na putovanjima, kad sam počeo posjećivati male muzeje diljem svijeta.

Jedne snježne zimske večeri 1986. opet sam poslije večere pregledao broševe u obliku leptira, naušnice i druge ukrase koje sam godinama uzalud poklanjao Fusun. U jednome kutu škatulje ugledao sam obje naušnice s leptirom i slovom F koje je Fusun imala u vrijeme nesreće; godinama je govorila da je jednu od njih izgubila. Uzeo sam naušnice i sišao.

“Teta Nesibe”, rekoh, “ove su naušnice ponovo stavljene u Fusuninu kutiju za nakit.”

“Dragi Kemale, sve što je Fusun imala onoga dana na sebi, crvenu haljinu, cipele i ostalo, bila sam maknula da se ti ne žalostiš. Sad sam sve stavila na svoje mjesto, i ti si to odmah primijetio.”

“Je li imala obje naušnice?”

“Moja je draga kći one noći u hotelu, prije nego što je otišla k tebi, možda htjela spavati u našoj sobi. Ali, odjednom je iz torbe izvadila te naušnice i stavila ih. Ja sam se pretvarala da spavam i pustila je na miru. Ništa joj nisam rekla. Htjela sam da konačno budete sretni.”

Prešutio sam joj da je Fusun rekla kako je njezina majka zaključala vrata.

Kako to da nisam primijetio naušnice dok smo vodili ljubav? Umjesto toga, upitao sam nešto drugo:

“Teta Nesibe, prije mnogo godina, kad sam prvi put došao k vama, rekao sam da sam jednu od tih dviju naušnica zaboravio u kupaonici na katu, ispred ogledala. I pitao sam vas znate li što je s njom.”

“Uopće se ne sjećam. Nemoj me opet rasplakati takvim pitanjima. Namjeravala je u Parizu staviti neke naušnice i iznenaditi te, tako nešto je rekla, ali koje naušnice, to ne znam. Draga moja Fusun, toliko je željela otići u Pariz.”

Teta Nesibe počeo plakati, a potom se ispričavala zbog toga.

Sljedećega dana rezervirao sam sobu u Hôtel du Nord. Navečer sam majci rekao da idem u Pariz i da će mi putovanje dobro doći. “Dobro je da ideš”, rekla je majka. “Pozabavi se malo poslovima i Satsatom. Ne bi sve trebalo pripasti Osmanu.”

MUZEJ NEVINOSTI

Majci nisam rekao da ne idem u Pariz radi posla. Jer, da me je pitala zašto idem, ne bih joj znao točno odgovoriti. Ni sâm nisam želio znati radi čega idem. Na putu do aerodroma mislio sam kako je moje putovanje ispunjavanje nekoga zavjeta, nešto kao iskupljivanje grijeha zbog toga što nisam primijetio Fusunine naušnice. Ali čim sam sjeo u avion, shvatio sam da sam na put krenuo iz dva razloga: da bih zaboravio i da bih sanjario. Na svakome uglu u Istanbulu bilo je mnoštvo znakova koji su me podsjećali na nju. Još dok je avion bio u zraku, primijetio sam da izvan Istanbula mogu razmišljati o Fusun i svojoj pripovijesti mnogo dublje, kao o cjelini. U Istanbulu sam Fusun i svoju opsesiju nosio u sebi, a u avionu sam ih mogao vidjeti odvojene od sebe.

Istu duboku utjehu osjetio sam dok sam polako i mirno obilazio muzeje. Ne govorim o velikim muzejima poput Louvrea i Beaubourga, u kojima je mnogo posjetitelja, nego o malim, slabo posjećanim muzejima, na kakve sam u Parizu često nailazio, i o zbirkama koje nitko ne gleda. Osjećao sam se vrlo dobro obilazeći mjesta kao što su Muzej Edith Piaf, koji je otvorio njezin obožavatelj i u koji sam mogao ući tek nakon što sam najavio posjet (ondje sam vidio četke za kosu, češljeve, medvjediće), ili Muzej policije, u kojemu sam proveo cijeli dan, ili pak Muzej Jacquemart-André, u kojemu su slike i predmeti izloženi na posve osobit način. Nastojao sam u nekoj stražnjoj prostoriji izmaknuti pogledima muzejskih službenika koji su me nadzirali i pratili bat mojih koraka. Izvana su dopirali zvukovi velikoga grada, prometa i građevinskih strojeva, a ja sam se osjećao kao u nekome sasvim drugome svijetu, premda sam bio tako blizu grada i gužve; osjećao sam da mi taj posebni svijet svojim ozračjem bezvremenosti ublažava tugu, i u njemu sam nalazio utjehu.

Zahvaljujući toj utjehi, ponekad sam osjećao da ću i ja biti u stanju okupiti svoju zbirku oko jedne pripovijesti, i tada sam, sretan, umišljao kako ću otvoriti muzej i u njemu izložiti predmete koji su pripadali Fusun, kao i svoj život koji su svi, a ponajviše majka i brat,

smatrali uludo protraćenim.

U Muzeju Nissima de Camondoea, u koji sam otišao znajući da je njegov utemeljitelj Levantinac istanbulskoga porijekla, palo mi je na pamet da bih i ja posve lijepo mogao izložiti tanjure Obitelji Keskin, njihov pribor za jelo ili svoju zbirku soljenki koju sam skupio za sedam godina. Ta me je zamisao ohrabрила. Obilazeći Poštanski muzej, palo mi je na um da bih mogao izložiti pisma koja je Fusun pisala meni i ona koja sam ja pisao njoj, a u Malome muzeju izgubljenih stvari dobio sam ideju da izložim sve što sam skupljao i što me podsjećalo na Fusun, na primjer, zubalo gospodina Tarika, prazne kutije lijekova i račune. U Muzeju Mauricea Ravela, otvorenom u njegovoj kući izvan grada, do kojega sam se taksijem vozio sat vremena, vidio sam skladateljevu četkicu za zube, šalice za kavu, ukrasne figurice, lutke, igračke; zamalo su mi suze navrle na oči kad sam ugledao krletku od drveta i u njoj drvenoga slavuja namještenoga kao da pjeva, što me je smjesta podsjetilo na Limuna. Dok sam obilazio te muzeje u Parizu, nisam se sramio zbog svoje zbirke u Apartmanu Milosrđe. Od skupljača koji se srami prikupljenih stvari polako sam se preobražavao u ponosnog kolekcionara.

Nisam odmah bio svjestan tih promjena u svojoj duši, samo sam osjećao da postajem sretan čim uđem u muzej, i mislio sam kako ću svoju pripovijest uspjati ispričati uz pomoć predmeta. Jedne večeri, dok sam u baru Hôtel du Nord pio i gledao strance oko sebe, osjetio sam kako, poput svakoga Turčina koji se zatekne u inozemstvu (i koji je k tome obrazovan i imućan), zamišljam što Europljani misle i što bi uopće mogli misliti o meni, o nama, Turcima.

Poslije sam se pitao kako bih nekome tko ne poznaje Istanbul, Nišantaš i Čukurdžumu, ispričao što osjećam prema Fusun. Uživio sam se u ulogu čovjeka koji je otišao u neku daleku zemlju i ondje proveo nekoliko godina; kao da sam živio na Novom Zelandu, među tamošnjim stanovništvom, promatrao ljude dok rade, dok se odmaraju i zabavljaju (dok razgovaraju uz televiziju), i kao da sam se za to vrijeme zaljubio u neku djevojku. Moja zapažanja o toj zemlji bila bi neodvojiva od ljubavi koju sam doživio.

Proživljenim sam godinama mogao pridružiti neki smisao samo ako, poput antropologa, izložim predmete koje sam sakupio: pribor za jelo, ukrase, odjeću, slike.

Posljednjih dana boravka u Parizu otišao sam u Muzej Gustavea Moreaua zato što Proust sa simpatijama govori o tom slikaru. Imao sam na umu slike ptica koje je Fusun naslikala i nakanu da iskoristim vrijeme. Nisu mi se dopale Moreauove pomalo ukočene povijesne slike izrađene u klasičnome stilu, ali mi se svidio muzej. Slikar Moreau obiteljsku je kuću, u kojoj je proveo najveći dio života, darovao za muzej u kojem će poslije njegove smrti biti izložene tisuće njegovih djela. Tako je kuću, koja je bila odmah pokraj njegova velikog, dvokatnog ateljea, ovjekovječio kao “muzej osjećaja” jer su uspomene dale značenje svakome predmetu u tom prostoru. Hodajući praznim sobama njegove kuće-muzeja, u kojoj su drijemali čuvari, a svi parketi škripali, prožimao me je osjećaj koji bih gotovo mogao nazvati vjerskim zanosom. (U sljedećih dvadeset godina taj sam muzej posjetio još nekoliko puta, i svaki sam put imao isti osjećaj pobožnosti dok sam polako prolazio kroz njegove prostorije.)

Čim sam se vratio u Istanbul, posjetio sam tetu Nesibe. Nakon što sam joj ukratko ispričavao o Parizu i muzejima, za večerom sam joj počeo govoriti o svojoj zamisli.

“Teta Nesibe, vi znate da sam ja godinama uzimao predmete iz ove kuće i odnosio ih sa sobom”, kazao sam joj s mirom bolesnika koji se konačno može smiješiti dok govori o bolesti koju je pobijedio. “Sada želim kupiti ovu kuću.”

“Kako to?”

“Prodajte mi ovu kuću sa svim stvarima u njoj.”

“A što ću ja onda?”

Nastavili smo govoriti o tome napola u šali, napola ozbiljno.

“U ovoj kući napraviti ću nešto za uspomenu na Fusun”, rekao sam joj ljubazno. Rekao sam teti Nesibe da će biti nesretna kad u toj kući bude potpaljivala vatru za samu sebe. Rekao sam i to da ne mora napustiti kuću ako ne želi. Teta Nesibe zaplakala je zbog svoga samačkog života. Rekao sam joj da sam za nju našao vrlo lijep stan na Nišantašu, u Ulici Kujulu bostan, gdje su prije stanovali.

“U kojoj zgradi?” upitala je.

Mjesec dana poslije kupili smo teti Nesibe velik stan na najljepšem mjestu u Ulici Kujulu bostan, malo podalje od kuće u kojoj su nekoć stanovali (točno preko puta dućana strica Mizerije, koji je prodavao duhan i novine, i pipkao djevojčice). Teta Nesibe mi je prepustila kuću na Čukurdžumi, uključujući donji kat i sve stvari. Moj prijatelj odvjetnik, koji je vodio Fusunin razvod, predložio mi je da kod bilježnika sastavim i ugovor za stvari. I to smo učinili.

Teta Nesibe nije se nimalo žurila preseliti u novu kuću na Nišantašu. Uz moju pomoć je polako, kao djevojka koja sprema stvari za udaju, kupovala pokućstvo za novi stan, postavljala svjetiljke, no svaki put kad bismo se vidjeli, s osmijehom bi mi rekla da nikako ne može napustiti kuću na Čukurdžumi.

“Kemale”, govorila je, “ja se ne mogu odvojiti od ove kuće i od uspomena. Što ćemo?”

“Onda ćemo, teta Nesibe, ovu kuću pretvoriti u prostor u kojem ćemo izložiti svoje uspomene”, rekao sam.

Kako sam odlazio na sve duža putovanja, tetu Nesibe viđao sam sve rjeđe. A ni sâm još uvijek nisam znao što kanim napraviti s kućom i stvarima u njoj, kao i sa svim onim što je pripadalo Fusun, a što nisam imao snage ni gledati.

Prvi boravak u Parizu poslužio mi je kao uzor za sva moja kasnija putovanja. Kad bih došao u novi grad, najprije bih se smjestio u neki stari, ali ugodni hotel u središtu grada, u kojem bih rezervirao sobu još iz Istanbula. Potom bih posjetio sve važnije muzeje o kojima bih unaprijed prikupio podatke iz knjiga i gradskih vodiča, svakodnevno i bez žurbe, kao marljivi učenik koji bez greške radi domaću zadaću. Obišao bih sajmove starih stvari, antikvarnice, trgovine ukrasima i drugim sitnicama, i kupovao soljenke, pepeljare, otvarače za

boce, iste onakve kakve su u svojoj kući imali Keskinovi, te druge predmete koji bi mi se svidjeli. U kojem god dijelu svijeta bio, u Rio de Janeiru, Hamburgu, Bakuu ili Lisabonu, odlazio bih u vrijeme večere u udaljene gradske četvrti i dugo hodao sporednim ulicama provirujući kroz otvorene prozore kako bih vidio unutrašnjost, Obitelji koje večeraju pred televizorom, pripremanje večere u kuhinjama koje su, kao u Fu- suninoj kući, bile spojene s blagovaonicom, djecu, očeve, mlade udane žene i njihove muževe koji ne ulijevaju nadu, pa i ponekoga dalekog rodaka, zaljubljenoga u djevojku u kući.

Ujutro bih bez žurbe doručkovao u hotelu, potom bih na ulicama i u kavanama kratio vrijeme dok se ne otvore mali muzeji, poslao bih razglednice majci i teti Nesibe, nastojao iz mjesnih novina doznati što se zbiva u svijetu i Istanbulu, i kad bih dočekaio jedanaest sati, vedro bih, s bilježnicom u ruci, započinjao posjete muzejima.

U prostorijama Muzeja grada Helsinkija, u koji sam ušao jednoga hladnog, kišnog jutra, naišao sam na stare bočice lijekova, kakve sam našao u ladicama gospodina Tarika. Obilazeći u francuskome gradiću Cazellesu u blizini Lyona jednu bivšu tvornicu šesira pretvorenu u muzej (prostorije su zaudarale na plijesan), ugledao sam iste šesire kakve su nosili otac i majka. Gledajući špilove karata, prstenje, ogrlice, šahovske figure i uljane slike u Državnome muzeju Württemberg u Stuttgartu, smještenome u kuli stare tvrđave, ushićeno sam pomislio kako predmeti koji su pripadali Keskinovima i ljubav koju osjećam prema Fusun zaslužuju da budu jednako sjajno i otmjeno izloženi. U Muzeju parfema u gradu Grasseu ("svjetskome središtu mirisa") u južnoj Francuskoj, nedaleko od Sredozemnog mora, proveo sam cijeli dan nastojeći se sjetiti Fusunina mirisa. Rembrandtova slika *Abra- hamova žrtva*, koju sam vidio u Staroj pinakoteci u Miinchenu, gdje mi se stubište toliko svidjelo da sam u svome muzeju poslije dao napraviti isto takvo, podsjetila me je na značenje te priče - žrtvovati nešto što nam je vrlo važno i vrijedno, ne očekujući ništa zauzvrat - kao i na to kako sam prije mnogo godina pričao Fusun tu priču. U Muzeju romantizma u Parizu dugo sam gledao upaljač, nakit, naušnice i vlasi pričvršćene na papir, koji su pripadali George Sand, i od svega me toga podilazila jeza. U Povijesnome muzeju koji kazuje priču o gradu Göteborgu strpljivo sam sjedio pred porculanskim predmetima i tanjurima koje je nabavila Istočnoindijska kompanija. U ožujku 1987., na prijedlog školskoga prijatelja koji je radio u turskoj ambasadi u Oslu, otišao sam u mali Gradski muzej u Breviku. Kako je bio zatvoren, a ja sam svakako želio vidjeti tristogodišnju poštu, fotografski studio i staru ljekarnu, vratio sam se u Oslo. Prenoćio sam i sljedećega dana ponovo otišao u gradić Brevik. Muzej pomorstva u Trstu, smješten u zgradi bivšega zatvora, dao mi je ideju da uz predmete kojima sam bio opsjednut izložim i model nekoga od brodova (na primjer Kalendera) koji plove Bosporom jer me ta plovila neizrecivo mnogo podsjećaju na Fusun. U Hondurasu, koji mi je zadao puno briga dok nisam dobio vizu, u gradu La Ceibi na ka- ripskoj obali posjetio sam Muzej leptira i kukaca. Dok sam hodao s turistima u bermudama, zamišljao sam kako bih mogao izložiti nakit koji sam godinama kupovao Fusun, i to onako kao što su ondje bili izloženi pravi leptiri, te kako bih tu svoju zbirku mogao proširiti uzorcima komaraca, muha i drugih kukaca iz kuće Keskinovih. Osjećao sam ponos kad sam vidio da sam za osam godina sakupio mnogo veću zbirku opušaka od one koja je izložena u tek otvorenome Muzeju duhana u Parizu. Sjećam se da sam jednoga lijepog proljetnog jutra u prozračnim prostorijama Muzeja-ateljea Paula Cézannea u Aix-en-Provenceu s beskrajnom srećom i divljenjem gledao sve - police, kuhinjski pribor, svakodnevne predmete... Dok sam obilazio Ruckoxovu kuću pretvorenu u uredan, lijepo održavan muzej u Antwerpenu, još sam jednom shvatio da prošlost postoji u predmetima kao njihov duh, i da u malim muzejima, nekadašnjim kućama, osjećam neku ljepotu, neku utjehu koja me vezuje za život. Pitao sam se bih li trebao otići u Beč, u Freudov muzej, i ondje pregledati veliku zbirku starih stvari i kipova slavnoga liječnika kako bih lakše prihvatio i zavolio svoju zbirku u Apartmanu Milosrđe, i kako bih je bez ustezanja s ponosom mogao pokazati drugima. Kad god bih za svojih prvih putovanja otišao u London, posjetio bih Muzej grada Londona s namjerom da vidim staru brijačnicu, možda i zbog toga što sam se zaželio brice Basrija ili Brbljavoga Dževada u Istanbulu. U Muzej Florence Nightingale, koji je smješten u jednoj bolnici u Londonu, otišao sam ne bih li vidio neku sliku ili predmet iz Istanbula, gdje je poznata medicinska sestra neko vrijeme boravila poslije Krimskoga rata. Nisam našao ništa što podsjeća na Istanbul, ali jesam jednu ukosnicu kakvu je imala Fusun. U Muzeju vremena, smještenom u staroj palači u francuskome gradu Bezansonu, razmišljao sam o muzejima i vremenu dok sam među brojnim satovima osluškivao duboki mir muzeja. Razgledajući minerale, fosile, medaljone, novčiće i druge starine u velikim i starim drvenim vitrinama u Muzeju Teyler u nizozemskome gradu Haarlemu, pomislih kako ću u trenutku nadahnuća moći reći što mi to u tišini muzeja pruža utjehu, a mome životu smisao, no u taj mah nisam uspio izraziti što me veže za te prostore, kao što ni ljubav nisam znao izraziti u pravome trenutku. Istu sam sreću osjetio u Madrasu, u Muzeju Fort St. George, prvoj engleskoj utvrdi u Indiji; dok sam ondje gledao pisma, ulja na platnu, novčanice i predmete iz svakodnevnoga života, nad mojom glavom, toplim zrakom prezasićenim vlagom, kružio je veliki leptir. Pomisao da razlog mome osjećaju sreće u muzejima, osim izložaka, može biti i ravnoteža postignuta dobrim rasporedom slika i predmeta, prvi put mi se javila u Muzeju Castelveccchio u Veroni dok sam se penjao stubište i gledao kako svjetlost pada na skulpture obavijajući ih kao svila, što je bila zasluga arhitekta

Carla Scarpe. Ali, kolekcija Muzeja predmeta u Berlinu, koja je neko vrijeme bila udomljena u zdanju Martina Gropiusa, a potom ostala bez krova nad glavom, pokazala mi je da i posve suprotan pristup može biti ispravan. Ondje sam naime shvatio da se, inteligentno i s nešto ironije, može skupljati baš sve, da trebamo skupljati sve što volimo i što ima neke veze s onim što ili koga volimo te da, čak i kad nemamo svoju zgradu ili muzej, poezija zbirke koju stvaramo tim predmetima postaje dom. Kad sam u Galeriji Uffizi u Firenci ugledao Caravaggiovo djelo *Žrtvovanje Izaka*, najprije su mi se oči ovlažile što tu sliku ne gledam skupa s Fusun, a onda mi je slika pokazala kako je pouka koju treba izvući iz priče o Abrahamu ova: ono što volimo može biti nadomješteno nečim drugim. Zbog toga sam bio jako vezan za Fusunine predmete i zbog toga sam ih godinama skupljao. U Muzeju Sir Johna Soanea, koji bih posjetio svaki put kad bih došao u London, uživao sam u njegovu prenatrpanome prostoru i divio se načinu na koji su slike izložene. U tome sam muzeju znao sa-

tima sjediti sam u nekome kutu i, slušajući zvukove oko sebe, zamišljati kako ću jednoga dana i ja izložiti Fusunine predmete, a moja će mi se draga smiješiti s neba. Pritom sam osjećao sreću. No tome što zapravo mogu učiniti sa stvarima koje su mi ostale od Fusun, najbolje me je poučio najviši kat Muzeja Frederica Marèsa u Barceloni, gdje su izložene naušnice, ukosnice, narukvice, ogrlice, broševi, torbe, rupčići, bočice parfema, lepeze, špilovi karata, ključevi. Toga osjećaja sjetio sam se u Muzeju rukavica na Manhattanu, na svome prvom putovanju Amerikom, koje je trajalo duže od četiri mjeseca, i na kojem sam obišao stotinu sedamdeset tri muzeja. Dok sam bio u Muzeju jurske tehnologije u Los Angelesu, prisjetio sam se jezovita osjećaja koji me pratio u nekim privatnim muzejima, osjećaja da cijelo čovječanstvo živi u jednome vremenu, a da sam se ja zaustavio u nekom posve drugom. U Muzeju Ave Gardner u gradu Smithfieldu, Sjeverna Karolina, gdje sam ukrao lijepu sliku na kojoj slavna glumica reklamira porculanski servis za jelo, gledajući fotografiju male Ave iz školskih dana, njezine spavaćice, rukavice i čizme, u jednome sam trenutku osjetio tako silnu čežnju za Fusun da sam htio prekinuti putovanje i vratiti se u Istanbul. Sjećam se da sam se još jednom poželio vratiti kući nakon što sam dva dana proveo u nastojanju da vidim zbirku limenki piva i osvježavajućih napitaka u Muzeju reklama i ambalaže pića u blizini Nashvillaea. Muzej je otvoren upravo dok sam boravio ondje, no poslije su ga zatvorili. Ipak nisam prekinuo putovanje. No pet tjedana poslije konačno sam se odlučio vratiti kući kad sam u jednome drugom muzeju, koji će kasnije zatvoriti, u Muzeju tragedija u povijesti Amerike u gradu St. Augustineu na Floridi, vidio poniklane brojčanike i zahrđale olupine buicka iz 1966. u kojemu je smrtno stradala Jayne Mansfield, poznata filmska glumica iz šezdesetih godina. Shvatio sam da pravi kolekcionar svoju kuću mora pretvoriti u muzej.

No u Istanbulu se nisam dugo zadržao. Kad sam ugledao naš Chevrolet 56 pod krošnjom smokvina stabla na jednoj livadi iza radionice majstora Ševketa, koji je popravljao automobile te marke, a pronašao sam ga uz pomoć Četin-efendije na Maslaku, bio sam duboko dirnut. Prtljažnik automobila bio je otvoren; po zahrđaloj olupini šetale su se kokoši puštene iz obližnjega kokošnjega ograđenog žicom, a oko slupanoga automobila igrala su se djeca. Po riječima majstora Ševketa, neki su dijelovi bili u posve dobru stanju, pa su, primjerice, poklopac spremnika za gorivo, kućište za brzine i ručice za otvaranje stražnjih prozora ugrađeni u druge pedesetšestice koje su se u Istanbulu još uvijek uglavnom koristile kao dolmuši. Provirio sam u olupinu i vidio opruge kako strše iz prednjih sjedala, a kad sam osjetio miris presvlaka na sjedalima koja su se zagrijala na suncu, i to me je potreslo. Nesvjesno sam dodirnuo upravljač, star koliko i moje djetinjstvo. Osjetio sam vrtoglavicu i umor od mnoštva sjećanja koja su navirala iz tih preostalih dijelova automobila.

“Gospodine Kemale, što vam je, sjednite ovamo”, rekao je Četin-efendija suosjećajno. “Djeco, donesite gospodinu čašu vode.”

Malo je nedostajalo da prvi put poslije Fusunine smrti zaplačem pred drugima. Brzo sam se pribrao. Dok smo pili čaj koji nam je na pladnju s natpisom *Cipar je turski* (to sam napisao tek tako, neka posjetitelji taj pladanj ne traže uzalud u Muzeju nevinosti) donio majstorov pomoćnik u odjeći umrljanoj uljem i crnoj kao da radi s ugljenom, ali čistih ruku, pogodili smo se oko cijene i ja sam otkupio očev automobil.

“Gospodine Kemale, kamo ćemo s tim?” upitao je Četin-efendija.

“Živjet ću do kraja života pod istim krovom s ovim automobilom”, odgovorio sam mu.

Kazao sam to smiješeći se, ali je Četin-efendija shvatio iskrenost te moje želje i nije rekao, kako su drugi činili, da se mora živjeti i nakon gubitka bližnjih. Da je tako rekao, ja bih mu uzvratilo da je Muzej nevinosti mjesto na kojem se živi s umrlom osobom. Kako je taj pripremljeni odgovor ostao neizrečen, gordo sam kazao nešto drugo:

“U Apartmanu Milosrđe ima mnogo predmeta. Sve ću ih staviti pod isti krov i živjeti skupa s njima.”

Bilo je puno velikana, poput Gustavea Moreaua, koji su pred kraj života kuće u kojima su živjeli, zajedno sa svojim kolekcijama, oporučno pretvarali u muzeje. Volio sam njihove muzeje, pa sam nastavio putovati kako bih posjetio stotine onih koje sam volio i tisuće onih koje još nisam vidio, a želio sam.

KOLEKCIONARI

Na temelju mojih višegodišnjih putovanja po svijetu i iskustava stečenih u Istanbulu, zaključio sam da postoje dvije vrste kolekcionara:

1. ponosni kolekcionari, koji se svojom zbirkom vole hvalisati i žele je izložiti (takvi većinom potječu iz zapadne civilizacije);
2. stidljivi kolekcionari, koji sakupljeno kriju od drugih (pred- moderno stanje).

Ponosni kolekcionari smatraju kako je posve prirodno da njihove zbirke završe u muzeju. Po njihovu mišljenju, zbirka se stvara da bi na kraju bila ponosno izložena u muzeju, bez obzira na to što je bio povod njezinu nastanku. To sam posve jasno vidio u službenim opisima malih privatnih muzeja u Americi. Na primjer, u katalogu Muzeja reklama i ambalaže pića stoji da je Tom jednoga dana, dok je još bio dijete, na povratku iz škole uzeo s ceste odbačenu limenku osvježavajućeg napitka, te da mu je ona bila prva. Poslije je uzeo drugu, pa treću i tako ih počeo skupljati. Nakon nekoga vremena poželio je skupiti “sve” limenke osvježavajućih napitaka i izložiti ih u nekome muzeju.

Stidljivi, međutim, skupljaju da bi skupljali. I za njih, kao i za ponosne kolekcionare, u početku je skupljanje predmeta bio odgovor na neki tužan događaj, utjeha, čak lijek za neku životnu bol i nesreću, što će čitatelji dovesti u vezu s mojim stanjem. Ali društvo u kojem žive stidljivi skupljači ne pridaje važnost zbirkama i muzejima, te se skupljanje ne doživljava kao navika koju treba cijeniti jer pridonosi znanju i učenju, nego kao sramota koju treba skrivati. Jer u zemlji stidljivih skupljača zbirke nemaju značenje nečega što koristi znanju, nego samo pokazuju duševne boli sramežljivoga kolekcionara. Dok sam, namjeravajući u Muzeju nevinosti napraviti fotogaleriju, tragaو za plakatima, ulaznicama za kino i fotografijama iz filmova koje smo gledali u ljeto 1976., upoznao sam početkom 1992. istanbulske skupljače filmske građe. Oni su mi odmah rekli za nelagodu i sram koje osjećaju zbog svoje strasti; isto ću poslije primijetiti i na mnogim drugim mjestima.

Gospodin Hifzi, koji mi je nakon dugoga cjenjkanja prodao fotografije iz nekih filmova (primjerice *Ljubavna bol traje do smrti* i *Između dvije vatre*), više je puta izrazio zadovoljstvo što pokazujem zanimanje za njegovu zbirku, a potom mi je, gotovo se ispričavajući, rekao:

“Gospodine Kemale, teško mi se rastati od predmeta koje jako volim. No milo mi je što ljudi koji me ismijavaju zbog moje strasti i pitaju se zašto kuću punim otpadom, sada vide kako moju zbirku cijeni jedan kulturni čovjek iz ugledne Obitelji. Ja ne pijem i ne pušim, ne kockam se i ne trčim za ženama. Moja jedina strast je skupljanje prizora iz filmova i fotografija glumaca. Želite li fotografije snimljene na brodu Kalender u filmu *Počujte krik moje majke*, u kojem je Kamilica glumila kao djevojčica? Nosila je haljinu s uskim naramenicama koja joj je otkrivala ramena. Ako želite, dodite večeras u moj skromni dom pregledati fotografije iz *Crne palače*, koja je ostala nedovršena jer se glavni glumac, Tahir Tan, ubio. Ja sam jedini koji ih je vidio. Imam i fotografije iz *Glavnoga kolodvora*, jednoga od prvih tursko-njemačkih filmova. Dobrodušnu Njemicu koja voli Turke glumi manekenka Inge, ona koja je nekoć reklamirala prvi turski voćni sok. Na fotografijama se Inge ljubi s Ekremom Gučluom, u kojega se u filmu zaljubi.”

Kad sam upitao gdje još mogu naći fotografije iz filmova koje sam tražio, gospodin Hifzi mi je ispričao kako ima mnogo skupljača koji u svojim domovima čuvaju jako mnogo fotografija, plakata i filmova. Budući da sve prostorije napune tom građom, napuste ih njihovi bližnji (većina zapravo i nije oženjena), za koje u stanu više ne ostane mjesta. Nakon toga skupljači počnu sabirati sve, i za kratko vrijeme svoje stanove pretvore u skladišta otpada u koja je nemoguće ući. Sigurno kod nekih poznatih kolekcionara postoji ono što ja tražim, ali čovjek teško da išta može pronaći na tim odlagalištima otpada.

Ipak, gospodin Hifzi je popustio pred mojim ustrajnim molbama i počeo me uvoditi u neke “kuće otpada” o kojima su u Istanbulu devedesetih godina kružile legende, barem među ljudima koji su se za ta mjesta zanimali.

U tim “kućama otpada” pronašao sam mnoštvo fotografija iz filmova, razglednica Istanbula, ulaznica za kino, restoranskih jelovnika koje se u ono vrijeme nisam sjetio skupljati, zahrđalih starih limenki, stranica iz starih novina, papirnatih vrećica s amblemima različitih tvrtki, kutija od lijekova, bočica, fotografija glumaca i drugih poznatih osoba i fotografija s prizorima svakodnevnoga gradskog života koje najbolje govore o Fusuninom i mome Istanbulu. Vlasnik jedne stare dvokatnice na Tarlabashi, koji je izgledao posve prisebno dok je sjedio na plastičnom stolcu među hrpama stvari i papira, s ponosom mi je rekao kako ima četrdeset dvije tisuće sedamsto četrdeset dva skupljena predmeta.

Sram koji me obuzeo u toj kući doživio sam i poslije dok sam razgledao “zbirku” umirovljenoga inkasatora plina s Uskudara; jednu prostoriju njegova stana, koju je grijala plinska peć, dijelili su on i nepokretna majka. U druge sobe, hladne kao led, nije se moglo ni zaviriti jer su do vrha bile nakrcane prikupljenim stvarima. U njih sam samo bacio pogled i vidio da ima starih svjetiljki, kutija *Vima* i nekih igračaka iz moga djetinjstva. Nisam se sramio zbog toga što je majka s postelje neprestance grdila sina, nego zato što sam znao da će sve te stvari prepune uspomena na ljude koji su nekoć hodali istanbuskim ulicama (većina ih je tada već bila mrtva), nestati u nepovrat, i što neće završiti u vitrinama ili na zidovima nekoga muzeja. Tih dana slušao sam priču o desetogodišnjoj drami jednog fotografa, Grka, koji je četrdeset godina na Bejogluu snimao svadbe i zaruke, poslovne sastanke, rođendane i kavane, a onda je, zbog pomanjkanja prostora i zanimanja za tu građu, zbirku negativa spalio u kotlovnici jedne stambene zgrade. Nitko nije želio uzeti te fotografije i negative sa svadbi, zabava i skupova koji su se događali u središtu grada, čak ni na dar. Vlasnike “kuća otpada” ismijavali su u njihovim zgradama ili četvrtima, ljudi su ih se bojali zbog njihovih čudnih naravi i samovanja, zbog toga što su prebitali po kantama za otpatke i kolicima staretinara. Gospodin Hifzi ispričao mi je kako se poslije smrti tih samotnjaka sve stvari iz njihovih kuća obično spale na nekoj ledini (ondje gdje se na Bajram obredno kolju žrtvene životinje), i kako je taj čin spaljivanja popraćen gnjevom uz nešto malo vjerskoga naboja. Katkad se, istina, stvari daju čistaču ili staretinaru. Ispričao mi je to ne žalosteci se mnogo, kao da govori o nečemu sasvim običnomu iz svakodnevnog života.

U prosincu 1996. jedan je skupljač (kolekcionar je pogrešna riječ) bez igdje ikoga, zvao se Nedždet Bezimeni, umro prignječen gomilom papira i starih stvari kojima je punio svoj mali dom na Tophaneu, udaljen sedam minuta hoda od kuće Keskinovih. Za njegovu se smrt saznalo tek nakon četiri mjeseca, kad je otoplilo i iz kuće se počeo širiti neizdrživ smrad. Budući da su stvari pri- tislule ulazna vrata, vatrogasci su u kuću mogli ući jedino kroz prozor. O tom je događaju pisalo u novinama s primjesom ironije i zastrašivanja, nakon čega su građani Istanbula još više zazirali od tih skupljača svega i svačega. Spomenut ću jedan neobičan detalj (nadam se da ga čitatelji neće smatrati suvišnim), koji dugujem svojoj sposobnosti da u svakome trenutku mogu misliti na sve što se odnosi na Fusun: Nedždet Bezimeni, koji je umro nakon što su se na njega sručile stvari i gomile papira pod kojima je ostao trunuti, zapravo je Nedždet kojega je Fusun spominjala kad smo pred kraj proslave zaruka u Hiltonu raspravljali o prizivanju duhova, i za kojega je ona još tada mislila da je umro.

Osjećaj da čine nešto što treba skrivati i što je sramno, i stid koji je bio čak jači od toga osjećaja, zamijetio sam i u očima drugih kolekcionara koje ovdje poimence želim spomenuti iz zahvalnosti za njihov doprinos uspomeni na Fusun. U razdoblju od 1995. do 1999. nosila me je želja da nađem razglednicu svake četvrti, svake ulice u Istanbulu u kojoj sam bio skupa s njom. Tih sam se dana upoznao s poznatim kolekcionarom razglednica, gospodinom Bolesnim Halidom, kojega sam već spominjao. Jedan kolekcionar, čiju sam zbirku ključeva i kvaka za vrata sa zadovoljstvom izložio, a koji nije želio da mu se ime spominje u ovoj knjizi, rekao mi je kako svaki Carigrđanin (htio je reći, muškarac) tijekom života dohvati približno dvadeset tisuća različitih ručki na vratima. On me je uvjerio da "ruka osobe koju volim" sasvim sigurno dočimnula većinu ručki iz njegove zbirke. Skupljač gospodin Sijami je posljednjih trideset godina života posvetio traganju za fotografijama svih brodova koji su ikada prošli Bosporskim tjesnacem, i to od samih početaka fotografske umjetnosti. Ovom prigodom izražavam mu zahvalnost zbog toga što mi je ustupio duplikate fotografija i omogućio ljubiteljima Muzeja da vide brodove čije sam sirene slušao misleći na Fusun i šecujući s njom, te zbog toga što se, poput Zapadnjaka, nije nimalo stidio predložiti javnosti stvari koje je sakupio.

Jednom drugom skupljaču, koji također nije htio da mu navedem ime, dugujem zahvalnost za omanju zbirku sličica koje su se od 1975. do 1980. na sprovodima nosile u zapučku. Pogađao se sa mnom za svaku sličicu, a onda mi je "svisoka" postavio pitanje koje sam puno puta čuo od tih ljudi, i na koje sam davao isti odgovor:

"Osnivam muzej."

"Ne pitam te to. Pitam te zbog čega to želiš imati?"

To je pitanje značilo sljedeće: Svaka osoba koja ima neobičnu naviku skupljati stvari i čuvati ih ima neku duboku bol, neku duševnu ranu. Što je bila moja bol? Je li umro netko koga sam volio, pa osjećam bol što mu nisam bio na sprovodu i što u zapučku nisam nosio njegovu fotografiju? Ili svoju duboku bol nisam kadar iskazati jer se sramim? (To je bio slučaj s čovjekom koji mi je postavio to pitanje.)

U Istanbulu devedesetih godina, kad još nije bilo privatnih muzeja, ne samo da su ljudi osuđivali skupljače zbog njihovih čudnih navada, nego su i skupljači svakom prigodom otvoreno omalovažavali jedni druge. To je podcjenjivanje poprimalo veće razmjere kad bi u sebi nosilo i sakupljačku ljubomoru. Kad se teta Nesibe preselila na Nišantaš, ja sam se s arhitektom Ihsanom dao na posao - trebalo je kuću Keskinovih pretvoriti u pravu muzejsku zgradu. Tako se pročulo da sam bogat i da osnivam "privatni muzej, kao što su oni u Europi". Nadao sam se da će zbog toga istanbulski kolekcionari ublažiti podcjenjivački odnos prema meni. Sada su naime mogli misliti kako muzej ne osnivam zato što nosim duboku ranu u duši i što sam "udaren" kao oni, nego zato što ga, kao bogat čovjek, otvaram radi slave, onako kako se čini na Zapadu.

Tih je dana osnovana prva turska Udruga ljubitelja svega što se može skupljati. Otišao sam na jedan njihov sastanak, dijelom na navaljivanje gospodina Hifzija, a dijelom i zato što sam mislio kako ću ondje možda naletjeti na dva-tri predmeta koji bi me mogli podsjetiti na Fusun, te tako dospjeti i u moju pripovijest. Sastanak se održavao u manjoj dvorani za svadbe koju je Udruga iznajmila na pola dana; među sudionicima sam se osjećao kao među gubavcima koje je društvo odbacilo. Članovi Udruge koje sam, barem po čuvenju, uglavnom znao (među njima je bio skupljač kutija šibica Hladni Suphi i sedam drugih kolekcionara koje su čitatelji već upoznali), ponašali su se prema meni kao prema istanbulskom kolekcionar, čak s više prezira nego što su pokazivali jedan prema drugome. Sa mnom su vrlo malo razgovarali, gledali su me s nepovjerenjem kao da sam uhoda, kao da sam stranac, i takvim su me držanjem povrijedili. Kako mi je poslije, gotovo se ispričavajući, objasnio gospodin Hifzi, to što sam utjehu za svoju bol tražio u predmetima i stvarima, iako sam bio bogat, kod njih je izazivalo bijes i mržnju prema meni, kao i beznađe. Jer bili su to prostodušni i naivni ljudi koji su mislili da će njihova bolest skupljanja stvari i predmeta prestati ako se jednoga dana obogate. No kad se proširila priča o mojoj ljubavi prema Fusun, ti prvi ozbiljni istanbulski skupljači ne samo da su mi poslije pomagali, nego su se sa mnom uključili u borbu da iz tmine izađemo na svjetlo dana.

Prije nego što sam sve predmete iz Apartmana Milosrđe prenio u kuću-muzej na Čukurđžumi, fotografirao sam svoju zbirku, koja je od poda do stropa ispunjavala sobu u kojoj sam prije dvadeset godina vodio ljubav s Fusun. (Sada se iz stražnjega vrta čuo zvuk klima-uređaja umjesto povika i psovki dječaka koji igraju nogomet.) Kad sam u kući-muzeju na Čukurđžumi te stvari i predmete pridružio drugima - onima koje sam nalazio na putovanjima, uzimao iz kuće •Keskinovih, iz "kuća otpada", od članova Udruge i od poznanika koji su ušli u moju pripovijest, kao da se preda mnom materijalizirala ideja koja mi je padala na pamet na putovanjima, pogotovo na sajmovima:

Sve te soljenke, figurice pasa, naprsci, olovke, ukosnice i pepeljare kretale su se po svijetu seleći se tiho s jednoga mjesta na drugo, kao jata roda koja svake godine dva puta prelete Istanbul. Posve isti upaljač kao onaj koji sam kupio Fusun viđao sam na buvljacima u Ateni i Rimu, a neke vrlo slične u trgovinama u Parizu i Bejrutu. Ova soljenka, koja je dvije godine stajala na stolu kod Keskinovih, izrađena je u nekoj istanbulskoj radionici. Iste takve vidio sam u zabačenim istanbulskim restoranima, ali i u jednome muslimanskom restoranu u New Delhiju, u malome restoranu u staroj kairskoj četvrti, potom na platnu koje staretinari u Barceloni rašire nedjeljom po pločnicima, te u manjem dućanu kuhinjskih potrepština u Rimu. Očito je da je tu soljenku netko negdje proizveo, da je u drugim zemljama taj model "kopiran", da je napravljen velik broj istih takvih od sličnoga materijala i da su se potom našle na tržištu. Tako su milijuni soljenki istoga oblika godinama bili sastavni dio svakodnevnoga života milijuna Obitelji, a Balkan i južno Sredozemlje mogu se smatrati prostorom na kojemu se ona najčešće susreće. Ostaje pak tajna kako takva soljenka dospije i u vrlo udaljene dijelove svijeta, kao što ne znamo ni kako to da ptice selice uvijek lete istim putem. Onda naiđe nov val i donese nove soljenke, a stare ostanu negdje odbačene kao

što na obali ostanu predmeti koje donesu valovi podignuti vjetrom. Većina ljudi nikada ne postane svjesna svoje emotivne veze s tim komadom kuhinjskoga pribora s kojim provede dobar dio života.

Cijelu svoju zbirku, potom krevet, madrac koji zaudara na plijesan i plavu plahtu na kojima sam u Apartmanu Milosrđe vodio ljubav s Fusun, prenio sam u potkrovlje kuće koju sam preuređio u muzej. Potkrovlje, zapušteno u vrijeme dok su Keskinovi stanovali u toj kući (mračan, paučinom prekriven prostor sa spremištem za vodu, po kojemu su kružili miševi, pauzi i žohari), postalo je čista, svijetla prostorija s pogledom na zvijezde. Kad sam u taj prostor postavio krevet, popio sam tri čaše rakije i poželio zaspati okružen svim tim stvarima koje su me podsjećale na Fusun. Tako sam se u kuću, u kojoj je potpuno izmijenjen unutarnji raspored da bi na koncu postala muzej, uselio jedne proljetne noći otključavši svojim ključem nova vrata iz ulice Dalgič. Kao prikaza, polako sam se uz strmo stubište uspeo u potkrovlje, bacio se na krevet i zaspao.

Neki ljudi kuću u kojoj žive pune stvarima i pred kraj života taj svoj životni prostor pretvore u muzej. A ja sam kuću koja je pretvorena u muzej htio svojom prisutnošću u potkrovlju i ležajem u toj prostoriji ponovo pretvoriti u kuću. Što može biti ljepše od toga da čovjek spava u prostoru ispunjenom stvarima za koje ga vezuju duboki osjećaji i sjećanja!

U potkrovlju sam češće spavao u proljeće i ljeto. Zahvaljujući tome što je arhitekt Ihsan u središnjem dijelu kuće ostavio velik otvor, navečer sam osjećao ne samo pojedine predmete iz svoje zbirke, nego i dubinu cijeloga tog prostora. Pravi su muzeji mjesta na kojima se Vrijeme pretvara u Prostor.

Majka je bila nesretna kad sam počeo živjeti u potkrovlju svoga muzeja, ali mi nije prigovarala zato što sam često ručao s njom, ponovo se počeo družiti s bivšim prijateljima (osim sa Sibel i Zai- mom) i odlaziti ljeti jahtom na Suadije i Prinčevske otoke. Mislila je da jedino tako mogu podnijeti tugu za Fusun. Za razliku od svih poznanika, držala je posve normalnim da u kući Keskinovih napravim muzej koji bi govorio o mojoj ljubavi prema Fusun i u kojem bih izložio stvari i predmete iz našega života.

“Naravno da trebaš uzeti one stare predmete iz moga ormara i ladica. Sigurno više nikada neću staviti te šešire ili nositi te torbe. Imaš i očeve stvari. Uzmi moj pribor za pletenje i gumb, ne troši novac uzalud, sigurno neću pletiti rfi šiti u sedamdesetoj godini.”

Tetu Nesibe, koja je djelovala zadovoljno svojim novim domom i novom okolicom, vidao bih jednom na mjesec, kad bih bio u Istanbulu. Uzbuden, pričao sam joj kako sam u Berlinu posjetio Muzej Barggruen, u kojem su izloženi predmeti koje je cijeloga života skupljao Heinz Barggruen, i kako je vlasnik zbirke sklopio sporazum s gradskim vlastima da do smrti živi u potkrovlju zgrade koja je za potrebe njegove zbirke pretvorena u muzej.

“Dok razgledavate muzej, možete u nekoj od prostorija, ili na stubištu, sresti osobu koja je prikupila muzejsku zbirku. Ta mogućnost postoji sve dok kolekcionar ne umre. Zar to nije čudno, teta Nesibe?”

“Neka vam Bog podari dug život, gospodine Kemale”, reče teta Nesibe pripaljujući novu cigaretu. Potom je malo otplakala zbog Fusun i nasmiješila mi se s cigaretom u ustima, ne brišući suze koje su joj se slijevale niz obraze.

SREĆA

Jednom sam se u ponoć probudio u potkrovlju kuće na Čukur- džumi, u sobici obasjanoj mjesečinom koja je prodirala kroz prozorčić bez zastora. Pogledao sam kroz široki otvor koji se od potkrovlja strmoglavljivao dolje, prema unutrašnjosti muzeja ispod mene. Kroz prozore moga malenog muzeja, za koji sam katkad mislio da ga nikada neću završiti, dopirala je srebrna mjesečina i praznini ispod mene, kao i cijeloj zgradi, davala zastrašujući izgled beskrajnoga prostora. Na donjim katovima koji su, spuštajući se u prazninu, izgledali kao balkoni podignuti jedan iznad drugoga, ležala je u sjeni zbirka koju sam skupljao četvrt stoljeća. Mogao sam vidjeti sve: stvari koje su Fusun i obitelj Keskin koristili u toj kući, zahrđalu olupinu chevroleta, peć i hladnjak, stol za kojim smo osam godina večerali i televizor koji smo gledali. I kao što šamanski vrač osjeća dušu neke stvari, tako sam i ja počeo osjećati priče tih predmeta u sebi.

Te sam noći shvatio da moj muzej mora imati katalog u kojem će biti potanko ispričana pripovijest o svakom predmetu u njemu. Dakako, to će biti pripovijest o mojoj ljubavi i mome divljenju Fusun.

Tu, u sjeni, svaki je predmet izgledao kao da “stoji” u praznini, upućujući samo na jedan trenutak, nedjeljiv kao Aristotelovi atomi. Shvatio sam da moja pripovijest mora biti crta koja povezuje sve te predmete, kao što je Aristotelovo Vrijeme crta koja povezuje sve pojedinačne trenutke. To je pak značilo da katalog mora biti napisan kao roman, ali ja takvo što nisam htio ni pokušati učiniti. Tko ga je mogao napisati za mene?

Tako sam potražio gospodina Orhana Pamuka, koji je ovu knjigu napisao onako kako sam mu je kazivao. Svojedobno su njegov otac i stric poslovno surađivali s mojim ocem i mojom Obitelji.

Potječe iz stare Obitelji s Nišantaša koja je izgubila imetak, pa sam mislio da će dobro razumjeti i pozadinu moje priče. Osim toga, čuo sam da je ozbiljan pripovjedač i da je posvećen svome poslu.

Na prvi sastanak s gospodinom Orhanom otišao sam spreman. Prije nego što sam mu počeo pričati o Fusun, rekao sam mu da sam posljednjih petnaest godina razgledao tisuću sedamsto četrdeset tri muzeja u svijetu i da sam skupio sve ulaznice za te muzeje. Potom

sam mu pričao o muzejima književnika koje on voli, misleći da će mu to biti zanimljivo, da će se možda nasmiješiti kad sazna da je u Muzeju Dostojevskoga u St. Peterburgu jedini autentični izložak kapa koja se čuva u staklenoj vitrinici pokraj koje stoji natpis “doista je pripadala Dostojevskome”. Pitao sam se što će reći kad čuje da je Nabokovljev muzej, koji je u istom gradu, u doba Staljina bio ured lokalnog povjerenstva za cenzuru? Ispričao sam mu kako su u Muzeju Marcela Prousta u Illiers-Combrayu izloženi portreti osoba prema kojima je pisac opisivao junake svojih romana i kako su mi ti portreti pomogli da steknem predodžbu ne o romanima, nego o svijetu u kojemu je Proust živio. Ne, nisam mislio da su muzeji posvećeni svijetu nekoga pisca suvišni. Na primjer, mislio sam da je vrlo dobro što su u Spinozinoj kući u malom nizozemskom gradu Rijnsburgu izložene baš sve knjige koje se spominju u popisu sastavljenome poslije njegove smrti, što su usto još i poredane po formatu, kako se to činilo u 17. stoljeću. Rekao sam mu da sam se, gledajući u Tagoreovom muzeju akvarele koje je pisac naslikao, sjetio mirisa plijesni u našim muzejima posvećenim Ataturkovu životu i djelu, koji su otvoreni u ranom republikanskom razdoblju, te kako sam toga dana bio sretan prolazeći kroz prostorije kao kroz labirint i slušajući neprestani žamor Kalkute. Pričao sam mu o fotografijama koje sam vidio u Pirandellovoj kući u Agrigentu na Siciliji, a koje su mi izgledale kao da pripadaju mojoj Obitelji. Potom sam mu govorio o pogledu na grad koji se pruža s prozora Strindbergova muzeja u Stockholmu, i o tome kako mi se činila poznatom malena, otužna četverokatnica u Baltimoreu, koju je Edgar Allan Poe dijelio s tetom i desetogodišnjom rođakinjom Virginijom, kojom se poslije oženio. (Ta kuća-muzej na četiri kata, koja se nalazi u središtu zabačene i siromašne četvrti u Baltimoreu, svojim malim dimenzijama i otužnim izgledom, prostorijama i oblikom najviše nalikuje kući Keskinovih, više nego ijedan drugi muzej koji sam vidio.) Gospodinu Orhanu Pamuku rekao sam i to da je Muzej Marija Prava u Rimu, u Ulici Giulia, najbolji od svih muzeja posvećenih nekome piscu. Posjet rodnoj kući velikoga povjesničara romantizma, koji je podjednako uživao i u slikarstvu i u književnosti, mora unaprijed najaviti kao što sam to ja učinio. Preporučio sam mu da svakako pročitati priču o njegovoj iznimnoj zbirci, odnosno knjigu u kojoj su opisani prostorija po prostoriji i predmet po predmet, kao u romanu. Kuća u kojoj se rodio Flaubert u Rouenu puna je medicinskih knjiga koje su pripadale njegovu ocu, te zbog toga ne mora posjetiti Muzej povijesti medicine. Potom sam našega pisca pogledao ravno u oči:

“Gospodine Orhane, sigurno vam je iz Flaubertovih pisama poznato da je pisac u ladici čuvao pramen kose, rubac i cipele svoje djevojke Louise Colet, koja ga je nadahnjivala dok je pisao *Madame Bovary*, i s kojom je vodio ljubav u gradskim hotelima i na konjskim kolima, baš kao što opisuje i u romanu. Vjerojatno znate da je te predmete katkad vadio iz ladice i milovao ih, da je gledao njezine cipele i zamišljao je kako hoda u njima.”

“Ne, nisam to znao”, rekao je. “No priča mi se sviđa.” “Gospodine Orhane, i ja sam jednu ženu toliko volio da čuvam njezine vlasi, marame, ukosnice i sve druge sitnice, i da godinama tražim utjehu u njima. Molim vas, mogu li vam posve otvoreno ispričati svoju priču.”

“Svakako, izvolite.”

Tijekom našega prvog susreta u restoranu Sultan, koji je zamijenio u međuvremenu zatvoreni Foaje, za tri sam mu sata ispričao cijelu svoju pripovijest, ali bez reda, skačući s događaja na događaj, onako kako su mi padali na pamet. Popio sam tri duple rakije pričajući s velikim uzbuđenjem, pritom misleći kako u zanosu odveć banaliziram događaje o kojima pripovijedam.

“Poznavao sam Fusun”, reče gospodin Orhan. “Sjećam se se s vaših zaruka u Hiltonu. Bilo mi je jako žao kad sam čuo da je poginula. Radila je u butiku, tu u blizini. Plesao sam s njom na vašim zarukama.”

“Zaista? Bila je posebna, zar ne? Govorim o njezinoj duši, gospodine Orhane, ne o ljepoti. O čemu ste razgovarali dok ste plesali?”

“Ako doista imate sve Fusunine stvari, volio bih ih vidjeti.” Najprije je došao na Čukurdžumu i, nimalo ne skrivajući da je dimnut, pokazao veliko zanimanje za moju zbirku. Pokoji je izložak uzeo u ruke, na primjer žute cipele koje je Fusun nosila kad sam je prvi put vidio u butiku *Champs-Élysées*, pitao zbog čega su tu, a ja sam mu pričao o njima.

Poslije toga počeli smo ozbiljno raditi. Kad sam bio u Istanbulu, dolazio je jednom na tjedan meni u potkrovlje, pitao me zbog čega pojedini predmeti i fotografije, koje sam raspoređivao po sjećanju, stoje u istim kutijama ili vitrinama, te zašto u romanu trebaju biti spomenuti u istome poglavlju, a ja sam mu sve sa zadovoljstvom objašnjavao. Bilo mi je drago vidjeti da svaku moju riječ pažljivo sluša i vodi bilješke. To me je činilo ponosnim.

“Završite napokon taj roman, neka zainteresirani posjetitelji dođu u moj muzej s knjigom u ruci. Dok budu razgledali muzej idući od jednog do drugog izložka, ja ću u pidžami silaziti iz svoje sobe u potkrovlju i družiti ću se s njima kako bi bolje osjetili moju ljubav prema Fusun.”

“Ali ni vi, gospodine Kemale, nikako da završite svoj muzej”, odgovorio bi gospodin Orhan.

“Na svijetu ima još mnogo muzeja koje nisam vidio”, odgovorio bih smiješeći se. Po tko zna koji put nastojao bih opisati raspoloženje koje u meni potiče tišina muzeja. Trudio sam se objasniti što me to čini sretnim kad nekog utorka, bježeći od budnih pogleda čuvara, krenem u obilazak nekog zaboravljenog muzeja u zabačenoj četvrti kakvoga dalekog grada. Gospodinu Orhanu javio bih se odmah po povratku s putovanja. Pričao bih mu o muzejima koje sam posjetio i pokazivao mu ulaznice, kataloge, putokaze te pokoju jeftinu sitnicu koju bih mu donio iz muzeja koji bi mi se posebno svidio.

Poslije jednoga takvog putovanja pričao sam mu najprije svoju pripovijest, potom sam govorio o muzejima koje sam posjetio, i naposljetku ga upitao dokle je stigao s romanom. Gospodin Orhan je odgovorio:

“Roman pišem u prvome licu.”

“Kako to mislite?”

“U knjizi, gospodine Kemale, vi pričate priču u prvome licu. Dakle, ja govorim u vaše ime. Ovih sam dana najviše zaokupljen time da se zamislim na vašem mjestu, da postanem vi.”

“Shvaćam”, reko. “Gospodine Orhane, jeste li vi doživjeli takvu ljubav?”

“Hmmm... Nije riječ o meni”, rekao je i zašutio.

Nakon podužega rada, u potkrovlju smo popili po rakiju. Umorio sam se pričajući mu o Fusun i svome životu. Kad je otišao, ispružio sam se na ležaju na kojem sam svojedobno (prije više od četvrt stoljeća) vodio ljubav s Fusun i razmišljao o tome kako mi se čini neobičnim to što će moju pripovijest ispričati u moje ime.

Nimalo nisam sumnjao da će priča biti moja i da će gospodin Orhan imati poštovanja prema onome što mu pripovijedam, ali me je zbunjivalo što će zauzeti moje mjesto. To je bila slaba strana priče. Činilo mi se posve normalnim da ja pričam svoju priču posjetiteljima Muzeja pokazujući im izložene predmete. Čak sam često sanjario o tome kako će se Muzej uskoro otvoriti, i kako ću doista raditi u njemu. Silno mi je smetalo što gospodin Orhan sebe stavlja na moje mjesto, i što se umjesto moga čuje njegov glas.

S tim sam ga osjećajem dva dana poslije upitao za Fusun. Našli smo se ponovo navečer u potkrovlju Muzeja i već smo bili popili po rakiju.

“Gospodine Orhane, molim vas, hoćete li mi ispričati kako ste prije četvrt stoljeća plesali s Fusun na mojim zarukama.”

Neko se vrijeme opirao, mislim da mu je bilo neugodno. Ali poslije još jedne čašice ispričao mi je kako je prije četvrt stoljeća plesao s Fusun, i to tako osjećajno da sam mu odmah poklonio povjerenje; shvatio sam da bi baš on posjetiteljima Muzeja najbolje mogao ispričati moju priču.

Te sam večeri shvatio da je dosta moga glasa i da je najbolje njemu prepustiti da završi moju pripovijest. Od sljedećega odlomka do kraja knjige pripovijeda gospodin Orhan. Uvjeren sam da će na posljednjim stranicama mojoj Fusun pokloniti onakvu pažnju kakvu joj je poklonio dok je s njom plesao. Doviđenja!

Pozdravljam vas, ja sam Orhan Pamuk. S dopuštenjem gospodina Kemala počinjem priču o svome plesu s Fusun. Ona je bila najljepša djevojka te noći i mnogi su muškarci čekali na red da je pozovu na ples. Tada nisam bio ni zgodan, ni dotjeran, ni samo-svjestan, mogu reći ni dovoljno zreo iako sam bio pet godina stariji od nje, ukratko - ničim nisam mogao privući njezinu pozornost. Glava mi je bila puna čudorednih misli i raznih knjiga i romana koji su me sprječavali da uživam u toj noći. A ionako znate da su nju morale druge misli.

Ipak sam se predao sanjarenju nakon što je prihvatila moj poziv na ples i krenula preda mnom prema plesnome podiju; prateći je, gledao sam njezin vitki stas, obnažena ramena, prekrasna leđa i blagi osmijeh. Ruka joj je bila lagana, ali topla. Kad je drugu ruku spustila na moje rame, na trenutak sam osjetio ushit kao da je tu kretnju napravila iz pažnje prema meni, a ne da bi zaplesala. Dok se lagano njihalala i polako okretala, u glavi mi se vrtjelo od blizine njezine puti i svježine uspravnoga tijela, ramena i poprsja. Što sam se jače opirao njezinoj privlačnosti, pred očima su mi se brže smjenjivali prizori iz mašte koji se nisu dali zaustaviti iako sam ih nastojao potisnuti: odlazimo s plesnoga podija držeći se za ruke i penjemo se u bar na katu; silno se zaljubljujemo jedno u drugo; ljubimo se ispod krošanja stabala; vjenčavamo se.

Prva rečenica, koju sam izustio tek da bih nešto rekao, bila je posve obična (“Vidim vas ponekad u butiku na Nišantašu, dok prolazim onuda.”) i mogla ju je podsjetiti samo na to da je lijepa prodavačica. Nije mi ni odgovorila. Vjerojatno je još na početku prve pjesme shvatila da je nisam u stanju zabaviti, pa je preko moga ramena gledala uzvanike, pratila što rade gosti koji sjede, tko s kim pleše, s kim se zabavljaju i razgovaraju brojni muškarci koji se zanimaju za nju i što rade lijepe, dotjerane žene, te smišljala što će raditi poslije našega plesa.

Vrhovima kažiprsta i srednjega prsta desne ruke, koju sam s dužnim poštovanjem i užitkom držao malo iznad njezine lijepe stražnjice, osjećao sam, kao kakvo bilo, i najmanji pokret njezine kralježnice. Imala je neobično, uspravno, zanosno držanje. Godinama sam ga pamtio. Na trenutak bih pod jagodicama prstiju osjetio njezine kosti, krv koja živo kola njezinim tijelom, zaokupljenost nečim novim, podrhtavanje unutarnjih organa i njezinu nježnu građu. S mukom sam se suzdržavao da je snažno ne zagrlim.

Kad smo se zbog gužve na plesnome podiju leđima sudarili s jednim parom, tijela nam se na trenutak spojiše. Nakon toga “potresnog” dodira dugo sam šutio. Gledajući njezin vrat i kosu, razmišljao sam o sreći koju bi mi mogla pružiti, i mislio kako bih uz nju mogao zaboraviti i knjige i svoju želju da postanem pisac. Bile su mi dvadeset tri godine, i jako bih se ljutio kad bi se prijatelji i bogataši s Nišantaša, saznajući da hoću postati pisac, nasmijali i rekli kako čovjek u mojim godinama još ne zna što je život. Trideset godina poslije, upravo dok ispravljam ovaj tekst, želim reći kako su bili posve u pravu. Da sam poznao život, dao bih sve od sebe da za vrijeme plesa privučem njezinu pozornost, vjerovao bih da se može zainteresirati za mene i ne bih onako bespomoćno gledao kako mi klizi iz ruku. “Umorila sam se”, rekla je. “Mogu li sjesti nakon sljedeće pjesme?” Otpratio sam je do stola otmjenim kretnjama koje sam naučio iz filmova. Ne mogavši se suzdržati, u jednome trenutku neoprezno reko:

“Kako je dosadna ova gužva! Da odemo na kat i u miru porazgovaramo?” Zbog buke nije čula moje riječi, ali je po izrazu moga lica odmah shvatila što joj predlažem. “Moram biti sa svojim”, rekla je, i graciozno se kretnjama udaljila.

Vidjevši da tim riječima završavam svoju priču, gospodin Kemal mi je smjesta čestitao: “Da, Fusun se baš tako ponašala! Odlično ste je upoznali”, rekao je. “Hvala vam što niste zatajili osjetljive pojedinosti. Da, gospodine Orhane, stvar je u ponosu. Ja svojim Muzejom želim poučiti ne samo naš narod nego sve narode na svijetu da se trebaju ponositi životom koji žive. Obišao sam svijet i zaključio: Zapadnjaci se ponose sobom, dok veći dio svijeta živi u sramu. Ali, izložimo li ono čega se u stidimo u nekome muzeju, to odmah

postaje nešto čime se možemo ponositi.”

Bio je to prvi od nekoliko govora koje je gospodin Kemal održao u ponoćnim satima u svojoj sobici u potkrovlju nakon nekoliko čašica pića. Uvijek se ponašao kao da mi otkriva nešto što ne znam. To mi nije smetalo zato što u Istanbulu svi ljudi koji se nađu u društvu romanopisca počinju držati predavanje, kao da svi imaju isti poriv. Pa ipak, to me je zbunjivalo (riječ koju je gospodin Kemal često koristio) jer nisam znao što bih trebao staviti u koji dio knjige.

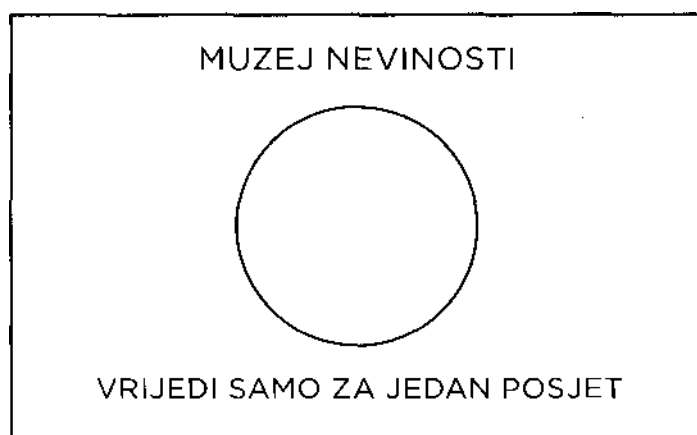
“Znate li, gospodine Orhane, kako sam shvatio da je ponos temeljna ideja muzeja?” upita gospodin Kemal jedan drugi put o ponoći, dok smo sjedili u sobici u potkrovlju. “Razgovarajući s čuvarima muzeja, naravno. Svugdje u svijetu čuvari su s ponosom i zadovoljstvom odgovarali na moja pitanja. U Gruziji, u gradu Goriju, postarija kustosica Staljinova muzeja cijeli mi je sat pričala o tome kako je Staljin bio velik čovjek. U Muzeju romantizma u portugalskome gradu Portu simpatični mi je čuvar ponosno ispričao koliko je na romantizam u Portugalu utjecalo to što je Carlo Alberto, bivši kralj Sardinije, 1849. godine kao prognanik proveo posljednja tri mjeseca života u zgradi u kojoj je danas taj muzej. Gospodine Orhane, i čuvari moga muzeja morali bi s nehinjenim ponosom pričati zainteresiranim posjetiteljima o povijest! zbirke Kemala Basmadžija, o ljubavi koju osjećam prema Fusun o značenju svakoga predmeta koji joj je pripadao. Molim vas, i to stavite u knjigu. Posao muzejskih čuvara nije, kako se misli, samo čuvati izložene predmete (dakako da se mora sačuvati sve što se odnosi na Fusun!), utišavati glasne posjetitelje, opominjati one koji žvaču gumu za žvakanje ili se ljube. Čuvari moraju stvoriti takav ugođaj da posjetitelj bude skrušen, smjeran i ponizan kao da se nalazi na nekom svetome mjestu ili u hramu. U skladu s ozračjem zbirke i Fusuninim ukusom, čuvari u Muzeju nevinosti moraju biti odjeveni u tamna odijela od baršuna i svijetloružičaste košulje, a oko vrata nositi kravate na kojima će biti simbol Muzeja - Fusunine naušnice s ugraviranim F. I još nešto: neka čuvari ne opominju posjetitelje koji žvaču ili se ljube. Muzej nevinosti uvijek mora biti otvoren za zaljubljene parove koji u Istanbulu ne mogu naći mjesto za ljubljenje.”

Ponekad bi mi zasmetao taj zapovjedni ton u riječima gospodina Kemala, na koji bi on obično prelazio poslije drugog pića; podsjećao me je na samouvjerene političke pisce iz sedamdesetih godina. Tada bih prestajao bilježiti, i sljedećih nekoliko dana nisam imao želju vidjeti ga ili se susresti s njim. No privlačili su me detalji iz priče o Fusun i ono posebno ozračje koje su stvarali predmeti u Muzeju, te bih nakon nekoga vremena ponovno poželio otići u potkrovlje i slušati pripovijest toga umornog čovjeka koji je pio svaki put kad bi se sjetio Fusun. A što je više pio, više se zanosio i pričao.

“Gospodine Orhane”, govorio je gospodin Kemal, “ne zaboravite: logika moga muzeja jest da iz svake točke izložbenog prostora bude vidljiva cijela zbirka. Budući da se sa svakoga mjesta istodobno može vidjeti sva izložena građa, to jest cijela moja pripovijest, posjetitelj Muzeja zaboravit će osjećaj Vremena. A to je najveća utjeha u životu. U poetičnim muzejima, u koje su utkani osjećaji i koji su osmišljeni srcem, nalazimo utjehu zato što u njima izgubimo osjećaj Vremena, a ne zato što smo među starim predmetima koji nam se sviđaju. Molim vas, i to napišite u knjizi. Nemojmo zatajiti ljudima kako ste pisali ovu knjigu i kako sam vas pritom usmjeravao. Molim vas, kad je završite, dopustite da izložimo i vaše skice. I vaše bilježnice također. Koliko će još potrajati pisanje? Ljudi koji pročitaju knjigu svakako će, kao i vi, htjeti doći ovamo vidjeti Fusuninu kosu, njezine haljine, sve njezino. Na kraju knjige, molim vas, stavite i plan grada, da zainteresirani posjetitelji mogu sami naći put do Muzeja. Ljudi koji budu znali moju pripovijest, sjetit će se Fusun kad god, hodajući ulicama, bace pogled na istanbulski krajolik, kao što je se i ja uvijek sjetim. Oni koji pročitaju knjigu, imaju pravo jedanput besplatno posjetiti Muzej. Stoga je dobro u knjigu staviti i ulaznicu. Neka čuvar na ulazu ovjeri pečatom Muzeja nevinosti ulaznicu radoznalca koji dođe s knjigom u ruci, i neka ga primi u Muzej.”

“Kamo da stavimo ulaznicu?”

“Evo ovamo.”

“Hvala. Gospodine Orhane, molim da na kraju knjige bude kazalo imena. Vi ste mi pomogli da se sjetim kako mnogo ljudi zna našu priču i kako nas mnogo ljudi poznaje. Ni ja se ne mogu uvijek sjetiti svakog imena.”

Gospodinu Kemalu nije se sviđala moja zamisao da potražim osobe koje se spominju u priči, ali mu se svidjelo kako pišem knjigu. Katkad bi pitao što su rekli ili što su toga dana radili ljudi koje sam pronašao, a ponekad se za njih uopće nije zanimao, nije čak ni shvaćao zašto se ja za njih zanimam.

Na primjer, uopće mu nije bilo jasno zašto sam pisao gospodinu Abdulkerimu, Satsatovom distributeru u Kajseriju, i sastao se s njim prigodom jednoga njegovog dolaska u Istanbul. Gospodin Abdulkerim napustio je Satsat i prešao u Tekjaj, koji su osnovali Osman i gospodin Turgaj, te je postao njihov distributer. Slučaj gospodina Kemala ispričao mi je kao sramni ljubavni događaj zbog kojega je Satsat propao.

Našao sam Suhendan Jildiz (Zlobnu Suhendan), glumicu koja je svojedobno glumila zle žene i koja se sjećala Fusuninih i Kemalovih prvih mjeseci u Peluru. U razgovoru mi je rekla da je gospodin Kemal bio bespomoćni usamljenik, da je ona, kao i svi drugi, znala koliko je zaljubljen u Fusun, ali da ga nije odveć žalila jer nije mogla shvatiti bogataše koji dolaze među filmaše samo zato da bi bili s lijepim djevojkama. Zlobna Suhendan zapravo je žalila Fusun “jer je ta djevojka pokazivala nestrpljenje koje je graničilo s panikom da zaigra u filmu i postane zvijezda”. I da je postala filmska glumica, opet bi završila tragično među onim vukovima. Nikako joj nije bilo jasno zašto se udala za “onoga debeljka” (Feriduna). Njezina unuka, kojoj je u vrijeme dok je sjedila u Peluru plela pulover u tri boje, sada ima trideset godina, i od srca se smije kad na televiziji vidi filmove u kojima je glumila njena baka, čudeći se kako je tada Istanbul bio siromašan.

Brijač Basri na Nišantašu jedno je vrijeme bio i moj brico, i još uvijek radi. Pokazuje više poštovanja i ljubavi dok govori o Kemalovom ocu, gospodinu Mumtazu, nego o Kemalu. Pokojni gospodin Mumtaz bio je veseljak, zabavan čovjek, široke ruke, dobra srca. Od brijača Basrija nisam čuo ništa novo što bi vrijedilo zabilježiti, kao ni od Kopilana Hilmija i njegove žene Neslihan, Hajala Hajatija i jednoga drugog redovitog posjetitelja Pelura, Saliha Sarilija, a ni od Kenana. Fusunina susjeda s donjega kata koju je krila od Kemala, gospođa Ajla, sada živi u sporednoj ulici na Beşiktašu s mužem inženjerom i četvero djece, od kojih je najstarije student. Ispričala mi je da se voljela družiti s Fusun, da joj se sviđala njezina otvorenost prema životu, način na koji se šalila i na koji je govorila, baš sve, da ju je čak oponašala, ali da se Fusun, nažalost, s njom nije mogla družiti koliko je htjela. Dvije su djevojke oblačile svoje najljepše haljine i odlazile na Bejoglu u kino. Jedna njihova prijateljica iz četvrti radila je u kazalištu Dormen kao hostesa koja raspoređuje posjetitelje, te ih je povremeno pozivala na probe. Onda bi negdje pojele sendvič, popile ajran i štitele jedna drugu od mladića koji su im dodijavali. Ponekad bi ušle u *Vakko* i druge skupe trgovine kao da nešto žele kupiti, isprobavale bi haljine, gledale se u ogledalu i zabavljale. Usred zabave ili razgovora, ili usred filma, Fusun bi se nečega sjetila te bi joj se raspoloženje u trenutku promijenilo, ali nikada nije Ajli otvorila dušu. Cijela je četvrt znala da gospodin Kemal dolazi k njima, da je vrlo bogat i pomalo čudan, ali nitko nije govorio o ljubavi. Ajla, kao ni bilo tko drugi u naselju Čukurdžuma, nije saznala ništa o tome što su Fusun i Kemal doživjeli prije više godina, a onda se Ajla ionako odselila iz te četvrti.

U proteklih dvadeset godina Bijeli Karanfil je napredovao od novinara žutoga tiska do urednika dnevnog priloga u jednome od naših najvećih listova. Osim toga, postao je glavni urednik senzacionalističkog mjesečnika koji je objavljivao samo skandale i vijesti o ljubavnome životu glumaca iz domaćih filmova i serija. Kao većina novinara koji objavljivanjem neistinitih i neprovjerenih vijesti povrijede ljude, čak im zagorčaju život, i on je zaboravio što je pisao o Kemalu te mi je rekao da ga pozdravim i da njegovoj majci gospođi Vedžihe, koju je donedavno znao povremeno nazvati, prenesem izraze najdublje poštovanja. Mislio je da sam ga tražio radi knjige koja će se vjerojatno dobro prodavati zato što govori o glumcima, pa mi je prijateljski rekao kako mi je spreman pomoći na svaki način. Je li mi poznato da je sin nekada slavne zvijezde Kamilice, iz njenoga neuspjelog braka s producentom Muzaferom, kao mlad čovjek postao vlasnik jedne od najvećih turističkih agencija u Njemačkoj?

Feridun se posve udaljio od svijeta filma i osnovao vrlo uspješno reklamno poduzeće. Kad sam saznao da je novo poduzeće nazvao *Plava kiša*, shvatio sam da se nije mogao sasvim odreći svojih mladenačkih snova, no nisam ga pitao za film koji nikada nije uspio snimiti. Feridun je snimao reklamne filmove u kojima je bilo zastava i nogometa. U njima se govorilo o tome kako se cijeli svijet jako boji uspjeha turskih proizvoda (keksa, odjeće od traperi, žileta...), ali i turskih huligana. Već je čuo za ideju gospodina Kemala da otvori muzej, a od mene je saznao da pišem “knjigu o Fusun”. Dirljivo iskren, ispričao mi je da je svojedobno bio zaljubljen u Fusun, no da ga ona tada nije primjećivala. Suzdržano mi je priznao kako je u braku bio oprezan da se ne bi ponovo zaljubio u nju zato što nije htio još jednom doživjeti istu bol. Znao je da se Fusun udala za njega “iz nužde”. Cijenio sam njegovu iskrenost. Kad sam odlazio iz njegova suvremeno opremljenog ureda, s istim je oprezom i ljubaznošću uputio pozdrav “gospodinu Kemalu”, a onda se namrštio i upozorio me: “Gospodine Orhane, napišete li išta loše o Fusun, znajte da ću se obračunati s vama.” Potom je njegovo lice opet poprimilo miran i blag izraz koji mu je vrlo dobro pristajao. Sada rade promidžbu za *Boru*, novi proizvod velike tvornice koja je nekoć proizvodila Meltem. Bi li se u reklamama mogao koristiti prvom rečenicom iz moga romana *Novi život*?

Novcem koji je dobio kao otpremninu kad je odlazio u mirovinu, Četin-efendija je kupio taksu i iznajmljivao ga jednome vozaču, no ponekad je i sam izlazio na istanbulske ulice i vozio iako je bio u poodmaklim godinama. Kad smo se sastali na jednom stajalištu taksija na Beşiktašu, rekao mi je da je Kemal uvijek isti, još od mladosti, čak od djetinjstva. On zapravo voli svaki trenutak života, otvoren je prema svijetu i ljudima, dobronamjeran kao dijete. Stoga je možda čudno što mu je cijeli život prošao u neostvarenoj ljubavi. Ali, da sam poznao Fusun, shvatio bih da je gospodin Kemal bio toliko zaljubljen u nju zato što je silno volio život. Fusun i Kemal bili su dvoje vrlo dobrih i časnih ljudi, i bili su krasan par, ali ih dragi Bog nije sastavio, pa ni ne treba pitati je li sve tako moralo biti. Kad sam se sljedeći put vidio s gospodinom Kemalom nakon jednog njegovog dugog putovanja, najprije sam saslušao njegovu priču o novim muzejima, a onda mu od riječi do riječi prenio ono što je Četin-efendija rekao za Fusun.

“Gospodine Orhane, ljudi koji posjete naš Muzej jednoga će dana shvatiti našu priču i svakako će osjetiti kakva je bila Fusun”, rekao mi je. Odmah smo počeli piti. Ja sam tada već volio piti s njim. “Dok budu pomno razgledavali predmete u vitrinama i kutijama, posjetitelji

će razumjeti s koliko sam pozornosti u proteklih osam godina promatrao Fusunine ruke i pokrete, njezin osmijeh, uvojke kose, način na koji gasi cigaretu, na koji se smiješi ili skuplja vjeđe, kako u ruci drži žlicu, njezine marama, ukosnice, cipele, sve njezino (nisam mu rekao: "Ali, naušnice niste zamijetili, gospodine Kemale!") i osjetit će da je ljubav zapravo velika pažnja i velika nježnost. Molim vas, završite knjigu i napišite kako svaki predmet izložen u Muzeju treba biti osvijetljen blagom svjetlošću iz unutrašnjosti vitrina, koja sasvim odgovara pozornosti koju posvećujem tome predmetu. Ljudi koji ga budu posjećivali osjećat će poštovanje prema Fusuninoj i mojoj ljubavi dok budu gledali te predmete, i našu će ljubav uspoređivati sa svojim uspomena. U Muzeju nikada ne bi trebala biti gužva tako da svaki posjetitelj može osjetiti svaki Fusunin predmet, svaku sliku istanbulskih četvrti po kojima smo ona i ja zajedno hodali, cijelu zbirku. Zabranjujem da u Muzeju nevinosti istodobno bude više od pedeset posjetitelja. Grupne posjete, kao i škole, svakako treba najaviti. Na Zapadu, gospodine Orhane, u muzejima ponekad vlada velika gužva. Onako kao što smo mi svojedobno nedjeljom odlazili automobilom na izlet na Bospor, Obitelji u Europi nedjeljom odlaze u velike muzeje. Kao što mi nedjeljom ručamo u nekome restoranu na Bosporu, tako oni sjednu i zabavljaju se u muzejskim restoranima. Proust je u svojoj knjizi napisao kako je nakon smrti njegove tete sve njezino pokućstvo prodano jednoj javnoj kući i kako je, svaki put kad bi ondje vidio tetine naslonjače i stolove, osjećao da to pokućstvo plače. Gospodine Orhane, izložci u muzeju plaču u vrijeme velikih nedjeljnih gužvi. U mome muzeju izložena će građa svakako zauvijek ostati u svojoj kući. Gospodine Orhane, bojim se da je naše bogataše koji nemaju dovoljno kulture i vjere u sebe ponijela želja da, oponašajući Zapadnjake, otvaraju moderne muzeje s restoranima, kakve su vidjeli na Zapadu. A mi kao narod nemamo ni dovoljno znanja ni naobrazbe, a ni dara za likovnu umjetnost. Turski narod u svojim muzejima treba gledati svoj život, a ne lošu imitaciju zapadnjačke slike. Naši muzeji trebaju izlagati i pokazivati naš život, a ne maštanja naših bogataša u kojima oni sebe vide kao Zapadnjake. Moj je muzej cijeli Fusunin i moj život, sve što smo nas dvoje doživjeli. I sve što sam vam ispričao, gospodine Orhane, gola je istina. Možda će čitateljima i posjetiteljima Muzeja ponešto ostati nejasno jer sam vam svoju pripovijest i svoj život ispričao posve iskreno, ali čak ni ja sam ne znam jesam li sve dobro shvatio. Neka to objasne budući znanstvenici u člancima koje će objavljivati u časopisu *Nevinost* koji će izdavati naš muzej. Od njih bismo trebali saznati kakva je strukturna veza između Fusuninih ukosnica i četki za kosu na jednoj, i uginulog kanarinca Limuna na drugoj strani. Budućim generacijama posjetitelja, kojima se moji doživljaji budu činili nestvarnim, kao i moje ljubavne boli, patnje za Fusun, naše gledanje za večerom i sreća koju smo osjećali držeći se za ruke na plažama i u kinima, kustosi trebaju reći da smo sve to stvarno doživjeli. Ništa se ne brinite, nimalo ne sumnjam da će budući naraštaji razumjeti našu ljubav. Siguran sam da će i nju i sve što smo doživljavali duboko osjetiti i veseli studenti iz Kajserija koji će za pedeset godina posjetiti Muzej, i turisti iz Japana koji će s fotografskim aparatima u rukama čekati u redu pred ulazom, i osamljene žene koje slučajno naiđu tom ulicom te uđu u Muzej, i sretni ljubavni parovi budućeg sretnog Istanbula dok budu razgledali Fusunine haljine, soljenke, satove, jelovnike iz restorana, fotografije staroga Istanbula, naše zajedničke igračke iz djetinjstva i druge predmete. Budući brojni posjetitelji Muzeja nevinosti imat će, ako Bog da, mogućnost posjetiti i naše privremene postave te vidjeti fotografije brodova, poklopce boca od sokova, kutije šibica, kvake, razglednice, slike glumaca i pjevača, naušnice - sve ono što su skupljali naši strastveni kolekcionari, moji siroti istanbulski prijatelji koje sam upoznao u 'kućama otpada' i na sastancima njihovih udruga. U katalozima i romanima trebaju biti i priče o tim izložbama i zbirkama. Posjetitelji koji s poštovanjem i skrušeno budu mislili o ljubavi Fusun i Kemala dok budu gledali izloženu građu, shvatit će da ta pripovijest nije samo kazivanje o zaljubljenima kao što su Lejla i Medžnun ili Husn i Aşk,⁴⁴ nego o cijelome jednom svijetu, to jest o Istanbulu. Jeste li za još jednu rakiju, gospodine Orhane?"

Glavni lik ovoga romana i utemeljitelj Muzeja Kemal Basmadži umro je 12. travnja 2007. u šezdeset drugoj godini života, točno na Fusunin pedeseti rođendan. Preminuo je od srčanoga udara koji je doživio u snu, pred samo jutro, u Grand Hotel de Milano, u kojem je uvijek odsjedao kad je boravio u tome gradu, u velikoj sobi s pogledom na Via Manzoni. Gospodin Kemal je u svakoj prilici odlazio u Milano "doživjeti" (njegove riječi) Muzej Bagatti Valsecchi, za koji je govorio da je "jedan od pet najznamenitijih muzeja koje je ikada vidio" (do smrti ih je posjetio točno 5723). (Evo njegovih ideja koje sam posljednje zapisao: 1. Muzeje treba osjetiti i doživjeti, a ne posjećivati. 2. Zbirka ima duh koji se mora osjetiti. 3. Prostor bez zbirke nije muzej nego izložbeni prostor.) Ono što je gospodina Kemala očaralo u kući koja je u 20. stoljeću pretvorena u muzej jest činjenica da su je u 19. stoljeću dva brata preuredila u stilu renesansne palače iz 16. stoljeća, kao i izvanredna povijesna zbirka (stari kreveti, svjetiljke, renesansna ogledala i posuđe), koju čine svakodnevni predmeti iz kuće u kojoj su braća živjela.

Sprovodu u džamiji Tešvikije prisustvovala je većina osoba čija sam imena naveo u kazalu na posljednjim stranicama knjige. Kemalova majka, gospođa Vedžihe, bila je na balkonu, odakle je uvijek gledala posljednje ispraćaje. Na glavi je imala maramu. Ispraćala je sina plačući, a mi koji smo bili u dvorištu džamije gledali smo je sa suzama u očima.

Tijekom nekoliko mjeseci poslije sprovoda posjećivali su me, nekim čudnim ali logičnim slijedom, rođaci gospodina Kemala, koji se prije nisu htjeli ni susresti sa mnom. Razlog te promjene bilo je njihovo pogrešno uvjerenje da sam nesmiljeno ocrnio sve likove u svojoj knjizi koja govori o životu u elitnoj četvrti Nišan- taš. Nažalost, proširile su se klevete i optužbe da ružno govorim ne samo o svojoj majci, bratu, stricu i cijeloj Obitelji, nego i o mnogim drugim uglednim ljudima s Nišantaša, na primjer, o gospodinu Dževdetu i njegovim sinovima te o svim članovima njegove Obitelji, potom o mome prijatelju pjesniku Kau, pa i o ubijenome poznatom kolumnistu Dželalu Saliku, kojega sam vrlo cijenio, potom o Aladinu, poznatome vlasniku dućana te o mnogima državnim i vjerskim dostojanstvenicima i pašama. Zaim i Sibel zazirali su od mene iako nisu čitali moje knjige. Zaim je postao kudikamo bogatiji nego što je

44 *Hüsrut ü Aşk* (Ljepota i Ljubav), jedno je od najznačajnijih djela klasične turske književnosti (druga polovica 18. st.).

bio u mladosti. Na tržištu više nije bilo voćnoga soka Meltem, ali je postojalo Zaimovo veliko poduzeće. Vrlo su me lijepo ugostili u svojoj prekrasnoj kući na padinama Bebeke, s pogledom na Bospor. Rekli su da su vrlo sretni što pišem pripovijest o životu gospodina Kemala (Fusunini prijatelji i rodbina govorili su kako pišem priču o Fusuninom životu). Međutim, morao bih poslušati i ono što oni imaju reći, da događaji u knjizi ne budu ispričani “samo iz jednih usta”.

Najprije će mi ispričati jedan posve slučajan događaj - svoj susret s gospodinom Kemalom u Milanu na ulici, 11. travnja popodne, samo pola dana prije njegove smrti. (Odmah sam shvatio da su me zbog toga pozvali.) Zaim, Sibel i njihove lijepe i pametne kćeri, dvadesetogodišnja Gul i osamnaestogodišnja Ebru - obje su za večerom sjedile s nama - otišli su na tri dana u Milano. Dok je sretna obitelj šetala ulicom razgledavajući izloge, zabavljajući se i sladeći se raznobojnim kuglama sladoleda od naranče, jagode i dinje u kornetima, Kemal je najprije ugledao Gul i, zbunjen, prišao djevojci koja je doista vrlo nalik majci: “Sibel”, obratio joj se. “Zdravo Sibel, ja sam Kemal.”

“Gul vrlo sliča meni kad mi je bilo dvadesetak godina. Toga je dana preko ramena prebacila pleteni šal koji sam u to doba nosila”, rekla je gospođa smiješeći se ponosno. “Kemal se činio jako umornim, izgledao je neuredno, slabo i vrlo nesretno. Gospodine Orhane, zaista mi ga je bilo žao. I to ne samo meni, nego i Zaimu. To više nije bio onaj čovjek koji jako voli život, koji je uvijek ugodan, veseo, spreman na šalu, čovjek s kojim sam se svojedobno zaručila u Hiltonu. Pretvorio se u osamljena starca mrkoga lica s cigaretom u ustima, koji je izgubio vezu sa životom i svijetom. Da on nije oslovio Gul, mi ga sigurno ne bismo prepoznali. Nije bio ostario, bio je naprosto propao. Bilo mi je žao što ga vidim takvoga. Usto, bio je to moj prvi susret s njim poslije tko zna koliko godina.”

“Točno trideset jednu godinu poslije vašega posljednjeg ručka u restoranu Foaie”, rekoh.

Nastupio je sablastan muk.

Malo potom Sibel tužno reče:

“Sve vam je ispričao!”

Tišina je potrajala. Shvatio sam što su mi Sibel i Zaim zapravo htjeli reći: željeli su da čitatelji saznaju kako su njih dvoje sretni i da imaju lijep i sreden život.

Kad su se djevojke povukle u svoje sobe, a mi nastavili piti konjak, shvatio sam da mi muž i žena žele još nešto reći, ali se ustručavaju. Ispijajući drugu čašu konjaka, Sibel je rekla što je naumila, i to posve otvoreno. Cijenim što nije neizravno navodila na temu, kako je to činio Zaim.

“Potkraj ljeta 1975. Kemal mi je rekao za svoju bolest, odnosno, priznao mi je da je jako zaljubljen u pokojnu gospođicu Fusun. Bilo mi je žao moga zaručnika, htjela sam mu pomoći. Stoga sam, gospodine Orhane, s najboljom namjerom da svome zaručniku pomognem, provela s njim jedan mjesec (nije jedan nego tri) u našem ljetnikovcu na Anadoluhisar. Uostalom, to sada i nije važno. Mladi ljudi danas više ne pridaju nikakvu važnost nevinosti (ni to nije bilo točno). Ipak, ljubazno vas molim da to ne spominjete u knjizi, zbog općega dojma o meni. Može vam se učiniti posve nevažnim, no ja sam se razišla sa svojom najboljom prijateljicom Nurdžihan samo zato što me je ogovarala zbog toga razdoblja u mom životu. Naša djeca neće to smatrati važnim ako saznaju, ali znate, njihove prijateljice koje vole tračeve... Lijepo vas molim da nas razumijete.”

Zaim je pričao da mu je Kemal uvijek bio drag zbog svoje iskrenosti, da je rado prijateljevao s njim i da mu je kasnije nedostajao. Evo, Pepsi-Turk će rado pružiti potporu jednome takvom muzeju. Potom je - napola u čudu, napola u strahu - upitao: “Je li Kemal stvarno skupljao predmete koji su pripadali gospođici Fusun? Hoće li Muzej zaista biti otvoren?”

“Da”, rekao sam. “Moja će knjiga biti neka vrsta vodiča za taj muzej.”

Odlazeći od njih u kasnim noćnim satima, poslije ugodna ćaskanja, na trenutak sam zamislio sebe na Kemalovu mjestu. Da je živ i da održava prijateljstvo sa Sibel i Zaimom (što je bilo posve moguće), i on bi navečer odlazio od njih, čuteći i sreću i krivicu što živi sam, baš kao i ja.

Na vratima mi Zaim reče:

“Gospodine Orhane, molim vas, učinite kako vas je Sibel zamolila. A moje poduzeće Meltem pružit će potporu Muzeju.”

Te sam večeri shvatio da je sasvim nepotrebno razgovarati s drugim svjedocima: priču gospodina Kemala želio sam napisati onako kako mi ju je on ispričao, a ne kako su je drugi vidjeli.

Eto, s tim sam čvrstim naumom odlučio otići u Milano i ondje saznati što je Kemala toliko rastužilo onoga dana kad je susreo Sibel, Zaima i njihove kćeri. Kratko prije toga susreta bio je u Muzeju Bagatti Valsecchi i vidio da je zgrada u lošem stanju te da je jedan dio prostora iznajmljen poznatoj tvrtki *Jenny Colon* kako bi se osigurali prihodi za muzej. Zaposlenice toga muzeja - sve žene i sve odjevene u crno - bile su uplakane, pa uprava smatra kako je njihovo teško stanje jako potreslo turskoga gospodina koji je svake dvije-tri godine posjećivao muzej.

I to me je saznanje uvjerilo da više ne moram slušati tuđe pripovijesti da bih završio knjigu. Jedino sam želio vidjeti i čuti Fusun. No prije nego što sam se susreo s njenim prijateljima, prihvatio sam pozive osoba koje su uporno izražavale želju da me ugoste u svome domu, a to su bili ljudi koji su se bojali moje knjige.

Tako mi je jednom za večerom koja nije dugo trajala Osman posavjetovao da tu pripovijest ne objavim. Točno je da je Satsat propao zbog nemara njegova pokojnoga brata, no sva druga poduzeća koja je osnovao njihov pokojni otac, gospodin Mumtaz, sada su zvijezde na nebu turskoga izvoza. Imaju mnogo neprijatelja i jedna bi takva knjiga pokrenula glasine i povrijedila mnoge ljude. Zbog moje knjige Holding Basmađi postat će predmet ogovaranja, a to će, opet, Europljanima biti povod da nam se smiju i izruguju. Ipak, tu sam večer

završio s jednom lijepom uspomenom: s Kemalovom špekulom iz djetinjstva, koju mi je u kuhinji dala gospođa Berin, potajice od muža.

S tetom Nesibe Kemal me je još prije upoznao. U svome stanu u Ulici Kujulu bostan nije mi rekla ništa novo. Neprestano je plakala ne samo zbog Fusun, nego i zbog Kemala, za kojega je govorila da joj je "jedini zet". Muzej je samo jedanput spomenula. Imala je stari ribež, htjela je napraviti džem od dunja, ali ga nikako nije mogla pronaći. Nije li možda u Muzeju? Ja bih to mogao znati. Mogu li joj ga donijeti kad budem dolazio sljedeći put? Dok me je ispraćala, zaplakala je na vratima rekavši: "Gospodine Orhane, podsjećate me na gospodina Kemala."

Šest mjeseci prije smrti Kemal me je upoznao s Džejdrom, osobom koja je Fusun poznavala bolje nego itko drugi. Znala je sve Fusunine tajne, a mislim da je i Kemala razumjela mnogo bolje od drugih. Gospođa Džejda je voljela čitati romane, pa je u našem susretu bilo i malo njezine želje da me upozna. Njezina dva sina, već tridesetogodišnjaci, bili su oženjeni. Obojica su postali inženjeri. Pokazala mi je slike svojih snaha koje je jako voljela i koje su joj već rodile sedmero unučadi. Džejdinog bogatog muža (sina Sedirdžijevih) - bio je mnogo stariji od nje, a izgledao mi je pomalo pijano i pomalo senilno - nismo zanimali ni mi ni naša priča, čak ni to što smo Kemal i ja popili mnogo rakije.

Smijući se, Džejda nam je ispričala kako je još one prve noći kad je Kemal došao u kuću na Čukurdžumi Fusun našla naušnicu koju je bio zaboravio u kupaonici. Rekla je to Džejdi, pa su se njih dvije dogovorile da Fusun kaže Kemal u kako "nema naušnice" da bi ga kaznila. Gospodin Kemal tu je priču saznao od Džejde prije mnogo godina, kao uostalom i mnoge druge Fusunine tajne. Dok sam je slušao, tužno se osmjehnula i natočila nam još po čašicu rakije.

"Džejda", rekao je Kemal potom, "s vama sam se redovito sastajao na Mački, u parku Tašlik, da bih doznao vijesti o Fusun. Dok ste mi pričali o njoj, gledao sam s Mačke na Dolmabahçe, Prije nekoliko dana primijetio sam da u svojoj zbirci imam jako mnogo slika s tim prizorom."

Budući da smo govorili o fotografijama, a mislim malo i meni u čast, gospođa Džejda je rekla da je nedavno našla jednu Fusuninu fotografiju koju gospodin Kemal nikada nije vidio. To nam je bilo uzbudljivo. Fotografija je snimljena 1973. na završnoj večeri *Milijetova* izbora ljepotice. Prikazivala je Hakana Serinkana kako iza pozornice Fusun šapće pitanja koja će joj postaviti na pozornici. Slavnome pjevaču, koji je sada bio parlamentarni zastupnik jedne proislamske stranke, Fusun se jako svidjela.

"Žao mi je, gospodine Orhane, što nijedna od nas nije osvojila naslov, ali te smo se noći Fusun i ja smijale do suza, kao šiparice", rekla je Džejda. "Ova Fusunina fotografija snimljena je baš tada." Ugledavši blijeđu fotografiju koju je Džejda spustila na drveni stolić, gospodin Kemal je problijedio i zašutio.

Džejdin muž nije volio da se spominje natjecanje za mis, pa nismo više mogli u njegovoj nazočnosti gledati Fusuninu staru fotografiju. A Džejda, koja je uvijek bila puna razumijevanja za druge, pred kraj posjeta darovala je fotografiju gospodinu Kemal u.

Gospodin Kemal i ja skupa smo izašli iz Džejdine kuće na Mački i u noćnoj tišini krenuli prema Nišantašu.

"Da vas otpratim do Apartmana Pamuk?" upita me. "Ja ove noći neću spavati u Muzeju nego s majkom, na Tešvikije."

No kad smo stigli do Apartmana Milosrđe, koji se nalazi pet zgrada prije Apartmana Pamuk, on zastade i nasmiješi se.

"Gospodine Orhane", reče, "pročitao sam vaš roman *Snijeg*. Ja ne volim politiku. Zbog toga mi je, oprostite na iskrenosti, bio težak. Ali, svidio mi se završetak. I ja bih se htio na kraju romana izravno obratiti čitateljima, kao što je učinio junak vaše knjige. Imam li pravo na to? Kada ćete završiti knjigu?"

"Kad vi završite Muzej", rekoh. To pitanje i odgovor već smo doživljavali kao šalu. "Što biste na kraju željeli reći čitateljima?" "Neću, kao vaš glavni lik iz *Snijega*, reći da nas čitatelj koji živi daleko ne može razumjeti. Naprotiv, razumjet će nas oni koji budu posjetili moj muzej i pročitali vašu knjigu. Ali, želio bih reći još nešto."

Izgovorivši te riječi, iz džepa je izvadio fotografiju i pod slabim svjetlom ulične svjetiljke ispred Apartmana Milosrđe s ljubavlju pogledao Fusun. Prišao sam mu.

Obojica smo s divljenjem, ljubavlju i poštovanjem gledali Fusuninu fotografiju u crnome kupaćem kostimu na kojemu je bio broj 9, njezine ruke boje meda, njezino nimalo veselo nego, naprotiv, tužno lice, njezino prekrasno tijelo, produhovljen izraz lica koji nas se dojmio i tada, trideset četiri godine nakon što je fotografija snimljena.

"Gospodine Kemale, molim vas da ovu fotografiju svakako izložite u Muzeju", rekoh mu.

"Moja posljednja riječ u knjizi je... Gospodine Orhane, molim vas, nemojte je zaboraviti."

"Neću."

S ljubavlju je poljubio Fusuninu fotografiju i pažljivo je vratio u unutarnji džep sakoa. Onda mi se pobjedonosno nasmiješio.

"Neka svatko zna da sam proživio vrlo sretan život."

KAZALO LIKOVA

- Abdulkерim 29, 267, 268, 559
 Ahmet 73, 238
 Ajla 314, 388, 560, 561
 Ajše 205, 207, 343, 345
 Aladin 44, 46, 47, 77, 178, 181,
 194, 349, 353, 387, 424, 566
 Ali 354–356, 433, 506
 Alptekin 120
 Asena 120
 Avundukovi 278, 450
- Basri (brijač) 87, 113, 478, 538, 560
 Bekri 45, 88, 92, 93, 104,
 120, 245, 247, 332, 408
 Belkis 88, 89, 92, 93, 95, 96
 Berin Basmadži 56, 125–128, 133,
 137, 138, 140, 141, 147, 153, 157,
 245, 249, 279, 346, 527, 569
 Bešir 430
 Bijeli Karanfil (Sureja Sabir) 135–
 137, 365, 396, 452, 505, 561
 Bilur 265, 272, 278
 Bolesni Halid 116, 545
 Brbljavi Dževad 113, 478, 538
 Brkati Drek 65, 66
- Četin-efendija 32, 45, 48–51,
 76, 93, 100, 101, 104, 107, 110,
 117, 243, 245, 249, 253–255,
 263, 273, 275–277, 280, 286,
 290, 293, 294, 296, 311–313,
 317, 333, 335, 341, 342, 346,
 365, 366, 369, 370, 386, 388,
 389, 412, 414, 415, 440, 441,
 459, 479, 485, 490, 502, 503,
 505–508, 510, 511, 540, 541, 562
- Dagdelenovi 265, 272, 278
 Daktilo Demir 359, 360, 362
 Demirbagovi 89, 93
 Demir (Demirbag) 93
 Doktor Barbut 119
- Džejda 96, 97, 197–199, 226, 227,
 252, 299, 487, 491, 530, 569, 570
 Dželal Salik 144, 154, 155,
 181, 378, 387, 566
- Ekrem (Gučlu) 50, 54, 430,
 441, 442, 455, 459, 479, 543
 Električar Efe 389, 434, 480

- Erčetin 129
 Ethem Kemal 16, 114, 349
- Faris Kaptanoglu 88, 89
 Fasih Fahir 120, 478
 Fejzan 120, 479
 Feridun 255–257, 260, 263, 269,
 272, 274–276, 280, 284–287,
 291, 293, 294, 300–302, 305, 310,
 314, 316, 324–326, 328–331, 335–
 341, 346, 347, 350, 356, 359–366,
 370–374, 382, 383, 390, 396,
 397, 403, 416–421, 423, 425,
 439, 440, 442–445, 447, 455,
 458, 476, 477, 479–481, 483,
 487–489, 493–498, 523, 560, 561
 Figen 241, 242, 402, 528
- Gospoda Džemile 297, 298, 477
 Gospoda Fatma 35, 44, 87, 93,
 104, 120, 173, 247, 250, 251,
 265, 407, 408, 477, 485, 486
 Gospoda Fazila 117
 Gospoda Hanife 172
 Gospoda Mukerem 297, 298, 477
 Gospoda Saadet 370
 Gospoda Šenaj 13, 15, 23, 25,
 26, 31, 34, 68, 70, 71, 79, 80,
 85, 95, 160, 167, 186, 487
 Gospoda Zejnep 20, 201,
 226, 232, 395, 440, 488
 Gospoda Zumurut 117, 154
 Gospodin Džunejt 120, 244, 479
 Gospodin Esad 278, 280, 477
 Gospodin Harun 119
 Gospodin Hidžabi 117
 Gospodin Hidžri 268
 Gospodin Hifzi 54,
 542–544, 546, 547
 Gospodin Izak 153
- Gospodin Neugledni 66
 Gospodin Selami 228, 502
 Gospodin Sijami 545
 Gospodin Tarik 15, 255, 257, 258,
 260, 271, 300, 305–311, 314, 316,
 318, 320, 321, 323–325, 334,
 335, 338–340, 349–351, 353–355,
 366, 367, 370–374, 378, 379,
 384, 386–388, 397, 403, 410,
 411, 413, 423, 424, 426–428,
 432–441, 475, 476, 479–485,
 487, 498, 499, 520, 533, 536
 Gospodin Turgaj 70, 75, 76, 79,
 166, 175, 186–189, 217, 279,
 381, 449, 478, 506, 530, 559
 Guven "Potapač brodova" 143,
 236, 449, 450
- Hajal Hajati 356–359, 364,
 372, 374, 417, 442, 560
 Hajdar 217, 352
 Hakan Serinkan 68, 172, 323, 570
 Halisovi 119, 476
 Hladni Suphi 42, 547
 Hulija 124
- Ihsan (Bilgin) 546, 549
 Inge 40, 41, 78, 91, 141, 169,
 176, 226, 381, 446, 509, 543
 Iškčijevi 278
- Jani 276, 370, 416
 Ješim 40, 42, 43, 236
- Ka 566
 Kamil-efendija 430
 Kamilica 284, 390, 416–421, 440–
 445, 447, 448, 451, 453, 475,
 478, 488, 491, 492, 523, 543, 561
 Kaptanogluovi 88

- Karahanovi 88, 332, 448, 476
 Kazim (mesar) 45, 332
 Kenan 86, 130, 139, 147, 149–154, 157, 158, 161, 165, 166, 169, 176, 177, 186, 188, 189, 217, 218, 249, 279, 381, 560
 Kopilan Hilmi 68, 74, 75, 78, 236, 240, 250, 345, 447, 454, 463, 474, 528, 560
 Kova Kadri 53, 54, 119, 479
- Latif (pitar) 315
 Leclercq 240
 Lerzanovi 87, 479
 Limun 68, 270, 300, 320, 331, 361, 407, 434, 435, 438, 457–459, 483, 500, 530, 533, 564
 Luksuzna Šermin 120, 146
- Madam Muala 92
 Madžide 120
 Maruf 121, 477
 Medvjed Sabih 89, 92, 478
 Mehmet 42, 73, 78, 125–128, 133, 134, 137–142, 144–148, 150, 151, 154, 168, 169, 175, 191, 204, 206, 207, 218, 220–222, 226, 229, 234, 235, 250, 266, 333, 344, 345, 369, 391, 392, 401, 413, 451, 454, 474, 475, 478, 527–529
 Mehmet Ali 151
 Melihe 246
 Melikhan 121, 477
 Mengerlijevi 450
 Mengerlijevi (njihova srednja kći) 278
 Miš Faruk 121, 345, 476
 Mumtaz Basmadži 18, 118, 121, 152, 260, 499, 560, 568
- Muzafer 329, 363, 372, 374, 418, 478, 561
- Nedžadet Bezimeni 159, 544, 545
 Nesime 246
 Neslihan 236, 447, 454, 560
 Neslišah 268
 Nevzat (frizer) 117
 Nigan 246
 Nurdžihan 13, 125, 126, 128, 133, 134, 138–142, 147, 148, 150, 151, 153–155, 168–170, 175, 191, 204, 206, 207, 218, 220–222, 226, 229, 234–236, 250, 333, 344, 345, 369, 391, 392, 401, 451, 454, 478, 528, 529, 567
 Nuretin 47
- Omer 252
 Osman (Basmadži) 44, 56, 128, 138, 157, 188, 242, 243, 246, 249, 332, 346, 352, 381, 449, 477, 478, 499, 527, 532, 559, 568
- Pamukovi (Ajdin, Gunduz, Orhan) 117, 130, 131, 139, 479
 Peran 246
 Princ Numan 468
- Rahmi-efendija 110, 111, 321, 389, 481
 Ramiz 227
 Rezan 117
 Rifki 89, 94
- Sadi 217, 238, 239, 448, 449
 Safet 246
 Saim-efendija 45, 120
 Salih Sarili 328–330, 560

Samim 94
 Sedirdžijevi 96, 198, 569
 Sertap 353
 Sevdal 73
 Sibel 12, 13, 15, 16, 18–25, 27, 28,
 33–35, 40–42, 53, 58–61, 72,
 75–80, 86, 88–92, 97, 102, 106,
 109, 117–126, 128–131, 133–144,
 147, 148, 150–155, 157–161, 165,
 168–171, 173–175, 181, 184, 185,
 190–198, 202–213, 215–226,
 229, 230, 232–242, 247, 250,
 264–267, 276, 278, 279, 286,
 301, 343, 345, 378, 381, 392,
 397, 398, 408, 429, 437, 451,
 452, 454, 468, 475, 478, 505,
 528, 529, 549, 566–568
 Sidika 246
 Snob Selim 129, 504
 Solak Šermin 92
 Somtaš Jontunč 100
 Srebrno lišće 123, 132, 134, 137,
 148, 152, 154, 345, 451, 453
 Stric Mizerija 65, 66, 535
 Suhendan Jildiz 328–330, 390, 560
 Svilena Ismet 13, 92

 Šazije 92
 Šaziment 88, 476
 Ševket, majstor 540
 Širokoruki Darežljivić 86
 Šukran 246
 Šukri-paša 246

 Tahir Tan 371–374, 390, 396,
 416, 417, 421, 442, 443, 543

 Tajar 365, 528
 Tajfun 144–146, 219, 220, 236,
 241, 242, 250, 333, 345, 402,
 419, 463, 474, 527, 528
 Tetak Zekerija 246
 Teta Meral 143
 Teta Mihriver 16
 Teta Nesibe 15–18, 152, 159, 162,
 173, 178–180, 201, 227, 228, 248,
 253, 255–257, 259, 269, 271, 280,
 299–302, 305–307, 311, 314–316,
 318, 320, 321, 324, 325, 332, 334,
 335, 338, 339, 346–350, 353–355,
 361, 362, 366–368, 370–372,
 374, 378, 379, 384, 385, 387–389,
 397, 402–404, 407, 409–412,
 423–426, 428, 429, 432–441,
 457, 475, 479–489, 498–500,
 502, 503, 505–511, 529–531,
 534–536, 546, 549, 569
 Turkan 246

 Ujak Sureja 33, 40, 42–44

 Vedžihe (Basmadži) 16, 27,
 424, 499, 500, 561, 565

 Zaim 19, 34, 35, 41, 42, 78, 88,
 91, 109, 129, 140–142, 147–153,
 155, 161, 166, 168–170, 175, 183,
 185, 204, 205, 207, 221, 228,
 231–236, 238, 242, 250, 266,
 278, 293, 333, 343–346, 381, 391,
 392, 437, 445–454, 463, 478,
 479, 527, 528, 549, 566–568
 Zarife 120, 478